

I. ULUSLARARASI TÜRK-ASYA KONGRESİ

25-27 MAYIS 2006 İSTANBUL

TÜRKİYE VE ASYA ÜLKELERİ

SİYASİ VE EKONOMİK İLİŞKİLER

AVRASYA - ORTADOĞU - UZAKDOĞU

I. ULUSLARARASI TÜRK-ASYA KONGRESİ

25-27 MAYIS 2006 İSTANBUL

TÜRKİYE VE ASYA ÜLKELERİ

SİYASİ VE EKONOMİK İLİŞKİLER

AVRASYA - ORTADOĞU - UZAKDOĞU

Editörler

Atilla Sandıklı,

Elnur Osmanov, Ufuk Tepebaş, Arzu Yörkan

İSTANBUL

TASAM YAYINLARI: 25 Uluslararası İlişkiler Serisi: 11

İSTANBUL Eylül 2006

ISBN: 975-6285-28-1

Tasarım, kapak tasarım: Creatica

Baskı Milsan Basın Yayın

Halıcılar Cd. No: 100 34080 Fatih / İSTANBUL - TURKEY

Tel: +90 212 635 61 51 (pbx) Faks: +90 212 532 58 82

www.tasam.org • e-mail: tasampublications@tasam.org

İlk Basım 2006

Türkiye ve Asya Ülkeleri / Siyasi ve Ekonomik İlişkiler

Avrasya, Ortadoğu, Uzakdoğu

Türkiye ve Asya Ülkeleri / Siyasi ve Ekonomik İlişkiler

Avrasya, Ortadoğu, Uzakdoğu

Atilla Sandıklı, Elnur Osmanov, Ufuk Tepebaş, Arzu Yörkan

İstanbul: Tasam Yayınları, 2006

432 s. ; 23 cm. - (Tasam Yayınları; 25, Uluslararası İlişkiler Serisi: 11)

ISBN 975-6285-28-1

1. Uluslararası ilişkiler, 2. Orta Asya

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	9
-------------	---

AÇIŞ KONUŞMALARI

TASAM Başkanı Sayın Süleyman ŞENSOY	13
TİKA Başkanı Sayın Hakan FİDAN	17

BİRİNCİ OTURUM TÜRKİYE-AVRASYA İLİŞKİLERİ

Çok Boyutlu Türk Dış Politikası	23
Türkiye’deki Yatırım İmkânları	29
Türkiye’nin Dış Ticaret Stratejisi	39
Rusya’nın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli	45
Türkiye-Rusya İlişkileri: Siyasi Diyalog	49
Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri	63
Türkiye-Azerbaycan Siyasi İlişkileri	73
Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri	77
Gürcistan’ın Siyasi ve Ekonomik Potansi	81
Türkiye ile Gürcistan Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler	85
Özbekistan’ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli	89
Kazakistan’ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli	93
Türkiye ve Kazakistan: Karşılıklı Kazanımlara Dayalı Bir İşbirliği	97
Kazakistan ve Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkiler	103
Kırgızistan’ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli	107
Kırgızistan’daki Yatırım İmkânları, Dış Ticaret Stratejisi ve Türkiye	111
Türkiye-Türkmenistan Siyasi ve Ekonomik İlişkileri: “Ekonomik Fırsat Penceresi” Olarak Değerlendirilebilir mi?	115

İKİNCİ OTURUM TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİ

Pakistan'ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli	129
Pakistan'ın Dış Politika Stratejisi ve Türkiye ile İlişkileri	135
Ortadoğu'da Kitle İmha Silahlarının Yaygınlaşmasının Stratejik Anlamı	143
İran'ın Endüstriyel Kalkınması: Türkiye ile İşbirliği için Fırsatlar	153
Bugünkü Irak	171
ABD'nin Dış Politikası ve Ortadoğu	179
Irak ve Türkiye Arasındaki Ticaret ve Yatırım İlişkileri:	
Bugünkü Durum ve Gelecekteki Beklentiler	185
Yatırım İmkânları: Afganistan ve Türkiye'nin Dış Ticaret Stratejileri	191
Suriye-Türkiye İlişkileri: Gerçekler ve Görüşler	199
Suriye'de Ekonomik Reform Süreci ve Suriye ile Türkiye Arasındaki	
Serbest Ticaret Anlaşması	209
İktisadi Kalkınmayı Tehdit Eden Faktörler: Suudi Arabistan	225
BAE ile Türkiye Arasındaki Ticaret ve Yatırım İşbirliği	231

ÜÇÜNCÜ OTURUM TÜRKİYE UZAKDOĞU İLİŞKİLERİ

Çin'in Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli	251
Çin ve Türkiye Arasındaki Siyasi İlişkiler	255
Çin Ekonomisi: Genel Bakış	259
Küresel Terörün Önlenmesi	267
Japonya'nın Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri	275
Hindistan ve Türkiye: İkili İlişkilerin Stratejik Önemi	279
Türkiye ile Hindistan'ın Dış Ticaret Stratejileri ve Yatırım Fırsatları:	
Hindistan-Türkiye Ekonomik İlişkileri	313
Güney Kore ve Türkiye Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler	335
Malezya'nın Dış Politika Stratejisi ve Türkiye	339
Türkiye İle Endonezya'nın Dış Ticaret Stratejileri ve Yatırım İmkânları	363

SUNULAMAYAN TEBLİĞLER

Cemmu ve Keşmir’de Çatışmanın Çözümü İçin Bir Model olarak	
Güney Tirol: Eleştirel Bir Değerlendirme	377
Tarım Sektöründeki Dış İlişkilerin Devlet Tarafından Düzenlenmesi ve	
Dış İlişkilerin Liberalleştirilmesi	405

KONGRE KAPSAMINDA İCRA EDİLEN PANELLER

PANEL I

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Yardımları	417
---	-----

PANEL II

Kalkınma Yardımları Çalışmalarında Medyanın Rolü ve	
Ekonomik İşbirliğinin Geliştirilmesine Etkileri	427

SUNUŞ

Türkiye Cumhuriyeti son yıllarda siyasi, ekonomik ve kültürel açılardan dinamik bir süreçten geçmektedir. Siyasi istikrarın sağlanması, ekonomi alanında yaşanan olumlu gelişmeler ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik müzakerelerinin başlaması bu sürece ivme kazandırmış ve Türkiye'yi bölgenin önemli ülkelerinden birisi haline getirmiştir. Önümüzdeki dönemde bölgesel aktör olarak Türkiye'nin rolü daha da artacaktır. Nitekim, Avrupa ve Asya kıtalarını birleştiren köprü konumunda bulunması itibarıyla Türkiye, Avrasya bölgesinde çıkarları bulunan diğer ülkeler karşısında önemli avantaja sahiptir.

Türkiye'nin, sahip olduğu bu avantajı stratejik bir vizyonla ele alarak, bu vizyona uygun etkili ve tutarlı politikalar üretmesi gerekmektedir. Bu çerçevede AB'ye tam üyelik başlıca stratejik hedef olarak benimsenmekle birlikte, diğer bölgesel açılımlar da göz ardı edilmemelidir. Özellikle tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğumuz Asya kıtasının Türk dış politikasının öncelikli alanlarından birisi olması ve Türkiye ile Asya ülkeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik tutarlı adımların atılması gerekmektedir.

Ülkemizde, Asya ülkelerinin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına ilişkin gerçekleştirilen çalışmaların politika yapıcılar ve iş dünyasının ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını dikkate alarak, TASAM 25-27 Mayıs 2006 tarihleri arasında I. Uluslararası Türk-Asya Kongresi'ni yapmıştır.

Üç gün süren kongrenin ilk iki günü bilimsel çalışmalara, üçüncü günü ise İstanbul'un tarihi ve kültürel yerlerinin gezilmesine ayrılmıştır. İlk günkü birinci oturumda Türkiye-Avrasya ilişkileri siyasi ve ekonomik olarak ele alınmıştır. İkinci gün gerçekleştirilen ikinci oturumda Türkiye-Ortadoğu ilişkileri, yine aynı gün üçüncü oturumda ise Türkiye-Uzak Doğu ilişkileri masaya yatırılmıştır. Ayrıca kongrenin ikinci gününde "Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Yardımları" ve "Medya ve İletişimin Geliştirilmesi" konulu iki panel gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü gün kongreye katılan bilim adamları ve protokolde yer alan misafirler için gezi programı düzenlenmiştir. Bu çerçevede sabah Topkapı Sarayı ve Sultanahmet Camii ziyareti gerçekleştirilmiş, daha sonra Boğaz gezisine çıkılmış ve Boğaz'da öğlen yemeği yenilmiştir. Öğleden sonra ise Dolmabahçe Sarayı ve Miniattürk ziyaret edilmiştir.

Uluslararası Türk-Asya Kongresi ile Asya ülkelerindeki yaşanan siyasi, ekonomik gelişmeler ve bu ülkelerin elde ettiği başarıların altında yatan temel faktörlerin ortaya çıkarılması, Asya kıtasındaki bölgesel işbirliği ve entegrasyon hareketlerinin dünya ekonomisi ve jeopolitiğindeki rolünün araştırılması, Türkiye ile Asya ülkeleri arasındaki ilişkilerin, Türkiye'nin bölgesel ve küresel açılımları içindeki yerinin ve yeterliliğinin değerlendirilmesi, geleceğe yönelik strateji ve önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Belirlenen amaçlar doğrultusunda kongre süresince sunulan takdimler, ilave görüş ve öneriler, soru ve cevaplar, yapılan ikili görüşmeler ile aşağıdaki hedeflere ulaşılmaya çalışılmıştır;

- Küreselleşme sürecinde Asya ülkelerinin yaşadığı siyasi ve ekonomik deneyimlerden istifade edilmesi,
- Asya ülkelerinin siyasi ve ekonomik potansiyellerinin ortaya çıkartılması,
- Asya kıtasındaki siyasi ve ekonomik entegrasyonların dünya jeopolitiğine etkilerinin incelenmesi,
- Türkiye'nin Asya ülkeleriyle olan siyasi ve ekonomik ilişkilerinde mevcut potansiyelden yeterince istifade edip edemeyeceğinin değerlendirilmesi,
- Türkiye'nin jeopolitik açılımları içinde Asya ülkelerinin yerinin belirlenmesi,
- İlişkilerin geliştirilmesi için sorunlara çözüm önerileri geliştirilmesi ve yeni stratejilerin belirlenmesi,
- Asya'daki ticari ve meslek odaları ile Türkiye'deki ticari ve meslek odaları temsilcilerini bir araya getirerek ihracat ve ithalat alanlarında işbirliği imkanı sağlanması,
- Bölgede ekonomik ve sosyal gelişmenin, uzlaşının, barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunulması,
- Asya kıtasındaki 25 ayrı ülkeden 78 katılımcıya Türkiye'nin önemli tarihi, kültürel ve turistik mekanları gezdirilerek Türkiye'nin tanıtımına katkıda bulunulması.

Kongrenin yapılmasını sağlayan TASAM Başkanı Sayın Süleyman ŞENSOY'a, kongreyi katılımlarıyla onurlandıran TİKA Başkanı Sayın Hakan FİDAN'a, İstanbul Milletvekili Sayın Prof. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ'a, MÜSİAD Başkanı Sayın Ömer BOLAT'a, kongre organizasyon komitesine, kongre oturum başkanlarına ve bildiri sunan katılımcılara teşekkür ederim.

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ve İslam Kalkınma Bankası'na kongreye sağladıkları destekten dolayı şükranlarımızı sunarız.

Kongrenin icrasında görev alan ve bu kitabın hazırlığında emeği geçen TASAM çalışanları Elnur OSMANOV'a, Arzu YORKAN'a, Hasan ÖZTÜRK'e, Almagül İSİNA'ya, Caner SANCAKTAR'a, Hasret DİKİCİ BİLGİN'e, Aslı HÜSEYİNOĞLU'na, Ufuk TEPEBAŞ'a ve Emre TARIM'a ayrıca teşekkür ederim.

Atilla SANDIKLI
E.Dz.P.Kur.Kd.Alb.
TASAM Genel Müdürü

AÇIŞ KONUŞMALARI

TASAM Başkanı Sayın Süleyman ŞENSOY

Birbirinden kıymetli, çok değerli misafirlerimize Türkiye Cumhuriyetimiz tarihinde ilk defa düzenlenen Asya ile ilgili bu kapsamdaki ilk kongreye teşriflerinden ötürü teşekkürlerimi arz ediyorum. Kongrenin düzenlenmesinde şüphesiz birçok kurumla işbirliğimiz oldu. Hepsine şükranlarımı arz ediyorum, ama özellikle gerçek bir samimiyetle TİKA kurumuna ve başkanı Dr. Hakan Fidan Bey’e ayrıca en kalbi teşekkürlerimi arz ediyorum. Kendisinin ülkemize ve bölgeye olan hizmet aşkından dolayı sizler adına kendisini tebrik ediyorum. Ayrıca yine kongrenin düzenlenmesinde en önemli emeği olan başta TASAM Genel Müdürü, Atilla Sandıklı beyefendi olmak üzere bütün çalışanlarımıza da şükranlarımı arz ediyorum. En güzel şekilde de bu etkinliğin neticelenmesini temenni ediyorum. TASAM’la ilgili çok kısa bir bilgi vermek gerekirse TASAM yaklaşık 3 yıldır faaliyette olan, bağımsız, ulusal ve uluslararası konularda etkinlikler, araştırma projeleri, sempozyumlar, yayınlar, stratejik raporlar gibi birçok faaliyete imza atan bir kuruluştur. Şu ana kadar 30 adet kitap, 14 adet stratejik rapor yayınlamış, çok sayıda sempozyum ve kongre düzenlemiştir. Ülkemize, müttefiklerimize ve tüm dünyaya hizmet temelinde çalışmalarını sürdürmektedir. Çok özet olarak bu bilginin yeterli olacağı kanaatindeyim. Kongre ile ilgili de şöyle bir şey ifade etmek istiyorum, bu çok özel ve nitelikli bir toplantıdır: 24 ülkeden fiili, akademik delagasyon katılımı var ve ülkemizdeki konuyla ilgili birinci derece uzmanların katılımıyla oluşmuş bir toplantı. Bu anlamda ülkemizin, medyamızın, ilgili kurum, kuruluşların ve kişilerin gerekli hassasiyetleri ve değerlendirmeleri yapacaklarına ve kamuoyuna arz edeceklerine inanıyorum. Türkiye’nin Asya ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirmek ve oradaki dostluk temelinde işbirliğini geliştirmekle ilgili bir toplantı düzenlerken hepimizin bildiği ve malumu olan bir Avrupa Birliği yolculuğumuz da var. Burada şöyle bir şey söylüyoruz, hiçbir yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için; Avrupa Birliği içerisinde veya dışında (bunu zaman belirleyecek), biz özellikle Asya ülkeleriyle ve Afrika ülkeleriyle ortak tarihi ve kültürel bağlarımız olan ülkelerle ilişkilerimizi geliştireceğiz. Biz Av-

rupa Birliği'ne üye olursak Türkiye gibi onların bir dost ve müttefiki olarak Avrupa Birliği içerisinde olacağız. Avrupa Birliği içerisinde olamazsak tarihin seyri bunu bize gösterecek, zaten bu coğrafyada, bu dostluklarla, bu ilişkilerle biz ülke olarak hayatımızı devam ettireceğiz. Bu anlamda, Avrupa Birliği ekseninde bu ifadenin gerekli olduğuna inanarak sizlere arz ediyorum, Napolyon'un şöyle bir sözü var; kendisi biliyorsunuz Rusya mağlubiyetinden sonra tahttan uzaklaştırılmıştı, Rusya'dan misafirlerimiz olduğu için onu da parantez içinde belirtelim, "Bütün dünya bir ülke olsaydı onun başkenti İstanbul olurdu" diye bir ifadesi var. Dolayısıyla burada, İstanbul gibi bütün dünyanın başkenti olabilecek kültürel ve tarihi özelliklere sahip bir şehirde birlikte olmanın mutluluğu içerisindeyiz. Yine biraz daha genişletirsek perspektifi bir başka düşünür de "Dünyanın tüm felsefe ve kültür birikimi üç şehirdedir. Bunlar Pekin, İstanbul ve Kahire" demiştir. Biraz daha genişletirsek perspektifi yine bir başka sosyolog "Güneyin insanların çok üretken fakat uygulama alanlarında sevk ve idareleri zor olan insanlar (sosyolojik nitelikleri itibarıyla), kuzeyin insanların ise fikirsel üretimde biraz daha zayıf fakat uygulama alanlarında sevk ve idareleri çok daha kolay insanlar" olarak tarif etmektedir. Bu iki özellik Asya ülkelerinin tamamında ya da tamamına yakınında bulunduğu için de Bütün medeniyetler Asya'dan çıkmıştır" diye bir ifadesi var yine bu sosyologun. Ben konuşmamı bundan sonrası için üç başlığa ayırdım; Asya'nın potansiyeli, Tehditler ve Perspektifler olarak çok kısa arz etmeye gayret edeceğim ki akademik bölümlere, delegasyon tebliğlerine geçebilelim. Asya deyince benim aklıma gelenleri şöyle özetlemek istiyorum, dünya nüfusunun yüzde 56'sı, İslam dünyasının tamamına yakını, Türk dünyasının tamamı, en önemli enerji kaynaklarının çok büyük bir kısmı, alternatif enerji kaynaklarının yine çok büyük bir kısmı, bütün stratejik kavşakların yine büyük bir kısmı, yükselen yeni devler, yeni ülkeler ve tarihin seyri içerisinde önlenemez sosyolojik bir yükseliş. İdealizme ve refaha aç milyarlarca insan. Bunlara benzer bir çok perspektifi ve potansiyeli içerisinde barındıran Asya için 24 ülkenin katılımı ile dostluk, kalkınma ve işbirliği perspektifinde bir aradayız. Yine belki felsefi belki sosyolojik bir değerlendirme olacak, ama duygusal zeka Asya, matematik zeka Batı; kalp Asya, beyin Batı; ruh Asya, beden Batı gibi tanımlamalar da yine sosyologlar tarafından yapılmaktadır. Tabi bunlardan hangisinin diğerini daha fazla yönlendirdiği ya da hangisinin daha yaşanabilir bir dünyaya sebep olduğu tartışılabilir, konuşulabilir.

Asya ile ilgili tehditler olarak da; özellikle Orta Doğu merkezli gelişen olaylar, son günlerde yaşadığımız İran'la ilgili sıcak gelişmeler ve bunların muhakkak barış ve diplomasi yoluyla çözülmesi isteğimiz, Hindistan ve Pakistan arasındaki süre gelen anlaşmazlıklar ve bütün Asya ülkelerinde söz konusu olabilecek etnik ve siyasi manipülasyonla özellikle dışardan dayatılan

demokrasi talepleriyle oluşturulan stratejik boşlukların farklı unsurlar tarafından doldurulma tehlikesidir. Bu anlamda bütün Asya ülkelerine düşen herhalde kimse bir şey dayatmadan kendi dinamikleri içerisinde özgürlük ve demokrasi kavramlarını genişletmeleridir. Yine sayabileceğimiz tehditler, Çin-Tayvan gerginliği, tarihten kaynaklanan problemler nedeniyle Çin-Japonya gerginliği ve Çin'in son dönemde göstermiş olduğu ekonomik gelişim ve atak, dünya pazarlarına girişi; bu bir tehdit değil tabi ki ben tehdit olarak arz etmiyorum fakat şöyle bir tespit yapmak istiyorum. 1870'lerden sonra Almanya'nın gelişmiş ülkeler pazarına, gelişmiş ülkeler ligine girmesiyle Çin'in dünya pazarları arasına girmesi arasında çok ciddi benzerlikler buldum ben. Bu anlamda aynı hataların tekrarlanmaması açısından Çin'i de muhakkak inceleyenlerdir ama bu toplantı vesilesiyle bu Almanya örneğini incelemelerini arz ediyorum, tavsiye ediyorum. Bir de bütün dünyayı etkilediği gibi Asya'yı da olumsuz etkileyen ekolojik değişiklikler, bunları da yine tehditler bölümünde sayabiliriz. Burada Asya'nın önlenemez sosyolojik yükselişi içerisinde dünya sahnesine çıkışının farklı olabilmesi için, alternatif olabilmesi için, insanlara refah ve özgürlük ve yaşanabilir bir dünya sunması için nasıl bir perspektife sahip olması gerekiyor diye baktığımızda özellikle kendi temel referanslarında yola çıkan bir anlayışın söz konusu olması gerektiğini düşünüyorum. Bu bütün ülkeler için, her hangi standart bir paket yok çünkü burada çok dinli, çok kültürlü, çok değişik etnik ve siyasi görüşlere mensup ülkelerin yaşadığı bir coğrafyadayız. Bir de en önemlisi batıdaki insan sosyolojisini bugün acizane kanaatime göre bitirme noktasına gelen tüketim kültürü üzerinde çok ciddi, yine kendi temel referanslarından yola çıkarak tedbirlerin ve davranış kalıplarının geliştirilmesi gerektiğidir. Çünkü bu çürüyen sosyolojinin meydana getirdiği teknoloji binlerce belki onbinlerce yılda olamayan tahribatı yaparak son yüzyıl içerisinde dünyayı yaşanamaz hale getirmiştir.

Artık kıyamet senaryolarının konuşulduğu bir döneme geldik. Bu anlamda bizim dünyayı da tahrip etmeden, dünyaya da zarar vermeden, dünyayla ve dünyayı oluşturan unsurlarla barış içerisinde bir hayat tarzı geliştirmemiz gerekiyor. Kişileri ya da kurumları üstün yapan şey güç ve adaletin dengede olmasıdır. Hangisi olumsuz anlamda diğerinin önüne geçerse orada yozlaşma ve çürüme başlamış, oradaki sistemler iflas etmiş, insanlar ezilmeye ve yanlış hareketlere maruz kalmış demektir. Onun için bütün kişi ve kurumlarda bizim temel referansımız güç ve adaletin doğru ellerde olması gerektiğidir. Güçlü olanın sadece haklı olduğu bir anlayışın getirdiği felaketler birçok örnekleri ile önümüzde durmaktadır. Bütün inançlara özgürlük, ülkelerin sistemlerine zarar vermeden yine Asya'nın perspektifi olmalıdır. Burada söylenebilecek en önemli şey de hani dedik ya ruh Asya'dır, efendim kalp Asya'dır, duygusal ze-

ka Asya'dır diye burada bizim doğu olarak, Asya olarak çok fazla suistimale uğradığımız ve zaman zaman kontrol edemediğimiz bir özelliğimiz var, bu da "husumet ve heyecanımızı çoğu zaman aklımızın önüne geçiriyor". Dolayısıyla bu bizim manipüle edilmemize ülkelerimizin acı çekmesine çok büyük felaketlere yol açıyor. Bu anlamda, bu perspektif içerisinde husumet ve heyecanımızı aklımızın önüne geçirmememiz konusunda da prensip olarak çok düşünmeliyiz.

TASAM 23-24 Kasım 2005 tarihlerinde yine Cumhuriyet tarihimizde ilk olan I.Uluslararası Türk-Afrika Kongresi'ni düzenlemiştir. 13-14 Aralık 2006 tarihinde bunun ikincisinin düzenlenmesi üzerindeki çalışmalar devam ediyor. Muhtemelen konu başlığı Sahraaltı Afrika olacaktır. Yine şu anda birincisini icra ettiğimiz I.Uluslararası Türk Asya Kongresi'nin ikincisi yine 2007 Mayıs ayında inşallah tekrar düzenlenecektir. Geline noktada bu çok nitelikli katılımlar ve katılımcılarla düzenlediğimiz ve gerçekten çok özel olduğuna inandığımız bu toplantıya teşrifinizden ötürü tekrar teşekkür ederim. Böylesine ciddi bir organizasyonda oluşabilecek hatalar için de peşinen affınızı istirham eder, özür dilerim. Beni dinlediğiniz için şükranlarımı arz ederim. Sağ olun, varolun efendim.

Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) Başkanı Sayın Hakan FİDAN

Sayın TASAM Başkanı Süleyman Şensoy Beyefendi ve ülkemizde ağırlamaktan mutluluk duyduğumuz değerli misafirler,

Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) tarafından planlanan ve Başkanlığımız tarafından desteklenen, “I. Uluslararası Türk-Asya Kongresi”ne hoş geldiniz, tüm katılımcıları saygıyla selamlıyorum.

Asya ülkelerinde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler ile elde edilen başarıların altında yatan temel faktörlerin ortaya çıkartılması, Asya kıtasındaki bölgesel işbirliği ve entegrasyon hareketlerinin dünya ekonomisi ve jeopolitiğindeki rolünün belirlenmesi, Türkiye ile Asya ülkeleri arasındaki ilişkilerin, Türkiye’nin küresel ve bölgesel açılımları içindeki yerinin ve yeterliliğinin değerlendirilmesi, geleceğe yönelik strateji ve önerilerin geliştirilmesini amaçlayan ve ilk kez gerçekleştirilen bu kongreyi TASAM’ın bir partneri olarak desteklemekten mutluluk duyduğumuzu ifade etmek isterim.

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), geçmişten gelen tarihi ve kültürel bağlarımızın olduğu devlet ve topluluklarla üstlendiği önemli rolde, sadece teknik yardım kapsamına giren projeler değil, kültürel işbirliği alanında da ciddi projeler yürütmekte ve bu alandaki projelere de büyük önem vermektedir. TİKA Başkanlığı kuruluş yılı olan 1992’den bu yana sayısız proje ve faaliyeti uygulamış, kuruluş misyonunu layıkıyla yerine getirebilmek amacıyla önemli adımlar atmıştır.

TİKA’nın kanunda belirtilen fonksiyonlarının başında;

- Avrasya bölgesinde yer alan ülkelerin, hızlı bir değişimin yaşandığı son dönemde yürürlükte olan ekonomik ve sosyal sisteme en kısa sürede entegre olabilmelerini sağlayacak devlet yapılarının yeniden düzenlenmesi,
- Demokratikleşme sürecinde ülkelere proje ve programlar aracılığıyla katkıda bulunulması ve bu sistemle ilgili kurumların tesisi,
- Türkiye üzerinden dünyaya açılmalarına yardımcı olacak haberleşme ve ulaşım ağlarının kurulması,

- Kültürel yakınlaşmanın sağlanması ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesi için işbirliğinin temin edilmesi ve aynı zamanda ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşları tarafından bölgeye yönelik olarak gerçekleştirilecek teknik yardım proje ve faaliyetlerinin koordinasyonunun sağlanması gelmektedir.

Bugün itibarıyla TİKA, işbirliği yaptığı ve ortak projeler yürüttüğü ülke ve topluluklarda eğitimden sağlığa, ekonomiden teknik konulara, tarımdan turizme ve çevreye, KOBİ'lerden küçük sanayi sitelerine kadar birçok projeyi hayata geçirmiştir. Şüphesiz TİKA'nın bu misyonunu artırmak, diğer kamu kuruluşlarımızın, sivil organizasyonların yakın ilgi ve gayreti ile mümkündür. Ülkesine güvenen, Türkiye'nin gücünü ve bölgedeki rolünü kavramış kişilerin ve kuruluşların varlığını bilmek bize çalışmalarımızda enerji vermektedir.

Bilindiği gibi kalkınma yardımları ülkelerin dış politikalarında önemli bir enstrümandır. Teknik işbirliği çalışmaları da kalkınma yardımları içinde büyük rol oynamaktadır. Esasen, tarihsel, kültürel ve etnik bağlarla kendilerini Türkiye'ye yakın gören kardeş ve soydaş ülkelerin talepleri, bu coğrafya ile yakından ilgilenilmesini ve geçmişte olduğu gibi bugün de kendilerine yardım eli uzatılmasını zorunlu kılmaktadır. Ülkemizin yıllardır başta Orta Asya Türk Cumhuriyetleri olmak üzere soydaş, kardeş, akraba devlet ve topluluklara söz ve kalple verdiği desteği teknik işbirliği ve somut projelerle tamamlamak öncelikli bir dış politika hedefimiz olmuştur.

90'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Balkanlarda yaşanan gelişmeler sonunda yeni bağımsız devletler kurulmuş, dünya haritası değişmiş, buna bağlı olarak bölgede ve uluslararası arenada yeni yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde gelişmiş Batı ülkeleri yeni oluşan nüfuz alanlarına ayırdıkları büyük bütçelerle kalkınma yardımlarını başlatmışlardır. Öte yandan esasen, ülkemizin doğal nüfuz alanı olması, yeni bağımsız devletlerle Türkiye arasındaki ortak tarih, kültür, dil ve din bağları bu ülkelerin Türkiye'den beklentilerinin artmasına neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin tarihten gelen sorumlulukları nedeniyle yeni bağımsız devletler, başta Türk Cumhuriyetleri olmak üzere, hemen tanınmış ve 1992'de zaman geçirilmeksizin ulusal teknik yardım teşkilatı olarak TİKA kurulmuş ve bu ülkelerin kalkınmalarına destek olmak amacıyla teknik işbirliği çalışmaları başlatılmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren teknolojiadaki hızlı ilerlemelerle desteklenen iletişim ve ulaşım alanlarındaki gelişmeler, dünya ülkelerinin ve pazarlarının birbirlerine bağımlılığını artırmıştır, bu nedenle bir çok konu "küresel işbirliği" yaklaşımı ile ele alınmayı gerektirmektedir. Küresel uyumun ve Birleşmiş Milletler'in belirlediği "Bin Yıl Kalkınma Hedefleri" kapsamında kalkınmayı sağlamanın kritik halkası, "sistemlerin uyumlaştırılması"dır. Sis-

temlerin uyumlaştırılmasının en önemli enstrümanı ise, “kalkınma yardımları” ve buna bağlı olarak “teknik yardımlardır. Teknik yardım, bir yandan alıcı ülkenin kalkınmasına katkı sağlarken, diğer yandan global uyum için gerekli olan zemini hazırlamaktadır. Bugün, teknik yardım modern diplomasinin en önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Teknik yardımlar kapsamında idari, sosyal, ekonomik alt yapılar geliştirilerek bu sistemler arasında uyum sağlanmakta, buna ilaveten, kültürel ilişkilerin geliştirilmesine de katkıda bulunmaktadır.

Türk dış politika anlayışı çerçevesinde, uluslararası ilişkilerde uzun vadede yeni dinamiklere dayalı bölgesel ve küresel konjonktüre uyumlu politikalar üretilmesine özel önem verilmektedir. Dış politikamızın uygulama aracı olan TİKA’nın faaliyetleri bu perspektifle devam etmektedir. Kuruluşunun ilk yıllarındaki konjonktüre uygun olarak TİKA tarafından gerçekleştirilen proje ve faaliyetler daha çok Orta Asya, Kafkas ve Balkan ülkelerine yönelik olmuştur. Bu güne baktığımızda, değişen dinamiklerle uyumlu olarak kriz bölgelerinde istikrarın sağlanması çalışmaları çerçevesinde Irak, Filistin, Afganistan ve Sudan’a yönelik teknik yardım çalışmalarına ağırlık verilmeye başlanmış, yeni açılımlarla Afrika ve Rusya Federasyonu’nda faaliyetlere başlanmıştır.

Başkanlığımız tarafından yürütülen proje, program ve yardım faaliyetlerinin gerektirdiği koordinasyonu sağlamak amacıyla halen 18 ülkede TİKA Program Koordinasyon Ofisleri bulunmaktadır. Bu ülkeler sırasıyla, Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Bosna-Hersek, Etiyopya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Kosova, Moğolistan, Moldova, Makedonya, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna’da Kırım, Filistin ve en son olarak Sudan’dır. Koordinatörlerimiz görev ve sorumluluklarını yerine getirirken, Türkiye’nin tanıtımı ve kamu diplomasisine de katkıda bulunmaktadırlar.

TİKA faaliyetlerine temel teşkil eden alanlar ve bunlara yönelik faaliyetler, söz konusu ülkelerin ihtiyaçları, yatırım ve hizmet öncelikleri esas alınarak şu ana başlıklar altında ifade edilebilir:

- Demokrasiye dayalı sistemlerin kurulması çalışmaları ve bu yapıyı destekler nitelikteki faaliyetler,
- Ekonomik reform programlarının hazırlanması ve bu suretle serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini yaşayan ülkelere proje ve programlar dahilinde yardımcı olunması,
- Ulaştırma ve haberleşme altyapılarının iyileştirilmesine yönelik faaliyetler,
- Kamu iktisadi teşekküllerinin yeniden yapılandırılması ve özelleştirme çalışmalarında ilgili ülkelere yardımcı olunmasına yönelik faaliyetler,

- Pazar ekonomisinin ve kalkınma çabalarının vazgeçilmez bir unsuru olarak görülen küçük ve orta ölçekli sanayilerin teşviki, yönlendirilmeleri ve desteklenmelerine ilişkin çalışmalar,

- İlgili ülkelerde kamu ve özel sektörde iş idaresi kapasitelerinin yaratılması ve çağdaş bir bürokrasi yapısının oluşturulmasına yönelik faaliyetler,

- Finans-bankacılık ve sigortacılık sistemlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar,

- Tarımsal üretim, tarıma dayalı sanayiler, tarım ve tarıma dayalı sanayi üretiminin pazarlanması ile ilgili faaliyetler,

- Ticaret, yatırım ve özel sektör katılımcılığına ilişkin çalışmalar,

- Enerji ve çevre sorunlarına ilişkin faaliyetler.

Bu faaliyetlerin konusu ve kapsamı belirlenirken TİKA'nın faaliyet alanında bulunan ülkelerde yaşanan dinamik değişim nedeniyle değişen ihtiyaçlar ve öncelikler göz önünde bulundurulmakta, amaç ve hedefler günün gereklerine göre revize edilmektedir. Bu doğrultuda ise, sivil toplum örgütleri ile işbirliğini geliştirmek ana hedeflerimiz arasında yer almaktadır.

En küçüğünden en büyüğüne her projemizin dünya barışına ve kalkınmasına sağlayacağı katkıya olan inancımız ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgili coğrafyalardaki halklara her alanda destek sağlama konusundaki sorumluluk duygusu, çalışmalarımızı sürdürmemizde bize en büyük gücü vermektedir. Buna ilave olarak çalışmalarımızı yürüttüğümüz coğrafyada gerçekleştirdiğimiz her etkinliğin o bölgenin halkı üzerinde yarattığı olumlu etkiyi gözlemlemek bize büyük mutluluk vermektedir.

Dünyadaki gelişmeleri takip ederek, Türkiye'nin ikili, bölgesel ve çok taraflı uluslararası ilişkilerine tarihi, kültürel, siyasi, iktisadi, hukuki, sosyolojik ve jeopolitik yapısına ve sosyo-kültürel problemlerine yönelik bilimsel araştırmalar, incelemeler yaparak çözüm üretmeyi amaçlayan Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) tarafından gerçekleştirilen bu kongreye katkıda bulunmaktan memnuniyet duymaktayız.

İnanıyorum ki, siz değerli konukların katılımı ile gerçekleştirilen bu kongre, Türkiye ile katılan ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine önemli bir katkı sağlayacaktır.

Ülkemiz ile kongreye katılan ülkeler arasında her alanda mevcut işbirliğinin ekonomik ve ticari alanda daha da artırılması temennisiyle, bu kongrenin düzenlenmesine vesile olan TASAM çalışanları ve bu platformda ortak amaca ulaşma yolunda önemli katkılar sağlayan siz değerli konuklara teşekkür eder, saygılar sunarım.

BİRİNCİ OTURUM

Türkiye-Avrasya İlişkileri

Oturum Başkanları:

Prof. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ

Prof. Dr. Hasan SELÇUK

Prof. Dr. Vildan SERİN

Çok Boyutlu Türk Dış Politikası

Doç. Dr. Bülent ARAS

Türkiye’de Yatırım İmkanları

Berrin BİNGÖL

Türkiye’nin Dış Ticaret Stratejisi

Gazi BİLGİN

Rusya’nın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli

A. İ. KRİVENKO

Türkiye-Rusya İlişkileri: Siyasi Diyalog

Prof. Dr. A. A. KORNİLOV

Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri

Prof. Dr. O. A. KOLOBOV

Türkiye-Azerbaycan Siyasi İlişkileri

Dr. Memmed TALİBLİ

Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri

Prof. Dr. Reşad MURADOV

Gürcistan’ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli

Grigol MGALOBİSHVİLİ

Türkiye ile Gürcistan Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler

Olga DOROKHİNA

Özbekistan’ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli

Ul’fat KADİROV

Kazakistan'ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli

Talgat ADUOV

Türkiye ve Kazakistan: Karşılıklı Çıkarlara Dayalı Bir İşbirliği

Bektas MUKHAMEJANOV

Türkiye ile Kazakistan Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Dr. K. A. JANGABAYEVA

Kırgızistan'ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli

Mambetjunus ABYLOV

Kırgızistan'daki Yatırım İmkanları, Dış Ticaret Stratejisi ve Türkiye

Ernek OMARALIYEV

Türkiye-Türkmenistan Siyasi ve Ekonomik İlişkileri: “Ekonomik Fırsat Penceresi” Olarak Değerlendirilebilir mi?

Doç. Dr. Güngör TURAN

Çok Boyutlu Türk Dış Politikası

Doç. Dr. Bülent ARAS*

Sayın milletvekilim, sayın başkanlarım, değerli misyon temsilcileri, meslektaşlarım, değerli öğrenciler, katılımcılar ve dinleyiciler. Öncelikle herkese saygılarımı sunarak başlamak istiyorum. Süremin de kısıtlı olmasından ötürü doğrudan konuma gireceğim. Benim size takdim etmeye çalışacağım konu, Türkiye'nin son dönemde uygulamaya başladığı ve bir anlamda tırnak içinde yeni olarak ifade edilen 'çok boyutlu dış politikası'. Çok boyutlu dış politika doğrudan dış politikanın ve uluslararası ilişkilerin nasıl yapıldığı sorusunu akla getiriyor. Nasıl bir ortam içerisinde tek boyutlu ya da çok boyutlu dış politika yapılabilir? Daha temelde bir soru olarak ise dış politika nasıl ve nerede yapılır?

Dış politika yapım mekanizmasında iki önemli unsur var. Birincisi dış politikayı yapan aktörler, ikincisi de dış politikanın yapıldığı ortam, yapı (structure) dediğimiz ortam. İçinde bulunduğumuz yıllar özellikle son iki on yıl her iki unsurund-hem uluslararası yapının hem de uluslararası ilişkilerde dış politikayı yapan aktörlerin-ciddi değişim ve dönüşüm geçirdiği yada değişim ve dönüşüm yolunda ciddi baskılara maruz kaldığı bir dönem oldu. Buradan hızla yapısal faktörlere gelirsek uluslararası ilişkiler denen şey aslında sanal bir olgudur. Yani uluslararası "ilişki" denilen şey iki ülke arasında dostane ilişki, düşmanca ilişki belki bir savaşa, çatışmaya, mücadeleye dönüştüğü zaman görünür bir hal alıyor. Ama bu da tamamen o zaman uluslararası ilişkilerin bir alt alanına-çatışma alanları, çözümü gibi konulara giriyor. Fakat biz bir şekilde bu uluslararası ilişkilerde 'var olan' dediğimiz şeyi yaşıyoruz. Yani uluslararası ilişkileri nerede yaptığımız konusunda tereddütlerimiz olsa da, bu ilişkilerin var olduğunu biliyoruz. Bunu bir şekilde ön kabulle kabul ediyoruz, yani anlaşılması zor olmasına rağmen bu bizim kabullerle çözdüğümüz bir olgu. Yani ülkeler arasında ilişkiler bu belirsiz yerde cereyan ediyor. Bu ilişkinin cereyan ettiği yere biz hipotetik olarak uluslararası sistem ya da uluslararası yapı diyoruz.

* Işık Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Soğuk Savaş döneminde uluslararası ilişkilerin yapıldığı yer ve sistemi izah etmek kolaydı. İki tane süper gücün karşılıklı küresel rekabeti ve bir bağlamda daha zayıf da olsa bu ikili sistemin dışında kalmış “bağılantısızlar” denen unsurların bunlara göre daha zayıf oranda güçle yürüttükleri ilişkilerdir. Fakat Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle bu uluslararası yapıyı ve sistemi tanımlamada bazı zorluklar yaşadık. Öncelikle yeni dünya düzeninden yeni dünya düzensizliğine geçildi dendi. Onun arkasından Amerika’nın tek taraflılığı ve 11 Eylül sonrasında tamamen değişen bir yapı. Şimdi burada Türkiye’nin çok boyutlu dış politikasını izah ederken, uluslararası yapıda benim faydalanacağım boyutuyla söylersem, 11 Eylül sonrası uluslararası ilişkilerinde yeni aidiyet kavramları ortaya çıktı. Bizim tarih boyunca alışa geldiğimiz aidiyet unsuru ‘ulus aidiyeti.’ Bu anlaşılabilir bir aidiyet çünkü normal aidiyet kategorileri içerisinde arkasında en güçlü örgütlü gücün bulunduğu aidiyet kavramı, “ulus”. Şimdi bir taraftan baktığımız zaman Edirne’nin Bulgaristan’a yakın bir köyünde yaşayan bir insanla, Bulgaristan’ın sınırı içerisinde yaşayan insanın ortak noktaları Edirne’de yaşayan insanla Hatay’da yaşayan insan arasında olandan çok daha fazladır. Fakat biz Edirne’de yaşayan insanla Hakkâri’de yaşayan insanı aynı ulusun, aynı aidiyet unsurunun parçası saymaktayız. Bu aidiyeti sağlayan ulus nosyonu ve ulus-devlet siyasi yapılanmasının örgütlü gücü, sınır denen mefhumu oluşturması, içeride şiddet tekeli elinde bulundurması gibi sebeplerle ulus aidiyetini bize çok net anlaşılır bir hale getirmekte. Bizim en rahat anlayabildiğimiz aidiyet unsuru olarak karşımıza çıkmakta.

Fakat 11 Eylül sonrası dönemde medeniyet denen farklı bir aidiyet unsurunun ortaya çıktığını gördük, yani medeniyetlerin çatışması, medeniyetlerin buluşması, medeniyetlerin ittifakı. İlginç bir şekilde El-Kaide lideri Usame bin Ladin İslam dünyasının 80 yıllık bunalımı diye nitelediği dönemi Johan Galtung hilafetin ortadan kalkması ve İslam medeniyetinde yaşanan kırılma olarak izah etmekte. Medeniyet, olgusal olarak anlaşılması zor bir idrak alanı. Yani medeniyetlerin arkasında bir örgütlü güç yok. Genelde de örgütlü güç kurma çabaları da çok fazla başarılı olamıyor. Fakat ilginç bir şekilde medeniyetin var olduğuna dair aklımızda bir soru işareti, şüphe de yok. Yani medeniyetin var olduğu noktasında, şüphesiz, bir şekilde medeniyeti idrak açısından her ne kadar zorlansak da medeniyetin var olduğunu düşünüyoruz ve kabul ediyoruz. Türkiye’nin medeniyet çalışmalarındaki belki de en önemli uzmanı Ahmet Yurdusev’in dediği gibi bir takım objektif ortaklıklarla şu medeniyetleriniz bu medeniyetleriniz deyip kendimizi belirli medeniyet kategorilerine koyuyoruz. Bir başka açıdan bakışla Ahmet Davutoğlu’nun ifade ettiği gibi medeniyet ve mensupları arasında bir “ben” algılaması çerçevesinde ilişki kuruyor.

Şimdi bu 11 Eylül sonrası uluslararası sistemdeki dönüşüm bir şekilde bu ulus aidiyetinin yanında medeniyet aidiyetini de artık uluslararası ilişkilerde ve dış politikada bir unsur olarak önümüze getirmiş dayatmış durumda. Örneğin, bunun en basit örneği olarak Türkiye ile İspanya'nın teröre karşı savaşta uluslararası politikası çerçevesinde yürüttüğü Birleşmiş Milletler'in güdümünde bir oluşum ele alınabilir. Bu oluşumun adı 'Medeniyetler İttifakı'. Şimdi bakıldığı zaman Birleşmiş Milletler çerçevesinde Türkiye ile İspanya'nın önderlik ettiği bir oluşuma neden Medeniyetler İttifakı deniyor? Klasik iki ulus devletin bir araya geldiği ve bir uluslararası politikayı yürütmek için kolaylaştırıcı unsur olarak attıkları adıma 'Medeniyetler İttifakı' deniyor. Bu işte demin bahsettiğim ulus devlet aidiyetinden medeniyet aidiyetine doğru dış politika ve uluslararası ilişkilerin cereyanı oluşması ve uluslararası sistemin bu konudaki dayatmasını örneklendiriyor.

Uluslararası ilişkilerin yapıldığı ortama uluslararası sistem ve uluslararası yapı dedim, uluslararası ilişkileri yapan unsurlara da aktör diyoruz. Ve bizim Vestfalya sisteminden beri yani Ortaçağ Avrupası'ndan beri alışılageldiğimiz uluslararası ilişkileri yapan aktörler: ulus devletler, devletlerin diplomasisi ve devleti yürüten unsurlar ve devlet aygıtı. Bu uluslararası yapıdaki dönüşümün yanı sıra bu dönüşüm doğrudan Türkiye'yi de etkiledi. Bizzat İspanya-Türkiye örneğinde gördüğünüz gibi Türkiye'nin algılamasını doğrudan uluslararası sistemden gelen baskı değiştirdi. Aktör olarak, Türkiye bu dönemde ciddi değişimler yaşadı. Türkiye'nin yaşadığı en önemli, en ciddi değişim Avrupa Birliği süreci ile Türkiye'nin içeride yaşadığı dönüşüm. Türkiye'nin son on yılda alanını genişletmesi, hinterlandını genişletmesi aslında bir yandan da "batıya giderek doğuyu bulması" tarzında oldu. Doğudan gelen ışığı Türkiye, batıya doğru giderek hukuku, içerde istikrarı ve siyasal dönüşümü yakalayarak sağladı. Yani doğudan gelen ışıkla batıdan gelen hukuku birleştirme yönünde son anda ciddi adımlar attı. Türkiye'nin son dönemde yaşadığı değişim özetle siyaset ve hukuk alanında, Kopenhag Kriterleri denen kriterleri sağlama yolunda yaptığı reformlardır. Türk halkının da bu değişimlerin kendileri için iyi olacağına ve kendilerini ileri götüreceğine ikna olmasıyla bir anlamda AB'nin sadece dışardan destek ve tavsiye niteliğinde itmesi ama içerde ciddi dönüşüm ve reformları devam ettirme iradesinin ortaya çıkmasıyla siyaset ve hukuk alanında ciddi dönüşümler yaşandı. Anayasadan başlayarak ceza hukukuna kadar uzanan çok geniş alanda reformlar yapıldı. Siyasetin hem kavramsal yapısı, anlaşılması, hem de yapılış tarzı değişti. Ve Kopenhag Kriterleri bir anlamda Türkiye'de siyasal dönüşümün ismi oldu. Ekonomi alanında Maastrih Kriterleri ve IMF sürecinde ekonomide istikrarın sağlanması, enflasyonda ve diğer alanlarda çok teknik detaya girmeyeceğim—en azından Türkiye'nin daha eli ayağı düzgün, daha güzel bir görüntü arz etmesi ve içeride sık-

ça yaşanan krizlerin artık oldukça uzağına geçilmesiyle Türkiye'nin aktör olarak ciddi bir değişim yaşadığını gördük.

Bu tip değişimler ve reform girişimleri mutlaka ülkelerin dış politikaları-na, uluslararası ilişkilerine doğrudan müspet tesir yapıyor. Çünkü dünyanın bu kısmında güvenlik çoğunlukla bir iç politika meselesi. Yani güvensizlik ihraç eden, bölgesinde problem olan ülkelere baktığınız zaman özellikle bu coğrafyada üç önemli problemin cidden yaşandığını görüyoruz. Yani güvenliğin bazı ikilemleri/açmazları var. Mesela, güvenlik-istikrar açmazı var yani istikrarla güvenliği aynı anda sağlayamıyorsunuz. Sayın Süleyman Şensoy'un konuşmasında söylediği güvenlikle demokrasi arasında bir ikilem var; belki güvenliği sağlayabiliyorsunuz ama demokratik mekanizmaları siyasal mekanizmalara oturtamıyorsunuz. Bir üçüncüsü de daha çok İslam ülkelerinde gözlenen İslam-demokrasi ikilemi. Aslında bunlar farklı kategoriler ama artık literatürde bazen yaygın yanlış tanım doğrunun yerine geçiyor. Nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkede siyasal süreçlerin aklı başında bir şekilde yürütülmemesi, sağlıklı mekanizmaların tesis edilememesi. Bu üç gerilimi de Türkiye güvenliğin istikrarla, güvenliğin demokrasiyle ve güvenliğin işte Müslüman nüfuslu bir ülkede siyasal süreçleri sağlıklı şekilde yürüterek sağlanması tarzında son on yılda ciddi mesafeler kat ederek atlattı. Türkiye artık özgüveni yüksek bir şekilde dış politika yürütmeye başladı. Yani belki bundan on sene önce Türkiye'nin içinde yaşadığı coğrafya bir kötü komşuluk olarak adlandırılırken, Türkiye artık bulunduğu coğrafyada bir merkez ülke olarak, bir cazibe unsuru olarak hem yaşadığı yakın coğrafyaya hem de açılım yapabileceği değişik coğrafyalara katkıda bulunabilecek, barışı geliştirebilecek, demokrasiyi ve güvenliği geliştirebilecek bir aktör olarak ortaya çıkmak üzere. Şimdi Türkiye'nin kazandığı bu özgüvenin uluslararası sistem açısından kolaylık getiren unsuru bu medeniyet esaslı aidiyet bağının da gündeme gelmesi. Yani durum böyle olunca Türkiye aslında çok kritik coğrafyada kritik bir ülke haline geliyor. Hem coğrafya, hem tarihi kültürel medeniyet bağları açısından çok farklı bölge ve çok farklı coğrafya ile, dünyanın neredeyse yarısıyla bir şekilde medeniyet ve kültür etkileşimi olan ülke.

Uluslararası sisteminin de oluşturduğu bu kolaylaştırma ve içeride sağladığı özgüven özetle Türkiye'nin bugünkü çok boyutlu dış politikasının önünü açan sebepler oldu. Hem uluslararası sistemin yaşadığı dönüşüm, hem de Türkiye'nin yaşadığı dönüşümle ortaya çıkan bu çok boyutlu politikayı kendi üzerinden ortaya koyacak olursak, çeşitli kademelerde bu politikanın hayata geçmesi söz konusu. Uzun dönemli bir projeksiyonla önümüzdeki günlerde neler olabileceğini ortaya koyabiliriz. Öncelikle ele alınması gereken Avrupa Birliği süreci ve transatlantik ilişkileri. Avrupa Birliği süreci artık Türkiye'nin

iç ve dış politikasında entegre olduğu bir süreç. Fakat bu süreç kısmi de olsa şu anda Avrupa Birliği'nin kendisinden kopmuş durumda, yani bu süreç Türkiye'nin iyileştirilmesi, dış politikada etkili olabilmesi, sorumlu bir aktör olarak ortaya çıkması, barışın geliştirilmesi ve medeniyet geçmişini, geçmişte oynadığı rolleri şu anda oynayabilmesi olarak ortaya çıkmış durumda. Bir yandan kendine biçtiği yeni misyonla, diğer taraftan da Avrupa Birliği ile iyi ilişkilerle süreci devam ettirerek Avrupa Birliği'ne üye olma hedefi gözlenmekte. Bu hedefler birbirini kolaylaştıran süreçler olarak ortaya çıkmakla beraber, çok ciddi sorunlarla başa çıkmak zorunda olduğumuzu söylemek gerekir.

İkincisi Türkiye'nin kazandığı özgüven AB sürecinde attığı adım ve kendisinin kazandığı bir misyonik pozisyonla Türkiye'nin ivediliğe koyduğu komşuluk yaklaşımı. Bu aslında Avrupa Birliği'nin de ortaya koyduğu komşuluk yaklaşımının Türkiye'de uyandırdığı ilhamla ve Türkiye'nin medeniyet kültür alt yapısıyla geliştirdiği bir alan. Bu komşuluk yaklaşımı Türkiye'nin bütün komşu ülkelerle sıfır problemle bunun ötesine, komşuların ötesine geçme amacına hizmet ediyor. Aynı zamanda özgüvenini kazanmış, dünya siyasetinde etkili bir ülke olarak ortaya çıkmaya çalışan bir ülkenin komşularıyla en az probleme sahip olması reel durumundan kaynaklanıyor. Üçüncü yaklaşım, yakın kuşak politikası denen politika. Bu da Türkiye'nin komşularının hemen ötesindeki Körfez ve Orta Doğu, Kafkasya, Orta Asya ve Balkanlarda yürüttüğü politikalar. Türkiye bu süreçlerin hemen hepsinde şu anda çok aktif roller almış durumda. Belki Balkanlarda şu anda göze çarpmıyor ama Kosova'nın, Karadağ'ın bağımsızlığı gibi politikalarda aktif roller oynuyor. Balkanlardaki çatışmaların çözümünde şu anda yeni bir inisiyatif başlatmak üzere, Orta Asya ve Güney Asya'da aktif politikalar üretiyoruz. Sayın TİKA başkanımızın bahsettiği bu yirmi bir ülkenin büyük çoğunluğu bu coğrafyadaki ülkeler, bu coğrafyada ciddi yatırım faaliyetleri var, ciddi kalkınma hedefli girişimler var. Bu coğrafyada yeniden yapılanmakta olan pek çok ülkede Türkiye'nin doğrudan katkısı gözleniyor. Afganistan'da bildiğiniz gibi, 2001 yılından beri NATO'nun istikrar gücünün komutanlığını iki kere Türkiye yaptı ve en üst düzey sivil yöneticisi Türk. Gene bu yakın kuşak içerisinde sayın Prof. Ekmeleddin İhsanoğlu İslam Konferansı Örgütü'nün genel sekreteri oldu ve ilk kez demokratik bir seçimle iş başına geçen genel sekreter olması ayrıca önemli. Bir diğer alan Türkiye'nin medeniyet ve kültür etkileşimi içerisinde olduğu coğrafyalardır. Burada özellikle Asya'nın ve uzak Asya'nın devreye girdiğini söyleyebiliriz. Ve Türkiye'nin Asya politikası çok büyük oranda medeniyet ve kültür etkileşimi coğrafyalarında Türkiye'nin etkili olma ve buraları sorumluluk alanları olarak ele alıp bu sorumluluk alanlarında üzerine düşen misyonları yüklenme yaklaşımı içerisinde oluşuyor. Son olarak ise ulusla-

rarası kurumlar ve örgütlerle etkileşim. Türkiye son dönemde Afrika Birliği Örgütü'nden, Arap Ligi'nden Şangay İşbirliği Örgütü'ne ve Birleşmiş Milletler'in geçici daimi üyeliğine aday olma tarzında uluslararası örgütlerde etkili olma ve üye yada gözlemci üye olma ve sorumluluk yürütme tarzında politikalar üretiyor. Bu gözlemler çerçevesinde uluslararası sistemde bir aktör olarak yaşadığı dönüşümlerle Türkiye'nin çok boyutlu dış politikasının anlaşılabilirliğini düşünüyorum. Saygılar sunuyorum.

Türkiye’deki Yatırım İmkânları

Berrin BİNGÖL*

Sayın Başkan, ülkemizde konuk olarak bulunan değerli üye temsilcileri, saygıdeğer misafirler, kıymetli basın mensupları hepiniz hoşgeldiniz. Sözlerime başlamadan önce hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Sunuma geçmeden önce ele alacağım konuları kısaca belirtmek istiyorum. Sunumun ilk bölümünde sizleri Türkiye’deki yatırım ortamı hakkında bilgilendirmek amacıyla Türkiye’nin diğer bölge ülkelerine kıyasla, potansiyelini ve ülkemizdeki yasal düzenlemeleri anlatacağım. İkinci bölümde ülkemizdeki yatırım ortamının iyileştirilmesi için gerçekleştirilmiş ve halen yürütülmekte olan faaliyetleri ve son bölümde de Türkiye’ye doğrudan yabancı sermaye girişiyle ilgili genel ve kongreye katılan ülkelere ait istatistikî bilgileri değerlendireceğim.

Türkiye ekonomisi son yıllarda büyük bir gelişme göstererek dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasına girmiştir. Türkiye 2004 yılında yüzde 9,9 ve 2005 yılında yüzde 7,6 oranlarında büyümüştür. Bu büyümenin ardındaki itici güç özel sektördür. Özellikle imalat sanayindeki kişi başına ve saat başına verimlilik artışında özel sektörün payı bir hayli fazladır. Verimlilik konusundaki uzun süreli artış trendi rekabet gücü arayışındaki yatırımcılar için Türkiye’yi cazip bir yatırım merkezi haline getirmektedir. Ekonomideki istikrarın önemli işaretlerinden biri de enflasyon cephesinde sağlanan başarıdır. 2004 yılında enflasyon oranı hedeflenen yüzde 12 rakamının altında kalarak yüzde 9,3 olarak gerçekleşmiş ve aynı başarı 2005 yılında da sürdürülerek enflasyon oranı hedeflenen yüzde 8 oranının altında yüzde 7,72 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmelere dayanarak, özel sektörün sağlam bir yapıya ulaştığını ve verimli faaliyetlerle ekonominin itici gücü haline geldiğini, bu büyüme trendinin de kararlı bir şekilde devam edeceği söylemek mümkündür.

Türkiye gerek son dönemde gerçekleştirilen yapısal değişikliklerle son derece elverişli hale gelen yatırım ortamıyla, gerek konumu, demografik profili

* Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdür Vekili

ve yetenekli ve esnek işgücüyle çok cazip bir yatırım yeri haline gelmiştir. Yaklaşık 70 milyonluk nüfusuyla büyük bir iç pazara sahip olan Türkiye, Avrupa Birliği üyeleri ve Japonya ile kıyaslandığında oldukça genç bir nüfusa sahiptir. Nüfusun yüzde 27'si 0–12 yaş aralığında ve yüzde 64,2'si 15–64 yaş aralığındadır.

Son yıllarda uygulanan başarılı ekonomik programlar neticesinde elde edilen ekonomik istikrar ve sürdürülebilir büyüme yatırım ortamını daha da cazip hale getirmiştir. 2004 yılında 301 milyar ABD Doları tutarındaki GSYİH ile Türkiye rakip bölge ülkelerinden çok daha büyük bir ekonomiye sahiptir ve 2005 yılında GSYİH 360 milyar ABD Doları'na çıkarak daha da büyümüştür. GSYİH'nın dünya sıralamasındaki yerine bakıldığında da Türkiye'nin 19. sırada yer alan oldukça büyük bir ekonomiye sahip olduğu görülmektedir.

Liberal ve açık ekonomimiz hızla dünya piyasalarına entegre olmaktadır. Son üç yıl içinde iki kattan fazla büyüme gösteren dış ticaret hacmi bölge ülkeleriyle kıyaslandığında Türkiye'nin oldukça iyi durumda olduğu görülmektedir. 2004 yılında 160 milyar ABD Doları olan dış ticaret hacmi 2005 yılında 189 milyar ABD Doları'na ulaşmıştır. Bugün 170 ülkeye 7000'den fazla ürün ihraç edilmektedir.

Son yıllarda sürekli büyüme içinde olan Türkiye 2004 yılında yüzde 10 reel GSMH büyüme oranıyla rakip ülkelere göre çok büyük gelişme göstermiştir. Büyüme oranı 2005 yılı için yüzde 5 olarak öngörülmüş ve yüzde 7,6 olarak gerçekleşmiştir.

Bir ülkenin yatırım ortamının en önemli göstergesi yasal altyapıdır. Türkiye'de doğrudan yatırımlarla ilgili olarak 1954 yılından beri liberal bir yasa uygulamaktaydı. 2003 yılında bu yasa uluslararası standartlarda güncelleştirilmiştir. Yeni yasa ile yatırım ve yatırımcı tanımları uluslararası standartlarda yeniden tanımlanmış, yabancı sermaye girişi için izin belgesi düzenlenmesi yerine bildirim esası getirilmiş, asgari sermaye zorunluluğu kaldırılmış, yerli ve yabancı firmalara eşit muamele getirilmiştir. Yeni yasa, yabancı yatırımcılara kâr transferi garantisi, gayrimenkul edinme hakkı, yabancı personel istihdam etme hakkı, kamulaştırmaya karşı koruma gibi konularda yasal bir rehber niteliği taşımaktadır.

Yatırımlara uygulanan teşvik tedbirleri yatırım ortamını etkileyen diğer önemli bir faktördür. Türkiye'de yatırım teşvik uygulaması 5 başlık altında toplanabilir:

1. Genel yatırım teşvik programı,
2. Düşük gelir seviyeli bölgeler için teşvikler,

3. KOBİ'ler için teşvikler,
4. Teknoloji geliştirme bölgeleri desteği,
5. ARGE desteği

Her ne kadar bir ülkeye yapılan yatırımlar açısından teşvikler tek başına büyük bir önem taşımasa da, teşvik programlarıyla sağlanan avantajlar yatırım projelerini hızlandırıp, kolaylaştırabilmektedir. Bu nedenle yatırım teşvikleri ile ilgili daha detaylı bilgi verilmesinde fayda görmekteyim

Genel Yatırım Teşvik Programı'yla sağlanan teşvikler şunlardır:

1) Gümrük Vergisi istisnası: Teşvik belgesi kapsamındaki makine ve teçhizat ithalatında, yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken Gümrük Vergisinden istisna uygulanmaktadır.

2) Katma Değer Vergisi istisnası: teşvik belgesini haiz yatırımcılara teşvik belgesi kapsamında yapılacak makine ve teçhizat, ithal ve yerli teslimleri Katma Değer Vergisinden istisnadır.

3) Kredi tahsis: Müsteşarlıkça uygun görülmesi halinde: araştırma-geliştirme yatırımları; çevre korumaya yönelik yatırımlar; Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu veya Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından belirlenen öncelikli teknoloji alanında yapılacak yatırımlar; teknoloji geliştirme bölgelerinde yapılacak Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliğinde tanımlanan yönetici şirket tarafından izin verilen Yatırımlar; bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar; bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar kapsamındaki illere ve gelişmiş yörelerden kalkınmada öncelikli yörelere ve özel amaçlı bölgelere taşınacak yatırımlar; kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak imalat sanayi, tarımsal sanayi ve madencilik yatırımları için teşvik belgeli veya belgesiz olarak bütçe kaynaklarından sabit yatırımın yüzde 30-50'si arasında bir miktarda kredi tahsis edilebilir. Genel Yatırım Teşvik Programının uygulanmasında yerli ve yabancı yatırımcılar arasında bir farklılık yoktur. Eşit muamele 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ve Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması anlaşmalarıyla garanti altına alınmıştır. Teşviklerin uygulanmasında bölgelerin kalkınma düzeyleri dikkate alınmaktadır.

Hükümet düşük gelir seviyesindeki 49 ilde yatırımları özendirmek ve istihdam yaratmak üzere 2004 yılında yeni bir teşvik uygulaması başlatmıştır. Bu teşvik işçiler için ödenecek ücretler üzerinden hesaplanan gelir vergisinde ve işveren sigorta primi payında indirim, enerji maliyetinde indirim ve bedava arazi tahsis gibi ayrıcalıklar sağlamaktadır. Söz konusu teşvikler şu şekilde uygulanmaktadır:

- Gelir vergisi stopajı desteği: 01.04.2005 tarihinden itibaren yeni işe başlayan mükelleflerin en az 30 işçi çalıştırmaları koşuluyla çalıştırdıkları işçiler ile bu tarihten önce işe başlamış mükelleflerin işçi sayısını en az yüzde 20 oranında artırmaları ve toplam işçi sayısının asgari 30 kişiye ulaşması halinde işçiler için ödenecek ücretler üzerinden hesaplanan gelir vergisinin; organize sanayi bölgeleri ve endüstri bölgeleri için tamamı, diğer yerlerdeki işyerleri için ise yüzde 80'i alınmaz.

- Sigorta primi işveren paylarında destek: 01.04.2005 tarihinden itibaren yeni işe başlayan mükelleflerin en az 30 işçi çalıştırmaları koşuluyla çalıştırdıkları işçiler ile bu tarihten önce işe başlamış mükelleflerin işçi sayısını en az yüzde 20 oranında artırmaları ve toplam işçi sayısının asgari 30 kişiye ulaşması halinde, hesaplanan sigorta primlerinin işveren hissesinin; organize sanayi bölgeleri ve endüstri bölgeleri için tamamı, diğer yerlerdeki işyerleri için ise yüzde 80'i Hazineye karşılanacaktır.

- Bedelsiz yatırım yeri tahsisi: Yasa kapsamında belirlenen 49 il ile kalkınmada öncelikli yörelerin tümünde, en az 30 kişilik istihdam öngören yatırımlara girişen gerçek ve tüzel kişilere; Hazine'ye, katma bütçeli kuruluşlara, belediyelere veya il özel idarelerine ait arazi veya arsaların mülkiyeti bedelsiz olarak devredilebilir. Ancak organize sanayi veya endüstri bölgelerinde yer alabilecek yatırımlar için, bu bölgelerde tahsis edilecek boş parsel bulunmaması şartı aranır. İstihdam edilecek işçi sayısı kriterine, yatırımın faaliyete geçmesinden itibaren 5 yıl süreyle uyulacaktır.

- Enerji desteği: 31.12.2008 tarihine kadar uygulanmak üzere; 01.04.2005 tarihinden itibaren imalat sanayi, madencilik, hayvancılık (su ürünleri yetiştiriciliği ve tavukçuluk dahil), seracılık, sertifikalı tohumculuk, soğuk hava deposu, turizm konaklama tesisi, eğitim ve sağlık alanlarında faaliyete geçen, fiili ve sürekli olarak en az 30 işçi çalıştıran işletmelerin elektrik enerjisi giderlerinin yüzde 20'si Hazine'ce karşılanacak, 30 işçiden sonraki her bir işçi için bu orana 0,5 puan eklenecektir. Ancak bu oran, organize sanayi bölgesi ve endüstri bölgelerinde kurulu işletmeler için yüzde 50'yi, diğer alanlarda kurulu işletmeler için yüzde 40'ı geçemez.

2001 yılından itibaren üniversitelerin civarında teknoloji geliştirme alanları oluşturulması desteklenmektedir. İlgili mevzuatın yürürlüğe girmesini müteakip çeşitli bölgelerde 20 teknoloji geliştirme alanı kayıt edilmiştir. Bunlardan 17'sinin kuruluşu tamamlanmıştır. Bu bölgelerde uygulanan teşvikler Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunuyla belirlenmiştir: Bu bölgelerde yatırım yapan kuruluşlar gelir ve kurumlar vergisinden muafır. Ayrıca bu bölgelerde belirli ürün ve hizmetlerin satışında KDV muafiyeti vardır.

2006 yılında yürürlüğe giren Kurumlar Vergisi Kanunu şu avantajlar sağlamaktadır:

- Sadelik ve kolaylık getirilmiştir.
- Yeni sistematik ve düzenleme: Madde sayıları yarı yarıya azaltılmıştır.
- Belirsiz ve ihtilaflı konulara açıklık getirilmiştir
- Kanunla Kurumlar Vergisi oranı yüzde 30’dan yüzde 20’ye düşürülmüştür. Bu değişiklikle Türkiye OECD ülkeleri arasında 17. en düşük kurumlar vergisi oranı konumundayken 5. en düşük kurumlar vergisi oranına sahip ülke konumuna gelmiştir.
- Kâr payları üzerindeki toplam yük de yüzde 44 oranından yüzde 34’e inmiştir. Böylece Türkiye OECD ülkeleri arasında en düşük toplam vergi yükün sıralamasında 13. konumdayken 5. sıraya yükselmiştir.
- Yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik ARGE harcamaları tutarının yüzde 40’ı kurumlar vergisi matrahından indirilebilmektedir.

Özellikle Avrasya ülkeleri yatırımcılarını ilgilendiren vergi kolaylıklarından bir diğeri de Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmasıdır. 1987–2006 yılları arasında 19 bölge ülkesiyle Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmalarla çifte vergilendirme önlenmiş ve vergilendirme oranı tavanı kar payı ve faiz kazançları için yüzde 10–15, gayri-maddi hak bedeli için yüzde 10 olarak belirlenmiştir.

Türkiye ve 17 bölge ülkesi arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Bunların dışında Birleşik Arap Emirlikleri ve Hindistan ile müzakereler tamamlanmış olup, anlaşmaların onaylanması beklenmektedir.

Türkiye ekonomide ve yatırım ortamında sağlanan bu olumlu gelişmeleri kalıcı ve sürdürülebilir kılmak için reform programını kararlılıkla uygulamaktadır.

Uygulanmakta olan ekonomik programın önemli desteklerinden biri idari engellerin kaldırılması ve bürokrasinin azaltılmasıyla yatırım ortamının iyileştirilmesi çalışmalarına da büyük önem atfetmektedir. Bu kapsamda özel sektörün ve ilgili uluslararası kuruluşların önerileri dikkate alınarak, Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) kurulmuştur. Kurulun görevi yatırımların önündeki idari engellerin kaldırılması, mevzuat ve uygulamada gerekli değişikliklerin yapılarak, yatırım ortamının yerli ve yabancı yatırımcılar için elverişli duruma getirilmesidir. Kurul kamu kuruluşları ile özel

sektörün yatırım ortamının geliştirilmesi sürecine katkı yaptığı temel platform haline gelmiştir. Kurul mevcut 10 teknik komiteyle mevcut problemler üstünde çalışmakta ve gerekli tedbirleri almaktadır. YOİKK kapsamında yapılan çalışmalara ivme kazandırmak amacıyla, Mayıs 2005 tarihinde, yatırım ve yatırımcılarla doğrudan ilgili bakanlıklar ve özel sektör temsilcilerinin daimi üye olduğu bir ‘Yönlendirme Komitesi’ kurulmuştur. Yönlendirme Komitesi ayda bir kere toplanmakta, Teknik Komite Başkanları ile istişare yapmak suretiyle Teknik Komitelerin çalışmalarının hızlandırılmasını ve öncelikli konuların belirlenerek YOİKK gündemine getirilmesini sağlamaktadır.

Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu’nun yanısıra yatırım ortamının iyileştirilmesi amacıyla Türk hükümeti ve Dünya Bankası işbirliğiyle ve dünyanın önde gelen çokuluslu şirket yöneticilerinin katılımıyla uluslararası bir platform daha oluşturulmuştur. Bu platform Yatırım Danışma Konseyi (YDK) olarak adlandırılmaktadır. Bu konsey Başbakanın başkanlığında ilgili bakanların da katılımıyla yılda bir kez toplanmaktadır. İlki Mart 2004’de yapılan YDK’nın ikinci toplantısı Nisan 2005’de gerçekleştirmiş olup, ikinci YDK toplantısında 11 ülkeden 19 uluslararası kuruluşun temsil edilmiştir. Bu toplantıda alınan kararlar şunlardır:

1. Basit ve istikrarlı bir vergi politikası.
2. Türk firmaların uluslararası rekabet gücünü artırmalarının sağlanması ve yabancı firmalarla işbirliği imkânlarının genişletilmesi.
3. Yatırımların önündeki idari ve bürokratik engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların sürdürülmesi.
4. Uygulanmakta olan özelleştirme programına aynı kararlılıkla devam edilmesi.
5. Yatırımlar açısından yargı sürecinin etkinliğinin artırılması.
6. Türkiye’deki yatırım ortamının yatırımcılar tarafından daha iyi algılanabilmesini teminen ülkenin yatırım yeri olarak tanıtımına yönelik çabaların artırılması.
7. Enerji sektörünün serbestleştirilmesine yönelik programın devam ettirilmesi.
8. Sosyal güvenlik reformuna hız kazandırılması.
9. AR&GE yatırımlarının devam ettirilmesi.

Bu kararlar YOİKK gündemine taşınmakta ve çözüm bulunmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmalar meyvesini vermeye başlamış, şirket kuruluşundaki iş-

lemler azaltılarak, şirket kuruluşu kolaylaştırılmıştır. Bir şirketin faaliyete başlaması için gereken süre 38 günden 9 güne düşürülmüştür. Şu anda Türkiye’de yeni kurulan bir şirketin faaliyete başlaması için gereken süre OECD ortalamasının çok altındadır. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Yasası da bu çalışmalar sonucu hazırlanmıştır.

Son yıllarda makroekonomik göstergelerdeki görülen hızlı düzelme ve yatırım ortamının iyileştirilmesi konusundaki çalışmalar neticesinde Türkiye cazip bir yatırım yeri haline gelmiştir. Sağlanan politik ve makro ekonomik istikrar, ekonomi programının tavizsiz uygulanmasında gösterilen hassasiyet ve liberal açık ekonomiyi destekleyen çalışmalarla dünya ekonomisine entegrasyonun kolaylaştırılması Türkiye’deki iş ortamının daha öngörülebilir hale gelmesini sağlamıştır. Daha önce de değindiğim gibi yatırım ortamının iyileştirilmesi için büyük adımlar atılmış olup, ortamın daha da iyiye götürülmesi için sürekli takip ve çalışmalar yapılmaktadır. İlgili Avrupa Birliği uygulamaları ile uyumlu düzenlemeler yapılmakta olup, Birlik müktesebatı ve standartlarına uyum çalışmaları sürmektedir. Ayrıca, pro-aktif bir yatırım teşviki stratejisi izlenmekte olup, yatırımlarla ilgili tüm tarafların katılımıyla çalışılmaktadır. Bu konuda ulusal ve uluslararası kurumlarla işbirliği arttırılmakta ve ülkelere ve sektörlerle yönelik promosyon faaliyetleri sürmektedir.

Ekonomide ve yatırım ortamındaki iyileşmenin olumlu sonuçları görülme-ye başlamış olup, 2005 yılındaki yabancı sermaye girişi Katılım Öncesi Ekonomi Programında 2005–2007 yılları arasında yıllık ortalama 5,5 milyar ABD Doları olarak yapılan tahminin neredeyse iki katına ulaşarak, 9,6 milyar Doları olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında gelen DYY’deki en büyük pay 3,7 milyar ABD Doları’yla Finans Sektöründedir, bunu 3,2 milyar ABD Doları’yla Telekomünikasyon kuruluşları ve 247 milyon ABD Doları’yla Gayrimenkul faaliyetleri izlemektedir.

Türkiye’de kurulan yabancı sermayeli şirketlerin sayısı da yükselen bir eğilim izlemektedir. 2006 yılı Mart ayı itibarıyla yabancı sermayeli şirket sayısı 12436’ye ulaşmıştır. Bunların arasında AB ülkeleri ortaklı girişim sayısının 6.153 adet ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. AB ülkeleri ortaklı yabancı sermayeli şirketlerin içinde Almanya birinci sırayı alırken, onu İngiltere ve Hollanda izlemektedir. 2005 yılında 2864 yeni şirket kurulmuştur. Bunun 2311’i yeni şirket kuruluşu, 498’i iştirak ve 55’i şube kuruluşudur. Yeni kurulan şirketlerin yüzde 60’ı, iştiraklerin yüzde 53’ü ve şubelerin yüzde 58’i AB ülkelerinden gelen yatırımcılar tarafından kurulmuştur. Yabancı sermayeli şirketler başta toptan ve perakende ticaret olmak üzere, imalat sanayi, gayrimenkul kiralama alanlarında faaliyet göstermektedir. İmalat sanayiinde faaliyette

bulunan yabancı sermayeli şirketlerde tekstil ürünleri imalatı birinci sırada yer alırken, bunu kimyasal madde ve ürünleri imalatı ile gıda ürünleri içecek imalatı izlemektedir.

Bu noktada yabancı sermayenin ekonomideki yerini değerlendirmek açısından İstanbul Sanayi Odası'nın ilk 500 imalatçı firma araştırmasının sonuçlarını değinmekte fayda görüyorum. İlk 500 içinde yer alan yabancı sermayeli şirket sayısı 1998 yılında 129'ken 2004 yılında 149'a çıkmıştır. Yani ilk 500'deki firmaların neredeyse üçte biri yabancı sermayeli olmuştur. Bu şirketlerin ilk 500'deki firmalar içindeki payı katma değerde yüzde 51,3, istihdamda yüzde 25,8, satışlarda yüzde 42,1 ve ihracatda yüzde 48,8'dir. Burada dikkat çekici nokta yabancı sermayeli şirketlerin payının yükselen bir eğilim izlemesidir. Avrasya bölgesindeki firmaların ilk 500 içindeki yerine gelince, 1998–2003 yıllarında Avrasya bölgesinden Japonya, Güney Kore ve Suudi Arabistan menşeli on dört firma bulunmaktadır.

Türkiye ve konferansa katılan ülkeler arasındaki ticari ilişkiler benden sonraki sayın konuşmacı tarafından gündeme getirilecektir.

UNCTAD verilerine bakıldığında 2002–2004 yılları arasında bölge ülkelerinden dışarıya yapılan yatırım 138 milyar ABD Doları'dır. 2002–2004 yılları arasında bundan Türkiye'nin aldığı pay 137 milyon ABD Doları'dır. Türkiye'de toplam 12.436 civarındaki yabancı sermayeli şirketin 3168'inin sermayesi bölge ülkelerinden gelmiştir. Geçen yıl Türkiye'de yabancı sermayeli 2864 şirket kurulmuş olup, bunların yüzde 57'si AB, yüzde 4'ü ABD ve yüzde 22'si bölge ülkeleri sermayelidir. Geçen yıl Türkiye'ye giren yabancı sermayenin 172 Milyon ABD Dolarlık bölümü bölge ülkeleri sermayeli olup oranı yüzde 1,8 dir. Bugüne kadar bu ülkelerden giren toplam yabancı sermaye 311 milyon ABD Doları'dır. Bu rakamlardan da görüleceği üzere pazardaki yerlerini sağlamlaştırmak üzere uluslararası aktörler gittikçe artan oranlarda Türkiye'ye gelmektedir. Bu tablo içinde bölge ülkeleri şirketlerinin faaliyetlerinin ticaret hacmi ile orantılı seyir izlemediği görülmektedir.

Değerli konuklar konuşmamın son bölümünde sizlere biraz da kendimizden söz etmek istiyorum. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü (YSGM), Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı'na bağlı olan Hazine Müsteşarlığı'nın bir birimidir. YSGM, 1980'lerin başından bugüne doğrudan yabancı yatırımlar konusunda görevlendirilmiş tek kamu kurumu olarak hizmet vermektedir. YSGM'nin doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili konulardaki bilgi ve tecrübesi, yalnızca uzun yıllar yabancı yatırımcılarla yakın temas halinde olmasının değil, aynı zamanda ekonomi politikalarının tasarlanmasında ve uygulanmasında önemli rol oynayan Hazine Müsteşarlığı'nın sekiz operasyonel genel

müdürlüğünden biri olmasının sonucudur. Doğrudan yabancı yatırım politikalarının tasarlanması ve uygulanması, YSGM’nin başlıca sorumluluk alanı teşkil etmektedir. Bu yetkiyle YSGM, oldukça etkin bir şekilde aşağıda belirtilen görevleri yürütebilmektedir:

- Yabancı yatırımcıların Türkiye’deki yatırım imkânlarını tanımlarına rehberlik ve yardım etmek,
- Potansiyel ve mevcut yabancı yatırımcılara iş ortamı konusunda güncel bilgi ve veri sağlamak,
- Yabancı yatırımcıların yatırım teşviklerinden faydalanmak üzere yaptığı başvuruları değerlendirmek ve uygun olanlar için yatırım teşvik belgesi düzenlemek,
- Türkiye’ye giren doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin istatistiki kayıtları tutmak,
- İkili ve çok taraflı platformlarda Türkiye’nin doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili uluslararası ilişkilerini yürütmek.

YSGM ayrıca; Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu’nun ve Türkiye Yatırım Danışma Konseyi’nin sekretaryası görevini de yürütmektedir.

Türkiye’deki yatırım ortamı, mevzuat ve istatistikler hakkında bilgi almak için Genel Müdürlüğümüzce hazırlanmış <http://www.investinturkey.gov.tr> websitesine bağlanarak detaylı bilgi alınabileceği gibi, bu sitede yer alan soru formlarını doldurarak websitesinde bulamadığınız bir bilginin tarafınıza gönderilmesini de talep edebilirsiniz. Bunun dışında, Hazine Müsteşarlığı web sitesinden de bilgi almak mümkündür.

Türkiye'nin Dış Ticaret Stratejisi

Gazi BİLGİN*

Teşekkür ediyorum sayın başkan,

Gerek yurtdışından katılan gerekse yurtiçinden aramızda bulunan temsilcileri saygıyla selamlıyor, hoş geldiniz diyorum.

Efendim Türkiye'nin dış ticaret stratejisi dediğimizde bunu on beş dakikaya sığdırmanın esasen mümkün olmayacağını hepiniz takdir edersiniz. Ancak bu süre içerisinde temel yaklaşımlarımız özetlenebilir. Stratejik yaklaşımdan neyi anlıyoruz? Bunu ifade ederek sözlerime başlamak istiyorum.

Bilindiği gibi, çalışmalar belirli bir analitik temele bağlı olarak sürdürülürse beklenen anlamlı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Biz ön yargısız dış ticarette durum değerlendirmesi yaparak hedeflerimizi belirliyor, çalışmalarımızı yapılan analitik bulgulara dayandırıyoruz. Dış ticaret stratejisini hazırlarken ve uygularken nelere dikkat ettik, neler yaptık izninizle onları da kısaca arz etmek istiyorum.

Hatırlanacağı gibi, 1980 yılına gelinceye kadar geçen süre içerisinde Türkiye, ekonomi ve dış ticaret politikasında ithal ikame mantığına dayalı bir politika izlemekteydi. 1980 sonrası dönemde ise giderek dışa açılan bir ekonomi anlayışı ve ihracata dayalı bir büyüme stratejisi uygulanmaya başlamıştır.

Yine hatırlanacağı gibi 1979 yılında Türkiye'nin ihracatı 2,3 milyar dolar, ithalatı 5,1 milyar dolar seviyesindeydi. Dolayısıyla Türkiye ihracatının iki katından daha fazla ithalat yapmaktaydı. 1980 sonrası dönemde Türkiye'nin ihracatının hızla arttığını görüyoruz. 1980'li yılların sonuna gelindiğinde ihracatımızın 12 milyar dolar seviyesine ulaştığını görüyoruz. Ancak 1990'lı yıllarda Türkiye'nin ihracatı 1980'lardaki kadar hızla artmadı. Tabi bunda çeşitli ekonomik sıkıntıların, siyasi istikrarsızlık ortamının ve dünya konjonktüründeki gelişmelerin de etkili olduğunu bir yerde düşünmek durumundayız. Bu arada Türkiye'nin daha doğrusu Avrasya topluluğunun önünde 1990'lı yıllarla birlikte yeni fırsatlar doğduğunu görüyoruz. Bu fırsatlar, Soğuk Savaş dö-

* Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürü

neminin geride kalması ve ülkeler arasında, milletler arasında ilişkilerin giderek daha da gelişmesine zemin hazırlayan güven ortamının oluşmaya başlamasıdır ki, bölge ülkeleri bunu ancak 2000'li yıllarda fark edebilmişlerdir. Dolayısıyla şu anda Avrasya coğrafyasının 24 ülkesinden akademisyenler, diplomatlar ve siyaset adamları aramızda bulunuyorsa bu Soğuk Savaş dönemi sonrasında gelen fırsatların değerlendirilmesi ve iş ortamına dönüşmesi yönündeki niyetin açık bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'nin dış ticaret politikasının oluşturulması ve uygulanmasıyla görevli dış ticaret müsteşarlığı olarak bu durumu nasıl algılıyor ve değerlendiriyoruz? İzin verirseniz bu konulardaki yaklaşımımızı ifade ederek değerlendirmelerime devam etmek istiyorum.

Her şeyden önce dünya ve bölge ülkeleri ile ticaretle nerede olduğumuzu tespit ederek çalışmalarımıza başladık. Öncelikle 1980 ve sonrası dönemdeki Türkiye ve dünya ticaretinin yapısını sektörel ve bölgesel anlamda değerlendirerek çalışmalarımızı başlattık. Maksadımız şuydu: biz ne yapıyoruz ve dünya ne yapıyor? Türkiye'nin geleneksel ürünler bağlamında yoğunlaşan bir ihracat yapısının olduğunu gördük. Türkiye'nin ihracatı sektörel açıdan dünya ticaretine paralel bir seyir izlemiyordu. 1980 yılında Türkiye'nin ihracatı içinde sektör paylarına bakıldığında geleneksel ürünlerin yüzde 70'lerde bulunurken, dünya ticaretinde bu ürünlerin payı yüzde 19 seviyesinde bulunuyordu. Bunun yanında orta ve yoğun teknoloji ürünler olarak nitelenen otomotivde, büro malzemeleri, haberleşme cihazlarında, kimyasallarda Türkiye'nin ihracatı toplam ihracatımızın yüzde 5,5'ini oluştururken, bu ürünlerin dünya ticaretindeki ortalama payı yüzde 55,2 seviyesinde bulunmaktaydı. Gerçi, 1980–1990 arasında artış hızları itibarıyla bakıldığı zaman Türkiye'nin ihracatında örneğin, büro malzemelerinin artış eğiliminde olduğu görülecektir, ancak bunlar değer itibarıyla çok büyük anlam ifade etmemektedir.

1990–2004 yılları arasındaki devrede, dünya ticareti ile giderek daha uyumlu ve paralellik arz eden bir yapının oluştuğunu, ihracatımızda yapısal bir dönüşüm sürecine girildiğini görüyoruz. Dolayısıyla tarım ürünlerinde, geleneksel ürünler olarak nitelendirdiğimiz tekstil, hazır giyim ve demir-çelik ürünlerinin ihracattaki payının giderek azaldığını görüyoruz.

Burada şu anlaşılmasın: Türkiye geleneksel ürünler olarak nitelendirdiğimiz hazır giyimden, tekstilden, demir-çelik ihracatından feragat mi ediyor, hayır. Ancak şunu da düşünmek durumundayız: giderek nitelikli ürünler yönünde yoğunlaşan dünya ticaretinden daha büyük pay alabilmenin yolu, dünya ile rekabet edebilecek nitelikli sanayi ürünleri üreterek piyasaya girmeye bağlıdır.

2004 yılındaki değerlendirmeler, geleneksel ürünlerden, otomotive, haberleşme cihazlarına, büro makinelerine, yani bilgi ve teknoloji yoğunluğu yüksek ürünler yönünde yapısal dönüşüm olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla tespitler ve tercihlerin doğru olduğunu görüyoruz.

Değerli dinleyenler,

Bir fikir vermesi bakımından söylüyorum. Kimyasal ürünlerin dünya ticaretindeki payı yaklaşık yüzde 10, AB ülkelerinin ihracatında kimyasal ürünlerin payı ise yüzde 14 civarındadır. 2005 yılında Türkiye'nin ihracatında kimyasal ürünlerin payı yüzde 4 civarındadır.

Çalışmalarımızın ikinci boyutunu dünya hâsılası içerisinde ticaretin payı ve bölgesel ticaret oluşturmaktaydı. 1987–1996 arasında dünya hâsılası içerisinde ticaretin payı yüzde 19,5 iken 2005 yılı itibari ile yüzde 30 civarına yükselmiştir. Bu giderek yükselen bir trenddir. Dış ticaretin Türkiye'nin GSMH'si içindeki payı 1980 yılında yüzde 16 iken, 2005 yılında yüzde 52,8'e yükselmiştir. Bu oranlara göre Türkiye'nin dış ticaretinin GSMH içerisindeki payı dünya ortalamasının üzerindedir.

Dünya ticaretindeki gelişmeleri bölgesel çerçevede ele aldığımızda çarpıcı gelişmeler görülmektedir. AB'nin dünya ticaretinden aldığı pay son 20 yılda aşağı yukarı değişmemektedir. Çünkü AB'nin dünya piyasasına sürdüğü ürünlerin talep esnekliği düşüktür. Afrika ülkelerine dikkat edildiğinde 1980 yılında dünya ticaretindeki payları yaklaşık yüzde 6 iken şimdi yüzde 3 civarına gerilemiştir. Burada şunu görüyoruz, dünya piyasasına nitelikli ürünlerle giremeyen Afrika ülkeleri, sadece geleneksel ürünler ve doğal kaynak ağırlıklı ihracat yapısıyla dünya ticaretindeki paylarını korumak bir yana, daha da küçülmüşlerdir. Dolayısıyla nitelikli ürünler yönünde yoğunlaşmanın Afrika ülkeleri bakımından son derece önemli olduğu düşünüyoruz. Asya ülkelerinin dünya ticaretindeki payı yüzde 15,8'den yüzde 27,5 yükselmiştir. Bu gelişme Asya bölgesinin, bilhassa Uzak Doğu Asya bölgesinin dünya ticaretinde teknolojik yoğunluklu ürünlerin ihracatında elde ettiği üstünlüğün sonucudur ki, yaklaşık 12 puanlık bir farkı ifade etmektedir.

Kuzey Amerika ülkelerinin 1980 yılında yüzde 14,4 olan dünya ticaretinden aldığı pay 2005 yılında yüzde 15 olmuştur. Esas itibariyle çok fazla bir değişiklik yoktur. Aşağı yukarı AB ile paralellik arz etmektedir. Çünkü bu ülkeler gelişmiş sanayi ürünleri ihraç etmektedirler, pazar paylarını olumsuz yönde etkileyecek önemli bir gelişme de henüz yaşanmamıştır.

Orta ve Güney Amerika ülkelerinin dünya ticaretindeki payı yüzde 5 civarında seyretmektedir. Ortadoğu ülkelerinin dünya ticaretinden aldığı pay son

25 yılda yüzde 7,8'den yüzde 5'e düşmüştür. Doğalgaz, petrol ağırlıklı üretim ve ihracat yapısına sahip olan bu bölgenin dünya ticaretindeki payı petrol fiyatlarının seviyesine bağlı olarak değişmektedir.

Değerli misafirler,

Burada üzerinde durulması gereken önemli nokta Avrasya coğrafyasının sanayileşmede geri kalmışlığıdır. Bu ülkelerin nitelikli ürünler yönünde yapısal bir dönüşüme mutlak suretle ihtiyaçları vardır. Tabii, bu değerlendirme bir ölçüde Türkiye için de geçerlidir.

Burada yeri gelmişken şunu da söyleyeyim: 2004 yılının sonu itibarıyla teknoloji yoğun ürünlerin dünya ticaretindeki ortalama payı yüzde 35 civarındadır. Türkiye için bu rakam yüzde 20 civarındadır. Büyük ölçüde sanayi ürünleri ihraç eden Türkiye dahi teknoloji ağırlıklı hassas ürünlerdeki ihracat potansiyelini artırmak durumundadır. Bir ülkenin önemli ihracatçı konumuna gelmesi için katma değeri yüksek ürün ihracatının dünya ortalamasına yaklaşması gerekmektedir.

1990 ile 2004 yılı arasındaki dönemde dünya ticaretinde kimyasallar, büro malzemeleri, endüstri makineleri, haberleşme cihazları ve diğer makinelerde belirli bir yükselme eğiliminin olduğu görülmektedir. Bu gelişmeler söylediklerimizi teyit eder mahiyettedir.

Stratejik yaklaşım sadece güneybirlik ihracat artışı değildir. Gelişmeleri doğru analiz edip gerekli çalışmaları bir program dâhilinde yaparak, ileriye dönük gerekli olan yapısal dönüşümü sağlamaktır. Daha açık ifadeyle, daha çok ve kaliteli üretim, daha fazla yatırım ve ona bağlı olarak nitelikli eleman istihdamı, pazar bilgisi ve finansman desteği ile dış pazarlara açılma stratejisidir.

Burada Türkiye'nin dış ticaretinde son yıllarda kaydedilen gelişmelere de kısaca değinmekte yarar olacağını düşünüyorum.

Türkiye'nin dış ticaret hacminin GSMH'ye oranı 2000 yılında yüzde 41 iken son beş yılda bu oran yaklaşık yüzde 53'e yükselmiştir. Yapısal dönüşüm ve gelişmeyi hacim olarak ifade etmesi açısından anlamlı bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Türkiye'nin dış ticaretinin dünya ticaretindeki payına baktarsak, 2000 yılında dünya ticaretindeki payımız, ihracat ve ithalatın toplamı olarak yüzde 1,3 iken 2005 yılında yüzde 1,9'a yükselmiştir. Türkiye'nin dış ticaret hacmi dünya ortalamasının üzerinde artmaktadır.

Ticaretimizin bölgesel dağılımına kısaca bakacak olursak, ihracatımızın yaklaşık yüzde 60'ı AB ülkelerine yöneliktir. Diğer Avrupa ülkeleri de ticare-

timizde önemli bir konuma sahiptir. Diğer Avrupa olarak nitelendirdiğimiz ülkelerin içinde Rusya Federasyonu da yer almakta olup, burada en yüksek paya sahiptir. Nitekim Rusya'nın ihracatımızdaki payı 1990'lı yıllarda yüzde 4,5 iken 2000'li yıllarda yüzde 12'ye yükselmiştir. İthalatımız açısından da yine aynı şeyi söylemek mümkündür. İthalatta diğer Avrupa ülkelerinin payı (Rusya Federasyonu burada son derece ağırlıklıdır) yüzde 3,8'den yüzde 20'ye ulaşmış, hatta bu rakamı da aşmıştır. Rusya Federasyonu'ndan yapılan ithalatın önemli bir kısmını doğalgaz teşkil etmektedir.

Üzülerek ifade ediyorum. Avrasya bölgesi ülkelerinin kendi aralarındaki ticaret arzu edilen seviyede değildir. Yeri gelmişken, çok çarpıcı olduğu için söylemek istiyorum. Ortadoğu ülkelerinin ithalatında AB ülkelerinin payı yaklaşık yüzde 37'dir ve üzülerek ifade ediyorum ki, son yıllara kadar ticari ilişkileri artırma yönünde ciddi bir çaba gösterilmemiştir. Mümkün olmayanı yapmışız açıkçası, onu ifade etmek istiyorum. Tabii ki bu durum tek taraflı bir şey değildir. Onun için biz 2000 yılı ve sonrası dönemde, önce birinci halka dediğimiz, sınır ülkeleri ile ticari-ekonomik ilişkilerimizi geliştirmek için yoğun bir faaliyet içine girdik. Daha sonraki yıllarda ise ikinci halka dediğimiz, çevre ve komşu ülkelerle ilişkilerimizi o zamanki mevcut seviyenin üstüne taşımak amacıyla ciddi bir faaliyet yürüttük. Son beş yıllık dönemde bu bölgenin ihracatımızdaki payı 8, ithalatımızdaki payı ise 6 puan arttı. Söz konusu gelişmeler, bu sürecin devam ettirilmesi hususunda bize güç vermektedir. Hatta ticari ilişkilerin daha ileri safhalara taşınarak karşılıklı yatırımların artırılması yönünde işbirliği yapılabileceği ortaya çıkmıştır.

Bu durum şu bakımdan önemlidir: Bugün toplantılarda bir araya gelen ülkeler ve ülke temsilcileri yarın işbirliği ortamında bir araya geldikleri zaman, Avrasya coğrafyasındaki güven ortamının daha da güçleneceğine inanıyoruz.

Sonuç olarak, Müsteşarlığımızca yapılan çalışmalar planlı ve organize bir mahiyet arz etmektedir. Özellikle hedef ülkelerle ilgili teknik çalışma ve analizler yapılmakta, hangi ürünlerle hangi piyasalara girilebileceği tespit edilmekte, varsa hukuki boşluklar doldurulmakta, bu çalışmaları takiben ticaret heyetleri ve fuarlar aracılığıyla ticaret hacminin artırılması yönünde faaliyetler sürdürülmektedir. Fuarçılık alanında belirli devlet destekleri uygulanmaktadır. Bununla ilgili ayrıntılı bilgiler dış ticaret Müsteşarlığımız web sitesinde (www.dtm.gov.tr) bulunmaktadır.

Teşekkür ediyorum.

Rusya'nın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli

A. İ. KRİVENKO*

Sayın başkan,

Sayın konuklar,

Böyle bir topluluğun önünde bana konuşma fırsatı verenlere çok teşekkür ederim.

Öncelikle bu oturumun başkanlığını Türk Parlamentosu'nun "Rusya ve Türkiye İkili İşbirliği ve Dostluk Komisyonu Başkanı" Sayın Yalçıntaş yapıyor. Bu da bizim için çok anlamlı. İlk olarak Rusya'yı siyasi ve ekonomik kalkınma açısından aktif şekilde ayırt eden bazı noktaları belirtmek istiyorum. Önemli olan farklı alanlarda somut başarılar kazanmak için ciddi bir temel oluşturmaktır. Bu bağlamda şunun altını çizmek gerekir ki, bu yılın başında Rusya G-8 başkanlığını devraldı. Bu durum çok fazla sorumluluk ve aynı zamanda önemli işler yapmayı gerektiren bir görevdir. Söz konusu sorumluluk sadece organizasyon açısından yapmamız gerekenlerden oluşmuyor. Otuz yıldan beri dünya kalkınma sorunlarını tartışma ve güncel çözümler üretmede anahtar rol üstelenen G-8 forumu için önceliklerimizi beraberce tartışıp önemli somut çalışma alanlarımızı belirlemek de sorumluluğumuz dâhilindedir. G-8 bünyesindeki ortaklarımıza üç ciddi konuda çalışmamız gerektiğini önerdik. Bunlar küresel enerji güvenliği, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve eğitim sorunlarıdır. Bu üç sorundaki vizyonumuz G-8 ortaklarımızın da farkında olduğu gibi şu andaki ve gelecekteki nesillerin yaşam kalitelerini ve standartlarını geliştirmektir. Güvenli ve kapsamlı enerji güvenliği sisteminin kurulması G-8'in ve uluslararası toplumun stratejik önceliklerinden biridir. Küresel enerji, bugün sosyal ilerlemenin temel ve gerçek dinamimidir. Bu nedenden ötürü söz konusu durum dünyadaki milyarlarca insanın refahını doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda sizin de bildiğiniz gibi bugün Soçi kentinde Rusya'nın da iştirak ettiği AB zirvesinde enerji güvenliği konusunu tartışmaktayız.

Ekonomik açıdan ne gibi sonuçlar elde ettiğimiz konusuna değinecek olursak, Rusya'nın GSMH'si geçen yıl yüzde 6,4 artmıştır. İhracat hacmi 240 mil-

* Rusya Federasyonu İstanbul Başkonsolosu

yar ABD doları düzeyinde olurken, ithalatımız 120 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Merkez Bankamızın dolar rezervleri ise 170 milyar ABD dolarını aşmıştır. Şunu da eklemeliyiz ki; devletin borcu 100 milyar ABD doları kadar azalmıştır. Ulaştığımız istatistikî bilgilere göre, Rusya'ya yapılan yabancı yatırımlar geçen yıl 29 milyar ABD dolarının üzerinde olmuştur. Şunu da belirtmek gerekir ki; geçen yıl Rusya, uluslararası ortaklarımız tarafından bir pazar ekonomisi olarak tanımlanmıştır. Uluslararası finans kuruluşlarının değerlendirmelerine göre, Rusya yabancı yatırım çekme açısından Çin ile aynı seviyededir. Rusya ve Türkiye arasında 15,2 milyar ABD doları seviyesinde olan ticaret hacmi 2005'in rakamlarına göre yüzde 49 artmıştır. Bu durum yukarıda belirtilen ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak görülebilir. Türk yatırımcıların 2005 yılında Rusya'da yaptıkları yatırımlar 300 milyon ABD doları olarak hesaplanmıştır. Bu yatırımlar genelde yiyecek, kimya ve cam gibi endüstriyel sektörlerde ve turizm, servis ve ticaret sektörlerinde olmuştur. İki ülke arasında Türkiye aleyhine olan ticaret dengesi olumsuz bir durum olarak görülmemelidir. Çünkü bu dengesizlik, Rus turistlerin her yıl Türkiye'de 2 milyar ABD dolarını bulan harcamaları, en az 2,7 milyar ABD doları seviyesindeki bavul ticareti ve Rusya'da bulunan Türk müteahhit şirketlerinin kâr transferleri sayesinde büyük oranda dengelenmektedir. Bavul ticareti ile ilgili yeni getirilen düzenlemeler, bu ticaret sayesinde kanunsuz ve belirsiz yollardan ülkeye sokulan ve yerel üreticilerin rekabet gücünü olumsuz etkileyen malların ticaretini düzenlemek ve önemli hacme sahip olan ticaret, gümrük ve diğer vergileri kontrol altına almak amacı taşımaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki; Türk ekonomisi de bu kayıt dışı ticaret nedeniyle önemli vergi geliri kaybına uğramaktadır. Ayrıca Rusya ile işbirliği içinde olan ve yüksek kalitede mal üreten Türk şirketleri de bu kayıt dışı ticarete konu olan taklit mallarla rekabet edememekte ve büyük zarara uğramaktadırlar. Bu nedenlerden dolayı, her iki ülkenin ticaret yapma yollarını zaman içinde daha medeni ve kanuni hale getirme çabalarına destek vermeliyiz. Örneğin, daha medeni yollardan biri Rus gümrükleriyle işbirliği içinde sorunlara çözüm bulan ve resmi standartlar getiren, ayrıca Rusya'nın çeşitli bölgesel pazarlara giriş stratejileri üreten ve Türk şirketlerinin Rusya'da daha verimli çalışmasına yardımcı olacak bir Türk-Rus Ticaret Evi kurulması söz konusu olabilir. Bu noktada özellikle Rusya'daki Türk yatırımcılar için kârlı olabilecek serbest bölgelerden bahsetmek istiyorum. Geçen yıl Haziran ayında yürürlüğe giren yeni kanuna göre, bu bölgelerde bulunan yabancı mallar her türlü gümrük ve vergiden muaftır. Verilen imtiyazlar sektörler göre yüzde 15 ile yüzde 20 arasında değişmekte ve yatırımcılara bir takım avantajlar sağlamakta, yüksek rekabet gücü ile üretim yapma imkânı sağlamaktadır. İlk etapta 6 bölge, belirli bir sanayi üzerinde yoğunlaşmak üzere, bu serbest bölgelerin kurulması için

pilot bölgeler olarak seçilmiştir. Örneğin, Naberejnie Chelnı şehrinde otomobil parçaları ve beyaz eşya üretimi öngörülmüş ve Türk Fiat bu yatırımlara dâhil olmuştur. Lipetsk şehrinde ise yine beyaz eşya ve yedek parçaların üretimi öngörülmektedir. Bu arada şu noktaya da dikkat çekmeliyim ki, bugünlerde ileri teknoloji ürünleri ve yatırım malları fuarı Naberejnie Chelnı Kongre Merkezi'nde gerçekleştirilmektedir.

Son olarak şunu da belirtmek isterim ki; ülkemizde Türk yatırımcılar için çok büyük bir potansiyel vardır. Ülkemiz tüketim mallarında olduğu gibi sanayi malları konusunda da önemli bir pazara sahiptir. Rusya'da gerçekleştirilen yatırım projelerinin kâr oranları çok yüksektir. Yatırımcıların büyük bölümü geçen yıl yüzde 10'un üzerinde brüt kâr beyan ederken, geri kalanı ise yüzde 30'un üzerinde kâr elde etmişlerdir. Umarım bugün katıldığımız bu toplantı iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacak ve Rusya ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi 2008 yılı hedefi olan 25 milyar ABD dolarına ulaşacaktır.

İlginize teşekkür ederim.

Türkiye-Rusya İlişkileri: Siyasi Diyalog

Prof. Dr. A. A. KORNİLOV*
Çeviren Dr. Almagül İSİNA

Bugünkü aşamada iki ülke arasında, üst düzeydeki resmi ziyaretler de dâhil olmak üzere, aktif bir siyasi diyalog yürütülmektedir. Rusya Federasyonu Devlet Başkanı V.V. Putin, 16 Mayıs 2000 yılında Ahmet Necdet Sezer’e Türkiye Cumhurbaşkanı seçilmesi dolayısıyla bir kutlama mektubu yollamıştır. Mektupta Türkiye ile olan ilişkilerin, Rusya Federasyonunun dış politikasının önceliklerinden biri sıfatıyla değerlendirildiği dile getirilmiştir.¹

Değişiklikler, Rusya diplomasisindeki yeniden yapılanmalara da bağlıdır. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı İ.S.İvanov bununla ilgili olarak aşağıdaki beyanda bulunmuştu: “...dış politikanın sağlam temeli bir tek ulusal çıkarlar olabilir...” Devlet Başkanı V.V. Putin geçtiğimiz günlerde Federal Meclise yollamış olduğu yazısında esas ilkeleri şu şekilde özetlemiştir: “ulusal önceliklerin kesin olarak belirlenmesi, yararcılık ve ekonomik verimlilik. Rusya devletinin dış politikadaki faaliyetlerinin ana eksen, zaman geçtikçe ekonomimizin ve sivil toplumun ihtiyaçları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu durum Rus diplomasi faaliyetlerinin ciddi bir biçimde psikolojik bakımdan yeniden yapılanmasını da beraberinde getirmiştir.”²

Üst düzey ilişkilerdeki yeni bir aşamanın temeli 6 Eylül 2000 tarihinde New York’ta düzenlenen “Milenyum Zirvesinde” Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin ile Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından atılmıştır.

Çok yönlü Türk-Rus ilişkileri, Rusya Federasyonu Başbakanı M.M. Kas-yanov’un 23–25 Ekim 2000 tarihleri arasında Ankara’ya yaptığı resmi ziyareti sırasında yeni bir hız kazanmıştır.

Rusya Başbakanı M.Kas-yanov ile Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit yaptıkları görüşmeler sonrasında, gelecekte “işbirliğinde gereken alt yapıların hepsinin bulunduğu stratejik ortaklığa” geçmek için olanakların mevcut olduğunun altını çizmişlerdir.³ Türk siyaset bilimcileri söz konusu ziyarete ilişkin yapmış oldukları bildirilerinde “işbirliğinden stratejik ortaklığa geçme” söylevinin önemini özellikle vurgulamışlardır.⁴

* Nijniy Novgorod Üniversitesi Öğretim Üyesi

Kasyanov basın toplantısında “Rusya ve Türkiye rakip değil, aksine ortaklardır. Biz hem enerji, hem de teknoloji alanında ortağız. Bazı alanlarda ise rakip gibi görüldük, fakat söz konusu alanlarda da zaman içerisinde müttefik olacağız ve bu şekilde her alanda işbirliğine doğru gidiyoruz” şeklinde konuşmuştur.⁵

Kasyanov, ülkesinin Türkiye politikasındaki değişikliklerin temel yönlerini, bu konu üzerinde kendinden önce konuşanlarla kıyasladığımızda son derece net bir şekilde karakterize ederek şunları söylemiştir: “Bizim çok önemli kararlarımız var. Rusya ile Türkiye rakip değil, ortak olma eğilimindedirler ve bizim devletlerimiz bundan sonra bu ruhla hareket edeceklerdir.⁶ Kasyanov, ilişkilerde güvenin artırılması gerektiğini belirtmiş ve şunları söylemiştir: “Bunun için güvenlik ve savunma alanlarda işbirliğinin artırılması gerekmektedir. Karşılıklı güveni sağlamayı başardığımız zaman, rekabetin yerine geometrik olarak ortaklık alanları genişleyecektir.”⁷

Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Mart 2001 tarihinde Türkiye Harp Akademileri’nde yapmış olduğu konuşmasında Türk-Rus ilişkilerini şu cümlelerle nitelendirmiştir: “Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler olumlu yönde gelişmektedir. Her iki devlet mevcut ilişkileri daha da ilerletebilirler. Bununla beraber onlar, Balkanlardan Orta Asya’ya kadar uzanan geniş alanda karşılıklı kazanıma dayalı işbirliğini gerçekleştirebilirler. Bizim ilişkilerimizde rekabetin değil, işbirliğinin önemli olduğunun altını özellikle çizmek istiyorum.”⁸

Değerlendirilmekte olan dönemde, Rusya Federasyonu Devlet Duma’sının Rusya-Türkiye ilişkilerindeki sorunlar hususundaki yaklaşımları da değişmiştir. Bilindiği üzere, Rusya Federasyonu Devlet Duma’sının Kürt sorunuyla ilgili bakış açısı, kimi zaman iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilemesine neden olmuştur. Özellikle de Öcalan’ın yakalanmasından sonra Duma, Türkiye’ye yönelik eleştirilerini sertleştirmiştir. Fakat Eylül 2000 yılından itibaren Rusya Federasyonu Devlet Duma’sının Türkiye ile ilgili politikalarında bir yumuşama gözlemlenmektedir. Bunu Ermeni soykırımına ilişkin mesele konusundaki Devlet Duma’sının tutumu kanıtlamaktadır. Fransa Parlamentosu, Ermeni soykırımını kabul ettiği zaman Devlet Duma’sı da aynı şekilde benzer bir karar almak istemiştir. Rusya Liberal Demokrat Partisi milletvekilleri bu meseleyi Devlet Duma’sının gündemine taşımış, fakat Uluslararası İlişkiler Komitesi Başkanı D. O. Rogozin bu meseleyi gündem dışı bırakmayı başarmıştır. Türk basını D. O. Rogozin’in bu yaklaşımına doğrudan Kremlin’in nüfuz ettiğini belirtmiştir.⁹ Rusya, bir tek yasa tasarısından dolayı kazanıma dayalı ekonomik ilişkilerin gelişmesini zedelemek istememiştir. Ekonomik ilişkileri burada da siyasi ilişkilerin kurtarmış olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Türkiye'nin, Rusya Federasyonu'na bağlı otonom cumhuriyetler ile olan ilişkileri, bazen iki ülke arasında sorunların çıkmasına neden olmuştur. Rusya İlimler Akademisi Doğu Araştırmaları Enstitüsü uzman araştırmacı Dr. V. İ. Danilov'un ifadelerine göre, 1990'lı yılların sonlarına doğru Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ndeki etkisi ile ve onun sınırlarını genişleme olanakları sabitleşmiş ve bu şekilde Rusya'daki düşman toplum reaksiyonu azalmıştı. Fakat Rusya Federasyonu'nun Başkurt ve Tatar gibi halkların yaşadıkları topraklarda bazı ince ayrımlar gerekmektedir. Bu milletler Müslüman olup, Türklerle ortak dil grubunda yer alan Türk lehçeleriyle konuşmaktadırlar. Onların kendi cumhuriyetleri ve devlet başkanları mevcuttur. SSCB'nin dağılmasından sonra bu cumhuriyetlerdeki ayrılıkçılık eğilimleri gözler görülmüş biçimde artmıştır. Bazı ayrılıkçı çevreler, Türkiye'deki "neopantürkist" gruplarla doğrudan ilişkiler kurma girişiminde bulunmuşlardır. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı ise bu olaya tepki göstermiştir.¹⁰

Tataristan'ın Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçeceği yönündeki söylentiler yayılmaya başladığında, Devlet Duma'sında Türkiye'ye ilişkin olumsuz tavırlar ortaya çıkmıştır. Devlet Duma'sının vermiş olduğu vazife üzerine güvenlik, eğitim, bilim ve ulusal meselelerle ilgilenen komiteler, Tataristan Cumhuriyeti'nde kullanılan Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçmenin Rusya Federasyonu'nun ulusal güvenliği açısından bir tehlike teşkil edip etmeyeceğine ilişkin bilgilendirme çalışmaları hazırlamışlardır. Söz konusu belgede "Türk yazı dilinde Latin alfabesinin kullanıldığı göz önünde bulundurulursa, bu alfabenin Tataristan'da kabul edilmesi perspektifi gelecekte Türkiye'nin bu cumhuriyet üzerindeki manevi etkisini artıracak ve Ankara'nın geleceğe dönük planlarının hayata geçirilmesine yardımcı olacaktır" ifadesi yer almıştır.¹¹

11 Eylül 2001 tarihindeki terör olayından sonra Rusya ile ABD'nin yakınlaşması, Türkiye için Avrasya bölgesinde Rusya ile işbirliği olanaklarının artacağına bir göstergesi olmuştur. 11 Eylül olayları, uzun yıllar terörizmden zarar görmüş iki ülkenin yakınlaşmasına ve birbirlerini anlamalarına vesile olmuştur.

Avrasya bir işbirliği alanı olarak ortaya çıkmıştır. Rusya ve Türkiye, aynı zamanda hem Avrupa'da, hem de Asya'da bulunan, Doğu'ya ve Batı'ya uzanan devletlerdir. Avrasya'nın bir takım gerçekleri, XX ve XI. yüzyılların kavşağında iki ülkeyi yakınlılaştırmaya başlamıştır. Türkiye ile Rusya, bölgedeki birçok ülkeyle tarihi ve kültürel bağlara sahip olup, siyasi, ekonomik ve askeri güçler bakımından da Avrasya'nın en büyük ülkeleridir.

Türkiye Cumhurbaşkanı S. Demirel, 1998 yılında TBMM'nin açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmasında, Avrasya'nın parlak geleceğinde Türkiye'nin de

stratejik bir ortak olarak Rusya Federasyonu ile işbirliği yapmaya hazır olduğunu açıklamıştır.¹²

Kasım 1999 tarihinde Moskova'ya yapmış olduğu resmi ziyaret sonrasında Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit, Türk-Rus işbirliğinin Avrasya'daki istikrarın anahtarı olduğunu dile getirmiştir. İki ülke arasında her alanda rekabetin değil, işbirliğinin gerekli olduğu vurgulanmıştır.¹³ 2000 yılında Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit “Bu yüzyıl, Avrupa ile Asya'nın birleşme yüzyılıdır. Biz “Avrasya” döneminde yaşıyoruz. Avrasya'nın iki anahtarı vardır: bunlardan biri Rusya'nın, diğeri de Türkiye'nin elindedir. Biz bu anahtarları sorumluluk bilinciyle karşılıklı destek şeklinde kullanmayı başararsak, her iki kıtada da önemli değişiklikler yaşanacaktır” demiştir.¹⁴

Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Türkiye'nin bir Avrasya ülkesi olduğunu konuşmalarında sıkça dile getirmiştir.¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Rusya Büyükelçisi Kurtuluş Taşkent de aynı şekilde “Türkiye ile Rusya'nın birbirlerine benzediklerini” vurgulamıştır. İki ülke hem Avrupa, hem de Asya kıtasında bulunmaları nedeniyle, Avrupa ve Asya ülkeleri olarak adlandırılmaktadırlar. Kısacası, Rusya ve Türkiye, yani bizler Avrasyalıyız” şeklinde bir görüş bildirmiştir.¹⁶

Avrasya'daki işbirliğine sistematik olarak geçişin gerekliliği ilk kez Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından 07–08 Haziran 2001 tarihinde Rus meslektaşı İ. S. Pavlov'un Türkiye'yi resmi ziyareti sırasında ortaya atılmıştır. Ankara'da da aynı şekilde Rusya ile Türkiye'nin, istikrarın ve güvenliğin sağlanması konusunda olduğu gibi, ekonomik alanlarda da Kafkasya ve Merkezi Asya'daki işbirliğinin perspektifleri görüşülmüştür. Ankara'da Balkanlar, Yakın Doğu ve Afganistan gibi güncel bölgesel sorunlara ilişkin Türkiye ile Rusya'nın pozisyonlarının yakınlığı özellikle vurgulanmıştır.

Rusya Bakanı şunları söylemiştir: “Bizi, ortak menfaatlerimiz bir araya getirmektedir. Bunlardan en önemlisi, ortak yaşam alanımız olan bu geniş bölgede geleceğe yönelik güvenliği ve istikrarı sağlamaktır. Rusya ve Türkiye, özellikle uluslararası terörizm konusu başta olmak üzere yeni küresel tehdit ve enişelerle karşı karşıyadırlar.

Bütün bunlar, her iki tarafın da objektif olarak gerek uluslararası gerek bölgesel konularda, ikili işbirliğinde sıkı ve karşılıklı ilişkilerinin gerekliliğini zorunlu kılmaktadır. Biz ilişkilerimizi kaliteli ve daha düzeyli bir seviyeye çıkarmak, buna tam olarak ortaklık niteliği kazandırmak üzere anlaştık. Biz ilişkilerimizi gelecekte bu temel noktalar üzerinde kurmayı düşünmekteyiz.”¹⁷

İ. İvanov, İ. Cem'in Avrasya bölgesindeki işbirliği konusundaki görüşlerini ni paylaşmış ve taraflar konunun detaylarını müzakere etmişlerdir. Bakanlar,

ölkelerinin ortak projelerini hayata geçirme olanaklarına, iki ölkenin bölgede istikrar ve gelişme sağlamaya katkıda bulunmasını sağlayan bu tür karşılıklı etkileşimlere sahip olduğu hususunda mutabık kalmışlardır. Bu yöndeki hazırlık çalışmalarından sonra 16 Kasım 2001 tarihinde BM Genel Kurulu'nun toplantılarına katılmak üzere New York'a gelen iki bakan "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında Avrasya'da (ikili işbirliğinden çok yönlü ortaklığa doğru giden) işbirliğinin geliştirilmesine ilişkin hareket planı" olarak adlandırılan iki taraflı dokümana imza atmışlardır.¹⁸

Türkiye'nin Moskova'daki Büyükelçiliğinin resmi haber bülteninde bu konu üzerine: "Söz konusu dokümanın, iki ölkenin bölgede barışın sağlanması ve gelişmesine büyük katkıda bulunacağından şüphe yoktur. Ayrıca bu durum iki ölkeler arasındaki ikili ilişkilerin gelişmesinde pozitif rol oynayacaktır."¹⁹ ifadelerine yer verilmiştir.

Rusya Dışişleri Bakanlığı ise söz konusu dokümanı şu şekilde özetlemiştir: "imzalanmış bu doküman uluslararası ve ikili ilişkilerde ölkelerin kaliteli ve daha üst bir düzeye ulaşmasını temin edecektir." Dışişleri Bakanlığı'nın temsilcilikleri bünyesinde üst düzey "Ortak Çalışma Grubu" gibi yeni bir danışma mekanizması oluşturulmaktadır. İlk kez Rus-Türk belgelerinde, diyalog ve karşılıklı etkileşim alanları bu denli detaylı olarak yer almıştır. Taraflar Avrasya bölgesinde, özellikle de çatışmaları diplomatik yollarla çözüme kavuşturma ve istikrarı temin etme ve bölgede sağlam ilişkilerin gelişimi için uygun bir ortam oluşturulması amacıyla aktif işbirliği hususunda mutabık kalmışlardır."²⁰

Rusya ve Türkiye arasında belgelerin imzalanmasından sonra yapılan basın toplantısında İ. S. İvanov: "Rusya ve Türkiye'nin bulundukları konumların farklılığı, Rusya ile Türkiye'nin birer Avrasya devleti olmasından kaynaklanmakta ve burada da aynı şekilde aktif ve verimli bir diyalog ile işbirliği için uygun bir zemin oluşturulmaktadır. Türkiye, Rusya sınırlarının güneyinde bulunan bölgede önemli bir devlet konumunda olup, kendisiyle gerçekleştirilecek çok taraflı yapıcı ortaklığın geliştirilmesi, doğal olarak Rusya'nın önemli bölgesel öncelikleri arasında yer alacaktır. Asya ve Avrupa kıtasında coğrafi bakımdan eşsiz bir konuma sahip olan her iki ölkelerin de ortak menfaatleri bir hayli fazladır."²¹

Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in ifadelerine göre, "Bölgenin en etkili iki ölkelerinin gelişmesi, genişlemesi ve zenginleşmesi, bu ölkeler haricindeki geniş coğrafyada barış, işbirliği ve istikrarı belirleyecek ve onları doğru olarak etkileyecektir". Türkiye ile Rusya, karşılıklı ilişkilerini ve işbirliğini daha üst düzeye çıkarmaya yönelik kararlar almışlardır. Bu ilişkilerin Avrasya'nın

geniş alanına yayılması, bölgedeki diğer ülkelerin bu ortaklığa katılmaları yönünde teşvik edilmesini stratejik hedeflerimizden biri olarak görmekteyiz.”²²

Rusya’nın Ankara Büyükelçisi A. Lebedev, bu belgenin önemine ilişkin olarak şunları belirtmiştir: “Bu bağlamda, Avrasya’nın eşi benzeri olmayan iki ülkesi, çok taraflı ortaklığı hedefleyerek bu doğrultuda anlaşmışlardır. Tek kelimeyle işbirliğinin derinleştirilmesiyle, karşılıklı güven çerçevesinde yakın zamana kadar süren rekabetin yerini çok taraflı bir işbirliği alacaktır. Elbette ki bu yolda her şey mükemmel olamaz, ancak buradaki en önemli unsur (artık bu tartışılmaz) her iki tarafın da siyasi konjonktüre bağlı olmayan iyi niyete sahip olmalarıdır”.²³

Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi N. Şensoy: “Artık Avrasya bölgesinin Rusya ile Türkiye’nin ortak menfaat alanı olduğu söylenebilir. Bakış açılarımızın zamanla birbirine yaklaşmakta olduğunu görüyoruz... 16 Kasım 2001 yılında taraflar arasında işbirliği yapılması konusunda imzalanan bu belge gerçekten de çok önemlidir. 1992 yılında Rusya ile Türkiye arasında imzalanan ve ikili ilişkilerin temelini belirleyen anlaşma genel olarak bu konuda temel belge olma niteliğini taşımaya devam edecektir, fakat imzalanmış olan ortak hareket planı sayesinde bizler sıradan ikili ilişkilerden ziyade daha sıkı bir işbirliğine geçeceğiz” şeklinde bir görüş bildirmiştir.²⁴

Büyükelçi N. Şensoy Türkiye ve Rusya arasında mevcut dostluk çerçevesindeki ilişkileri gelecekte stratejik ortaklığa dönüştürmeyi başarmaları durumunda üçüncü ülkelerin de Türkiye ve Rusya’ya olan bakış açılarının değişeceğini belirtmiştir.²⁵ Şensoy, Türkiye ile Rusya’nın siyasi ilişkilerinin er geç ekonomik ilişkilerdeki düzeye ulaşacağı, hatta bundan daha fazla önem kazanacağı hususunda umutlu olduğunu dile getirmiştir.²⁶ Bu görüşler çerçevesinde, her iki taraf da ilişkilerini 5 ila 10 yıl içinde stratejik ilişki seviyesine çıkartmalıdır. Bugünkü durum sadece bir ortak statüsüyle sınırlı kalmamalıdır.

SSCB’nin Ankara Büyükelçisi ve aynı zamanda Rusya Federasyonu Eski Dışişleri Bakan Yardımcısı Albert Çernişev 1990’lı yılların başında ortaklık ilişkilerin kurulmasının gerekliliği üzerinde durmuştur.

Çernişev’in ifadelerine göre, Türkiye ile Rusya yakın komşulardır ve iki ülkenin birçok ortak noktası bulunmaktadır. Avrasya bölgesinin nüfuz sahibi iki büyük ülkesi birçok ortak faaliyette bulunabilirler. Taraflar, işbirliklerini stratejik seviyeye yükseltmeli, ancak bu işbirliği askeri bir blok şeklinde olmamalıdır.

Türkiye ile Rusya çok sağlam, uzun vadeli ve çok yönlü bir birlik kurmalıdır, fakat oluşturulacak bu birlik NATO formatında olmamalıdır. Rus-

ya'nın Çin ve Hindistan'la olan ilişkileri de bugünlerde benzerlik göstermekte ve Türkiye ile ilişkiler de aynı şekilde yürütülmelidir.²⁷ Ocak 2003 tarihinde A.Çernişev: "Rusya ile Türkiye, Avrasya bölgesinin en büyük ülkelerindendir. Bu durum, bölge ülkeleri ve halkları arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için onlara karşı özel bir sorumluluk taşıdığımız anlamına gelmektedir. Biz sadece iyi komşu olmakla yetinmemeli, bunun ötesinde stratejik ortak olmalıyız."²⁸

Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e göre günümüzdeki Türk-Rus ilişkileri yakın geçmişte hayal bile edilemeyecek kadar yüksek seviyelere ulaşmıştır.

Sürekli olarak gelişen işbirliği ekonomi, ticaret, savunma sanayi, kültür ve eğitim alanlarında etkinleştirilerek yaygın bir hale getirilmiştir. Yeni dönemin gerçekleri, Türkiye ile Rusya'ya, işbirliklerini gelişen ortaklık düzeyine yükseltmeleri açısından mükemmel bir olanak sunmaktadır.

Söz konusu ortaklık sayesinde her iki ülke, bu geniş coğrafyadaki diğer devletlerin de özenebilecekleri bir örnek oluşturabilir ve onlar için yeni bir çekim merkezi olabilirler.

A.Necdet Sezer "Türkiye ile Rusya'nın işbirliği, siyasi sorunların çözümünden uluslararası terörizmle mücadeleye, enerji, ekonomi ve turizmin geliştirilmesinden, çevrenin korunmasına kadar geniş bir diyalogda gerçekleştirilmektedir. Umut ediyorum ki; bu diyalog ve işbirliğinin hayata geçirilmesi pratik bağlamda Avrasya'da istikrar atmosferinin oluşturulmasına, kalkınmanın ve barışın sağlanmasına bariz bir biçimde katkı sağlayacaktır" şeklinde bir görüş beyan etmiştir.²⁹

Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın resmi temsilcisi A.V. Yakovenko'nun görüşlerine göre, "Rusya ile Türkiye, Avrasya bölgesinin iki önemli ülkesidir. Bizim ilişkilerimizin durumu, beş asırdan fazla bir zamandır Avrasya'daki dengeleri belirlemektedir... Rusya tarafı enerji, ticaret, ulaşım, turizm ve bunların yanı sıra çevre koruma gibi konularda Türkiye ile sıkı bir işbirliği yapmaya hazırdır".³⁰

Kasım 2001 tarihinde imzalanan "Rusya ile Türkiye'nin İşbirliğini Geliştirme Hareketi Planı" gereği, toplantılarında düzenli olarak Avrasya bölgesinde birlikte hareket edilmesi, söz konusu bölgede istikrar ve güvenliğin temin edilmesi hususlarının görüşüldüğü Dışişleri Bakanlıkları arasında "Üst Düzey Çalışma Grubu" oluşturulmuştur.

9 Nisan 2002 tarihinde üst düzeyde Rus-Türk Çalışma Grubu'nun ilk toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda özellikle de Güney Kafkasya üzerine faaliyet

gösterecek özel bir alt grubun oluşturulması, uluslararası terörizme karşı mücadelede işbirliğinde karşılıklı fikir alışverişinin devam ettirilmesi gibi konular üzerinde mutabık kalınmıştır.

Son zamanlarda ülkeler arasında üst düzey görüşmeler de dâhil olmak üzere düzenli olarak siyasi diyaloglar yürütülmektedir. Rusya ve Türkiye'nin üst düzey yöneticileri çeşitli uluslararası forumlarda bir araya gelmekte, telefon görüşmeleri yapmakta ve karşılıklı kutlamalarda bulunmaktadır.

25 Mayıs 2002 tarihinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı V.V.Putin, Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında kurulan ilişkilerin temeline ilişkin sözleşmenin imzalanmasının 10.yıl dönümü nedeniyle Türkiye Cumhurbaşkanı A. N. Sezer'i kutlamıştır.

Kutlamada Rusya Federasyonu Devlet Başkanı şöyle demiştir: “Sözleşmenin imzalandığı tarihten bu yana, siyasi, ticari, ekonomik ve diğer alanlarda Rus-Türk ilişkilerinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesinde kayda değer sonuçlar elde edilmiştir. Sözleşme, iki ülke arasındaki çok taraflı ortaklığın geliştirilmesine yönelik başarılı bir şekilde ilerleyen çalışmaların dayanak noktası olmuştur. V.V. Putin, ikili işbirliğinin zengin deneyimlerine dayanarak Rusya ve Türkiye'nin gelecekte de barış ve istikrarı geliştirme konusuna katkıda bulunacaklarına ümit ettiğini belirtmiştir.³¹

Bilkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ali Karaosmanoğlu'nun ifadelerine göre, Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında Avrasya'daki işbirliği faaliyetlerinin planı, Türkiye ve Rusya'yı rekabetten işbirliğine yönelten ilk adım olacaktır. İkinci veya üçüncü adımlar olacak mı, bu da Ankara'nın bu bölgede Rusya'ya nasıl baktığına, ayrıca Moskova'nın eski SSCB'ne bağlı devletlere baskı yapmaya ve nüfuz etmeye devam edip etmeyeceğine bağlıdır.³²

25 Temmuz 2002 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Rusya Büyükelçisi Kurtuluş Taşkent, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı V. Putin'e güven mektubu verirken V. Putin, mevcut işbirliğinin çok yönlü ortaklık olarak geliştirilmesi için her iki devlette de siyasi iradenin var olduğunu açıklamıştır.³³

Buna yanıt olarak K.Taşkent, temel görevinin Rusya-Türkiye ilişkilerini stratejik ilişkiler düzeyine çıkarmak olduğunu belirtmiştir. Onun ifadelerine göre, karşılıklı güvenin artırılması öncelikli konudur. İkincisi, daha önce yaptıklarımızdan ve birbirimizden daha çok şeyler öğrenmeliyiz.³⁴

Türkiye'nin yeni büyükelçisinin görüşlerine göre, dünya düzenini değiştirmekte olan yeni uluslararası konjonktür, güvenlikle ilgili tehditlerin ortaya çıkması, ülkeler arasındaki karşılıklı siyasi etkileşimlerin daha da yoğunlaştı-

rılmasını gerektirmekte ve işbirliğinin genişletilmesi için yeni imkânlar sunmaktadır. “Avrupa ile Asya’nın kavşağında bulunan Türkiye ile Rusya’nın güvenlik ve istikrarı geliştirme meselesinde birlikte hareket edeceklerine ve kayda değer rol oynayacaklarına yürekten inanıyorum.”³⁵

Türkiye Başbakanı, AKP Genel Başkanı R. T. Erdoğan 24 Aralık 2002 tarihinde Moskova’ya yaptığı ziyareti sırasında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı V. Putin ve Rusya Başbakanı M. Kasyanov ile görüşmüştür. R. T. Erdoğan ziyareti sırasında Moskova’daki iş adamları ile de bir toplantı yapmıştır. Ziyaret öncesinde R.T. Erdoğan Rusya ile olan ilişkilere çok büyük önem verdiğini ve bu ilişkilerin gelişmesi konusunda birilerinden müsaade almayı arzulamadıklarını açıklamıştır. Bununla birlikte R.T. Erdoğan’ın söz konusu ziyaretinden birkaç gün önce Rusya Dışişleri Bakanlığı, PKK terör örgütünün uzantısı olan KADEK’in Moskova’da yaptığı basın toplantısını değerlendirmiştir.³⁶

Kremlinde iki lider karşılıklı ilişkilerin, işbirliğinin geliştirilmesine ve güçlendirilmesine yönelik çabalar hakkında açıklamalarda bulunmuşlar ve karşılıklı güvenin önemi hususunu özellikle vurgulamışlardır. V.Putin konuşmasının giriş bölümünde Türkiye’den “eski güvenilir ortak” şeklinde bahsetmiştir.

Rusya Devlet Başkanı son zamanlarda iki ülke arasındaki ilişkilerin “çok hızlı bir biçimde geliştiğini” ve “işbirliğinin yeni aşamaları” olabileceğini belirtmiştir.³⁷ Rusya Federasyonu’nun kurulmasından sonraki dönem içerisinde Rusya liderleri arasında Devlet Başkanlığı seviyesinde Türkiye’ye resmi ziyarette bulunanların olmadığını da yeri gelmişken belirtmenin yararı vardır.

Irak meselesi sırasında hem Ankara hem Moskova, Irak’ın toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Kriz döneminde iki ülke temsilcileri telefon görüşmeleri yaparak fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Örneğin, Irak’taki askeri harekâtın başladığı 24 Şubat 2003 tarihinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı V. Putin, Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile bir telefon görüşmesi yapmıştır. Irak ile ilgili durumun değerlendirilmesi sırasında BM’nin belirleyici rolüyle Irak sorununun barışçıl yollarla çözülmesi için çabalara devam etmenin gerekliliği belirtilmiştir.³⁸

23-26 Şubat 2004 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Moskova’ya resmi ziyarette bulunmuştur. Görüşmelerin sonuçları üzerine Rusya Dışişleri Bakanı İ.S.İvanov 25 Şubat 2004 yılında:”Uluslararası terörizmle mücadele ve Yakın Doğu’daki çatışmaların durdurulması, Irak, Kafkasya, Afganistan’a ilişkin durumlar gibi önemli uluslararası sorunlar üzerindeki fikir alışverişi, bizim bakış açımızın birbirlerine yakın ya da tamamen aynı olduğunu göstermiştir. Bu durum, uluslararası arenada Rusya ile

Türkiye arasında ortak hareket etme mekanizmasını daha da geliştirmemize olanak sağlamaktadır.³⁹

Rusya Dışişleri Bakanlığı resmi temsilcisi A.V.Yakovenko Yakın Doğu'daki sorunların çözümü, Balkanlar, Irak ve Afganistan'daki mevcut koşullar gibi öncelik arz eden bölgesel meselelere karşı Rusya ile Türkiye'nin tutumları ve yaklaşımlarının yakınlığından dolayı "memnuniyetini" ifade etmiştir.⁴⁰

Yakovenko'nun ifadelerine göre "Moskova ile Ankara, Irak'ın sosyal ve ekonomik alt yapısı iyileştirilirken, vazgeçilmez bir şart olarak bölgedeki siyasi sürecin başarılı bir şekilde ilerlemesine yardımcı olunmasının gerekliliği hususunda hemfikirlerdir." Irak'ta savaş sonrası dönemde yeniden yapılandırılmalara bakıldığında bu sorunlarla ilgili olarak iki ülkenin yaklaşımları tamamen benzerlik göstermektedir. Bizler, Irak'ın bağımsız, demokratik bir dünya devleti olarak hızla yeniden yapılanması taraftarıyız. Bu amaca ilişkin, BM'nin açıkça belirtilen rolüyle Irak'taki siyasi süreçle ilgili gerçekçi planlarının hayata geçirilmesinde diğer ülkelerin tamamıyla karşılıklı işbirliği içerisinde ilerlememiz gerektiğini düşünüyoruz."⁴¹

Günümüzde, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı V. Putin'in 6 Aralık 2004 tarihinde Ankara'ya yaptığı resmi ziyaret sonrası imzalanan Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki dostluğun ve çok taraflı ortaklığın derinleştirilmesine ilişkin "Ortak Bildiri" ikili siyasi ilişkilerin temeli niteliğini taşımaktadır.

Her iki tarafın, Avrasya'daki eşsiz konumlarının altını tekrar çizmeleri son derece önemlidir. Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti devlet başkanlarının üst düzey "Ortak Çalışma Grubu"nun faaliyetlerini geliştirmeye yönelik almış oldukları ve stratejik bakımdan da büyük önem arz eden kararlarının öncelikli olduğu kanısındayız.⁴² Özellikle söz konusu grup, Avrasya bölgesindeki istikrarın ve güvenliğin sağlanması ile bölgenin gelişimine yönelik Türk-Rus diyalogunun güvenilir bir platformunu oluşturmaktadır.

Türk-Rus diyalogu geniş perspektiflere sahiptir ve bu perspektif eski SSCB'deki çatışmaların yaşandığı bölgelerde ve Yakın Doğu'da büyük önem taşımaktadır. Siyasi diyalogun temelinde, iki ülke başkanlarının çözüme dayalı iradeleri ve iki ülke arasındaki barış ve işbirliğini arzulayan Avrasya bölgesindeki halkların umutları yatmaktadır.

Notlar:

1. Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı Basın Hizmetleri Bildirisi, 16 Mayıs 2000 yılı, N 2000/05/16 – 2//<http://president.kremlin.ru>.

2. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı İ.S. İvanov'un 20 Nisan 2001 tarihinde Rusya Uluslar Arası Araştırmalar Derneğinin I. Konferansında yaptığı konuşması, "Rusya Federasyonunun ilk aşamadaki dış siyaseti", 707 – 20 – 04 – 2001, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Enformasyon ve Basın Departmanı, //<http://www.mid.ru>.

3. Mehdiyev. A. Moskova ve Ankara: stratejik ortaklığa doğru...

4. Bkz.: Kohen Sami. Rusya ile Ortaklık. Milliyet, 26.10.2000; Bila H. Türkiye – Rusya. Cumhuriyet, 25.10.2000. Fikret Bila, Kasyanov'un Ziyareti. Milliyet, 26.10.2000. Ali Birand M. Competition and Cooperation with Russia. Turkish Daily News, 26.10.2000.

5. Başbakanlık Basın Müşavirliği, Başbakan Sayın Bülent Ecevit'in Rusya Başbakanı Sayın Mihail Kasyanov ile Ortak Basın Toplantısı ve Sorulara Verdikleri Yanıtlar (23 Ekim 2000).

6. Rossiyskaya Gazeta, 25 Ekim, 2000.

7. Başbakanlık Basın Müşavirliği, Başbakan Sayın Bülent Ecevit'in Rusya Başbakanı Sayın Mihail Kasyanov ile Ortak Basın Toplantısı ve Sorulara Verdikleri Yanıtlar (23 Ekim 2000).

8. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Harp Akademileri Konferansında yaptığı konuşma. Cumhurbaşkanlığı Basın Merkezi. 14 Mart 2001.

9. Zaman, 15.02.2001.

10. Vladimir I. Danilova, a.g.e.

11. Rusya Federasyonu Devlet Dumasının "Planlanmakta olan Tatar yazısının Latin alfabesine geçişine dair" Basın Hizmetleri Bildirisi. 2001 – 01 – 23 – 03, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı, Enformasyon Bülteni, 24 Ocak 2001, //www.mid.ru

12. TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 62, 1. Birleşim, 01.10.1998 Perşembe.

13. Başbakan Sayın Bülent Ecevit'in Rusya Federasyonu'na Yaptığı Resmi Ziyaret Dönüşünde Esenboğa Havaalanı'nda Yaptığı Açıklama (6 Kasım 1999) //<http://www.basbakanlic.gov.tr/basbakanbasin/basin/basin.18.htm>

14. Türkiye Başbakanı B. Ecevit'in Rusya ve Türkiye Girişimler Birliği'nin II. Kurultayında yaptığı konuşma. 25 Mart 2000, www.rtib.ru.

14. Bkz. İsmail Cem. Turkey in the 21 Century...

15. Moskova Yankısı, 12 Ocak 2004.

16. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı İ.S. İvanov'un 8 Haziran 2001 ta-

rihinde Türk iş dünyası temsilcileri ile görüşmesinde yaptığı konuşma. 9 Haziran 2001, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Enformasyon ve Basın Departmanı, www.mid.ru.

17. Bu dokümanın tam metni için bkz: [//www.rfembtur.mid.ru/rfembtur/hron2_r.html](http://www.rfembtur.mid.ru/rfembtur/hron2_r.html)

18. Avrasya'daki çok yönlü ortaklık için, Türk habercisi (Türkiye Cumhuriyeti Moskova Büyükelçiliği yayınları), No:11, Kasım 2001, 1. sayfa.

19. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Bildirisi. "Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı İ.S. İvanov'un Rus-Türk Belgelerinin İmzalanmasından sonra düzenlenen basın toplantısında yaptığı konuşmasının stenografisi, New York, 16 Kasım, 2001. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Enformasyon ve Basın Departmanı, Enformasyon Bülteni, 17 Kasım 2001./www.mid.ru.

20. a.g.e.

21. İsmail Cem, "Türk Dış Politikası Merkezinde Rusya", s. 3

22. Lebedev.A. Benim tanıdığım ülke: Türkiye, s. 17

23. M.S.Meyer'in, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi N.Şensoy'la yaptığı "Eski Dostluklar Yeniden Canlanmaktadır" isimli röportajı/DA /Diyalog Avrasya), 2002, Sayı:6, s. 86

24. Bkz. Biz Rusya'nın düşmanı değiliz"... a.g.e.

25. Türkiye-Rusya: "İşbirliğinden stratejik ortaklığa" "Diplomat" dergisi, No:12 (92), Aralık, 2001.

26. Türk dostu bir Rus diplomat Albert Çernişev «Rusya ve Türkiye birlikte hareket etmeli» Röportaj: Zeynep Göğüs//Da (Diyalog Avrasya) Dergisi, Yıl: 2002, Sayı: 6, 51.

27. Türkiye – Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı/13.

28. A.N.Sezer: "Kader bizim halklarımıza parlak gelecek çizmektedir", İzvestiya, 24 Ekim, 2001.

29. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Bildirileri: Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı, Dışişleri Bakanlığı "Türkiye Dışişleri Bakanı A.Gül'ün Rusya'ya yapacağı ziyaretiyle ilgili olarak Rusya Dışişleri Bakanlığı resmi temsilcisi A.V. Yakovenko'nun "Novosti'nin Bölgesel Haber Ajansı na verdiği röportajı. Rusya Federasyonu, Dışişleri Bakanlığı, Enformasyon ve Basın Departmanı, 10 Şubat, 2004/www.mid.ru

30. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Bildirileri: "Rusya-Türkiye Ortak Çalışma Grubunun Toplantısına Dair", 699 – 10 – 04 – 2002. Rusya Fede-

rasyonu Dışışleri Bakanlığı Enformasyon ve Basın Departmanı, Enformasyon Bülteni, 10 Nisan, 2002//www.mid.ru.

31. Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı Basın Hizmetleri Bildirisi. 25 Mayıs 2002, //president. kremlin. ru.

32. Karaosmanoğlu Ali L. Afganistan Savaşı'nın Transatlantik İlişki Boyutu. Zaman Gazetesi Strateji Sayfası, 06.12.2001.

33. Moskova Yankısı, 31.10.2002.

34. Diplomat Dergisi, No: 3 (107), Mart 2003.

35. a.g.e.

36. www.turtsia.ru, 24.12.2002.

37. Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanlığı Basın Hizmetleri Bildirisi: "Rusya Devlet Başkanı V.V.Putin'in, Türkiye AKP Genel Başkanı R.T. Erdoğan ile görüşmesindeki giriş konuşması". Rusya Federasyonu, Dışışleri Bakanlığı Enformasyon ve Basın Departmanı, Enformasyon Bülteni, 24 Aralık 2002//www.mid.ru.

38. Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı Basın Hizmetleri Bildirileri: "Rusya Federasyonu Devlet Başkanı V.V. Putin'in Türkiye Başbakanı A.Gül ile yaptığı telefon konuşmasına dair". Rusya Federasyonu, Dışışleri Bakanlığı Enformasyon ve Basın Departmanı, Enformasyon Bülteni, 25 Şubat, 2003, //www.mid.ru.

39. Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanlığı Bildirileri: "Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanı İ.S.İvanov'un, Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı, Dışışleri Bakanı A.Gül ile görüşmelerinden sonra, görüşme sonuçlarına ilişkin basın mensuplarının sorularını cevapladığı basın toplantısındaki konuşmaları ve raporlarının stenografisi. Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanlığı Enformasyon ve Basın Departmanı, Enformasyon Bülteni, 26 Şubat, 2004 ./www.mid.ru

40. Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanlığı Bildirileri: "Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı, Dışışleri Bakanı A.Gül'ün Rusya'ya yapacağı ziyaretyle ilgili olarak Rusya Dışışleri Bakanlığı resmi temsilcisi A.V. Yakovenko'nun "Novosti'nin Bölgesel Haber Ajansına verdiği röportajı". Rusya Federasyonu, Dışışleri Bakanlığı, Enformasyon ve Basın Departmanı, 19 Şubat, 2004//www.mid.ru

41. Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanlığı Bildirileri: Rusya Dışışleri Bakanlığı resmi temsilcisi A.V. Yakovenko'nun Türk gazetesi Hürriyet'in Moskova bürosu muhabiri N.Hacıoğlu'na verdiği röportajı, 21 Şubat, 2004, Rusya Federasyonu, Dışışleri Bakanlığı, Enformasyon ve Basın Departmanı, Enfor-

masyon Bülteni, 24 Şubat 2004, www.mid.ru

42. Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki dostluğun derinleştirilmesine ve çok yönlü ortaklığa dair Ortak Deklarasyon/ Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı, Enformasyon ve Basın Departmanı, 2595-07-12-2004// www.In.mid.ru/ns-rasia.nsf

Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri

Prof. Dr. O. A. KOLOBOV*
Çeviren Elnur OSMANOV

Bu çalışmada günümüzde Rusya ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimi ve bu alandaki temel eğilimler değerlendirilmekte; küreselleşen dünyada Rusya'nın dış ekonomi ve dış ticaret politikalarının Türkiye Cumhuriyeti ile olan işbirliğine etkileri mercek altına alınmaktadır. Rusya ekonomisinin Türkiye açısından sunduğu yatırım imkânları araştırılmakta, ayrıca Türkiye ve Rusya'nın çeşitli bölgesel ekonomik işbirliği örgütlerindeki etkinliği üzerinde durulmaktadır. Türkiye faktörü hesaba katılarak Rusya'nın yabancı yatırımlar, serbest ticaret gibi ekonomik sorunlara yaklaşımı ortaya konmakta, Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin geleceği hususunda kısa bir tahmin yapılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden bu yana Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler istikrarlı bir gelişme göstermektedir. Zaman zaman ortaya çıkan bazı olumsuzluklara rağmen, ticari-ekonomik ilişkiler iki ülke ilişkilerinin lokomotif rolünü üstlenmiştir.

SSCB ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler özellikle 1980'li yılların ortalarından itibaren ivme kazanmaya başlamıştır.

18 Eylül 1984 tarihinde imzalanan “Doğalgaz Anlaşması” iki ülke arasındaki ilişkilerin hızla gelişmesine vesile olmuş ve Rus doğalgazının Türkiye'ye daha büyük miktarlarda gönderilmesine olanak sağlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye ve Rusya ekonomik ilişkilerini yeniden yapılandırmaya başlamıştır.

Ekonomik gelişmenin liberal temellere oturtulması ve dış ekonomi politikalarının serbestleştirilmesi kapsamında Türkiye'nin benimsediği Batı tarzı piyasa ekonomisine geçiş politikası Türkiye'nin misyonunda ciddi değişikliklerin yaşanmasını sağlamış ve ülkenin önemli bölgesel aktöre dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte Türk-Rus ilişkileri büyük bir ivme kazanmış, ti-

* Nijniy Novgorod Üniversitesi Öğretim Üyesi

caret hacmine ilişkin göstergelerde artış görülmüştür. Bunun yanı sıra, kültürel ilişkilerde gelişme yaşanmış, Rusya'nın birçok kentinde Türk inşaat firmaları faaliyete başlamıştır.

Türkiye tarafından Rus vatandaşlarına uygulanan vize işlemlerinin tek taraflı olarak basitleştirilmesi ikili ekonomik ilişkilerin önemli bir kısmı olan "bavul ticaretinin" gelişmesini sağlamıştır. Bavul ticaretinin hacmi, resmi ticari-ekonomik anlaşmalara dayanan ticaret hacminin çok daha üzerinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin turistik bölgeleri Rus vatandaşları arasında giderek popüler hale gelirken, Rus turistlerin sayısı Türkiye'yi ziyaret eden yabancı turistler arasında ilk sırada bulunan Alman turistlerin sayısına yaklaştırmaya başlamıştır¹.

Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler 11.03.1927 tarihli "Ticaret ve Deniz Taşımacılığı Anlaşması" ve 25.02.1991 tarihli "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" çerçevesinde hayata geçirilmiştir. Bu anlaşmalar günümüzde de iki ülke ekonomik ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır.

1992 yılı Mayıs ayı sonunda yapılan görüşmelerde Rusya Federasyonu, SSCB ve Türkiye Cumhuriyeti arasında daha önce imzalanmış olan anlaşmalardan doğan sorumlulukları üstlendiğini beyan etmiştir. Sonuç olarak iki ülke arasındaki ilişkilerde herhangi bir kopukluk yaşanmamış ve ilişkilerin daha da gelişmesi sağlanmıştır.

İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin ivme kazanmasında büyük rol oynayan ticari-ekonomik işbirliği alanında Rusya-Türkiye Hükümetlerarası Komisyonu'nun ilk toplantısı 2-6 Kasım 1992 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirilmiş, ikinci toplantı 1-6 Nisan 1994 tarihleri arasında Moskova'da yapılmıştır.

Aradan üç yıl geçtikten sonra, 4-7 Kasım 1997 tarihlerinde Komisyon Ankara'da üçüncü kez toplanmıştır².

Rusya uygulamakta olduğu tercih hakkı sistemine Türkiye'yi de dâhil etmiştir. Bu sistem çerçevesinde Türkiye, Rusya tarafından "gelişmekte olan ülke" olarak kabul edilmiş ve Türkiye'den gelen mallara yüzde 25'e varan oranlarda gümrük vergisi indirimleri uygulanmaya başlamıştır. Rusya'nın Türkiye için yapmış olduğu bu ayrıcalık dolayısıyla Türk mallarının Rusya pazarına diğer gelişmiş ülke mallarından daha elverişli koşullarda girmesi mümkün olmuştur³.

Türkiye-Rusya ticari ilişkilerinde öne çıkan kalemler "bavul ticareti", turizm, inşaat sektörü, iki taraflı yatırımlar, enerji, taşımacılık ve silah ticaretidir.

Her bir kalem özel anlaşmalarla sıkı denetim altına alınmış ve her iki ülkede en üst seviyede karar alıcılar tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır.

T.C. Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Moskova ziyareti sırasında V.V. Putin tarafından kendisine yöneltilen bavul ticaretinin daha ne kadar devam edeceği sorusu bu açıdan önem taşımaktadır. Bavul ticaretinin iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gerçek boyutunu belirlemeyi zorlaştırdığı açıkça görülmektedir⁴. Bu durum aynı şekilde turizmi de ilgilendirmektedir; zira turizm gibi önemli sektördeki ilişkiler Rus-Türk kültürel yakınlaşmasını da doğrudan etkilemektedir.

İki ülke arasındaki en büyük problem, kuşkusuz, çifte vergilendirmedir. Rusya tarafının "Türkiye ve Rusya Arasında Çifte Vergilendirmeyi Önleyen Anlaşma"yı onaylamaması dolayısıyla Türk iş adamları hem Türkiye'de hem de Rusya'da vergi ödemek zorunda kalmışlardır.

Rusya'da faaliyet gösteren Türk inşaat firmaları, Türk ekonomisine büyük katkı sağlamış ve sağlamaya devam etmektedirler. Bu alandaki veriler yapılan yatırımların yüzde 70'inin araç gereç ve işçilere ödenen maaşlar olarak Türkiye'ye geri döndüğünü göstermektedir⁵.

Geçen yüzyılın 80'li ve 90'lı yıllarında inşaat sektöründeki faaliyetlerin hız kazanması inşaat malzemeleri ve yan ürünleri üretiminin hızlı bir şekilde artmasını sağlamıştır. Türk inşaat firmalarının Rusya'daki çalışmalarında kullandıkları inşaat malzemelerini Türkiye'den almaları Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı ihracat hacmini de artırmaktadır. Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Bilgin Unan'ın, Türk inşaat sektörünün, Türkiye-Rusya ekonomik ilişkilerinin lokomotifini olduğunu belirtmesi bu sektörün önemini ortaya koymaktadır⁶. Türk firmalarının ekonomik faaliyetleri iki ülkenin siyasi ilişkilerini de olumlu etkilemektedir. Türkiye'nin 9.Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Türk inşaat firmalarını, her iki ülkenin de refahını artıran "barış elçileri" olarak nitelendirmektedir⁷.

Müteahhitlik sektöründe iki ülke arasındaki ilişkilerde mevcut olan dengesizliklerin giderilmesi Rusya ve Türkiye'nin ilgili kurumları açısından sorun oluşturan konulardan birisi olmaya devam etmektedir. Rus inşaat şirketlerinin gerek ikili anlaşmalar gerekse de ihaleler yoluyla Türkiye'deki faaliyetlerinin genişletilmesine yönelik çabalar yoğunlaşırken, Rus firmalarının Türkiye'de doğalgaz boru hatları ve istasyonlarının yapımını üstlenmeleri için defalarca girişimde bulunulmuştur. Böylece, inşaat sektöründe her iki tarafın da çıkarlarına hizmet eden bir sistem kurulmuştur. Rus şirketlerinin bu konudaki kaygı ve şikâyetleri Türk yetkililer tarafından giderek olumlu karşılanmaktadır. 1999

yılının sonu için Rus müteahhitlik firmalarının Türkiye’de gerçekleştirdikleri projelerin toplam değeri 300 milyon dolar olup, sonraki yıllarda bu rakam istikrarlı bir artış göstermiştir⁸.

Türkiye son yıllarda özellikle Tataristan Cumhuriyeti ve Krasnodar Diyarı (Kray) başta olmak üzere, Rusya Federasyonu’nu oluşturan federal birimlerle ikili ilişkiler kurma çabalarını yoğunlaştırmıştır. Son yıllarda Türk firmaları Moskova sınırlarını aşarak, Rusya Federasyonu’nun diğer bölgelerine açılmaya başlamışlardır. 1998 krizinden sonra faaliyetlerini merkez dışına kaydırma-ya başlayan Türk inşaat şirketlerinin sermayesi ülkedeki Türk yatırımlarının önemli kısmını oluşturmuştur.

İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin Rusya’yı oluşturan federal birimler seviyesinde geliştirilmesinde Türk-Rus İş Konseyi büyük rol oynamaktadır. 1991 yılında kurulan Konsey’in yıllık toplantıları sırayla her iki ülkede yapılmaktadır. İlk toplantı 1992 yılında Türkiye’de gerçekleştirilirken, Rusya’nın Saint Petersburg, Soçi, N.Novgorod, Kazan ve Moskova şehirleri Konsey toplantılarına ev sahipliği yapan şehirlerdir.

Konsey bünyesinde Saint Petersburg-Türkiye, Tataristan-Türkiye, Nijni-Novgorod-Türkiye, Başkortostan-Türkiye, Moskova Vilayeti-Türkiye, Moskova-Türkiye, Yekaterinburg-Türkiye, Stavropol-Türkiye, Omsk-Türkiye, Kabartay-Balkar-Türkiye, Adıgey-Türkiye, Karaçay-Çerkes-Türkiye gibi bölgesel konseyler faaliyet göstermektedir.

1993–1998 yılları arasında Rusya Federasyonu’nda gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımların miktarı 15–16 milyar dolar civarında olmuştur. Yabancı yatırımlar özellikle Moskova vilayetinde yoğunlaşmakta ve daha çok enerji, gıda mamulleri, metal işlemeciliği gibi alanları kapsamaktadır⁹. Rusya’daki en büyük yabancı yatırımcılar ABD, Almanya, Kıbrıs Rum Kesimi, İsveç, Hollanda, İngiltere ve Fransa’dır. Bu ülkeler tarafından yapılan yatırımlar, 2000 yılının sonbaharı için ülkedeki toplam doğrudan yabancı yatırımların yüzde 87,2’sini oluşturmuştur. ABD’nin toplam doğrudan yabancı yatırımlardaki payı yüzde 46, portföy yatırımlarındaki payı ise yüzde 22,7’dir. Yabancı yatırımların türü ülkelere göre farklılık arz etmektedir. Örneğin, ABD, Kıbrıs Rum Kesimi ve Hollanda’nın yatırımları daha çok doğrudan yatırım şeklinde olurken, Almanya, Fransa, İtalya ve Türkiye menşeli yatırımlar “diğer yatırımlar” kategorisine girmektedir¹⁰.

Rusya Federasyonu’nda gerçekleştirilen yabancı yatırımlar içinde Türk yatırımlarının payı sadece yüzde 1 civarındadır.

1996–1999 yılları arasındaki dönemde Türkiye tarafından yurtdışında yapılan yatırımların toplam hacmi 1,3 milyar dolar olup, bu yatırımların 280 mil-

yon doları, yani yüzde 21'i Rusya ekonomisine yönelmiştir¹¹. 1996 yılında Türkiye'nin Rusya'daki doğrudan yatırımlarının miktarı 80 milyon dolar tutarındaydı. Bu rakam Rusya'daki toplam yabancı yatırımların yaklaşık yüzde 3,5'ini oluşturmaktaydı¹². 1 Temmuz 2000 yılı itibarıyla ise Türk sermayesinin toplam yabancı yatırımlar içindeki payı yüzde 1,1 olarak gerçekleşmiştir. Rusya Federasyonu Devlet İstatistik Komitesi'nin verilerine göre, 1 Ekim 2002 tarihi için Rusya'daki Türk yatırımlarının hacmi 362,4 milyon dolara ulaşmıştır.

Rusya'da yatırım yapan ülkeler sıralamasında Türkiye 10. sırada bulunmaktaydı¹³. 2003 yılı itibarıyla Türkiye'nin yapmış olduğu yatırımlarda büyük bir artış olduğu dikkat çekmektedir.

Bazı verilere göre ise Rusya'daki Türk yatırımlarının hacmi yaklaşık olarak 1,5 milyar dolara ulaşmış durumdadır¹⁴.

Şunun da altını çizmek gerekir ki, Rusya her zaman ülke ekonomisine katkı yapacak büyük çaplı yabancı yatırımcılara kolaylıklar sağlamış ve gelecekte de sağlamayı taahhüt etmektedir. Türkiye'ye karşı ise özel bir yaklaşım söz konusudur. Nitekim, 2000 yılından itibaren İstanbul'da düzenlenmekte olan "Rusya'nın İhracat İmkânları" adlı geniş katılımlı fuarlar, Rus ve Türk iş çevreleri arasındaki ilişkilere büyük ivme kazandırmaktadır.

Rusya, müteahhitlik hizmetleri ve yatırımlarla ilgili ortak çalışma grubunun ilk toplantısının protokolüne, Türkiye'de hayata geçirmeyi düşündüğü ve yatırımlar alanındaki işbirliği açısından büyük perspektif vadeden enerji, imalat sanayi, altyapı sektörleri ile daha önceki yıllarda Rusya'nın katkılarıyla Türkiye'de kurulmuş bazı işletmelerin modernizasyonu ile ilgili projeleri eklemiştir. Rusya tarafından önerilen listedeki bazı projelerin gerçekleşme süreci devam etmekte, diğerleriyle ilgili anlaşmaların imzalanması yönündeki çalışmalar yoğun biçimde sürdürülmektedir. Türk tarafı Rusya'daki olumlu ekonomik ve politik gelişmelerin yatırımlardaki işbirliği sürecinin bundan sonraki seyrine katkıda bulunacağını belirtmektedir. Çifte vergilendirmenin önlenmesi ve yatırımların karşılıklı teşviki ve korunmasına ilişkin anlaşmaların onaylanması konusuna özel vurgu yapılmaktadır. Diğer taraftan, Rusya'nın yatırım mevzuatındaki eksiklikler ve yabancı yatırımcıların faaliyetine tam güvence verilememesi, ayrıca, her iki ülkede serbest sermaye stokunun yeterli olmaması işbirliği sürecini olumsuz etkilemektedir¹⁵.

İki ülke arasındaki ticari-ekonomik ilişkilerin normal şekilde gelişimi için karşılıklı yatırımların devletler tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Günümüzde karşılıklı yatırım hacmi oldukça düşük seviyededir. Yatırımların artırılması için ilgili hukuki altyapının güçlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Rusya ile Türkiye arasındaki ekonomik işbirliğinin en hızlı gelişen alanlarından birisi enerji sektörüdür. “Mavi Akım” projesinin aşamalı olarak hayata geçirilmesi bunun kanıtıdır. Proje, Türkiye’nin doğalgaz ihtiyacının karşılanması konusunda ilave olanaklar sunmakla, doğalgaz naklinin daha sağlıklı yapılmasına imkan verecek; doğalgaz tüketiminin fazla olduğu bölgelerin ihtiyacının karşılanmasını sağlayacak; yüksek güvenilirliğe sahip ve esnek doğalgaz nakil sisteminin oluşturularak, Türkiye’de mevcut ve yeni yapılmakta olan doğalgaz hatlarının Ankara bölgesinde birbirine bağlanması suretiyle, Doğu ve Batı yönlerinde bulunan Rus gazı gönderim hatlarının birleştirilmesini mümkün kılacaktır.

Doğalgazın hem Doğu (Karadeniz üzerinden) hem de Batı yönünden gönderilmesi Türkiye’ye ihraç edilen Rus doğalgazının hacminin 2010 yılında 30 milyar m³’e çıkarılmasına olanak verecek ve nakil işleminin güvenli bir şekilde hayata geçirilmesini sağlayacaktır.

Tahminlere göre, 2010 yılında Rusya, Türkiye’nin doğalgaz ihtiyacının yaklaşık yüzde 60’ını karşılayacaktır. Mavi Akım projesinin gerçekleşmesiyle Türkiye, Gazprom’un en büyük iş ortaklarından birine dönüşecektir¹⁶.

Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik işbirliğinin başlıca alanlarından birisi de hacmi her geçen gün artmakta olan deniz taşımacılığıdır¹⁷.

Ekonomik yardımlar ve silah ticareti hacim olarak Türkiye-Rusya ekonomik ilişkilerinde fazla yer tutmasa da, ikili ilişkilerde bu kalemlerin önemi giderek artmaktadır.

Yapılan anlaşmalar çerçevesinde Türkiye, 1992 yılından başlayarak bilimsel, teknolojik ve kültürel çalışmalarda kullanılmak üzere, çeşitli projelerin finansmanı için kuzey komşusuna zaman zaman karşılıksız yardımlarda bulunmuştur¹⁸.

Rusya’dan silah alımı yapan ilk NATO ülkesi olan Türkiye’nin bu davranışı örgütteki bazı müttefiklerinin tepkisini çekmiştir¹⁹. 1992 yılında iki ülke cumhurbaşkanları arasında Moskova ve İstanbul’da yapılan görüşmelerde Türkiye’nin Rusya’dan 300 milyon dolarlık silah almasına dair anlaşma sağlanmıştır²⁰. Bir sene sonra taraflar mutabakat zaptı, 1994 yılında ise askeri, teknik konular ve savunma sanayi alanında işbirliğine dair anlaşma imzalamışlardır²¹.

Türkiye her zaman Rusya’dan silah alımı yapmış ve yapmaya devam etmektedir. 1990’lı yıllarda Türkiye Rusya’dan silah alımı yapsa da, bu alandaki ticaret hacmi büyük boyutlara ulaşmamıştır. Nitekim, 1993 yılında Türkiye’nin Rusya’dan aldığı silah ve askeri malzeme tutarı yaklaşık 26 milyon do-

lar, 1994 yılında 15 milyon dolardan biraz fazla, 1995 yılında ise 70 milyon dolar civarında olmuştur. Rusya 1993 yılında Türkiye'ye 115, 1994 ve 1995 yıllarında ise sırasıyla 54 ve 70 olmak üzere 246 adet zırhlı askeri araç satışı yapmıştır. Günümüzde askeri malzeme ve silah ticareti devam etmekte ve hacmi giderek artmaktadır²².

Rusya ve Türkiye, ekonomik işbirliğinin geliştirilmesinde 1992 yılında oluşturulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)'nün sunduğu olanaklardan önemli ölçüde yararlanmaktadırlar. Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna örgüt çatısı altında Rusya ve Türkiye'nin başlıca ticaret ortaklarıdır.

Avrupa Birliği (AB)'ne gelince, bu örgütün gerek Rusya gerekse de Türkiye açısından çok cazip olduğu söylenebilir. Bu nedenle yakın gelecekte, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde, AB'ne daha yakından entegre olmaya ve bu çerçevede her iki ülkenin çıkarlarını korumaya katkıda bulunacak adımların atılması beklenmektedir.

Günümüzde her iki ülke ticari ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi alanında önemli tecrübe edinmişlerdir. Dünya Türk işadamlarının bir araya geldiği kongreler ve İstanbul'da bulunan üst düzey Rus-Türk Ortak Çalışma Grubu'nun faaliyetleri iki ülkenin de çıkarlarına uygun olan işbirliğinin gerek resmi gerekse de özel kurumlar aracılığıyla başarıyla yürütüldüğünü bir kez daha ortaya koymaktadır.

1992 yılında oluşturulan Ticari Ekonomik İşbirliği Alanında Rusya-Türkiye Hükümetler arası Karma Komisyonu da işbirliğinin artırılması çalışmalarını başarıyla koordine etmektedir. Komisyon bünyesinde 5 çalışma grubu faaliyet göstermektedir. Bu çalışma grupları aşağıdakilerdir:

— Ticaret, yatırımlar, müteahhitlik hizmetleri ve yasal altyapı çalışma grubu

— Enerji çalışma grubu

— Taşımacılık çalışma grubu

— Sanayi, yüksek teknolojiler KOBİ'ler çalışma grubu

— Turizm çalışma grubu

Yukarıda da belirtildiği gibi, Rusya ve Türkiye'nin çeşitli bölgeleri arasında doğrudan ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Rusya Ticaret ve Sanayi Odası bünyesinde Rusya-Türkiye İş Konseyi ve DEİK bünyesinde Türkiye-Rusya İş Konseyi oluşturulmuştur. Her iki konsey çerçevesindeki çalışmalara 40'tan fazla bölge ve 150'den fazla Rus ve Türk şirketi iştirak etmektedir.

Kısacası, önümüzdeki dönemlerde Rusya ve Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına hizmet edecek hedeflere ulaşılmasını sağlamaya katkıda bulunacak olan ikili ticari ve ekonomik işbirliğinin kurumsal altyapısı tamamlanmıştır.

Özetlemeye çalıştığımız gelişmeler Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerde sorunların olmadığı anlamına gelmemektedir. Sorunlar elbette vardır. Örneğin, Rusya tarafından Türkiye'ye yönelik gerçekleştirilen taşımacılık faaliyetlerinde söz konusu olan yoğun bürokratik işlemler ve Türkiye tarafından uygulanan kısıtlamalar bu sorunların başında gelmektedir. Fakat tüm bu zorluklar karşılıklı görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturulmaktadır. İki ülke liderlerinin ortaya koyduğu siyasi irade de sorunların çözümüne büyük katkıda bulunmaktadır.

Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin bir süre önce ülkesinin Türkiye ile ilgili geniş kapsamlı planları hakkında bilgi vermiştir. Türkiye'de yeni petrol ve doğalgaz nakil hatlarının inşa edilebileceğinin mesajını veren Putin "Mavi Akım'ın kapasitesinin projede öngörülen yıllık 16 milyar m³ düzeyine çıkarılması için çaba göstermemiz gerekmektedir. Ayrıca, farklı güzergâhları kapsayan yeni petrol ve doğalgaz hatlarının yapımı da gündemimizdeki yerini korumaktadır" diye belirtmiştir.

Rusya devlet başkanı Türkiye'de doğalgaz dağıtım hatlarının özelleştirilmesi çalışmalarına katılmak istediklerini de söylemiştir. Putin'in de vurguladığı gibi, Rusya, enerji sektörü başta olmak üzere Türk ekonomisinin geleneksel sektörlerinde ikili işbirliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Putin bu konuyu "Biz sadece petrol ve doğalgaz sevkiyatını artırmakla yetinmeyeceğiz. Genel anlamda işbirliğini derinleştirmek bizim öncelikli amacımızdır" sözleriyle ifade etmiştir.

"Kendi enerji kaynaklarımızı Türkiye üzerinden üçüncü ülkelere, özellikle de Güney Avrupa'ya ulaştırabilmek için Türkiye'de geniş yeraltı doğalgaz depoları inşa etmeye, özelleştirme sırasında doğalgaz dağıtım şebekelerine girmeye, Türkiye topraklarından geçen doğalgaz hatlarını kullanmaya ve yenilerinin inşasına katkıda bulunmaya hazırız" diyen Putin, ayrıca, "Türkiye Başbakanı'nın, Türkiye'ye helikopter satımı ihalelerine Rus üreticilerinin de katılmasını mümkün gördüğüne dair görüşlerinden memnun olduğunu" dile getirmiştir. Başbakan Erdoğan da Türk askeri otoritelerinin Rus şirketlerinden benzer teklifler aldığını doğrulamıştır.

Başkan Putin "Alfa Grup" şirketinin Türkiye'de büyük çaplı yatırım yapmak istediğini belirterek, gereken koşulların sağlanması halinde bu şirketin Türkiye'nin haberleşme sektörüne önümüzdeki dönemlerde yapmayı planladığı

ğı yatırım hacminin 3 milyar dolardan fazla olduğunu dile getirmiştir. Putin’e göre, “bu kadar büyük çaplı planları hayata geçirirken insanların politik destek ve garanti arayışında olmaları doğaldır”.

Rusya Türkiye üzerinden Irak’a elektrik enerjisi verebileceğini ifade etmiştir. Başkan Putin bununla ilgili olarak, “Türkiye ile elektrik enerjisi alanında işbirliğini geliştirmeye ve Irak dahil olmak üzere üçüncü ülkelere elektrik enerjisini Türkiye üzerinden ulaştırmaya hazırız” şeklinde görüş belirtmiştir.

Bütün bunların gerçekleşmemesi için bir neden bulunmamaktadır, zira Moskova ve Ankara dünya genelinde istikrar ve kalkınmayı hedefleyen ortak çıkarlara sahiptirler.

Notlar

¹ O. A. Kolobov, A. A. Kornilov, F. Özbay, **Sovremennie Turesko-Rossiyskie Otnoşeniya: Problemy Sotrudničestva i Perspektivy Razvitiya**, Nijniy Novgorod, 2004

² A.g.e., s. 16.

³ A.g.e.

⁴ www.turizm.gov.tr

⁵ **Tureskiy Stroitelnyy Sektor-Nadejnoe Buduşee Mira**, Yapı-Bilgi-İletişim, 1997, ss. 7-8, 33-34.

⁶ A.g.e.

⁷ A.g.e.

⁸ Türk-Rus İş Konseyi 7. Ortak Toplantısı, Antalya, 14-16 Ekim 1999.

⁹ O. A. Kolobov, A. A. Kornilov, F. Özbay, **Sovremennie Turesko-Rossiyskie...**, ss. 48-54.

¹⁰ A.g.e.

¹¹ A.g.e.

¹² A.g.e.

¹³ A.g.e.

¹⁴ A.g.e.

¹⁵ Rusya Dışişleri Bakanı İ. S. İvanov’un Türk iş çevreleri temsilcileriyle 8 Haziran 2001 tarihinde yapılan görüşmede yaptığı konuşma.

¹⁶ Vyahirev Y. R. *Russkiy Gaz: Evraziyskiy Region na Pereputye*, Business Match (Elektronik Versiyon), Kasım 2000, www.bmatch.ru

¹⁷ **Deniz Sektörü Raporu 2002 (Taslak)**, Deniz Ticaret Odası, İstanbul, 2003, s. 111

¹⁸ O. A. Kolobov, A. A. Kornilov, F. Özbay, **Sovremennye Turresko-Rossiyskie...**, ss. 65-66.

¹⁹ **A.g.e.**

²⁰ ITAR-TASS, 14 Ocak 2002.

²¹ *Kommersant*, 28 Ağustos 1999.

²² “*Rossiya i Tursiya na Poroge XXI Veka: na Puti v Evropu ili Evraziyu?*”, Moskova Carnegie Merkezi, Bilimsel Toplantılar, Sayı 14, 1997, s. 99-104.

Türkiye-Azerbaycan Siyasi İlişkileri

Dr. Memmed TALİBLİ*
Çeviren Elnur OSMANOV

Sayın Baylar ve Bayanlar,

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkilerin uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Bu ilişkiler sadece yakın komşuluktan kaynaklanmamakta, iki ülke halkı arasındaki tarihi, etnik, kültürel, dilsel ve dinsel yakınlık ülkelerimizin karşılıklı ilişkilerini önemli ölçüde etkilemektedir. İki halkın yaşatmakta olduğu ortak değerler, devletler arasındaki siyasi ilişkilere de yansımaktadır. Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde yakın dönemde yaşanan gelişmelerin değerlendirilmesi bu kanıyı desteklemektedir.

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin daha yeni kurulmuş olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ne askeri yardımda bulunması Türk dünyasının düşmanlarına önemli bir mesaj niteliği taşımaktaydı. Nuri Paşa komutasındaki Kafkas İslam Orduları tarafından Bakü'nün Rus-Ermeni işgalinden kurtarılması Azerbaycan'ın yakın tarihindeki en önemli olaylardan birisi olarak değerlendirilebilir. Söz konusu savaşta çok sayıda Türk askeri şehit olmuştur. Bu şehitler Azerbaycan'ın bağımsızlık şehitleridir. Bu nedenledir ki; Azerbaycan devleti, Azerbaycan'ın bağımsızlığı için canını feda eden Mehmetçikleri 20 Ocak şehitlerinden ayırmamış ve Şehitler Hıyabanı'nda Mehmetçik anıtı yaptırılmıştır. 1920 yılında Azerbaycan'ın Sovyet Kızıl Ordusu tarafından işgal edilmesi iki kardeş ülke arasındaki ilişkileri zayıflatsa da, tamamen sona erdirmemiştir.

1920 yılından sonraki dönemde yaşanan gelişmelerde de Türkiye, Azerbaycan'ın yanında yer almıştır. Örneğin, Zengezur, Karabağ ve Nahçıvan bölgelerini Ermenistan'a vermeyi planlayan Sovyet yönetimi, Türkiye'nin yoğun diplomatik girişimleri sonucu bu niyetini gerçekleştirememiştir. Aslında Türkiye, Zengezur'un Ermenistan'a verilmesi ve Karabağ'a özerklik statüsü tanınmasını engelleyememiştir, fakat Kars Anlaşması sayesinde Nahçıvan'ın Azerbaycan'da kalmasını sağlayabilmiştir. 1920 yılından sonra Türkiye Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinin merkezi konumuna gelmiş ve bu müca-

* Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Öğretim Üyesi

delenin liderlerinden M. E. Resulzade, M. B. Memmedzade ve diğer liderler Türkiye’de yaşamış ve çalışmalarına burada devam etmişlerdir. Genellikle, Sovyet döneminde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri kültürel ve edebî ilişkiler düzeyinde kalmıştır.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra iki ülke ilişkileri canlanmaya başlamıştır. Türkiye, 1980’li yılların sonunda başlayan milli bağımsızlık hareketine ve Karabağ savaşına devlet düzeyinde manevi ve siyasi desteğini eksik etmemiştir. 20 Ocak faciasında Türkiye Sovyetler Birliği’ne nota veren ilk ülkedir. Bütün Türk halkı o dönemde ayağa kalkmış ve Azerbaycan’ın bu haklı mücadelesine destek vermiştir. Türkiye’nin her tarafında mitingler düzenlenmiştir. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan’ı tanıyan ve diplomatik ilişki kuran ilk ülke Türkiye’dir. Karabağ savaşında yüzlerce Anadolu Türkü Azerbaycan toprakları için savaşa katılmıştır. Türk medyası savaş sırasında her türlü bilgi desteğinde bulunarak, Azerbaycan’ın sorunları ve Karabağ’ın Ermenistan tarafından işgal edilmesi konularında dünya kamuoyunu sürekli bilgilendirmiştir. Karabağ’da ateşkesin ilan edilmesinden sonra da Türkiye, uluslararası kurumlarda Karabağ sorununun Azerbaycan’ın lehine çözümlenmesi için elinden gelen çabayı göstermeye devam etmiştir.

Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarına ulaştırılmasında Türkiye’nin büyük rolü vardır. Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Güney Kafkasya Boru Hattı projelerinin sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi nitelikli projeler olduğu bir gerçektir. Azerbaycan petrolünün taşınması ile ilgili 5 alternatif güzergah ortaya konmuş, fakat Azerbaycan - Gürcistan - Türkiye hattının diğer alternatif güzergahlara göre daha avantajlı olduğu göz önünde bulundurularak, bu projenin uygulanmasına karar verilmiştir. Söz konusu avantajlar, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki iyi ilişkiler, Azerbaycan hükümetinin projeye verdiği özel önem ve Kafkasya bölgesinde çok iyi komşuluk ilişkilerine sahip olan Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki yakınlaşmanın giderek artması şeklinde sıralanabilir. Hazar havzasında bulunan dev petrol yataklarının işletilmesi için dünyanın önde gelen petrol şirketlerinin katılımıyla 1994 yılında imzalanan “Asrın Mukavelesi” Azerbaycan petrol sanayinin gelişiminde yeni bir aşamanın başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Azerbaycan’ın 1996 yılında 9,1 milyon ton olan petrol üretimi bu sayede 2007 yılında 39,8 milyon tona, 2010 yılında ise 60 milyon tona ulaşacaktır. Her iki petrol boru hattının gerek uluslararası gerekse de bölgesel güvenlik açısından taşıdığı önem Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin gelecekte daha üst seviyede gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Azerbaycan’ın petrol ihracatı alanında benimsediği strateji yabancı yatırımcıların ülke ekonomisine olan ilgisini artırmıştır. Zira yabancı petrol şirket-

lerinin ekonomik çıkarlarına uygun olan başlıca faktörlerden birisi de üretilen ham petrolün tamamını ihraç etme haklarının olmasıdır; yabancı petrol şirketleri karşısında petrolün belli kısmının Azerbaycan'da işlenme zorunluluğu gibi bir kısıtlama bulunmamaktadır.

Önceleri Ukrayna, Bakü – Supsa hattıyla taşınması öngörülen petrolün kendi topraklarından geçecek olan hatla Batı Avrupa'ya ulaştırılması teklifinde bulunmuştur. Bulgaristan ve Yunanistan da Burgas-Aleksandropolis projesini teklif etmişlerdir. Romanya ise Supsa'dan alacağı petrolün Konstansa-Triest (İtalya) hattıyla taşınması yönünde bir öneri getirmiştir. İsrail devleti ve Yahudi lobisi de güzergâhın belirlenmesi sürecine katılmıştır. Nitekim Bakü-Ceyhan hattının Akdeniz'in altından geçirilerek İsrail sahillerine ulaştırılması projesi de bir zamanlar tartışmalara konu olmuştur.

Petrol boru hatları projeleri, gelecekte uluslararası terörizm, Karabağ sorunu vb. küresel sorunların çözümü konusunda Azerbaycan ve Türkiye arasındaki işbirliğinin temel çizgilerini belirleyecektir. Demokrasinin gelişimi alanında önemli adımlar atan iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi Müslüman Türk cumhuriyetlerindeki demokratik süreçlerin hızlanmasına katkıda bulunacak, insanlığa has ortak ve Batılı değerlerin yayılmasını teşvik edecektir. Projede yer alan Azerbaycan ve Türkiye'nin, Müslüman Türk dünyasında demokrasinin yaygınlaşması alanında yaptıkları önderlik bir sonraki aşamada ileri Avrupa değerlerinin yerleşmesine olanak sağlayacaktır.

Bölgede son dönemlerde yaşanan gelişmeler Azerbaycan ve Türkiye arasındaki yakınlaşmayı hızlandırmaktadır. İran'ın nükleer enerjiye sahip olmasının dünya kamuoyunda uyandırdığı yankı bölgede istenmeyen olayların çıkma ihtimalini güçlendirmektedir. Bu açıdan Azerbaycan ve Türkiye'nin ortak diplomatik faaliyetleri büyük önem taşımaktadır. Zira bölgede çıkabilecek sıcak çatışmalardan en çok bu iki kardeş ülke zarar görecektir. Bu yüzden her iki ülkenin yönetimi ABD ile İran arasındaki ilişkilerin normale dönmesi için iyi niyet çerçevesinde arabuluculuk görevi üstlenebilir.

Azerbaycan her zaman için Türkiye'nin Orta Asya ve Uzakdoğu'ya açılan kapısı olmuştur. Türkiye de Azerbaycan'ın Avrupa'ya entegrasyonu için önemli transit ülke konumundadır. Ortaçağ'da Büyük İpek Yolu Azerbaycan'dan geçmekteydi. Eskiden olduğu gibi, bugün de Azerbaycan ve Türkiye uluslararası ticaret yollarının kesiştiği ülkeler olarak görülmektedir. Diğer faktörleri bir tarafa bırakırsak, sadece bu faktör Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin küresel öneminin anlaşılması için yeterli olmaktadır.

Azerbaycan – Türkiye ilişkilerinin hızla geliştiği alanlardan birisi de askeri işbirliğidir. Azerbaycanlı subayların Türkiye'de askeri eğitim alması, Türki-

ye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı ve Savunma Bakanlığı'nın Azerbaycan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı'na yaptığı mali yardımlar ve vermiş olduğu krediler iki ülke arasındaki askeri işbirliğinin açık birer göstergesidir. Azerbaycan Barış Gücü askerlerinin Türkiye Barış Gücü komutasında Kosova, Afganistan ve Irak'a gönderilmesi askeri konularda işbirliğini hızlandırmış ve bu alanda yeni bir aşamanın başlangıcı olmuştur. Üst düzey Türk subaylarının Azerbaycan ordusunda görevli asker ve subayların eğitimi için yaptıkları çalışmalar askeri işbirliğinin üst seviyede olduğunu açık bir göstergesidir.

Türkiye 10 yılı aşkın bir süredir Karabağ sorunuyla ilgili Azerbaycan'ın yanında yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin işgalci Ermenistan'a resmi yaklaşımının nasıl olduğunu sadece Azerbaycan değil, tüm dünya kamuoyu çok iyi bilmektedir. Nitekim, Türkiye 10 yıldır Ermenistan'la olan sınırlarını açmayarak, Azerbaycan'a olan desteğini bu şekilde ifade etmektedir. Türk devleti, işgal edilmiş Azerbaycan topraklarını tamamen ve kayıtsız şartsız terk etmediği sürece Ermenistan'la olan sınırlarını açmayacağını defalarca dünya kamuoyu ve uluslararası kurumların önünde beyan etmiştir. Karabağ sorunuyla ilgili yapılan tüm uluslararası görüşmelerde Türkiye yine Azerbaycan'ın tutumunu desteklemiştir.

Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri

Prof. Dr. Reşad MURADOV*
Çeviren Elnur OSMANOV

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerden bahsederken iki ülkenin karşılıklı ticaret hacmine dikkat edilmesi gerekir. Mevcut istatistikî verilere dayanarak, ticari ilişkilerin yüksek düzeylere ulaştığını söyleyebiliriz. Azerbaycan ve Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinin genişletilmesi konusu gündeme gelirken, her iki ülke yetkilileri karşılıklı ticaret hacminin 1 milyar dolara çıkarılmasının gerçekçi bir hedef olduğunu ifade etmektedirler. Gerek Azerbaycan gerekse Türkiye bu hedefin hayata geçirilmesini sağlayacak ekonomik potansiyele sahiptir. Özellikle de coğrafi yakınlık ve gelişmiş taşımacılık altyapısı ticari ilişkilerin genişletilmesi için uygun zemin oluşturmaktadır.

İkili ilişkilerden bahsederken, dış ticaretin yanı sıra, karşılıklı sermaye hareketlerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Azerbaycanlı işadamları tarafından Türkiye ekonomisine yapılan yabancı yatırım hacmi 950 milyon dolar civarındadır. Türk işadamlarının da Azerbaycan ekonomisine büyük ilgisi vardır. Bir iktisatçı olarak Türk sermayesinin hizmet sektöründen üretimle ilgili sektörlerle doğru yönelmesinin Azerbaycan açısından en uygun seçenek olduğunu düşünüyorum. Zira Türk firmalarının hayata geçirmek istedikleri projelerde modern ve ileri teknolojiler, gerek nicelik gerekse nitelik olarak daha yüksek üretim düzeyine ulaşılmasına olanak vermektedir.

Bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin gelişmesinde o ülkedeki yatırım ortamının önemi büyüktür. Dolayısıyla, Azerbaycan'da faaliyet göstermek isteyen diğer yabancı ülke şirketleri gibi, Türk şirketleri de yatırım ortamını değerlendirmek ve varılan sonuçlara göre yatırım kararları vermek durumunda dırlar. Öte yandan Azerbaycan'da üretilen malların Orta Asya Cumhuriyetleri ve diğer BDT ülkelerine ihraç edilmesi açısından önemli olanaklar mevcuttur. Bu durum Azerbaycan'ı yabancı yatırımcılar açısından daha da cazip hale getirmektedir.

* Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Öğretim Üyesi

Sahip olduğu bu avantajlardan dolayı bağımsızlığını kazandığı dönemden bugüne dek Azerbaycan ekonomisine 16 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi söz konusu olmakla birlikte, bunun 12,6 milyar dolarlık kısmı petrol sektörünün payına düşmektedir. Çeşitli petrol projelerine dâhil olan Türk şirketlerinin de bu yatırımlarda payları bulunmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı Azerbaycan-Türkiye ekonomik ilişkilerinde ulaşılan en yüksek zirve olarak değerlendirilebilir.

Toplam uzunluğu 1760 km olan hattın 450 km'lik kısmının Azerbaycan, 1050 km'lik kısmının ise Türkiye topraklarından geçmesi nedeniyle Bakü-Tiflis-Ceyhan projesi bazen Türk projesi olarak da adlandırılmaktadır. Proje, Azerbaycan'ın hem petrol ve doğalgazını Avrupa pazarlarına çıkarmasına olanak vermektedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının devreye girmesi gelecekte Orta Asya Cumhuriyetleri, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasındaki ikili ve çok taraflı ekonomik ilişkilerin genişletilmesine ivme kazandıracak ve ortak ekonomik alanın oluşturulmasına katkıda bulunacaktır. XXI yüzyılda Azerbaycan'ın petrol üretimi artacak ve boru hattı Azerbaycan ve Kazakistan petrollerinin taşınması için kullanılacaktır. Hazar'ın enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında önemli rol oynayacak olan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol hattıyla petrol sevkiyatına bu yıldan itibaren başlanacaktır. Söz konusu projenin ekonomik yönünün yanı sıra, ekolojik açıdan da büyük avantajları vardır, zira çevre dostu olması nedeniyle ekolojik riskler asgariye indirilmektedir. Azerbaycan'da petrol üretiminin belli bir seviyeye çıkarılması, üretim sürecinin ekonomik açıdan, özellikle de yatırım olanakları açısından önemini artırmakta ve petrol dışı sektörlerin yeniden yapılandırılmasına ortam hazırlamaktadır.

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinden bahsederken aşağıdaki konulara özellikle önem verilmesi gerektiğini düşünüyoruz:

- Azerbaycan'ın ihracat potansiyelinin artırılması ve hammadde ihracatından yarı mamul ve hazır ürün ihracatına geçiş sürecinin sağlanması için Türk sermayesinin olanaklarından yararlanılması,

- Azerbaycan ekonomisine Türk sermayesinin çekilmesi sürecinde sektörel etkinliğin ön planda tutulması,

- Bilimsel ve teknolojik alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi,

- İç pazarın korunmasında ekonomik yöntemlerin, idari önlemlere tercih edilmesi.

Azerbaycan'da menkul kıymetler pazarı geliştikçe Türk sermayesinin rolü

de artacaktır. Ülkenin bölgesel gelişme programının hazırlanarak yürürlüğe konmasından sonra Türk sermayesinin Bakü'nün yanı sıra, Azerbaycan'ın diğer bölgelerindeki etkinliğinin artması hedeflenmelidir.

Bölgesel gelişme programının hazırlanmasında Türk sermayesine özel önem verilmelidir. Bu amaçla aşağıdaki konular üzerinde durulması gerekmektedir:

- Azerbaycan'ın ithalatında başlıca kalem olan tarım hammaddelerinin işlenmesini sağlayacak endüstrilerin kurulması için, gereken koşullara sahip olan bölgelerde sanayi bölgelerinin oluşturulması ve burada faaliyette bulunan Türk şirketlerine vergi avantajları tanınması,

- Turizm sektöründe Türk sermayesinin potansiyelinden istifade edilmesi,

- Türk sermayesinin katılımıyla bölgesel gelişme fonlarının oluşturulması ve bu fonlara geniş yetkiler tanınması, ilgili fonlara katılan Türk sermayesinin sigortalması ve devlet güvencesine alınması,

- İşgal edilmiş bölgelerin geri alınması sonrası burada yapılacak inşaat çalışmalarında Türk şirketlerinin tercih edilmesi ve bunun için özel hukuki düzenlemenin yapılması,

- Türk firmalarının tarım sektöründe faaliyet göstermesi için gereken altyapının hazırlanması.

Gürcistan'ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli

Grigol MGALOBİSHVİLİ*

Sayın başkan, değerli bayanlar ve baylar,

Konuşmama başlamadan önce bu kongrenin düzenlenmesinde emeği geçen herkese gönülden şükranlarımı sunmak istiyorum. Aynı zamanda konuşmamız, öğle yemeğinden sonraya denk geldi, dolayısıyla uzun ve çok resmi bir konuşma yapmak istemiyorum.

Konuşmama geçmeden önce şöyle bir şeye değinmek istiyorum. Sizin değerlendirmeniz üzerine Gürcistan'da bir deyim vardır; bazen kapı komşunuz, uzak akrabadan daha da yakın olabilir. Türkiye bizim kapı komşumuz ve çok yakın kardeş bir ülkemizdir. Dolayısıyla rahatlıkla birbirimizi kardeş olarak görebilecek bir konumdayız.

Birkaç noktaya değinmek suretiyle, sizlere Gürcistan'ı anlatmak istiyorum. Özellikle son iki yılda neler oldu, biz nereye gidiyoruz, bizi nasıl görüyorlar, yani Gürcistan'daki bu gelişmeler uluslararası şirketler, uluslararası aktörler tarafından nasıl değerlendiriliyor ve ardından da biraz ikili ilişkilere değinmek istiyorum.

Konuşmam çok kısa olacak;

İlk önce sizin de bildiğiniz gibi Gürcistan'da 2003 yılında bir “Gül Devrimi” yaşandı. Bu olay çok farklı bir şekilde değerlendirildi. Ama esas değişimin ne olduğu sorusunu soruyorlardı. Bence en önemli değişim zihniyet değişimidir. Biz şunu anladık: Sovyet zihniyetine son bir nokta koyduk. Sovyet zihniyeti bizi maalesef fazla uzaklara götüremedi. Dolayısıyla tamamen yeni bir siyasi kadro ortaya çıktı. Devletleşme sürecinde çok ciddi çalışmalara başladık. Devletleşme süreci dediğimizde genellikle bu coğrafyanın en büyük sorunu yolsuzluk, kurumsal nitelik kazanmış yolsuzluk sorunudur.

Dolayısıyla biz ilk önce ülke içinde yolsuzluk sorununu çözmeye başladık ve eskiden olduğu gibi, komisyonlar kurarak bu konuları orada uzun uzun konuşmakla yetinmedik, bu problemi köklü olarak, ciddi bir şekilde ele aldık.

* Gürcistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçisi

İlk önce neler yaptık;

Bürokrasiyi azalttık, yaklaşık yüzde elliye yakın bürokrasimiz azaldı. Son olarak yüzde sekiz yüz ile yüzde dokuz yüz arasında değişen maaş artışları oldu. Daha sonra liberal ekonomiye geçiş sürecine girdik. Bu kapsamda vergi sistemini tamamen yeniden düzenledik.

Gürcistan'daki işadamları arasında arkadaşlarım var, ve bunlar vergi sisteminin çok karmaşık olduğunu söylüyorlardı. Bu durum yolsuzluklara davetiye çıkarmaktaydı. Çünkü Gürcistan'da 21 kalem vergi vardı. 21 kalem vergi varken, yolsuzluluğu yeneceğiz demek anlamsız olur. Biz 21 kalemlik vergiyi 7 kaleme indirdik. Vergi oranları da çok ciddi bir şekilde azaldı. Aynı zamanda genel prosedürler çok basit bir hale getirildi, çünkü prosedürleri basit olan bir ülkede yolsuzluk daha kolay bir şekilde yenilir diye düşündük. Şimdi bunları kısa bir şekilde anlatıyorum.

Örnek olarak söylemek istediğim reform polis reformu. Sovyetler Birliği ya da ondan sonraki Cumhuriyetleri ziyaret edenler trafik polisiyle ilgili bilgiye sahiptirler. Trafik polisi özellikle Gürcistan'da çamura batmış bir kuruluştur. Biz bunu halletmek için maalesef bir günde on beş bin kişiyi işten çıkartmak zorunda kaldık. Ve trafik polisi diye bir uygulama tamamen ortadan kaldırıldı ve devriye polisi uygulaması başlatıldı. Böylece "kontrol noktalarını" ortadan kaldırdık. Eğer trafik ihlali yoksa polisin durdurma hakkı da yoktur. Devriye polisi sadece trafik konusunda değil, 24 saat bütün konularla ilgilenen bir polis haline getirildi. Maaşlar da önemli ölçüde arttı. Mesela, polis memurlarının aldığı maaş aşağı yukarı 400 dolar olup, bu bölge için de fena sayılmaz. Bu sadece bir örnektir.

Bütçemiz yüzde 400 oranında artı. Eskiden aşağı yukarı bir milyar dolar civarında bütçemiz vardı ve sürekli açık veriyordu. Bugün Gürcistan'ın 4 milyar dolarlık bütçesi var, bu sadece 1,5 - 2 yıl içerisinde oldu. Gürcistan ciddi bir şekilde üretime geçemedi ya da bir petrol ülkesi değil. Bu artışın basit bir açıklaması var: devlet kuruluşları çok daha düzenli çalışmaya başladılar. Kayıt dışı ekonominin oranındaki azalma bunun iyi bir göstergesidir.

Şimdi tabii, bir Gürcistan temsilcisi her zaman kendi ülkesini anlattığında iyi şeyler söyler, iyi konulara değinir. Bizim için özellikle bazı saygın uluslararası örgütlerin değerlendirmeleri son derece önemlidir. Onlar Gürcistan'ı nasıl görüyorlar, bizim yeni iktidarın performansını nasıl değerlendiriyorlar, buna dikkat edilmesi lazım.

Mesela, Dünya Bankası'nın 2005 yılı raporuna göre yatırım ortamı olarak geçiş ülkeleri arasında Gürcistan 2. sıraya yükseldi.

Yine Dünya Bankası'nın yolsuzluğa karşı yapılan mücadelenin etkinliğini değerlendiren başka bir raporuna göre Gürcistan, Slovakya'dan sonra bu alanda da 2. sırada bulunmaktadır.

Heritage Foundation ve Wall Street Journal tarafından yayınlanan ve 161 ülkenin değerlendirildiği serbest ekonomi endeksi sıralamasında Gürcistan 58. sırada yer alıyor. Gürcistan'daki durum genel anlamda serbest ekonomi olarak değerlendiriliyor. Gürcistan'ın yanında Çek Cumhuriyeti, Yunanistan gibi daha gelişmiş ülkeler var. Bu değerlendirmeler Gürcistan'daki ilerlemeyi bir kez daha göstermektedir.

Değınmek istediğım üçüncü konu Türkiye-Gürcistan ilişkileridir. Bu konuda bizim vizyonumuz ekonomik açıdan Türkiye'ye tamamen entegre olma yönündedir. Çünkü biz Gürcistan'ı Türkiye ekonomisinin bir devamı olarak görmekteyiz. Esas amacımız mümkün olduğu kadar bütün bürokratik engelleri ortadan kaldırmaktır. Bence son 1,5-2 yıldaki ikili ilişkilere göz atacak olursak somut, neticeye yönelik işbirliğinin gelişmekte olduğunu görürüz.

İlk önce iki ülke arasındaki vizeyi kaldırdık. İkincisi, belki ufak ama son derece önemli bir adım- Batum havaalanının ortak kullanımı için bir anlaşma imzaladık. Bu neyi ifade ediyor? Buradan, İstanbul'dan Batum'a, Ankara'ya gider gibi resmi ve gümrük prosedürleri olmadan gidilebilecek. Dolayısıyla, Batum ve Trabzon hava limanları, birbirini tamamlayıcı hava limanları haline gelmiştir. Bu model, bildiğiniz gibi, "Cenevre modeli" olarak bilinmektedir. Bu konunun benim için ve Gürcistan yetkilileri için iki açıdan önemi var. Birisi simgesel diğeri ise pragmatik, bunu anlattım. Simgesel faktör de son derece önemli. Fransa ile İsviçre havaalanlarını böyle kullanabiliyorsa, Türkiye ile Gürcistan niçin kullanmasın? Son derece önemli olan bu proje başarıyla tamamlanmıştır. İkinci ve çok önemli olan konu, serbest ticaret anlaşmasının imzalanmasıdır. Maalesef bu konu sadece Türkiye ile Gürcistan'ın iradesine bağlı değildir. Zira hem Türkiye'nin hem de Gürcistan'ın AB karşısında bazı yükümlülükleri bulunmaktadır. Biz tercihli ticaret anlaşması imzalayalım diyoruz. Listelerle belirlenmiş malların ticareti sırasında gümrük muafiyeti anlamına gelen bu anlaşmanın kısa sürede imzalanacağını ümit ediyorum.

Diğeri bir önemli konu da Sarp sınır kapısı. Benim gördüğüm kadarıyla, Sarp sınır kapısı ikili ilişkilere layık bir kapı değil. Demir perde döneminden kalan bu kapının biraz da ürkütücü görünüşü var, mimari açıdan. Burada sık kuyruklar ve tıkanmalar olduğunu biliyoruz. Bu nedenle de Sarp sınır kapısının restore edilerek, modern bir sınır noktasına dönüştürülmesi gerekmektedir. Sizlerin de bildiği gibi, TOBB "yap-işlet-devret" modeli esasında sınır kapılarının modernizasyonunu yapmaktadır. Bundan önce yapılan kapılar tek

tarafı olarak modernize edilmiştir, yani sadece Türkiye tarafı yapılmıştır. Sarp kapısıyla ilgili olarak ise ortak bir karar alındı ve bu karara göre TOBB kapısının hem Türkiye hem de Gürcistan tarafını modernize edecektir. Bunun ikili ilişkilerin gelişimini amaçlayan somut bir adım olduğunu düşünüyoruz.

Sözüm biraz uzadı, ama şunu belirtmek istiyorum: yıllardır Türkiye ile çok iyi ilişkilerimiz var. Fakat eskiden bu ilişkiler biraz havada kalıyordu. Çünkü sadece konuşuyor, istediğimiz sonuçları ise elde edemiyorduk. Şu anda ise ülkelerimiz arasında neticeye yönelik, somut bir işbirliği bulunmaktadır. Bu işbirliğinin sonuçları tedricen ortaya çıkmaktadır.

Konuşmamı daha fazla uzatmak istemiyorum. Beni sabırla dinlediğiniz için sizlere teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Sağ olun.

Türkiye ile Gürcistan Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler

Olga DOROKHINA*
Çeviren Dr. Almagül İSİNA

Sayın Başkan!

Konuşmama başlamadan önce bu kadar üst düzeyde gerçekleşen bir konferansa katılımımızı sağlayan organizatörlere teşekkür etmeme müsaade edin.

Ben kongreye 2002 yılında kurulan Güney Kafkasya Bölgesel Güvenlik Enstitüsü (South Caucasus Institute of Regional Security - SCIRS) adına katılıyorum. SCIRS dar alanlarda çalışan analitik merkezlerden oluşan bağımsız ve çokuluslu bir think tank'tir.

Enstitümüzün en az iki merkezinin bu kongrenin konusu ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Bunlardan biri Gürcistan-Türkiye İlişkilerinin Gelişiminin Araştırılması Merkezi'dir. Merkezin faaliyetlerine Türkiye Cumhuriyeti Gürcistan Büyükelçisi Ekselansları Ertan Tezger ve Gürcistan Cumhuriyeti'nin Türkiye Büyükelçisi Ekselansları Grigol Mgaloblishvili büyük katkıda bulunmaktadırlar. Bir diğer merkez ise Kafkasya Sınırötesi İşbirliği Merkezi'dir. Bu sunumda sınırötesi işbirliğinin genel olarak ekonomik gelişmede, ayrıca, Gürcü-Türk ilişkilerinin gelişmesinde oynadığı role değinilecektir.

Önce çeşitli uluslararası kurumları temsil eden uzmanlar tarafından Gürcistan'ın ekonomik durumuna ilişkin yapılan değerlendirmeleri kısaca özetlemeye çalışacağım.

Gürcistan'ın mevcut yönetimi ekonomik istikrarın sağlanması ve bütçenin düzenlenmesi amacıyla kararlı adımlar atmaktadır. Yolsuzlukla mücadele programları uygulanmakta, eğitim sisteminde reformlar yapılmakta, devlet kurumları yeniden yapılandırılmakta, enerji sektöründe yıllardır mevcut olan problemlerin çözülmesi için çaba harcanmaktadır. Bu adımlar kayda değer sonuçlar vermiştir. Dünya Bankası'nın verilerine göre, 2004 yılında Gürcistan'da ekonomik büyüme hızı yüzde 6,2 olarak gerçekleşmiştir. İlgili devlet kurumlarının temsilcileri tarafından yapılan açıklamalara göre, mevcut büyüme hızı önümüzdeki dönemlerde de muhafaza edilecektir.

* Güney Kafkasya Bölgesel Güvenlik Enstitüsü Program Yöneticisi, Kafkasya Sınırlar Ötesi İşbirliği Merkezi Koordinatörü

Bir diğer önemli uluslararası kuruluş olan Dünya Miras Fonu (Heritage Foundation)'nın yaptığı yıllık araştırma sonuçları da ekonomik istikrar alanında elde edilen başarıyı ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçlarına göre Gürcistan'a ilk kez "genel olarak özgür ülke" statüsü verilmiş ve dünya ülkelerinin ekonomik özgürlük sıralamasında Gürcistan 68. sırada yer almıştır.

Fakat elde edilen başarılarla rağmen, aynı rapor, araştırma ve değerlendirmelerde ekonomik durumun hâlâ ağır olduğu belirtilmektedir.

Burada ekonomik özgürlük endeksinden söz edilmesi tesadüfi değildir, zira ülkede elverişli yatırım ortamının oluşturulması açısından bu endeksin büyük önemi vardır. Devlet İstatistik Dairesi'nin tahminlerine göre, Gürcistan ekonomisinde önemli yer tutan yabancı yatırımların hacmi 2006 yılında 740 milyon dolara ulaşabilir.

Gürcistan'ın dış ticaret hacmi de tedricen artmaktadır. Nitekim, 2005 yılının ilk yarısında dış ticaret hacmi 1,3 milyar dolar olmuştur. Bu rakam bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 25'lik bir artışı ifade etmektedir. Söz konusu rakamın 374,2 milyon doları ihracatın, 960,4 milyon doları ise ithalatın payına düşmektedir.

İstatistik Dairesi'nin verilerine göre, Gürcistan'ın en büyük ticaret ortağı Türkiye'dir. Ekonomistler iki ülkenin ticari ilişkilerinin istikrarlı bir şekilde geliştiğini belirtmektedirler. Gürcistan pazarında 100'den fazla Türk şirketi faaliyet göstermekte olup, Türkiye'nin Gürcistan ekonomisine yaptığı yatırımlar 2005 yılında 350 milyon dolar olmuştur. Türk şirketlerinin çalışmaları özellikle telekomünikasyon, liman işletmeciliği, inşaat, bankacılık vb. sektörlerde yoğunlaşmıştır. Mart 2006 tarihinde Gürcistan ile Türkiye belirli ürün kategorilerinde kolaylaştırılmış ticaret rejimini yılsonuna kadar uygulamaya sokma, gelecekte ise serbest ticaret anlaşması yapma konusunda uzlaşmaya varmışlardır.

Türk işadamlarının Gürcistan'daki başarısını ortaya koymak için birkaç örnek vereceğim. Bunlardan biri, Poti'deki Chenelenergis terminalinin hisselelerinin yüzde 75'ine sahip olan en büyük Türk petrol şirketlerinden Delta Petroleum'dur. Delta Petroleum Gürcistan'da 2000 yılından beri faaliyet göstermektedir. 35 milyon dolar değerindeki Poti terminali projesinin 15 milyon dolarlık kısmı bu şirket tarafından yapılan doğrudan yatırımın payına düşmektedir.

Türk yatırımlarıyla kurulan bir diğer başarılı şirket Gürcistan'da 1997 yılından itibaren faaliyet gösteren ve ülkemizde ilk CSM operatörü olan Geo-Cell mobil şirkettir.

Bir başka örnek olarak, Mina A.Ş.'nin büyük hissedarı konumunda bulunan ve alkollü içecekler, maden suyu ve soğuk meşrubatlar için cam ambalaj

üreten Türk şirketi Şişecam'ı göstermek mümkündür. Şişecam 9 yıllık dönemde bu işletmeye 20 milyon dolarlık doğrudan yatırım yapmıştır. Nisan 2006 tarihinde Şişecam Başkan Yardımcısı Teoman Yengüri, Gürcü şarabı ve maden suyunun Rusya'ya ihracatında ortaya çıkan ciddi problemlere rağmen, önümüzdeki yıllarda Mina A.Ş.'nin genişlemesi için ek olarak 20 milyon dolar tutarında bir yatırım yapacaklarını açıklamıştır.

Ekonominin gelişmesi için ticaret ve taşımacılık işlemlerinin gerçekleştirildiği sınırlarda ve sınır bölgelerinde güven atmosferinin oluşması büyük önem arz etmektedir. Bu konuda iki ülke arasında önemli çalışmalar yapılmaktadır.

1 Ocak 2006 tarihinden itibaren iki ülke arasındaki vize rejimi ortadan kaldırılmıştır. Ekim 2005 tarihinde Gürcistan Başbakanı Zurab Nogaideli ile Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan arasında gerçekleştirilen görüşmede Sarp'da ortak Türk-Gürcü gümrük noktasının inşa edilmesine dair ön anlaşma sağlanmıştır. Gürcistan Başbakanı, "Türk-Gürcü sınırındaki kontrol noktalarında kilometrelerce uzayan kuyrukların önlenmesi için" bu gümrük noktasının belirli bir prosedür çerçevesinde çalışması gerektiğini belirtmiştir.

Gürcü ve Türk işadamları Kars-Ahalkalaki sınır kontrol noktasının açılmasına büyük önem vermektedirler. 2005 yılı Haziran ayının başında Türkiye'nin Kars şehri ile Gürcistan'ın Ahaltsikh, Ahalkalaki ve Ninotsmind illerini temsil eden işadamları ve üreticilerin katıldığı bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmede sınır bölgeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi konusu ele alınmıştır. Forum katılanlar Kartsah'ta (Gürcistan) ve Çıldır-Aktaş'ta (Türkiye) sınır kontrol noktalarının açılmasının bu alanda atılan ilk adımlardan biri olabileceğini belirtmişlerdir. Bu projenin hayata geçmesi için Ahalkalaki-Kartsah yolunun kapsamlı bir şekilde tamir edilmesi gerekmektedir.

Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin bölgesel temelde geliştirilmesinin gelecek açısından önemi büyüktür. Bu fikir ilk kez geçen yılın Aralık ayında Tiflis'de gerçekleştirilen "Gürcü-Türk İlişkilerinin Gelişim Perspektifleri" konulu konferansta dile getirilmiştir. Bu konu, bölgeler arasındaki ilişkilerin, günümüzde Türkiye ile Gürcistan'ın hudut bölgeleri arasındaki ilişkilerle sınırlı kalmasından dolayı güncellik kazanmaktadır.

Stratejik ortaklık yapma konusunda kararlı olan iki komşu ülke açısından bu durum, elbette ki, yetersizdir. Yeditepe Üniversitesi Öğretim üyelerinden Prof. Dr. F. Vural Savaş ve SCIRS İcra Direktörü Aleksandr Rusetsky tarafından ortaya atılan öneri doğrultusunda, Türkiye'nin Kapadokya ve Gürcistan'ın Kahetiya bölgeleri, bölgeler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi konusuna öncülük etmişlerdir.

Benzer şekilde, ikisi de il merkezi olan Nevşehir ile Telavi kardeş şehirler olabilir. Bölgeler arasındaki işbirliği modeli için Kapadokya ile Kahetiya'nın seçilmesi birçok nedene dayanmaktadır. Başlıca faktör iki bölge arasındaki benzerliktir. Her iki bölge de kendi ülkelerinin şarap üretim merkezleridir. Günümüzde Kapadokya Türkiye'deki kaliteli şarap üretiminde lider konumundadır (toplam üretimin yaklaşık yüzde 60'ı). Türk hükümeti turizmi geliştirmek için her yıl Ekim ayında Ürgüp'te şarap ve şarap üreticileri festivali düzenleyerek, bölgenin bu özelliğinden yararlanmaya çalışmaktadır. Sahip olduğu büyük turizm potansiyeli göz önünde bulundurulursa, bu tür festivallerin Kahetiya'da düzenlenmesi ve bu konuda Türk tarafının deneyiminden istifade edilmesi faydalı olabilir. Bu festivalin Telavi şehri için özel bir gün olan 7 Kasım'da düzenlenmesinin daha uygun olacağını düşünüyoruz. Türk ve Gürcü şarap üreticileri ve ihracatçıları arasındaki ticari ilişkiler önemli gelecek vaat etmektedir.

Karadeniz havzasında işbirliğinin geliştirilmesi gerekmektedir. Burada iki ülkenin karşılıklı ilişkilerinde problemliler de bulunmaktadır, fakat aynı zamanda kereste, metaller ve metal madenleri kaçakçılığı, yarı yasal ticaret, kaçak balık avlanması gibi yasadışı faaliyetlerle mücadele edilmesi ve çevre güvenliğinin sağlanması için ortak sistemin şekillendirilmesi amacıyla çabaların birleştirilmesi konularında ciddi potansiyel mevcuttur. Abhazya'daki ve Tsinval bölgesindeki anlaşmazlıkların çözülmesinde arabulucu olarak Türkiye'nin potansiyelinden yararlanılması büyük önem arz etmektedir.

Bu yönde Türk meslektaşlarla işbirliği sürdürülmektedir. Enstitümüzün inisiyatifiyle Rusya Federasyonu, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Türkiye ve Gürcistanlı uzmanları bir araya getiren Anlaşmazlıklarla İlgili Karadeniz Komisyonu oluşturulmuştur. Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz Araştırma Merkezi temsilcisi Prof. Dr. Ersan Bocutoğlu'nun önerileri doğrultusunda Komisyon'un bir sonraki toplantısının Trabzon'da gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Kuruluşu bu yılın Mart ayının sonlarında Romanya'nın Köstence kentinde ilan edilen Karadeniz Avrupa Bölgesi projesi çerçevesinde sınır ötesi işbirliğini geliştirme olanaklarından yararlanmak gerekmektedir.

Kısacası, önemli başarılar elde edilmiş olsa da, Gürcistan'la Türkiye arasındaki ekonomik işbirliğini geliştirmek için yapılması gereken daha çok şey vardır. İlginiz için teşekkür ederim.

Özbekistan'ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli

Ulfat KADİROV*

Çeviren Elnur OSMANOV

Merkezi Asya bölgesinin ortasında yer alan Özbekistan yüzyıllar boyunca Büyük İpek Yolu'nu oluşturan ticari yolların kesişme noktasında bulunmuştur. Bu konumu itibarıyla Özbekistan farklı kültür ve geleneklere sahip olan ülke ve halkları birleştiren köprü görevi üstlenmiştir.

2006 yılında Özbekistan bağımsızlığının 15. yıldönümünü kutlamaktadır. Tarihin akışı içerisinde kısa bir dönem oluşturan bu zaman zarfında Özbekistan önemli bir mesafe almıştır. Sivil hukuk devletin ve vatandaş toplumunun yapılandırılması için gereken anayasal altyapı oluşturulmuş, ülkenin gelişim stratejisi belirlenmiştir. Serbest piyasa ekonomisine aşamalı olarak geçilmesi ve bu süreçte güçlü sosyal politikaların uygulanması devlet faaliyetinin öncelikli alanlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinin sağlıklı ve tutarlı bir şekilde yürütüldüğü özellikle vurgulanmalıdır.

Ülke tarihinde ilk kez Senato ve Yasama Kamarası'ndan oluşan iki kamaralı parlamento (Oli Meclis) faaliyete başlamıştır. Özbekistan Cumhurbaşkanı tarafından "Özbekistan Cumhuriyeti'nde İdam Cezasının Kaldırılması" ve "Sanıkların Gözaltına Alınmasının Onaylanması Konusunda Mahkemelere Yetki Verilmesi" konulu kararnameler imzalanmıştır.

Orta Asya bölgesinde bulunan ve 60 milyonluk bölge nüfusunun yaklaşık yarısının yaşadığı Özbekistan'ın dış politika stratejisinin başlıca amaçlarından birisi gerek komşu devletlerle, gerekse de dünya ekonomisi ve uluslararası politika arenasında kilit konuma sahip olan güç merkezleriyle dostluk temeline dayalı ve yapıcı ilişkilerin geliştirilmesine yönelik politikalara işlerlik kazandırılmasıdır.

Özbekistan'ın Avrasya Ekonomik Topluluğu'na üye olması, Avrasya bölgesinde ulaşım, taşımacılık, enerji, uluslararası ticaret vb. sektörleri kapsayan büyük çaplı projelerin geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Özbekistan'ın bu örgüte katılması diğer üyeler için de faydalıdır, zira Özbekistan hafif ve ağır sanayi, ticaret, hizmet sektörü ve transit taşımacılık, tarım, enerji, haberleşme ve diğer sektörlerde büyük potansiyele sahiptir.

* Özbekistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçisi

Son yıllarda dünyanın çeşitli bölgelerinde olduğu gibi, Merkezi Asya'da da uluslararası terör örgütleri, uyuşturucu ticareti yapan yasadışı gruplar ve çeşitli bölücü örgütlerin faaliyetinin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu kapsamda, gerek bölgesel gerekse dünya çapında güvenliğin sağlanmasına yönelik uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi Özbekistan'ın dış politikasının başlıca hedeflerinden birisi olmuş ve gelecekte de olmaya devam edecektir. Şanghay İşbirliği Örgütü bu işbirliğine somut bir örnektir.

Güney ve Güneydoğu Asya ve Asya-Pasifik bölgesi ülkeleriyle Özbekistan arasındaki ilişkiler giderek gelişirken, Özbekistan bu ilişkilerin çapının genişletilmesi ve yeni bir içerik kazanması için çaba göstermektedir. Özbekistan Cumhurbaşkanı İ. A. Karimov'un Güney Kore'ye (28-30 Mart 2006), Pakistan'a (2-3 Mayıs 2006), Malezya'ya (2005) ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne (2005) gerçekleştirdiği resmi ziyaretler bu çabaların birer göstergesidir.

Biz bütün ülkelerle eşit şartlarda ve karşılıklı çıkarlara dayalı aktif işbirliğini geliştirmeye hazırız ve gelecekte diyalogun devam ettirilmesi için açık ilişkilerin sürdürülmesini istiyoruz. Bu nedenle de, halkların hayati öneme sahip çıkarlarının gerçekleştirilmesi için devletler arasında uzlaşımın sağlanması süreci büyük önem kazanmaktadır. Bağımsızlığını kazandıktan sonra geçen kısa süreye rağmen ülkemizin, dünya ülkeleri arasında bugün saygın bir yer edindiğini söylemek abartılı olmayacaktır. Toplumsal, siyasal istikrar ve yabancı yatırımcılar için elverişli şartların oluşturulması, önümüzdeki dönemde Özbekistan'da ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasına katkıda bulunacak temel faktörlerdir.

Günümüzde Özbekistan'da ekonomik faaliyet alanında sağlanan kolaylık ve ayrıcalıklara ilişkin 75'in üzerinde yasal düzenleme mevcuttur. Bu açıdan "Doğrudan Özel Yabancı Yatırımların Teşvik Edilmesi Alanındaki İlave Önlemler Hakkında" başlıklı Cumhurbaşkanı kararnamesinin özellikle vurgulanması gerekir. Kararnamenin sağladığı benzersiz kolaylıklar ülkeye uzun dönemli yabancı sermaye girişlerinin hızlanmasına olanak vererek, yabancı yatırımcılara özelleştirme ve modernizasyon programlarına aktif şekilde katılabilme yolunu açmaktadır. Piyasa ekonomisine geçiş yönündeki reformların hızlandırılması ve ekonomik serbestleştirme, özel sektörün gelişimi için elverişli ortamın oluşturulması, vergi kontrolünün iyileştirilmesi ve bankacılık sektöründeki reformlar 2005 yılında ülkenin sosyo-ekonomik gelişimine olumlu katkıda bulunmuştur. Ülkenin GSYİH'sı yüzde 7 oranında artarken, enflasyon oranı yüzde 7,8'de kalmıştır. Sanayi üretimi yüzde 7,3 tarım üretimi ise yüzde 6,2 oranında artış göstermiş, devlet bütçesi yüzde 0,1 oranında fazla vermiştir. Ülkede gerçekleştirilen reform ve ekonominin modernizasyonu alanında elde edilen başarıların sonucu olarak 2005 yılında mal ihracatı yüzde 11,5 oranında artmıştır. Dış ticaret fazlası 1,3 milyar doların üzerine çıkmış, altın

ve döviz rezervleri 1,3 kat artış göstermiştir. 2005 yılında elde edilen dış ticaret fazlası bağımsızlık yıllarının en yüksek değerini ifade etmektedir.

Makine ve tezgâh üretimi, metal işleme, inşaat malzemeleri üretimi, pamuk işleme, tekstil ve hazır giyim, gıda, matbaacılık gibi sektörlerde ciddi üretim artışı yaşanmış, otomobil üretimi yüzde 144 oranında artmıştır.

Küçük işletmeler öncelikli olmakla birlikte, özel teşebbüsün gelişimi için elverişli ortamın oluşturulması amacıyla 2005 yılında önemli adımlar atılmıştır. Tek vergi ödemesi uygulaması, vergi otoritelerine muhasebe kayıtlarının sunulması işlemlerinin yarıya indirilmesi, işletme kuruluşu sırasında söz konusu olan izin prosedürlerinin 12'sinin iptal edilmesi ve denetim sıklığının azaltılması sonucu kayıtlı küçük işletme sayısı 31,4 bin adet artarak, 308,7 bine çıkmıştır.

2005–2006 yıllarında tamamı kamuya ait işletmelerin satışı ve birçok işletmede kamu hisselerinin elden çıkarılması sonucu toplam 882 işletme özelleştirilmiştir. Bu rakam, özelleştirme alanında yapılan tahminlere göre yüzde 105,4 oranında bir artışı ifade etmektedir.

Özbekistan ekonomisinde yaşanan bu gelişmeler sonunda Türkiye ile Özbekistan arasındaki ticari-ekonomik işbirliğinin istikrarlı bir şekilde geliştiği görülmektedir. 2005 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi yüzde 35 oranında artmış ve 524 milyon dolara ulaşmıştır. Özbekistan'ın bağımsızlığını ilk olarak tanıyan ülkelerden birisi olan Türkiye, Almanya, ABD, İngiltere, İsviçre ve İtalya ile birlikte Özbekistan'ın ticari ve ekonomik alanlarda işbirliği yaptığı önemli ülkeler arasındadır. İki ülke arasındaki ekonomik işbirliği özellikle dış ticaret, makine yapımı, tekstil, bilgi teknolojileri, haberleşme, petrol, doğalgaz ve turizm sektörlerinde hızlı bir gelişme göstermektedir.

Ülkede mevcut olan yabancı sermayeli şirketlerin yüzde 14'ü Türk firmaları ile ortak kurulmuş olup, bunların sayısı 374'tür. Bu işletmeler otomotiv sanayi, bankacılık, gıda sanayi ve hafif sanayi gibi ekonominin önemli sektörlerinde faaliyet göstermektedirler. Örnek olarak, Özbek-Türk ortak sermayeli Utbank, otobüs ve kamyon üretimi yapan Samkoçavto, Kaya Tekstil, Bursel Tekstil vs. gösterilebilir. Geçtiğimiz yıl Özbekistan'da Türk sermayeli 55 ortak işletme kurulmuştur.

İki halk arasındaki yakınlık ve doğu halklarının doğasında var olan bilgelik, karşılıklı saygı ve güveni artıran temel faktörler olup, çok taraflı işbirliğinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Kazakistan'ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli

Talgat ADUOV*

Değerli başkan, sayın bayanlar ve baylar

Sizleri sevgi ve saygıyla selamlayarak, hepinize esenlikler diliyorum.

Ve yüksek huzurunuzda bugün birincisi düzenlenen bu önemli ve ciddi, nitelikli konuları ele alan organizasyona ev sahipliği yaptığı için TASAM'a teşekkür etmek istiyorum.

Avrasya bugün dünyanın en önemli ve hassas bölgelerinden biri durumundadır. Özellikle 11 Eylül olayları sonrası bu coğrafyada güç dengelerini etkileyen köklü değişiklikler olmuştur. Umarım ki kongre esnasında, hazırlanan yüksek platformda katılımcılar Avrasya'da oluşan eğilimler ve gelişmeler konusunda rahatlıkla fikir alışverişi yaparak, etkin çözüm ve eylem planları geliştirebilirler.

Bölgedeki gelişmeler ekseninde Kazakistan'ın perspektiflerini aktarmak istiyorum. Malumunuz, Kazakistan'da sosyo-ekonomik modernizasyon ve siyasi demokratikleşme oluşum sürecindedir. Ülke yöneticilerimiz önümüzdeki ana hedefleri genel anlamda şöyle sıralamaktadırlar;

— tam anlamıyla çağdaş, rekabet gücü yüksek ve açık bir piyasa ekonomisinin şekillendirilmesi,

— yüksek bir yaşam kalitesi ve ilgili sosyal yaşam standartlarının sağlanması,

— özgür, açık ve demokratik bir toplumun inşa edilmesi,

— hukuki, çağdaş, laik bir devlet seviyesine ulaşılması,

— en önemli önceliklerden biri olarak, Kazakistan'ın bölgedeki jeopolitik istikrar ve güvenliğin sağlanmasında çok önemli işlevleri yerine getirmeye devam etmesinin sağlanması.

Bu hedefleri yerine getirmek için Cumhurbaşkanımız Mart ayında ülke

* Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği 2. Kâtibi

halkına hitaben yaptığı yıllık geleneksel konuşmasında dünyanın rekabet gücü en yüksek ve dinamik 50 ülkesi arasına Kazakistan'ın da girmesi için izlenmesi gereken stratejileri sunmuştur.

Bu stratejiler 7 ana başlık altında toplanmaktadır:

1. Ülkenin iktisadi gelişmesindeki nitelikli sıçramanın temeli olarak Kazakistan'ın dünya ekonomisine başarılı şekilde entegrasyonunun sağlanması.

2. Sürdürülebilir büyümenin ön şartı olarak Kazakistan ekonomisinin modernizasyonu ve çeşitlendirilmesine devam edilmesi.

3. Nüfusun korunmaya en çok muhtaç olan kesimlerini koruyan ve ekonomik kalkınmayı destekleyen çağdaş sosyal politikaların uygulanması.

4. Çağdaş eğitimin geliştirilmesi, kadroların vasıflarının sürekli artırılması ve ilave vasıfların kazandırılması, ayrıca Kazakistan halkının kültürel gelişiminin sağlanması.

5. Demokratikleşmenin gelişimi ve siyasi modernizasyonun sağlanması

6. Çağdaş tehdit ve meydan okumalara karşı koyabilecek bir milli güvenlik stratejisinin ortaya konması.

7. Kazakistan'ın çıkarlarının bölgesel ve uluslararası gelişmeler ışığında değerlendirilmesi suretiyle dengeli bir dış politikaya devam edilmesi.

Her önceliğin altında somut bir eylem planı mevcut olup, bu yıldan itibaren adım adım uygulanmaktadır. Yaklaşık 20'şer adımlık bu eylem planlarını burada sıralamayacağım, zira zamanımız buna müsaade etmemektedir. Örnek olarak, ilk önceliğin alt başlıklarını ana hatlarıyla aktaracağım.

Birinci önceliğimiz: Ülkenin iktisadi gelişmesindeki nitelikli sıçramanın temeli olarak Kazakistan'ın dünya ekonomisine başarılı şekilde entegrasyonunun sağlanması.

Bunları yaparken aşağıdaki konular üzerinde durulacaktır:

1. Uluslararası öneme haiz projelerin gerçekleştirilmesi ve dünya piyasasında belirli sektörlerde rekabet gücüne sahip mal ve hizmet üreten endüstrilerin geliştirilmesi.

2. Kazakistan'ın bölgesel ve uluslararası iktisadi birlik ve kurumlara katılması suretiyle dünya ekonomisine entegrasyonunun sağlanması.

3. Ekonomik modernleşme ve uluslararası piyasalardaki rekabet gücünün artırılması suretiyle, ileride Kazakistan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne katılması.

4. İhracat ve ithalatın kredilendirilmesinde gerekli devlet desteğinin artırılması.

5. Kazakistan olarak, yeni teknoloji üreten ve geliştiren uluslararası şirketlere kurucu ve hissedar olarak iştirak edilmesi.

6. Kazakistan'da fikri mülkiyeti ve ticari marka haklarının güvence altına alınması.

7. En yüksek uluslararası standartlara uygun akademik merkez ve eğitim kurumların kurulması.

8. Çağdaş ve rekabet gücü yüksek ulaştırma ve iletişim alt yapısının oluşturulması.

9. Doğal kaynakların kullanıma açılmasına yönelik politikaların uygulanması.

10. Finansman ve iş etkinlikleriyle Almaata'nın finansal ve iş merkezi olarak gelişmesinin sağlanması. Nitekim Almatı'da serbest finans ve ekonomik bölgenin kurulması planlanmaktadır.

İkinci öncelik olan “Sürdürülebilir büyümenin ön şartı olarak Kazakistan ekonomisinin modernizasyonu ve çeşitlendirilmesine devam edilmesi” konusunda şu alt başlıklar belirlenmiştir:

1. Sağlıklı para ve kredi politikaları uygulamak ve enflasyonu kontrol altında tutmak.

2. Mali disiplini ve etkin vergi politikalarını hayata geçirmek. Bu kapsamda üretimin ve yatırımların teşvik edilmesi ve KOBİ'lerin faaliyetinin canlandırılması amaçlanmaktadır.

3. Ekonominin yakıt, enerji ve madencilik sektörlerinde etkinlik ve verimliliği artırmak.

4. Serbest girişimciliğe yönelik geniş çaplı devlet desteğini güçlendirmek, özellikle KOBİ'lere yönelik etkili önlemler almak.

5. Bölgesel ve sosyal gelişmenin sağlanması için önlemler almak.

6. Ekonominin dengeli gelişmesini sağlamak.

7. Avrasya'da uluslararası işbirliğinin yeni merkezi olmasını amaçladığımız yeni başkentimiz Astana'nın gelişmesini sağlamak.

Kazakistan sadece sosyo-ekonomik alanlardaki reformlarla yetinmemektedir. Ülkemizde çağdaş eğitim sisteminin kurulmasına, demokrasinin geliştiril-

mesine ve siyasi sistemin modernizasyonuna önem verilecektir. Ayrıca, Kazakistan kendi çıkarlarını da hesaba katarak, bölgesel ve uluslararası gelişmeler ekseninde dengeli dış politika çizgisi izlemeye devam edecektir.

Değerli katılımcılar; birliğini muhafaza eden, barış ve refah içinde yaşayan ülkelerin erişemeyecekleri hedef yoktur. Biz bunu doğup büyüdüğümüz vatanımızın kalkınması adına özverili çalışmalarımız ve birliğimizle kanıtladık. Kazakistan bu dev açılımları gerçekleştirirken sadece kendi halkının anlayış ve desteğine güvendi ve önemli başarılarla imza attı.

Dikkatiniz için teşekkür ediyorum.

Türkiye ile Kazakistan: Karşılıklı Kazanımlara Dayalı Bir İşbirliği

Bektas MUKHAMEJANOV*

Çeviren: Dr. Almagül İSİNA

Kazakistan bağımsızlığını kazandığından itibaren, dış politika stratejisinde çok yönlü olduğu gibi ikili düzeyde de dünya ülkeleriyle ilişkilerini dinamik olarak geliştirirken, geniş açılı bir prensibe de saygı göstermektedir. Karşılıklı kazanıma dayalı şartların bulunacağı bir ortamda Kazakistan, Batı ve Doğu ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirme çabasındadır.

Avrupa ile Asya'nın kavşağında bulunan ülkemizin coğrafi ve jeopolitik konumu, ekonomik ve askeri menfaatleri, bununla birlikte mevcut potansiyele, uluslararası ilişkiler sisteminde Kazakistan'ın yerini belirlemektedir.

Bölgede büyük devlet olarak tanımlanan ülkemiz, çevresinde karşılıklı güvenliğe, bağımsızlığa ve toprak bütünlüğüne saygı prensiplerini temel alarak iyi niyetli komşuluk ve işbirliğine dayalı bir bölge oluşturulması hususunda istekli görünmektedir.

Bu doğrultuda, Kazakistan'da verimli bir uluslararası işbirliğinin sağlanmasına yönelik bir sistem oluşturulmuştur.

Devlet Başkanımız Nursultan Nazarbaev, Kazakistan'ın dış politikasının ve ülke ekonomisinin hızlı gelişmesine, onun dünya toplumundaki öneminin artmasına önem verilmesi gerektiğini defalarca vurgulamıştır.

Bilindiği üzere, Türkiye Cumhuriyeti 16 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden biridir ve bu doğrultuda 2 Mart 1992 yılından itibaren iki ülke arasında diplomatik ilişkiler tesis edilmiştir.

Devlet Başkanı, dış politikanın yönünü değerlendirirken, Kazakistan ile Türkiye'nin yakın ilişkilerinin "daimi olarak öncelikli" bulunması gerektiğinin altını çizmiştir. Türkiye, ikili işbirliği alanında Rusya, Çin, Avrupa Birliği ve ABD'nin yanı sıra, ülkemizin en büyük ortaklarından biridir.

* Uluslararası Modern Politika Enstitüsü Genel Müdürü

Dış Politika

Kazakistan'ın dış politikasındaki öncelikli eğilimlerini: terörle, organize suçlarla, yasal olmayan yollardan silah dağıtımıyla, uyuşturucu ticaretiyle ve diğer buna benzer tehditlerle mücadelede uluslararası işbirliğini güçlendirme ve genişletme şeklinde sıralamak mümkündür. Bu durum, Kazakistan'ın ilgili uluslararası sözleşme ve anlaşmaları hazırlayıp geliştirmesini ve fiilen hayata geçirmesini öngörmektedir. Bu bağlamda, Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 25 Mayıs 2005 tarihinde Kazakistan'a yapmış olduğu resmi ziyareti çerçevesinde Astana'da bir dizi ikili anlaşmalar yapılmıştır. Özellikle uluslararası terörizmle, organize suçlarla, uyuşturucu, keyif verici maddelerle ve bunların benzerlerinin yasa dışı yollardan satışıyla, uyuşturucu üretiminde kullanılan kimyasal maddelerle ve diğer suç türleriyle mücadelede “Hükümetler arası İşbirliğine İlişkin Sözleşmeler” imzalanmıştır.

Kazakistan ile Türkiye arasındaki işbirliği, BM, Ekonomik İşbirliği Örgütü, İslam Konferansı Örgütü, Asya Karşılıklı Etkileşim ve Güven Arttırıcı Önemler Konferansı, Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları Zirvesi vb. olmak üzere çok yönlü bir biçimde ve başarılı bir şekilde gelişmektedir.

Türkiye, Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Başkanı'nın Türk Cumhuriyetleri devlet başkanlarının VI. Zirvesinde ortaya attığı “Asya'da Barış ve İstikrar Belgesi”, “Aşırılığa ve Terörizme Karşı Çokuluslu Hareket Paketi”, ayrıca Türk devletlerinin tanınmış siyasetçileri ile sosyal liderlerinden oluşan “İhtiyarlar Meclisi” kurmaya dair önerilerini memnuniyetle karşılamıştır.

İki ülkenin dış politika birimleri arasında devamlı olarak ikili ilişkilerle ilgili çeşitli meseleler konusunda karşılıklı fikir alışverişi yapılmaktadır. Kazakistan ile Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası politikanın birçok aktüel meseleleri üzerindeki pozisyonlarını ve düşüncelerini karşılıklı olarak desteklemesi gerekmektedir.

Siyasi İlişkiler

Kazakistan-Türkiye ilişkileri hızla gelişmekte olup, her düzeyde yüksek yoğunlukta ve ele alınan meselelerin genişliğiyle nitelendirilmektedir.

Son yıllar içerisinde ikili işbirliği siyasi, askeri, ticari, ekonomik, kültürel ve insani yardım alanlarında başarılı bir biçimde geliştirilmiştir.

Türkiye, Kazakistan'ın Merkezi Asya'daki liderlik rolünü tanımakta ve ülkemizi bölgedeki önemli ortaklarından biri olarak görmektedir. Türkiye Cumhuriyeti ile askeri alandaki ilişkilerin 1998 yılından bu yana hızla geliştirildiğini belirtmek gerekmektedir. 2001 yılında ise Astana'da Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin Askeri ve Teknik Temsilciliği açılmıştır. 1998 ile 2001

yılları arasında Türkiye'nin Kazakistan'a yaptığı maddi yardımlarının toplamı 2 milyon 930 bin ABD dolarını bulmuştur. Türkiye'nin söz konusu yardımları askeri teknoloji ve donanım şeklinde gerçekleşmiştir.

Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Başkanı N.Nazarbayev'in 21–23 Mayıs 2003 tarihinde Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret Kazak-Türk ilişkilerine yeni bir dinamizm kazandırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti üst düzey yöneticileriyle ve iş çevreleriyle yapılan görüşmeler ve imzalanan anlaşmalar, Kazakistan ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin iyi bir yol kat ettiğini ispatlamaktadır. Kazakistan ve Türkiye'nin stratejik ortaklığının dinamizmini ve hızını yansıtan uzun vadeli ticari ve ekonomik işbirliğine ilişkin “Hükümetler Arası Sözleşme” imzalanmıştır.

Son yıllarda Kazak ve Türk parlamentolarının ilişkilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Özellikle de iki ülkenin yasama organlarında, milletvekillerinden oluşan “Dostluk Grubu” aktif çalışmalar yürütmektedir. Parlamentolar arası grupların ve Senato'nun Haberleşme Dairesi'nin verdiği bilgilere göre, gerçekleştirilen görüşmeler esnasında Kazakistan ile Türkiye'nin ikili ilişkilerinin gelişme hızı ile ilgili ortaklıkların güçlenmesi memnuniyetle karşılanmış ve ayrıca iki devletin parlamentoları arasındaki işbirliğinin derinleştirilmesine yönelik konular da müzakere edilmiştir.

Ticari ve Ekonomik İşbirliği

Türkiye, Kazakistan için çok önemli ticari ve ekonomik ortaklardan biridir. 2003 yılında iki ülke arasında gerçekleştirilen toplam ticaret hacmi 314,2 milyon dolar (ihracat–97,8 milyon, ithalat 216,4 milyon dolar) olmuştur. Kazakistan ihracatının temelini hammadde oluşurmaktadır (petrol, maden vb.). Türkiye'den ithal edilen mallar arasında inşaat malzemeleri, kimyasal madde ürünleri, tekstil ürünleri başta yer almaktadır. 2005 yılında ülkeler arasında gerçekleştirilen ticaret hacmi 557 milyon dolardır. Türk yatırımcılarının Kazakistan ekonomisine yaptıkları yatırımların toplam hacmi son on iki yıl içinde 900 milyon dolara ulaşmıştır.

Üst düzey görüşmeler sırasında Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Başkanı N.Nazarbayev tarafından, karşılıklı ticaretin mevcut hacminin diğer alanlardan elde edilen gelirle kıyaslandığında düşük olması nedeniyle, bu hacmin 1 milyar dolara yükseltilmesi gerektiğine dair görüş bildirilmiştir.

Kazakistan'a Türkiye'nin yapmış olduğu yatırımlar 560 milyon dolara ulaşmıştır (1993–1999 yılları arasında elde edilen en yüksek rakam 473,8 milyon dolardır). Üstelik Türkiye'nin büyük deneyime sahip olduğu inşaat sektöründe Kazakistan'da yatırımcılar açısından cazip olan henüz kullanılmamış

kaynaklar mevcuttur. Taraflar özellikle de inşaat malzemesi üretimi konusunda ortak işletmeler kurmayı planlamaktadırlar.

Kazakistan pazarında Koç Holding ve bu kuruluşun üretim grubuna bağlı Ram Dış Ticaret'in yanı sıra Anadolu Grubu, Enka Holding, Tefken Holding, Ceylan İnşaat Ahsel, Okan Holding, Alarko Holding, gibi büyük Türk Şirketleri faaliyet göstermektedir.

Tarım, sanayi, ticaret, küçük ve orta ölçekli işletmeler gibi alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi için önemli imkanlar mevcuttur.

Türkiye, Kazakistan petrolünün kendi toprakları üzerinden dünya pazarına ulaştırılması meselesine ayrıca önem vermektedir. Bununla birlikte Ankara, Tengiz-Novorossiysk petrol boru hattının faaliyete geçmesiyle ilgili olarak, Boğazlar üzerinden hidrokarbon taşımacılığının hacminin artmasına ve bu durumun İstanbul'un çevre güvenliği için bir tehdit oluşturduğuna dayanarak, konuya ilişkin endişelerini dile getirmektedir.

Fakat bu endişelere bakılmaksızın Türkiye, Kazak petrolünün Türk boğazları üzerinden dünya pazarına taşınmasına fiilen engel olmayacaktır. Bu bağlamda Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı (BTC) ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz hattı projelerinin gerçekleştirilmesi ikili işbirliğinin önemli alanlarından biri olacaktır.

Kazakistan ile Türkiye'nin "Hükümetler Arası Ekonomik İşbirliği Komisyonu" ikili işbirliği ile ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinde etkili bir mekanizma rolünü üstlenmektedir. Bunun dışında Kazakistan, Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği konusundaki görüşmelerini başarıyla sürdürmektedir.

Kültürel ve İnsani Yardım Konularında İşbirliği

Türkiye Yüksek Öğretim Kurulu'nun verilerine göre, 1992 yılından günümüze kadar Türkiye'de bulunan üniversitelerde ve yüksek okullarda verilen karşılıksız devlet bursuyla 2691 Kazak öğrenci eğitim almıştır.

İki ülkenin çeşitli üniversiteleri arasında doğrudan ilişkiler kurulmaktadır. Kazakistan'da 24 Türk -Kazak lisesi, Almatı Süleyman Demirel Üniversitesi ile Türkistan Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi (MKTU) başarıyla faaliyet göstermektedirler. 21 Mayıs 2003 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Başkanı N.Nazarbaev'in Türkiye'ye yaptığı resmi ziyareti sırasında İstanbul'da Abay Lisesi açılmıştır.

Kültürel ve insani yardım konularında işbirliğinin genişletilmesi için tarafların temsilcilerinin, kültürel faaliyetlere ve önemli şahısların yıl dönümleri dolayısıyla düzenlenen etkinliklere katılmalarına, sanatçılardan oluşan heyet-

lerin karşılıklı ziyaretlerine, iki ülkenin kardeş kentleri ve kardeş bölgeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine ve devam ettirilmesine önem verilmektedir.

En büyük Kazak diasporalarından biri de Türkiye’de bulunmaktadır. Türkiye’de yaşayan yüzlerce Kazak her yıl ata yurtlarını ziyaret etmektedir. Türkiye’de yaşayan Kazaklar, Türk toplumuna çoktan uyum sağlamışlardır. Türkiye’de çok sayıda Kazak öğrenci öğrenim görmektedir. Birçok Kazak öğrenci açısından Türkiye’de eğitim almanın ana dillerini öğrenmeleri veya geliştirmeleri konusunda büyük bir fırsat olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Kazakistan ve Türkiye Avrasya bölgesinin en büyük ülkelerindendir. İki ülke siyaset, ekonomi, ticaret, savunma ve kültür alanlarında ikili ilişkilerin gelecekte daha da geliştirilerek devam ettirilmesi hususunda hemfikirdirler. Turizm alanındaki ilişkiler de son derece hızlı bir biçimde gelişmektedir. Farklı alanlardaki işbirliğinin aktif olarak geliştirilmesi için toplumların kültürel ve manevi değerlerinin kaynaklarından yararlanılmalıdır.

18 Mayıs’ta gerçekleştirilen Kazak ve Türk liderlerinin katıldığı görüşme- de Kazakistan Devlet Başkanı N.Nazarbayev, ”Asya Bölgesi Karşılıklı Etkileşim ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı”nı düzenleme, “Dünya ve Gele- neksel Dinler Liderleri Kurultayı”nı Astana’da toplama, AGİT başkanlığı için başvuruda bulunma gibi ülkemizin önemli dış politika inisiyatifleri konusun- da Türkiye’nin kendilerine büyük destek verdiğini belirtmiştir.

Kazakistan ile Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Dr. K. A. JANGABAYEVA*
Çeviren Dr. Almagül İSİNA

Kazakistan ile Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesi son derece önemlidir. Ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin kapsamı her yıl istikrarlı bir şekilde artmaktadır. 2004 yılında bu rakam 793 milyon dolar iken, 2005 yılında 500 milyon dolar daha artmıştır. İhracat alanında Türkiye ile dış ticaret hacmi 2006 yılının başlarında 2005 yılıyla kıyaslandığında yüzde 23 büyümeye kaydederek 2,3 milyar Euro, ithalat alanında ise 2,8 milyar Euro oluşturmuş veya bir başka deyişle yüzde 6 artış göstermiştir.

Kazak-Türk ilişkileri her düzeyde yüksek verimlilikle ve ele alınan meselelerin kapsamının genişliğiyle karakterize edilmektedir. Türkiye tarafından Kazakistan'ın Merkezi Asya'daki liderlik rolünün tanınması, ülkelerin diplomatik ve ekonomik ilişkilerini daha da güçlendirmektedir.

Kazakistan açısından Türkiye çok önemli ve büyük ticari, ekonomik ortaklardan biridir. Yukarıda da belirtildiği üzere, ülkeler arasındaki ticaret her yıl düzenli olarak artmaktadır, Kazakistan ihracatının temelini hammadde oluşturmaktadır (petrol, maden vb.). Türkiye'den ithal edilen mallar arasında inşaat malzemeleri, kimyasal madde ve tekstil ürünleri başta yer almaktadır.

Kazakistan pazarında Koç Holding ve bu kuruluşun finans ve üretim grubuna bağlı olan Ram Dış Ticaret, Enka Holding, Tefken Holding, Okan Holding, Alarko Holding, Ceylan İnşaat, Ahşel ve Anadolu Grubu gibi büyük Türk şirketleri faaliyet göstermektedir.

Tarım, sanayi, ticaret, küçük ve orta ölçekli işletmelerle ilgili projelerin hayata geçirilmesini kapsayan ikili işbirliğinin geleceğinden Kazakistan'ın beklentileri bir hayli fazladır.

* Uluslararası Modern Politika Enstitüsü İktisadi Araştırmalar Şube Müdürü

Son 12 yıl içerisinde Türkiye'nin Kazakistan ekonomisindeki yatırımlarının toplamı 900 milyon dolara ulaşmıştır.

İkili ilişkilerde özellikle de Kazakistan petrolünün Türkiye üzerinden dünya pazarına ulaştırılmasına (Karadeniz Boru Hattı Konsorsiyumu) büyük önem verilmektedir.

İkili işbirliğinin önemli alanlarından biri Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz hattı projelerinin gerçekleştirilmesidir. Söz konusu ülke başkanları, ülkeler arasındaki ana ulaşım hatlarının geliştirilmesine de büyük önem vermektedirler.

Kazakistan ile Türkiye'nin Hükümetler Arası Ekonomik İşbirliği Komisyonu ikili işbirliği doğrultusunda ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinde etkili bir mekanizma rolünü üstlenmektedir.

Kazakistan'ın dış ekonomi ve dış ticaret politikası, DTÖ şartlarına uygun olarak dış ticaret rejiminin geliştirilmesi, karşılıklı ticaret işlemlerindeki engellerin kaldırılması, Kazakistan ithalatçılarının yabancı pazarlara girmesi için en uygun ortamların yaratılması, hazır ürün ihracatının teşvik edilmesi yönünde şekillenmektedir.

Serbest ticaret bölgesinin oluşturulması konusundaki işbirliği geliştirilmektedir.

Ekonomik İşbirliği Örgütü çerçevesinde ise Orta Doğu ülkeleriyle yapılacak işbirliği, Kazakistan'ın gelişmesi ve onun dünya toplumunda yerini alması için büyük imkânlar sunmaktadır. En büyük hedef, ortaklar arasında doğrudan ulaşım yollarının inşa edilmesi ve ticaretle bir araya getirilmesidir.

Kazakistan küresel ekonomiye uyum sağlamak ve ülkenin ihracatçılarını teşvik etmek amacıyla çok yönlü uluslararası ekonomik projelerde aktif olarak yer almaktadır. Bölgesel ortaklık kapsamında Kazakistan, Avrasya Ekonomik İşbirliği çerçevesinde karşılıklı kazanıma dayalı işbirliğinin genişletilmesi ve Ortak Ekonomik Alan'ın oluşturulmasını hedeflemektedir.

Kazakistan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması, ülkenin dünya piyasasındaki rekabet gücünün artması için yeni imkânlar oluşturacaktır. Kazakistan dünyanın rekabet gücü yüksek önde gelen 50 ülkesi arasında kendisine yer edinmek için çaba harcamaktadır.

Yabancı yatırımcıların kurucu ortak olarak işletme yönetiminde yer alması konusunda ekonomik açıdan anlamsız olan kısıtlamaların kaldırılması yönündeki çabalar sürmektedir.

Kazakistan ekonomisinin yatırım imkânları aktif bir şekilde yabancı yatırımcıları çekmeye ve ticari ilişkilerde bulunduğu ülkelerin ekonomilerine kendi yatırımlarını yapma yapmaya yöneliktir.

Yatırım faaliyetleri “Yabancı Yatırımlara İlişkin”, “Doğrudan Yatırımın Devlet Tarafından Teşvikine İlişkin” kanunlar ile Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Başkanı’nın yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi için tercih edilir sektörlerle ilgili kararları ve yabancı yatırımları teşvik edici bir dizi yasal normlar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

Kazakistan Devlet Başkanlığı bünyesinde “Yabancı Yatırımcılar Kurulu” Kazakistan’da faaliyet gösteren yatırımcılarla doğrudan diyalog kurmaya, bununla birlikte yatırım faaliyetleriyle ilgili sorunlu meselelerin hızlı bir şekilde çözüme kavuşmasına olanak sağlamak amacıyla Haziran 1988 yılından beri faaliyet göstermekte olan “Danışmanlık Organı” kurulmuş ve çalışmalarını sürdürmektedir.

Hâlihazırda yabancı yatırımcılardan Uluslararası Finans Teşkilatları’nın ve en büyük yabancı şirketlerin önde gelen 14 yöneticisi bu kurulun üyesidirler.

Kazakistan BDT ülkeleri arasında kişi başına yabancı yatırım hacmi açısından tartışmasız lider konumundadır. 1993–2005 yılları arasında kişi başına yabancı yatırım tutarı 3000 doları geçmiştir. Yabancılar 1993–2005 yılları arasında toplam olarak Kazakistan ekonomisine doğrudan 35 milyar dolardan fazla yatırım yapmışlardır.

Avrupa Birliği ve ABD, Kazakistan’ı pazar ekonomisine sahip bir ülke olarak tanımakta ve bu durum Kazakistan’ın dış ticaretine de olumlu yansımaktadır. Dünya Bankası Kazakistan’ı, dünyanın yatırım için uygun 20 ülkesi arasına dâhil etmiştir.

Kazakistan’da bugün dünyanın en etkin çokuluslu şirketlerinin faaliyet göstermesi ülkede yatırım için uygun bir ortamın oluşturulması gayretlerinin sonucudur.

Kazakistan, aralarında Chevron, Mobil, Texaco, AGIP, British Gas, Shell, Singapur Technologies, Volkswagen-Skoda ve diğerlerinin bulundukları dünyaca tanınan çokuluslu şirketlerin birçoğuyla hammadde ve işleme alanlarının geliştirilmesi konularında aktif olarak diyalog yürütmektedir.

Ekonominin çeşitli alanlarının geliştirilerek, hammadde ağırlıklı bir ekonomik yapıdan uzaklaşılması ve uzun dönemde hizmet ve teknoloji ağırlıklı bir ekonomik yapının oluşturulması için gereken koşulların sağlanması amacıyla Devlet Başkanı tarafından kabul edilen “2015 yılına Kadar Olan Dönem-

de Devlet Sanayisi ile Teknolojik Yenilikleri Geliştirme Stratejisi” hayata geçirilmektedir.

Bu strateji çerçevesindeki projelerin büyük çoğunluğu uluslararası önem taşıyan “tamamlanmamış” projelerin gerçekleştirilmesine yöneliktir.

Genel olarak, amaca uygun, yeni yatırımlar çekmek için elverişli ortam yaratılması ve yatırımcıların devlet tarafından desteklenmesi Kazakistan’ın ekonomi politikasının önde gelen konularından birisidir.

Kırgızistan'ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli

Mambetjunus ABYLOV*
Çeviren Elnur OSMANOV

Sayın meslektaşlarım, değerli katılımcılar.

Konuşmamda önce Kırgızistan'la ilgili kısaca bilgi vermek, ardından ülkenizin potansiyeli ve gereksinimleri konusuna değinmek istiyorum. Bu çerçevede öncelikle iç politika konusu üzerinde duracağım.

Kırgızistan piyasa ekonomisi ve demokratik ilkelere bağlı bir ülke olup, devlet politikasının temeli liberalizm ve toleransa dayanmaktadır. Bu değerler insanlarımızın bilincinde kendine yer etmiştir. Halkımız kanunların gücüne inanmakta ve ülkemizde yasalara saygı her şeyden önce gelmektedir. Kırgız halkının siyasi hayata aktif katılımı diğer ülkelerce de bilinmektedir. Ülkemizdeki siyasi tartışmalar konusunda, sanıyorum, sizlerin de bilgisi vardır, zira iktidar demokratik ilkelere taviz vermeye ve vatandaşların çıkarlarına aykırı davranmaya başladığı zaman halk bunu aktif şekilde protesto etmektedir. Geçen yıl ülkemizde gerçekleşen iktidar değişikliği sırasında kan ve şiddet olaylarının yaşanmaması bahsettiğim siyasi kültürün sonucudur. Bu tür gelişmiş bir siyasi kültür, iktidarı halkın istekleri doğrultusunda davranmaya, otoriter yönetim tarzı ve yolsuzluklardan uzak durmaya zorlamaktadır. İktidar muhalefetin isabetli ve mantıklı eleştirilerini dikkate almaktadır. Örneğin, bir ay önce, 29 Nisan tarihinde yapılan mitingde dile getirilen talepler doğrultusunda çeşitli yönetim kademelerinde kadro değişikliği yapılmıştır. Tarihi söz konusu mitingde belirlenen ve yarın yapılacak olan ikinci geniş çaplı mitingde ise muhalefet anayasal reform konusunu gündeme getirecektir. Bu tür bir siyasi diyalog halkın kendi haklarını daha iyi anlamasına ve ülke vatandaşlarında vatanseverlik ruhunun gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Kırgızistan halkı, yaşam koşullarının iyileştirilmesi konusundaki isteklerini açıkça ifade etmenin, iktidarın bu konuda daha somut ve etkili adımlar atmasını sağlayacağını bilincindedir. Halkla iktidar arasında demokratik zeminde gerçekleşen yakın diyalog, konuya ihtiyatlı yaklaşan bazı şahısların da ifade ettiği gibi, ülkeye ya-

* Kırgızistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçisi

bancı sermaye girişinin azalmasına ve ekonominin belli ölçüde zarar görmesine neden olabilir. Fakat siyasi özgürlüğü tadan ulusların ekonomik gelişme potansiyelinin daha yüksek olduğu unutulmamalıdır. Kırgız halkının gelişmiş siyasi uzlaşa kültürüne sahip olması bizler için çok sevindirici bir olaydır. Bu sayede Kırgızistan'ın politik imajı güçlenmekte ve ülkemiz dünya kamuoyu tarafından Merkezi Asya bölgesindeki demokrasi adacığı olarak tanınmaktadır.

Dış politika konularına da kısaca eğilmek istiyorum. Kırgızistan Merkezi Asya'da bulunmaktadır. Bölgenin sahip olduğu doğal zenginlikler dünyanın büyük ülkelerinin dikkatini çekmektedir. Kırgızistan, devlet politikalarını demokratik ilkeler doğrultusunda şekillendiren ülkelerle yakın ilişkiler kurmayı daha çok istemektedir. Fakat artmakta olan dini ayrılıkçılık hareketleri ve uluslararası terörizm ulusal güvenlik konusunu ön plana çıkarmaktadır. Bu yüzden de Kırgızistan, ulusal güvenliğin artırılmasına olumlu katkıda bulunan ülkelerle işbirliğine öncelik vermektedir. Günümüzde Kırgızistan'ın stratejik ortakları ABD, AB, Rusya, Çin ve Türkiye'dir. ABD ve AB'nin demokratik toplumun şekillenmesine katkıda bulunmaları bizi memnun etmektedir. Rusya, Çin ve Türkiye ile ekonomik ilişkilerimiz gelişmektedir. Kırgızistan, Rusya ve ABD arasında askeri ve siyasi konularda işbirliği ilişkileri bulunmaktadır. Sizlerin de bildiği gibi, Kırgızistan'da hem Rusya hem de ABD'nin askeri üsleri mevcuttur. Türkiye ile olan ilişkilerimizin en faydalı yönü, Kırgız halkının milli bilincinin artmasına önemli katkıda bulunmasıdır. Nitekim ülkemizde 14 adet Kırgız-Türk Lisesi ve iki üniversite faaliyet göstermektedir. Türkiye'de eğitim gören öğrencilerin sayısına göre ise Kırgızistanlı öğrenciler, eski SSCB'den olan öğrenciler arasında ilk sırayı almaktadırlar. Şu an Türk üniversitelerinde okumakta olan Kırgız öğrenci sayısı 1700'ün üzerindedir.

Ekonomi konusuna gelince, Kırgızistan'ın bu alanda büyük potansiyele sahip olduğunu söyleyebilirim. Oturum başkanının da belirttiği gibi, dağlık ülke olması itibarıyla Kırgızistan'da turizmin gelişimi için uygun şartlar mevcuttur. Maalesef, günümüzde turizm potansiyelinden yeterince yararlanılamamaktadır. Aynı zamanda Kırgızistan bir tarım ülkesi olup, gerek hayvancılık gerekse de ziraat alanında önemli fırsatlar sunmaktadır. Ülkemizde turuncgiller dışında, her türlü meyve ve sebzenin yetiştiğini söylemek sanırım yanlış olmayacaktır. Sanayi için önemli hammadde sayılan pamuk, tütün vs. gibi bitkiler özellikle önemlidir. Tarım sektörünün gelişimi için büyük ölçekli yabancı sermayeye ihtiyaç vardır.

Kırgızistan'ın sahip olduğu diğer önemli potansiyel dev hidroelektrik enerjisi kaynaklarıdır. 14 milyar kW/saat elektrik enerjisi üreten Kırgızistan bu

enerjinin bölgedeki en büyük ihracatçısı konumundadır. Kazakistan, Özbekistan ve Rusya Kırgızistan'dan elektrik enerjisi alan başlıca ülkelerdir. Ülkede şu an faaliyette bulunan hidroelektrik santrallerinin üretim hacmi mevcut potansiyelin yüzde 10'dan da azını oluşturmaktadır. Önümüzdeki dönemlerde yeni santrallerin işletmeye açılması düşünülmektedir. Ayrıca, Çin ve Pakistan'la elektrik enerjisi satışına dair anlaşmalar imzalanmıştır. Ekonominin bu sektörünün de büyük çaplı yatırımlara ihtiyacı vardır.

Kırgızistan'ın imalat sanayi fazla gelişmemiştir. Maalesef, modern teknolojik altyapının olmaması ve ambalajlama sorunları nedeniyle imal ettiğimiz ürünleri ihraç edemiyoruz. Bu sektör de yabancı yatırımcılar açısından cazip imkânlar sunmaktadır.

Bahsettiğim potansiyele rağmen ekonominin bu sektörlerinin neden yeteri kadar gelişmediği sorusu gündeme gelmektedir. Sorunun cevabı basittir: 14 yıllık bağımsızlık döneminde ülkemiz yolsuzluk gibi büyük bir faciayla karşı karşıya kalmıştır. Önceki iktidarın ülkemizi sürüklediği bu hastalık nedeniyle ekonomimiz hızlı bir şekilde kalkınamamıştır. Çünkü yolsuzluğun fazla olduğu bir ülkeye yabancı sermayeyi çekemezsiniz. Bu nedenle de halkın sabrı taşınmış ve geçen yıl ülkede halk devrimi gerçekleşmiştir. Devrimin ardından iktidar değişikliği yaşanmış ve bugün ülkede yeni iktidar iş başındadır. Halkımızın vatanseverlik ruhu yolsuzluk hastalığının tekrar ortaya çıkmasının önünü kesen önemli faktördür. Biz de büyükelçilik olarak, özellikle Türk işadamlarının Kırgızistan'a yatırım yapmasını sağlamak için büyük çaba gösteriyoruz. Kırgızistan'ın siyasi ve ekonomik açıdan yeniden yapılanma döneminden geçtiği bir zamanda ticari ekonomik ilişkilerimizin artması bizim için büyük önem arz etmektedir. 14 yıllık bağımsızlık döneminde Kırgızistan'ın Türkiye ile olan ticaret hacmi yıllık 80–90 milyon doları geçmemiş, geçen yıl ise bu rakam 100 milyon doların biraz üzerinde gerçekleşmiştir. Bu rakamlar ikili işbirliği alanında mevcut olan gerçek potansiyeli yansıtmamaktadır. Bu nedenle biz Türk iş çevreleri temsilcileriyle sık sık görüşerek, gerekli bilgi akışı sağlıyoruz ve onları Kırgızistan'a yatırım yapmaya davet ediyoruz.

Kırgızistan'da iş yapan Türk şirketlerine her türlü yardımı yapıyoruz. Bu yılın ilk üç aylık dönemini kapsayan verilere göre, ülkelerimiz arasındaki ticaret hacmi önemli ölçüde artmıştır. Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ticaret hacminin 300 milyon dolara çıkarılması için çaba göstermemiz gerekir. Bu rakamın gerçekçi olduğunu düşünüyoruz.

Ortak tarihi değerler ve dil birliği Kırgızistan ile Türkiye arasında yakın kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için uygun zemin oluşturmaktadır. Biz bu ilişkilerin gelecekte daha da gelişmesini istiyoruz.

Sayın oturma başkanı Kırgızistan'ın "Orta Asya'nın İsviçre'si" olduğunu belirtti. Bu tespit ülkemizin sahip olduğu doğal zenginlikler ve potansiyel açısından geçerli sayılabilir. Fakat Kırgızistan'ın tam anlamıyla bölgede bir İsviçre olabilmesi için ekonomik kalkınmanın sağlanması gerekmektedir. Kırgız ekonomisinin çok büyük hacimde yatırımlara ihtiyacı vardır. Ben de bana sunulan bu fırsattan yararlanarak, katılımcıları Kırgızistan'ın potansiyelini değerlendirmeye ve sorunların çözümüne katkıda bulunmaya davet ediyorum.

Sabırla ve dikkatle dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Kırgızistan'daki Yatırım İmkânları, Dış Ticaret Stratejisi ve Türkiye

Ermek OMURALİYEV*

Çok teşekkür ederim sayın başkanım.

Her şeyden evvel bu organizasyonu düzenleyen TASAM yönetimine şükranlarımızı sunarak sizleri saygıyla selamlamak istiyorum.

Şimdi, en son konuşmak biraz zor oluyor. Ben, şu hususlara sizin dikkatinizi bir kez daha çekmek istiyorum. Kırgızistan-Türkiye ilişkileri Sayın Büyükelçi'nin de bahsettiği ve sunumda da yansıttığımız gibi ortak tarih, ortak dil, ortak kültür ve kardeşlik temelleri çerçevesinde yürütülmektedir. Bu nedenle iki ülke arasında siyasî-kültürel ve askeri-teknik alanlarda ilişkilerimiz son derece ileri seviyelerdedir. Tek eksiğimiz, mevcut potansiyelimizin gerisinde kaldığımız alan ticarî ve ekonomik işbirliğidir. Biz bu çerçevede, söz konusu eksiğimizi tamamlamak üzere değerli başkanımızın da konuşmasında bahsetmiş olduğu iki sır kelimeyle yola çıktık. Bunlardan ilki, demokrasi anlayışı, ikincisi ise liberal ticaret politikasıdır. Bu çerçevede, biz Kırgızistan olarak ülkemizi, Türkiye için, tüm Orta Asya pazarı üzerinden Rusya, Sibirya, Çin, Afganistan ve diğer Asya ülkelerine bir çıkış kapısı olarak görüyoruz. Aynı zamanda, Türkiye de Kırgızistan için Avrupa'ya ve Batı'ya çıkış kapısıdır. Şimdi, sayın başkanın belirttiği gibi, son zamanlarda Türk işadamlarının Kırgızistan'a seyahatleri artmıştır. Bu ziyaretler vasıtasıyla temaslarımızı sürdürürken bazı yararlı bilgileri de sunmak isteriz. Her şeyden evvel, hukukî zeminde, siyasî anlamda bizim "Ebedî Dostluk Anlaşma"mız ve "Kırgızistan ile Türkiye'nin El Ele 21. Yüzyıla Doğru" başlıklı siyasî anlam teşkil eden belgelerimiz vardır. Ekonomik bakımdan ise işadamlarının önceden talep ettiği, ekonomik ve ticarî işbirliği protokolü, yatırımların karşılıklı teşvik ve korunmasına ilişkin anlaşmalar bulunmaktadır. Şimdi, koymuş olduğumuz hedef, ticarî ve ekonomik alandaki eksiğimizi tamamlamak üzere başlıca iki tane işbirliği mekanizması öngörmekteyiz. Bu iki ülke arasında, hükümetler düzeyinde kurulan Karma Ekonomi Komisyonu (KEK) ve tabî ki bu işleri daha ileri taşıyacak özel sektör nezdinde. KEK bünyesinde Kırgız-Türk İş Konseyi'nin bu

* Kırgızistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği 3. Kâtibi

başlıca iki mekanizmanın en verimli şekilde işleyişine hız kazandırmasını bekliyor ve bunun üzerinde çalışıyoruz. Burada neden Kırgızistan diye özellikle sorulabilir. Bizim savunduğumuz şu; Kırgızistan'da her şeyden evvel kalifiye insan kaynakları mevcuttur. Onun dışında her işadamlarının talep ettiği ucuz enerji, düşük üretim maliyetleri, yeterli mineral ve madeni hammadde de bulunmaktadır. Dolayısıyla düşük üretim maliyetleri ve liberal ticaret ortamı nedeniyle Orta Asya, Rusya ve diğer bölge ülkelere ihracat ve pazarlama imkânı sunmaktadır. Sonuçta biz, işadamlarını davet ederken Kırgızistan'ın Orta Asya'da bölgenin hesaplı üretim ve depolama üssü konularında belirli avantajları olduğuna dikkatinizi çekmek istiyoruz. Bu avantajlara gelince düşük üretim maliyetlerine değinmek gerekmektedir. Örneğin, işadamları için yararlı rakamlar: atık su dâhil, suyun 1m³ 'ünün maliyeti 0,2 ABD dolarıdır. Elektriğin 1 kwh'si 0,02 ABD dolarıdır. Gümrük vergi oranları yüzde 0,15'tir. Bizim yeni hükümetimiz yine işadamlarına yönelik çalışmalar başlatmıştır. Ben de bu çerçevede son yeniliklerle ilgili yararlı olacağını umduğum bazı bilgileri sunmak istiyorum. Daha evvel yüzde 20 olan koruma oranlarının yüzde 0'a indirilmesine dair yasa tasarısı imzalanmıştır. Gelir vergisi konusunda önceden maaşlara göre yüzde 5–30 oranında tek bir oranlama sistemine gidilmiş ve söz konusu oran yüzde 10'a indirilmiştir. Ayrıca yine çok sevindirici bir olay, üretim amaçlı getirilen makinelerin ithalatının KDV'den muaf tutulmasını önören yasanın imzalanmasıdır.

Sayın büyükelçim yatırım yapılabilecek başlıca alanları sizlere sıraladı. Ben yine size çok kısa hayvancılık, hayvancılığın içinde tavukçuluk, koyun besiciliği, süt ve süt ürünleri ile ilgili bir takım bilgiler sunmak istiyorum. Daha önce de yani Sovyetler zamanında da Kırgızistan bir hayvancılık merkezi idi. Şimdi yine aynı potansiyelimiz mevcut. Ondan dolayı süt ve et ürünleri ve tabii ki yan sanayi olan kürk ve deri üretimi konusunda işadamlarının yatırımlarını bekliyoruz. Hafif sanayiye gelince, bizim pamuk potansiyelimiz var. O potansiyelimizden bahsedildiği için ben bunları çabuk geçmek istiyorum. Gıda sektörümüz her zaman önde gelmektedir. Özellikle gıda sektöründe şunu vurgulamak isterim: yeniden işleme tesislerine ihtiyacımız var. Çünkü hâsılânın ancak yüzde 5–10'luk oranı toplanıp işlenebilmektedir. Madencilik sektöründe bizim çeşitli zengin madenlerimiz mevcut ve bu konuda da Türk işadamlarını Kırgızistan'a davet ediyoruz. Ayrıca bunlara sabahki oturumda da değinildi. Kırgızistan bu konuda her zaman bir lokomotif olmuştur. Bunlara yanı sıra Türk işadamları, inşaat malzemelerinin pazarlanması ve üretimiyle ilgilenmektedirler. Güzel doğamızdan bahsetti sayın başkanım. Bu çerçevede bizim çok büyük bir turizm potansiyelimizin olduğunu vurgulamak isterim. Dünyanın en büyük ikinci krater gölü Kırgızistan'da bulunmaktadır. Ancak

buraya giden her turist özellikle de Türkiye'den giden kardeşlerimiz, bunun göl değil, deniz olduğunu belirtiyorlar. Turizm alanımızın son derece zengin olduğunu sizlere bir kez daha vurgulamak isterim. Kırgızistan'ın en büyük kaynaklarından biri de su potansiyelidir. Onun için Sayın Büyükelçimin bahsettiği gibi bizim bol su kaynaklarımız nedeniyle hidroelektrik istasyonlar potansiyeli de mevcuttur. Biz sadece potansiyelin yüzde 1'lik kısmını kullanabilmekteyiz. Şimdi şu noktanın üzerinde durmak istiyorum: işadamlarının nasıl yatırım yapacaklarını, basit kayıt işlemlerini anlatmak istiyorum. Bir şirket açılacaksa, Kırgızistan'da üç makamda kaydının bulunması gerekmektedir: Adalet Bakanlığı'nda, Devlet İstatistik Enstitüsü'nde ve Devlet Gelir Komitesi'nde yani bir Vergi Dairesi'nde. Yine işadamları için çok yararlı bir bilgi vermek istiyorum. Bir işadamı yatırım için gittiği yer hakkında bilgi almak ister. Bununla ilgili olarak yabancı uyruklu vatandaşlara taşınmaz mülk hakkı tanınmıştır. Arsalar, yabancı uyruklulara 99 yıllığına kiralanabilmektedir ve şu an çok başarılı bir şekilde faaliyet gösteren Türk firmaları, serbest ticaret bölgesinde yer almaktadır. Niçin serbest bölgede dersiniz, burada sıralanan çok önemli avantajlar mevcuttur. Gerek vergi, gerek gümrük gerekse kota bakımından ve özellikle kolaylaştırılmış kayıt işlemleri bakımından serbest ticaret Bölgelerimiz çok avantajlı konumdadırlar.

Dikkatiniz için sizlere çok teşekkür etmek istiyorum. Biz, Ankara'daki Kırgızistan büyükelçiliği ve İstanbul'daki Kırgızistan Başkonsolosluğu olarak sizlere ve özellikle de işadamlarına sesleniyoruz. Sizleri, ülkemize her zaman bekleriz, buyurun gelin. Bizim kapılarımız sizlere daima açıktır ve ata yurdu-muza hepimizi davet etmek istiyorum. Tekrar teşekkür ederim.

Türkiye-Türkmenistan Siyasi ve Ekonomik İlişkileri: “Ekonomik Fırsat Penceresi” Olarak Değerlendirilebilir mi?

Doç. Dr. Güngör TURAN*

1. Giriş

1991 yılında Sovyetler Birliği dağıldığında, Sovyet sisteminin meydana getirdiği birçok ekonomik ve politik sorun diğer Orta Asya devletlerini olduğu gibi Türkmenistan’da “trajik” olarak etkilemiştir. Yeni sınırlar ve kumanda ekonomisinin çöküşü Sovyet ticareti, ulaştırma ve finans akışını ortadan kaldırmıştır. Kalifiye Rus ve diğer etnik azınlıklara mensup işgücü bölgeden göç etmiştir. Özellikle su ve enerji gibi temel sektörlerdeki yatırımlar ve “gelecekte cumhuriyetler arası işbirliği” ortadan kalkmıştır. Uluslararası piyasalardan oldukça uzak kara parçasına sahip diğer yeni Orta Asya devletlerinin yanı sıra, Türkmenistan dünya ekonomisine entegre olma yolunda çok ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştır.

Türkmenistan-Türkiye siyasi ve ekonomik ilişkileri “ekonomik fırsat penceresi” olarak değerlendirilebilir mi? Bu sorunun cevabını iki ülkenin sahip olduğu karşılıklı ekonomik üstünlükleri ve potansiyeli uzun vadede değerlendirebilme yetenekleri belirleyecektir. Bu fırsat her iki ülkenin sahip olduğu mukayeseli üstünlüklerden kaynaklanmıştır. Türkmenistan doğal kaynak potansiyeline dayalı hammaddeler konusunda mukayeseli üstünlüğe sahiptir. Türkiye ise bu doğal kaynakların uluslararası piyasalara dünya fiyatlarından sevkiyatını sağlayacak jeostratejik bir geçiş konumu üstünlüğü ile birlikte Türkmenistanın ihtiyaç duyduğu makine ve donanım ile bilgi yoğun teknolojileri konusunda avantajlı konumdadır. Bu tebliğde, Türkmenistanın hammadde üretimine dayalı ekonomik yapısının şekillendirdiği dış ticareti incelenerek Türkiye ile potansiyel karşılıklı ekonomik ilişkileri ve bu ilişkileri kısa ve uzun dönemde belirleyecek temel eğilimler değerlendirilmiştir.

2. Türkmenistan’ın Siyasi Yapısı

Sovyetler Birliğini 1985 yılından bu yana etkileyen politik değişikliklerin açıkça hissedildiği Türkmenistan’da bağımsızlık konusu Ekim 1991’deki refe-

* Yaşar Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi

randumda çözülmüş ve bağımsızlık isteği oldukça fazla oyla kabul edilmiştir. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından Türkmenistan Devleti lideri Niyazov'un en önemli politik amacı istikrarlı bir rejim kurulması olmuştur. Politik istikrar ekonominin etkin yönetilmesi, yabancı sermaye akışının sağlanması ve gerçek sivil toplumun oluşturulmasında etkin bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Türkmenistan geçen on beş yıllık geçiş sürecinde iletişim, ulaşım, piyasa ekonomisini uygulama, finansal yapılanma ve açıklık gibi pek çok konularda deneyim yetersizliğinden kaynaklanan çeşitli sıkıntılar yaşamaktadır. Türkmenistanın bu sorunları çözüme yeteneğinin büyük ölçüde politik istikrar ve sosyal uyumun sağlanmasına bağlı olduğu görülmektedir. 1985 yılından bu yana Komünist Parti Genel Sekreteri olan Saparmurat Niyazov (Türkmenbaşı), 1992 yılında yapılan seçimlere tek aday olarak girmiş ve başkan seçilmiştir.

Başkanlık sistemi ile yönetilen ülkede “devlet başkanı” Bakanlar Kurulu'nun başkanı olarak yürütmenin de başında bulunmaktadır. Hükümetin dışında yılda bir veya bir kaç defa toplanan Halk Maslahatı, Türkmenistan'ın tamamından mahalli temsilciler ve bilim adamlarının katıldığı bir danışma organı olup, devlet başkanının başkanlığında toplanmaktadır. Tek siyasi partinin (Türkmenistan Demokrasi Partisi) bulunduğu ülkede seçimle iş başına gelmiş 50 üyeli bir parlamento bulunmaktadır. Türkmenistanın 18 Mayıs 1992 tarihli Anayasası devlet başkanına büyük yetkiler tanımıştır. İleride parlamentonun oyuna sunmak koşuluyla devlet başkanı yasa yapma hakkına sahiptir. Devlet başkanı yardımcıları, valiler, yüksek mahkeme başkanı gibi üst düzey yöneticiler devlet başkanı tarafından atanmaktadır. Ayrıca devlet başkanı gerekli gördüğü hallerde parlamentoyu fesh etme yetkisini kullanabilir.

1994 yılında yapılan referandumla Türkmenbaşı'nın görev süresi 2002 yılına kadar uzatılmış, 1999 yılında Meclis, Türkmenbaşı'nı ömür boyu başkan ilan etmiştir. Başkan, 2000 yılı Şubat ayında 2010 yılında görevi bırakacağını ve bu yılda serbest seçimler gerçekleştirileceğini açıklamıştır. Meclis de 2010 yılında seçim yapılması yönünde bir kanunu kabul etmiştir. Türkmenbaşı'nın görevi bırakacağı yılı 2010 olarak belirlemesi 1999 yılında açıklanan “Türkmenin Altın Asrı” adlı bir kalkınma programının ilk bölümünün 2010 yılında tamamlanmasının öngörülmesiyle ilgilidir. Bu programa göre ülke 2010 yılında öngörülen reformları tamamlayarak tamamen serbest piyasa ekonomisine geçecektir. Türkmenbaşı bu açıklamasıyla kendisini ülkenin serbest piyasa ekonomisine geçişin misyoneri olarak ortaya koymuş ve bu misyonu tamamladıktan sonra görevden gönüllü olarak ayrılacağını deklare etmiş ve Meclis 2010 yılında bir seçim yapılacağını kabul etmiştir. Ancak, Türkmenistan lideri Niyazov, 7 Nisan 2005 tarihinde Türkmenistan televizyonuna verdiği bir de-

meçte, başkanlık seçimlerinin 2009 yılında yapılacağını açıklamıştır. Niyazov, bu beyanında 2006–2008 döneminde yerel seçimlerin yapılacağını ve eyalet temsilcilerinin seçileceğini belirterek, Aralık 2008’de ise Meclis seçimlerinin yenileceğini söylemiştir.

3. Türkmenistan’ın Ekonomik Yapısı ve Potansiyeli

Sovyet rejimi Türkmenistan’da doğal gaz, petrol ve pamuktan oluşan hammadde arzına dayalı bir ekonomik yapının gelişmesine yol açmıştır. Bu materyaller bugün de ekonominin temelini oluşturmaktadır. Hammadde arzına dayalı odaklanma ekonomide diğer sektörlerin gelişmesini engellemiştir. Çünkü üretilen hammaddelerin önemli bir kısmı Türkmenistan dışında yerleşik sanayi bölgelerine sevk edilmiştir. Türkmenistan hükümeti ekonomiyi önemli ölçüde sıkı bir kontrol altında tutmaktadır. Çeşitli dönemlerde birbirinden farklı alanlarda bir dizi reform girişimleri gerçekleştirse de serbest piyasa ekonomisinin oluşmasına yönelik bu çalışmalar sınırlı kalmıştır. Türkmenistan bugün de doğal kaynaklara dayalı hammadde üretimini diğer ülkelere ihraç etmek suretiyle değerlendirmekte, pamuk dışında bu hammadde üretimi yerli sanayinin oluşumuna yönlendirilememekte ve dolayısıyla katma değer oluşumu sağlanamamaktadır.

Temel Makro Ekonomik Göstergeler, 2005

GSMH	:30.02 milyar dolar (satınalma gücü paritesi)
Reel büyüme hızı	:%21,4 (Türkmenistan İstatistik Enstitüsü)
	:%11 (Uluslararası Para Fonu)
	:%10 (Asya Kalkınma Bankası)
Kişi başına GSMH	:6.100 dolar (satınalma gücü paritesi)
Sektörel GSMH	:%26,9 tarım
	:%39,5 sanayi
	:%33,6 hizmet
İşgücü	:2.32 milyon kişi
İşgücü (sektörel)	:%48,2 tarım
	:%13,8 sanayi
	:%38 hizmet
Enflasyon oranı	:%5–10
Sanayi üretimi büyüme oranı	:%22
Özel sektör payı	:%20 (GSMH’nın yüzdesi olarak)

Kaynak: World Factbook: Turkmenistan, The U.S. Central Intelligence Agency, 2005.

Hammadde üretimine dayalı ekonomik yapılanma başlangıçta, diğer Sovyet cumhuriyetlerinden farklı olarak, Türkmenistan’ı bağımsızlık sonrası şiddetli ekonomik çöküşten az da olsa korumuştur. Bu ülkelerde sanayinin çökü-

şü ulusal üretimde keskin düşüşlere yol açmıştır. Bağımsızlık sonrası dünya piyasalarına ilk kez dünya fiyatlarında doğal gaz pazarlama yeteneğine sahip olma ve başta pamuk ile buğday olmak üzere ülkenin tarımsal çıktısındaki istikrarlı artış Türkmenistanın gelirlerini reel olarak arttırmıştır. 1998 yılında Rusya’da yaşanan finansal kriz nedeniyle Türkmenistanın başlıca doğal gaz ihracatını gerçekleştirdiği komşu ülkelerden Rusya ve Ukraynanın ödeme sıkıntısına girmesi üretimde azalmalara yol açmıştır. Finansal krizin atlatılmasıyla birlikte, komşu ülkelere doğal gaz sevkiyatının yeniden başlamasıyla hammadde üretimi ve dolayısıyla ulusal gelir 2000 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde yeniden yükselmeye başlamıştır.

Sovyet döneminden devraldığı ekonomik yapıyı değiştirme yolunda hükümetin birikim yetersizliği ve ekonomik güçlüklerle karşılaşması nedeniyle “kademeli reform” politikasının benimsenmesi piyasa ekonomisi reformlarının beklenen düzeyde gerçekleşmesini engellemiştir. Bu nedenle Türkmenistan’da ekonomik yapı hala önemli ölçüde devletin etkin kontrolü altında işlemektedir. Bunun istisnası hizmet sektörüdür. Hükümet özelleştirme çalışmalarını hizmet sektöründe yoğunlaştırma gayreti içindedir. 1990’lı yılların ortalarından itibaren Türkmenistan hükümeti büyük devlet işletmeleri, ulaştırma ve tarım sektörünü içeren bir dizi özelleştirme girişimlerinde bulunmuştur. Hükümet doğal kaynak arzını geliştirmek amacıyla yabancı kaynak ve dolayısıyla dış yatırımcı arayışlarını sürdürmesine rağmen, pamuk ve enerji üretimi üzerindeki tekeli sürdürme eğilimindedir.

Türkmenistan’da uygulamaya konulan “gıda bağımsızlığı” siyaseti dolayısıyla ekonomi sektörel açıdan tarıma dayalı konumdadır. Özellikle pamuk dış piyasaya ve buğday iç piyasaya yönelik ana tarım ürünleridir. Pamuk tek başına hemen hemen GSMH’nın yüzde 20’sini teşkil eder. Bu yönüyle Türkmenistan dünyanın en önemli fiber üreticileri arasındadır. Ancak son yıllarda pamuk hastalığı ve sulama sorunları nedeniyle pamuk üretiminde sıkıntılar yaşanmaktadır. Tarım sektöründe büyük devlet çiftlikleri olan kalhozlar hala üretimde önemli bir yere sahiptir. Ürün çeşidi ve fiyatlar hükümet tarafından belirlenmeye devam etmektedir.

4. Türkmenistan’ın Dış Ticareti

Türkmenistan’ın eski Sovyet cumhuriyetleri arasında Rusya’dan sonra en büyük doğal gaz üreticisi konumunda olması temel sanayinin doğal gaz ve petrol üretiminde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Gaz rezervleri ülkenin kuzey ve doğu kısmında Hazar Denizi sahili boyunca uzanmıştır. Doğal gaz temel olmak üzere enerji ürünleri ile pamuk elyaf ve tekstil ürünleri en önemli ihraç kalemleridir. İthal ettiği kalemler arasında ise makina ve ekipman, kimyasal

ürünler, gıda maddeleri yer almıştır. Hükümet doğal gaz arama, çıkarma ve ihracı amaçlı büyük ölçekli yabancı şirketlere işbirliğini içeren çeşitli yatırımlar gerçekleştirmektedir. Hidrokarbon yataklarını işletme hakkı ihaleleri kazanan şirketlere verilmiştir. “Mobil-Monument-Türkmennebit” ittifaki Garaşsızlık bölgesinde hidrokarbon kaynaklarını arama ve çıkartma çalışmalarını gerçekleştirmektedir. Malezya’nın “Petronas” şirketi Hazar Denizi kenarlarında, “Monument” Büyük Britanya şirketi ise Balkanabat yakınlarında çalışmalarına devam etmektedir. Petrol çıkartmada yabancı şirketlerin payı yüzde 50’yi aşmıştır.

Türkmenistan lideri Niyazov, ekonomik bağımsızlığı başarmanın bir yolu olarak pek çok yeni boru hattı inşaatını planlamaktadır. Bu çalışmalardan ilki 1997 yılında Türkmen gazını kuzey İran’a bağlayacak boru hattının yapılmasıyla gerçekleştirmiştir. Ne var ki, bugün Türkmen gaz ve petrolünün çok büyük bir kısmı Rusya kontrolündeki eski hatlar üzerinden sevkedilmeye devam etmektedir. Fuel üretiminden başka Türkmenistan’da sanayi gıda ve tekstil sektörüyle sınırlı kalmıştır.

Doğal Kaynak Üretim ve Potansiyeli, 2004

Petrol üretimi	:203,400 varil/günlük
Petrol rezervi	:273 milyon varil
Doğal gaz üretimi	:54,6 milyar metre küp
Doğal gaz rezervi	:2,01 trilyon metre küp

Kaynak: World Factbook: Turkmenistan, The U.S. Central Intelligence Agency, 2005.

Coğrafi izolasyonu nedeniyle Türkmenistan’ın uluslararası ticarete katılımı sınırlı kalmıştır. Bu konuda en önemli gelişme, 1996 yılında Türkmenistanı İran ve dolayısıyla Hint Okyanusuna bağlayan eski İpek Yolu üzerinde bulunan Tecen-Saraks-Meşhed hattında yeni bir demiryolunun açılması olmuştur. Hedeflenen hidrokarbon hammadde üretim miktarına ulaşabilmek ve dünya piyasalarına pazarlanmasını kolaylaştırmak amacıyla ulaşım altyapısını çeşitlendirmek, çokuluslu petrol ve gaz boru hatları ile ilgili projeleri uygulamaya ilişkin çalışmalar planlanmıştır. Batı Türkmenistan’da ulaşım altyapısının geliştirilmesi için Türkmenistan – İran gaz boru hattına yeni yatakların bağlanması, ayrıca Doğu-Batı (Şatlık-Türkmenbaşı) yönünde ortak gaz ulaşımı sağlamak amacıyla, yeni gaz boru hatlarının inşaatı programlanmıştır. Türkmen gazını Azerbaycan-Gürcistan üzerinden Türkiye’ye ulaştırmak için Transhazar boru hattının inşaatı alternatif projeler arasında yer almıştır. Türkiye ile imzalanan anlaşma gereğince, her sene 16 milyar metreküp gaz gönderilecektir. Söz konusu projeye ABD, Avrupa şirketleri ve finans kuruluşarı katılacak-

tır. Proje uygulamaya geçirilince, Türkmenistan ekonomisinin gelişme hızını önemli ölçüde arttıracaktır.

2010 yılına kadar aşağıdaki güzergâhlarda boru hatları projelerinin hazırlanması ve kurulması hedeflenmiştir:

— Türkmenistan - İran - Türkiye - Avrupa (Bulgaristan) gaz boru hattı. Bu hatla 2010 yılında 30 milyar metreküp gaz gönderilecektir.

— Türkmenistan - Afganistan - Pakistan gaz boru hattı. Bu yönde 15 milyar metreküp gaz ihracatı planlanmıştır.

— Türkmenistan - Çin boru hattı. Söz konusu boru hattı inşaatının maliyeti 9 milyar dolardır. “Gözdumalak” gaz yatağını verimli bir şekilde işletmek amacıyla, buradan Seydi şehrindeki fabrikaya boru hattı çekilecektir.

Aynı anda birçok projelerin hazırlanması Türkmenistan’ın kendi enerji kaynaklarını uluslararası piyasalara alternatifli bir şekilde sunmaya çalıştığını teyid etmektedir. Ayrıca, Türkmenistan Kuzey - Güney ve Doğu - Batı yönlerinde, üzerinden hidrokarbon hammaddesi geçen tek ülke konumuna sahip olacaktır.

1998–2005 döneminde, Türkmenistan doğal gaz sevkiyatı için alternatif hatların yetersizliğinden olumsuz yönden etkilenmiştir. Ne var ki, aynı zamanda, uluslararası petrol ve gaz fiyatlarındaki yükselmeler nedeniyle 2003–2005 döneminde toplam ihracat gelirleri yılda yüzde 20–30 kadar artmıştır. 2005 yılında Aşkabat ana müşterileri Rusya ve Ukrayna’ya doğal gaz sevkiyat fiyatını bin bin metreküp başına 44 dolardan 66’ya yükselteceğini bildirmiştir.

Dış Ekonomik Göstergeler, 2005

İhracat	:4,7 milyar dolar (f.o.b.)
İhracat yaptığı ülkeler	:%46,6 Ukrayna; %17,3 İran; %4,2 Türkiye; %4,1 İtalya (2004)
İthalat	:4.176 milyar dolar (f.o.b.)
İthalat yaptığı ülkeler	:%11,8 ABD; %9,7 Rusya; %9,2 BAE; %9 Ukrayna; %8,6 Türkiye; %8 Almanya; %5 Fransa; %4,6 Gürcistan; %4,5 İran (2004)
Cari açık	:- 204,3 milyon dolar
Döviz ve altın rezervi	:3.358 milyar dolar
Dış borç	:2,4 – 5 milyar dolar

Kaynak: World Factbook: Turkmenistan, The U.S. Central Intelligence Agency, 2005.

5. “Ekonomik Fırsat Penceresi” Bağlamında Türkiye-Türkmenistan Ekonomik İlişkileri

Türkiye bağımsızlık sonrası Türkmenistan’ı ilk tanıyan ülke olmuştur. Bağımsızlık sonrası uluslararası işbirliği ve yakınlaşma çabaları döneminde Türkmenistan ile Türkiye arasında tarihi kardeşlik bağları temeli üzerine karşılıklı kültürel ve ekonomik içerikli programlar ve projeler gerçekleştirilmiştir. Kültür, eğitim ve sağlık alanında gerçekleştirilen projelerin yanısıra önemli sayıda Türk müteşebbis ve küçük ölçekli yatırımcı bütün Orta Asya devletlerine olduğu gibi Türkmenistan’a da özellikle inşaat, tekstil ve eğitim sektörü başta olmak üzere irili ufaklı çeşitli sektörlerde yatırımlarda bulunmak suretiyle ekonomik anlamda küçümsenmeyecek faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Türkiye-Türkmenistan ikili politik ve ekonomik ilişkileri çerçevesinde gerçekleştirilen bu çalışmalardan, Türkiye devleti ve sivil toplum kuruluşları tarafından Türkmenistan’da on yılın üzerinde faaliyet gösteren eğitim kurumları, mesleki eğitim ve dil merkezleri önemli işlevler gerçekleştirmiş ve Türkmenistan’ın piyasa ekonomisine geçişte insani sermaye birikimini sağlayacak işgücünün yetiştirilmesine katkıda bulunmuşlardır. Ekonomik kalkınmada insani sermayenin ne derece zaruri bir temel faktör göz önüne alındığında bu eğitim kurumlarının Türkmenistan ekonomisine katkısının yanısıra Türkiye-Türkmenistan karşılıklı siyasi ve ekonomik ilişkilerinde ne derece önem taşıdığı yadsınamaz bir gerçektir. Bağımsızlıktan bugüne ilkökuldan üniversiteye, mesleki eğitim merkezinden dil merkezine Türkmenistan’ın en uzak coğrafi bölelerine kadar yaklaşık 30’un üzerinde eğitim-öğretim kurumu açılmış ve faaliyetlerini sürdürmektedir. Sadece bu eğitim kurumları ile gerçekleştirilen çalışmalar ile bağımsızlık sonrası Türkmenistan’ın yapılanmasında Türkiye’nin katkısının Türkmenistan bağımsızlık tarihine ve iki ülke ilişkilerine hatırısayılır bir katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu eğitim kurumları uluslararası nitelikte yetiştirdiği öğrenciler ve bu öğrencilerin gerçekleştirdikleri uluslararası projelerle elde ettikleri başarılar, bağımsızlık sonrası dönemde ve oldukça kısa bir sürede Türkmenistan’ı modern dünya devletleri arenasına çıkarmıştır.

Türkiye’nin eğitim-öğretim alanındaki bu tarihi katkısının yanısıra Türk işadamlarının kurmuş oldukları irili ufaklı işletmelerle Türkmenistan’da gerçekleştirdikleri yatırımlar önemli bir boyuta ulaşmıştır. Türk işadamları başta inşaat ve tekstil olmak üzere uluslararası ekonomik birikimlerini Türkmenistana taşımış ve ekonomik anlamda önemli bir katma değer ve istihdam yaratmışlardır. Bu yönüyle bağımsızlık sonrası Türkmenistan’ın yeniden inşasına da Türkiye’nin ekonomik birikim ve desteğini arkasına alan Türkmenistan

yaklaşık on yıldır istikrarlı bir ekonomik yapılanma ve gelişme temposu yakalamıştır. Aynı dönemde Türkiye ekonomisinin geçirdiği kriz süreçleri göz önüne alındığında, Türkiye'nin bu anlamdaki katkısı dikkat çekicidir ve bu katkı her geçen yıl artarak devam etmektedir.

Türkmenistan bölgesel işbirliğinden daha çok ikili uluslararası işbirliği çerçevesinde bir dış politika izlemektedir. Tarafsızlık (neutrality) statüsü Türkmenistan dış politikasını ikili işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilecek projelere yönlendirmiştir. Bölgesel işbirliği kavramı ve altyapısının henüz istenilen düzeye ulaşmadığı Orta Asya bölgesi için bugün karşılıklı ve ikili ekonomik çıkara (win-win) dayalı bir politika anlayışını Türkiye çok iyi değerlendirebilecek bir altyapı ve potansiyele sahiptir. 2000'li yıllarda ülkemizin petrol ve doğal gaz ihtiyacı artarak devam edecektir. 2010 yılında 55 milyar metreküplük doğal gaz ihtiyacının temini için, Rusya dışında alternatifler bulunması zorunluluğu ve 2020 yılında 80 milyar metreküpe ulaşması beklenen doğal gaz ihtiyacımızın karşılanmasına yönelik arz kaynakları bakımından Hazar bölgesi ülkemiz için önemli bir alternatif konumundadır.

Hazar enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ulaştırılması sürecinde etkin bir rol üstlenebilmesi halinde, Türkiye 2000'li yıllarda önemli bir enerji koridoru olma özelliğine sahip olabilecektir. Bakü-Ceyhan ham petrol boru hattı, Türkmenistan-Türkiye-Avrupa doğal gaz boru hattı projeleri bu koridorda yer alacak en önemli enerji geçişleri olacaktır. Türkiye'nin son yıllarda uluslararası enerji konjonktürü gereği kazandığı "güvenilir bölgesel stratejik ortak" imajı önemli bir güç olarak görünmektedir. Genelde Orta Asya bölgesi ve Kafkaslar, özelde Türkmenistan'ın enerji kaynakları üzerinde bir geçiş noktası olmanın getirdiği jeostratejik konum ve uluslararası enerji politikasının kazandırdığı potansiyeli Türkiye ekonomiye dönüştürerek hem bölge ülkeleri hemde kendi ekonomik gelişmesine oldukça önemli bir katkı sağlayacak düzeye çevirebilir.

Türkiye'nin uluslararası düzeydeki jeopolitik ve jeostratejik konumunun uluslararası enerji politikasına yön verecek niteliğe ulaşması, AB'ye yaklaşım süreci, dış ilişkilerindeki ikili ve karşılıklı işbirliği çerçevesinde geliştirdiği dış ticaret politikası, özellikle aynı stratejik konuma sahip Azerbaycan ve Gürcistan ile karşılıklı çıkar ve dostluğa dayalı dış ilişkileri yıllardır üzerinde konuşulup ancak uygulamaya sokulamayan Türkmen gazının Anadolu üzerinden Avrupaya ve Akdeniz'e geçişini yeniden gündeme getirmiştir. Türkiye ikili bölgesel ilişkileri ile bu projenin uygulanmasında en önemli engeli teşkil eden "Hazar'ın statüsü" ve Azerbaycan ile Türkmenistan arasında uluslararası bir sorun olarak varlığını devam ettiren Hazar petrol ve gaz yataklarının paylaşımını konusunun çözümünde aracılık üstlenmek suretiyle "Trans-Hazar" projesi-

nin “Hazar geçişi” ayağını gerçekleştirebilir. Özellikle alternatif gaz ve petrol hatları arayışında olan Türkmenistan’ın Türkiye’den bu yönde bir beklentisi bulunmaktadır. Şu an uluslararası enerji konjonktürü Türkiye’ye bu tarihi fırsatı verecek bir konumdadır. Bu projenin gerçekleşmesi projeye katılacak ülkeler ile bölge ülkeleri ve özellikle coğrafi konumu nedeniyle uluslararası pazarlara sevkiyat sıkıntısı yaşayan, doğal kaynak potansiyelini uluslararası pazarlara çıkararak değerlendirme arayışında olan ve bunu sürekli zorlayan Türkmenistan için de hayati bir işlev görecektir.

Son dönemde ABD, Orta Asya ve Kafkasya enerji dağıtım piyasasının Rusya’nın elinde olması ve alternatif dağıtım kanallarının mevcut olmayışı nedeniyle yeni bir alternatif arayış içerisine girmiştir. ABD, bölge devlet başkanları ile yaptığı görüşmelerde enerji dağıtım piyasasında Rusya hâkimiyeti ve tekeli kırma isteğini açıkça dile getirmiştir. AB’nin desteğini alan ABD, Orta Asya ve Kafkasya’daki enerji kaynaklarının Rusya’yı by-pass ederek Türkiye üzerinden Avrupa’ya aktarılması konusunda ısrarını sürdürmektedir. Rusya enerji devi Gazprom ile Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz krizinin ardından alternatif enerji arayışına giren Avrupa daha önce planlanıp uygulamaya sokulamayan “Trans-Hazar” boru hattına oldukça sıcak bakmaya başlamıştır. Bu proje Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve Bulgaristan geçişi olarak düşünülmektedir. ABD yetkilileri bu proje için Orta Asya ve Kafkas ülkeleri ile bir dizi görüşmeler gerçekleştirmektedir. Projenin ilk adımı olan Kazakistan, Rusya’yı dışarıda bırakacak bir projeye destek verebileceklerini açıklayarak, enerji hatlarının çeşitlendirilmesi konusunda AB ile işbirliğine hazır olduklarını bildirmiştir. Rusya’yı devre dışı bırakan bu proje Kazakistan’dan başlayıp Özbekistan ve Türkmenistan’a uzanıp Hazar’ın altından geçerek Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve Bulgaristan üzerinden AB pazarlarına ulaşmayı hedeflemektedir. Ancak bölge üzerindeki Rusya ve İran etkisi ve ikili ilişkileri dolayısıyla Hazar’ın kıyıdaş beş ülke tarafından paylaşılmasıyla ilgili “Hazar statüsü” sorunu nedeniyle projenin hayata geçirilmesi bu sorunun çözümüne bağlıdır. Bu projenin önemli bir ayağı olan, eski “Trans-Hazar” projesi de Rusya ve İran’ın muhalefeti dolayısıyla sonuçsuz kalmıştı. Projenin önemli bir geçiş noktası olan Azerbaycan’ın devlet başkanı Aliyev, ABD’ye yaptığı ziyarette Avrupa’ya alternatif enerji sağlama konusunda garanti vermiştir. Türkiye Enerji Bakanı H. Güler 8 Şubat 2006’da Aşkabat’a yaptığı ziyarette “Trans-Hazar” doğalgaz hattı ile ilgili olarak Türkmen yetkililerle bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerin Güler’in ABD ziyareti öncesi olması dikkat çekicidir. “Trans-Hazar” projesinin ilk adımı 1991 yılında atılmış, Aralık 1998 yılında fizibilite anlaşması Royal/Dutch Shell, Chevron Texaco, Exxon Mobil ve Kazakistan tarafından imzalanmıştı. Ancak proje Rusya ve İran’ın bölge ülkeleri üzerindeki etkisi ve

Hazar'ın statü sorununun çözülememesi nedeniyle uygulama imkânı bulamamıştı.

Rusya da bu plana alternatif olarak yine Türkiye'yi geçiş ülkesi konumuna getiren bir proje geliştirmektedir. Rusya, Karadeniz'in altından Türkiye'ye uzanan "Mavi Akım" hattını Güney Avrupa'ya ve İtalya'ya gaz sevkiyatını sağlayacak şekilde uzatmayı planlamaktadır. Rusya'nın diğer alternatifleri arasında Çin, Japonya, Hindistan ve G. Kore bulunmaktadır.

Türkmenistan ise gaz sevkiyatı ile ilgili alternatif çıkış arayışları içinde Çin ile bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Türkmenistan lideri Niyazov, 4 Nisan 2006 tarihinde Çin'e gerçekleştirdiği ziyarette bir doğal gaz boru hattı projesi imzalanmıştır. Bu boru hattı ile Çin'e 30 yıllık bir sürede toplam 12 milyar ton petrol ve 22 trilyon metreküp doğal gaz sevkiyatı planlanmıştır. 2009 yılından itibaren Özbekistan ve Kazakistan üzerinden Batı Çin'de Urumci ile Doğu Çin'de Şangay'a kadar uluslararası fiyatlardan yıllık 30 milyar metreküp Türkmen gazı sevkiyatı planlanmıştır. Boru hattı inşaatının detayları konusunda taraflar 31 Aralık 2006'ya kadar çalışmalarını tamamlayacaktır. Projenin nasıl finanse edileceği konusunda bir açıklama yapılmamıştır. Ancak, Çin Ulusal Petrol Şirketi üretimin ortak paylaşımı esasına dayalı bir anlaşmayla Hazar kıyısındaki petrol rezervlerini araştırma ve çıkarma konusunda çalışmalar yapacaktır. Öte yandan, daha önce, Türkmenistan 13 Şubat 2006'da alternatif bir hat üzerinde Afganistan, Pakistan ve Hindistan delegasyonları ile Aşkabat'ta bir görüşme yapmıştı. Türkmenistan'dan Pakistan-Hindistan sınırına kadar ulaşacak projenin maliyeti 3.3 milyar dolardır ve yıllık 33 milyar metreküp gaz kapasitelidir.

6. Sonuç

Türkmenistan'ın petrol, doğalgaz ve pamuk gibi hammadde ağırlıklı yapısıyla doğal kaynaklara dönük bir üretim ve buna bağlı olarak da ihracatta karşılaştırmalı üstünlüğü bulunduğu görülmektedir. Son on yılda Türkmenistanın özellikle petrol ve doğal gaz sektörüne verdiği önem neticesinde, bu sahaya akan yabancı sermayenin reel kuru aşırı değerlendirmesi sebebiyle ihracatın gerilemesi ve diğer sektörlerin ihmal edilmesiyle sonuçlanan ve teoride "Hollanda hastalığı" (Dutch disease) denilen durumunun diğer bölge ülkelerinin yanı sıra Türkmenistan için de geçerli olduğu görülmektedir. Türkmenistan'ın geniş hidrokarbon rezervlerine sahip olması, iktisadi kalkınma politikasının diğer sektörlerin ihmal edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Diğer taraftan, Türkmenistan'ın pamuk, tekstil ve demirdışı metaller ile petrol ve gaz sektöründe ciddi bir karşılaştırmalı üstünlük yapısına sahip olduğu, sermaye alanında ciddi bir karşılaştırmalı üstünlük dezavantajı bulunduğu,

emek yoğun sahada da karşılaştırmalı üstünlük açısından dezavantajlı konumda olduğu, bilgi yoğun teknolojilerdeki dezavantajlarının daha keskin olduğu, karşılaştırmalı üstünlük konusunda çok güçlü olunan tek sahanın doğal kaynaklar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, Türkmenistan ekonomisinin mevcut yapısından hareketle önümüzdeki yıllardaki ihracat kompozisyonunun doğal kaynaklar, ithalat kompozisyonunun ise bilgi yoğun ürünler, sermaye malları ve hatta tarım ürünlerinden oluşacağını söyleyebiliriz.

Bugün Türkmenistan ile Türkiye arasındaki karşılıklı ticaret hacmi yıllık yaklaşık 200 milyon dolardır. Kısa ve orta vadede söz konusu ülkelere yönelik ihracatımızda dikkate değer bir artışın olmaması, hatta reel anlamda bir düşüş yaşanması normal karşılanmalıdır. Zira, ülkemizin özellikle Türkmenistan'a en önemli ihraç kalemleri olan tekstil ve işlenmiş tarım ürünleri alanında geçen 10 yılda yapılan yatırımlar neticesinde bu ürünlerin ithalatında önemli düşüşler meydana gelmiştir. Bu trendin orta ve uzun vadede devam etmesi beklenebilir.

Hazar bölgesinde yer alan ülkelerin, 2000'li yıllarda enerji kaynaklarını ihraç etmeye başladıktan sonra milli gelirlerinde önemli bir artış sağlayacakları kuşkusuzdur. Enerji ihracından kaynaklanan yüksek düzeydeki gelirin altyapı yatırımları ve ticarete yönelmesi beklenmektedir. Coğrafi ve kültürel yakınlığımız nedeniyle, 2000'li yıllarda genelde Orta Asya ülkeleri özelde Türkmenistan ile ticari ve ekonomik ilişkilerimizin yoğunluk kazanması, bugünden kalıcı ikili ticaret ve ekonomi politikalarının belirlenmesinden geçmektedir. Şimdiden bu politikaların belirlenememesi halinde, önümüzdeki yıllarda zenginleşecek bu ülkelerin ihtiyaç duyacakları yatırım ve tüketim malları ithalatının başka ülkelere yönelmesi kaçınılmazdır.

Türkiye'nin Türkmenistan ile ticari ve ekonomik ilişkileri, uzun vadeli bir perspektif içerisinde ele alındığında, kamu ve özel sektörün eşgüdümlü bir işbirliği içerisinde olması halinde, bütün tarafların istifadesine açık, muazzam imkânlar vaat etmektedir. Bu çerçevede, başta enerji sektörü olmak üzere ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin bütün yönleri ile ele alındığı platformlarla bu etkinliklerin belirli bir hedef doğrultusunda koordinasyonu önem arz etmektedir. Türkiye ekonomisinin kamuda ve özel sektördeki bütün aktörleri bir "ortak akıl" içerisinde hareket ettikleri takdirde, bu "ekonomik fırsat penceresi" önümüzdeki yıllarda Türkiye - Türkmenistan ilişkilerinde mevcut durumla kıyaslanamayacak ölçüde karşılıklı büyük ekonomik çıktıya ve refaha dönüşecektir.

Kaynaklar:

- Curtis, Glenn E., ed. Kazakistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan: Country Studies. Library of Congress, 1997.
- Dawisha, Karen, and Bruce Parrott, eds. Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus. Cambridge University Press, 1997.
- Gleason, Gregory. The Central Asian States—Discovering Independence. Westview, 1997.
- Turkmenistan- A Country Study, The Federal Research Division of the Library of Congress, 2005.
- World Factbook: Turkmenistan, The U.S. Central Intelligence Agency, 2005.
- Central Asia National Gas Pipeline News, 9 May 2006.
- The Financial Times, 5 May 2006.
- News Central Asia, 14 February 2006.
- News Central Asia, 4 April 2006.
- News Central Asia, 8 April 2006.
- Türkmen Altın Asır Televizyonu, 7 Nisan 2005.

İKİNCİ OTURUM

Türkiye-Ortadoğu İlişkileri

Oturum Başkanı:

Büyükelçi Murat BİLHAN

Pakistan'ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli

Başkonsolos Muhammed RIAZ

Pakistan'ın Dış Politika Stratejisi ve Türkiye ile İlişkileri

Yrd. Doç. Dr. Ijaz KHAN

Orta Doğu'da Kitle İmha Silahlarının Yaygınlaşmasının Stratejik Anlamı

Prof. Dr. Ali-Asghar KAZEMI

İran'ın Endüstriyel Kalkınması: Türkiye ile İşbirliği için Fırsatlar

Dr. Ali RASHIDI

Bugünkü Irak

Büyükelçi Sabah J. OMRAN

ABD'nin Dış Politikası ve Ortadoğu

Dr. Jawad AL-HINDAWY

Irak ve Türkiye Arasındaki Ticaret ve Yatırım İlişkileri:

Bugünkü Durum ve Gelecekteki Beklentiler

Dr. Zeki FATTAH

Afganistan ve Türkiye'nin Yatırım İmkanları ve Dış Ticaret Stratejileri

Wahidullah FURMULI

Türkiye-Suriye İlişkileri: Gerçekler ve Görüşler

Prof. Dr. Abboud AL-SARRAJ

Suriye'de Ekonomik Reform Süreci ve Suriye ile Türkiye Arasındaki Serbest Ticaret Antlaşması

Prof. Dr. Issam EL-ZAIM

Suudi Arabistan: İktisadi Kalkınmayı Tehdit Eden Faktörler

Dr. Tayseer ALKHUNAIZI

BAE ile Türkiye Arasındaki Ticaret ve Yatırım İşbirliği

Ahmed Al USTAZ

Pakistan'ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli

Muhammed RIAZ*
Çeviren Arzu YORKAN

Bayanlar ve Baylar,

Sizleri ve bu önemli toplantıyı organize eden TASAM Başkanı Sayın Süleyman ŞENSOY ve TASAM Genel Müdürü Sayın Atilla SANDIKLI Beyleri tebrik ediyorum. Umarım bu toplantı Türkiye'nin, Pakistan dâhil doğusundaki ülkelerle olan ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir adım olacaktır.

Pakistan'ın dış politikasını dünyanın diğer ülkelerinde de olduğu gibi aşağıdaki unsurlar belirlemektedir:

- Coğrafi konum
- Tarih
- Halkın emelleri
- Bölgesel ve uluslararası unsurlar

Coğrafi Konum

Güney Asya ülkesi olan Pakistan, Hindistan, Çin, Afganistan ve İran'a komşudur. Bunun yanında Ortadoğu, Orta Asya ve Doğu Asya ülkelerine de coğrafi yakınlığı vardır.

Tarih

Pakistan coğrafi konumu nedeniyle Hindistan'dan gelen ve Hindistan'a giden istilacıların saldırılarına uğramış ve bu yüzden birçok medeniyetin beşiği haline gelmiştir.

Mohenjodaro'nun arkeolojik kalıntılara göre Pakistan'ın geçmişi M.Ö. 3000 yılına dayanmaktadır. M.S.325 yılında Büyük İskender Güney Asya'ya uğramış ve geri dönmüştür.

Hindistan, 12 yy.da köle hanedanlığından bir Türk kralının oğlu olan Gazneli Mahmut tarafından 17 kez istila edilmiştir. Ülkeyi yaklaşık 1.000 yıl kadar idare eden Müslümanlar 17.yy.a kadar orada varlıklarını devam ettirmiş-

* Pakistan İslam Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosu

lerdir ta ki İngilizlerin oraya gelip yerleşmelerine dek. Müslüman yöneticilere karşı komplolar düzenleyen Hinduların çabalarıyla sonunda Hindistan'ın son Türk Kralı 1857 yılında tahttan indirilmiştir.

İngilizlere karşı verilen bağımsızlık mücadelesi Hindistan'ın bölünmesine neden oldu. Evvela Müslümanlar Hindistan'ın bölünmesi için oraya gelmediler. Fakat açık bir şekilde Müslüman halk ayrı bir anavatana sahip olmak isteyen Hindular tarafından ikinci sınıf vatandaş muamelesi görüyorlardı. Ve sonunda, bağımsız olmak isteyen Hindular 14 Ağustos 1947 yılında kendi anavatanlarına kavuştu.

Pakistan Halkının Emelleri

Pakistan, Güney Asya Müslümanlarının kendi dinlerini, kültürlerini ve geleneklerini yaşayabileceği bir anayurda sahip olmak için uzun süre verdikleri kahramanca bir mücadeleden sonra kuruldu.

150 milyon nüfusa sahip olan Pakistan'ın bu yılki ekonomik büyümesi yüzde 6.8'dir. Pakistan dünyanın en büyük 5inci profesyonel ordusuna sahiptir. Nükleer bir güç olan Pakistan aynı zamanda teröre karşı global savaşta bir cephe ülke konumundadır.

Güney Asya, Orta Asya ve Orta Doğu'nun çevrelediği Pakistan benzersiz bir jeostratejik konuma sahiptir. Bu denli önemli bir coğrafyaya sahip olması, büyük bir ülke olması, kalabalık nüfus barındırması ve nükleer güç olması Pakistan'ın daha fazla sorumluluk almasına neden olmaktadır. İşte Pakistan böyleli sorumluluklarla mücadele eden bir ülkedir.

Pakistan'ın Jeopolitiği

Pakistan'ın jeopolitiğine bakıldığında, ülkenin dünyanın geri kalan kısmıyla olan ilişkisini incelememiz gerekmektedir, sırasıyla;

- a) Pakistan'ın komşularıyla olan ilişkisini
- b) Pakistan'ın İKÖ ülkeleri ile olan ilişkisini
- c) Pakistan'ın Orta Asya ile olan bağlantısını

Bildiğiniz gibi, konferansımız Asya ülkeleri ile ilişkilerimiz üzerine olduğundan ben bilerek AB ve ABD konularına değinmedim.

Türkiye

Pakistan ve Türkiye tarihten gelen bir dostluğa sahipler. Bu da bize her iki ülke arasındaki ilişkinin görüldüğünden çok daha derin olduğunu söylemektedir.

Türkiye’de olduğu gibi Pakistan da Mustafa Kemal Atatürk’ü bir kahraman olarak bilmekte ve Atatürk’e büyük bir hayranlık duymaktadır. Devlet Başkanı Müşerref görevine başladığında modern Türkiye’nin kurucusu Atatürk’e olan hayranlığını açık bir şekilde dile getirmişti. Müşerref ülkesinin de modern Türkiye gibi olmasının hayalini kurmaktadır.

İki ülke arasında varolan sevgi, bağlılık ve köklü dostluğa rağmen ticari ilişkimiz bizi tatmin edecek düzeyde gelişmemiştir. Yaklaşık üç yıl önce 200 milyon dolar civarında olan ticaret hacmimiz bugün 380 milyon dolara ulaşmıştır. Ne yazık ki bu rakam varolan potansiyeli devam ettirmede yetersiz görünmektedir. İki ülkenin ticaret dışında ortak başka girişimlere de ihtiyacı vardır, özellikle de savunma alanında. Bu bizim olası ambargolar ve tehditlerin üstesinden gelmemize yardımcı olacaktır. Bu anlamda savunma sektörüne yatırım yapılması gerektiğini düşünüyorum.

Türkiye’nin AB üyeliğine gelince, Türkiye’nin kendi çıkarları için attığı her adım Pakistan’ı da mutlu edecektir.

Sizin mutluluğunuz bizim mutluluğumuzdur.

Ekonomi

- Bugün Pakistan’ın GSYİH büyüme oranı yüzde 8,4’tür ve bu oran son sekiz yıl içinde ulaşılan en yüksek oran olmuştur. Bu gelişme geçmişte düşük büyüme oranlarıyla uğraşan Pakistan’ı böyle bir aşamadan kurtarmış ve ülkemiz böylece Güney Asya ülkeleri arasında en yüksek büyüme oranına sahip olmuştur.

- Bu büyüme oranını yakalamamızda, ekonomideki her sektör üstüne düşeni yapmıştır. Örneğin, tarım sektörü yüzde 7,5, büyük ölçekli üretim yüzde 15,4 ve hizmet sektörü yüzde 7,9 oranında büyüme kaydetmiştir. Bu gelişmelerden dolayı son üç yıl içinde kişi başına gelir yüzde 13,5 artış göstermiştir.

- Yatırımlar GSYİH’nin yüzde 16,9’una ulaşmıştır. Bu da bize özel sektörün faaliyetlerini artırdığını ve yatırımın tekstil ve makine sektörlerine ve küçük ve orta boy işletmelere (KOBİ) yapıldığını göstermektedir.

- 2004-2005 yıllarında doğrudan yabancı yatırım bir milyar dolara ulaşarak önemli ölçüde artış göstermiştir.

- Döviz rezervlerimiz 12,5 milyar dolara ulaşarak 11 aylık ithalatımızın tamamını finanse edecek seviyededir. Bu rezervler bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandırmakla beraber yabancı yatırımcıların bize olan güvenini artırmakta ve paramızın değerini güçlendirmektedir. Rezervlerimizdeki büyüme ihracatımızda yaşanan yüzde 21’lik artışın hesabına gerçekleşmiştir: işçi dö-

vizlerinde tarihi bir artış gözlenmiştir ve bu yıl için bu dövizler 4 milyar doları aşacaktır. Ayrıca, Pakistan menkul kıymetler pazarı yeni gelişmeler kaydetmektedir. Bugün, Pakistan dünyanın en yüksek performansına sahip birkaç pazarı arasında gösterilmektedir.

- Aynı zamanda hem iç hem de dış borçlarımız azalmıştır: kamu açığı azalmış, cari hesaplar dengesi fazla vermiş, daha fazla vergi tahsil edilmiş ve Pakistan'ın uluslararası sermaye piyasasındaki kredi notu yükselmiştir. Gerçekten de, uluslararası derecelendirme kuruluşlarından Moody's Pakistan'ın kredi notunu "B-3" Standard and Poor's ise "B" olarak belirlemiştir.

Yatırım Politikası

- Genel olarak bölgenin yatırım için en uygun ülkesi olduğu bilinen Pakistan'ın yatırım politikası uzun zamandan beri liberalleşme, deregülasyon ve özelleştirmeyi hedef almış ve bu yolda ilerlemektedir. Yatırım politikamız tutarlı, piyasa odaklı ve firmaların rahat çalışmasına ortam yaratacak niteliktedir.

- Silah ve cephane, patlayıcı ve radyoaktif maddeler, basım-yayın güvenliği, para ve darphane gibi özel birkaç endüstri hariç diğer tüm endüstri dallarında hükümet izni olmadan yatırım yapılabilmektedir. Aynı zamanda, hizmet, altyapı, sosyal ve tarım sektörleri de yerli ve yabancı yatırımcıların rahatlıkla yatırım yapabilecekleri alanlardır. Hizmet ve tarım sektörlerinde yüzde yüz yabancı sermayeye izin verilmektedir. Yabancı yatırımcılar kuracakları tesisler için yer seçiminde tamamen özgürdürler. Her tür faaliyetlerinden doğan sermaye, kar ve kar paylarının tamamının memleketlerine götürülmesine izin verilmektedir. Bu teşviklere ek olarak, yatırımcılar vergi indirimleri ve diğer mali imtiyazlardan yararlanabilmektedirler.

- Ortalama yüzde 16 ila yüzde 60 arasında olan şirket kârlılığı ve 600'ün üzerinde yabancı şirketin Pakistan'da iş yapması ülkemizin yatırım yapmak için yeterince uygun bir ortam olduğunu göstermektedir. Bu yabancı şirketler arasında Nestle, ICI, Lever Brothers, Procter and Gamble, Cupola, Citibank, Siemens, Shell, Caltex, Phillips, Sony, ZTE Technologies, Coca Cola, British Petroleum, OMV Petroleum, Mitsubishi, Toyota, Suzuki gibi ünlü uluslararası firmaları sayabiliriz.

- Hükümetin bir takım teşvikler sunduğu öncelikli bazı sektörler şöyle sıralanabilir: petrol, gaz, maden, kömür, bilgi teknolojisi, telekomünikasyon, mühendislik, elektronik, tarım, balıkçılık, çiçekçilik, çeşitli tekstil ürünleri üreten küçük ve orta ölçekteki işletmeler, deri, sportif ve cerrahi ürünler, değerli taş ve mücevherat.

- Altyapı ve bu sektörle ilgili alanlar da oldukça geniş imkanlar sunulmaktadır. Hidroelektrik santraller, karayolları, demiryolları, havalimanları, limanlar ve limanlarda malları yükleme-boşaltma faaliyetleri, toplu taşıma, tarım ürünleri için depolama tesisleri ve soğuk hava depoları gibi alanlar bunlardan birkaç tanesidir.

- Turizm üç yıldan fazladır bir endüstri gibi görülmektedir. Konut inşaatı sektörü de 1999 yılından itibaren bir endüstri olarak değerlendirilmiş ve yatırımcılar için öncelikli sektörler arasında yerini almıştır. Ayrıca eğitim ve sağlık gibi sosyal sektörler de yatırım yapabilmektedir. Yabancılar yüzde yüz sermaye ile teknik ve mesleki eğitim, insan gücü yetiştirme, hastane, tanı ve teşhis merkezleri gibi alanlarda yatırım yapabiliyorlar.

- Pakistan'da kısa vadeli işler için imkanlar çok çeşitlidir; iç piyasamız büyümekte ve biz yatırımcıların denize kıyısı olmayan Orta Asya ülkelerinin meydana getirdiği çok büyük bir pazar potansiyeline girmelerine olanak sağlıyoruz. Kısacası, Pakistan tarafından sunulan yatırım imkanlarından faydalanmanızı önemle tavsiye ediyorum.

Türkiye ve Pakistan

İki kardeş ülke arasındaki ilişkiye baktığımızda, ben dikkatinizi mevcut ticari ilişkilerimize çekmek istiyorum. Pakistan ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişki ne yazık ki var olan güçlü siyasi bağımızı yansıtamamaktadır. 2002 yılı rakamlarına baktığımızda Pakistan ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi 168.5 milyon dolardır. Fakat son zamanlarda bu alanda gelişmeler olduğunu gösteren bir takım sinyaller vardır. Bahsi geçen periyotlar arasında geleneksel olmayan ürün ihracatının geleneksel mallarla birlikte artış gösterdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Yine de, bu konuda yapabilecek çok şey vardır ve her iki ülkenin de birbirleriyle olan ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmesi için gerekli çabayı sarf etmeleri şarttır.

- Her iki ülkenin geniş Avrasya pazarında ortak çıkarları için gereken ticari ve ekonomik potansiyellerini tanımlamak yolunda ortak çabalar sergileyebilecek önemli imkanlara sahip olduklarını özellikle vurgulamak istiyorum.

- Türkiye, Avrupa ve Orta Asya'yı birbirine bağlarken Pakistan Orta Asya'ya açılan bir kapı görevi görmektedir. Her iki ülkenin bu jeostratejik özelliklerinden dolayı, belki de Kuzey Afrika ve güney Çini de içine alabilecek genişlikte büyük ölçekli bir pazarın gelişimi için ortak İnsiyatifler geliştirebilirler. Böylece, birkaçı hariç gelişmemiş birçok ülkenin – ki bu ülkelerin hiçbiri başarılı ekonomik ve ticaret gruplarına üye değiller – faydalanabilecekleri büyük bir pazar oluşturulabilir.

- AB, NEFTA ve ASEAN gibi birçok aktif ticaret grupları kendi üyelerinin refahını yükseltmeye ve daha güçlü olmak için diğer bloklarla işbirliği yapmaya çalışıyorlar. Bu da ECO ve SAARC gibi daha az aktif olan blokları dışlamaktadır.

Gerçekten de, Türkiye ve Pakistan'ın üye olduğu ECO ve yine Pakistan'ın üye olduğu SAARC grupları çalışamaz duruma düşmüşlerdir. Bunun için Türkiye ve Pakistan'ın kendi ortak çıkarları için birlikte geniş bir Avrasya Pazarı vizyonunu gerçekleştirmeleri şarttır.

Fakat bu konuda herhangi bir girişim başlatmadan önce, her iki ülkenin de ekonomilerinden sorumlu devlet yöneticileri ve özel sektör liderleri bir araya gelerek bu meseleyi enine boyuna iyice tartışmalı ve Avrasya ticaret blokunun kurulmasında ortaya çıkabilecek her tür engel ve zorlukları şimdiden önleyebilmelidirler.

Pakistan'ın Dış Politika Stratejisi ve Türkiye ile İlişkileri

Yrd. Doç. Dr. Ijaz KHAN*
Çeviren Emre TARIM

Üç hayati bölgenin kesişme noktasında bulunan Pakistan, bu çevrenin dikta ettiği ve politika yapıcılarının bu çevreyi yorumlayıp, zengin kültürel ve dini mirasa göre belirledikleri bir dış politika izlemektedir. Daha fazla uzatmadan, bilinen ve açık olan bir şeyi söylemek istiyorum. Pakistan'ın ana tehdit algılaması Hindistan'dan gelmektedir. Bu tehdit algılamasının kökleri bağımsızlık öncesi yaşanan tecrübelerde yatmakla birlikte, tehdit algılaması 1948, 1965 ve 1971 yıllarındaki savaşlarla, Sieachen çatışması ve 1999 Kargil safhası ile yerleşmiş ve güçlenmiştir. Keşmir'deki yoğun askeri yığınak bu algılamaları devam ettirmektedir. Pakistan'ın Müslüman kimliği ve güvenlik kaygıları başından beri onu anti-Komünist kampta bulunmaya itmiştir. Bu kampta bulunan Müslüman ülkeler Pakistan'ı rahatlatmıştır. Pakistan halkının geçmişten beri çok iyi ilişkiler içinde bulunduğu ve hayran olduğu Türkiye'nin bu kamptaki varlığı Pakistan için çok önemli olmuştur.

Böylece, Pakistan dış politikasının temellerini şöyle özetleyebiliriz:

- Ulusal kimliğin temelinde İslamcılıktan farklı olarak Müslüman olmak,
- Güney, Orta ve Batı Asya'nın kesişme noktasında olmak,
- Hindistan'dan gelen güvenlik tehdit algılamaları,
- Barış içinde bir arada yaşama,
- Müslümanların birliği,
- Yurttaşlarının ekonomik refahı,
- Dostane ilişkilerin temeli olarak egemen eşitlik ilkesi,
- Bu ilkeye dayalı uluslararası ittifakların teşvik edilmesi.

Pakistan 1950'li yıllarda CENTO'ya ve SEATO'ya katılarak uluslararası müttefik sistemine dâhil olmuştur.¹ Türkiye de Pakistan gibi CENTO'ya üyeydi. Pakistan, İran ve Afganistan'la birlikte 1964 yılında Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Örgütü'nü kurmuştur. 1979'daki İran İslam Devrimi'nden ve bir yıl önceki Sovyetler'in Afganistan'ı işgalinden sonra bu örgüt işlevsiz hale ge-

* Peşaver Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Pakistan.

lebilirdi. Fakat bu örgüt Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) olarak 1985 yılında yeniden hayat bulmuş ve çok kısa sürede eski Orta Asya Sovyet Cumhuriyetleri'ni ve Afganistan'ı bünyesine katmıştır.² O zamanlardan akılda kalan çok çarpıcı bir anı ise Pakistan'ın Hindistan'a müdahalesi üzerinedir. ABD'nin 1963 yılında Hindistan-Çin Halk Cumhuriyeti silahlı mücadelesinde NATO üyelerine başvurarak, Hindistan'a silah sevkiyatının sağlanması kararı çerçevesinde Hindistan'a yapılacak yardımın Türkiye tarafından engellenmesiydi. Pakistan kendi hesabına Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tutumunun tutarlı destekçisi olmuştur. Tarihi detaylara girmeden rahatça söylenebilir ki, Pakistan-Türkiye ilişkileri gücünü küresel konular üzerine ortak güvenlik algılamaları, her iki tarafın tekil meselelerde birbirine yardım etmesinde, günümüzde ise uluslararası sorunlar hakkında özellikle terörizme karşı savaş, radikal dincilik ve Müslüman toplumlarla Batı arasında tehlikeli biçimde büyüyen farklar konularındaki ortak algılamalardan almaktadır.

Pakistan uluslararası ve bölgesel ilişkilerin aktif bir katılımcısıdır. Bu rol Pakistan'ın ilkeli duruşu ve ileriye bakan ılımlı Müslüman devlet kimliğiyle uyumludur. Ayrıca bu rol, İslam'a ve Müslümanlara atfedilen köktenci, hoşgörüsüz ve vahşi imajları ortadan kaldırmaya yardımcı olur. Pakistan, dünya çapında BM barış gücü operasyonlarına en çok asker sağlayan ülkelerden biridir. Pakistan, İslam Konferansı Örgütü'nden beklenenlerin gerçekleşmesi, örgütün Müslüman devletlerin çıkarlarını koruması ve İslam'ın gerçek yüzü olan barış, hoşgörü ve ileri bakışlılığı tüm dünyaya anlatması amacıyla yeniden canlandırma konusunda aktif çaba içerisinde. Orta Asya ülkeleri, Afganistan, İran ve Türkiye'den oluşan ECO forumlarında çok çeşitli karşılıklı çıkar alanlarında bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi için üstüne düşen görevi yapmaktadır. Pakistan ayrıca Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü'nün de bir parçasıdır. Bu örgütte, Pakistan bölgesel seviyede karşılaşılan sorunların çözümünde aktif rol oynamaktadır. Bu önemli platform daha da gelişme potansiyeline sahiptir.

Şunu belirtmek isterim ki, Pakistan Teröre Karşı Küresel Koalisyon'un hayati bir parçasıdır. Pakistan'ın teröre karşı savaşındaki rolü çok önemlidir. Bu rolü geçmişte olduğu gibi şu anda da devam etmektedir. Bu konuda Türkiye ve Pakistan arasında algılamaların ve politikaların benzeşmesi durumu vardır. Pakistan'ın rolü iki geniş boyuta sahiptir: askeri ve ideolojik. Askeri açıdan Pakistan, ABD'nin Afganistan'da yürüttüğü teröre karşı savaşta başından beri çok önemli bir yer edinmiştir. Pakistan savaş başlamadan önce Taliban yönetimini Usame bin Ladin'i teslim etmesi ve Afganistan'daki terör kamplarını kapatması için ikna etmeye çalışmıştır. Bu çaba sonuca ulaşıyorsa, Afganistan'ın zarar görmesi engellenebilir, çok sayıda insanın hayatı kurtulur ve sal-

dırının Müslüman toplumlar üzerinde yarattığı olumsuz etki engellenebilirdi. Bu çabalar sonuçsuz kalınca ve Taliban'a karşı askeri operasyon başlayınca Pakistan, 11 Eylül'ü düzenleyenlere karşı yapılan operasyonda kullanılmak üzere topraklarını ABD ordusuna açmıştır. Pakistan ayrıca kendi toprakları üzerinde teröre karşı savaşı sürdürmüştür. Sınırdan sızan teröristleri engellemek için Pakistan-Afganistan sınırına 80 bin kişilik birlik yerleştirilmiştir. Afganistan sınırına teğet olan Pakistan toprakları Federal Yönetim Altındaki Aşiret Alanı (FATA) adıyla yönetilen bir bölgedir. Bu bölgede adli, mali ve gümrükler hakkındaki Pakistan yasaları geçerli değildir. Bu durumdan yararlanmış ve yararlanmaya devam eden Taliban ve El Kaide üyeleri bu alanı kurtarılmış bölge gibi kullanırlar. Pakistan ordusu bu durumu engellemek üzere buradaki Taliban ve El Kaide unsurlarını temizlemek ve buranın dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen radikal unsurların kurtarılmış bölgesi olarak kullanılmasına izin vermemek üzere operasyonlar düzenler. Bu operasyonlarda yüzlerce terörist etkisiz hale getirilmiş birçok Pakistan askeri hayatını kaybetmiştir. Ayrıca Pakistan teröre karşı savaş kapsamında diğer bütün devletlerden daha fazla teröristi yakalamış, etkisiz hale getirmiş veya ABD'ye teslim etmiştir. Ayrıca Pakistan kademeli olarak FATA'da ve ülkenin geri kalanında modern yapılar kurup eğitimde reform yapmaktadır. Bu sayede, bölgede teröristlere karşı olan sempatiye darbe vurulması amaçlanmaktadır.³

İdeolojik alanda, Pakistan'ın rolü askeri alanda olduğu kadar önemlidir. Pakistan bu rolü Türkiye ile paylaşmaktadır. Devlet Başkanı Müşerref'in "Aydınlanmış İlmîlilik" düşüncesi Pakistan'ın anti-radikal ve anti-terörist duruşunun ideolojik temelinde yatmaktadır. Amaç hem İslam hakkında bilgisi olmayan insanlara hem de yanlış yönlendirilmiş Müslümanlara, İslam'ın gerçek yüzü olan barışçı, dengeli, hoşgörülü, ileriye bakan ve demokratik doğasını göstermektir. Teröre karşı savaşı medeniyetler arası bir çatışmadan çok medeniyetler içinde yaşanan ideolojik bir mücadele olarak gören Pakistan hükümeti, gerçek ve doğru İslam olan ılımlı İslam'ın teşvik edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Kişisel seviyede eklenmelidir ki, Müşerref, kamuoyuna yaptığı açıklamada Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Türkiye'sinin Müslümanlar için bir model olduğunu belirtmiştir. Müşerref'in "Aydınlanmış İlmîlilik" fikri Türkiye hakkındaki bu görüşüyle somutlaşır.

Pakistan nükleer silahlar dâhil olmak üzere kitle imha silahlarının yayılmasına karşıdır. A. Q. Khan olayı hâlâ hafızalardayken, Pakistan çeşitli bireylerin bu amaçla işledikleri suçların tekrarlanmaması için somut adımlar atmaktadır. Pakistan nükleer bir güçtür ve kitle imha silahlarının yayılmasını engelleyen antlaşmaya (NPT) çok açık nedenlerden dolayı imza atmamıştır. Hindistan'ın hırslı nükleer programı ve devamlı artan konvansiyonel silah stoku, ay-

rica sivil amaçlarla da olsa ABD'nin Hindistan'nın nükleer programına verdiği destek, Pakistan'ın önce nükleer bir program oluşturmaya, ardından 1998 yılında nükleer güç haline gelmesine sebep olmuştur. Her ne kadar Pakistan, NPT'ye taraf olmasa da, Pakistan'ın bu konudaki politikası uluslararası kabul gören normlarla uyum içindedir.⁴ Hindistan'ın devam eden silahlanma süreci, nükleer ve konvansiyonel silah sistemlerine sahip olması, alt kıtada bir güç dengesizliği yaratmıştır. Pakistan asgari nükleer caydırıcılık politikasını en iyi savunma politikası olarak görmektedir.

Pakistan, İran'ın nükleer sorununun barışçıl yollardan çözümünün, NPT, bölgesel barış, istikrar ve Müslüman ve Batı toplumları arasında daha sağlıklı ilişkiler açısından çok büyük yararlar getireceğine inanmaktadır. Pakistan açıkça İran'ın, taraf olduğu NPT'nin getirdiği uluslararası yükümlülüklerine aykırı olan nükleer silahlanma programına karşıdır. Fakat Pakistan nükleer silahların yayılması konusunda adil ve eşit bir politika izlenmesi taraftarıdır. Hindistan ve ABD arasında yakın tarihte imzalanan nükleer antlaşma, hem alt kıtadaki dengeleri daha da etkiler hem de Müslümanlar arasında bir Müslüman devlete karşı yapılmış bir ittifak gibi görünmesinden dolayı aşırı uçların bu iddiayı gündeme getirerek güçlenmesine neden olur.

Çok az politika inisiyatifi hazır hale gelmeden önce, Washington'un 2004 tarihli Büyük Ortadoğu İnisiyatifi kadar ilgi çekmiştir. Başkan Müşerref, diğer birçok Arap ve Müslüman ülke gibi bu inisiyatifi hemen reddetmiştir. Bu inisiyatif, ABD'nin 11 Eylül sonrası Ortadoğu'yu yeniden düşünmesi sonucu, siyasi, ekonomik ve eğitim reformlarına vurgu yaparak anti terörizm stratejisine destek olarak ortaya atılmıştır. İnisiyatife muhalif olanlar çeşitli sebepler göstermişlerdir. Örneğin, Müslüman kimlikleri, dış müdahaleye karşı çıkmaları, Arap kültürü, toplumlarının özel şartları ve Filistin meselesi bu nedenlerin temellendirilmesinde kullanılmıştır. Bu sebeplerin birçoğu aslında çok da meşru sebepler gibi görülemez. Örneğin, İslam ve kültürel kimlik veya çözülemeyen Filistin sorunu, hukuk devletinin ve demokrasinin bölgede kurulmasına engel teşkil etmez. Gerçek sorun ABD'nin tek taraflılığıdır. Bu politika, bölgede müdahaleci ABD'nin baskısını hisseden ülkelerin, ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra uygulama açısından tamamen öngörülemez hale gelmiş ve egemenliğini zayıflatan bir unsur olarak görülmektedir. Washington, yerel seviyede belirlenmiş ve zamanlaması uygun ayarlanmış reformları harekete geçirecek ortaklık yaklaşımlarına geri dönmelidir. Sonuç olarak, Pakistan, kendisinin de içinde bulunduğu Büyük Ortadoğu'da demokratikleşmeye, kadın haklarına veya daha fazla eğitime karşı değildir fakat bu reformlar bölgeye tepeden inme bir yaklaşımla değil her bir ülkenin özel durumuna ve şartlarına göre yapılmalıdır. Yabancılar bu sürece yardım edip katkı sağlayabilir fakat bu

reformlar özünde yerel olmalı ve yabancı yardımları istenen değişimin içeriğini ve şartlarını dayatan yapıda olmamalıdır. Şüphesiz ki, demokrasi Müslüman devletlere yardım edecek, bölgeye barış ve istikrarı getirecek, hem de yerel ve küresel ilişkiler ve sorunlar konusunda Müslümanların düşüncelerine güç katacaktır.

Pakistan-Türkiye ilişkileri geçmişten bugüne var ve gelecekte de var olacaktır. Pakistan hareketinin başındaki isim Quaid-e-Azam Mohd Ali Jinnah, Kemal Atatürk'ün vefatı üzerine (o zaman Pakistan'ın bağımsız bir devlet olması veya Pakistan bağımsızlık hareketini gerçekleştirecek parti olan Müslüman Ligi fikri somutlaşmamıştı) Pakistan ulusunda bir günlük yas ilan etmiştir. O tarihi ve üzüntülü olayda Ali Jinnah Atatürk'ü anıp Atatürk Türkiye'sinin Müslümanlar için bir model olduğunu belirtmiştir. "Basına verdiğim bir mülakatta Kemal Atatürk'ün önemli ve çeşitli hizmetlerinden, Uzak Doğu'da yaşayan Müslüman devletlere ve tüm dünyaya Modern Türkiye'nin kurucusu olarak verdiği örnekten yeterince bahsedebilmem imkânsızdır. Tüm olumsuzluklara rağmen halkını kurtarışı ve onları geliştirmesinin dünyada başka bir örneği yoktur. Eminim ömrü boyunca kendine biçtiği misyonu tam olarak yerine getirmekten ve arkasında tam birleşmiş ve güçlü bir ulus bırakmaktan büyük bir tatmin duygusu yaşamıştır. Onun kaybı ile sadece Müslümanlar değil, tüm dünya halkı üzüntü yaşamış ve en büyük adamlardan birini kaybetmiştir."⁵

Her ne kadar Afganistan'daki Taliban yönetimi esnasında Türkiye ve Pakistan arasındaki görüş ayrılıklarının unutulmaması gerekirse de, Pakistan-Türkiye ilişkilerinin 11 Eylül sonrasında çok önem kazanması sonucu hiç bir zaman tam anlamıyla kaybolmayan sıcaklığına tekrar kavuşmuştur. Tarih yoluna devam etmekte ve bu görece olumsuz dönem geride kalmaktadır. Bugün bölgeyi ve Müslümanları etkileyen sorunlara iki ülke aynı açıdan bakmaktadır. 20 Ocak 2004 tarihinde iki ülke arasında teröre karşı mücadelede uzman ve istihbarat değişimi ile ortak bir strateji izlenmesi konularında bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma iki ülke arasında teröre karşı savaşta yeni bir siyasi birliktelik ve ortak iradeyi yansıtmaktadır. Yakın geçmişte hem Pakistan hem Türkiye teröre karşı savaşta üstlendikleri roller sebebiyle terörün hedefi olmakla birlikte, Batı ile iyi ilişkiler geliştirme çabasındadırlar. İki ülke arasında bu bağlamda artan oranda çıkar ve amaç ortaklıkları oluşmaktadır. Pakistan teröre karşı savaşta anahtar oyuncularından biridir ve 11 Eylül'den bu yana 800 terör zanlısını yakalamıştır. Türkiye'nin maruz kaldığı son terörizm dalgası arka arkaya gerçekleşen intihar saldırıları olmuştur. Cihat taraftarları tarafından üstlenilen bu saldırılar Kasım 2003'de İstanbul'da 61 insanın hayatına málolmuştur. Pakistan, Türkiye'deki radikal İslami gruplarla El Kaide ara-

sındaki bağlantıları takip etmekte isteklidir. Türkiye bunun karşılığında Kasım 2003 İstanbul bombalamalarını düzenleyenler ve Pakistan tabanlı terörist hücreler arasındaki bağlantıları araştırmaktadır. Pakistan ve Türkiye istihbarat örgütleri ayrıca ABD ile çok yakın işbirliği içindedirler.

Şu an için Yüksek Seviyeli Askeri Diyalog (YSAD), Pakistan ile Türkiye arasındaki savunma işbirliği platformudur. YSAD Haziran 2003'te Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Pakistan ziyareti esnasında kurulmuştur. YSAD se-nede iki defa toplanır ve son toplantı 2004 Mayısında Islamabad'da yapılmıştır.⁶ Daha önce ise askeri eğitim ve savunma konularında işbirliği ve değişimin artırılması ve bölgenin jeopolitik durumunu gözden geçirmek amacıyla 1998 yılında Pakistan-Türkiye Askeri Danışma Kurulu oluşturulmuştur.⁷

Pakistan ve Türkiye en önemli bölgesel ve uluslararası konularda benzer algılamalara sahip olmakla birlikte, uluslararası alanda BM, OIC, ECO ve D-8 gibi platformlarda çok yakın işbirliği içerisinde-dirler. Irak ve Afganistan gibi konularda iki ülkede ortak görüşlere sahiptir. Ayrıca iki ülke Keşmir ve Kıbrıs konularında zaman zaman birbirine destek olmuştur. Pakistan ve Türkiye OIC, ECO ve D-8 gibi örgütlerin kuruluşunda aktif roller üstlenmiş ve bu roller iki ülkeyi İslam dünyasının doğal liderleri pozisyonuna götürmüştür.

Yakın geçmişte, Başkan Müşerref'in Ekim 1999'da göreve başlamasından sonra Pakistan-Türkiye ilişkileri önemli bir gelişme göstermiştir. Müşerref, modern Türkiye'nin kurucusu olarak gördüğü Atatürk'e hayranlığını sık sık ifade etmiştir. Artan ikili ilişkilerin önemli bir özelliği yüksek seviyeli ziyaretlerin artan sıklığıdır. Pakistan Devlet Başkanı 1999 Kasım'ında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaretin amacı, Türk hükümetine Pakistan'daki siyasi değişimler ve iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi hakkında brifing vermektir. O zaman-dan bu yana, yüksek seviyeli karşılıklı birçok ziyaret gerçekleşmiştir. Bu görüşmelerde önemli bölgesel ve uluslararası konular hakkında ortaya çıkan fikir ortaklığı gözden kaçmamalıdır. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Ekim 2001'de; Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Mayıs 2003'te; Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ise Haziran 2003'de Islamabad'a ziyaretlerde bulunmuş-lardır. Başbakan'ın gezi heyetinde 110 işadammının olması Türkiye'nin Pakistan'la olan ticari ve ekonomik işbirliğini geliştirme arzusunu vurgulaması açısından önemlidir. Bu görüşmelerde iki taraf arasında kara taşımacılığı, uyuş-turucu kaçakçılığına karşı mücadele ve çevre konularında üç antlaşma imza-lanmıştır. Başkan Müşerref'in 19- 21 Ocak 2004 tarihlerinde yaptığı son Türkiye gezisi ikili ilişkilerin gelişmesi açısından çok önemli görülen bir olaydır. Bu gezide Başkan'ın Türk parlamentosuna yaptığı konuşma tarihinde bir ilk olmuştur. Ayrıca, bu gezi esnasında iki ülke arasında uluslararası terörizmle ve

organize suçlar ile mücadele, sağlık ve bankacılık sektörleri ile ilgili çeşitli antlaşmalar imzalanmış özellikle terörizmle mücadele için yapılan antlaşmaya göre, Ankara ve İslamabad, terör konusunda uzman ve istihbarat değişimine gidecek bunun yanında ortak bir strateji oluşturularak bu uygulanacaktır. Bu antlaşma yeni bir siyasi ortaklığın resmiyete dökülmesi olarak görülebilir.⁸

İki ülke ilişkileri Pakistan'da yaşanan 2005 Ekim deprem felaketi sonrası yaşanan acıyı paylaşmak üzere bölgeyi ziyaret eden ilk yabancı resmi heyet olan Türkiye ve başındaki Başbakan Tayyip Erdoğan sayesinde halkların gözünde de ayrı bir önem kazanmıştır. Pakistan, iki ülke arasındaki Müslüman dünya için ılımlılık, aydınlanma, ilerleme ve hoşgörü alanlarında gereken vizyon konusundaki benzer görüşlerin farkında olup bu bağlamda Türkiye ile yakın ilişkileri sürdürmenin gerekli olduğu gerçeğinin farkındadır. İki ülke birlikte Batı ile Müslümanlar arasında var olan yanlış anlaşılmalara ve kavrayışları ortadan kaldırarak, hem Asya'nın hem de dünyanın istikrarına ve barışına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, Türkiye Doğu'ya baktığı zaman, anlayan ve her zaman güvenilebilecek bir dost olan Pakistan'ı bulacaktır. Pakistan ise Batı'ya baktığında, Türkiye'nin Pakistan'ın çıkarlarını ve refahını korumak ve arttırmak için orada olduğunu bilmektedir.

Notlar

¹ Anees Jillani, “Pakistan and CENTO: An Historical Analysis”, Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, vol. 15, no. 1, Fall 1991, pp. 40-53

² ECO için <http://www.ecosecretariat.org/>

³ Riaz H. Khokhar, “Pakistan’s Foreign Policy: Responding to current global and regional dynamics”, Presented at the Adda Bozeman Lecture November 12, 2003. <http://pages.slc.edu/~eraymond/ccorner/exchange/khokhar.htm>. (The author/presenter is a former Foreign Secretary of Pakistan)

⁴ Pakistan’ın nükleer programının ayrıntılı bir analizi için bkz, Samina Ahmed. “Pakistan’s Nuclear Weapons Program: Turning Points and Nuclear Choices.” International Security 23, no. 4 (Spring 1999): 178-204.

⁵ Syed Sharifuddin Pirzada, “Mustafa Kemal Atatürk”, Daily ‘The Nation’ Lahore, 13 May 2005

⁶ Pakistan-Turkey relations,’ *The Dawn*, April 29, 2004.

⁷ The Dawn, April 10, 2002.

⁸ Nadia Mushtaq, “Pak-Turkey Relations: Towards a Cooperative Future”, http://isi.org.pk/journal/2004_files/no_2/article/5a.htm

Orta Doğu'da Kitle İmha Silahlarının Yaygınlaşmasının Stratejik Anlamı

Prof. Dr. Ali-Asghar KAZEMI*
Çeviren Caner SANCAKTAR

Giriş

Silahlanma yarışı ve askeri rekabet sorunu Ortadoğu'da yeni bir olgu değildir. Soğuk Savaş süresince ve İran devrimi öncesinde petrol zengini ülkeler arasında sert bir rekabete tanık olmuşuzdur. Aynı zamanda temel kaynakları silah ticareti olan batılı büyük güçler bölgeye daha fazla silah satmak için kendi aralarında rekabet halindeydiler. Bu dönemde silah ticaretinin bahanesi komünist tehlikeyi önlemek idi. Bölgede kanlı düşmanlıkların yaşandığı yıllar süresince¹ satın alınan silahlar ve askeri ekipmanlar Müslümanlar tarafından Müslümanlara karşı kullanılmıştır.

Günümüzde Ortadoğu'da yeni bir rekabet türü şekillenmektedir. Bu durum özellikle bölgede var olan derin düşmanlıklar ve İsrail silah deposunda sürekli artmakta olan Kitle İmha Silahları (KİS) hakkında duyulan endişelerden kaynaklanmaktadır. İran'ın son derece stratejik olan nükleer teknolojiyi elde etme çalışmalarına ilaveten, çok sayıda Ortadoğu ülkesi bazı KİS türlerini elde etme konusunda artan bir ilgi göstermektedir. Günümüzde var olan koşullar içerisinde nükleer silahların elde edilmesi pek mümkün değildir. Dolayısıyla son derece öldürücü olan ve elde edilmesi daha kolay olan kimyasal silahlara olan ilgi artmaktadır. Tüm bunların dışında, Ortadoğu bölgesi, konvansiyonel silahların ve füze gönderme sistemlerinin elde edilmesi bakımından listenin zirvesinde yer almaya devam etmektedir.

İran'ın nükleer enerji teknolojisi ve uzun menzilli füze kapasitesi geliştirme çalışmalarından dolayı Ortadoğu'da KİS'lerin çoğalması ve silahlanma yarışı ne durumdadır? İsrail'in konvansiyonel olmayan silahları veya uzun mevzili füzeleri elde etme, üretme ve sahip olma vasıtasıyla bir hegemonik güç inşa etme isteği ve gayreti, Basra Körefezi'nin petrol zengini ülkelerini ve daha büyük ölçekte Ortadoğu bölgesini bir silahlanma yarışına ne derecede teşvik edecektir? Ortadoğu bölgesi üzerinde ve bir bütün olarak uluslararası toplumda var olan silahlanma rekabeti ve yarışının etkileri nelerdir?

* Azad İslam Üniversitesi Hukuk ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Tahran

Bu tebliğin temel tezleri şunlardır:

- Ortadoğu’da tehdit algılama konusunda bir konsensüs yoktur ve bu nedenden dolayı da her devlet KİS’lere yönelme konusunda kendisine has motivasyona ve güdüye sahiptir.
- Ortadoğu’daki kaygıların en önemli kaynağı İsrail’in KİS kapasitesi olarak görülmektedir.
- İran’ın nükleer teknoloji elde etme çalışmaları bölgedeki silahlanma yarışını düşük bir düzeyde etkilemektedir.
- KİS’lerin yaygınlaşmasını engelleme girişimleri Ortadoğu’da etkisiz olmuştur.
- Büyük güçler Ortadoğu bölgesindeki rekabete ve silahlanma yarışına neden olmaktadır.

Yayılma Güvenlik Girişimi

Genel olarak dünyada ve bölgesel olarak da Ortadoğu’da KİS’lerin yaygınlaşması problemi günümüzde uluslararası topluluğun temel kaygısı haline gelmiştir. ABD’nin New York ve Washington’daki ticaret ve siyaset merkezlerine yönelik yapılan şimdiye kadar emsali görülmemiş tarzdaki 11 Eylül terörist saldırılarından itibaren, KİS’lerin teröristlerce kullanılması konusu güvenlik uzmanlarının ve siyaset yapıcılarının stratejik bir saplantısı haline gelmiştir.²

Mayıs 2003’te ABD liderliğinde çok sayıda devlet, yasal, siyasal ve güvenlik araçlarının bir kombinasyonu vasıtasıyla KİS’lerin yayılmasını engellemek amacıyla “Yayılma Güvenlik Girişimi (*the Proliferation Security Initiative-PSI*)” başlatmıştır.³ PSI’nin en önemli konusunu biyolojik, kimyasal ve nükleer silahları içeren konvansiyonel olmayan silahların, dünya çapında terörist gruplarla bazı bağlantıları veya sempatisi olduğu bilinen devletlerin ve rejimlerin eline geçmesini engelleme amacı oluşturmaktadır. Bu girişimdeki algılama tarzına göre, normları ve düzeni radikal biçimde tehdit eden fundamentalist hareketlerin ortaya çıkışıyla birlikte dünya son derece tehlikeli bir yer haline gelmiştir ve tüm barışsever milletler ahlaki olarak bu silahların yayılmasına karşı işbirliği yapmalıdırlar. Bu girişim, KİS’lerin yayılmasının önlenmesi için PSI üyesi ülkelerin suları, hava sahaları ve toprakları dahil, nerede olursa olsun, güç kullanımına müsaade etmektedir.⁴

Yayılma Güvenlik Girişimi, NPT ve NPT’nin ek protokolleri dahil KİS’lerin yayılmasını önleme araçlarının ve rejimlerinin çok sayıda sınırlama ve engel getirmelerine rağmen dünyanın ihtiyaçlarına karşılık vermediği algılama-

sına dayandırılmıştır. Böyle bir endişenin günümüzdeki en son örnekleri belki de Irak, Libya, Kuzey Kore ve İran’ın üçüncü taraflar ve uluslararası karaborsa üzerinden yürüttüğü nükleer teknolojiyi elde etme çalışmaları ile ilgilidir.⁵ Kimyasal ve biyolojik silahlar alanında problem daha karmaşık ve zordur. Çünkü bu tip silahların üretiminde kullanılan çok sayıda hammadde aynı zamanda tarımda ve evlerde böcek zehiri olarak da kullanılmaktadır. Bu nedenle bu tür kimyasal maddelerin ihracatını ve ithalatını, kötü amaçlarla kullanılabileceğini farz ederekten yasaklamak son derece zordur.

KİS’lerin Yayılmasının Nedenleri

Silahlanma yarışı ve silahların yayılması konularında çalışan uzmanlara göre, Ortadoğu’da silahlanma yarışının, kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasının önemli bir nedeni İsrail’in nükleer cephaneliğe sahip olmasıdır. İsrail bu durumu reddetmektedir. Ayrıca bu konuda gerçekçi bir değerlendirme yapmak da son derece güçtür.⁶ Fakat bu olgunun stratejik anlamı son derece önemlidir. Ortadoğu’da kimyasal silahlar geliştirmeye yönelik çalışmaların, İsrail’in nükleer silahlar üzerinde çalıştığı öğrenildiği zaman başlamış olduğu inanılmaktadır. Sınırlı iktisadi ve teknolojik kapasiteye sahip olan Suriye ve Mısır gibi ülkeler, kimyasal silahlar gibi daha ucuz ve daha kolay ulaşılabilir caydırıcı gücü elde etmeyi tercih etmişlerdir.⁷

Ortadoğu devletlerinin, İsrail’in askeri kapasitesinden ve gücünden korktukları bir sır değildir. Bu ülkeler, İsrail’in sadece nükleer silahlara değil, aynı zamanda kimyasal ve biyolojik silahlarla birlikte son derece gelişmiş gönderme sistemlerine de sahip olduğuna inanmaktadırlar. Ortadoğu devletlerine göre, İsrail’in sahip olduğu bu silahlar, “bu devletin varlığının mutlak garantörüdür”.⁸ Tabii ki, böyle bir caydırıcı kabiliyete sahip olmanın önkoşulu, KİS savaş başlıklarını düşman hedefine taşıyacak araçlara veya uzun mevzili füze sistemine sahip olmaktır. Bu konuda İsrail 1960’lı yıllardan beri son derece başarılı çalışmalar yürütmektedir. İsrail’in, Batı’da kullanılan füzelerden bile daha komplike füzeler geliştirmiş olduğu inanılıyor.⁹

İran 1970 yılında NPT’yi onaylamış¹⁰ ve IAEA’nın periyodik olarak yaptığı denetimlere izin vermektedir. İsrail ise hâlâ bu belgeyi imzalamayı kabul etmemektedir. Nükleer durumu ve stratejisi açısından İsrail, İran’a göre daha şüpheli ve belirsizdir. İsrail, Kimyasal Silahlar Konvansiyonu (*Chemical Weapons Convention - CWC*)’nu imzalamış, fakat onaylamamıştır; Biyolojik ve Toksin Silahlar Konvansiyonu (*Biological and Toxin Weapon Convention - BWC*)’nu ise imzalamayı reddetmiştir.¹¹ İran ise her iki konvansiyonu da onaylamıştır.¹²

Suriye ve Mısır, KİS konusundaki yaklaşımları ve statüleri olumsuz olarak değerlendirilen bölgedeki iki önemli ülkedir. Suriye, NPT’yi 1968’de imza-

lamış ve 1969'da onaylamıştır. Fakat bugüne kadar CWC'yi imzalamayı veya onaylamayı reddetmektedir. Mısır ise NPT'yi 1981'de kabul etmiş ve 1982'den itibaren IAEA'nın denetleme rejimi altında geniş kapsamlı önlemler uygulamaktadır. Fakat 1995 tarihli Gözden Geçirme ve Genişletme Konferansı'ndan itibaren Mısır, NPT'yi en rahat biçimde eleştiren ülkelerden birisidir. İsrail'in belirsiz ve şüpheli nükleer statüsünden rahatsız olan Mısır, uluslararası topluluğun İsrail'e NPT'yi imzalamadığı için yeterince baskı yapmamasını eleştirmektedir.¹³

İran'ın Belirsiz Nükleer Stratejisi

Nükleer tutkularından ve uzun mevzili füze teknolojisi çalışmalarından dolayı İran'ın bölgeye yönelik potansiyel bir tehdit olarak algılanması şeklindeki inanca rağmen var olan somut gerçekler, bu inancın ve iddianın doğruluğunu kanıtlamaya yetmiyor. İran'ın, İslamcı rejimini devam ettirme konusunda stratejik endişe duyması hiç kimseyi şaşırtmamalıdır. Çünkü bir Arap devleti olmayan İran, hem komşuları hem de dış güçler ile uzun düşmanlıkları içeren sert bir anıya sahip olan düşman bir çevre içinde yer almaktadır. Ayrıca, Ortadoğu'da KİS'e yönelik artan iştahın, İran'ın bölgedeki askeri duruşuyla herhangi bir düzeyde ilintili olduğuna ilişkin somut bir gösterge mevcut değildir. İstatistiklere göre, Ortadoğu'daki bütün güç dengeleri ve silahlanma harcamaları göz önüne alındığında İran, Basra Körfezi'nin küçük devletlerinin bile çok gerisinde bulunmaktadır.¹⁴

İran'ın nükleer güçler tarafından çevrelenmiş durumda olduğunu anlamalıyız: Doğuda Pakistan ve Hindistan, batıda İsrail, kuzeyde Rusya, güneyde Amerikalılar ve müttefikleri. İran son derece hassas bir jeostratejik konumdadır. Bu nedenle İran, kendi stratejik ve güvenlik duruşunu komşularına ve yabancı güçlere kabul ettirmek zorundadır. Dolayısıyla eğer İran bu kırılgan stratejik ortamda nükleer kabiliyet elde etme amacı güdüyorsa, bu meşru bir amaçtır. NPT üyesi bir ülke olarak İran'ın nükleer faaliyetlerinin, askeri stratejisi içinde her hangi bir yere sahip olduğuna ilişkin açık bir gösterge yoktur. Öte yandan ise İran'ın üst düzey siyasileri tarafından yapılan tartışmalı açıklamaları tüm faaliyetleri belirsizlik ve kuşku altında bırakmaktadır.

İran barışçıl amaçlarla nükleer çalışmalar yaptığını iddia etmekle birlikte, yeni-muhafazakâr kanattan sert ve tehditkâr açıklamalar gelmektedir. İran'ın nükleer kabiliyet elde etme konusundaki kararlılığı, Ortadoğu'da korku ve endişenin bir kaynağı haline gelmiştir. Bu durum özellikle küçük, geleneksel ve stratejik olarak savunmasız olan Basra Körfezi ülkeleri için geçerlidir. Aynı zamanda İsrail ve Türkiye gibi bazı savunma paktları yoluyla stratejik olarak birbirlerine bağlı olan ülkeler de İran'ın nükleer çalışmalarından her geçen

gün daha fazla oranda endişe duymaktadırlar. İran’ın günümüzde Rusya¹⁵ ve diğer bazı ülkeler¹⁶ ile yürüttüğü silah ticareti bölgede ve dünyanın her yerinde kaygıyla karşılanmaktadır.

İran’ın, enerji üretim tesisleri kurma amaçlı barışçıl teknoloji kılıfı altında nükleer kabiliyet geliştirebileceği yönündeki şüphe, İranlı siyasetçiler ile stratejistlerin gerçek niyetleri hakkında bölgede bir güvensizlik ortamı oluşturmuştur. İran’ın nükleer tesislerinin muhalif gruplarca açığa çıkarıldığı günden itibaren, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (*International Atomic Energy Agency – IAEA*) ve dünyanın lider güçleri İran’a baskı yapmaktadırlar. Bu güçler İran’ın bir NPT üyesi olarak tüm nükleer faaliyetlerini askıya almasını ve NPT’ye göre tüm devletlerin sahip olduğu yasal haklardan vazgeçmesini istemektedirler.

İlerici yönetim süresince İran ve Avrupa Birliği (AB) arasında bir dizi görüşmeler düzenlenmiş ve bir mutabakata varılmıştır. Bu mutabakata göre İran, güven inşa etmek amacıyla nükleer çalışmalarını *gönüllü ve geçici* olarak askıya almayı kabul etmiştir. Fakat İran’da sert yeni muhafazakârların iktidara gelmesiyle birlikte bütün perspektif aniden değişirken, görüşmeleri yürüten önceki takım yeni muhafazakârlar tarafından ülkeyi satmakla suçlanmıştır. Dolayısıyla böylece yeni başkan ve yeni bakanlar tarafından yeni bir strateji uygulamaya sokulmuştur. Yeni hükümet, IAEA ve diğer ilgili taraflarca suçlanmaya ve eleştirilmeye başladıktan sonra meydana gelen nükleer mesele ile ilgili tüm gelişmeleri daha önceden incelediğim için bütün bunları burada tekrarlamama gerek olmadığını düşünüyorum.¹⁷ Şunu hatırlatmakta fayda var ki, Tahran’daki yeni sert kanat yönetimi uyum ve güven inşa etme yerine meydan okuma ve karşı koyma stratejisini uygulama eğiliminde görünmektedir.¹⁸ Belki ki bu strateji, var olan güvensizlik atmosferini ortadan kaldırmaya yardımcı olmayacaktır. Bu strateji bölgesel silahlanma yarışını daha da fazla hızlandırabilir ve aynı zamanda BM Güvenlik Konseyinin önümüzdeki haftalarda ve aylarda İran’a yönelik somut bir harekât gerçekleştirmesinin yolunu hazırlayabilir.¹⁹

KİS Kısıtlamaları İçin Politika Seçenekleri

Bu tebliğin girişinde de belirttiğim gibi, Ortadoğu’da silahlanma yarışı ve askeri rekabet uzun yıllardır sürmekte olan bir konudur. Son 30 veya 40 yıl boyunca bölgede pek çok savaşa ve silahlı çatışmaya tanık olduk. Ortadoğu’da devasa büyüklükteki petrol kaynakları ile diğer doğal kaynakların varlığı bölgenin hayati jeo-stratejik önemini ve hassaslığını arttırmaktadır. Ayrıca dinsel, kültürel ve etnik çeşitlilik bölgenin kırılğan stratejik doğasını arttıran son derece önemli faktörlerdir.

Düşmanlıkları içeren bu stratejik bölgeye barışı ve huzuru taşımakta başarısız olmuş olan çeşitli girişimleri göz önünde bulundurmak suretiyle geleceğe ilişkin politika seçenekleri daha realist ve pragmatik biçimde oluşturulmalıdır. Aksi durumda, idealist kararlar, anlaşmalar veya güvenlik haritaları sonuçsuz ve beyhude olabilir. Sonuç olarak aşağıdaki öneriler, daha ayrıntılı düşüncelere ve değerlendirmelere ulaşmak amacıyla ana başlıklar halinde sunulmaktadır. Bu seçeneklerden bazıları uygulanamaz görünebilir. Fakat bu seçenekleri denemeden bir kenara atmamalıyız.²⁰

- İki taraflı ve çok taraflı girişimler yoluyla İsrail ile var olan Filistin sorununun çözülmesi,
- Büyük Ortadoğu'da ve yakın çevresinde bir KİS serbest bölgesinin oluşturulması,
- Şu anda yürürlükte olan veya yeni oluşturulacak olan uluslar arası anlaşmalar yoluyla bölgedeki tüm devletlere silah (başlıca konvansiyonel ekipmanlar, kitle imha silahları ve bunlarla ilgili materyaller) satışının yasaklanması,
- KİS'in yayılması meselesi ile ilgili olan kurallara ve düzenlemelere aykırı hareket eden devletlere, çok uluslu kuruluşlara ve şirketlere karşı sert yaptırımların ve önlemlerin uygulanması,
- Yerel normlara, kültürlere ve inançlara uygun olan demokratik değerlerin desteklenmesi ve yükseltilmesi,
- Devletlerin iç meselelerine müdahale etmekten kaçınmak ve bütün yabancı güçlerin aşamalı olarak bölgeden çekilmesi.

Notlar

¹ Örneğin, 8 yıl sürmüş olan İran-Irak Savaşı; Irak’ın Kuveyt’e saldırması ve bölgede ki diğer düşmanlıklar ile askeri çatışmalar.

² KİS’nin yaygınlaşmasının sınırlandırılması veya engellenmesi yeni bir konu değildir. Fakat uluslar arası organize terörizmin ön plana çıkması ve KİS’in uluslararası terör tarafından kullanılması terörizm algılamasını ve KİS’nin kullanımını global stratejik tehdide dönüştürdü. KİS’nin teröristler tarafından kullanılabilirliği gerçeği ve radikal ulusların söz konusu sistemleri (örneğin, Amerikan global füze savunma sistemi) kullanma konusundaki kapasitelerine karşı savunmak için askeri kabiliyetin geliştirilmesinde artan ihtiyaç, son on yıl içinde KİS’in yaygınlaşmasına karşı yapılan girişimlerin etkinliğinin sınırlarını belirlemiştir. Bu konudaki önemli bir örnek, ABD ve onun müttefikleri tarafından 1987 yılında kurulan “Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (*Missile Technology Control Regime – MTCR*)”dır. MTCR, KİS’ni gönderme sistemlerinin geliştirilmesinde kullanılan teknoloji ve ekipmanların transferini engellemeyi amaçlayan bir kontrol sistemidir. Fakat bu kontrol sistemi, tehlikeli olarak değerlendirilen rejimlerin söz konusu programları geliştirmelerini engelleme konusunda kısmi bir başarıdan fazlasını elde edemedi. Diğer bir başarısız çevreleme politikası örneği Yayılmayı Önleme Antlaşması (*the Non-Proliferation Treaty – NPT*)’dır. İran, NPT kurallarına bağlı olmasına rağmen bir nükleer silah programı geliştirmektedir. Bkz. Craig D. Kugler , *The Proliferation Security Initiative: The Middle East Context*.

³ PSI ilk önce Mayıs 2003’de 11 ülke tarafından başlatıldı: ABD, Avustralya, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Polonya, Portekiz, İspanya ve İngiltere. Bu antlaşmanın amacı KİS’nin yayılmasını engellemektir. PSI’ya göre “kitle imha silahları”, sadece nükleer, kimyasal ve biyolojik silahları kapsamıyor, fakat aynı zamanda bunları hedefe gönderen (taşıyan) gönderme sistemlerini ve ilgili materyalleri de içeriyor. PSI’ya taraf olan ülkeler, KİS’nin taşınması ve yayılmasında kendi topraklarının, gemilerinin ve havalimanlarının kullanılmasını önleme ile ilgili bazı yasaları kabul ettiler ve uyguladılar. Bu konuda kullanılan siyasal araçlar ise uluslararası toplumdan PIS için mümkün olduğu kadar büyük destek almayı amaçlıyor. PSI’nın özgüllüğü bu antlaşmanın kullandığı güvenlik araçlarında yatmaktadır. Bkz.. Craig D. Kugler , *The Proliferation Security Initiative: The Middle East Context*.

⁴ PSI grubu Eylül 2003’te “Yasaklama İlkeleri Bildirisini” yayınladı. Bildiri, KİS’i yasaklama konusunda işbirliği yapma ihtiyacı ve bu yasaklamamın hangi yöntemlerle gerçekleştirilebileceği hakkında hazırlanılmıştır. Bu bildiride “yasaklama”, “durdurmak, yolunu kesmek” anlamına geliyor. PSI ülkeleri, KİS’in transferini durdurmak/yolunu kesmek amacıyla, hem kendi kara suları, hava sahaları ve topraklarında hem de kendi egemenlik sınırları dışında kalan yerlerde güç kullanma konusunda işbirliği yapmaya karar verdiler. PSI, kendi faaliyetlerini destekleyecek olan bir ortak yasal zemin ve KİS’in yayılması ile ilgili kuşku duyulan faaliyetlere karşı bilgi alışverişi oluşturmaya çalışıyor. Bkz. a.g.e.

⁵ Amerikan askeri gücünün Irak’a müdahale etmesinin önemli bir nedeni, en sonunda yanlış olduğu kanıtlanmış olan, Saddam Hüseyin’in elinde KİS olduğuna ilişkin istihbarat bilgileri idi. Şu anda Libya nükleer hırsından tamamıyla vazgeçmiş durumdadır.

Kuzey Kore ise, yürütmekte olduğu nükleer askeri projeleri sona erdirmek için ABD, Çin ve diğer ilgili taraflar ile görüşmeler yapmaktadır. İran, nükleer çalışmalarına son vermemiş olan listedeki son ülkedir. Batılı ülkeler, ileri sürülen iddiaları reddetmesine ve barışçıl elektrik üretimi elde etme niyetinde olduğunu söylemesine rağmen, İran'ın, sivil program örtüsü altında nükleer silahlar geliştirdiğinden kuşkuluyor.

⁶ Çok sayıda kaynağa göre, İsrail 1950'li yılların ortalarında, kendisini çevreleyen düşman Arap ülkelerini caydırabilmek için nükleer bombaya ihtiyaç duyduğuna ilişkin stratejik bir karar aldı. Günümüzde İsrail'in 100 ila 200 arasında savaş başlığına sahip olduğu tahmin ediliyor. İstihbarat kaynakları İsrail'in ayrıca kimyasal silahlara sahip olduğunu söylüyor. Silah kontrol uzmanları, bu kimyasal silahların İsrail'e bir nükleer bombadan daha az caydırıcılık sağladığını söylüyorlar. Bkz. Timothy M. Phelps and Knut Royce: "The Middle East Arms Race Sources: Arab nations spurred by Israel," In-Depth Coverage, *Newsday (New York)* April 20, 2003.

⁷ Silah kontrol uzmanları, Suriye, Mısır, İran ve Irak'ın, İsrail'in nükleer bomba ürettiğini öğrendikleri zaman kimyasal silahlar üretmeye başladıklarını söylüyorlar. Bu Arap devletlerine, eğer İsrail, Arap ülkelerinin Tel Aviv'e bir kimyasal saldırı ile karşılık verebileceklerini bilirse, ancak bu durumda, İsrail, Kahire, Şam veya Bağdat üzerinde nükleer bomba kullanmaktan caydırılabileceğine inandılar. Bkz. a.g.e.

⁸ Bir uzmana göre, "İsrail güvenlik stratejisi geniş kapsamlı karşılık verme gücüne sahiptir ve İsrail'in her zaman için potansiyel düşmanlarından daha yıkıcı bir karşılık verme gücüne sahip olmasını garantilemek istiyor. Mısır ve Suriye, İsrail'e karşı bir caydırıcı güç olarak kimyasal silahlar geliştirmeyi düşünüyorlar. Yoğun Amerikan baskısına rağmen bu ülkeler, kimyasal silahların geliştirilmesini veya kullanımını yasaklayan uluslararası antlaşmalara imza atmaktan kaçınıyorlar ve ayrıca İsrail de *Nükleer Silahların Yayılmasına Karşı Antlaşma*'yı imzalamayı reddediyor. A.g.e.

⁹ İsrail 1960'lı yıllardan beri füzeler geliştiriyor. Sahip olduğu büyük kapsamlı füze kabiliyeti *cruise* ve balistik füzeleri, insansız uçan hava araçlarını (*unmanned aerial vehicles – UAVs*) ve *Arrow Theater* savunma füze sistemini içeriyor. İsrail 1973'te 500 km menzilli birinci kuşak balistik füze (*Jericho-1*) geliştirdi. 1986 yılında ise 1.500 – 3.5000 km menzilli (orta menzilli) ikinci aşama balistik füze (*Jericho-2*) geliştirildi. Ayrıca, İsrail'in 4.800 km menzilli *Jericho-3* ile uzaya roket fırlatma aracı (*Shavit-1*) geliştirmiş olduğu söyleniyor. Bkz. Gitty M. Amini, "Weapons of Mass Destruction in the Middle East," Center for Nonproliferation Studies (CNS) Monterey Institute of International Studies February 2003.

¹⁰ İran, IAEA'dan gelen denetçiler ile işbirliği yapmıştır ve IAEA İran'ın NPT kurallarını çiğnediğine ilişkin her hangi bir kanıt bulamamıştır. Fakat 2002'nin ikinci yarısından itibaren İran ile IAEA arasında görüşmeler ve tartışmalar devam etmektedir. IAEA, İran'ın hızlandırılmış şüpheli nükleer çalışmaları hakkında güvence veren ek protokollerin yapılmasını talep ediyor.

¹¹ İsrail, CWC'yi 1993'te imzaladı, fakat henüz onaylamadı. İsrail ayrıca Kapsamlı Test Yasağı Antlaşması (*Comprehensive Test Ban Treaty – CTBT*)'nı imzaladı ve onaylamayı tartışmaktadır. İsrail, Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (*Missile Technology Control Regime – MTCR*) üyesi değildir, fakat MTCR'nin kurallarına uyma teminatı vermiştir.

¹² İran, CWC’yi 1997’de ve BWC’yi 1973’te onayladı.

¹³ CWC’yi imzalamayı veya onaylamayı reddeden Mısır, 1972 yılında BWC’yi kabul etti. Fakat Mısır, BWC’nin uygulanması ve BWC’nin kurallarına uyma konusunda inandırıcı olmuyor ve güvence vermiyor. Yukarıdaki bilgilerin hepsi şu kaynaktan alınmıştır: Gitty M. Amini, “Weapons of Mass Destruction in the Middle East,” Center for Nonproliferation Studies (CNS) Monterey Institute of International Studies February 2003.

¹⁴ Kongre Araştırma Servisi’nin yıllık raporları ile Dünya Askeri Harcamalar ve Silah Transferleri’nin değişik yayınları dahil çok sayıda önemli doküman ve çalışmaya göre, İran silah transferleri alanında çok gerilerde yer almaktadır. Bu çalışmalar gösteriyor ki, örneğin, 1987-1998 döneminde Körfez İşbirliği Konseyi (Gulf Cooperation Council – GCC) üyesi 6 ülkenin toplam silah alımı 52 milyar doları aşarken, aynı dönemde bu rakam İran için 2,5 milyar dolar olmuştur. Diğer bir örnek vermek gerekirse; 1995-1998 döneminde Suudiler 8 milyar dolara yakın bir değerde silah satın almışlardır. İran için bu rakam ise 1,4 milyar dolar düzeyinde kalmıştır. Bkz. Kaveh L. Afrasiabi, “Iran’s Military Modernization and the Regional Arms Race”.

¹⁵ Son olarak İran’ın Rusya’dan anti-füze sistemleri satın aldığı ortaya çıktı. Uzmanlara göre, bu sistemler Amerika ve İsrail’den gelebilecek saldırılara karşı koymak amacıyla satın alındı.

¹⁶ Geçen yıl Avusturya’nın İran’a 800 adet Hs50 model snaypır tüfek satmasına ABD karşı çıktı ve İran’a askeri teknoloji ile ekipman sattıkları için Çinli, Hindistanlı ve Avusturyalı toplam dokuz şirkete yaptırım uyguladı. Uygulanan yaptırım, bu dokuz şirketin Amerikan şirketleri ile iş yapmasını yasakladı. Bu yaptırım 2000 tarihli İran Yasılamayı Önleme Yasası (the Iran Non-Proliferation act of 2000)’na dayandırıldı. Bu şirketle İran’a, kimya, füze ve havacılık ile ilgili birtakım ekipmanlar ve teknolojiler sattılar. Bu satışı yapan şirketler şunlardır: China National Aero-Technology Import Export Corporation (Catic), Missile Builder China North Industries Corp.(Norinco); the Chemical Equipment Group Zibo Chemet Equipment Corp., Hongdu Aviation, Ounion International Economic ve Technical Cooperative Ltd. Limmt Metallurgy and Minerals. Yaptırıma maruz kalan şirketler arasında ayrıca iki Hindistanlı kimya şirketi yer aldı: Sabero Organics ve Sandhya Organics. Bkz. Iran Daily, December 29, 2005. p.1.

¹⁷ Bu konuda yazmış olduğum makaleler için bkz. Ali-Asghar Kazemi, “Iran’s New President and the Nuclear Issue,” August 2005 ; “ Iran: The Price of going Nuclear,” October 2005 ve “Iran and the Nuclear Trap,” November 2005” ; “Iran’s Quest for Regional Hegemony”. Tüm bu makalelere web sitesinde ulaşabilirsiniz: www.aakazemi.blogspot.com

¹⁸ Londra merkezli Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu başkanı John Chapman, bir konferansta yaptığı konuşmasında, Avrupa Birliği’nin uyguladığı diplomatik baskının, İran’ın geliştirmekte olduğu nükleer zenginleştirme programını durdurma konusunda yetersiz olacağını söyledi. Ayrıca Chapman, eğer İran nükleer kabiliyetini oluşturursa, Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan’ın “kendi pozisyonlarını yeniden değerlendirmeleri” gerekeceğini belirtti. Chapman’a göre, bölgedeki ülkelerin – özellikle (Pers) Körfez Arap ülkelerinin –, İran’ın bir nükleer kapasiteye ulaşmasının stratejik algıla-

mayı ve bölgesel güç dengesini nasıl değiştireceği konusunda duydukları endişeleri açıkça ifade etmeleri arzu edilir bir durumdur. Bkz. "Iran's Bomb could fuel Middle East arms race," October 25, 2005, IISS(Reported by Reuters from London).

¹⁹ Beyaz Saray sözcüleri son olarak, İran'a yönelik Birleşik Devletler askeri harekâtı gündemde yoktur ve Başkan George W. Bush, uluslararası toplum diplomatik araçları kullandığı sürece daha başka seçenekleri kullanmayacaktır şeklinde bir açıklama yaptı. Şunu belirtmemiz gerekir ki, Rusya ve Çin, İran'ın, uranyum dönüştürme, nükleer silah elde etmek için gerekli olan gerçek uranyum zenginleştirmenin ilk aşamasıdır diyen Güvenlik Konseyi'ne sevk edilmesine karşı çıkmaktadırlar. Bkz. a.g.e.

²⁰ Bu konuda daha ayrıntılı çalışmalarda araştırmacılara yardımcı olabilecek başlıca kaynaklar şunlardır: Lawrence Scheinman, *Weapons of Mass Destruction in the Middle East Threaten the International Community*; Michael Donovan, *Iran, Israel, and Nuclear Weapons in the Middle East* (Center for Defense Information, February 2002); Anthony H. Cordesman, *Proliferation in the "Axis of Evil": North Korea, Iran, and Iraq* (Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies, January 2002); Anthony Cordesman, *Weapons of Mass Destruction in the Middle East* (Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies, 2001); Anthony M. Cordesman, *National Developments of Biological Weapons in the Middle East* (Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies, July 2001); Shai Feldman, *Nuclear Weapons and Arms Control in the Middle East* (Cambridge, MA: MIT Press, 1997); Khidr Abd Al-Abbas Hamzah, *Saddam's Bombmaker: the Terrifying inside Story of the Iraqi Nuclear and Biological Weapons Agenda* (New York: Scribner, 2000); Mehmood-Ul-Hassan Khan, *Emerging Geo-Strategic Trends in Middle East and Its Implications for USA and rest of The World*

February 25, 2004; John Loftus and Mark Aarons, *Another View Of Nuclear Israel And The Middle East Arms Race*. Also see the following Websites:

-Center for Strategic and International Studies; www.csis.org

-Institute for Science and International Security. www.isis-online.org

-CNS, Middle East Resources. www.cns.miis.edu/research/

İran'ın Endüstriyel Kalkınması: Türkiye ile İşbirliği için Fırsatlar

Dr. Ali RASHIDI*
Çeviren Ashı HÜSEYİNOĞLU

Giriş

Genel anlamda ekonomik gelişmeler ve belirli endüstriyel gelişmeler-sanayi devrimine ilaveten- hassas, çok yönlü, akıl gerektiren, malzemenin, idarenin olduğu ve insanların yakın ilişkilerindeki bütün bağlılık ve fedakârlıklarının üstünde yer alan bir yapıdır. Bireyler, hükümetler, kurumlar ve halkın ortak iradesi, gelişimde avantajların sağlanması, teknoloji, bilim ve bireysellikte görünüş ve zihniyet, üretim ve malzemedeki ilerleme artışının sonuçlarının nasıl olduğunu ve tüm bunların nasıl başladığını Batı Avrupa'nın ekonomi tarihi bize bütünüyle öğretir.

Hammaddelerin var olması ve kullanılabilirliği -kömür, demir, maden cevherleri, su, tarıma elverişli topraklar, yollar, iş gücü ve yurtiçi talep- bir ülkenin endüstriyel gelişiminin başlangıcı ve ilerlemesi için gerekli iken, ekonomik faaliyetlere olanak sağlayan; ticaret, dış politika ve ilişkiler için olumlu bir çevreyi yaratmak ve sürdürmekten sorumlu bir hükümet veya uyumlu bir merkez otoritenin rolü, uygun yasalar ve tüzüklerin geçiş ve idaresi, bireysel inisiyatiflere izin verilmesi ve temel bireysel özgürlüklerin garanti altına alınması da aynı derecede önemlidir.

19. yüzyıl ikinci yarısında Almanya'nın endüstriyel gelişmesi kısmen, bütünüyle gelişmekte olan ülkelere değerli bir ders sunar. Bu, sorumluluk sahibi bir yönetim altında, kıtlığın, hammaddelerde eksikliklerin giderilebileceği hatta bunun bilim ve teknoloji ile doğru bir hamle geliştirilerek avantaja dönüş-türülebileceği, mevcut olan kaynaklardan yeni ürünler üretmeye teşvik etmenin, dünyaya doğru fırsat pencerelerini açtığını göstermektedir.

Yirminci yüzyıl ekonomik başarı örneği olarak -son on yıllarda Kore, Şili, Malezya, Çin ve Hindistan- bazı ihtimallere karşı, endüstriyel gelişimi kendi tedarik ederek, başarı için gerekli birleşimlerle mevcut kılmaktadır.

* Tahran Ticaret Odası Araştırma, Eğitim, Danışmanlık ve Yayın Komisyonu Başkanı

İran'ın endüstriyel kalkınması, hükümet desteği ve özel girişimlerin uygun şekilde bir araya gelmesiyle 1930'larda başlamasına rağmen, II. Dünya Savaşı ve 1951-1953'te petrolün millileştirilmesiyle kesildi. Dördüncü Kalkınma Planı esnasında büyük bir başarı sağlamasıyla 1955'ten sonra yeni bir başlangıç yapmış, ancak 1973'ten sonra petrol parasının akışıyla ve son olarak 1979 Devriminin gelişle bu kalkınma planı raydan çıkmıştır.

Devrimden sonra belirli endüstriyel sektörlerin ve genel olarak tüm ekonominin özelleştirilmemesi, 1980'lerde İran'ın sekiz yıl Irak ile savaşmak zorunda kalmış olması; ülkenin hükümet ve özel sektör ile ilişkisinin şimdiki endüstriyel gelişimi sağlayacak şekilde Anayasa ile tasdik edilmiştir. (Madde: 44 ve 45, 51...)

İran'ın Endüstriyel Gelişimi:

İran'ın ekonomik gelişmesi görkemli bir tırmanmayla 1967'de başladı ve 1978'de bitti. Bu dönemde GSYİH'de ortalama büyüme yüzde 8,6 idi. 1979 Devriminin öncesindeki son iki yılın dışında, ortalama yıllık büyüme 1967-1976 döneminde yüzde 11,9'a fırladı. Ortalamanın üzerinde büyüme oranı olan sektörler, kamu hizmetleri (yüzde 16,9), inşaat (yüzde 16,6), hizmetler (yüzde 12,3) ve endüstriyel üretimdir (yüzde 11,9). Tarım ve petrol sektörlerinde büyüme ortalama büyüme hızından uzak daha düşük oranda olmuştur (sırasıyla yüzde 3,4 ve yüzde 5,4); bu dönemde GSYİH'de endüstriyel sektörün payı yüzde 4,9'dan yüzde 7,0'a yükseldi.

Devrim sonrası İran'ın ekonomik performansı iki döneme bölünebilir; 1979-1989 ve 1990'dan bugüne. İlk dönem esnasında (İran-Irak savaş yılları), GSYİH reel olarak yüzde 9'a indi (Tablo1), ama son dönemde reel olarak iki katından daha fazla yükselmesiyle, 1989'da 191,502.7 milyar İran Riyalinden 2004'de 397,303 milyar İran Riyaline yükseldi. Savaş yılları esnasında endüstriyel sektör, savaş amaçlı bazı yeni yapılanmalar teşkil etmiş ve GSYİH'da katma değer payı yüzde 75 büyüme olarak gösterilmiştir. Bu dönemde, madencilik sektörü yüzde 28'lik payla gelişme göstermiştir.

Endüstriyel sektör için 1990'da başlayan büyük sıçrama, günümüze kadar devam etmiştir. 15 yılda (1990-2004) dikkate değer başarı ile reel olarak üretim yüzde 174 artmış, aynı dönemde ülkenin GSYİH'da yüzde 82'ye yükselmiştir (Tablo 3). Devrimin ve İran savaşının yıkıcı net etkisi, 1979-2004 döneminde GSYİH daha önceki on yıl boyunca yüzde 8,6'ya kıyasla sadece yüzde 2,3'tür. Aynı dönemde, yüzde 7,7 büyüme oranına sahip kamu hizmetleri sektörlerinden (elektrik, su ve gaz) daha düşük olan endüstriyel ve maden sektörlerinde büyüme, sırasıyla yüzde 6,2 ve yüzde 5,2 olmuştur.

Uzun Vadeli Büyüme ve Endüstriyel Politikalar (2005–2025)

2005'de İran, “Sand-e Cemandaz” olarak adlandırdığı, yirmi yılı içeren, hayali ekonomik-endüstriyel politikasını ilan etti. İlk 10 yıl boyunca, reel ortamda GSYİH'nin yıllık yüzde 8,3 büyüyeceğini ve endüstriyel üretimin yüzde 12,1'e yükseleceğini tasarlamaktadır.

GSYİH'de endüstriyel sektörün payı, 2004'te yüzde 18 iken, bu oran 2015'te yüzde 24,4 beklenmektedir.

İkinci on yıldan 2025'in sonuna kadar, GSYİH'nin yıllık büyümesi yüzde 9 ve yıllık endüstriyel üretimin büyümesi yüzde 10,4, böylece 2025'te GSYİH'de sanayinin payı yüzde 30'a kadar ulaşacaktır.

İran'ın dördüncü kalkınma planı 2005–2009 yıllarını içermekte, örneğin gelecek yirmi yılın ilk beş yılı, endüstriyel sektör için yüzde 11,2 büyümeyi kenara koydu ve böylece yüzde 1,8'le GSYİH'deki payını yükseltiyor. Daha geniş işgücü ve yatırımın artması yüzde 61'lik büyümeye katkıda bulunacaktır ve kalan üretim faktörlerinin verimliliğini geliştirmeye neden olacaktır. Bu dönemde, endüstriyel sektörde yatırım, ekonomide toplam yatırımların yüzde 21'ni absorbe ederek, yıldan yıla ortalama yüzde 17,1 oranında artacaktır. Dördüncü Kalkınma Planı esnasında, endüstriyel sektörde tamamen yüzde 29'u yeni çalışan için hesaplanan 1,25 milyon yeni iş alanı yaratılması beklenmektedir.

Kapasite

İran'ın uzun vadeli endüstriyel politikaları ve stratejilerini takip eden faktörlerde temel alınanlar:

(a) Petrol, gaz, metal ve metal olmayan mineraller gibi, zengin doğal kaynaklar, son zamanlarda tasdik edilmeye başlanan, petrokimya ve enerji endüstrilerinin temelini oluşturmakta, Basra Körfezindeki Fars bölgesinde geniş çaptaki çalışmalar, demir ve çelik, alüminyum, kurşun, sodyum, fosfat, baryum, tuz, kömür ve benzeri minerallerin ticari sömürsünün ve yeni endüstrilerin gelişmesini amaçlamaktadır. Petrol ve gaz, kısaca tartışılacak, önceden görülebilen gelecekte ekonominin bel kemiğini oluşturmaktadır.

(b) 2003 deki tarım ve bahçe ürünleri üretiminin 76,5 milyon tonu ülkenin farklı iklim ve topografisi sayesinde karşılanmıştır. Tarım sanayi iç ve uluslararası marketlerde sürekli genişleme parlaklığında, kalkınma için yüksek potansiyele sahiptir.

(c) Ülkenin genişliği, hem insanlar hem de vahşi hayat için çevreyi doldurmadan ve zarar vermeden, ülkenin baştanbaşa endüstriyel yayılımında çok uygun bir faktördür.

(d) 1,715 megawattlık elektrik yükleme kapasitesiyle 364 endüstriyel alanla birlikte yollar, anayollar, elektrik, gaz ve telekomünikasyon şebekesi gibi altyapılar hazır bulunmaktadır (2003). Bu alanların elli yedisi ayrıca gaz şebekelerine bağlıdır. Bu endüstriyel alanlar 9.560 endüstriyel ünite içermektedir.

(e) Ülkenin stratejik konumu Hazar denizi ve Basra Körfezini sınırlamaktadır. İran, nüfusları toplamda 500 milyonu bulan ülkelerce sınırlanmaktadır. İran yalnızca Orta Asya, Rusya, Çin ve Avrupa için geçiş yolunu sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda bölgede yer alan Arap ülkeleri arasında da kanal vazifesini görür. Kalkınma için mal ticaretinde, transit ticarete ve turizmde büyük potansiyele sahiptir.

(f) Yıllık bir milyona yakın artış oranıyla genç eğitimli iş gücü yetişmektedir. 2004'de işgücü ülke nüfusunun 2/3'ünü kapsamaktadır (67,7 milyon). Bu olumlu faktör yalnızca şu an ki endüstriyel ürünler için büyük bir pazarın olması değil, aynı zamanda ileri teknoloji endüstrisini ve ekonomik temel bilgilerini geliştirmesi açısından da potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

(g) Donanım ve yazılım terimlerinin her ikisinde de gelişmemiş, faydasız ya da az faydalanılan kapasiteler ve endüstriyel makine ve ekipmanların formunda bazı plan ve yeni yapılanmalar, yeni tasarım/mühendislik ve teknoloji-de maliyetin düşürülmesi ile üretimde önemli sonuçlar gerçekleştirilebilir.

(h) Son üç kalkınma planında yapılan büyük yatırımlarla ortalama üretimin verimliliği (petrokimya, metal ve metal alışımlı) geliştirilmiştir.

(i) Yıllık petrol, doğalgaz ve döviz geliri bu yıl yaklaşık 60 milyar ABD dolarına denk gelmesi, hükümetin pek çok endüstriyel kalkınma programının gelişmesiyle herhangi bir uygulanabilir endüstriyel proje için olanak sağlamaktadır.

Petrol ve Gaz

İran, OPEC'de en fazla petrol üretimi sağlayan ikinci ülkedir. İran'ın petrol rezervleri 2005'te dünya toplamının yüzde 10'u olan 132,5¹ milyar varile ulaştı. 27.500 bcm doğal gaz ya da küresel rezervlerinin yüzde 15'ine sahip olan ülke, dünyada ikinci sırada yer almaktadır. Günlük petrol üretim kapasitesi 4 mnb.'dir.²

Petrolün iç tüketimi yaklaşık 1,6 mnb, ülkenin net ihracatı ise yaklaşık 2,5 mnb'dir.

Toplam ihraç kazancının yüzde 80'ini petrolden sağlamaktadır; devlet bütçesinin yüzde 50-60'ını, GSYİH'nin yüzde 15-20'sini oluşturmaktadır. İç petrol tüketimi yıllık yaklaşık olarak yüzde 5 artmaktadır. İran, 1,62 mnb'yi bir-

leştiren bir kapasiteyle dokuz işletilen rafineriye sahip olsa bile, net üretim ihracatını artıracak kapasiteye sahiptir.

İran'ın doğalgaz hacmi geliştirilmemiş, doğalgaz üretimi alanındaki yatırım fırsatları için büyük bir potansiyel göz ardı edilmiştir. Doğal gaz İran'ın toplam enerji tüketiminin neredeyse yarısını karşılamaktadır. Ülke güç kaynağı kapasitesinin yüzde 80'i (31,3 GW) yakıcı gazdır.

Mineral Kaynaklar

Muazzam hidrokarbon rezervlerine ek olarak İran, büyük miktarda diğer mineral kaynaklara da sahiptir. 1,500 yarı metalik ve 50 metalik maden kaynaklarıyla yaklaşık 80 milyon ton mineral üretimi sağlamaktadır. Bakır, demir maden filizi, boksit, kömür, stronsiyum, altın, krom, uranyum, kırmızı oksit, türkuaz ve tuz güncel olarak var olan madenlerdir.

İran'ın bakır kaplama endüstrisinde yapılan özelleştirmeler, petrol ve doğalgazdan sonra en çok yabancı yatırımı çekmiştir 2004'te doğrudan yabancı yatırımlar, 4.364 milyon dolarla endüstrideki toplam yatırımların yüzde 12,5'ni oluşturmuştur.

Tablo 1. İran: Endüstriyel Üretim Yapısı (Milyar İran Riyali; 1997 fiyatları)

Sektör	1977	1987	1997	2002
Yiyecek, Meşrubat ve Tütün Ürünleri	3647.3	1850.9	4936.6	6650.0
Tekstil, Giyim ve Deri Ürünleri	4684.7	5821.3	4994.8	4870.0
Kereste ve İmalat	313.6	580.1	399.5	365.0
Kağıt ve Kağıt İmalatları	566.0	447.7	749.2	781.0
Kimya Sektörü	1543.7	1713.5	7158.8	9983.0
Madeni olmayan mineraller	1051.5	2907.1	4661.1	6024.0
Madenler	617.6	1182.4	5573.2	6135.0
Makineler ve ekipmanları	2434.7	4792.5	12278	23422.0
Toplam	16659.1	19295.5	40751.2	58230.0
GSYİH	236654.3	191312.4	291768.7	355350.0
Katılım Payı (%)	7.0%	10%	14.0%	16.4%

Tablo 2. Türkiye: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ile Ticaret (2004)

	İhracat (Milyar ABD \$)	İthalat (Milyar ABD \$)
Endüstriyel ve Finansal Sistem Dünya Toplamı	61682	96368
Uluslararası Para Fonu Dünya Toplamı	62989	97340
Azerbaycan	404	136
Afganistan	71	7
Pakistan	86	240
Kazakistan	356	441
Kırgızistan	75	13
Tacikistan	42	63
Türkmenistan	215	176
Özbekistan	145	179
İran	810	1961
Toplam	2204	3216
Katkı Payı(%)	3.5	3.3

Tablo 3. İran: İthalatın Dağılımı (1990–2004)

	1990	2000	2001	2002	2003	2004
Toplam (Milyar ABD \$)	18.7	14.3	17.6	22.3	26.4	35.2
Sermaye malları (%)	23.3	33.8	40.5	43.4	42.2	
Ara mallar (%)	63.3	51.7	46.8	43.8	45.8	
Tüketim malları (%)	13.4	14.8	12.9	12.7	12.0	
Diğer (%)	-	-	-	-	-	

Kaynak: İran Merkez Bankası Yıllık Rapor

Tablo 4. İran: Dış Ticaret (1979–2004)

Yıl	Petrol Dışı İhracat (Milyar ABD \$)	Petrol ihracat (Milyar ABD \$)	İthalat (Milyar ABD \$)	Ticaret Dengesi (Milyar ABD \$)
1979	0.81	19.32	9.70	+10.43
1980	0.61	11.61	10.80	+1.42
1981	0.34	12.46	13.50	-0.70
1982	0.28	20.05	11.80	-8.53
1983	0.36	20.46	18.10	+2.72
1984	0.36	16.66	14.50	+2.52
1985	0.47	13.47	11.40	+3.04
1986	0.92	5.98	9.40	-2.50
1987	1.16	9.19	9.40	+0.95
	1.04	7.59	8.20	
1988				+0.43
	6.40	137.29	116.8	
1989	1.00	11.98	12.80	+0.18
1990	1.30	16.01	18.70	-1.39
1991	2.60	13.82	29.70	-13.28
1992	2.90	14.02	29.90	-12.98
1993	3.70	12.21	20.00	-4.09
1994	4.80	14.60	18.80	+0.60
1995	3.30	15.10	12.30	+6.10
1996	3.10	19.30	15.10	+7.30
1997	2.90	15.50	14.20	+4.20
1998	3.00	9.90	14.20	-1.30
1999	3.90	10.30	13.40	+0.80
2000	4.20	24.30	15.10	+13.5
2001	4.60	19.34	18.10	+5.84
2002	5.30	22.97	22.00	+6.27
2003	6.80	27.36	28.80	+5.36
	6.8	36.83	35.2	
2004				+8.40
	60.20	277.01	311.3	

Kaynak: İran Merkez Bankası Yıllık Rapor.

Tablo 5. İran-Türkiye Karşılaştırmasında Ekonomik Göstergeler (2004)

	İran(a)	Türkiye(a)
GSYİH (Milyar ABD \$)	149.3	292.9
GSYİH kişi başı (Milyar ABD \$)	2140	4048
GSYİH kişi başı (Satın Alma Paritesi ABD \$)	9092	7771
Tüketici Fiyatları Enflasyonu (AU; %)	14.9	8.6(b)
Cari hesap bakiyesi (Milyar ABD \$)	8.5	-15.4
Cari hesap bakiyesi (% of GSYİH)	5.7	-5.3
İhrac Malları (Milyar ABD \$)	45.1	66.9
İthal malları (Milyar ABD \$)	-33.4	-90.7
Dış Borç (Milyar ABD \$)	15.8	153.3
Dış borçlara yapılan ödemeler (%)	5.0	35.0

Tablo 6. İran: İhracat Değerleri (Petrol, Gaz ve Elektrik Hariç) (Milyon dolar)

Sektör	1376(1)	1377(1)	1378(1)	1379(1)	1380(1)	1381(1)	1382(1)	1383(1)
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Tarımsal ve Geleneksel Yiyecekler	1,250.7	1,412.3	1,478.0	1,465.8	1,603.2	1,724.2	2,103.9	1,742.2
Halı	635.7	570.1	691.2	619.5	552.6	514.3	539.1	471.7
Taze ve kurutulmuş Meyveler	337.5	591.9	517.3	504.1	666.2	779.4	991.0	771.6
Şamfistüğü	197.3	416.0	315.1	318.5	373.7	497.9	667.6	532.8
Kuru üzüm	25.0	37.9	53.9	55.0	59.0	75.0	93.0	103.5
deri ve kösele çeşitleri	101.3	54.0	55.5	79.4	69.3	81.9	88.9	78.5
Havyar	29.5	37.9	26.1	38.5	39.1	21.6	35.8	21.9
Oto Lastik	36.2	34.3	32.7	30.3	26.7	28.0	49.4	67.8
Sakız ağacı	1.1	1.6	1.6	1.5	2.4	2.2	4.4	0.3
Kimyon	6.8	21.9	11.4	8.7	6.4	12.4	25.3	12.5
Pamuk	16.7	5.6	2.6	5.4	2.6	9.5	6.0	0.2
Diğer	85.9	95.0	139.6	178.4	237.9	275.1	364.0	317.7
Metal ve Mineral Cevherleri	45.1	12.8	36.3	37.7	77.3	32.2	45.6	247.0
Endüstriyel Mallar	1,580.0	1,588.2	1,847.7	2,259.2	2,543.4	2,852.0	3,822.6	4,208.6
Deterjan ve Sabunlar	28.4	27.5	28.7	39.0	41.2	56.6	51.9	39.8
Petrokimyasal Mallar						874.8	1049.7	1431.0
Kimyasal Ürünler	101.9	139.7	83.3	110.2	140.6	243.6	339.2	383.6
Ayakkabı	61.6	47.1	42.7	65.4	95.0	70.6	94.1	43.6
Hazır Giyim, Triko ve Dokumacılık	41.0	17.8	40.9	85.1	70.3	70.6	112.5	178.0
Çimento, Taş ve İnşa Malzemeleri	22.6	36.7	59.4	95.3	104.3	97.2	131.7	111.3
Ulaşım Vasıtaları	7.4	12.0	34.4	39.3	50.0	38.3	35.5	180.7
Bakır bar, tabaka ve tel	41.2	28.2	85.1	85.4	73.1	72.3	106.5	242.2
Dökme demir, demir ve çelik	183.9	138.6	219.4	300.8	278.1	350.4	289.9	707.6
Diğer	1,091.8	1,140.6	1,253.8	1,438.7	1,690.8	977.7	602.5	890.6
Toplam	2,875.8	3,013.3	3,362.0	3,762.7	4,223.9	4,608.4	5,972.2	6,383.7

Kaynak: İran Dış Ticaret İstatistikleri. (1) Yıl 21 Mart'ta başlamaktadır.

Ticaret Yönetimi

A. İthalat: 1979 Devrimi, ABD'nin dayattığı 1980 ambargosu ve İran-İrak Savaşı (1980-88) İran'ın dış ticaret yönetiminde bir sapma meydana getirdi. 1978'de, tüm endüstriyel malların ithalatı yüzde 88,2'sini oluştururken; müş-terek 5 ülkenin- Almanya, Japonya, ABD, İngiltere ve Fransa'nın İran'a yap-tığı ihracattaki payı yüzde 72'ye indi. Buna karşılık, 2003 yılında, İran'ın dış ticaret ortakları listesinin başında yer alan bu ülkeler arasında yalnız Almanya ve Fransa'nın payı azaldı. B.A.E, Rusya ve Kore gibi yeni arz kaynakları, İran'ın ilk on ticaret ortakları listesine eklendi- bu liste aynı zamanda Japon-ya, İsviçre ve İtalya'yı da kapsamaktadır. İran'a endüstriyel ihracat yapan di-ğer ülkeler Suudi Arabistan, Hindistan, Türkiye, Singapur ve Brezilya'dır. Bu- na ek olarak, ABD'den İran'a doğrudan ithalat yapılamaması durumunda, malların bazı ülkeler (B.A.E, Türkiye ve S. Arabistan) vasıtasıyla ithalatının yapıldığı aşikârdır.

B. İhracat: İran'ın petrol dışı ürünlerinin ihracatındaki artış yüzde 10.000'den fazladır: sadece 1978 yılında petrol dışı ürün ihracatı 542,8 milyon dolar iken; 2003'te 5.972,2 milyon dolar ve 2004'de 6.383,7 milyon dolardır. Almanya ve İtalya'dan başka İran'ın endüstriyel ihracatının yüzde 20,6'sını (yüzde 8,5 ve yüzde 12,10) ithal ettiği komşu ülkeler (örneğin, Irak, B.A.E, Azerbaycan, Suudi Arabistan, Afganistan) ve Asya ülkeleridir.

1978'de, petrol dışı ihracatının toplamı 538,8 milyon dolardır. Bunun sa-dece yüzde 30'u endüstriyel ürünler ve hemen hemen yüzde 50'si SSCB, Ja-ponya, Çin ve Yunanistan tarafından alınmıştır. 2003'te toplam petrol dışı ih-racatının yüzde 58,4'ünü endüstriyel ürünler oluşturmaktadır. Bunun yüzde 50'den fazlası Irak'a, BAE'ye, Azerbaycan'a, Afganistan'a ve Hindistan'a ih-raç edildi. Türkiye ve Pakistan, iki eski Kalkınma İçin bölgesel İşbirliği Kuru-luşu (RCD) üyesi, şimdiki adıyla ECO, sırasıyla 110.6 ve 138 milyon ABD doları, İran'dan ithal edilen petrol dışı ürünlerde, İran'ın petrol dışı ihracatının yüzde 5'inden ve ülkenin endüstriyel ihracatının yüzde 4,2'sinden daha az ol-duğu belirlendi.

İthalatın Düzenlenmesi

Sanayileşme sürecinde olan İran, büyük ölçüde endüstriyel sermaye ve ara malları ithalatına bağımlı durumdadır. Son 24 yıl boyunca (1979-2005), ara malların payı yüzde 53,9 ve malların yüzde 32,6 iken; tüm ithalatının yüzde 13,5'i ortalama tüketim malları olarak belirlendi. Bununla birlikte, kademeli olarak, ara malların ithalatından yatırım mallarının ithalatına doğru bir kayma söz konusudur.

İlk 4 yıllık 3. Kalkınma Planı (2000–2003) boyunca, yatırım malları toplam ithalatın yüzde 47,1’ini, ara mallar yüzde 40,3’ünü ve tüketim malları ise kalan yüzde 12,6’sını oluştuyordu.

Tablo 7. İran’ın Temel Ticaret Ortakları, *İhracat* (Milyon dolar; yüzdelik)

	1978	Yüzdelik	2003	Yüzdelik	2004
Petrol Dışı Toplam	542.8	100	5972.2	100	6847.3
SSCB(Rusya)	72.2	16.9	94.7	1.2	144.1
İtalya	24.7	6.7	169.8	3.4	308.9
Afganistan	3.4	1.0	259.9	7.8	222.0
Çin	32.4	10.2	231.6	5.4	266.2
Almanya	24.7	6.7	347.3	5.1	326.1
BAE	7.5	1.3	916.2	10.5	1226.1
Azerbaycan	-	-	307.4	8.9	256.2
Fransa	17.6	2.5	36.2	0.7	48.7
A.B.D	33.2	4.2	0	0	100.5
Macaristan	20.7	4.5	0	0	5.1
Singapur	-	-	7.5	0.6	33.9
Kuveyt	28.8	3.7	125.5	2.0	178.6
Suudi Arabistan	19.3	4.8	128.1	3.5	236.4
Çekoslovakya (Çek Cumhuriyeti)	9.4	2.0	-	-	2.4
Japonya	49.9	14.2	360.3	0.9	342.8
İngiltere	13.7	1.6	33.6	0.5	70.3
Irak	17.0	2.4	588.5	15.5	718.7
Bahreyn	30.9	0.8	0	0	219.8
Hollanda	5.1	0.6	0	0	32.9
Güney Kore	3.5	0.8	46.1	0.5	132.4
Pakistan	3.0	0.7	1380	2.0	132.5
Hindistan	3.7	0.6	296.2	10.5	473.0
Türkiye	-	-	110.6	2.2	127.8

Kaynak: İran Merkez Bankası; <http://www.irica.gov.ir/Persian/Amar-vi-ew/Reports/1383>.

Tablo 8. İran'ın Temel Ticaret Ortakları, *İthalat* (Milyon dolar; yüzdelik)

	1978	Toplam Yüzdelik	2003	Toplam Yüzdelik	2004
Almanya	2142.0	24.3	3042.3	10.4	4481.1
Japonya	1757.0	20.3	997.1	6.0	950.5
A.B.D	1508.0	12.3	0	0	78.1
İngiltere	843.0	9.6	888.0	3.7	1030.0
Fransa	508.0	5.5	2262.0	16.0	2585.0
İtalya	596.0	6.8	1677.3	6.7	2585.0
İsviçre	275.0	3.1	865.8	5.3	1441.2
Belçika	257.0	2.9	517.1	2.1	724.1
Hollanda	215.0	2.0	420.0	1.9	530.7
SSCB(Rusya)	172.0	2.0	1908.4	7.8	850.0
Kore	75.0	0.8	1315.1	7.3	1871.3
Avusturya	77.0	0.9	391.6	2.2	648.1
İsveç	143.0	1.7	673.8	5.1	1046.5
Hindistan	18.0	0.8	883.4	2.7	1221.3
Çin	0	0	1541.1	6.1	2062.2
B.A.E	0	0	3535.9	8.3	6093.0
Türkiye	0	0	517.5	2.3	723.7

Kaynak:İran Merkez Bankası; <http://www.irica.gov.ir/Persian/Amar-view/Reports/1383>.

Tablo 9. İran: Seçili Yıllar Arasında İran'ın İthalat Dağılımı (1989–2003)
(Milyar dolar)

	1989	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Yiyecek ve Canlı Hayvan	2.78	2.14	2.40	1.98	2.11	1.52	1.42	
İçecekler ve Sigara	0.08	0.05	0.002	0.02	0.02	0.1	0.29	
Yiyecek Dışı Hammadde Mazot Hariç	0.39	0.75	0.66	0.71	0.68	0.74	1.08	
Mineral, Mazot ve Petrol	0.32	0.42	0.23	0.23	0.58	1.07	1.32	
Yenilebilir bitkisel ve bitkisel olmayan yağlar	0.36	0.32	0.49	1.42	0.39	0.49	0.68	
Kimya	2.05	2.88	1.73	2.03	2.38	2.58	3.39	
Kağıt ve Ürünler	0.33	0.40	0.53	0.42	0.36	0.39	0.47	
Ürün Lifleri	0.44	0.46	0.21	0.30	0.29	0.26	0.35	
Metal olmayan mineral ürünler	0.10	0.25	0.14	0.12	0.18	0.20	0.27	
Demir ve Çelik	1.06	2.93	0.82	1.82	1.89	1.74	3.32	
Makine ve Nakliye	3.84	6.26	3.66	5.17	7.57	10.22	12.01	
Toplam	12.81	18.72	12.31	14.26	17.64	22.3	26.64	35388.6

Tablo 10. İran'ın Ekonomik Kalkınması (1977-1996) (Milyar İran Riyali; 1974 Sabit Fiyatlarıyla)

Yıl	Nüfus (Milyon)	GSYİH deflatör 1974 = 100	GSYİH	Kişi başına (1000 Riyal)
1977(1)	35.3	142	3820.5	107.4
1978	36.8	163	3011.5	80.4
1979	38.4	189	3203.2	83.1
1980	40.0	237	2673.5	66.7
1981	41.5	278	2759.2	66.6
1982	43.0	319	3100.7	72.4
1983	44.6	350	3579.5	80.3
1984	46.2	391	3164.8	78.4
1985	47.8	399	3454.0	76.4
1986	49.4	482	2876.5	67.6
1987	51.3	578	3302.8	64.7
1988	53.2	686	3055.1	58.2
1989	55.0	784	3187.8	58.6
1990	56.4	942	3189.9	56.6
1991	57.2	1120	3520.6	61.6
1992	58.3	1208	4432.0	77.7
1993	59.8	1674	4645.8	77.7
1994	60.1	2275	4785.2	79.6
1995	60.6	3522	5027.4	83.0
1996	60.1	4372	5252.1	87.4

Kaynak: Ali Rashidi, Egtesad Mardom Salar, Bestar Rosh –e Jameih Madani, Tehran, Avaye Noor, 1988, p.160.

(1) Yıl başlangıç 21 Mart, son takip eden yılın 20 Mart'ı.

Tablo 11. İran: Makroekonomik Veri ve Tahminler

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Nominal GSYİH (İran Riyali milyar)	1095,717	1382,608	1679,910	2043,560	2473,900	2994,200	3633,490	4395,800
Nominal GSYİH (Milyar ABD \$)	138.3	175.5	216.8	212.9	235.2	272.2	330.3	399.6
GSYİH kişi başı (ABD \$)	2011	2527	3093	3010	3302	3780	4546	5450
Real GSYİH büyüme oranı (%)	6.66	4.83	5.20	5.32	5.27	5.24	5.52	5.2

Kaynak: Business Monitor International Ltd. Iran Oil & Gas Report, Q1, 2006, p.42.

Tablo 12. İran: Büyüme Tasarlama, GSYİH ve Endüstri (2006–2025)
(Milyar İran Riyali; 1997 sabit fiyatları)

	2006	2011	2016	2021	2025
GSYİH	457000.6	688468.6	1043830.5	1606062.5	2267088.4
Endüstriyel verim	87701.2	155583.8	266176.8	449697.5	680126.5
Katkı(%)	19.2	22.6	25.5	28.0	30.0

Kaynak: Endüstri ve Maden Bakanlığı, Ofogh 1400.

İran-Türkiye: Bölgeler Arası Ticaret

İran ve Türkiye Pakistan'la beraber, Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Kurulu (RCD) bünyesinde gerçekleşen ticaret anlaşmaları gerçek amaçlarına ulaşmasa da 1956'ya kadar uzanan uzun bir geçmişe sahiptir. 35 yıl önce, İran delegasyonunun bir üyesi olarak, Ankara'daki RCD ticaret işbirliği toplantısına katıldım ve RCD'nin 1954'ün işlevsiz Bağdat Paktından sonra, üç ülkenin liderleri tarafından kurulan, politik bir jest olduğu sonucuyla İran'a geri döndü. Mart 1991'den itibaren, üçlü bölgesel ticareti genişletmek için ECO kuruldu ve Tahran'da gümrük anlaşmasına dair protokol Tercihli Ticaret Anlaşması (PTA) imzalandı. SSCB'nin tamamının çöküşüyle, Müslüman bağımsız devletler ECO'ya katıldı ve böylece toplam üye sayısı 10'a yükseldi. Ancak katılımdaki artışa rağmen, 1996'da sadece 3 milyar dolar ya da dış ticaretten elde edilen 123 milyar doların yüzde 2,3'ü bölge içi ticarettir. 2003 hesaplarına göre, 11 milyar dolar ya da ülkelerin dış ticaretinin yüzde 5,5'ini oluşturması çeşitli nedenlerle açıklanabilir:

1. Bazı ülkelerin (Türkiye) AB ile ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) (Azerbaycan, Afganistan, Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan ve İran) ile meseleleri (Pakistan, Türkiye ve Kırgızistan DTÖ üyesidirler). Türkiye OECD ile ve

AB Gümrük Birliği ile yakın bir ilişki içerisinde, yüzde 3,8'e düşürülmüştür ve ortalama gümrük oranı yüzde 5'den daha azdır. Bir DTÖ üyesi olarak Pakistan'ında ortalama gümrük oranı yüzde 12'dir. Diğer yandan İran, bazı gümrük dışı engellerin son yıllarda kaldırılmasına rağmen, gümrük oranı yüzde 2,5'ten yüzde 100'ü bulmaktadır. Diğer yedi ülke daha farklı gümrük ve gümrük dışı yapılara sahiptir, bu da gümrük uyumunu engellemektedir.

2. Yeni katılanların ekonomik gelişiminin aşamaları, ECO'nun orijinal üç üyeninkinden biraz daha farklıdır ve sırayla sanayileşmektedirler. Söz konusu bu nedenler ve tüm gayretlere rağmen (beş zirve, ECOGATT çalışma grubu, ECOGATA'nın gümrük dışı engellerin kaldırılmasına yönelik tüm tartışmalar, anti-damping ölçüleri, telif hakları, hükümet edinimleri ve teşvikler). İran ve Türkiye'nin büyük ölçüde ekonomik işbirliği için daha kolay ve doğrudan yol alması gerektiğine inanıyorum.

Tablo 13. İran – Türkiye: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Ticaret Yönetimi 2004(1)

	İhracat (Milyon ABD \$)		İthalat (Milyon ABD \$)	
	Türkiye	İran(2)	Türkiye	İran
Endüstriyel ve Finansal Sistem Dünya Toplamı	61682.0	-	96368	-
Uluslararası Para Fonu Dünya Toplamı	62989.0	6847.3	97340	35388.6
Azerbaycan	404	256.2	136	128.8
Afganistan	71	222.0	7	3.6
Pakistan	86	132.4	240	95.4
Kazakistan	356	37.8	441	230.5
Kırgızistan	75	27.9	13	4.6
Tacikistan	42	72.1	63	4.1
Türkmenistan	215	94.3	176	168.7
Özbekistan	145	70.9	179	158.8
İran	810	-	1961	-
Türkiye	-	127.8	-	723.7
Toplam	2204	913.6	3216	1518.2
	3.5%	13.3%	3.3%	4.3

Kaynak: İran Dış Ticaret İstatistikleri(Amar/ Rapor/1383) ve IFS,DOT.

(1) İran için, yıl başlangıcı 21 Mart, 2004 (1383).

(2) İran petrol dışı ihracat.

İran-Türkiye Ekonomik İşbirliği: Gelecek İçin Öneri

Kısa dönemlik süreçte, ekonomik işbirliği konusunda son zamanlardaki deneyimler (örneğin, Türkcell, hava limanı, ve boru hattı) İran'daki siyasi bir ortamda çözülebilirdi; iki ülke arasında, her ikisinin de faydalanacağı ticari yatırımlar için büyük fırsatlar ve muazzam potansiyele sahiptir.

Var olan kaynaklar ışığında, İran'ın sanayi gelişiminin doğası, endüstri yapısı ve yatırım düzeyi, ithalat ve ihracatı ve ticari yönetimi-Türkiye'nin yetenek ve başarılarını kabul etmekle beraber- aşağıda sıralanan alanlarda işbirliğini öneririm:

1. Enerji sektörü:
 - a. Türkiye'nin doğu bölgelerinde İranlı firmalar tarafından LPG depolaması ve dağıtımı;
 - b. İran yoluyla, Türkiye'ye petrol, doğal gaz, dizel, mazot, jet yakıt ve PP'nin Türk-İran taşıma şirketleri tarafından geçişi;
 - c. SPM kullanarak ürünleri uluslararası alanda satımı için, İran'ın güney bölgelerindeki doğalgazından LPG çıkarmak için kurulan ufak rafinerilere (20-30 milyon dolarlık maliyeti olan) ortak yatırım yapmak.
2. Tarım Ürünleri:
 - a. Uluslararası pazarda dağıtılması için İran meyve ve sebzelerinin paketlenmesi
 - b. Yiyecek sektörü ve tarım-endüstri projeleri
3. Tekstil: İran'ın az faydalanılan makineleri ve ucuz enerji kullanılarak elde edilen ve Türk firmalarının deneyimlerinin avantajı ile elde edilen hazır giyim
4. Metal olmayan mineraller, madencilik ve imalat
5. Turizm ve otel yönetimi
6. Ev aletleri, üretim ve dağıtımın enerji verimliliğine katkısı
7. Yüksek teknoloji sanayi, İran'ın yen keşiflerini ve yeniliklerini birleştirerek uluslararası alanda bilimsel bir konum kazandırabilir.
8. Kimya ve petrokimya sanayi.
9. Bakır alt sanayi.

Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Türk Firmaları ve finansal birimler uluslararası pazarlarda daha üstün bir konuma sahiptirler ve bu yüzden de İran'daki ortak riskleri finanse etmek onların işidir. İran'da faydalanılmayan ya da çeşitli sanayilerde az faydalanılan kapasiteler mevcuttur. Türk partnerle-

rin yardımıyla ve yönetim transferiyle uluslararası pazarların açılması, bu potansiyellerin somutlaşabilir ve büyük sonuçlar doğurabilir.

Buna ek olarak, İran ve Türkiye'deki özel sektör diğer ülkelerdeki (örneğin, Batı Avrupa ve ABD) holding şirketlerin oluşturulmasında ya da işbirliği ilişkilerinin kurulmasında, değiş-tokuş veya diğer metotlarla (geri ödeme vs.) işbirliği konusunda daha faydalı olabilir.

Her şeyden önce, neyin gerekli olduğu açıktır: “büyük düşünmek” sadece Türkiye ve İran'ın doğal kaynakları ya da ECO marketlerini göz önünde bulundurmamak değildir; ayrıca genişlemiş AB ve Ortadoğu'nun petrol zengini Arap ülkelerini de göz önünde bulundurmaktır.

Kaynakça

1. Ali Rashidi, *The Development of Capitalism in Europe and the Industrial Revolution, for Iranian Planners and Entrepreneurs*, Tehran, IMA, 2006 (in Farsi).
2. Ali Rashidi, *Eghtesad-e Mardom Salar*, (Free Enterprise System, the Cradle of a Civil Society), Tehran, Avaye-Noor, 1998, (in Farsi).
3. Bayezid Mardoukhi, *Eghtesad-e Bakhsh-e-Khosousi va San'at*, Tehran IMA 2006.
4. Ministry of Industry, *Ofoh 1400*, A leading Program for Industrial Development of Iran, Tehran, 1997 (in Farsi).
5. Central Bank of Iran, *Annual Reports and Namagar-haye Amari*, recent issues.
6. IRICA.gov.ir/Persian/Amar view/Reports/1383 (2004).
7. Business Monitor, International Iran, Business Forecast Report, Q4, 2005.
8. BMI. Iran, Oil and Gas Report Q1, 2006.
9. Ministry of Industry, *Sand-e Tose'h Bakhsh San'at, dar Barnameh Chaharom* (1384–1388) Tehran, 1384.

Notlar

¹ BP Dünya enerjilerinin yeniden istatistiksel icelenmesi, Haziran 2005

² UEA, Paris

Bugünkü Irak

Sabah J. OMRAN*
Çeviren Emre TARIM

Konuşmama başlamadan önce, dünyanın barış ve güvenliğini ilgilendiren önemli bir konuyu işleyen ve kültürler arasında köprü ve sığınak görevi gören bu önemli sempozyumu düzenleyen muhterem merkezinize minnetlerimizi belirtmek istiyorum.

Uluslararası toplumun gündemi, dünyada olan tehlikeli gelişmeler nedeniyle, toplumlar arası karşılıklı anlayışa katkıda bulunması için, farklı kültürler arasında yapıcı diyaloglar kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bizler uzlaşma kültürü yaratmak ve evrensel değerleri daha geniş coğrafyalara yaymak konusunda kararlıyız.

Bundan üç yıl önce bu ay, Irak'ın baskıcı rejimi yıkıldı ve onlarca yıl süren korku ve baskıdan sonra Iraklılar özgür dünyaya katılacaklarını düşünüp umdular. İlk günden itibaren biz, demokratik bir ulus yaratma konusunda önde gelen bir ülke olmaya çalıştık. Kimse bunun kolay bir görev olduğuna inanmadı fakat birçoğumuz bunu gerçekleştirmeye kararlıydık. Yeni gelecek kuşaklarımızın bizim gibi acı çekmesini istemedik. Önceki Irak rejiminin yüzyıllardan beri barış içinde yaşamış tüm farklı etnik grupların ve mezheplerin birbirine karşı hoşgörü ve saygı içinde var olduğu Irak toplumunun dokusunu yok etmekte başarılı olması sonucunda, herkes bu vizyona sahip değildir. Bizler, aramızda var olan mesafenin farkına vardık ve yakınlaşmaya başladık. Fakat geçen üç sene içinde yabancı teröristlerin yerel halka karışması ve eski rejimin kalıntılarıyla yaptıkları ittifakla karşı karşıya kaldık. Bunlara rağmen, tüm engellere rağmen, önemli başarılar elde ettik:

1. yarım yüzyıldan beri tek lider tek parti yönetiminin hüküm sürdüğü bir ülkede demokratik kurumları kurma çalışmaları. Görmeyi planladığımız ve istediğimiz Irak, toplumun tüm farklı kesimlerinin çıkarlarını koruyacak kadar kapsayıcı olacaktır. Geçen sene iki seçim yapıldı ve yeni anayasa için düzenlenen referandumda tüm tehlikelere ve güvenlik problemlerine rağmen 11 milyon Iraklı cesurca özgürlük, demokrasi, hukuk devleti ve federasyon konula-

* Irak Ankara Büyükelçisi.

rında kararlılıklarını belirtmek için oylarını kullandılar. Böylece Irak halkı sürekli bir hükümet ve yasama organı kurmakta başarılı oldu.

2. Irak'ın batısı ile ortasında bulunan ve ilk seçimleri boykot eden Iraklılar ikinci seçimlerde aktif roller oynadılar. Şu an tüm Iraklılar ülkenin geleceğinde söz sahibi olmanın tek yolunun siyasi sürece katılmaktan geçtiğinin farkındalar.

3. Güvenlik sorumluluğu artan şekilde Irak güçlerine geçmektedir. Irak, birlik halinde güçlü polis ve asker gücüne ihtiyaç duymaktadır. Teröristler, yeni polis gücüne katılan tüm Iraklı unsurlar sayesinde yalnızlığa mahkûm olmuşlardır. Daha da fazlası, önceleri bazı terörist grupları destekleyen aşiretler şimdi bu grupları bölgelerinden çıkartmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar.

4. Iraklıların kabul ettiği yeni anayasa gözden geçirilmeye açıktır ve demokratik yöntemlerle bazı maddeleri değiştirilebilir. Yeni anayasa, İslami değerlerimizle modern insan hakları prensiplerinin bütünleşmesinden oluşmaktadır. Anayasamız, bir kimsenin etnik, dini ve siyasi kökenine bakmadan herkesin kanun önünde eşitliğini, insan hakları, azınlık hakları gibi temel değerleri içermektedir. Anayasa, ifade ve vicdan özgürlüğünü, hukukun üstünlüğünü, gücün ve tüm siyasi hakların parlamenter, federal ve demokratik bir Irak'a barışçıl yollardan geçişini savunmaktadır. Ayrıca bizim tarihi geleneğimiz, farklı inançların bir arada barışçıl bir biçimde var olmasını desteklemekte ve dini özgürlükleri garanti altına almaktadır. Yasama, yürütme ve yargı erkleri, güç ve kaynakları geliştirerek bölgesel ve yerel kaynaklara veren federatif bir yapı içinde birbirlerinden ayrılmıştır. Yaptığımız anayasa, çeşitli grupların farklı isteklerini tatmin etmemektedir fakat müzakere ve uzlaşma üzerinden ulaşılabilecek en iyi çözüm yoludur. Bu süreçte, kişilerin aşırı isteklerini dayatmak yerine uzlaşma kültürüne olan bağlılığımızı gösterdik. Bu önemli bir mesaj vermektedir: azınlığın rızası olmadan çoğunluğun istekleri söz konusu olamaz. Anayasamız bölgedeki en ilerici anayasadır. Demokrasinin gelişmesi için bir çerçeve sağlayan anayasamızı güvenlik açısından böyle zor bir ortamda yürürlüğe koyduğumuz için gururluyuz.

5. Her ne kadar zor bir ekonomik süreçten geçiyor olsak da, Irak'ın ekonomik potansiyeli çok büyüktür. Eğer siyasi süreç bizi istikrara ve şiddetin azaldığı bir ortama doğru götürürse, ekonomimiz için parlak bir geleceğe doğru yol alabiliriz.

6. Aylar süren siyasi kilitlenmeden sonra, 22 Nisan 2004 tarihli görüşme-
de Irak Parlamentosu önceki rejimin yıkılmasından sonra ülkenin ilk uzun dönemli hükümetine yedi üst düzey kişiyi seçmeyi başarmıştır. Bunlar:

- Cumhurbaşkanı Celal Talabani ve iki yardımcısı (198 oy alarak)
- Cumhurbaşkanı Yardımcısı Adil Mahdi
- Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık El Haşimi
- Parlamento Başkanı ve Sözcüsü Dr. Mahmut El Maşadani ve iki yardımcısı
- Khaled El Atiya
- Arif Tefoor
- Cumhurbaşkanı Celal Talabani Nuri El Maliki'yi yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.

Son yapılan bir kamuoyu yoklamasına göre, Iraklı iş çevrelerinin yüzde 77'si önümüzdeki iki sene içinde ekonomide büyüme beklemektedir. Araştırma sorularına cevap verenlerin yüzde 69'u Irak'ın ekonomik geleceği hakkında kendilerini iyimser olarak tanımlıyor. Ayrıca Irak, 180 milyar dolar olan borcunu 30 milyar dolara indirmeyi başarmıştır. Sadece üç senede üç savaş yaşamış, on sene ambargo uygulanmış ve daha sonra günlük teröre maruz kalmış bir ulusun yeniden inşası kesinlikle zor bir görevdir.

Türkiye-Irak İlişkileri

Irak, Türkiye'nin güvenliği ve ekonomik çıkarları açısından önemlidir. Bu durum geçmişte böyle olmuş, gelecekte de böyle olmaya devam edecektir. İkili ilişkilerimizin iyi gitmesini sağlamak iki ülkenin ortak çıkarıdır. Şimdi Türkiye'nin Irakla ilgili üzerinde durduğu sorunlardan bahsetmek istiyorum.

1. Türkiye, ABD ve AB'ye sürekli baskı yaparak Kürtlerin birleşik bir Irak'a bağlı kalma sözlerini tutmalarının sağlanmasını istemektedir. Diğer bir deyişle Türkler, Kürtlerin amaçları ve Irak'ta federal bir sistem olması ve Kürtlerin kendi bölgeleri olması bağlamında sonucun Kuzey Irak'ta Irak'tan ayrı bağımsız bir Kürt devleti olabileceğinden bahsediyorlar. Biz bu düşüncenin yersiz olduğunu düşünmekle birlikte Irak'taki federal sistemin hem Irak'a ve hem de birleşik bir Irak için çalışan Kürt halkına güç verdiği görüşündeyiz. Aynı zamanda, Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani ve Kürdistan Bölgesi Başkanı Barzani şunu vurgulamışlardır: "Eğer Kürtlerin bağımsız devlet hayali varsa, bizim bunu şimdi gerçekleştirmek istediğimiz anlamına gelmez." Barzani uygun anayasal güvencelerle Irak'a olan bağlılığını göstermiştir. Iraklı Kürtler sözlerini tutmuş ve birleşik bir Irak'a bağlılıklarını göstermişlerdir. Irak dışında bilinmeyen bir gerçek şudur ki; Iraklı Kürtler, Irak'ın geri kalanına güvenlik gücü sağlamaktadır. Bizler, anayasamıza göre Kürtleri Asyalı, Türkmen ve Iraklı siyasi liderlerimiz gibi görmekteyiz.

2. Irak Dışişleri Bakanı Hoshiyar Zebari 30 Nisan 2005’de İstanbul’daki Irak’ın Komşuları Toplantısı’na ilk Iraklı temsilci olarak katılmış ve PKK olarak bilinen Kürdistan İşçi Partisi’ne karşı savaşmak için Irak hükümetinin zamana ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Yeni Irak hükümeti, Irak sınırları içinde hiçbir yabancı silahlı militanın, terörist veya askeri organizasyonun aktivitelerine izin vermeyecektir. Komşularına karşı düşmanca tavırları olan guruplara Irak hükümetinin destek vermeyeceğini belirten Sayın Zebari, sözlerine şöyle devam etti: “sadece komşu bir ülkeyi tehdit eden PKK değil ayrıca Mujahi Khalq diye bilinen ve Saddam rejimi tarafından desteklenen İranlı savaşçılar da bizim hükümetimiz tarafından komşu ülkeleri tehdit etmek için kullanılmayacaktır.” Irak’lı liderlerin Türkiye’nin kaygılarını anladıklarını belirten Sayın Zebari, sorunların Irak silahlı kuvvetlerinin mevcut yetersizliğinden kaynaklandığını sözlerine eklemiştir. Amerikalılar ise diğer terörist gruplarla savaşmakla meşgul iken ve biz, PKK dahil tüm terörist faaliyetlere karşı mücadele etmeye çalışırken, Irak, Türkiye’nin PKK’nın terörist hareketleri hakkındaki kaygı ve endişelerini anlamaktadır. Irak, Türkiye, ABD ve Irak üçlü komite toplantısının ilkine 2004 yılında Ankara’da katılmış ve bu toplantının ikincisi Ağustos 2005’de Washington’da yapılmıştır.

3. Irak, Türkiye modelini liberal, çoğulcu ve laik parlamenter sistemlerin iyi bir örneği olarak görmekte, bu modelin Irak’ın istikrarlı bir yönetim kurma ve Irak’ta siyasi süreci yeniden başlatma konularında Irak’a yardımcı olacağı görüşündedir. Bu nedenle Türkiye, Iraklı parlamenter için eğitim seminerleri düzenlemiştir. Kerkük bir Irak kentidir. Irak federal bir sisteme sahiptir ve Komşu Ülkeler Toplantısı’nda tüm katılanlar olarak Kerkük’ün bir Arap, Türkmen ve Kürt şehri olması konusunda fikir birliğine vardık. Kürtler bu bölgenin veya bir diğerinin parçası olup olmamak konusunda kararlarını vereceklerdir. Son karar verilmeden önce, bölgedeki durum normale döndürülmeli, güvenlik ve istikrar sağlanmalıdır. Kerkük tüm Iraklıların bir arada yaşadığı bir barış şehri olmalıdır. Türkler son raporlarında “Kürtlerin tartışmalı petrol şehri Kerkük’ün demografik yapısını değiştirmek için bir kampanya başlattıkları” konusunda ısrarcıdır. Bu iddialara cevabı Sayın Zebari aşağıdaki gibi vermiştir: “Hem Irak hükümeti hem de Kürtler, ılımlı ve pragmatikler. Bu nedenden ötürü her iki taraf da kendi sorumluluklarına göre hareket etmektedir ve gerçekleşmesini istediğimiz arzularımız birbirine benzer olmayabilir. Saddam rejiminin bölge üzerindeki politikası etnik temizlik ve doğal kaynakların sömürülmesi üzerine kuruluydu. Bu amaçla rejim, Kerkük’teki Kürtlere, Türkmenlere ve bazı Araplara karşı saldırgan politika araçlarını kullanmıştır. Tüm bu politikalar bölgenin sosyal dokusunu, oy tabanını, altyapısını ve coğrafi sınırlarını etkilemiştir.”

4. Geçiş döneminde ülke yönetimi kanunu anayasanın dördüncü maddesinde şu şekilde belirtilmiştir: Irak rejimi, demokratik, federal, çoğulcu, otoriteyi federal bir hükümet ile yerel hükümetler ve yerel yönetimlerin başındakilerle paylaşan bir Cumhuriyettir. Federal rejim etnik köken, mezhep ayrımı gibi etkenler yerine coğrafi ve tarihi gerçekler üzerinden otoriteler arasında ayırım yapar. Bu prensip BM Güvenlik Konseyi'nin 2004 yılı 1546 sayılı kararında vurgulanmıştır. Irak'taki koalisyon güçleri, Güvenlik Konseyi kararlarıyla belirlenmiş bir göreve sahiptirler ve bu gücün içindeki ana kuvveti 130 bin askerle ABD sağlamaktadır. ABD Savunma Bakanı Rumsfeld ve Irak'lı yöneticilerin belirttiği gibi bu kuvvetin mevcudiyeti önemli ölçüde azaltılabilir. Devam eden geri çekilmeler, Irak ordusunun terörist faaliyetleri durdurmak ve Irak ordusunu yeniden inşa etmek konusundaki yeteneğini test edecektir. Amerikalılara göre "Irak'ın güvenliğini sağlama görevi, Iraklı güçler kendi demokrasilerini savunmaya hazır olunca Amerikan güçlerinden Irak güçlerine devredilecektir. Koalisyon güçleri, Iraklılar ihtiyaç duyduğu sürece Irak'ta bulunacaktır."

5. Irak-Türkiye ekonomik ilişkileri iyi gitmekte ve güvenlik sorunları çözümlünce bu ilişkileri daha da geliştirmek niyetindeyiz. Şuan için iki ülke arasındaki ticaret hacmi 3 milyar ABD dolarını aşmış ve önümüzdeki beş sene içerisinde bu hacmin 8 milyar ABD dolarına ulaşılacağı tahmin edilmektedir. İki ülke aşağıdaki hedefleri gerçekleştirme aşamasındadır:

- a. Ticaret hacmini artıracak ikinci bir sınır kapısının açılması,
- b. Türk şirketlerin Irak'a petrol üretimi ile ilgili sevkiyatının artırılması,
- c. Türk şirketlerinin müteahhitlik işlerinin sadece Kuzey Irak'ta değil, diğer bölgelerde de teşvik edilmesi,
- d. Irak'ta daha fazla Türk yatırımının teşvik edilmesi,
- e. Ticaret fuarlarının açılmasının teşviki. Bu noktada Türk hükümetine Gaziantep'te düzenledikleri ve 35 ülkeden yüzlerce şirketin stant açtığı büyük bir ticaret fuarı düzenlemeleri ve Irak'ın yeniden inşasına katılımı teşvik etmeleri vesilesiyle şükranlarımızı sunmak isteriz.
- f. İki ülke için hayati önem taşıyan su konusunda işbirliğinin artırılması,
- g. Avrupa ve Asya arasında köprü işlevi gören Türkiye üzerinden Körfez ülkeleri ve Avrupa arasındaki mal ve hizmet akımının sağlanması.

Yukarıda belirtilen tüm hususlar Türkiye ve Irak arasındaki işbirliğini geliştirmek açısından kesinlikle umut vaat etmektedir.

Irak Vizyonu

Iraklılar, ülkelerini geçmişin soykırımları ve toplu mezarlarının aksine insan hakları, eşitlik ve demokrasi prensipleri üzerine yeniden inşa etmektedirler. Başarmamız için kendi gelişimimizi takdir etmeliyiz ve şunu unutmamalıyız ki diktatörlükten kurtulduğumuz şu üç sene içinde özgür ve demokratik bir ulusun merkezinde olan insan haklarının gelişmesi zaman almaktadır.

Şunu kabul ediyoruz ki, insan haklarının gelişmesi konusunda ülkemizde çeşitli zorluklar vardır. Bize bildirilen herhangi bir insan hakları ihlalini bağımsız şekilde ve parlamenter komiteler tarafından araştırılması için pro-aktif önlemler alıyoruz. Güvenlik Konseyi'ne hatırlatmak isteriz ki BM'nin ve insan hakları alanında faaliyet gösteren STK'ların ülkemizde çalışması ve insan hakları raporları oluşturmaları kendi başına çok olumlu bir gelişmedir. Tüm uluslar arası insan hakları kuruluşlarını ülkemize davet ederek onların ülkemizdeki varlığını teşvik ediyoruz. Avrupa Birliği'nin, güvenlik ve polis kuvvetlerimizin, adli ve ceza memurlarımızın uluslar arası insan hakları uygulamaları standartlarına çıkartma amacı güden JUST LEX inisiyatifiyle takdirle karşılıyoruz. Her ne kadar insan hakları yeni anayasamızda önemli bir yere sahip olsa da geleceğimizin kâğıt üstünde belirlenemeyeceğinin farkındayız. Ülkemiz topraklarında olanlar, vizyonumuzun daha umut veren bir gerçeğe ne kadar dönüşebileceğini belirleyecektir. Bugün Irak'ta olan en ağır insan hakları ihlali teröristlerin bize karşı uyguladığı anlamsız gaddarlıktır. Binlerce insanımızın yabancı aşırı gruplar ve Irak'ın zenginlikleri üzerindeki demir pençelerini kaybetmenin burukluğu içinde olan eski rejimin haydutları tarafından katledilmesinin yükünü taşıyoruz. Aşırı grupların bu tür mesajları dışında ne Irak ne de bölge için ölümcül terör ve şiddet yoluyla demokratik ideallerin kök salmasını engellemek dışında vaat ettikleri hiçbir şey yoktur.

Irak'ı yeniden inşa etmek ve istikrarı sağlamak konusunda her türlü çabamız her adımda engellerle karşılaşılıyor ve teröristlerin toplumsal gerginlik yaratmak ve ulusal birlik hükümetini engellemek için çabalarını artıracaklarını biliyoruz. Bugün Irak'ta verdiğimiz savaş sadece bizim için değil tüm dünyanın özgürlüklerini savunmak içindir. Askeri ve güvenlik imkânlarımızı ne kadar hızlı geliştiresek uluslar arası kuvvetler de o kadar hızlı ülkemizden ayrılabilir. Telafer, Necef ve diğer bölgelerde gördüğümüz gibi Irak güçleri çokuluslu güçlerden sorumluluk alanlarını devralmaktadır. Bu çok taraflı bir çabadır. Bizim daha fazla eğitime, daha iyi istihbarata, daha iyi kuvvetlere ve koordinasyona ihtiyacımız vardır. Irak'ın geçiş sürecinin tamamlanması ve profesyonel, politize olmamış ve demokratik yöntemlerle seçilmiş hükümete karşı sorumlu bir kuvvetin kurulması konusunda çokuluslu gücün desteğine ihti-

yaç devam etmektedir. Irak, BM'nin Irak'ta üstlendiği rolü, özellikle Genel Sekreter'in Irak özel temsilcisi Büyükelçi Ashraf Qazi'nin anayasal süreçte uzlaşma yaratıcı çabalarını takdirle karşılıyoruz. UNAMI (Birleşmiş Milletler Irak Yardım Misyonu) Anayasal Komite'ye ve Seçim Komisyonu'na önemli tavsiyelerde bulunmuştur ve biz UNAMI'nin ülkemizdeki çabalarını Erbil ve Basra'da ofis açarak artırmasını takdirle karşılıyoruz.

Sözlerimi önceliklerimizi sizlerle tekrar paylaşarak bitiriyorum. Amacımız, siyasi, etnik ve mezhep grupları arasında kaybolmuş olan güveni tekrar oluşturmak amacıyla olması gereken ulusal birlik hükümeti kurma çabalarını hızlandırmak ve aramızda daha fazla köprüler kurmaktır. Bu sayede Saddam rejimin korku, karşılıklı güvensizlik ve nefret üzerine kurulu siyasi kültürünü tasfiye etmiş olacağız. Ayrıca bizi iç savaşa sürüklemek için elinden geleni yapan teröristleri yenilgiye uğratmak için el ele verip mücadele etmeliyiz. Bu terörist gruplar ne etnik ne de dini hiçbir grubu temsil etmemektedirler. Allah'a şükürler olsun ki Al-Anbar bölgesine sızan teröristlere karşı yerel halk mücadele başlatmıştır.

Kitle imha silahlarından ve terörden arındırılmış yeni bir Ortadoğu'nun kurulmasında öncü ülke olacak ve tüm bölgede istikrara katkıda bulunacak istikrarlı ve güçlü bir Irak'ın kurulmasını sabırsızlıkla bekliyoruz. Şunu unutmamız gerekir ki, savaş ve terörist eylemler hiçbir zaman temiz ve nokta işi olmamıştır, bunlar her zaman kirli işlerdir.

ABD'nin Dış Politikası ve Ortadoğu

Jawad AL-HINDAWY*
Çeviren Emre TARIM

1. Bölüm

Amerikan Dış Politikasının Genel Prensipleri

- Kadercilik Prensibi
- Güvenlik ve Koruma Prensibi
- Kadercilik Prensibi

Bu prensipe göre ABD genel ve kapsamlı değerlerin kaynağını temsil eder ve ABD bu değerleri diğer toplumlarda teşvik etme ve yayma sorumluluğuna sahiptir ve sanki ABD'nin kaderi bu toplumlara ahlaki mesajlar vererek insanlığın ahlaki ve kutsal değerleri ve yararı için bu mesajların diğer toplumlarda kabul görmesini sağlamaktır.

Amerikalıların birey ve kurum olarak duygularını ve hareketlerini kontrol etmiş ve hala kontrol eden bu toplu bilinç, hala toplumun kaderi olarak görülür. Bu bağlamda Fransız tarihçi Jean Micle Lacriox'dan (*The History of The United States of America*, Paris, 1996) yaptığımız alıntı anlamlıdır: 'ABD'nin artan yayılcılık eğilimi daha fazla toprak ihtiyaçlarının değil, (ahlaki) üstünlüklerinin altını çizen bir ifade biçimidir.'

Kadercilik prensibinin şu an Amerikan dış politikasında uygulanması Kızılderelilerin başına geldiği gibi diğer ırkların yok edilmesi yoluyla gerçekleşmez. Bu iki farklı yoldan olur:

• İlk yol: barışçıl ve bilgilendirici- ABD tarafından uygulanan ekonomik prensiplerin yayılması. Bunun en önemli aracı küreselleşmedir.

• İkinci yol: Şu an da Irak'ta olduğu gibi ABD tarafından benimsenen genel ve ahlaki prensipler adına askeri genişleme ve direk silah kullanımı.

Şu an için Amerikan politikaları manevra yolunu veya yumuşak güç kullanımı olarak bilinen eğilimleri içine almıyor. Bunun yerine direk müdahale ve

* Irak Dışişleri Bakanlığı Büyükelçisi ve Diploması Enstitüsü Dekanı

güç kullanım yoluna başvuruyor. Prof John Masaun'ın belirttiği gibi : ‘Şu an için ABD dış politikasını farklılaştıran kaprisler değil temel çıkarlarına ters düşenlere karşı direk askeri güç uygulamasıdır.’

Bu eğilim ve yaklaşım Sovyetlerin 1989 yılında çökmesinden ve ABD'nin dünyadaki tek süper güç olmasından sonra somut müdahale şeklinde inşa edildi.

Kadercilik ve ahlaki değerler gibi, dünya çapında kabul gören ekonomik ve siyasi kavramların çok uzağında kavramlar üzerine kurulan Amerikan dış politikası metafizik kavramları veri olarak alır. Örnek olarak kader kavramının dini ve kutsal bir anlamı vardır.

Bu zihin yapısına göre dünya iki parçaya bölünmüştür ve bir üçüncü yolun var olması mümkün değildir. Bu bölünmeye göre ABD'nin ahlaki ilkelerine inananlar ABD'nin tarafında inanmayanlar ise ABD'nin karşısında görülür.

Bu yaklaşım Başkan Bush'un 20 Eylül 2001 ve Ocak 2004 tarihlerinde yaptığı konuşmalarda somutlaştı. 2004 konuşmasında Bush Irak, İran ve Kuzey Kore'yi tanımlarken Şeytan Ekseni kavramını kullandı.

Güvenlik İlkesi veya Terörizme Karşı Savaş

Ülkelerin dış politikası ulusal çıkarlarına göre belirlenir ve ABD bu kurala herhangi bir istisna oluşturmaz. Ulusal çıkar kavramı bir devlet için meşru birşeydir fakat 11 Eylül sonrasında, Amerikan ulusal çıkarları siyasi bir proje yerine askeri bir proje haline geldi. 1995 2001 yılları arasında Amerikan ulusal çıkarları siyasi ve ekonomik amaçlar çevresinde oluşmuş ve özetle ticari ilişkileri tüm kısıtlamalardan kurtarmak gibi bir amaç gütmüştür. Bu amacın gerçekleşmesi ABD'nin siyasi, ekonomik ve sosyal ilkelerini küresel düzleme çıkartması anlamına gelmiş ve diğer ülkeler küreselleşme sürecine katkıda bulunmuştur.

Amerikan ulusal çıkarlarına herhangi bir tehdit savaş ilanını meşru kılar ve bu savaş meşrudur. Ek olarak, uluslararası meşruiyet kavramı Amerikan meşruiyeti olarak adlandırılabilir bir kavramla değiştirilmiş ve uluslararası hukuk ya dondurulmuş ya da yok sayılmıştır. Tüm bunlar dünyada istikrarsızlığın yayılmasına sebep olmuştur.

Yukardaki bölümden şu anlaşıyor ki; Kadercilik ve adil savaş ilkelerine dayanan Amerikan dış politikası bir açıdan güç kullanımına dayalı politikadır ve dünyayı Amerikan askeri gücünü göstermek ve korumak için bir manevra alanı haline getirmiş, adelet, özgürlük ve demokrasi gibi ilkelerin meşruluğunu ve kapsamını sahiplenerek, demokrasi, özgürlük ve adelet gibi yüce insani

değerleri bahane ederek Amerikan askeri gücünün etkisini tüm dünyada hissettirerek kendi amaçlarını ve çıkarlarını gerçekleştirir. Bu amaçlar ve çıkarlar, Irak halkının diktatörlükten kurtulma ve hukuk devleti kurma özlemleriyle çakışmıştır.

2. Bölüm

Uluslararası Adaletin Manipülasyonunda Amerikan Politikalarının Rolü

Bu bölümün başında hakim güç ABD'nin stratejik konulara ve dünya olaylarına yaklaşımına ışık tutulacaktır. İkinci kısmında, hakim gücün uluslararası antlaşmalara yaklaşımı gözden geçirilecektir.

Öncelikle adelet kavramı sınırı olmayan insani bir kavramdır. Bu kavram ne zamanla ne de mekanla kısıtlanabilir. Hukuk bilimleri farklı kategorileri ve seviyeleriyle, uygulamaları ve öğretileriyle, bize adelet kavramını genellemede yardımcı olurlar. Dünyanın içinden geçtiği siyasi ekonomik ve felsefi durumlar uluslararası hukuk kavramının ortaya çıkışına yardımcı olmuştur ve bugün geldiğimiz noktada şu durumlar oluşmuştur:

- İlk durum: Uluslararası adaletin teori ve pratikte siyasi sebeplerden dolayı dondurulması
- İkinci durum: Gene siyasi sebeplerden dolayı ilk durumun tersine uluslararası adelet kavramının harekete geçirilmesi.

İlk durum, iki süper gücün var olduğu ve aralarında Soğuk Savaş'ın hüküm sürdüğü İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıktı. Bu ortamda birçok bölgesel ve uluslararası sorun soğutuldu bazen de donduruldu. Berlin Duvarı'nın ve Sovyetlerin yıkılması ve ardından ABD'nin tek süper güç olarak kaldığı ilk yıllarda bu durum devam etti. Uluslararası adalet kavramı görünürde harekete geçirilmiş fakat gerçekte uygulanmamıştır. Bu sözde hareketin altında yatan ise en güçlü ülkenin çıkarlarını gerçekleştirme amacıdır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, ABD'nin hem uluslararası adelet kavramına hem de sosyal, ekonomik ve insani kavramlara atıf yaparak dünya üzerindeki hakimiyetini devam ettirmeye çalıştığı dönemdi.

Bu ortamda teorik ve pratik anlamda uluslararası adaletin ve bazı uluslararası antlaşmaların tekrar gündeme oturması tesadüfı değildi.

Uluslararası Adalet Divanı örneğinden bahsettik. Bu mahkemenin kuruluşu BM'nin 1949 yılı 260 nolu kararına göre oldu. Fakat 1998 yılına kadar bu karar ABD Senatosu tarafından onaylanmadı. Sovyetlerin yıkılması ve

ABD'nin tek süper güç haline gelmesi bu kararın onaylanması dönemiyle çakışır.

Ayrıca Sabra ve Şatila katliamından bahsettik. Bu katliamın başında olan Şaron siyasi sebeplerden dolayı uluslararası adaletin huzuruna çıkartılmadı.

3. Bölüm

ABD ve Uluslararası Antlaşmalar

Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Antlaşması ABD tarafından Bill Clinton'ın görevi bırakmasından hemen önce 31 Aralık 2000'de imzalandı. Bu imzanın ve atıldığı ortamın birçok siyasi fakat pek az hukuki sonucu vardır.

Clinton, Washington Post'ta 1 Ocak 2001'de yayınlanan açıklamalarında şunu belirtmiştir: "Biz bu antlaşmayı imzaladık çünkü adaletin etkili ve tarafsız bir aracı olduğuna inandığımız mahkemenin kuruluşuna katkı yapmak istedik."

Yukardaki açıklamadan mahkemenin kuruluşuyla ilgili olarak ABD'nin üstlendiği hukuki sonuçlardan daha önemlisinin ABD çıkarları olduğu ve antlaşmaya atılan imzanın arkasında bu çıkarları koruma güdüsünün yattığı söylenebilir.

Buna ek olarak, neredeyse yirmi yıldan beri, ABD insani güvenlik ve insan haklarını geliştirme konulu birçok uluslararası antlaşma hakkında dondurma politikası izlemiştir. Örneğin:

- Washington 1997 tarihli kara mayınlarının kullanımı ile ilgili Ottawa Antlaşması'nı imzalamadı
- Ekim 1999'da Amerikan Kongresi 15 karşı çoğunluk oyla CTBT'yi (Comprehensive Test Ban Treaty) onaylamamıştır.
- Başkan Bush, Roma Antlaşması'na ve kurulan Ceza Mahkemesine karşı çıkmaktadır
- ABD, NATO ile ortaklık antlaşması olan ve Roma Antlaşması'na imza atan ülkelere askeri yardımı kesmiştir.
- ABD, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargılama yetkisinin ABD vatandaşları üzerinde geçerli olmadığı garantisini BM Güvenlik Konseyi'nden almadıkça BM şemsiyesi altında askeri operasyonlara katılmayı reddeder.

4. Bölüm

Amerikan Yönetimi ve Büyük Ortadoğu Projesi

Amerikan yönetiminin BOP'u yaratırken sahip olduğu mantalite ve amaçları görebilmek için yakın geçmişe şu anki Amerikan yönetiminin politikalarına ve Amerikanın müttefiklerinin Ortadoğu politikalarına geri gitmeliyiz.

Bu bağlamda, analize tarihi perspektif katmak amacıyla Ortadoğu'nun ve Amerikan dış siyasetinin geçmiş yüzyılda geçtiği iki tarihsel dönemden bahsedilebilir.

- İlk dönem: Bu dönem Büyük Britanya'nın Ortadoğu'yu böl ve yönet siyasetiyle yeniden düzenlediği dönemdir. İngilizler, bir şekilde bölgede ulus fikrinin doğmasına katkıda bulunmuş fakat bu katkı iki amacın dolaylı sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki geçici bir taktik olan Osmanlı Türklerini Arap ülkelerinden atmak ikincisi ise stratejik olan Ortadoğu'da siyasi oluşumlarda İslam'ın temel düzenleyici prensip olarak ortaya çıkmasını engellemek. Britanya Ortadoğu'da hakimiyet kurduktan sonra birçok devletin kurulmasına ön ayak olup Filistin'i dünyanın çeşitli bölgelerinden göç eden Yahudilerin ana yerleşim merkezi haline getirmiştir.

- İkinci dönem: Ortadoğu'da İkinci Dünya Savaşı sonucu artan ABD ilgisi ve bu ilginin petrol zengini bölgelerin küçük parçalara bölünmesi şeklinde hayata geçirilmesi, 1950'lerde Suudi Arabistan'da olduğu gibi.

ABD'nin Soğuk Savaş dönemi Ortadoğu politikası aşağıdaki üç amaçla özetlenebilir:

- Bölgedeki Sovyet etkisini zihinlerden, siyasetten ve ekonomiden uzak tutmak
- Petrol kaynaklarını güvenlik altına alıp sanayileşmiş ülkelere kesintisiz transfer etmek
- ABD'nin stratejik ortağı olacak olan İsrail'in güvenliğini sağlamak.

5. Bölüm

Amerikan Politikalarına Karşı Ne Yapılabilir?

ABD hukuka inanan devletler ve uluslarla küreselleşme kanunu yoluyla ilişki kurarken, Araplarla olan ilişkisi tahakküm üzerinden gerçekleşir.

Mevcut durumda Arap yöneticiler ve halklar sıcak ve çok önemli bir süreçte bulunmaktadır ve bu durum iki strateji arasında seçim yapma zorunluluğunu getirmektedir. Bunlar:

- Amerikanın tahakkümünü mutlak surette kabul etmek
- Amerikan siyasetiyle tarafsız ve dengeli bir şekilde başa çıkmak

Dikkat ediniz direniş, cihat, veya silahlı direniş veya ABD politikaları ile ters düşmek gibi stratejilerden bahsetmedim. Tüm bu stratejiler hem şu an hem de yakın gelecekte benim görüşüme göre etkisiz stratejilerdir.

Irak ve Türkiye Arasında Ticaret ve Yatırım İlişkileri: Bugünkü Durum ve Gelecekteki Beklentiler

Dr. Zeki FATTAH*

Çeviren Caner SANCAKTAR

Günümüzde Irak ve Türkiye arasında önemli bir ticaret ve yatırım akışı mevcuttur. Bu akış önemli bir büyüklüğe sahip olsa da, Irak'taki bugünkü durum normaleştiğinde ve ülke demokratik ve federal bir birlik halini aldığı anda daha fazla büyüyecektir. Dolayısıyla, bu iki ülke arasındaki bugünkü ticaret ve yatırım akışı aslında gelecekteki büyük akışkanlığın bir minyatürü durumundadır.

Sırasıyla, Irak ekonomisinin bugünkü yoksul ve zayıf durumunu, geleceğe ilişkin beklentileri ve son olarak da Türk-Irak iktisadi ilişkilerinin gelişmesi için var olan potansiyelleri açıklayacağım.

Tarım, sanayi, hizmet ve petrol sektörleri ile birlikte bir bütün olarak Irak ekonomisi günümüzde, şiddetli biçimde yeniden gelişme ihtiyacı duymaktadır. Diktatörlük rejimi, on yıl içinde ard arda yaşanan son derece yıkıcı iki savaş, on yıl sürmüş olan uluslararası ambargo ve doksanlı yıllar boyunca aralıksız olarak askeri ve sivil altyapıya yönelik düzenlenmiş saldırılar nedeniyle Irak ekonomisi günümüzde büyük sorunlar yaşamaktadır. Tüm bunlara ilave-ten, bundan önceki rejimin uygulamış olduğu sürekli savaş politikası kaçınılmaz olarak ülkenin insan kaynaklarının ve işgücünün büyük bir bölümünü askeri ve güvenlik alanlarına yönlendirmiş ve bu alanlarda istihdam etti. Tüm bunlara ağır silahlanma harcamaları eklenmiştir. Günümüzde bu silahlar ülkenin büyük çöplük alanlarını doldurmaktadır. Tüm bu olumsuzluklara ek olarak, bundan önceki rejimin, ülke ekonomisinin bütün yönlerini belirleme ve kontrol etme amaçlı son derece dogmatik ve yanlış ekonomi yönetimi ve politikaları, GSYİH'nın yüzde 40'ından fazlasının hükümet sübvansiyonları tarafından meydana getirildiği ekonomiyi perişan etmiştir. Aşağıdaki rakamlar Irak ekonomisinin şu anda içinde bulunduğu yoksul ve zayıf durumu özetlemektedir.

* Beyrut Amerikan Üniversitesi Ekonomi Bölümü Öğretim Görevlisi, Lübnan.

Tablo 1. Irak: Karşılaştırmalı İktisadi Göstergeler (2000-2003)

	Irak (2000)	Saudi Arabia(2003)
GSYİH (milyar \$) (sabit fiyatlar)	29,9	208,2
Kişi başına GSYİH (\$)	1.148	10.787
İhracat (milyar\$) (2004)	17,8	84,1

Kaynak: IMF, Country Statistical Tables, 2005 ve Iraq's National Development Strategy, Ministry of Planning and International Cooperation, Iraq, 2005.

Nüfus ve iktisadi yapı bakımından Irak ile hemen hemen aynı özelliklere sahip olan Suudi Arabistan'ın kişi başına GSYİH'sı Irak'ın kişi başına düşen GSYİH'sından dokuz kat ve GSYİH'sı ise Irak'ın GSYİH'ından yedi kat daha büyüktür.

Fakat bu karşılaştırma aldatıcı olabilir. Ülke umutsuz ve ülkenin geleceği karanlık değil. Ayrıca Irak ve Türkiye arasındaki yıllık 3 milyar doları aşan bugünkü ticaret ve yatırım hacmi ulaşılabilecek en üst seviye değildir. Irak sahip olduğu çok geniş beşeri ve doğal kaynaklarının hepsini henüz kullanır durumda değildir. Irak'a yönelik ticaret ve yatırım hacmi potansiyeli şuankinden çok daha üst seviyelere çıkabilir.

Aşağıdaki rakamlar bu durumu ortaya koymaktadır. Tabloda yer alan 2004 yılı rakamları Irak'ın gerçek yıllık petrol gelirini yansıtmaktadır. Diğer yıllara ait rakamlar ise ülkenin tahmini yıllık petrol gelirlerini göstermektedir. Bu tahmini rakamlar yeni petrol piyasası fiyatlarına ve nüfus büyüklüğüne dayanmaktadır. Hesaplanan yıllık kişi başına gelir düzeyindeki artış aşağıda gösterildiği gibidir:

Tablo 2. Irak'ın Petrol Ticareti

	İhraç edilen petrol miktarı (milyon varil)	Fiyat (\$/varil)	Petrol rezervi. (milyar \$)	Kişi başına gelir(\$)
2004	2	24	24	923
2005	1,8	32	25	961.5
2006	1,9	62	117,8	4530
2007	2	62	123	4769.2

Kaynak: Iraq's National Development Strategy, Ministry of Planning and International Cooperation, Iraq 2005.

Ülke içinde ciddi düzeyde güvenliğin sağlanması ve petrol üretimi ile ihracatın artırılması durumunda, kişi başına gelir düzeyi önümüzdeki iki yıl içinde dört kat büyüyecektir. Bu durum, bölgedeki Türkiye gibi görece gelişmiş ekonomilere, Irak içinde büyük bir ticaret ve yatırım pazarı sunacaktır. Böyle bir durumdan özellikle Türkiye faydalanacaktır.

Irak bu gelişmeyi yakalamayı nasıl planlıyor?

Söz konusu süreç sadece petrol gelirlerindeki farklılaşmalar ile ilgili değildir. Irak ekonomisinin rehabilitasyonu ve ülkenin restorasyonu için bir takım çalışmalar yürütülmektedir. Bu rehabilitasyon ve restorasyon çalışmaları, ülkenin dünya topluluğu içinde hak ettiği yerini alması ve global ekonomiye entegre edilmesi amacıyla yapılmaktadır.

Irak, uygulamaya sokulan gelişme stratejisine dayanarak federal bir yapı içinde serbest piyasa ekonomisi yolunu takip etme niyetindedir. Bu bağlamda liberal dış ticaret rejimi, ekonomiyi yöneten bir hükümet, yatırımlar için uygun iş ortamı oluşturmak ve ülke içinde hukukun egemenliğini güçlendirmek amaçlanmaktadır.

Hükümetin Ulusal Gelişme Stratejisi (the Government's National Development Strategy), stratejik kamusal programlar doğrultusunda dört alanda yeniden yapılandırma ve geliştirme faaliyetlerini uygulamaktadır:

- İktisadi büyümeyi gerçekleştirmek ve güçlendirmek;
- Özel sektörü canlandırmak ve geliştirmek;
- Yaşam kalitesini artırmak;
- İyi yönetimi ve güvenliği güçlendirmek.

Gördüğümüz gibi, Irak karşı karşıya olduğu çok yönlü tehditlere çok yönlü bir strateji ile karşılık vermektedir. Bu toplantı ile daha yakından ilgili olan hükümetin rolü ve özel sektörün canlandırılması programı üzerinde biraz daha ayrıntılı olarak duracağım.

Irak hükümetinin şu anki en önemli amaçları sağlıklı bir para politikası çerçevesinde enflasyonu kontrol etmek, mali açıdan sağlam bir bütçe oluşturmak, bütçe ve giderler üzerinde şeffaf kontrol uygulamak, kamu harcamalarının mali yönetimini güçlendirmek, petrol gelirlerine öncelik vermek, borç uzatma anlaşmaları imzalamak, IMF'nin danışmanlığı altında makro ekonomik ve yapısal reformlar uygulamak ve ülke için gerekli olan iç ve dış kaynakları artırmaktır.

Özel sektörün canlandırılması programı çerçevesinde, Irak'ta iş kurma prosedürlerini basitleştirmek için bir takım adımlar atılmıştır. Ticaret ile ilgili anahtar konumundaki yasaları revize eden bir takım ticari ve düzenleyici reformlar uygulamaya sokulmuştur. İthalat ve ihracatı teşvik etmek amacıyla yeni gümrük vergileri kanunu yürürlüğe girmiş, devlet bankaları yeniden yapılandırılmış ve bankacılık sistemi liberalize edilerek yabancı yatırımlara açılmıştır. Ülke aynı zamanda Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne üye olmak için hazırlık yapmaktadır. Bu amaçla, ülkenin vergi ve sübvansiyon sistemi yeniden gözden geçirilmiştir. Ayrıca ülke içinde federal bölgelerde bölgesel kalkınma merkezleri oluşturulması için planlar yapılmaktadır.

Irak, global ekonomiye entegrasyon sürecini derinleştirmek amacıyla IMF ile Acil Çatışma Önleme Anlaşması (EPCA) imzalamıştır. Ayrıca Denizaşırı Özel Yatırım Kurumu (OPIC) ve Anlaşmazlıkların Çözümü İçin Uluslararası Merkez (ICSID) ile anlaşmalar yapılmış, Çok Taraflı Yatırımların Korunması Anlaşması (MIGA)'na taraf olunmuştur. Dış ve iç toptan ticareti liberalize eden Irak, mallar ve hizmetlerde lokal fiyat farklılıklarını ortadan kaldırmak, mal ve sermaye hareketlerini serbestleştirmek ve iktisadi hayatta modern yönetim ile modern rekabeti geliştirmek suretiyle ekonomisini global ekonomiye entegre etmeyi amaçlamaktadır. Bu süreç, bağımsız bir merkez bankasının kurulması, döviz kuru istikrarını sağlayacak olan para politikaları araçlarının güçlendirilmesi, esnek bankacılık sistemi, enflasyonun kontrol altına alınması ve aktif sermaye piyasası ile desteklenmiştir. Ticaret yasasının değiştirilmesi neticesinde hükümetin fiyatlar üzerindeki denetiminin azaltılmasına ilaveten, Irak ayrıca özelleştirmelerin yapılabilmesi için iyi bir zemin hazırlamıştır. Fakat ülkedeki kamusal mülkiyetin çok yaygın olmasından dolayı özelleştirme konusu, uygulamaya geçilmeden önce daha çok tartışılacaktır.

1950 yılından bu yana ilk defa yabancı yatırımları geliştirmek için bir Doğrudan Yabancı Yatırım Yasası hazırlanmaktadır. Bu yeni yasa yabancı yatırımların önündeki her türlü engeli ortadan kaldırmayı ve iktisadi sektörlerin çoğunda bazı kârlı olanaklar sunarak yabancı yatırımları teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Yatırım prosedürleri basitleştirilecek ve kârların transferi ile mülkiyet güvencesi konularında her türlü güvence sağlanacaktır.

Irak ve Türkiye arasında daha güçlü iktisadi ilişkilerin geliştirilmesi ihtimali nedir?

Toprak, su ve petrol boru hatlarından daha fazlası Irak'ı Türkiye'ye bağlamaktadır. Türkiye, huzurlu, istikrarlı ve demokratik bir Irak'ta, ihracata dayalı dinamik ekonomisinin gelişmesi için değerli bir pazar bulacaktır. Türkiye'nin, yıllık GSYİH'sı 150 milyar doları aşan 26 milyonluk Irak'ta ihracat ve yatırım olanakları son derece büyüktür.

Günümüzde Türkiye için söz konusu yatırım ve ihracat imkanlarının küçük bir kısmını Kuzey Irak Bölgesi sunuyor olabilir. 5 milyonluk nüfusu ve Avusturya büyüklüğündeki yüzölçümü ile bu bölge, Irak'ın tamamı ile karşılaştırıldığında, görece olarak daha huzurlu ve istikrarlı bir bölgedir. Bölge aynı zamanda iktisadi faaliyetleri ve kalkınma projelerini teşvik etmektedir. Okul, hastane, ev, üniversite ve havaalanı inşaatları, su, tarım, telekomünikasyon, petrol ve doğalgaz alanlarını içeren bu projelerin çoğunda Türk firmalarını bulabilirsiniz. Irak Petrol Arama Devlet Şirketi (SCOP) Aralık 2004'te milyonlarca dolar değerindeki bir ihaleyi Türk Avrasya Teknoloji Mühendislik şirketine vermiştir. Bu proje petrol üretimini 35.000 varilden 100.000 varile artırmayı hedeflemektedir. Ayrıca bugünlerde Erbil'in otellerinde masaların üzerinde *Hürriyet* gazetesini ve ünlü bir Türk futbol kulübünü kendisine örnek alan bir yerel futbol takımını bulabilirsiniz. Türkiye'den bu bölgeye ithal edilen ürünleri taşıyan Türk kamyonları haftanın her hangi bir gününde 25 km'lik konvoylar oluşturmaktadır. İki ülke arasında varolan bu ilişkiyi daha ileriye taşıyabiliriz.

Günümüzde Türkiye ile Irak arasında çok az sayıda ortak proje mevcuttur. Sınır ortaklığımız hayli uzun, ama ortak proje konusunda birlikteliğimiz son derece kısıdır. Petrol ve doğalgaz alanlarında ortak projeler geliştirilebilir. Türkiye, Irak doğalgaz boru hattını Avrupa ve Asya doğalgaz boru hatları ağına bağlayarak Irak doğalgazının ihraç edilmesi konusunda eksen ülke rolünü üstlenebilir. Ayrıca turizm ve tarım gibi alanlarda da ortak proje geliştirme imkanları mevcuttur.

Ortak projeler geliştirme konusunda daha yaratıcı olabiliriz. Irak'ta yatırım projeleri ihalelerini kazanan Türk şirketleri, Iraklı öğrencileri, mühendisleri, hemşireleri, doktorları, teknisyenleri ve yöneticileri Türkiye'deki kurumlara ve işlere taşıyabilir. Türk şirketleri bu projeyi gerçekleştirmek için Irak'ta kazandıkları paraların bir kısmını bu projeye yatırabilir. Böyle bir projenin gerçekleştirilmesi iki ülke arasında teknik, iş ve kültür bağlarını güçlendirecektir.

Teşekkür ederim.

Yatırım İmkanları: Afganistan ve Türkiye'nin Dış Ticaret Stratejileri

Wahidullah FURMULI*
Çev. Arzu YORKAN

Afgan-Türk Dostluğu Hakkındaki Genel Bilgiler

Türkiye, Afganistan'ın toprak sınırı olmayan en yakın komşu ülkesidir. Yaklaşık 30 milyonlu Afgan halkı iki ülkenin dost olduğu düşüncesini taşımaktadır.

Afganistan Türkiye Cumhuriyeti'ni Sovyetler Birliği'nden sonra tanıyan ikinci ülke olmuştur.

Atatürk'ün yakın bir dostu ve arkadaşı olan Afgan Kralı 1930 yılında Ankara'yı ziyaret etmiştir.

İki ülke arasında tarihsel ve sosyal birçok farklılıklar olmasına rağmen Türkiye 1920 ve 1970 yılları arasında yarım asır boyunca Afganistan için bir model olmuştur.

Kültür ve eğitim alanlarında birçok değişim programları kurulmuş, Türk Silahlı Kuvvetleri Afgan ordusunun yetiştirilmesine yardımcı olmuş ve Türkiye Afganistan'da birçok Türk okulları kurmuştur.

Afgan politika yapıcıları Türkiye'nin laik devlet modelini kendi ülkelerine uygulamaya çalışmaktadırlar.

Bugünkü Durum

Afganistan'a yapılan toplam yatırım hacmine bakıldığında Türk girişimcilerinin bu ülkede lider yatırımcı pozisyonunda olduklarını görmekteyiz.

Afganistan'daki Türk firmaları konut ve iş merkezleri inşa etmek, atölyeler ve başta inşaat malzemesi üreten fabrikalar olmak üzere birçok fabrikalar kurmak gibi çok sayıda projeyi uygulamaya koymaktadırlar.

* Afganistan Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Kabil-Afganistan

Türkiye, Afganistan'a sağlık, eğitim ve sosyal kalkınma alanlarında önemli yardımlar yapmaktadır.

Türk firmalarının Afganistan'da kurdukları temsilciliklerin sayısı her geçen gün daha da artıyor.

Türkiye ve Afganistan arasındaki mal ticareti oldukça sınırlıdır. Bunun başlıca sebepleri; taşıma yollarının yetersizliği ve taşımacılık alanındaki yönetmeliklerin eksik oluşudur.

Türkiye ile Afganistan arasındaki ticaret hacmi 2003 yılında 38,7 milyon dolardan 2004 yılında 76,1 milyon dolara yükselmiştir.

Afganistan'a en çok yatırımı Türk firmaları yapmaktadır. Bugüne kadar, Türk firmaları tarafından uygulamaya konulan projelerin toplam değeri 1 milyar dolardır.

Her ne kadar yatırım rakamları düşük görünse de, artış oranı kayda değerdir. 10 Haziran 2004'te iki ülke arsında imzalanan "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" ticaret alanında en önemli hukuki belge niteliği taşımaktadır.

Ayrıca, 26-27 Nisan 2005 tarihindeki Türk-Afgan Ortak Ekonomik Komisyonu toplantısında, her iki ülke yıllık ticaret hacminin önümüzdeki 5 yıl boyunca her yıl 250 milyon dolar olmasını hedeflemişlerdi.

Afgan pazarında Türk mallarına olan talebin artarak devam ettiğini söylemek mümkündür.

Türk ihracatçılar mallarını Afganistan'a ihraç ederken iki metot kullanmaktadırlar. Birincisi, Türk firmaları mallarını Afganistan'a götürüp oradaki perakendecilere teslim etmektedirler. İkinci metot ise kendilerine Afganistan'da mallarını satmaları için birer mümessil buluyorlar. Özellikle de yiyecekler ve deterjan gibi temizlik maddelerinin başkent Kabil ve ülkenin kuzey bölgesinde pazar payları artmaktadır. Bisküvi, çikolata, kâğıt helva, kişisel ve ev bakım ürünleri gibi Türk ürünlerini bu bölgelerdeki hemen hemen tüm bak-kallarda bulmak mümkündür. Ayrıca, ev eşyalarına olan talep her geçen gün artmaktadır. Türk firmaları tencere-tava gibi mutfak eşyalarına ek olarak, mini dalga fırın, ütü ve vantilatör gibi eşyaları da buralara ihraç edebilmektedirler. Afganistan enerji darlığı yaşamasına rağmen, bu tarz ürünlere olan talep artış göstermektedir.

Taliban sonrası Afganistan'ında, Türkiye'nin ilgisi sadece ticaretle sınırlı kalmamış, Türk askeri Afganistan'ın ordusunu yeniden yapılandırmada öncü bir rol oynamıştır. İki kez Afganistan'da NATO'nun Uluslararası Güvenlik ve

Destek Gücü'nü (ISAF) yönetmiştir. Bunlardan ilkinin Haziran 2002-Şubat 2003 arası dönemde diğerini ise Şubat 2005-Kasım 2005 arası dönemde yapmıştır.

Yatırım İmkanları ve Dış Ticaret Stratejisi

Afganistan Ekonomisine Genel Bakış

- Afganistan 20 yıl boyunca süren çatışmadan sonra yeniden inşa edilmektedir. Ülke devlet modelinden serbest piyasa ekonomisine geçişe hazırlanmaktadır.

- Afgan hükümeti ülkenin büyük oranda hasar gören fiziki altyapısını güçlendirmek ve yeniden onarmak için çalışmaktadır. Aynı zamanda ülkenin artmakta olan ve sosyal birçok sıkıntıyla boğuşan nüfusuna da temel hizmetler vermek ve insani yardım konularında destek olmak için çaba göstermektedir.

- Afganistan'ın yeniden inşası için Birleşik Devletler ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından yönetilen milyarlarca dolarlık uluslararası destek uygulama aşamasındadır. Son dönemlerde ortaya çıkan birtakım iş imkanları da bu yeniden inşa süreciyle alakalıdır.

- Nisan 2004'te, Cumhurbaşkanı Hamid Karzai Afganistan'ın her tür ekonomik işbirliğine açık olduğunu söylemiştir. Her ne kadar hükümet yabancı yatırımcı için gerekli koşulları yerine getirmek için çalışıyorsa da, yapacak çok daha fazla şeyler var, örneğin, birtakım hukuki düzenlemeler için gerekli reform sürecini tamamlamak gibi.

- Afganistan'da son üç yıllık ekonomik büyüme Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından şöyle açıklanmıştır: 2002-2004 yılları arasında resmi GSYİH' deki ortalama büyüme yüzde 22,5; 2004-2005 yılı mali döneminde (bu mali dönem 21 Mart 2005'te sona ermiştir) yıllık büyüme yüzde 8,5; 2005-2006 mali yılı içinde yıllık büyüme ise yüzde 14 olarak tahmin edilmiştir.

- Para reformu 2003 yılı başlarında tamamlanmıştır. O zamandan beri enflasyon göreceli olarak düşmüş ve nominal döviz kurları sabit hale gelmiştir. 2005 yılında Vergi Kanunu yeniden düzenlenmiş ve netlik kazanmıştır. İhracat ve ithalattaki iki haneli büyümeyle birlikte ticaret önemli ölçüde bir artış göstermiştir. Gümrük sistemi modernize edilmiş, mevcut ticaret anlaşmaları yenilenmiş ve yeni anlaşmalar yürürlüğe konmuştur.

- Küçük ölçekli çiftçiliğin hâkim olduğu tarım sektörünün ağırlıkta olduğu Afgan ekonomisinin yüzde 80-90'ı kayıt dışıdır. Yaklaşık neredeyse toplam resmi ve gayri resmi GSYİH'nin üçte birine denk gelen yasa dışı afyon üretimi bu kayıt dışı ekonominin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ayrıca, 2004-2005 mali yılı içinde IMF ülkenin resmi GSYİH' sini 5,9 milyar dolar olarak hesaplamıştır.

- Ülkedeki yatırımların toplam GSYİH'nin yüzde 22'sine denk geldiği tahmin edilmektedir. 2003 yılından bu yana kayıtlara 1,5 milyar doların üzerinde bir yatırım geçilmiştir. Bunun büyük bir bölümü bağış şeklindeki yardımlarla finanse edilen kamu yatırımlarından, üçte biri ise doğrudan yabancı yatırımlardan oluşmaktadır. Yatırımların yarısından fazlası ülkenin inşaat sektörüne yapılmaktadır. Geriye kalan kısmı ise sanayi ve hizmet sektörleri arasında eşit miktarlarda paylaşılmaktadır.

- Türkiye en büyük yabancı yatırımcı konumundadır. Türkiye'nin yatırımları yatırım yapan diğer beş ülkenin toplam yatırımlarından daha fazlasına denk gelmektedir. Birleşik Devletler doğrudan yabancı yatırımın yüzde 17'sini, Çin ve Birleşik Arap Emirlikleri yaklaşık yüzde 10'unu ve Pakistan ve İran ise yüzde 5'ini yapmaktadırlar.

- Pakistan, Hindistan ve Avrupa Birliği Afganistan için önemli pazarlardır. Ülke ithalatını genelde Çin, Japonya, Pakistan, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Avrupa Birliği'nden yapmaktadır.

- Afganistan tarihi ve coğrafyası sayesinde önemli bir potansiyele sahiptir. Bulunduğu bölgede transit ülke konumunda olması Afganistan'ın canlı bir ticaret merkezi haline gelmesine yardımcı olmaktadır.

Türkiye için Pazar Olanakları

Afganistan fiziki alt yapısını tümünden yenileme çabasındadır. Bu yüzden de ülkedeki pazar fırsatları da bu alanda yoğunlaşmaktadır. Türk firmaları için kayda değer fırsatlar da yeniden inşa çalışmalarını bağışlarıyla finanse eden kuruluşlar ve Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları ile ilişkilendirilmektedir.

Türk Yatırımları için Kısa Vadeli İmkanlar

- Mimari, inşaat ve mühendislik hizmetleri
- Mesken ve iş merkezleri için inşaat malzemeleri
- Bilgisayar donanımı, yazılımı ve bilgisayar yazılım programlarının Dari diliyle desteklenmesi
- Telekomünikasyon hizmetleri ve ekipmanı
- Bağımsız enerji tedariki için dizel jeneratörler
- Eğitim-öğretim hizmetleri
- Tüm tüketim malları
- Kamyon, römork, otobüs, buldozer, beton karıştırıcı vb ağır teçhizatlar
- Güvenlik teçhizatları
- Otomobil, kamyonet ve 4X4 araçlar için bayiliklerin artırılması
- Simültane ve konferans tarzı çevirilerde tercüme hizmetleri

- Büro Mobilyaları
- Basım ve yayın

Türk Yatırımları için Orta Vadeli İmkanlar

- Uçak ve parçaları
- Havalimanı ve uçuş-iniş teçhizatları
- Elektrik güç sistemleri
- Petrol ve gaz makineleri; petrol, gaz ve maden bulma ve üretme hizmetleri
- Tarım ilaçları, makineleri, teçhizatı ve hizmeti
- Tarım üretimi
- Sulama planı ve teknolojisi
- Yolları düzenleme, ışıklandırma ve trafik işaretleri yerleştirme
- Nakliye hizmetleri
- Halı ve tekstil
- Deri üretimi
- Kıymetli ve yarı değerli taşlar
- Mermer ve doğadaki diğer taşlar

Pazara Giriş Stratejisi

- Afganistan hakkında yeterli bilgiye sahip olmak.
- Hükümet ve iş dünyasındaki aktörleri tanımak, onlarla iç içe olmak
- Afganistan'ı ziyaret etmek, potansiyel ortakları tanımak, onların Türk firmaları ile iş yapabilme kapasitelerini öğrenmek. Ayrıca, Afganistan'ın Uluslararası Ticaret Odası (www.en.aicc-online.org) ve Afganistan Yatırımları Destekleme Ajansı (AISA) (www.asia.org.af) ile temasa geçmek.

Ticari Mevzuat ve Standartlar

İthalat Gümrük Tarifeleri

Afganistan bölgenin en düşük gümrük tarifesi uygulanan ülkesidir. Yeni gümrük tarifesi rejimi gümrük vergisi oranlarını düşürmüştü ve aşağıdaki 6 ana kategori için oranları şöyle açıklamıştır:

- Temel gıda ve gıda harici diğer ürünlerde: yüzde 2,5
- Ham madde ve sermaye mallarında: yüzde 5
- Petrol ürünlerinde: yüzde 8
- Yarı mamul mallarda: yüzde 10
- Lüks mallarda: yüzde 15
- Öncelikli olmayan ürünlerde: yüzde 16

Ayrıca gümrük sisteminde planlanan modernizasyonla Afganistan 6 ana sınıfa ayrılmış gümrük tarifeleri uygulamasını 4 kategoriye düşürecek, ithal edilen malların büyük bir kısmına uygulanan tarifeleri yükseltecek ve ağırlıklı ortalama vergi oranını yüzde 3,9'dan yüzde 6,9'a çıkartacaktır.

Her ne kadar tarife oranlarında bu değişiklikler öngörüldüyse de Afganistan bölgede en düşük gümrük tarifelerine sahip ülke konumunu muhafaza edecektir.

Gümrük Düzenlemeleri ve İrtibat Bilgileri

- Gümrük reformu Afganistan hükümetinin önemli bir önceliğidir. Standard ücret politikası kurmak, malların geliş usullerini düzenlemek ve yetişmiş kalifiye personel çalıştırmak için bir dizi reformlar hazırlanmaktadır. Aralık 2003 tarihinde Gümrük Ofisi, Avrupa Birliği gümrük rejimine dayalı beş ana il için "Tek İdari Belge" adıyla pilot bir uygulama başlatmıştır.

- Aynı zamanda Maliye Bakanlığı'nın bir birimi olan Afganistan Gümrük Ofisi ile iletişime geçmek için aşağıdaki irtibat adresinden yararlanabilir.

Afganistan Gümrük Ofisi İrtibat Adresi:

Telefon: +93 75 200-4199

E-mail: info@mof.gov.af

Standartlar

- Afganistan kendi ulusal standart rejimini geliştirme sürecindedir.
- Afgan Ulusal Standartlar Kurumu (ANSA) ulusal standartlar ve teknik düzenlemelerin kurulması, korunması, yayınlanması ve yürürlüğe konulmasından sorumludur.

ANSA'ya aşağıdaki adreste ulaşabilir:

Telefon: +93 70 151-696

E-posta: ansaafg@gmail.com

Ticari Anlaşmalar

- Afganistan hem Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) hem de Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği (CAREC) üyesidir. Aynı zamanda Afganistan'ın 2006/2007 yılında Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı'na (SAARC) tam üye olması bekleniyor.

- Afganistan diğer ülkelerle birçok ikili ticari anlaşma imzalamıştır: Türkiye ve Rusya ile Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları; Türkiye ile Karşılıklı Yatırımları Teşvik Etme ve Koruma Anlaşması; Hindistan'la Tercihli Ticaret Anlaşması; Almanya ile Yatırım Anlaşması.

- Afganistan, Kanada ile imzaladığı En Az Gelişmiş Ülkelerin Pazara Giriş İnsiyatifi ve Japonya ile imzaladığı Genelleştirilmiş Tercihler Anlaşması sayesinde ürünlerini gümrüksüz ve kotasız bu ülkelere ihraç edebilmektedir. Ayrıca, Afganistan Avrupa Birliği ile imzaladığı “Silahlar Hariç Herşey Anlaşması” ile (Everything But Arms Agreement) ülkede silah hariç üretilen tüm malları AB pazarına satabilmektedir.

- Ayrıca Afganistan 2004 yılında Birleşik Devletler ile Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması’nı (TIFA) imzaladı.

- Afganistan Aralık 2004 tarihli DTÖ zirvesine gözlemci sıfatıyla katılmış ve sonraki beş yıl içinde tam üyelik sürecinin tamamlanacağını belirtmiştir.

Yatırım Ortamı

Yabancı Yatırımlar için Açıklık Derecesi

- Afganistan hükümeti hem yabancı hem de yerli yatırımlar için gerekli iş ortamını hazırlamakta ve bunun için birçok önemli adımlar atmaktadır.

- 2005 yılı Özel Yatırım Hukuku yabancı yatırımcılara karşı ayrımcılığı yasaklamaktadır. Yatırımlar yüzde yüz yabancılara ait olabilir; yabancı firmalar Afgan firmalarla ortak olmak zorunda değildir. Afganistan’da yabancılar gayrimenkul sahibi olamazlar, fakat elli yıllığına kadar belli periyotlarla kiralayabilirler.

- Hükümet para reformu, gümrük sistemini modernize etme, vergi kanunlarını düzenleme gibi reformları da içeren ticaret ve yatırımları artırıcı bir dizi ilerlemeler kaydederek aşamalı bir politika izlemektedir.

- Özel sektörün geliştirilmesi ve yabancı yatırım için gerekli cazibe ortamının sağlanması her ne kadar resmi öncelik olsa da, hükümet özellikle ticari faaliyetlerle ilgilenmektedir. 16 farklı bakanlık bünyesinde 75’ten fazla devlet teşebbüsleri ve devlet ortaklığı vardır ve bunlardan sadece ikisi özelleştirilmiştir.

Yabancı Ticaret Bölgesi/Serbest Limanlar

Afganistan’da ithalatın gümrüksüz yapıldığı bir bölge ve liman yoktur. Fakat yabancı firmalar Afganistan hukukuna göre ev sahibi ülkeymiş gibi aynı yatırım imkanlarına sahiptirler.

Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistikleri

AISA 2005 yılı için Afganistan’a yapılan yabancı yatırım miktarının 415 milyon dolar olduğunu tahmin etmektedir: 172 milyon doları inşaat sektörü-

ne; 167 milyon doları hizmet sektörüne ve 71 milyon doları da sanayiye yapılmıştır. 2005 yılında Afganistan'a en çok yatırımı Türkiye yapmıştır. Ardından Amerika Birleşik Devletleri (85 milyon dolar), Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, İran ve Pakistan gelmektedir. Aynı şekilde 2004 yılı yabancı yatırım miktarı 310 milyon dolardır.

Afganistan'da faaliyet gösteren Türk firmalarının sahip olduğu avantajlar

- Tarihten gelen güçlü bağlar sayesinde Türk ve Afgan halkının birbirlerine karşı duyduğu yakınlık Türk firmalarının Afganistan'da iş yapmasını kolaylaştırıyor.
- Türk işadamları ve bürokratinin Orta Asya ülkeleri ile teması ve burada kazanmış olduğu deneyimi Orta Asya'yı Türkiye ve Afganistan arasında köprü olarak kullanmasına yardımcı olmaktadır.
- Türkiye, Afganistan'ın yeniden inşası için gerekli inşaat malzemeleri, tarım ürünleri, enerji naklinde kullanılan ürünler ve telekomünikasyon gibi malları ihraç eden bir ülkedir.
- Türkiye'nin tarım sektöründeki deneyimi Afganistan tarım sektörünün gelişmesinde önemli bir rol oynayabilir ve bu da Afganistan'daki gıda yetersizliğine çözüm bulunmasına yardımcı olabilir.
- Türkiye'nin inşaat firmaları uluslararası pazarlarda önemli deneyimlere sahiptirler.
- Genellikle Avrasya bölgesinde yoğunlaşan Türk inşaat firmaları aynı zamanda Afganistan'ın Pakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan gibi komşu ülkelerinde de büyük tecrübe sahibidirler.

Suriye-Türkiye İlişkileri: Gerçekler ve Görüşler

Prof. Dr. Abboud AL-SARRAJ¹

Çeviren Emre TARIM

Giriş

1) Suriye-Türkiye ilişkileri uzun zamandan beri konular üzerinde fikir ayrılıkları tarafından şekillenmektedir. Bu ilişkiler 1998 yılında savaş rüzgârlarının estiği zamandan bu yana oldukça mesafe kat etmiştir. 20 Ekim 1998 tarihinde imzalanan Adana Mutabakatı'ndan sonra ilişkiler ekonomik, siyaset, güvenliğin koordinasyonu, doğal sosyal bağlar ve tarihi alanlarda ilerlemeye başlamış ve zaman içinde güçlenmeye devam ederek Cumhurbaşkanı Beşar Esat'ın 2004 yılında Türkiye'yi ziyaret etmesiyle yeni bir boyuta taşınmıştır. 2004 yılının Ekim ayında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Suriye'yi ziyaret etmiş ve ikili ticarete serbest bölge antlaşmasına Suriye Başbakanıyla beraber imza atmıştır. Söz konusu ticaret hacmi senelik 1 milyar ABD doları seviyesindedir ve hızlı bir şekilde iki katına çıkması beklenmektedir. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Nisan 2005 Suriye ziyareti ise güvenlik konularında yakın işbirliğinin başka bir göstergesidir.

2) Bu olumlu gelişmelere rağmen iki ülkenin bürokratik mekanizmalarından ve bölgede ortaya çıkan durumdan dolayı ilişkilerde ve antlaşmaların uygulanmasında gecikmeler olmaktadır.²

3) Türkiye, İran ve Suriye Ortadoğu politikasında önemli aktörlerdir ve bölgeyi saran havadan pek de memnun değildirler. Bu ülkeler bölgesel güç dengesinde önemli oyunculardır.

4) Reform çağrıları ve yenilik hareketleri yüksek seviyeye ulaşmış ve batılı devletler Ortadoğu toplumlarında iyi yönetim, demokrasi, insan hakları konularında gelişim için baskı yapmaktadır.³

Gerçekler

1) Türkiye'nin yaşadığı değişim Soğuk Savaş modeli güvenlik devleti ay-

¹ Şam Üniversitesi Hukuk Fakültesi Eski Dekanı ve Öğretim Üyesi, Suriye; Lübnan Üniversitesi, Beyrut/Lübnan

gıtına son vermiş, yerel ve dış politikanın çerçevesini değiştirmiştir. Bu değişimin pratik sonucu komşu ülkelerle sorunları çözmek için aktif diplomasi yöntemini uygulamak olmuştur.

2) Şu an için Türkiye farklı bir bölgesel ve uluslararası rol oynamakta ve Kopenhag Kriterleri'ne uyum sağlamak amacıyla adli siyasi ve ekonomik alanlarda reformları hayata geçirmektedir. Ayrıca ekonomik alanda IMF programları uygulana gelmiştir.⁴

3) Türkiye NATO üyesi ve ABD'nin müttefikidir.

4) Türk-İsrail ilişkileri, Suriye-Türkiye ilişkilerini etkilese de, söz konusu durum gelecekte Ankara'nın İsrail-Suriye ilişkilerinde Washington'dan daha akılcı bir arabulucu rolü üstlenebileceğinin işareti olabilir.⁵

5) Türkiye'nin Suriye ile uzun bir sınırı vardır ve bu durum Irak'la ve İran'la da geçerlidir.

6) Türkiye'de ve dünyanın diğer birçok ülkesinde bugün Suriye'nin maruz kaldığı olaylar hakkında bir adaletsizlik duygusu hakimdir ve Suriye üzerindeki baskılar, iddia edilenlerin çok daha ötesinde, sadece siyasi nedenlere dayalıdır.

7) Türkiye'nin Suriyeli yetkililerin Uluslararası Soruşturma Komisyonu tarafından Gaziantep'te sorgulanması önerisi gayet cesur bir öneriydi. Başka hiçbir ülke buna benzer bir öneride bulunmamıştır. Biz Suriyeliler bunu takdirle karşılıyoruz ve eğer Suriye Türkiye ilişkileri kötüye giderse böyle bir teklifin mümkün olamayacağı görüşündeyiz.⁶

Ortak Kaygılar

1) Irak'ta istikrarsızlık

2) Kürt azınlık sorunu

3) Arap-İsrail çatışması

4) Devam eden Suriye, Türkiye, İran ilişkileri ve bu ülkelerin uluslararası toplumla olan ilişkileri.

5) Bir Müslüman ülkede iyi yönetim, demokrasi ve insan hakları gibi demokratik ve ekonomik reformlar

İstikrarsız Irak

1) Suriye ve Türkiye, Irak'la ilgili ortak kaygılara sahiptirler. Irak'ın Komşuları Toplantısı'nda başladığı gibi istikrarı artırmak için her iki ülkenin siyasetçileri Irak'ın geleceği hakkında meşru kaygılara sahip olduğu ve bu konuda her türlü yoldan işbirliği içinde olmak gerektiği hususunda hem fikirdirler.

2) Mart 2003 tezkeresi ABD’li siyasetçiler için gerçekten bir sürpriz oldu ve bu karar Türkiye için tarihi bir dönüm noktasıydı. Türk Parlamentosu Türk halkı adına, ABD’nin Irak’ta kuzey cephesi açmasını engellemiştir.

3) Uluslararası toplumun bu savaşı meşru görmemesi bağlamında verilen bu tezkere kararı, Irak’ın işgal sürecini uzatmış, ABD’nin daha fazla meşruluk aramasına ve bölgenin istikrarsızlığı anlamında Filistin sorununa dikkatlerin daha fazla çekilmesine neden olmuştur.

4) Irak sınırları işbirliği olmadan korunamaz ve bizim düşüncemize göre “Suriye işbirliğinden kaçıyor” propagandası yapmak için bazı ABD’li yöneticiler Suriye’nin işbirliğini istememektedir. Bunun kanıtı ise demografik ve coğrafi açıdan daha karmaşık ve Irak sınırından daha uzun olan Suriye-Türkiye sınırı iki ülke arası işbirliği sayesinde bugün maksimum seviyede korunmaktadır.⁷

Kürtler

1) 1990’larda Suriye ve Türkiye arasındaki çatışma daha çok Suriye’nin PKK’ya verdiği destekten kaynaklanmıştır ve bu gerginlik sonrası, 1990’ların sonunda doğrudan silahlı çatışmanın eşliğinden dönülmüştür.

2) Kürtler bölgemizdeki sosyal dokunun bir parçasıdır. Bu konu her zaman gündemimizde olmalı ve Kürt sorunuyla terörizm konusunu birbirinden ayırmalıyız. Terörizm sorunu diğer sorunlardan bağımsız ele alınmalıdır.

3) Suriye’deki Kürt sorununu ilgilendiren ikinci boyut daha çok teknik bir konudur ve 1962 yılındaki nüfus sayımıyla ilgilidir. Teknik olarak bu sayım sağlıklı değildi. Temelde bu, Kürt sorunuyla ilgili siyasi bir durum değildi.⁸

Arap-İsrail Çatışması

1) İsrail son on yıldır Suriye, İran ve genel olarak Arapları tehdit etmektedir. Gerçek tehdidi ve saldırganlığı başlatan her zaman İsrail olmuştur.

2) Filistin sorunu bölgenin istikrarsızlığındaki en önemli sorunların başında gelmektedir.

Sorunun birçok boyutu vardır ve bunun başında İsraililerin ne hükümet ne de halk olarak barış sürecine karşı hiçbir ilgilerinin bulunmaması gelmektedir. Bu durum geçmiş senelerdeki duruma atfedilebilir fakat barış görüşmelerinden uzak durmanın bir mazereti olamaz.

3) Barış süreci hâlâ Güvenlik Konseyi Kararları’nın üzerinde durmaktadır. Amerikan yönetimi barış için gerçek bir kararlılık göstermemiştir. Eğer İsrail ve ABD barış sürecine ilgi göstermiyorlarsa, Suriye yakın zamanda ciddi bir adım atılmasını beklememektedir.

4) Mart 2002 sonunda İsrail'in Filistin topraklarına girmesiyle beraber, Türkiye'de genelde geçmişte pek duyulmamış, Filistin yanlısı ve İsrail karşıtı duygular, sadece sendikalar ve barolar tarafından değil, Başbakan ve Dışişleri Bakanı gibi hükümet üyeleri tarafından da dile getirilmiştir. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit bu olaylar üzerine “dünyanın gözü önünde Filistin halkına soykırım yapılıyor” diyerek Ankara'nın Ortadoğu'yu yeniden, uzaktan ve güç dengesi açısından yorumladığını göstermiştir.⁹

5) Türkiye bu süreçte pozitif bir rol oynamıştır çünkü Türkiye barış süreci, Filistin sorunu ve Golan Tepeleri ile ilgili her zaman adil bir tutum takınmıştır.

Büyük Orta Doğu

Büyük Ortadoğu projesiyle ABD bölgeyi yeniden düzenlemeyi amaçlamaktadır. Bizim kaygımız teklif edilen şeylerin, bizim çıkarlarımıza ve kültürümüze ters düşüp düşmediği ve olumsuz sonuçların bölgenin istikrarına nasıl yansıtacağıdır. Türkiye, ABD'nin Yeni Ortadoğu Stratejisi'ni kısa sürede anlayıp bu durumla başa çıkmaya başlamıştır.

Kitle İmha Silahları (KİS)

1) Suriye'nin bu konudaki görüşü geçmişten günümüze değişmemiştir ve Ortadoğu'nun KİS'lerden arındırılmasıdır. 2003 yılında Suriye geçici üye iken BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğumuz teklifte Ortadoğu'nun KİS'lerden arındırılmasını istedik, ancak bu teklifimiz önce ABD tarafından reddedilmiştir.

2) İran'ın uluslararası antlaşmalara göre barışçıl amaçlı nükleer enerji geliştirme hakkı vardır.¹⁰

3) Bu noktada şu sorulmalıdır: İsrail'in sahip olduğu nükleer silahlar ne olacak? Bu konu, bölgede çifte standartlar üzerine kurulmuş bir ilişki değil midir?

Teröre Karşı İşbirliği

1) Suriye uluslararası terörizmi desteklediği iddiasıyla suçlanmaktadır. Özelde İsrail'deki terörist ve militan eylemlerin arkasında Şam'ın olduğu uzun zamandan beri iddia edilmektedir.

2) Yeni iddialara göre, özellikle El Kaide'nin Suriye ile bağlantıları olduğu ve Suriye'nin Irak'taki direnişin omurgasını oluşturan eski Baasçı kadroları desteklediği söylenmektedir.

3) Her ne kadar bu iddiaların birçoğu için kanıt gösterilemese de, Bush yönetimi Suriye üzerindeki baskısını artırmak için bu iddiaları kullanmaktadır.¹¹

İslam Konferansı Örgütü

1) BM, bazı büyük güçlerin elindedir. BM Sözleşmesi'nin temeli olan barış ve adalet kavramlarından uzaklaştıkça diğer organizasyonlar ve gruplar BM'ye alternatif olarak ortaya çıkmaktadırlar.

2) İKÖ, ekonomik ve politik seviyelerde olan çatışmalarla başa baş giden kültürel çatışmaların (bunlar açıkça İslam'ı hedef almaktadır) ışığında çok önem kazanmıştır.

3) Tüm Müslümanların aşırıcı ve terörist olduğu iddialarının temelinde İslami ülkelerin imajını bozmaya çalışan bir girişim mevcuttur. İnanıyorum ki, böyle bir ortamda Suriye ve Türkiye, gerçek ılımlı İslam'ın doğru imajını ortaya koymakta önemli bir rol üstlenebilirler. Bu bağlamda İslam Konferansı Örgütü'nün önemli bir platform olduğunu düşünüyorum.¹²

Demokrasi

Beşşar Esad'ın Devlet Başkanı seçildiği 2000 yılından beri Suriye tüm alanlarda önemli reformlar gerçekleştirmektedir. Bu reformlar, Suriye yönetiminin güçler ayrılığı ilkesinin temel alındığı, düzgün ve şeffaf bir yönetişimin ve hukuk devletinin güçlendirilmesi arzusu doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Bu sistemde Devlet Başkanı yürütme, parlamento yasama ve adli merciler yargı yetkisine sahiptirler.

Suriye'deki reform süreci kamu yaşamına daha geniş katılım, daha fazla siyasi hak ve özgürlük, daha fazla şeffaflık isteyen Suriyeli vatandaşların ve Suriye toplumunun isteklerine bir cevap olarak başlatılmıştır. Bu bağlamda Suriye parlamentosu yeni siyasi partilerin kurulması, bunların siyasi hayata katılım çalışmalarının düzenlenmesi ve sonunda Suriye siyasi hayatına katılmaları için bir taslak kanun hazırlamaktadır. Şu unutulmamalıdır ki, 1958 yılından beri Suriye'de siyasi partiler için herhangi bir yasa mevcut değildir. Bu taslak metin yasalaşınca, Al-Bath partisinin Suriye siyasetindeki tekel durumu sona erecek ve diğer siyasi partilerin siyasi yaşama daha etkin bir şekilde katılmaları sonucu siyasi çoğulculuk sağlanacaktır.

Bugün Suriye'deki demokrasi sorunu, Suriye'nin karşı karşıya olduğu sorunlarla beraber Ortadoğu'yu istikrarsızlığa sürükleyen Irak'taki savaş ve İsrail tarafından işgal altında tutulan Golan Tepeleri gibi olaylar ve Suriye'deki reform sürecini beklenenden daha yavaş hale getiren radikalizmin yayılmasıyla ilgilidir.

Açıkça bugün Suriye'de altı sene öncesine göre daha fazla özgürlük vardır. Suriye hükümeti herhangi bir dış baskı olmadan vatandaşların daha fazla siya-

si hak, özgürlük ve reform arzusunu yerine getirmek için var olan kanunlarda değişikliğe gitmekte ve yeni kanunlar yapmaktadır. Beşşar Esad'ın eşinin 2006 World Business Summit, İstanbul'da belirttiği gibi "Dr Najah Al-Attar'ın devlet başkan yardımcısı olmasıyla Suriye, Türkiye gibi dünyada kadınların en yüksek konumlara gelebildiği ender ülkeler arasına girmiştir. Bu durum, Suriye'nin kalkınmasında kadınların önemli bir rol oynayabileceğine ve oynadığına dair çok açık bir mesaj vermektedir."

Medyanın, ülkenin siyasi yaşamındaki öneminin farkında olan Suriye yönetimi yakın geçmişte daha özgür ve bağımsız bir ortamda çalışması için özgür bir alan yaratmıştır. Medya ile ilgili yeni ve modern bir kanun, var olan kanunun ve 2001 tarihli kanun hükmünde kararnamenin yerine geçirilmek üzere gözden geçirilmektedir. Bu sayede Suriye'de medya faaliyetleri daha kolay ve verimli hale gelecektir.

Ayrıca 1963 yılından bu yana yürürlükte olan olağanüstü hal durumu gevşetilerek sadece ülkenin güvenliği ve istikrarını tehdit eden durumlarla sınırlandırılmıştır.

Yasama alanında ise, Suriye Parlamentosu var olan seçim kanununu değiştirmek için bir komite kurup, taslak metin üzerinde çalışmalarına başlamıştır. Bu girişim hem bağımsız hem de etkin özgür ve adil temsil olmadan iyi yönetime ulaşmanın mümkün olmadığı konusundaki güçlü fikir birliği sayesinde mümkün olmuştur.

İnsan Hakları

Suriye farklı halkların bir arada barış içinde yaşadıkları bir bölge olarak bilinir. Dini özgürlükler sadece kâğıt üzerinde değil uygulamada da garanti altındadır. Din özgürlüğü laik Suriye devletinin varlığı sayesinde daha da güçlenmiştir. Suriye'nin laik bir devlet olduğu, sadece Suriye devlet başkanının dini İslam olmak üzere (madde 3/1) 1973 Suriye Anayasası'nda garanti altına alınmıştır.

Başkan Esad'ın izlediği yenilikçi siyaset, Suriye'deki sivil toplum hareketine daha özgür bir ortam sağlamıştır. Bugün Suriye'de siyasi tartışma her konuda yapılabilmekte ve ifade özgürlüğü Suriye'ye gelen tüm ziyaretçilerin somut olarak görebildiği bir düzeydedir. Bunlara rağmen bölgemizde hüküm süren şiddet ve istikrarsızlığı doğuran tehlikeli durum Suriye'nin kalkınması ve vatandaşlarının insan haklarını tam anlamıyla kullanması üzerinde çok olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Uluslararası insan hakları normları açısından Suriye çeşitli uluslararası insan hakları antlaşmalarına imza atmış ve bunları onaylamıştır:

1966- Siyasi ve Sosyal Haklar Sözleşmesi

1966- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

1975- İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi

1979- Kadınlara Karşı Her türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

1989- Çocuk Hakları Sözleşmesi

Göçmen İşçilerin Haklarının Korunması Sözleşmesi ise Suriye tarafından 2005 yılında onaylanmıştır.

Suriye kanunlarına göre, Suriye’yi bağlayan uluslararası antlaşmalar Suriye kanunlarının üstündedir (Medeni Kanun 25. Madde ve İdari Kanun 311. Madde).

Vatandaşların özgürlüklerini güçlendirmek ve Suriye’de hukuk devletini güçlendirmek amacıyla olağanüstü bir mahkeme olan ekonomi mahkemesi kaldırılmış ve tüm yetki ve davaları normal mahkemelere devredilmiştir. Şunu belirtmek gerekir ki, sözü geçen mahkemenin aldığı kararlar nihai idi ve temyiz imkânı yoktu. Ayrıca bu mahkemede şartlı tahliye de izin verilmiyordu.

Suriye hükümeti, özgürlüklerin garanti altına alınması yolunda yapılacak en önemli reformların eğitimde olması gerektiğinin farkındadır. Nüfusunun yüzde 65’i 25 yaşın altında olan Suriye’de eğitim sistemini geliştirmek ve iyileştirmek ihtiyacı her zaman olduğundan daha fazladır. Bu bağlamda Başkan Esad’ın eşinin 2006 Dünya İşkadınları Zirvesi’nde belirttiği gibi “genç nesillerin bağımsız olarak kendilerine güven içinde gelişmesi için onları cesaretlendirerek, güçlendirerek ve eğiterek hayatlarının kontrolünü ellerine vermeliyiz.”

Suriye’nin 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2006-2010), Suriye eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması ve Suriye toplumunun bilgi toplumu haline getirilmesi çabalarının çerçevesini oluşturur. Her yıl iş gücüne katılan üç yüz bin genç Suriyeliyi iş sahibi yapmak için yapılması gereken en önemli reform Suriye eğitim sistemi üzerine olmalıdır.

BM’nin 2005 İnsani Kalkınma Raporu’na göre Suriye Parlamentosu’nda kadınların temsil oranı 6. yasama döneminde (1994-8) yüzde 9,7 iken bu oran 7. dönemde (1998-2002) yüzde 10,4’e ve 8. dönemde (2003-2007) yüzde 12’ye yükselmiştir.

Aşağıdaki rakamlar kamu görevlileri içinde kadınların oranını gösterir:

Meslek	Erkek	Kadın	Toplam	Kadın Yüzdesi
Hakim	1094	152	1246	12%
Avukat	13296	2467	15763	16%
Bakanlar	28	2	30	7%
Büyükelçiler	57	4	61	7%
Sendikacılar	150564	38453	189017	20%

Suriye ayrıca yabancılarla evli kadın vatandaşların eşlerine ve çocuklarına vatandaşlık hakkı tanımak için 1969 yılında yayınlanmış 276 sayılı kanun hükmünde kararnameyi değiştirmektedir. Bu bağlamda Aile İlişkileri Komisyonu'nun bu değişimlerin gerçekleştirilmesinde Suriyeli parlamenterlerin çeşitli kaygılarını gidermekte yaptığı çalışmalar takdirle karşılanmalıdır.

2 Haziran 2004 tarihinde Suriye Başbakanı Uluslar arası İnsani Hukuk Komisyonu'nu kuran kanunu imzalamıştır. Bu komitenin görevleri, Suriye'deki sivil toplumun insani hukuk konusunda bilincini artırmak, Suriye tarafından onaylanan uluslararası sözleşmeler ve ulusal kanunlar arasında uyumu sağlamak ve insan hakları ihlallerini gözlemlemektir.

Ceza kanununda çeşitli suçlar için ölüm cezası öngörülmeyle birlikte 1992 yılından beri ölüm cezaları infaz edilmemektedir.

Yukarıda görüldüğü gibi, Suriye'de temel insan hakları garanti altına alınmıştır. Ayrıca Suriye her konuda reformları hızlandırmak konusunda kararlıdır. Fakat bu konuda göstereceği çaba ve kararlılık, sürekli olarak Ortadoğu'daki gerilim ve istikrarsızlık yüzünden sekteye uğramaktadır. Suriye komşularıyla beraber Ortadoğulu gençlerin daha parlak bir gelecekte yaşamaları için çalışmak konusunda kararlıdır.

Sonuçlar

1- Ülkeler arasındaki işbirliği ülkelerin ortak çıkarları ve uluslararası toplumun özellikle de güç hiyerarşisinin en tepesinde olan ülkelerin algılamaları arasındaki hassas dengede kurulmalıdır.

2- Suriye ve Türkiye'nin yeni politikaları uluslararası gerilimlerin içine sürüklenmekten kaçınarak bölgesel barışı sağlamak ve uluslar arası ilişkilerde demokratik meşruluğa öncelik vermektir.

3-ABD'nin İran ve Suriye ile olan ilişkilerinde artan gerilim bölgenin kaderini yakın gelecekte belirleyen faktör olacaktır. Bölge ülkeleri, 11 Eylül sonrası bölgesel siyasetin dünya gerçeklerinden bağımsız olamayacağının farkındadırlar.

4- İçinde bulunduğumuz on yılın ikinci yarısı ABD'nin Ortadoğu'daki düşmanları ve müttefikleri için zor geçecektir.

A-Düşman safında ABD yönetiminin ciddi tehditler savurduğu İran ve Suriye,

B-Müttefik tarafında bulunanlar, yakın zamanda Türkiye'nin bu kampta başına geldiği gibi, bölgesel çıkarları ile ABD'nin bölgesel çıkarları ve amaçları arasında seçim yapmak zorunda kalacaklardır. ABD'nin düşmanlarına ve müttefiklerine yaptığı baskılar benzer şekilde bu ülkelerin ulusal ve dış politikaları üzerinde değişimlere neden olmaya, bölgede çatışma ve işbirliği şekillerini değiştirmeye gebe görünmektedir.

5-Türkiye, istikrarsız Ortadoğu sistemi ve Avrupa'nın barış ve istikrarı arasında bir denge bulmaya alışkın iken bu dengede Avrupa'ya doğru kayma eğilimi göstermektedir. Bu bağlamda Suriye ve İran, Türkiye'nin AB üyeliği sürecini desteklemekte ve Türkiye'nin bu süreç sayesinde Suriye ve İran'ın Avrupa ile olan ilişkilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacağını düşünmektedirler.

6-Türkiye ve Suriye arasındaki bazı sorunlar belirsizlik içinde görülebilir fakat temelde iki ülke ilişkileri sürekli gelişmektedir. Suriyeliler ve Türkler dış güçlerin etkisi altında kalmadan işbirliği içinde olduklarında bölgenin geleceğini belirleme gücüne sahip olacaklardır.

Notlar

² President Bashar Al-Assad'ın SKY Türk'e verdiği röportaj, Syria Times, 28.12.2005, p.3.

³ Bulent Aras, Turkish-Iranian-Syrian relations: Limits of regional politics in the Middle East, Kurdish media, PINR, Monday, March 07, 2005, p.1.

⁴ Bulent Aras op. cit. p.2.

⁵ A new era in Syrian-Turkish relations? Damascus should hope so, the Daily Star, Editorial Thursday, December, 23, 2004.

⁶ President Bashar Al-Assad. Op. cit. p.4

⁷ President Bashar Al-Assad. Op. cit. p.11

⁸ President Bashar Al-Assad. Op. cit. p.15

⁹ Malik Mufti, Turkish-Syrian rapprochement: causes and consequences, The Washington Institute for near East policy, Policy Watch/Peace Watch, June 21, 2002, p.2.

¹⁰ President Bashar Al-Assad. Op. cit.p.17

¹¹ Bulent Aras. op. cit. p.2.

¹² President Bashar Al-Assad. Op. cit. p.20

Suriye’de Ekonomik Reform Süreci ve Suriye ile Türkiye Arasındaki Serbest Ticaret Antlaşması

Prof. Dr. Issam EL-ZAIM*
Çeviren Emre TARIM

Giriş

Bu rapor Suriye’nin ekonomik reformları ve Türkiye ile Suriye arasında yakın zamanda ticaret alanında yaşanan serbestleşme konularını içermektedir.

İlk bölümde Suriye ekonomisinde yapısal ve siyasi reformların uygulanmasının tarihi üzerinde durulurken, ülkenin ekonomi politikalarında arka arkaya yapılan reformların hangi koşullarda ortaya çıktığı ve uygulandığı gözler önüne serilecektir.

İkinci bölümde ise Türkiye ve Suriye arasında yeni imzalanan serbest ticaret antlaşması ve buna mukabil hızlı bir şekilde artan karşılıklı ticari mübadeleler ve bunların umut veren geleceği üzerinde incelenecektir.

1. Bölüm

Suriye Ekonomisi: Reform ve Büyüme Sorunları

Suriye yüzölçümü 200 bin km²’nin altında olan küçük bir ülkedir. Nüfusu 19 milyona yakındır. Akdeniz’in doğusunda bulunan ülkenin kuzeyde Türkiye, güneyde Ürdün ve Filistin, batıda ise Lübnan olmak üzere dört komşusu vardır.

Suriye ekonomisi önemli doğal ve fosil yakıt (petrol ve doğalgaz) kaynaklarına sahiptir. Ayrıca buğday, tahıl, meyva, sebze, pamuk ve fosfat üretimi ekonominin önemli alanlarıdır. Ülke besin kaynakları açısından, arpa dışında tamamen kendi kendine yeter durumdadır. Suriye bugüne kadar net petrol ihracatçısı bir ülkedir ve yakın zaman içinde doğalgaz konusunda Mısır doğalgazının geçtiği transit ülke ve bunun gibi Irak petrolleri ile ilgili transit bölge olma potansiyeline sahiptir. Bunun dışında aynı bağlamda İran ve diğer Körfez ülkelerinin doğal kaynakları için transit ülke olma konusunda potansiyele sahiptir.

* Arap Stratejik Araştırmalar Merkezi Müdürü, Şam/Suriye.

Suriye ekonomisi pazar ekonomisine veya devlet yönetiminin adlandırdığı şekilde “Sosyal Pazar Ekonomisi”ne geçişle sonuçlanan beş politika aşamasından geçmiştir. Bu politikalarla amaçlanan, pazar mekanizmalarını ve sistemini sosyal kalkınma ile entegre etmektir.¹

1. Aşama: Liberal Dönem (1940-1960)

1940’larda ve 1950’lerde ekonomi özel sektörün inisiyatifiyle büyümüştür. Özel sektör İkinci Dünya Savaşı esnasında durgunlaşan uluslararası ticaretten ve ülkede bulunan İngiliz ve Fransız ordularından faydalanarak ülkede sanayi sektörünü özellikle tekstil, işlenmiş tarım ürünleri, deri ürünleri vb. alanlarda şekillendirmeyi başarmıştır. Bu sektörlerin bir kısmı Arap ülkelerine hatta Avrupa ülkelerine ihracata yönelik faaliyette bulunmuşlardır.

Fransız mandası altında (1920-1946), Fransız ve Avrupa sermayesi ülkeye akmış ve kamu hizmetlerini (özellikle elektrik), tütün sanayisi ve ulaşım sektörünü kontrol altına almıştır. Ayrıca birçok yabancı banka (özellikle Fransız bankaları) Suriye’de şubeler açmıştır.²

Daha sonraları ise iki alanda özelleştirme kararı alındı. Bunlardan ilki Suriye’nin 1946’da bağımsızlığını kazandıktan sonra tüm kamu hizmeti şirketleri, tütün sanayi şirketleri ve ulaşım şirketlerinin bünyesinde bulunan yabancı hisselerinin Suriye devletine verilmesidir.

İkinci özelleştirme dalgası ise 1961 yılında, dönemin Birleşik Arap Cumhuriyeti (Suriye ve Mısır arasında 1958 yılında kurulan birlik-1961’in Eylül ayında fesh edilmiştir) başkanı Gamal Abd El-Nasser tarafından başlatılmıştır. Bunun sonunda yabancı sermayeli bankalar ve sigorta şirketleri, imalat sanayini kuran ve kontrol eden yabancı şirketler (pamuk ve ipek ipliği sanayileri, yiyecek sanayi, tekstil, çimento, makina ve kimya sanayileri) millileştirilmiştir.

Sanayi işletmelerinden büyük ölçekli olarak tanımlananların herbiri tamamen devletleştirilmiştir. İkinci kategoride bulunan orta ölçekli şirketlerin hisselerinin çoğunluğu devlete devredilmiştir. Son kategoride ise az sayıda küçük ölçekli şirket bulunmaktaydı.

Bu iki özelleştirme dalgasına rağmen Suriye ekonomisinin gidişatını gerçek anlamda etkileyen iki alanda yapılan politika değişiklikleridir.

Bunlardan ilki, 1950 yılında milli sanayiye teşvik etmek için alınan korumacı önlemlerdir. Bu karar sonunda Suriye ve Lübnan arasında mevcut olan gümrük birliği kaldırılmıştır (bu birlik 1920’lerde Fransız mandası tarafından kurulmuştu).

Bu durum gümrük birliğinin kaldırılmasından da öte Başkan Khaled Al-Azem tarafından 1950 yılında uygulamaya konulan korumacı gümrük tarifeleri sayesinde 25 sene boyunca Suriye kapalı bir ekonomi içinde sanayisini ve milli pazarlarını geliştirmiş ve çok önemli büyüme oranları yakalamıştır.

Her ne kadar bu koruma önlemi dışında devlet şirketlere herhangi bir destekte bulunmamış olsa da Suriyeli sanayiciler tekstil ve sanayi ürünlerini dış pazarlarda satmayı başarak Arap ve Avrupa pazarlarında rekabet gücü elde etmişlerdir.

Ekonomi politikalarındaki ikinci önemli değişim ise 1955 yılından itibaren Suriye, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında artan işbirliğidir. Bu sayede askeri ekipman, teknik ve ekonomik alanlarda işbirliği dönemi başlamıştır.

Bu işbirliği, Suriye sanayisinde önemli değişiklikleri beraberinde getirmiş (petrol rafinesi, kimyasal gübre üretimi, çimento fabrikaları ve araba lastik üretimi), ekonomik altyapı (özellikle demiryolları, sulama ve elektrik üretimi için dev barajlar) önemli gelişmeler kaydetmiştir.³

Özetle, 1961 yılına gelindiğinde Suriye birincil tarım ürünleri ve doğal kaynakları kullanan zengin bir imalat sanayi (dokuma, tekstil, meyva ve sebze işleme, çimento ve inşaat malzemeleri ve ham petrol rafineleri) kurma konusunda başarılı olmuştur.

2. Aşama: Sancılı Ekonomik Geçiş Süreci (1961-1965)

Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin 1961 yılında feshedilmesinin kısmî sebeplerinden biri Suriyeli toprak sahiplerinin ve sanayi burjuvasının mallarına el konulmasıdır. Birliğin yıkılması ve Suriye’nin tekrar egemen devlet olmasına rağmen istikrarsızlık devam etmiş ve benzer ekonomi politikaları ve ekonomi yönetimi yürürlükte kalmıştır.

Aslında Birliğin yıkılması ve Suriye devletinin ortaya çıkmasını takiben, Haziran 1961’de devletleştirilen malların geri verilmesine Eylül 1961’de başlanmıştır. Buna rağmen 1961-1965 yılları arasındaki dönem sık sık şiddet içeren çatışmalara sahne olmuştur. Bu çatışmalar, ordu ile siyasi partiler arasında ve genelde Suriye kamoyunda özelleştirmeler ve ekonomi konusunda ortaya atılan farklı fikirler nedeniyle meydana gelmiştir. Örneğin, devletleştirilen kurumların korunması veya sadece ticaret, finans, sigorta, bankacılık ve yatırımlar gibi sektörlerin tekrar özelleştirilmesi gibi görüşlerden dolayı çatışmalar yaşanmıştır.

Sonuçta 8 Mart 1963 Devrimi bu tartışmalara kamoyunda son noktayı koymuş ve devrim liderleri hem varolan devletleştirme uygulamalarını korumak

hem de bu politikayı genişletmek kararı almışlardır. Böylece, 1965 yılından itibaren Suriye ekonomisinde ve ekonomi politikalarında devletin baskın rolü görülmeye başlanmıştır.

3. Aşama: Devletçi Ekonomi (1965-1986)

Bu dönemde devlet, Suriye ekonomisinde en önemli aktör haline gelmiş ve yönetsel planlamadan daha çok (Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde olduğu gibi) merkezi planlama ekonomisi uygulanmıştır. Bu sayede tüm yatırım ve kalkınma projeleri bürokrasi tarafından hazırlanarak ve uygulamaya konulmuştur.

Devletin ekonomi üzerindeki kontrolü dış ticaretten bankacılığa ve sigortacılığa, iç ticaretten tüm büyük, orta ve küçük ölçekli işletmelere kadar nüfuz etmiştir. Buna bir de korumacı politikaların ve merkezi planlamanın benimsenip uygulanması eklenmiştir. Bu politikaların amacı aşırı bir otarşı sağlamak ve dış ticaret sorunlarını en aza indirmektir. Tüm bunların sonucunda devletin belirlediği maliyet ve fiyatlar ekonomiye hakim olmuştur.

Aynı zamanda devlet sektörü ve altyapı hızla büyümüştür. Tarım sektöründe yapılan reform sonucu büyük toprak sahiplerinden topraklar topraksız ailelere dağıtılmıştır. Bu gelişmeye rağmen artan sanayileşme başkent Şam'a ve diğer büyük şehirlere göç dalgası başlatmış ve bu şehirler kaldıracak bir göç baskısının altına girmiştir. Bu nedenle şehirlerin ekonomik, sosyal ve kültürel altyapısı zarar görmüştür.

Toprak ağalığı sisteminin zayıflatılması ve ekilebilen toprakların görece küçük parçalara ayrılması tarım üretimini olumsuz etkilemiştir. Bunun yanında, küçük toprak parçalarının verimini artırmak için hiçbir politika üretilmemiştir. Yüzde 3'ün üzerinde olan nüfus artış hızıyla beraber geleneksel olarak fazla veren tarım üretimi hızla yetersizleşmeye başlamış ve sonunda Suriyeye yetmez hale gelmiştir. Bu durumu kötüleştiren bir diğer faktör de hızla artan gıda talebi idi.

Devletin sanayi ve ekonomi üzerindeki aşırı kontrolüne ek olarak gelişigüzel ve gerçekleştirilmesi zor olan projeler ekonominin durumunu daha da kötüleştirmiştir. Bu projelerin gerçekleştirilmesi için artan oranda dış yardıma ihtiyaç duyulurken, genelde bu yardımlar petrol ihraç eden Arap ülkelerinden ve Arap finansal ve kalkınma kurumlarından temin edilmiştir. Sağlanan tüm bu yardımlara rağmen kesin hedefleri ve öncelikleri olan bir sanayi politikasının olmaması bu yardımların verimli kullanılmasını engellemiştir.⁴

Üçüncü aşamada Suriye'nin sanayi ve ekonomi politikalarını belirleyen bir diğer faktör ise Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ile ticari, teknik ve kalkınma konularında işbirliğinin artırılmasıdır.

Bu işbirliği aslında 1970’lerin ikinci yarısından itibaren artan askeri ve siyasi ilişkilerle bağlantılı olarak gelişmiştir. Buna rağmen Suriye’nin dış ticareti Arap, Batı ve sosyalist ülkeler arasında eşit bir biçimde dağılmıştır.

Aslında Suriye’nin sosyalist ülkelerle olan askeri ilişkileri bu ülkelerle olan ticaretin artmasına ve sürdürülmesine yardımcı olmuştur. Bu ülkelere önce pamuk ve daha sonra petrol ihraç edilmiş ve bunun karşılığında da sosyalist ülkelerde uygulanan sınai kalkınma modelinin hayata geçirilmesi için teknik ve mali destek sağlanmıştır.

1970’lerdeki petrol krizleri sonucunda kazanılan yüksek gelirler ve Arap ülkelerinden gelen yardımlar sayesinde Suriye sanayi altyapısının gelişmesi sürdürülebilir hale gelmiştir.

Aslında Arap yardımları ekonomik altyapının geliştirilmesi için veriliyordu. Fakat birçok sanayi kolunun kurulmuş olması ve daha fazlasının devlet eliyle ve Sovyet yardımlarıyla kurulmaya devam etmesi bu yardımların esas amaçları için kullanılmasını engellemiştir.

1970 yılında General Hafız Esad Suriye cumhurbaşkanı olduktan sonra “Sosyal Ekonomik ve Siyasi Çoğulculuk” politikasını yürürülüğe koymuştur. Bu politikaya göre Esad’ın Baas rejimi, karma sektörleri ve özel girişimi sosyal, ekonomik ve siyasi alanda devlet sektörü için vazgeçilmez ve tamamlayıcı ilan etmiştir.

Bu adımla birlikte özel sektörün siyaset, ekonomi ve toplumdaki rolü ilk defa tanınmış ve özel sektörün gelişimi için adımlar atılma ihtimali ortaya çıkmıştır. Fakat bu yönde atılan somut adımlar çok yetersiz kalmış ve sonuç olarak özel sektörün hükümet politikaları üzerinde etkisi yok denecek kadar az olmuştur.

4. Aşama: 1980’lerin Finansal ve Ekonomik Krizinden Pragmatik ve Parçalı Reformlara (1986-1999).

Bu dönem, devletin egemen olduğu ekonomi döneminden pragmatik parçalı ve kademeli ekonomik reform dönemine geçiş dönemi olarak adlandırılabilir.

Aslında 1980’li yıllar Suriye için çok kritiktir. İran İslam Devrimi’yle ortaya çıkan petrol krizinden payına düşeni yeterince alamayan Suriye, bir kriz durumuyla karşı karşıya kalmıştır.

Suriye’de ekonomik süreçleri derinden etkileyen, ekonomi politikalarının gidişatını ve sistemini değiştirerek ekonomi geleceğini belirleyen üç faktörden bahsedilebilir.

Bu faktörlerden ilki Arapların ikili ve çok taraflı yardımlarının ani bir şekilde tamamen kesilmesidir. Bu kesilmenin iki sebebi vardı: Suriye'nin Irak-İran savaşında aldığı tutum ve Yaser Arafat'ın Filistin sorununda ve genel olarak Arap-İsrail çatışmasındaki pozisyonuna Suriye'nin eleştirel yaklaşımıdır.

İkinci bir ekonomik neden Mart 1986'da petrolün varil fiyatının 9 dolara kadar düşmesiydi. Bunun sonucunda Suriye'nin dolar gelirleri azalırken dolar rezervleri ve bütçesi üzerinde ağır yükler oluşmuştur.

Üçüncü nedense ülkenin içine girdiği dört yıllık kuraklıktı. Bunun sonucunda buğday ve tahıl üretimi hızla düşerken, 1980'lerin başında 400 bin ton olan ithalat kuraklık yüzünden yılda 1 milyon tona yükselmiştir. Suriye'de böyle bir duruma gelindi ki, ülkenin döviz rezervleri gıda maddeleri ithalatını 15 günden fazla karşılamayacak kadar azalmıştır.

Bu ekonomik kriz çok dramatik fakat kademeli bir ekonomik doktrin ve politika değişimine neden olmuştur. Bu süreç 15 yıl sürerken, sonunda ekonomik reformlar konusu ele alınmıştır.

Makroekonomik sorunlara parçalı ve deneysel çözüm yollarının en önemlilerinden biri 1991 tarihli yatırım kanunudur. Bu kanun yurtiçinde ve yurtdışında yaşayan Suriyeli yatırımcıları teşvik etmek için çıkarılmıştır. Bu sayede 1991-1995 yılları arasında yüzde 5,6'nın üzerinde önemli bir büyüme oranına ulaşılmıştır. Fakat olumsuz yatırım ortamı ve yatırımları tıkayan sanayi ve ticaret politikaları bu yasanın potansiyel getirisini azaltmıştır. Sonuç olarak 1990'ların başında hızla yükselen özel yatırımlar ikinci yarıda düşmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra kamu harcamalarını kısan devlet, ikinci yarıda özel sektör yatırımlarındaki düşüşün etkisini azaltmak için kamu yatırımlarını artırmakta başarısız olmuştur.

Bu olumsuzluklar sonucunda 2000 yılında ekonomik büyüme oranı neredeyse yüzde 0'a inmiştir. 1994-2000 yılları arasında bir milyon iki yüz bin memuru ilgilendiren kamu maaşları dondurulmuş ve sonuçta artan fiyatlarla dondurulan maaşlar arasındaki makas devamlı açılmıştır. Yatırımlar ve büyüme oranındaki düşüşe satın alma gücünde yaşanan düşüş ve ulusal talepte artan durgunluk eklenmiştir.

1986'dan itibaren devletin dış ticaret ve özel yatırımda serbestleşmeye ve kamu yatırımlarında azaltmaya gitmesi ekonomiye yeni bir sorun katmıştır: Özel sektörün artan ithalatı yüzünden oluşan dış ticaret açıkları. Sonuç olarak sanayi sektörünün ticaret açığı yüzde 36 artarak, 4.130 milyon Suriye lirasından (82.6 milyon dolar) 2000 yılı rakamı olan 6.177 milyon Suriye lirasına (123.54 milyon dolar) yükselmiştir. Bu açığın en önemli sebebi imalat sektörünün ihracatının ve yatırımlarının ithalatının yanında yetersiz kalmasıydı.

Dış ticaret açığının artmasındaki bir diğer neden ise birbirinden kopuk sanayi sektörlerinin varlığı, kısıtlı ithal ikameci sektörler ve ara mallarda yüksek oranda ithal bağımlılığı olmuştur. Kârların nihai mallarda en yüksek seviyelere ulaşması nedeniyle ara malları ithalatı yüksek oranlarda seyretmiş ve bu malların yüksek maliyeti nihai ürünlerin fiyatlarını artırmıştır. Bu yapı sanayinin katma değer üretme kapasitesinin gerilemesine neden olmuştur.

İmalat için dışa bağımlılık özel sektörde sürekli artan bir ticaret açığı meydana getirmiştir. Sanayideki büyüme yapısal olarak ithalata ve artan özel sektör dış ticaret açığına bağlı idi. Bu açık ödemeler dengesini de olumsuz etkilerken, özel sektöre dayalı ihracat politikalarının ekonomik serbestleşme ve özelleştirmeye rağmen verimsiz olduğunu kanıtlamıştır.

Özel sektörün ticaret açığındaki artış aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Suriye Özel Sektöründe Ticaret Açığı (2001-2004, Suriye Lirası)⁵

Yıl	Ihracat	İthalat	Fazla/açık	Ihracatın ithalatı karşılama oranı (%)
2001	22480	152914	-130434	14.7%
2002	35603	148173	-112570	24%
2003	32553	155978	-123425	20.8%
2004	42398	219989	-177591	19.2%

5. Aşama: Ekonomik reform dönemi ve Ticari Serbestleşme (2000-)

2000 yılının Mart ayında Hafız Esad yeni bir hükümet kurarken, kamu yönetiminde ve ekonomide biriken sorunların ve ağır ekonomik bunalımın çözümlenmesi, ekonomik büyüme ve kalkınmanın tekrar başlaması için bir reform paketi açıklanmıştır.

Haziran 2000’de Hafız Esad’ın yerine geçen oğlu Beşşar Esad bu reform paketine olan desteğini güçlü bir biçimde ortaya koymuştur. 1960 yılından beri uygulanan 5 yıllık planlar ve merkezi kamu planlaması 1985 ve 2000 yılları arasında dondurulmuştur. Beşşar Esad döneminde bu planlar yeniden canlandırılarak 9. Beş Yıllık Plan 2001 yılında yürürlüğe girmiştir. Merkezi planlama konusunda çeşitli değişiklikler de yapılmıştır. Bu planlar emredici olmak yerine yol gösterici hale getirilmiş, uzun dönemli planlar yerine orta vadeli stratejik, piyasa tabanlı, esnek ve çok aşamalı planlar yapılmaya başlanmıştır.

Fakat pratikte bu önemli değişimler köklü bürokrasi ve merkezi yönetim geleneği nedeniyle tam anlamıyla ne tartışılmış ne de hayata geçirebilmiştir.⁶

İçinde bulunduğumuz on yılın ilk üç yılında devlet, kamu yatırımlarını senelik yatırım planlarıyla artırmış ve devlet bütçesini kademeli olarak büyüt-müştür. 2001 yılında yukarıda bahsi geçen yatırım kanunu özel yatırımın önündeki sürekli engellerin kaldırılması amacıyla başka bir kanunla değiştiril-miştir. Bu girişimler sonucunda toplam yatırım oranları ile GSYİH yükselmiş ve ekonomik büyüme sürecine girilmiştir.

Ayrıca 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında, yüksek nüfus artış oranları-nın yaşandığı yıllarda doğan kişilerin işgücü piyasasına girmesiyle yılda 200-240 bin kişiye ulaşan işsiz sayısının bir kısmı hükümetin uygulamaya koydu-ğu işsizlikle mücadele programı sayesinde çalışan nüfusa katılmıştır. Bu prog-ramla birlikte 2001-2005 yılları arasında toplam 442 bin kişi devlet kurumla-rında ve özel sektörde istihdam edilmiştir. Fakat bu sayı ve yavaş ekonomik toparlanma her sene artan iş gücü arzını karşılamaktan uzaktır.

Aslında reform süreci istenen sonuçları vermemiştir. Ne özel sektörün önündeki engeller tam anlamıyla kaldırılmış ne de kamu sektörü reformu tam anlamıyla başarıya ulaşmıştır. Bir açıdan bu durum gözlemciyi “kamu sektö-ründe reformları canlandırmak yerine kamu işletmelerinin faaliyetini durdurmak daha verimli olabilirdi” sonucuna götürmektedir. Kamu sektörünü canlandıracak reformları kararlılıkla uygulayabilecek siyasi irade mevcut değilken somut reform planları hantal devlet yapısı tarafından sürekli engel-lenmiştir.

Tüm bunlara rağmen, kamu sektöründeki reform süreci alt sektörler arasın-da eşitsiz dağılmış olsa da bazı olumlu sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, döviz rejimi serbestleştirilmiş, gümrük tarifeleri önemli derecede azaltılmış, ulaşım sektörü özel yatırımlar sayesinde gelişmiş ve deniz taşımacılığı devlet-özel sektör işbirliği ve özel sektör yatırımlarıyla çok önemli gelişmeler kay-detmiştir. İletişim sektöründe ise devlet tekeli altyapıda korunurken bu altya-pı modernize edilerek genişletilmiştir. Ayrıca cep telefonu ve internet servis-leri özel sektör yatırımlarına açılmıştır.

Eğitim sektöründe de önemli devlet yatırımları yapılırken, bu yatırımlar yüksek öğrenime odaklanmıştır. Bunun yanında ortaöğretim ve yüksek öğre-nim sektörleri de özel yatırımcıya açılmıştır. Birçok girişimci bir araya gele-rek özel okullar ve 11 özel üniversite açtı. Bu yatırımların sonucunda devlet yardımları olmadan bu kurumların ayakta kalamayacağı ve eğitim kalitesini belli bir seviyenin üzerinde tutamayacağı ortaya çıkmıştır. Ayrıca fakir kesim-

lerin bu fırsattan faydalanma imkanlarının da devlet yardımlarına bağlı olduğu görülmüştür.

Benzer şekilde, sağlık sektöründe devlet yatırımları önemli oranda artarken, özel sektör bu alanda yatırımlara başlamıştır. Fakat ikinci tip yatırımlar daha çok yüksek teknolojili ve zengin kesimlere hitap eden yatırımlar olduğu için, artan sağlık yatırımları fakir kesimlerin kaliteli sağlık hizmetine ulaşmasında pek etkili olamamıştır.

Sanayi sektöründeki özel yatırımlar hızla büyümüş fakat kamu sektörü yatırımları 2003 yılından bu yana bunun aksine bir trend izlemiştir. Ayrıca devletin, holding şirketlerin kurulması konusunda teşvik vermedeki yetersizliği, orta ve küçük ölçekli işletmeleri tamamen unutmaması özel sektör yatırımlarında dalgalanımlara neden olmuştur. Bu olumsuzlukların yanı sıra, sanayi ve teknoloji konularında politikaların var olmaması hem kamu hem de özel sektörde sanayinin gelişmesini engellemektedir. Bunların sonucu olarak imalat sektörü patlayan iş talebini karşılamaktan son derece uzaktır.

2001 tarihli yatırım kanunun temelinde dört sanayi kolunda (makine, kimya, yiyecek ve tekstil) kurulan şirket sayısı sınırlı olmuştur. Bu sayı 2005 yılına kadar 558’de kalmış, bu şirketlerin toplam eklenmiş sermayeleri yaklaşık 1.530,9 milyon dolar seviyesine ulaşmış ve istihdam ettikleri insan sayısı 25.004 olmuştur. Aşağıdaki tabloda bu rakamların ayrıntıları görülebilir.

Tablo 2. Çeşitli Özel Endüstriyel Alanlarda Kurulmuş İşletmeler, Yatırılmış Sermaye Miktarları ve İstihdam Edilen İşçi Sayıları (2005'e Kadar)

10 Sayılı Kanuna göre kurulmuş Endüstriyel İşletmeler	Endüstriyel İşletmeler	Küçük Atölyeler	Toplam Rakamlar	Endüstriyel Alan	
122	7003	60580	67705	Mühendislik	Number of Establishment
148	5525	13433	19106	Kimya	
150	4818	10301	15269	Gıda	
138	12052	11542	23732	Tekstil	
558	29398	95856	125812	<u>Toplam</u>	
14545.305	10220.7	7418.6	32184.61	Mühendislik	Sermaye (Suriye Trilyonu)
17673.006	73171.4	3789.6	94634.01	Kimya	
26455.379	25279.18	3395.5	55130.06	Gıda	
17873.347	13274.5	2818.8	33966.65	Tekstil	
76547.037	121945.8	17422.5	215915.3	<u>Toplam</u>	
6266.458	8185.82	4704.395	19156.67	Mühendislik	Makinelerin Değeri
7846.056	12482.2	1987.466	22315.72	Kimya	
10310.07	11939.4	2529.379	24778.85	Gıda	
7836.577	7268.17	1912.677	17017.42	Tekstil	
32259.161	39875.59	11133.92	83268.67	<u>Toplam</u>	
4635	42349	142347	189331	Mühendislik	İstihdam Edilen İşçilerin Sayısı
5002	34913	47584	87499	Kimya	
7215	29714	23299	60228	Gıda	
8152	42286	35405	85843	Tekstil	
25004	149262	248635	422901	<u>Toplam</u>	

Kaynak: Ministry of Industry/ Directorate of Private Industrial and Handicrafts Sector: Annual Report (1995), Damascus, May 2006 (Arapça).

Tüm bu olumsuzluklara rağmen maliye alanında çeşitli başarılar elde edilmiştir. Kur rejimi konusunda çoklu bir değişim sistemi tek bir çatı altında birleştirilmiş ve işlemlerin yüzde 90- 95'i aynı kur üzerinden yapılmaya başlanmıştır ki, bu serbest kur rejimindeki oranlara çok yakındır. Fakat son zamanlarda Suriye'nin petrol rezervleri ve üretimindeki azalmanın bu kur rejimi üzerinde daha fazla baskı yaratacağından endişe edilmektedir.

Bu nedenle petrol dengesi 2002 yılında 3.011 milyon dolardan 2005 yılında IMF tahmini olan 687 milyon dolara düşmüştür. Aynı zamanda petrol-dışı ürünler ve hizmetler dengesi sürekli açık vermeye devam etmiştir. Nitekim, 2002 yılında -2.594 milyon dolar olan bu rakam, IMF tahminine göre 2005 yılında -3.148 milyon dolara yükselmiştir. Aşağıdaki tabloda bu durumun ayrıntıları görülmektedir.

Tablo 3. Suriye Arap Cumhuriyeti: Ödemeler Dengesi 2002-2006 (eğer aksi belirtilmemişse milyon dolar)⁷

			Tah min	Tah min	Öngörülen
Sene	2002	2003	2004	2005	2006
Cari Denge	1.244	717	-680	-1.268	-1.261
(GSYH yüzdesi olarak)	5.4	3.1	-2.7	-4.6	-4.3
Petrol dışı cari denge	-2.594	-2.874	-3.230	-3.148	-3.503
(GSYH yüzdesi)	-11.3	-12.6	-13.0	-11.5	-12.0
Petrol cari dengesi	3.011	2.450	1.308	687	995
(GSYH yüzdesi)	13.1	10.7	5.3	2.5	3.4
İhracat, f.o.b.	4.558	4.111	3.395	4.300	4.145
İthalat, f.o.b.	-732	-737	-1.156	-2.473	-1.892
Petrol ve Gaz Şirketlerinin kar transferi	-815	-924	-931	-1.140	-1.258
Petrol dışı ürün ve hizmet dengesi	-2.594	-2.874	-3.230	-3.148	-3.305
(GSYH yüzdesi)	-11.3	-12.6	-13.0	-11.5	-12.0
Ticaret dengesi	-2.270	-2.612	-3.446	-3.520	-3.840
İhracat, f.o.b	1.998	1.651	2.090	2.186	2.240
Kamu	451	455	437	401	442
Özel	1.547	1.196	1.653	1.785	1.978
İthalat, f.o.b.	-4.268	-4.263	-5.536	-5.706	-6.260
Kamu	-1.113	-871	-1.005	-613	-650
Özel	-3.155	-3.392	-4.531	-5.093	-5.610
Hizmet Dengesi	-324	-262	216	372	337
Gelirler	1.559	1.544	2.195	2.371	2.494
Turizm ve seyahat	970	986	1.380	1.518	1.625
Giderler	-1.883	-1.806	-1.979	-1.999	-2.157
Turizm ve seyahat	-760	-700	-650	-664	-710
Net gelir	249	496	563	492	474
Kredi	574	671	705	712	607
Borç	-325	-175	-142	-221	-232
Transferler (net)	579	645	679	701	772
Kredi	634	700	695	717	788
Gurbetçi transferleri	475	530	690	713	784
Borç	-55	-55	-16	16	-16
Sermaye ve finans dengesi	-230	-118	-209	-92	683
GSYH oranı	-1.0	-0.5	-0.8	-0.3	2.3
Sermaye hesabı (göçmen transferleri)	20	20	36	40	44
Direkt yatırımlar	115	160	275	534	724
Uzun vade kamu borcu	-125	2	187	-253	-16
Alınan	195	224	215	386	363
Ödenen	-320	-222	-402	-639	-379
Kısa vade krediler Net	-240	-300	-100	100	132
Özel bankalar	-	0	-233	-513	-200
Hata noksan payı	1.427	238	1.082	1.189	1.200
Toplam denge	2.441	837	193	-171	622
Rezervlerdeki toplam değişim	-2.441	-837	-193	171	-622
Konvertibl	-2.334	-496	-195	170.5	-622
Merkez Bankası	-781	-331	-219	-452	-311
Suriye Ticaret Bankası	-1.553	-165	24	622	-311
Non-konvertibl (Merkez Bankası)	-107	-341	2	0	0
Borç senetleri:					
Petrol dışı mal ve hizmet ihracatı	3.557	3.195	4.285	4.557	4.914
Petrol dışı mal ve hizmet ithalatı	-6.151	-6.069	-7.515	-7.705	-8.416

Kaynak: Suriye Merkez Bankası’nın tahminleri

1) Resmi olarak kabul edilen borç askeri borcun dışındadır. 2005 yılı rakamları yeniden yapılandırılan Sovyet borcunu kapsamaktadır.

2) Ticarete paralel pazar oranı ile resmi oranın ağırlıklı ortalaması.

3) Yukarıdaki oran kullanılarak hesaplanmıştır.

Bankacılık sektöründe devlet yabancı yatırımlara, yerli ortaklıklar üzerinden yapılmak kaydıyla, izin vermiştir. Bu karar 2001 yılında alınmasına rağmen uygulama 2004 yılında başlamış ve bazı bankalar Suriye ekonomisindeki yatırımlarını ve rollerini hızla büyötmeyi başarmışlardır.

Fakat ekonomik reform konusundaki en etkili adım, 1997 yılında imzalanan ve 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe giren Büyük Arab Serbest Bölge Antlaşması ve AB ile Ortaklık Antlaşması için yürütölen müzakerelerdir. Bu antlaşma Suriye ve AB tarafından paraflanmış, fakat AB tarafından süregelen bazı itirazlar nedeniyle yürürlüğe girmemiştir.

Gerçek olan şudur ki, AB ile yapılan ortaklık müzakerelerinin son aşaması (2003-2004 yılları) ekonomik reformların planlanması, hızla uygulanması ve genel olarak serbestleşme yönünde atılan adımların arkasında yatan en önemli sebeptir.

2. Bölüm

Türkiye-Suriye Ticari İşbirliği Antlaşmasının Geliştirilmesi

Serbest Ticaret Antlaşması:

Bu antlaşma iki ölk arasındaki ticareti engelleyen faktörlerin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Bu çabalar tarım ürünlerine kadar uzanmakta ve iki ölk arasındaki ticaret hacminin artırılması ve karşılıklı yatırımlar için daha uygun ortamın sağlanmasını hedeflemektedir. Özelde bu antlaşma aşağıdaki düzenlemeleri sağlamaktadır:

- Yürürlüğe girmesinden itibaren Türkiye'ye ihraç edilen Suriye malları üzerindeki gümrük resimleri ve vergilerinin kaldırılması.

- Aynı şekilde Suriye'ye ihraç edilen Türk malları üzerindeki vergi ve resimlerin kademeli olarak kaldırılması. Bu kademeler aşağıdaki şekilde olacaktır:

- yüzde 1, 1,5, 1,7, 3, ve 3,5 olan tüm gümrük tarifelerinin, antlaşmanın yürürlüğe girdiği andan itibaren kaldırılması.⁸

- yüzde 5'e sabitlenen tarifelerin antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 3 sene içinde kaldırılması.

- yüzde 10,7, 11,7, 14,5 olan tarifelerin antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 6 sene içinde kaldırılması.

- yüzde 20 ve 23,5 olarak belirlenen tarifelerin antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 9 yıl içinde kaldırılması.
- yüzde 29, 35 ve 47 olarak belirlenen tarifelerin antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 12 yıl içinde kaldırılması.
- yüzde 50’yi geçen tüm tarifelerin antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 12 yıl içinde yüzde 50’nin altına çekilmesi.
- Bilgi teknolojileri ticaretinde uygulanan tüm vergilerin antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren kaldırılması ve ithal ürünlere mali vergi tipi gümrük tarifelerinin uygulanması.
- Herhangi yeni bir gümrük tarifesini veya benzer etki yaratabilecek tarife dışı uygulamaların yapılmaması.
- Tüm niteliksel engellerin, yasaklamaların ve benzer önlemlerin kaldırılması.
- Suriye-Türkiye arasındaki işlemler üzerindeki tüm engellerin kaldırılması, ayrıca tüm döviz işlemleri ve yatırım amaçlı para transferleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması.
- Suriye-Türkiye Serbest Ticaret Antlaşması; ekonomik, teknik, sanayi, tarım ve hizmet sektörleri gibi birçok alanda işbirliği ile ilgilidir.
- Bu ticari serbestleşme ayrıca küçük ve orta ölçekli projelerle ilgilenecektir.⁹

Bu antlaşma Suriye’nin büyüyen ve yeniden yapılanma sürecinde olan sanayi sektörlerinin karşılaşılabileceği sorunları gözönünde bulundurarak, Suriye’ye, 5 yıllık dönem içinde Türkiye’den gelen mallar üzerinde yüzde 25’i aşmayacak oranda vergi koyma hakkı vermektedir. Eğer antlaşmaya taraflardan herhangi biri ödemeler dengesi sorunuyla karşılaşarsa, bu soruna maruz kalan taraf kısıtlı bir süre için koruyucu önlemler alabilir fakat bu süre ödemeler dengesi sorununun aşılması için gereken süreyi aşamaz.

Bu antlaşma, Suriye’nin AB’ye sağlayabileceği olası kayırcı uygulamaları da göz önünde bulundurarak, bu uygulamaları otomatik olarak Türkiye’ye doğru genişletir.

Ayrıca, bu antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle uygulanacak tarife indirimlerinde, düşük olan tarife yukarıda bahsedilen vergi oranlarının yerini alacaktır.

Bu antlaşmanın uygulanmasını gözlemlemek için Suriye ile Türkiye arasında ortak bir komite kurulmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi bu antlaşma, Suriye’nin AB ile yapacağı ortaklık antlaşmasını ve Türkiye’nin AB üyelik sürecini gözönünde bulundurarak düzenlenmiştir.

Suriye'nin Türkiye ile Artan Ticareti ve Bu Ticaretin Suriye'nin Komşu Ülkelerle Toplam Ticaretindeki Payı

1995 yılında Suriye'nin toplam ihracatında en büyük ikinci ülke Lübnan'dan sonra Türkiye olmuştur. Suriye'nin Türkiye'ye ihracatı o yıl 2.583 milyon Suriye lirası (51.6 milyon dolar) olarak gerçekleşirken, Suriye'nin komşularına yaptığı toplam ihracatın yüzde 37'sini oluşturmuştur. Bu hacim Suriye'nin tüm ülkelere yaptığı toplam ihracatın ise yüzde 16'sına tekabül etmekteydi.

2000 yılında Suriye'nin komşularına yaptığı ihracat 37.572 milyon Suriye lirasına (751.2 milyon dolar) ulaşmış ve bu oran 1995'teki oranın tam 14,4 katı olarak gerçekleşmiştir. Suriye'nin komşu ülkelere yaptığı ihracat ise tüm Arap ülkelerine yaptığı ihracatın yüzde 65'ine çıkmıştır. Komşu ülkelere ihracat ise Suriye'nin toplam ihracatının yüzde 15'ini oluşturmuştur.

2000 yılında Türkiye'nin Suriye'den ithalatı Suriye'nin komşularına yaptığı toplam ihracatın yüzde 68'ini oluşturmuştur. Lübnan'ın payı ise yüzde 27'ye kadar düşmüştür.

2001 yılında Suriye'nin komşularına yaptığı ihracat, Arap ülkelerine yapılan ihracatın en önemli kısmı olmayı sürdürmüştür. Fakat komşu ülkelere ihracatın toplam ihracattaki payı yüzde 13 seviyesine gerilemiştir. Bunlara rağmen Türkiye, Suriye'nin komşu ülkelere ihracatındaki baskın rolünü sürdürmüştür. Toplam ihracat içinde Türkiye'nin payı yüzde 62'ye kadar düşse de aynı yıl Türkiye'ye ihracat miktar olarak yüzde 31 artış göstermiştir.

2002 yılında Suriye'nin komşularına yaptığı ihracat 35.260 Suriye lirasına (705.2 milyon dolar) yükselmiş fakat bu miktarın tüm Arap ülkelerine olan ihracat içindeki payı yüzde 52'ye, toplam ihracat içindeki payı ise yüzde 11'e düşmüştür.

Suriye'nin Lübnan'a olan ihracatı 173.5 milyon dolara yükselirken, Ürdün'e olan ihracatı komşu ülkelere olan ihracatının yüzde 5'ine gerilemiştir.

2003 yılında Suriye'nin komşu ülkelere ihracatı 790 milyon dolara ulaşmıştır. O yıl Suriye'nin Arap ülkelere olan ihracatı artarak, tüm bölge ülkelere olan ihracatının yüzde 74'ünü oluşturmuştur. Aynı zaman bu ihracatın toplam ihracattaki oranı 15'e yükselmiştir.

Aynı yıl Türkiye, komşu ülkeler arasındaki rolünü, ihracattaki azalmaya rağmen korumuştur (yüzde 49). Bu azalmanın sebepleri arasında ihracat ürünlerinin değerindeki gerileme ve Irak'ın önemli bir ithalatçı olarak sahneye çıkmasını göstermek mümkündür.

2004’ün ilk yarısında, komşu ülkelere olan ihracat 41,9 milyar Suriye lirasına ulaşırken, bu artıştaki en önemli etkenlerden biri Irak’ın 2003 yılında 3,9 milyar Suriye lirası olan ithalatının 2004 yılının ilk yarısında 20,7 milyar Suriye lirasına yükselmesidir.

Bu gelişmeler sonucunda Irak en fazla ihracat yapılan ülke konumuna gelmiş (yüzde 49) ve Türkiye, Irak’ın ardından ikinci sıraya gerilemiştir (yüzde 31). Lübnan (yüzde 11) ve Ürdün ise (yüzde 9) bu iki ülkeyi takip etmişlerdir.

Komşu ülkelere yapılan ihracatta Türkiye’nin ikinci sıraya düşmesine rağmen, Suriye ile Türkiye arasındaki ikili ticaretin, serbestleşme sayesinde patlaması nedeniyle önümüzdeki dönemde Türkiye’nin, Suriye’nin komşularına yaptığı ihracattaki rolü artacaktır.

Notlar

¹ See El-Zaim, Issam: “ The Social Market Economy: National Determinants and Regional and Global Challenges”, Damascus, December 2005, the Arab Center for Strategic Studies, Strategic Studies Series (Arapça).

² Al Sibai Badr Eddin, Highlights of foreign capital in Syria (Adwaa, Ala, Alra'smal, Al-agnabi fi Suriah) , Damascus , (Arapça).

³ 1960'ların sonlarında devletin kontrol ettiği yeni bir petrol endüstrisi geliştirildi. Daha sonraki yıllarda bu endüstri alanı, (daha karlı olan) petrol çıkarma endüstrisini kapsayacak şekilde geliştirildi.

⁴ Burda ilave edilmesi gereken konu şudur ki, Arap yardımlarının ve bağışlarının temel amacı Suriye'ye yönelik kalkınma yardımları sağlama projesi yoluyla yeni projeler geliştirmek ve yürütmek idi.

⁵ - HABIB: M'tanios , “The Syrian –European Association and the Industrial Sector Consequences and Tasks”, Damascus, June 16, 2006. The Syrian Economic Society, The Tuesday Conference Series (No. 20) table no. 3, p. 22 (Arapça)

⁶ Daha fazla ayrıntı için Issam El-Zaim tarafından yapılmış olan aşağıdaki çalışmalara bakınız:

- Economic Reform Requirements in Syria, the Syrian Society for Economic Science, Damascus, February 27, 2001.

- Economic Reform Strategy in Syria, the Syrian Society for Economic Science, Damascus, January 15, 2002.

- Reform of the Public Industrial Sector in Syria, the Syrian Society for Economic Science, Damascus, February 18, 2003.

- Strategic Issues Related to the Development of the Syrian Economy Amidst Globalisation and Regional Development Projects, the Syrian Society for Economic Science, Damascus, March 3-23, 2004 (Bu çalışmaların hepsi Arapça olarak yayınlanmıştır).

⁷ International Monetary Fund, Middle East Central Asia Department, Syrian Arab Republic 2006, Article IV Consultation, May 14, 2006.

⁸ Ghazaleh, Ahd “Development In The Economic Relations Between Syria And The Neighboring States”, Damascus, July 2005, the Syrian Society for Economic Sciences, p. 8 (Arapça).

⁹ Ghazaleh, Ahd “ development in the economic relation between Syria and neighboring countries”. Damascus, July 30.2005. A contribution to the youth Seminar in the future of Syrian economic, p.8 (Arapça).

İktisadi Kalkınmayı Tehdit Eden Faktörler: Suudi Arabistan

Dr. Tayseer AL-KHUNAİZİ*
Çeviren Caner SANCAKTAR

Giriş

Yüksek petrol gelirleri 1970’li ve 1980’li yıllar boyunca ülkede ekonomik büyüme oranının yüksek olmasını sağlamıştır. Bu oranı, Suudi Arabistan’ın GSYİH’sine yansımış ve ülkenin GSYİH’si 1969 yılında yaklaşık 4,5 milyar dolardan 2000 yılında 170 milyar dolara ve ardından 240 milyar dolara yükselmiştir. Devasa büyüklükteki petrol gelirleri hükümete, ülkenin fiziki ve sosyal yapısını değiştirmeye yönelik başarılı kalkınma planlarını gerçekleştirme olanağı vermiştir. Yeni bir altyapı, metro sistemi, sağlık hizmetleri, okullar, su arıtma tesisleri ve enerji üretim fabrikaları inşa edilmiştir. İçe dönük kalkınma projeleri her çeşit ürünün ithalatını artırmış, toplam ithalat 1970 yılında yaklaşık 1 milyar dolardan 1979’da yaklaşık 25 milyar dolara, 2002’de 35 milyar dolara ve 2004’de yaklaşık 45 milyar dolara yükselmiştir. İthalat, Suudi Arabistan hizmet sektörünün gelişmesine katkı sağlamıştır. 1980’li yılların ortalarından itibaren hizmet sektörünün ekonomideki payı yüzde 40’ın üzerine çıkmıştır.

Büyük iktisadi büyüme ile ülkenin fiziksel ve sosyal görünümündeki hızlı değişime rağmen, Suudi Arabistan ekonomisi, iktisadi kalkınma süreci içinde bazı ciddi problemlerle karşılaşmaya devam etmektedir. Bu tebliğ, Suudi Arabistan’ın iktisadi kalkınmasını engelleyen başlıca faktörleri incelemektedir. Bu faktörler şunlardır: yüksek nüfus artış oranı, insan kaynaklarının gelişimi, emek gücünün millileştirilmesi, iktisadi faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve kamusal borçlar.

Yüksek Nüfus Artış Oranı

Suudi Arabistan, 1970’li ve 1980’li yıllar boyunca nüfus artış hızı en yüksek olan ülkelerden birisiydi. Bu dönemde ortalama yıllık nüfus artış hızı yüzde 4’ün üzerinde gerçekleşmiştir. Toplam nüfus (bu ülkede yaşayan yaban-

* Kral Fahd Petrol Üniversitesi Finans ve Ekonomi Bölümü Öğretim Görevlisi, Suudi Arabistan

cılar dâhil) 1975’de 7,3 milyondan 2002’de 22 milyona yükselmiştir. Nüfusun 2015 yılına kadar 32 milyonu aşacağı tahmin edilmektedir. Nüfus artışı, sosyal ve altyapı hizmetleri alanlarında hızlı bir talep artışına neden olmuştur. Konut ihtiyacının 2000 yılında 3,1 milyon daireden 2020 yılında 7 milyon daireye çıkacağı düşünülmektedir. Hem evlerde hem de endüstriyel faaliyetlerde kullanılan su ihtiyacı 2000 yılında 2,25 milyar m³’ten 2004’te 2,6 milyar m³’e yükselmiştir. 2020 yılına kadar su ihtiyacının 4,7 milyar m³’e çıkacağı tahmin edilmektedir.

Enerjiye olan talebin, konut sayısındaki artışa ve iktisadi büyümeye paralel olarak artması beklenmektedir. Enerji kapasitesinin yıllık ortalama yüzde 4,5 artış oranı ile 1998’de 21 milyon kilovattan 2020 yılında 59 milyon kilovata çıkacağı tahmin edilmektedir. Sosyal ve fiziksel altyapı hizmetlerinin yakın gelecekte nüfus artışına oranla daha fazla gelişmesi beklenmektedir.

Yüksek nüfus artış oranı nüfusun gençleşmesi sonucunu doğurmaktadır. Günümüzde Suudi Arabistan nüfusunun yüzde 40’ı 18 yaşın altındadır. Bu durum, nüfusun büyük bir kısmının önümüzdeki on yıl içinde emek piyasasına gireceği anlamına gelmektedir. Suudi Arabistan emek gücünün 2005 yılında 3,3 milyondan 2020 yılında 8,25 milyona çıkacağı beklenmektedir. Bu rakamlar, artan iş talebini karşılamak için yeni istihdam imkânlarının yaratılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Geçmiş yıllarda nüfusun hızla büyümesi, ülkedeki sosyal ve fiziksel altyapı hizmetleri ve imkânları üzerinde büyük baskı yaratmıştır. Sağlık ve eğitim hizmetleri ile su ve enerji kaynaklarına olan talep artışı hükümetin büyük yatırımlar yapmasını gerektirir. Önümüzdeki on yıl içinde yeni altyapı yatırımları için 75 milyar dolarlık kaynağa ihtiyaç olacağı tahmin edilmektedir.

Yüksek nüfus artışı kalkınma için bir engel olduğu kadar, bir fırsat olarak da görülebilir. Nüfus artışının bir sonucu olarak daha geniş bir pazarın oluşması, Suudi ekonomisinin gelişmesi ve büyümesine pozitif etki yapabilir.

İnsan Kaynaklarının Gelişimi

Hükümet, eğitimin bütün düzeylerde genişlemesi yoluyla insan kaynaklarının geliştirilebileceğini düşünmektedir. Suudi Arabistan’ın kalkınma planları ülkenin sağladığından çok daha fazla nitelikli emeğe ihtiyaç duymaktadır. Suudi devlet yöneticileri ekonomide yer alacak olan bu nitelikli emek ihtiyacını, yerli ve yabancı üniversitelerden daha fazla öğrenci mezun ederek ve ülkedeki mesleki ve teknik okullardan temin etmeyi amaçlamaktadırlar. Hükümetin insan gücünün geliştirilmesi konusundaki kaygısı yıllık eğitim bütçelerinde kendisini göstermiştir. Eğitime ayrılan bütçe 1975 yılında 1 milyar dolardan 1978’de 4 milyar dolara, 1983’te 8 milyon dolara ve 2005’te 20 milyon

dolara yükselmiştir. Üniversiteye kayıtlı öğrenci sayısı 1973'te 12.000'den 1986'da 100.000'e, 1990'da 114.000'e ve 2006'da 200.000'e artmıştır. 1990 yılında toplam öğrenci sayısının yüzde 40'ını bayan öğrenciler oluşturmaktaydı. Günümüzde Suudi Arabistan'da toplam 3,5 milyon kayıtlı öğrenci vardır. Bu rakamlar, önümüzdeki yirmi yıl içinde mezun olacak büyük bir genç nüfusun emek piyasasına katılacağını göstermektedir.

Son yirmi yılda üniversitelerden ve kolejlerden mezun olanlar ile ekonominin ihtiyaçları arasındaki bağlar zayıf kalmıştır. Teknik ve mesleki eğitim gözardı edilmiş, eğitimde nitelikten çok niceliksel gelişmeye önem verilmiştir. Ancak üniversiteye giremeyen veya üniversite eğitimi tamamlayamayan gençler mesleki ve teknik eğitim programlarına dâhil olmaktadır. Suudi Arabistan emek piyasası, teknik veya bilimsel eğitimden geçmiş kişilerden çok, dini ve bürokratik eğitim almış kişilerin istilasına uğradı. Kamu sektörüne, verimliliği düşük seviyede olan gereğinden fazla Suudi eleman yerleştirildi. Hükümet günümüzde bu problemin farkına varmış durumdadır. Ayrıca hükümet, Suudi ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için değişik devlet birimleri ve bakanlıklar ile özel sektör arasında sıkı bir koordinasyonun kurulması gerektiğini görmektedir. Hükümet, eğitimde reform yapacağını ve eğitim sisteminin verimliliğini maksimize etmek amacıyla okul sistemi içinde mesleki eğitime önem vereceğini vaat etmiştir.

Emek gücü kıtlığına rağmen, Suudilerin büyük bir kesimi yeterince çalıştırılmamaktadır. Kadınlar dâhil, Suudi emek gücünün düşük seviyede kullanımı Suudi Arabistan'da ciddi bir problem oluşturmaktadır. Eğitim, iktisadi ve sosyal kalkınmanın bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla eğitim, kendi içinde bir amaçtan çok, iktisadi büyümenin ve kalkınmanın bir aracı olarak görülmelidir.

Emek Gücünün Millileştirilmesi

Geçmişteki Suudi kalkınma programları hem nicelik hem de nitelik bakımından yerel insan gücü kaynakları ile karşılanamamıştır. Bu nedenle Suudiler 1970'lerin ortalarından itibaren kapılarını yabancılara açtılar. 1980'lerin ortasına kadar yabancıların sayısı yaklaşık 8 milyona ulaşmıştır. Yabancılar özel sektör istihdamında, Suudiler ise devlet bürokrasisinde çoğunluktadırlar. Suudi özel sektörü kendi işlerinin yürütülmesi ve yönetilmesinde Suudi olmayanlara esaslanmaktadır. Suudi kalkınma planları yabancılara yönelik bir ihtiyaç yaratmıştır. Çünkü Suudiler, sürmekte olan kalkınma sürecinin gerektirdiği görevleri üstlenmeye hazır değillerdi ve niceliksel olarak ihtiyaç duyulan emek gücünü karşılayamıyorlardı. Bu durum, Suudi şirketler arasında var olan yabancı işçileri tercih etme geleneğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1980’li yılların ortalarından itibaren daha fazla sayıda Suudi’nin yerli ve yabancı üniversitelerden mezun olmaya başlaması nedeniyle iş bulmak zorlaşmaya başladı. Hükümetin başlattığı emek gücünü millileştirme politikası büyük zorluklarla karşılaştı. Suudi emek gücü devlet kurumlarında hâkim pozisyonunu sürdürmektedir. 1970’li ve 1980’li yıllarda olduğu gibi, devlet kurumları çok sayıda Suudiliyi çalıştırma kapasitesine sahip değildir. Ayrıca kadınlar arasında yüzde 30’u aşan çok yüksek bir işsizlik oranı mevcuttur. Kültürel ve dinsel politikalardan dolayı kadınlar emek gücüne entegre edilmemişlerdir. Kadınlar sınırlı bir alana – özellikle eğitim ve sağlık alanına – sıkıştırılmışlardır. Fakat hükümetin gerçekleştirdiği kadınları genel iş gücü alanına entegre etme çalışmaları yoluyla değişim sinyalleri belirtmeye başlamıştır. Hükümet, Suudi işçilerin oranını arttırmak amacıyla özel sektöre finansal teşvikler vermektedir. Suudi işçilerin özel sektördeki oranını artırmaya yönelik hükümetin yaptığı ciddi çalışmalara rağmen, bu konuda hâlâ ciddi bir başarı sağlanamamıştır. Ülkenin iktisadi gelişimi sıkı biçimde insan kaynaklarının gelişimine bağlıdır.

İktisadi Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi

Hükümet, yerli ve yabancı şirketlerin endüstriyel sektörlere yatırım yapması için çeşitli finansal ve fiziksel teşvikler başlatmıştır. Ayrıca hükümet, iktisadi faaliyetleri çeşitlendirme ve ülkenin petrol gelirlerine olan bağımlılığını azaltma politikasının bir parçası olarak ülke çapında endüstriyel kentler kurmuştur. Büyük kapsamlı petrokimya projeleri içeren yeni endüstriyel kentler Suudi Arabistan’ın doğu ve batı kıyılarında kurulmuştur. Fakat özel sektör, kendi kaynaklarını büyük ölçekte imalat sektörüne kaydırmakta yavaş davranmaktadır. Hizmet, gayrimenkul ve ticaret sektörleri, sahip oldukları sınırlı risk ve yüksek kârlılıktan dolayı özel sektör tarafından cazip alanlar olarak görülmektedir. İmalat sektörünün GSYİH içindeki payı yüzde 10 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Hükümetin petrol dışındaki alanlarda iktisadi faaliyetleri çeşitlendirmek amacıyla çok sayıda önlem almasına rağmen, özel sektör hâlâ GSYİH’nin sadece yüzde 35’ini oluşturmaktadır. İktisadi yapı hala hizmet, gayrimenkul ve ticaret sektörlerinin hâkimiyetindedir. Hükümetin iktisadi faaliyetleri çeşitlendirme politikası ülke ekonomisi üzerinde sınırlı bir verimlilik etkisine sahiptir ve Suudiler için henüz yeteri miktarda iş üretmiş değildir.

Suudi Arabistan’ın iktisadi koşulları büyümeye ve kalkınmaya olanak sağlayabilir. Özel sektör geçmişte dinamik bir özellik göstermiştir ve bu dinamizm gelecekte de kolaylıkla devam edebilir. Özel sektör bazı avantajlardan dolayı endüstriyel gelişimde öncü rol oynayabilir. Bu avantajların başlıcaları şunlardır: iç piyasada özel sektör tarafından kullanılan nakit paranın bol olması; devlet kredilerini kolaylıkla elde edebilme ve kullanabilme; ucuz enerji ve

doğalgaz; büyük endüstriyel projelerdeki (özellikle petrokimya sektöründe) yüksek kârlılık potansiyeli; son on yılda ve günümüzde yakalanmış olan düşük enflasyon oranı. Fakat devlet, liberal ticaret ve finans politikaları uygulamamaktadır. Suudi Arabistan özellikle petrokimya ve doğalgaz sektörlerinde yabancı yatırımlar için cazibeli bir ülke haline gelebilir.

Kamusal Borçlar

Suudi hükümeti 1973-1983 döneminde 150 milyar doların üstünde petrodolar biriktirmiştir. Bu birikim yüksek petrol fiyatları ve Suudi ithalatının yüksek düzeye çıkmasının sonucu idi. Milli giderler milli gelirleri aştığı için Suudi bütçe açığı 1984 sonrasında başlayarak, yeni yüzyılın ilk yıllarına kadar devam etmiştir. Petrol fiyatlarının ve petrole olan talebin düşmesi nedeniyle petrol gelirlerinin azalması, hükümeti birikmiş olan rezervlerin büyük bir bölümünü harcamaya ve yerel finans piyasasından büyük miktarda borç almaya zorlamıştır. Ayrıca, 1980'li yıllardaki Irak-İran Savaşı'na ve 1990 yılında Kuveyt'i Irak işgalinden kurtarmak için çokuluslu güce yapılan büyük miktardaki Suudi mali katkı ve desteği devletin büyük bir borç içine girmesine neden olmuştur. Bu nedenle Suudi devletinin toplam borcu 1990'ların sonunda 200 milyon dolara ulaşmıştır. Söz konusu borçların büyük bir bölümü iç borçlardan oluşmaktaydı.

Son üç yılda ise Suudi devleti petrol fiyatlarındaki büyük artış nedeniyle, yıllık bütçe fazlası elde etmektedir. Günümüzdeki yüksek petrol gelirleri kamu borçlarının geri ödenmesine yardımcı olmaktadır. Kamusal borçlar Suudi yönetimi açısından çok ciddi problem oluşturmamaktadır. Çünkü önümüzdeki yıllarda da devam etmesi beklenen yüksek petrol gelirleri, borçların geri ödenmesi konusunda hükümete yüksek mali kabiliyet sağlamaktadır.

Sonuç

Sahip olduğu büyük petrol rezervleri nedeniyle Suudi Arabistan dünya ekonomisi için hayati önem taşımaya devam etmektedir. Suudi Arabistan'dan başka, gelecekte dünyanın artan petrol talebini karşılayabilecek bir ülke yoktur. ABD Enerji Bakanlığı günlük Suudi petrol üretim kapasitesinin 2020 yılına kadar 22 milyon varile ulaşacağını tahmin etmektedir. Bu rakam, bugünkü üretim kapasitesinin iki katına eşittir. Bu gelişme Suudi ekonomisinin ve devletin petrol gelirlerinde büyük bir artışa neden olacaktır.

Suudi yönetimi, iktisadi kalkınmayı sağlamak ve toplumun karşı karşıya olduğu tehditleri olanaklara dönüştürebilmek için özel sektörün işbirliğine ihtiyaç duymaktadır. Suudi Arabistan'ın gelecekteki iktisadi kalkınmasının, büyük ölçüde insan kaynaklarının gelişimi tarafından şekillendirileceği tahmin edilmektedir.

BAE ile Türkiye Arasındaki Ticaret ve Yatırım İşbirliği

Ahmed Al USTAZ*
Çeviren Caner SANCAKTAR

Giriş

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Türkiye arasındaki ilişkiler son birkaç yıldır gelişmektedir. İlk olarak, BAE'nin de üyesi olduğu Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) düzeyinde, serbest ticaret bölgesi oluşturmak amacıyla Mayıs 2005'te Türkiye ile bir anlaşma imzalanmıştır. Sözü edilen anlaşma KİK ve Türkiye arasındaki iktisadi ve ticari ilişkileri genişletme ve serbestleştirme amacıyla yapılmıştır.¹ Bu anlaşmanın bir sonucu olarak, iki taraf arasında ticaret ve yatırım işbirliğini geliştirmenin yöntemlerini tartışmak üzere toplantılar düzenleyecek olan bir birleşik komite oluşturulmuştur. Bu anlaşma, KİK'in ve Türkiye'nin diğer ülkeler ile ikili görüşmeler yapma haklarını hiçbir şekilde etkilemeyecektir. Ayrıca bu anlaşma, Serbest Ticaret Anlaşması (STA) görüşmeleri için bir platform oluşturmuştur. KİK ile Türkiye'nin STA görüşmelerini bu yıl içinde başlatmaları umulmaktadır.²

BAE, son birkaç yıl içerisinde Türkiye'ye pek çok üst düzey resmi ziyaret düzenlemiştir. Abu Dabi Ekonomi Departmanı Başkanı Sheik Hamid bin Zeyd Nahyaan Ekim 2005'te Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Türk hükümetinden temsilciler ve işadamları ile iki ülke arasında var olan iktisadi işbirliği olanakları ve Türk firmaları için BAE'de yatırım imkanları konuları tartışılmıştır. Aynı yıl içinde BAE Başkan Yardımcısı ve Başbakanı Rashid Al Maktoum Türkiye'yi ziyaret etmiş ve ortak proje imkanları konusunda hükümet ile görüşme yapmıştır.

BAE ve Türkiye arasında işbirliği geliştirmek için çok sayıda neden mevcuttur. Her ikisi de yüksek büyüme oranlarına sahip olan açık ekonomilerdir.

* Birleşik Arap Emirlikleri Stratejik Çalışmalar ve Araştırma Merkezi. Bu metin, 25-26 Mayıs 2006 tarihlerinde Barcelo Eresin Hotel'de düzenlenmiş olan 1. Uluslararası Türk-Asya Kongresi'nde tebliğ olarak sunulmuştur. Bu metinde yer alan düşüncelerin tamamı yazara aittir.

Ayrıca her iki ülkenin enerji, ileri teknoloji, turizm, çeşitli sanayi dalları ve hatta tarım alanlarında işbirliği için bir temel oluşturabilecek çok sayıda ortak çıkarları vardır. Tüm bunlardan başka, BAE'nin Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımları, ABD ve AB'nin yatırımlarından sonra üçüncü sıradadır ve çok önemli bir konuma sahiptir. Bu doğrudan yabancı yatırımlar, Dubai Property Company'nin önümüzdeki yıllarda Türkiye'ye 5 milyar Amerikan doları değerinde bir yatırım yapmayı planlamasından dolayı daha da artacaktır.³

Sekiz bölümden oluşan bu tebliği BAE ve Türkiye arasındaki ticari ilişkileri ve her iki ülkedeki potansiyel yatırım imkanlarını tartışmaktadır. İlk bölüm, BAE ekonomisinin kısa bir özetini sunuyor. İkinci bölüm, BAE'nin petrol ve gaz sanayisine odaklanırken, üçüncü ve dördüncü bölümler BAE'deki ticari ilişkilerin ve yatırımların bugünkü durumu hakkında genel bir bilgi vermekte ve özellikle iki ülke arasındaki ticaret ve yatırım işbirliğine vurgu yapmaktadır. Beşinci bölüm, BAE'de ticaret ve yatırım sahalarını anlatmaktadır. Son bölümde ise iki ülke arasındaki iktisadi işbirliği düzeyini yükseltmek için öneriler sunulmaktadır.

1. BAE Ekonomisine Genel Bakış

2005 yılında 133.8 milyar dolara ulaşan GSYİH ile BAE, Ortadoğu ve Orta Asya'nın dördüncü büyük ekonomisi haline gelmiştir. Bu seviyeye sürekli büyüme ve ekonominin çeşitlenmesi sayesinde ulaşılmıştır. Hem petrol hem de petrol dışı sektörler bu büyümeye büyük katkı sağlamışlardır.

Uluslararası Para Fonu (IMF)'na göre, reel GSYİH büyüme oranı 2005 yılında yüzde 8'e ulaşmış ve bu oran BAE'yi büyüme oranları sıralamasında Orta Doğu ve Orta Asya'da 6. sıraya yerleştirmiştir. 2004 yılında, daha önceki yıllarda da olduğu gibi, petrol sektörü GSYİH'ye yüzde 30'dan fazla bir katkı sağlamıştır. BAE'nin petrol gelirleri 2004 ile 2005 yıllarında yıllık yüzde 41 oranında artış göstererek 29,63 milyar dolardan 41,77 milyar dolara çıkmıştır.⁴ Yüksek büyüme oranları göstermiş olan diğer sektörler inşaat, toptan ve perakende ticaret, gayrimenkul ve iş hizmetleri olmuştur. 2001–2004 döneminde ülke içinde gerçekleştirilen dev projeler ile inşaat ve gayrimenkul sektörlerinin sırasıyla yıllık yüzde 15 ve yüzde 18 büyüme sağlanmıştır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. BAE: Sektörler İtibariyle GSYİH (2001-2004)

İktisadi Sektörler	GSYİH yıllık artış oranları (%)
Petrol	18,02
İmalat sanayi	12,14
Elektirik, su ve gaz	11,18
İnşaat	17,73
Ticaret	19,2
Gayrimenkul ve iş hizmetleri	14,53
Taşımacılık, depolama ve iletişim	11,64
Finansal kurumları	9,54

Kaynak: BAE Ekonomi Bakanlığı ve yazarın hesaplamaları

Son dönemde petrol fiyatlarında meydana gelen artış, BAE hükümetini, iktisadi reformlar ve özellikle ekonomiyi çeşitlendirilme stratejisi konusunda ki uzun dönemli planlarından vazgeçirmemiştir. Çeşitlendirme stratejisi, ülkenin petrole olan iktisadi bağımlılığını azaltmak amacıyla petrol dışı sektörlerle yatırım yapılmasını ve bu sektörlerin geliştirilmesini hedeflerken, iktisadi reformlar, özel sektörün ülke ekonomisindeki rolünü arttırmayı amaçlamaktadır.

BAE, ekonominin çeşitlendirilmesini teşvik amacıyla belirlenmiş olan son derece agresif ve aktif bir sanayi politikası uygulamaktadır. Örneğin, petrol dışı sektörlerin gelişimini teşvik etmek amacıyla yedek parça, inşaat malzemeleri ve hammadde gibi tüm sanayi girdileri gümrük tarifelerinden muaf kılınmıştır. Petrokimya sanayi, ihracat sektörü, havacılık sanayi, telekomünikasyon ve finansal hizmetler gibi özel önem gösterilen sektörlerin hepsi çeşitlendirme stratejisinin birer parçalarıdır.

Çeşitlendirme stratejisinin ilk uygulamaya konmasından itibaren, petrolün GSYİH'ye olan toplam katkısı 1980'li yıllardaki üçte ikilik orandan bugünkü yüzde 30'luk seviyesine gerilemiştir. Dolayısıyla BAE ekonomisi, sürekli ve başarılı bir biçimde petrole daha az bağımlı ve petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan daha az etkilenir hale gelmektedir.

BAE hükümeti, kişisel ve kurumsal gelirlere konan vergilerin kaldırılması, kullanıma hazır iş olanaklarının sunulması, sosyal ve iktisadi istikrar gibi çeşitli teşvikler ve imkanlar sağlayarak ülkeyi iş yapma ve yabancı yatırımlar için ideal bir çevre haline getirmiştir. İş kurmak için daha fazla teşvik ve olanak sağlayan çok sayıda serbest ticaret bölgesi oluşturulmuştur.

Kısa bir zaman içinde BAE, Orta Doğunun ticaret merkezi haline gelmiştir. BAE ekonomisi ayrıca, kişi başına gelir bakımından dünyanın en zengin on ülkesinden birisi haline gelmiştir. 2005 yılı itibariyle BAE'nin kişi başına GSYİH'si 29.100 dolardır. Bu yüksek gelir seviyesi, 2004 yılı sonu itibariyle 4,3 milyon nüfusu olan BAE'yi bölgede önemli bir pazar haline getirmektedir.

2. Petrol ve Gaz Sanayisi

BAE dünyanın beşinci büyük petrol rezervlerine sahiptir. BAE yaklaşık 97,8 milyar varil petrol rezervlerine sahip olup, bu rakam dünya petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 8,2'sini oluşturmaktadır. BAE ayrıca 6,06 trilyon m³ ile dünyanın beşinci büyük doğalgaz rezervlerine sahiptir. Bu rakam, dünya toplam doğalgaz rezervlerinin yaklaşık yüzde 3,4'ünü oluşturmaktadır. Tablo 2, BAE'nin sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervlerinin diğer ülkelerin rezervleri ile karşılaştırmasını vermektedir. BAE'de petrol ve doğalgaz rezervlerinin büyük kısmı Abu Dabi Emirliği'nde bulunmaktadır. BAE'nin petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık yüzde 90'ı bu bölgededir. BAE 2004 yılında yaklaşık 2,5 milyon b/d ham petrol ve yaklaşık 49,9 milyar m³ doğalgaz üretmiştir.⁵

Tablo 2. Petrol ve Doğalgaz Rezervleri (2004)

Ülke	Petrol rezervi (milyar varil)	Dünya payı (%)	Doğal gaz rezervi (trilyon metreküp)	Dünya payı (%)
Suudi Arabistan	262,7	22,1	6,75	3,8
İran	132,5	11,1	27,50	15,3
Irak	155	9,7	3,17	1,8
Kuveyt	99	8,3	1,57	0,9
BAE	98	8,2	6,06	3,4
Venezuela	77,2	6,5	4,22	2,4
Rusya	72,3	6,1	48	26,7
Libya	39,1	3,3	1,49	0,8
Nijerya	35,3	3,0	5	2,8
Katar	15,2	1,3	25,78	14,4
Meksika	14	1,2	0,42	0,2

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2005

BAE önümüzdeki beş yıl içerisinde ham petrol üretim kapasitesini 3,5 milyon b/d'ye çıkarmayı hedeflemektedir.⁶ BAE'nin en büyük petrol şirketi olan *Abu Dhabi National Oil Company* (ADNOC) ve bu şirketin yan kuruluşları, petrol ve gaz üretim kapasitesini artırmak amacıyla pek çok büyük proje başlatmış ve geniş kapsamlı planlar hazırlamışlardır. Hazırlanan planlar 2006 yılında toplam 2,7 milyon b/d petrol üretmeyi ve üretim miktarını 2015 yılına

kadar 4 milyon b/d'ye çıkarmayı hedeflemektedir.⁷ Bir proje, *Upper Zakum Field*'in kapasitesini 550.000 b/d'den 2008 yılında 750.000'e ve 2010 yılında 1,2 milyon b/d'ye yükseltmeyi amaçlamaktadır. Diğer önemli petrol şirketleri olan ADCO üretimini 1,45 milyon b/d'ye ve ADMA-APCO ise 600.000 b/d'ye çıkaracaklardır.

Dört adet doğalgaz işleme tesisi içeren *Habshan Gas Complex Expansion* projesinin ikinci aşaması 1 milyar dolara mal olacaktır. Katar, Umman ve BAE'den gelen doğalgaz şebekelerini birbirine bağlayacak olan *Dolphin* projesi 10 milyar dolar tutarındadır.⁸ TAKREER şirketi Fujairah Emirliği'nde 4 milyar dolar değerinde bir rafineri kurmayı planlamaktadır. Bu ve bu gibi diğer pek çok büyük proje yabancı şirketlere BAE'de yatırım imkanları sunmaktadır.

3. BAE – Türkiye Ticari İlişkileri

BAE, fert başına yüksek gelir düzeyine ve büyük yıllık ticaret fazlasına sahip olan liberal ve son derece çeşitlenmiş bir ekonomidir. BAE'nin büyüyen ekonomik gücü ve düşük gümrük tarifeleri, bu ülkeyi çok taraflı ticaret sistemlerinin önemli bir savunucusu ve taraftarı haline getirmiştir.

BAE Nisan 1996 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur. KİK 1999 yılda Gümrük Birliği oluşturmaya karar vermiştir. 1 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Gümrük Birliği, KİK üyesi olmayan ülkelerden gelen 1.500 ithalat kalemine sadece yüzde 5 gümrük vergisi koymuştur. Ayrıca, Gümrük Birliği anlaşması gereği, diğer ülkelerden ithal edilen ürünler KİK üyesi ülkeler içinde herhangi bir ek gümrük vergisi ödenmeksizin, serbestçe dolaşabilmektedir. 2005'te Abu Dabi'de toplanan KİK'in son zirvesinde liderler, KİK'i 2007 yılına kadar ortak pazara dönüştürmeye ve 2010'un sonunda ortak paraya geçmeye karar vermişlerdir. KİK ortak pazarı 30 milyondan fazla nüfusu kapsamaktadır.

Çok sayıda ortak ülke ile ikili görüşmeler sürdürülmektedir. Nisan 2004'te ABD ile bir Ticaret ve Yatırım Anlaşması imzalanmış ve Mart 2005'te BAE ile ABD arasında STA görüşmeleri başlatılmıştır. BAE ayrıca Mart 2005 tarihinde Singapur ile İktisadi, Ticari ve Teknik İşbirliği Anlaşması imzalamış ve Avustralya ile STA görüşmelerini ise 2005'te başlatmıştır.

BAE'nin toplam ihracat hacmi 1993 yılında 25,6 milyar dolardan 2004 yılında 82,5 milyar dolara yükselmiştir. Bu durum, yıllık yüzde 12,3'lük bir artış demektir. Aynı yıllar arasında yüzde 10,7 oranında bir artış gösteren toplam ithalat hacmi 20,9 milyar dolardan 61,5 milyar dolara yükselmiştir. 1993-2004 dönemi boyunca ticaret dengesi pozitif olmuş ve 1993 yılında 6,6 milyar do-

lardan 2004 yılında 21,1 milyar dolara yükselmiştir. BAE'nin başlıca ihracat ürünleri ham petrol (toplam ihracatın yüzde 36'sını kapsar), doğalgaz ve alüminyumdur. BAE büyük oranda imalat ürünleri, makine, gıda ürünleri ve taşımacılık ile ilgili araç ve ekipman ithal etmektedir.

Türkiye'nin uyguladığı gümrük vergi oranları ise genellikle düşüktür. Dünya Bankası, Türkiye'nin gümrük vergi oranının 1999 yılında yüzde 4,5'ten 2003 yılında yüzde 2'ye düştüğünü açıklamıştır. GSYİH'nin yüzde 25'ini karşılayan dış ticaret Türkiye'nin ikinci büyük iktisadi sektörüdür.⁹ Dünya Ticaret Örgütü'ne göre, sağlık ve çevre ile ilgili alanlarda ithalat lisansı uygulamasına başvurulmaktadır. Türkiye, üçüncü taraf ülkelerden ithal edilen tarım dışı ürünler konusunda AB politikalarını uygulamaktadır.

2006 yılı itibarıyla 70,4 milyonluk¹⁰ büyük bir pazara sahip olan Türkiye'nin dünya ile olan ticareti hızla artmaktadır. Türkiye'nin toplam ticaret hacmi 1994 – 2004 döneminde yıllık ortalama yüzde 14'lük artış göstererek 18,1 milyar dolardan 67 milyar dolara yükselmiştir. Türk ekonomisi Batı teknolojisi kullanan modern sanayi ile geleneksel tarım sektörünün bir karışımıdır. Ülkenin en büyük endüstriyel faaliyeti tekstil ile giyim imalatıdır. Türkiye gıda ürünleri, tekstil ve temel giyim ürünleri, metal imalat ürünleri ve taşımacılıkta kullanılan araçlar ile ekipman ihraç etmektedir. Başlıca ithal edilen ürünler ise makine, kimyasal ürünler, yarı işlenmiş gıda ve yakıttır.

BAE genel olarak Türkiye ile iyi bir ticari ilişkiye sahiptir. 1998-2004 döneminde BAE'nin Türkiye'den yaptığı ithalat hacminde yıllık yüzde 29,8 oranında artış gerçekleşmiştir. Türkiye'den yapılan ithalatın toplam tutarı 1998 yılında 233 milyon dolardan 2004 yılında 1,1 milyar dolara yükselmiştir. Tablo 3'te görüldüğü gibi, Türkiye'den yapılan ithalatın değeri KİK'ten yapılan ithalatın değerinden daha hızlı artmıştır. 2004 yılında Türkiye'den yapılan ithalat BAE'nin toplam ithalatının yüzde 2,02'sini oluşturmuştur. Aynı yıl içinde BAE'den yapılan ithalat ise Türkiye'nin toplam ithalatının yüzde 0,19'una tekabül etmiştir. İthalattaki artışa karşın, 1998-2004 yılları boyunca BAE'nin Türkiye'ye yapmış olduğu ihracat düşüş göstererek 21 milyon dolardan 19 milyon dolara inmiştir. Türkiye'ye yapılan *re-export*¹¹ ise daha büyük bir düşüş göstererek, 1998'de 177 milyon dolardan 2004'te 59 milyon dolara gerilemiştir.

Tablo 3. BAE'nin Türkiye ve KİK ile Ticareti (1998–2004, milyon ABD doları)

Bölge/Ülke	1998		2004		Yıllık artış (%)
	Değer	(%)	Değer	(%)	
	BAE İthalat				
KİK	1,286	5,1	2,548	4,6	12,1
Türkiye	233	0,9	1,118	2,02	29,8
	BAE İhracat				
KİK	354	18,91	615	15,5	9,6
Türkiye	21	1,11	19	0,5	-1,65
	BAE Re-exports				
KİK	1,004	17,3	1,783	9,4	10
Türkiye	177	3,0	59	0,3	-16,7

Kaynak: BAE Ekonomi Bakanlığı

Türkiye, BAE'nin 13. ithalat, 47. ihracat ortağıdır (bkz. Tablo 4). Türkiye'nin BAE ile ticaretindeki 1998 yılında 35 milyon dolardan 2004 yılında 956 milyon dolara yükselmiştir.¹² İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2005 yılında 1,5 milyar dolara ulaşmıştır. Ayrıca, Eylül 2005'te toplanan BAE - Türkiye İş Formu'nda Başbakan Erdoğan'ın da belirttiği gibi Türkiye, BAE ile olan ticaret hacmini 2011 yılına kadar 6 milyar dolara çıkarmayı hedeflemektedir.¹³

Tablo 4. Türkiye ve BAE'nin En Büyük 5 İhracat - İthalat Ortaklarının Sıralaması (2004)

Ülke	BAE'nin İhracat Ortakları Sıralaması	BAE'nin İhracat Oranları (%)	Ülke	BAE'nin İthalat Ortakları Sıralaması	BAE'nin İthalat Oranları (%)
Japonya	1	25,7	Çin	1	10,3
Güney Kore	2	10,7	Hindistan	2	8,9
Tayland	3	5,4	Japonya	3	6,8
İran	4	3,9	Almanya	4	6,3
Hindistan	5	3,3	Fransa	5	6,1
Türkiye	47	0,5	Türkiye	13	2,02

Kaynak: UAE Ministry of Economy, BAE Fact Sheet, Market Information and Analysis Section. Australia, 2004, UAE the World Factbook CIA, US 2 May 2006.

BAE'nin Türkiye'den ithal ettiği başlıca ürünler demir ve çeliktir. 2004 yılında BAE, Türkiye'den 642,6 milyon dolar tutarında demir ve çelik ithal etmiştir. Bu iki ithalat kalemi, BAE'nin 2004'te Türkiye'den yapmış olduğu toplam ithalatın yüzde 57,5'ini oluşturmuştur. BAE'nin Türkiye'ye yaptığı başlıca ihracat ürünleri ise elektrikli makineler, ses kayıt cihazları ve parçalarıdır. 2004 yılında Türkiye'ye ihraç edilmiş olan bu ürünlerin toplam tutarı 19 milyon dolar olup, bu ülkeye yapılmış olan toplam ihracatın yüzde 24,3'ünü oluşturmuştur. Bir başka önemli ihracat kalemi ise alüminyumdur. 2004 yılında Türkiye'ye 11,3 milyon dolar değerinde alüminyum satılmıştır. Bu rakam, BAE'nin Türkiye'ye yaptığı toplam ihracatın yüzde 14,5'ini oluşturmuştur (bkz. Tablo 5).

Tablo 5. BAE – Türkiye Petrol Dışı Ürünlerin Ticareti (2004, milyon ABD doları)

BAE'nin Türkiye'ye yaptığı 10 milyon \$'lık değer in üstündeki ihracat kalemleri			BAE'nin Türkiye'den yaptığı 10 milyon \$'lık değer in üstündeki ithalat kalemleri		
Ürünler	Değer (milyon \$)	Toplam ihracatta-ki payı (%)	Ürünler	Değer (milyon \$)	Toplam ithalatta-ki payı (%)
Alüminyum ve alüminyum ürünleri	11,3	14,5	Meyve, fındık ve ceviz, turuncgiller ve kavun	10,6	1
Elektrikli makineler, ses kayıt cihazları ve parçaları	19	24,3	Madenler	13,2	1,2
			Plastik ve plastik ürünleri	14,4	1,3
			Örme giyim eşyaları	13,4	1,2
			Örme olmayan giyim eşyaları	18,9	1,7
			İnci, değerli metaller, değerli taşlar ve değerli taş ürünleri	165,8	14,8
			Demir ve çelik	642,6	57,5
			Makine ve makine parçaları	24,5	2,2
			Elektrikli makineler, ses kayıt cihazları ve parçaları	33,92	3,0
			Tramvay ve tren dışındaki diğer taşıtlar ve taşıt parçaları	10,8	1

Kaynak: BAE Ekonomi Bakanlığı; yazarın hesaplamaları.

4. BAE – Türkiye Yatırım İlişkileri

BAE, dışa açıklık bakımından Ortadoğu bölgesinin birinci, dünyanın ise 13. ekonomisidir.¹⁴ BAE pek çok sektörde yabancı yatırımları teşvik etmektedir. Bunun bir sonucu olarak BAE'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) 2005 yılında 18 milyar dolara ulaşmıştır.¹⁵ BAE'nin dünyadaki DYY hacmi içindeki payı 2003 yılında yüzde 0,005'ten 2004 yılında yüzde 0,13'e yükselmiştir. BAE'deki DYY'ler aynı zamanda Toplam Sabit Sermaye Bileşimi olarak da artarken, bu oran 2003 yılında yüzde 0,2'den 2004 yılında yüzde 4,6'ya yükselmiştir.¹⁶

Haziran 2005 tarihli Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) raporuna göre, BAE diğer ülkeler ile toplam 27, Türkiye ise toplam 70 ikili yatırım anlaşması imzalamıştır. Sadece iki KİK ülkesi (Kuveyt ve Katar) Türkiye ile ikili yatırım anlaşması imzalamıştır.¹⁷

UNCTAD'ın hesaplamalarına göre, 2004 yılı itibariyle İç DYY Performans Endeksi'nde BAE Türkiye'den daha üst sırada yer alırken, Dış DYY Performans Endeksi'nde Türkiye BAE'den daha üst sıralarda yer almaktadır. Tablo 6, her iki ülkenin iç ve dış DYY Performans İndekslerindeki sıralarını göstermektedir.

Tablo 6. İç ve Dış DYY Performans İndeksi Sıralaması (2004)

	İç YDY Performans İndeksi sıralaması	Dış YDY Performans İndeksi sıralaması
BAE	104	63
Türkiye	111	59

Kaynak: World Investment Report 2005, UNCTAD; www.unctad.org/wi

Son gelişmeler BAE'nin 2004 yılı sıralamasındaki yerini değiştirecektir. 2005 yılından itibaren BAE'nin özel ve kamu şirketleri, ülke içinde veya dışında milyarlarca dolar değerinde devasa projeler başlatmışlardır. BAE'nin ulusal şirketleri küresel çapta büyümüş ve Arap ülkeleri Türkiye, ABD, İngiltere dahil, pek çok ülke pazarlarına girmişlerdir. Bu durumu gösteren son örnek, *International Doncasters Aerospace Group*'un *Dubai Holding Company* tarafından satın alınmasıdır.

Tablo 7. BAE'nin Bazı Dış Yatırımları (2005-2006)

Yatırımcı veya Yatırım Tipi	Ülke	Milyar ABD doları
Pakistani Telecommunication Co (PTCL)	Pakistan	2,6
P&O	İngiltere	5,7
Doncasters	ABD	1,2
Dubai Towers	Türkiye	0,5
King Abdullah City	Suudi Arabistan	26,6
Altı gayrimenkul proje	Fas	6,9
Jadah Hills	Suudi Arabistan	11,2

Kaynaklar: Gazeteler, makaleler ve web siteleri

BAE ve Türkiye karşılıklı yatırım ilişkilerini daha fazla geliştirmek amacıyla bazı anlaşmalar imzalamışlardır. Bu anlaşmalardan biri, çifte vergilendirmenin kaçınmak amacıyla yapılmış olan 1994 tarihli anlaşmadır. Ayrıca Ekim 2005 tarihinde, iki ülke arasında Yatırımları Güvence Altına Alma Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, her iki ülkede yapılan yatırımları ve faaliyet gösteren şirketleri korumak ve iki ülke arasında karların transferini kolaylaştırmak amacıyla düzenlenmiştir. Yatırımları güvence altına alma anlaşması aynı zamanda, yatırımcının haklarını yasal olarak kamulaştırma ve millileştirme uygulamalarına karşı korumayı amaçlamaktadır.¹⁸

a) Türkiye'nin BAE'deki Yatırımları: Türk şirketlerinin BAE'deki yatırımları son birkaç yılda artış göstermiştir. Şu anda 19 Türk şirketi BAE'de faaliyet halindedir.¹⁹ Türk işadamlarının Jebel Ali Serbest Ticaret Bölgesi'nde faaliyet gösteren 54'ten fazla şirketi bulunmaktadır.²⁰ BAE'de bulunan Türk şirketlerinin büyük çoğunluğu hizmet ve inşaat sektörlerinde çalışmaktadırlar. Ayrıca Türk şirketleri, Dubai'deki inşaat ve altyapı projelerinde toplam tutarı 2 milyar dolardan fazla olan kontratlar yapmışlardır.²¹ 2005 yılında, bir Türk firmasının dahil olduğu dört şirketli konsorsiyum 512 milyon dolarlık *Dubai Rapid Link* projesini üstlenmiştir.²² Ayrıca, 150'den fazla Türk firmasının kendi makine, ekipman ve inşaat malzemeleri ürünlerini tanıttıkları "*Made in Turkey Exhibition*" adlı sergi, Dubai Dünya Ticaret Merkezinde 22-25 Mayıs 2006 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

b) BAE'nin Türkiye'deki Yatırımları: *Dubai International Properties*, *Abu Dhabi Investment Authority* (ADIA) ve *Emaar Real-Estate Company* (Emaar) tarafından yapılan yatırımları da içeren BAE'nin Türkiye'deki toplam yatırım hacmi 1,5 milyar dolar olarak hesaplanmaktadır. *Dubai International Properties* gayrimenkul, tarım ve turizm sektörlerinde toplam 5 milyar dolar tutarında yatırım yapmak için İstanbul Belediyesi ile bir protokol anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma 500 milyon dolar değerindeki *Dubai Towers*'ın inşasını da içermektedir. ADIA, İstanbul'daki *Çırağan Kempinski Hotel*'in hisselerini elinde bulundurmaktadır. *The Abu Dhabi Fund for Development* (ADFD), turizm sektöründe *The Emirates & Anadol Company* olarak 5,12 milyon dolarlık bir yatırıma sahiptir. ADFD'nin ayrıca Antalya'da turizm alanında önemli bazı yatırımları mevcuttur. Emaar, Mart 2006'da İstanbul'da bir Türk firması ile birlikte yaklaşık 700 milyon dolar değerinde bir yatırım yapacağını açıklamıştır.²³ Ayrıca, *Al Seef Investments* ve *the Turkish Ayinvest Group* hem BAE hem de Türkiye içinde bir stratejik ortaklık oluşturdular. Bu stratejik ortaklık, Dubai ve İstanbul'da gerçekleştirilecek olan ticaret, gayrimenkul ve turizm sektörleri ile ilgili projeleri içermektedir.²⁴ Dubai İslam Bankası, sanayi, inşaat ve tekstil sektörlerinde Türkiye'de faaliyet gösteren şirketle-

re ve bu alanlarda gerçekleştirilecek olan projelere finansal hizmet sağlamak amacıyla İstanbul'da bir temsilcilik açmıştır.

5. BAE'deki Yatırım İmkanları

Büyüyen Pazar: BAE'nin dış ticaretinin bu yıl içinde ve önümüzdeki yıllar boyunca büyüyeceği tahmin edilmektedir. Güçlenen ekonomi ve büyüyen nüfus nedeniyle mallara olan talebin artması beklenmektedir.

BAE dünyanın en yüksek nüfus artış oranına sahip olmakla birlikte Suudi Arabistan ve İran'ın ardından Ortadoğu ile Orta Asya bölgelerinin en büyük üçüncü ekonomisidir. 2006 yılı sonuna kadar nominal GSYİH'nın 152 milyar dolara ulaşması beklenmektedir.²⁵ Ayrıca, KİK ile Türkiye arasında serbest ticaret anlaşması görüşmeleri bu yıl içinde başlayacaktır.

Özelleştirme: Kamu kuruluşlarının ve hizmetlerinin özelleştirilmesi, BAE'nin uygulamakta olduğu iktisadi reform programının önemli bir paçasıdır. *The Abu Dhabi Water and Electricity Authority* (ADWEA), kamu kuruluşlarını ve hizmetlerini özel yatırımcılara açmış ve bu alanda yatırım yapmak isteyen yabancı hisselerin yüzde 40 olmasına izin vermiştir. Diğer hükümet organları, örneğin *the Abu Dhabi Department of Municipalities*, bir kısım temizlik ve atıkların işlenip atılması hizmetlerini özelleştirmiştir. Hükümet ayrıca sahip olduğu ve kontrol ettiği bazı sanayi dallarını da özel sektöre devretmiştir. Son olarak da, Abu Dhabi hükümeti *The Building Materials Company* (ARKAN) hisselerinin bir kısmını halka açmıştır.

Gayrimenkuller: Büyük projeler kamuoyuna duyurulduktan ve uygulamaya sokulduktan sonra BAE'de gayri menkul sektörü hızla büyümeye başlamıştır. Bu sektörde gerçekleştirilen projeler için yapılan yatırımların toplam tutarı 225 milyon doları aşmıştır.²⁶ Dubai, önümüzdeki bir kaç yıl içinde gayrimenkul sektörüne 81,7 milyon dolar yatırım yapmayı planlamaktadır.²⁷ Ayrıca, Abu Dhabi ve Dubai emirlikleri yakın bir zamanda kendi gayrimenkul pazarlarını düzenleyen yeni yasalar çıkarmışlardır.²⁸

BAE'nin gayrimenkul sektörü yabancılara açık olup, Türk inşaat ve yatırım şirketlerine yatırım imkanları sunmaktadır. Türk şirketlerinin bu alanda sahip oldukları derin tecrübe ve geçmişte gerçekleştirmiş oldukları başarılı işler, BAE'yi cazip bir pazar haline getirecektir. BAE'nin gayrimenkul sektöründe devam eden büyüme, aynı zamanda BAE ile Türkiye arasındaki ticareti de daha yüksek oranda teşvik edip geliştirecektir. Özellikle inşaat malzemeleri ve diğer ilgili ürünlerin ticareti bu durumdan olumlu biçimde etkilenecektir (bkz. Ek B, Tablo 2).

Yeni Yabancı Yatırım Düzenlemeleri: BAE, doğrudan yabancı yatırımlar rejimini liberalize etmeye ve ülke içindeki yatırım ortamını geliştirmeye istekli ve buna hazır durumdadır. Her ne kadar yerel ve global gelişmeler arasında uyum sağlayabilmek amacıyla revize edilmesi gereken *Ticari Şirketler Kanunu* gibi birkaç eski yasa hâlâ yürürlükte olsa da BAE, ticaret ve yatırım alanlarını kapsayan yeni düzenlemeler yapmıştır. Bu bağlamda önerilen yeni *Ticari Şirketler Kanunu*, yabancı yatırımcıların BAE’de bazı sektörlerde yüzde 49’dan fazla pay sahibi olabilmelerine izin verecektir.

BAE ayrıca, Dünya Ticaret Örgütü’nün getirdiği yükümlülüklerle uygun olarak kendi sektörlerini dışa açmaktadır. İnşaat ve ticaret gibi bazı sektörler uzun zamandır yabancı yatırımcılara açılmış durumdadır. Telekomünikasyon gibi diğer sektörler ise 5 yıldan daha az bir süre içinde yabancı yatırımcılara açık hale getirilecektir.

BAE’de gelir ve tüketim vergileri ile sermayenin ve kârların ana ülkeye geri taşınması üzerinde kısıtlamalar yoktur. İthalata uygulanan gümrük verileri son derece düşüktür (yüzde 5). Ayrıca iş kurma veya işi bu ülkeye taşıma konusunda büyük teşvikler ve avantajlar sağlayan 15’ten fazla serbest ticaret bölgesi mevcuttur. Tüm bu olanaklardan ve avantajlardan dolayı BAE, bir iş merkezi haline gelmiş ve çok sayıda global şirketin karargâhı durumundadır.

Petrol ve Gaz: 2006 yılı sonunda yaklaşık 2,7 milyon b/d’ye ulaşması tahmin edilen petrol üretimi ile BAE, dünyanın en büyük petrol üreticisi ülkelerden birisidir. BAE aynı zamanda işlenmiş petrol ve petrokimya ürünlerinin üreticisi ve ihracatçısıdır. Türkiye ise tükettiği petrolün yüzde 90’ını ithal etmektedir. Ekonominin daha da gelişmesi ile birlikte petrol dahil, Türkiye’nin enerji tüketimi artacaktır. 2004 yılında Türkiye’nin petrol tüketimi 688.000 b/d’ye ulaşmıştır. BAE, Türkiye’nin enerji ihtiyacının karşılanması konusunda son derece önemli bir ülkedir. Ayrıca, gelecekte BAE’nin petrokimya sanayisinin büyümesi Türk firmalarına, bu alanda gerçekleştirilecek olan büyük projelerde önemli yatırım imkanları sağlayacaktır.

Özel Serbest Bölgeler: BAE, farklı emirliklerde bulunan 15’ten fazla serbest bölgeye sahiptir. Bunlar arasında en başarılı olan *Jebel Ali Free Zone*, yıllık 8 milyar dolar gelir sağlayan 2.200’ün üzerinde şirkete ev sahipliği yapmaktadır. Bu serbest bölgeler yüzde 100 sahiplik, sermaye ve karın tamamının ana vatana transfer edilebilmesi, ucuz enerji sağlanması ve gelişmiş altyapı gibi yabancı firmaları cezbeden çok önemli teşvik ve olanaklar sunmaktadır. BAE’de finansal hizmetlere, medyaya, teknoloji ve sağlık hizmetlerine ev sahipliği yapan son dönemde inşa edilmiş özel serbest bölgeler bulunmaktadır.

Bankacılık Sektörü: BAE’de finansal hizmetler sektörü uzun bir süreden beri sürekli ve istikrarlı bir gelişme kaydetmektedir. BAE finansal sektöründe yaşanan en önemli güncel gelişme, finans yeteneğine dayalı yeni büyük sermaye piyasalarının geliştiriliyor olmasıdır. BAE’de 21’i yerli ve 26’sı yabancı olmak üzere toplam 46 banka mevcuttur. Bankaların toplam mal varlıklarının değeri 2003 yılında 100 milyar dolardan Eylül 2005’te 165,1 milyar dolara yükselmiştir.²⁹ Bankaların BAE’deki kârları hem son derece yüksektir hem de çok düşük risk altındadır. Bankacılık sektörünün içinde bulunduğu büyüme sürecinin devam edeceği tahmin edilmektedir. Bu büyüme süreci, hükümetin ekonomiyi çeşitlendirme stratejisi ve sürekli yenileri üretilen gelişme projeleri tarafından desteklenmekte ve cesaretlendirilmektedir.

Menkul Değerler Piyasası: BAE’de menkul değerler piyasası günümüzde bazı sorunlarla karşı karşıya olmasına rağmen, bölgedeki en hızlı büyüyen piyasalar arasında yer almaktadır. BAE’deki menkul değerler piyasası değer olarak 2004 yılında 144 milyar dolardan 2005 yılında yaklaşık 234 milyar dolara yükselmiştir. BAE menkul değerler piyasası, Suudi Arabistan menkul değerler piyasasından sonra bölgenin en büyük ikinci piyasasıdır.

Turizm: Turizm sektörü BAE’de en hızlı gelişen sektörlerden biri olup, son on yıl içinde sürekli ve istikrarlı bir gelişme göstermektedir. BAE seyahat ve turizm sektörünün 2006 yılı içinde 26,4 milyar dolar değerinde iktisadi faaliyet üretmesi tahmin edilmektedir.³⁰ BAE hükümeti, özellikle emirlikler düzeyinde, bu sektörün gelişmesi için büyük yatırımlar yapmaktadır. Hükümetin seyahat ve turizm sektörü için bütçeden yaptığı harcama 2006 yılında 296 milyon dolara ulaşmıştır. Abu Dhabi Emirliği, yılda 20 milyondan fazla yolcu ağırlayan *Abu Dhabi International Airport* havaalanını büyütmek için 8,2 milyar dolardan fazla para harcamıştır. Dubai, 2010 yılına kadar gelen turist sayısını 10 milyonun üzerine çıkarmayı hedeflemektedir. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi’nin BAE hakkında yayınladığı raporda BAE’nin seyahat ve turizm hizmetleri tüketiminin 2006 yılında 5,6 milyar dolardan 2010 yılında 9,8 milyar dolara yükseleceği tahmin edilmektedir.³¹

6. Öneriler

Türkiye ile BAE arasındaki iktisadi ilişkiler sağlıklı bir biçimde işlemekle birlikte, daha da geliştirilebilir. Bu bölüm, iki ülke arasındaki ticaret ve yatırım ilişkilerinin nasıl geliştirilebileceği konusunda bazı öneriler sunmaktadır.

- Her iki ülkenin birbirlerine sağladığı yatırım ve iş imkanlarının daha iyi biçimde anlaşılabilmesi için iki ülke arasında karşılıklı iş ziyaretlerini artırmak gerekir. Ayrıca, düzenlenecek olan iş sergileri ve fuarları her iki ülkenin ulusal ürünlerini daha iyi tanıttacaktır. Örneğin, Şubat 2006’da Konya’dan gelen bir

Türk delegasyonu Dubai Sanayi ve Ticaret Odası tarafından kabul edilmiştir.³² Bu görüşmede Konya delegasyonu, Konya şehrindeki yedek parça, gıda, tarım, tekstil ve daha başka sektörlerde var olan yatırım olanaklarını anlatmıştır. Ayrıca, Dubai Sanayi ve Ticaret Odası, Jebel Ali Serbest Bölge Yönetimi ve Dubai Turizm ve Ticaret Pazarlama Departmanı İstanbul'da BAE Ticaret Fuarı'nı düzenlemiştir.

- Ortak girişim projeleri ve işleri geliştirmek gerekmektedir. 2006 yılı itibariyle Türkiye 70,4 milyonluk büyük bir pazara sahiptir.³³ Türkiye ayrıca AB ile bir serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma ülkenin AB pazarlarına girişini kolaylaştırmaktadır. Buna ilaveten Türkiye, gelişmiş sanayi ülkeleri gibi modern teknoloji kullanmaktadır. Öte yandan BAE, petrol zengini bir ülke olup büyük pazarlara sahiptir. Ayrıca, BAE şirketleri uluslararası çapta iş idaresi konusunda çok tecrübelidirler. Tüm bunlar, her iki ülkenin firmalarına ortak girişimler oluşturma konusunda büyük imkanlar sağlamaktadır.

- Her iki ülkenin ekonomisi ve iş dünyası hakkında bilgi ile verilerin sürekli olarak güncellenmesi ve iki ülkenin özel sektörleri arasında bu bilgi ile verilerin değişiminin sağlanması gerekir. Bunun için uygulanabilecek yöntemlerden birisi, her iki ülkeden işadamları ile akademisyenlerin katılacakları ve ticaret ile yatırım imkanlarının geliştirilmesi konusunda var olan engeller ile imkanların tartışılacağı konferanslar ve toplantılar düzenlemektir.

- Pazar paylarını ve olanaklarını geliştirmek amacıyla her iki ülke şirketlerinin daha fazla sayıda ticari temsilcilik ofisleri açmaları gerekir.

- BAE'nin planladığı devasa projeleri gerçekleştirebilmek için büyük bir emek gücü kitlesine ihtiyaç duyulmaktadır. Öte yandan Türkiye, yüksek düzeyde nitelikli ve profesyonel işgücüne sahip bir ülkedir. Bu işgücü BAE'de gerçekleştirilen devasa projelerde istihdam edilebilir ve bu kişilerin deneyim ve bilgileri projelere aktarılabilir. Şu anda BAE'de çalışan Türk işçilerinin sayısı son derece azdır.

- Son derece az sayıda BAE vatandaşı Türkiye'yi ziyaret ederken, 2004 yılında sadece 7.213 BAE vatandaşı Türkiye'ye gelmiştir. Diğer Arap ülkelerinden ise çok daha fazla kişi Türkiye'ye gelmektedir. Suudi Arabistan'dan 25.197 kişi ve Mısır'dan 34.459 kişi 2004 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiştir.³⁴ Eğer potansiyel ziyaretçiler Türkiye'nin güzelliklerini keşfetme konusunda daha fazla teşvik edilirse, bu durum geliştirilebilir. Karşılıklı turizm ilişkilerini geliştirmenin etkili bir yolu her iki ülkeden gelen turistlere vize uygulamasının kaldırılması olabilir.

Ek A

BAE ve Türkiye'nin Başlıca Ekonomik Göstergeler (2005)

Ekonomi Göstergeleri	BAE	Türkiye
Nominal GSYİH (milyar dolar)	133,8	552,7
Reel GSYİH büyüme oranı	6,7	5,1
Nüfus	2.602.713	70.413.958
Fert başına GSYİH (dolar)	29,100	7.900
İhracat (milyar dolar)	103,1*	72,49
İthalat (milyar dolar)	60,15	101,2
Tüketim enflasyonu	4,5	7,7

Kaynaklar: Country profile, May 2, 2006, CIA and Middle East and Central Asia, Regional Economic Outlook, May 06, IMF.

*Petrol ve gaz ihracatı dahil.

Ek B:

Ülke	İç YDY	Dış
BAE	840	30
Türkiye	2733	859

Kaynak: *World Investment Report 2005, UNCTAD*; www.unctad.org/wi

Tablo 2.

Proje	Ülke: BAE	Tutar (milyar dolar)
Emirates' Pearl	Abu Dhabi	9,5
Al Raha Beach	Abu Dhabi	14,7
Abu Dhabi Star	Abu Dhabi	8
Al Sadeyat Island	Abu Dhabia	27,2
Shams Abu Dhabi	Abu Dhabi	6,8
The Commercial Bay	Dubai	5
Dubai Water Front	Dubai	25
Al Bawadi	Dubai	27
World Islands	Dubai	2,9
Stars Islands	Sharjah	0,68
Al Amira Village	Ajman	0,27
Um Al Quwain Marin	Um Al Quwain	3,3
Al Arab Port	Ras Al Khaimah	2,7
Fujairah Paradise	Fujairah	0,54

Kaynaklar: Yerel gazeteler, dergiler ve Al Aqariya TV

Notlar

¹ BAE, KİK ve Türkiye arasındaki iktisadi işbirliği anlaşmasını onaylayan bir federal kararname yayınlamıştır. (GCC agreements with Turkey and Mercosur nations ratified, Gulf Today, 26 December 2005).

² “Harun Kocak, commercial attaché at consulate general of the Turkey in Dubai: Free trade talks between GCC and Turkey to begin this year”, May 18, 2006, MENAFN.com: www.menafn.com/qn_news_story_s.asp?storyId=1093113332.

³ Mohammed Al Asumi, “trade and investment relationship development between GCC and Turkey”, Paper prepare for GCC-Turkey Dialogue, ECSSR, Dec 18-19th, 2005.

⁴ “The United Arab Emirates: Business forecast report, Q1 2006”, Business Monitor International, 2006.

⁵ Information unit, Abu Dhabi Chamber of Commerce and Industry.

⁶ “UAE to average 2.7 m bpd” AME Info website: www.ameifo.com/cgi-bin/cms/

⁷ “ADNOC annual review 2006: striding to success”, www.oilandgasnewsworldwide.com/bkarticlesf.asp?article=1847§ion=2620issu1

⁸ UAE, country analysis briefs, April 2005 www.eia.doe.gov/emeu/cabs/uae/html

⁹ Mohammed Al Asumi, previous source.

¹⁰ Turkey, The World Factbook, 2 May, 2006, CIA.

¹¹ Re-export: İthal edilen malın hiçbir üretim aşamasına tabi tutulmadan yeniden ihraç edilmesi anlamına gelir.

¹² Including UAE oil exports. Turkey foreign trade, PC-TAC 2004.

¹³ “Turkey, UAE Trade hopes”, Thursday, September 29, 2005, AME Info website: www.ameinfo.com

¹⁴ The United Arab Emirates business forecast report, Q1 2006, Business Monitor international Ltd.

¹⁵ “UAE foreign investment doubles” business news information, TradeArabia.com, May 08, 2006.

¹⁶ World Investment Report 2005, UNCTAD; www.unctad.org/wi

¹⁷ Until June 2005 regarding to UNCTAD report.

¹⁸ “UAE and Turkey sign investment protection agreement”, Emirates News Agency (WAM), 1/10/2005.

¹⁹ Foreign Companies Section, UAE Ministry of Economy.

²⁰ Jabel Ali Free Zone Authority, www.dpa.co.ae/NASApp/MyJAFZA/fzresult.jsp, May 17, 2006.

²¹ “trade talks between GCC and Turkey to begin this year” Khleej Times 18/5/2006, MENAFN.com.

²² “Turkey’s construction industry buoyant”, September 2005, Gulfconstructiononline.com.

- ²³ “Emaar launches US\$700 million Lakeside project in Turkey”, Strategiy.com: www.stratgiy.com , March 23, 2006.
- ²⁴ Al Seef Investment signs pact with Turkey’s Ayinvest group, Gulf News, 30 April 2006.
- ²⁵ “UAE GDP to grow 14 pc to \$152bn says report “, May 14, 2006, business news information, Trade Arabia: www.tradearabia.com
- ²⁶ “Mega tourism projects take shape”, AbdulHaque Chowdhurym Khaleej Times, March 8, 2006: www.khaleejtimes.com/travelinsidenews.asp?xfile=data/travel/2006/march/travel_march2.xml.
- ²⁷ Information Unit, 2006, Abu Dhabi Chamber of Commerce and Industry.
- ²⁸ In Abu Dhabi there are laws num. 3 & 19 /2005 and in Dubai there are law num. 7/2006.
- ²⁹ UAE Central Bank.
- ³⁰ “the 2006 travel & tourism economic research”, World Travel & Tourism Council.
- ³¹ “ United Arab Emirates: travel & tourism climbing to new heights”, the 2006 travel & tourism economic research, World Travel & Tourism Council.
- ³² DCCI receives industrial delegation from Konya of Turkey, DCCI website, 28 February 2006.
- ³³ Turkey, The World Factbook, 2 May, 2006, CIA.
- ³⁴ “Turkey wants to attract more UAE holidaymakers”, Mariam Al Serkal, May 19, 2006, Gulfnews.com: <http://archive.gulfnews.com/articles>

ÜÇÜNCÜ OTURUM

Türkiye-Uzakdoğu İlişkileri

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Hasret ÇOMAK

Çin'in Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli

Chun Tai WU

Çin ve Türkiye Arasındaki Siyasi İlişkiler

Dr. Wang YOUMING

Çin Ekonomisi: Genel Bakış

Prof. Dr. Zhang RUIZHANG

Küresel Terörün Önlenmesi

Prof. Yoshiaki SASAKI

Japonya'nın Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri

Ozawa JUNICHI

Hindistan ve Türkiye: İkili İlişkilerin Stratejik Önemi

Prof. Aftab Kamal PASHA

Türkiye ile Hindistan'ın Dış Ticaret Stratejileri ve Yatırım Fırsatları:

Hindistan-Türkiye Ekonomik İlişkileri

Dr. Deepali Pant JOSHI

Güney Kore ve Türkiye Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler

Prof. Hee Soo LEE

Malezya'nın Dış Politika Stratejisi ve Türkiye

Abdul Rahman ADAM

Türkiye ile Endonezya'nın Dış Ticaret Stratejileri ve Yatırım İmkanları

Dr. Ugi SUHARTO

Çin'in Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli

Chun Tai WU*

Sayın Prof. Dr. Hasret Çomak,

Sayın TASAM Genel Müdürü Atilla Sandıklı,

Ekselansları,

Baylar ve Bayanlar,

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ankara Büyükelçisi Ekselansları, Sayın Bay Song Aiguo adına Prof. Dr. Hasret Çomak ve TASAM'ın çalışkan personeline böyle bir konferansı gerçekleştirdikleri için ve bu son derece kıymetli katılımcılar huzurunda bana Çin hakkında konuşma fırsatı verdikleri için en içten teşekkürlerimizi sunmak istiyorum.

Çin, bir zamanlar parlak bir medeniyet yaratmış bir ülke olmakla birlikte, günümüzde de insanlığın yaklaşık yüzde yirmi beşinin evi konumundadır. Yüzyılı aşkın bir süredir, Çinliler ulusal canlanışlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar ve bunu yaparken de ekonomik ve sosyal değişime öncelik vermektedirler. Çin Halk Cumhuriyeti 1949'da kurulmuştur. Yeni Çin'de, Çin halkı emsalsiz bir coşku ve yaratıcılık ortaya koymuş, 30 yıldan kısa bir süre içerisinde modern endüstrinin temel yapısını inşa etmiştir. Çin, 1978'de reform ve dışı açılım politikasını benimsemiş, hızlı bir ekonomik ve sosyal değişim sürecine girmiştir.

Çin'i modernleşme sürecinde doğru yönlendirmek için 1980'li yılların başında "Üç Kademeli Kalkınma Stratejisi" oluşturduk. Plan bünyesinde ilk adım; 1980'deki GSMH'yi iki katına çıkartmak ve on yıl içinde Çinlilerin yeterli gıda ve giyeceğe sahip olmalarını sağlamaktı. Bu hedefe 1980'li yılların sonlarında ulaşıldı. İkinci adım; 1990'lı yılların sonuna gelindiğinde, 1980'li yılların GSMH' sini dört kat artırmak ve Çinlilerin geçmişe oranla daha iyi yaşam standartlarına sahip olmalarını sağlamaktı. 1995 yılında bu hedefe de ulaşılmıştır. Üçüncü adım ise; 21. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, kişi başına

* Çin Halk Cumhuriyeti Ankara Büyükelçi Yardımcısı ve Siyasi Danışmanı

milli geliri orta düzeyde gelişmiş ülkelerinkine denk bir seviyeye getirmek ve temel anlamda modernleşmeyi başarmaktır. Birinci ve ikinci adımları belirleyen takvimden önce başardığımızdan, 21. yüzyılın ilk yirmi yılı Çin için stratejik öneme sahip bir dönemdir. İlk yirmi yılda kendimizi az-çok refah seviyesi yüksek bir toplum oluşturmaya adayacağız ve 2000 yılındaki GSMH'yi 2020'ye kadar dörde katlamaya çalışacağız. 2050'ye kadar ise Çin, modernleşmesini ana hatlarıyla başarmış olacaktır.

Geride bıraktığımız 28 yılda, 1978'ten 2006'ya kadar geçen süreçte Çin, tamamen yeni bir görünüm kazanmıştır. GSMH 216 milyar dolardan 2,23 trilyon dolara yükselmiş ve dünyanın en büyük dördüncü ekonomisi olmuştur. Yılda ortalama yüzde 9,8 büyüme ile ekonomi 10 katlık bir artış göstermiştir. Kişi başına düşen milli gelir ise 7 kat artarak 226 dolardan 1.707 dolar seviyesine yükselmiştir. Yıllık dış ticaret hacmi ise 67 kat artış göstererek, 20,6 milyar dolardan 1,42 trilyon dolara çıkmış ve böylece dış ticarete dünyanın en büyük üçüncü ülkesi konumuna gelinmiştir. Döviz rezervleri de 167 milyar dolardan 818,9 milyar dolara yükselmiştir. Ekonomik başarılarla paralel olarak, Çin halkının yaşam standartlarında da önemli gelişmeler sağlanmış ve kırsal yoksul nüfus 250 milyondan 23,65 milyona gerilemiştir. Dünya Bankası, Çin'deki bu kırsal yoksul nüfustaki gerilemenin, gelişmekte olan ülkelerdeki toplam gerilemenin yüzde 75'ine karşılık geldiğini tahmin etmektedir. Günümüzde açılım politikaları ana hatlarıyla belirlenmiş ve siyasi sistemdeki reformlar kademeli olarak derinleştirilmiştir. Bu doğrultuda, demokrasi ve yasal yapılar giderek güçlendirilmiş, bilim, teknoloji, eğitim, kültür ve kamu sağlığı geliştirilmiş ve genel olarak yaşam standartları daha önceki hedefler olan yeterli gıda ve giyecek temininin ötesinde, vatandaşlarına daha kaliteli yaşam standartlarının sunulması hedef olarak belirlenmiştir.

Üç kademeli kalkınma stratejimizin ortasında bulunduğumuzdan açıkça görmekteyiz ki, ekonominin hızlı büyümesi kaynakların israfına neden olmuştur ve bizim bağımsız yenilik yeteneğimiz hala yeterince güçlü değildir. Ayrıca endüstriyel kazalar, hava ve su kirliliği, eğitim ve sağlık, kırsal alanda yoksulluk, merkez ve batı bölgelerinde az gelişmişlik ve gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi birçok birikmiş sorunla karşı karşıya bulunmaktayız. Bu özgül sorunlara acil çözümler gerekmektedir.

Çin Hükümeti bu sorunlarla mücadelede bilimsel bir yaklaşım öne sürerek başarı sağlayabilir. Bu yeni yaklaşım üç önemli unsuru içermektedir. Bunlardan ilki elbette ki kalkınmadır. Kalkınma, Çin için hayati önem taşımaktadır. Kalkınmayı yavaşlatmak, geriye götürmek ya da durdurmak için yaklaşım değiştirmedik, aksine daha iyi, daha hızlı ve daha az maliyetli bir yol izlemek

için yaklaşımımızda değişime gittik. İkinci unsur önce halk düşüncesidir. Bu düşünce, klasik ve yeni yaklaşım arasındaki farkı en iyi şekilde göstermektedir. Kalkınmayı; halk, onların refahı, güçlendirilmeleri ve mutlulukları haklı hale getirir. Üçüncü unsur ise uyum ve dengedir. Bu unsur kapsamlı, koordine edilebilir ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmektedir.

Bu düşünceleri yakın gelecekte hayata geçirmek için 2006–2010 yıllarını kapsayan dönem için 11. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı kabul ettik. Bu dönem, Çin'in her bakımdan az-çok iyi yaşam standartlarına sahip bir millet oluşturmaya için son derece önemlidir. Bu dönemde kişi başına düşen milli gelir, bin dolardan üç bin dolara yükselecektir. Bu nedenle, birçok uzman bu yılları şimdiden kalkınmanın altın çağı olarak nitelendirmektedir. Fakat yine bu dönemde sosyal huzursuzlukların yaşanması da olasıdır. Bu yüzden müreffeh bir Çin toplumu inşa etme çabalarımızın hedefine ulaşması için altı prensip kabul ettik: büyüme türünde değişiklik olmalı, daha güçlü bağımsız yenilikler olmalı, büyüme kentsel ve kırsal bölgeler arasında dengeli yürütülmeli, toplum içinde uyum sağlanmalı ve reformlar ile açılımlar daha da derinleştirilmelidir.

Beş yıllık kalkınma planımızdaki yeni kalkınma stratejimizi aydınlatacak iki önemli makroekonomik gösterge vardır. Bunlardan birincisi, yüzde 7,5'lik yıllık büyüme, diğeri ise GSMH'de birim başına enerji tüketimindeki yüzde 20'lik azalmadır. Plan, aynı zamanda yedi görevi de tanımlamaktadır. Bunlar; yeni bir sosyalist kentsel bölgenin inşa edilmesi, endüstriyel yapılarda optimizasyonun teşvik edilmesi, daha iyi koordine edilmiş bölgesel kalkınmanın sağlanması, kaynakların korunmasına dayanan çevreye duyarlı toplum oluşturulması, reformlara ve açılımlara hız verilmesi, bilim ve eğitim ile daha güçlü bir ulus oluşturulması ve toplumda uzlaşılı kültürünün yerleştirilmesidir.

Baylar ve Bayanlar,

Çin, ülke içinde bilimsel, koordineli ve uyumlu kalkınmayı benimsemekte, dış ilişkilerinde ise barışın gelişmesi, dışa açılım ve işbirliğini öngörmektedir. Bu, Çin'in barışçıl kalkınmasının yoludur. Bu durum zaten, Çin'in ulusal şartlarına, tarihi ve kültürel geleneklerine ve günümüz dünyasının durumuna bağlı kaçınılmaz bir seçimdir. Büyüyen ekonomisi ve artan sorumlulukları ile barışçıl bir ülke olarak Çin, uluslararası barışın temini ve ortak zenginliğimizin teşvik edilmesine daha fazla katkı sağlayacaktır.

Diğer uluslarla birlikte biz yalnızca tek evi paylaşmaktayız, o da tarihte beşeri felaketlere sahne olmuş, halen de savaş ve çatışmalara sahne olan dünyadır. Sürdürülebilir barışın hüküm sürdüğü ve birlikte refahın hâkim olduğu bir dünyanın inşa edilmesi, tüm dünyanın olduğu gibi Çin'in de barışçıl kalkınma

stratejisindeki hedefidir. Çin, barışın hakim olduğu bir dünyanın demokratik, adil ve hoşgörülü olması gerektiğine inanmaktadır. Tüm ülkeler birbirlerine saygı duymalı ve eşit muamelede bulunmalıdırlar. Ekonomik küreselleşmeyi küresel refaha doğru yönlendirmek için de çaba göstermeliyiz.

Medeniyetler arası diyalog ve alış-veriş teşvik edilmelidir. BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan Çin, her zaman bölgesel tansiyonu düşürmek için çaba göstermekte, anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi için çalışmakta, herkesin gelişimini umut etmekle birlikte çeşitli sosyal sorunların ve kalkınma eksikliğinin merkezindeki sorunlarla ilgilenmektedir. Biz, uluslararası ticari ortaklarımızla birlikte “kazan-kazan” mantığıyla hareket ediyoruz. Buna karşın bazı ülkeler ile ticari sürtüşmeler yaşamakta ancak partnerlerimizin endişelerini de giderme noktasında hızlı davranmaktayız. Geçen yılki BM zirvesinde Çin, önümüzdeki üç yıl içinde gelişmekte olan ülkelerin borçlarının silinmesi, gümrük vergisi indirimi ve muafiyeti, hibe ve personel eğitimi şeklinde toplam 10 milyar dolar yardım sözü vermiştir. Zenginleşen Çin, dünya barışı ve kalkınması için daha fazlasını da yapacaktır.

Bu yıl Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin tesis edilmesinin 35. yıl dönümüdür. Çin ve Türkiye, her alanda barış içinde birlikte var olmanın beş ilkesi üzerine kurulu dostane ilişkiler geliştirmişlerdir. Türkiye bu bölgede önemli bir ülkedir ve uluslararası olaylarda giderek daha önemli roller üstlenmektedir. Çin, Türkiye ile olan ilişkilerine büyük önem vermekte ve Türk dostlarıyla ilişkilerini daha da ileri götürmeyi planlamaktadır.

Sonuç olarak, Çin halkının barış, kalkınma ve işbirliği dileklerini sizlere iletmek istiyorum. Biz, tüm dünyada bütün ülkelerle birlikte daha iyi bir dünya inşa edilmesini umuyoruz. Ümit ederim, sunumum burada hazır bulunan katılımcılara Çin hakkında daha net bir resim ortaya koymuştur.

Teşekkür ederim.

Çin ve Türkiye Arasındaki Siyasi İlişkiler

Dr. Wang YOUMING*
Çeviren Ufuk TEPEBAŞ

Sayın Oturum Başkanı,

Bayanlar ve Baylar,

Öncelikle bu anlamlı kongreye iştirak ettiğim için çok memnun olduğumu ifade etmeliyim. Bu nedenle, sözlerime nazik davetlerinden ötürü Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi'ne (TASAM) teşekkür ederek başlamak istiyorum.

Coğrafi olarak birbirinden son derece uzak olan Çin ve Türkiye, buna karşın köklü birer geçmişe ve yakın ilişkilere sahiptirler. İki ülkenin insanları 2000 yıldan daha uzun bir süre önce "Eski İpek Yolu" vasıtasıyla karşılıklı ticareti yürütmüş ve kültür alışverişinde bulunmuşlardır. Modern döneme bakıldığında ise ikili ilişkiler 1971 yılında diplomatik ilişkilerin tesis edilmesiyle başlamış olup, karşılıklı gayretlerle gelişme göstermiştir. Özellikle son yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrinde görülen değişim ve hızlı gelişimle birlikte taraflar arasında karşılıklı siyasi güven de güçlendirilmiştir.

Avrupa ile Asya arasındaki son derece önemli stratejik konumu itibarıyla Türkiye gerek bölgesel, gerekse uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır. Daha da önemlisi, Türkiye tarihte ve günümüzde ciddi istikrarsızlıkların görüldüğü, çatışmaların yaşandığı, şiddetin yoğun olduğu Orta Doğu ile derin tarihsel ilişkilere sahiptir. Bunun yanında Türkiye yakın gelecekte bölgedeki istikrarsızlıkların ve çatışmaların önlenmesi, sürekli ve geniş kapsamlı barışın tesisi konusunda daha etkin bir rol oynayacaktır.

Bölgesel ve uluslararası birçok sorunda tarafların tamamen aynı ya da benzer görüşlere sahip olmaları ve geniş kapsamlı ortak çıkarların gerek oluşu-

* Çin Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü

munda gerekse paylaşımında Türkiye'nin konumu ve girişimleri büyük önem taşımaktadır. Şu noktaya dikkat çekmek gerekir ki; Türkiye'nin sahip olduğu çok taraflı bir dış politika anlayışı, Çin ile ilişkilerin gelişimine verdiği önem ve Çin gibi önemli bir partnerle yapmış olduğu işbirliği kendisi açısından da son derece önemlidir. Çin, Türkiye ile olan mevcut ilişkilerin uzun vadede gelişmesini ve iki ülke arasında daha kapsamlı ortak bir işbirliğinin tesis edilmesini arzulamaktadır. Benim kendi adıma şüphem yok ki; sağlam siyasi ilişkilerle ve farklı alanlarda verimli bir işbirliği ile ikili ilişkilerin daha da derinleştirilmesi ve geliştirilmesi mümkün olduğu takdirde Çin-Türkiye ilişkileri daha aydınlık bir görünüm kazanacaktır. Ben, kısaca Çin'in dış politikası ile terör karşıtlığı ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konularında iki ülke arasındaki işbirliği potansiyeline değinmekte yarar olduğunu düşünüyorum.

Hepimizin bildiği gibi Çin, geçtiğimiz 27 yıl boyunca büyük sansasyon yaratan değişimler ve yine aynı şekilde şaşırtıcı başarılar yaşamıştır. Dünyanın ise Çin ile ilgili kaygılarının bulunduğunu görmekteyiz. Bazı batılı siyasetçilerin ve akademisyenlerin Çin konusunda art niyetli olduklarını söylemek mümkündür. Bunların birçoğu her fırsatta "Çin tehdidi" tabirini kullanmakta ve Çin'i sanki tüm dünya için bir tehditmiş gibi göstermeye çalışmaktadırlar. Nitekim bu gereksiz kaygıların artması da kaçınılmaz olmaktadır. Ancak Çin Halk Cumhuriyeti azimle barışa dayalı bağımsız bir dış politikaya sadık kalmaya devam edecektir. Çin diplomasisinin temel noktalarından biri de geliştirmekte olan ülkelerle dayanışma ve işbirliğinin artırılmasıdır. Çin, bu doğrultuda gelişmiş ülkelerle de istikrarı ve büyümeyi garanti etmektedir.

Çin'in dış politika stratejisinin anahtar sözcükleri; barış, kalkınma ve işbirliğidir. Yeni yüzyılda Çin, diplomatik stratejide yeni fikirler ve öneriler ileri sürmektedir. Böylece bağımsızlığa dayalı barışçıl dış politikası zenginleşmekte ve gelişmektedir. Çin, yeni güvenlik anlayışında karşılıklı güven, çıkar, eşitlik ve işbirliğini teşvik etmekle birlikte güvenlik diyalogunu, bölgesel güvenliğe ilişkin işbirliği mekanizmalarını ve güvenlik alanında daha güçlü çok taraflı bir işbirliğini desteklemektedir. Çin'in savunmuş olduğu yeni medeniyet kavramı, özellikle farklılıklara saygı gösterilmesine ilişkindir. Tüm ülkeler medeniyetler arası diyalog çerçevesinde birbirlerinin gücünden de yararlanmalı ve eşitlik kaidesi üzerine kurulmuş uyumlu bir dünya oluşturulmalıdır.

Çin ve Türkiye, uluslararası terörizme karşı işbirliği yapılması konusunda ortak görüşleri paylaşmaktadırlar. Ayrıca her iki ülke de terörizm mağduru olmakla birlikte ulusal birlik ve bütünlüklerini devam ettirmek zorundadırlar. Bu hususta ülkelerin karşılıklı iletişimi ve işbirliğini geliştirmeleri gerekmektedir. Terörizmin her türü, uluslararası barış ve güvenlik açısından ciddi bir tehdit,

ekonomik ve sosyal gelişimin önünde de önemli bir engel olarak durmaktadır. “Şer eksenini” olarak bilinen ayrılıkçılık, radikalizm ve terörizm bizler için ciddi birer tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle taraflar arasında ikili ve çok taraflı eşgüdüm ve işbirliği sağlanmalıdır.

Bölgesel güvenliğin sağlanmasında Şanghay İşbirliği Örgütü (SCO) etkin bir rol oynamaktadır. 2001 yılında kurulan örgüt, şer eksenine karşı mücadelede önemli başarılar elde etmiştir. Öte yandan Türkiye’de Şanghay İşbirliği Örgütü’nün üyeleri ile yakın ilişkiler içerisinde. ŞİÖ, dışa açılım ve çevresi ile yakın ilişkiler geliştirme konusunda son derece aktif ve istekli politikalar izlemektedir. Türkiye’den beklenen ise barışın korunması ve teşviki konularında Şanghay ile birlikte daha ciddi bir rol oynamasıdır. Daha ciddi bir rolden kasıt, barışın korunmasına ilişkin yapıcı tedbirlerin alınmasında, bölgesel ve küresel anlamda istikrarın sağlanmasında önemli sorumlulukların alınması ve bu tür politikaların desteklenmesidir.

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi hususunda Çin ve Türkiye arasındaki işbirliğinin daha da güçlendirilmesi ve her iki ülkenin bu konu ile ilgili ortaya çıkacak çok taraflı sorunlarda daha derin ve yapıcı birer rol oynamaları gerekmektedir. Çünkü hepimizin bildiği gibi Çin ve Türkiye, nükleer silahların yayılmasına kesinlikle karşıdırlar. Bizim düşüncemiz, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusunda temel amaçlar, bölgesel ve uluslararası barışın korunması, güvenlik ve istikrarın sağlanması ile insan haklarına gereken saygının gösterilmesidir.

Nükleer silahların yayılması konusu son derece derin ve karmaşık nedenler içermektedir. Bu nedenle, gerekli siyasi ve diplomatik tedbirlerin alınması zorunludur. Bu nedenle söz konusu tedbirlerin alınması ile uluslararası hukuk çerçevesinde işbirliğinin sağlanması konularında daha ciddi çabalar gerekmektedir. Çin ve Türkiye, uluslararası güvenlik alanında ciddi birer güçtür. Dolayısıyla, bölgesel istikrarın sağlanması ve devam ettirilmesi hususlarında her iki ülke sorumluluklarının bilincinde olarak oynamış oldukları pozitif yaklaşımları devam ettirmeli ve bu hususta diğer devletleri de teşvik etmelidirler. Örneğin, İran’daki nükleer sorunu ele aldığımızda Çin, BM Güvenlik Konseyi’nin daimi üyelerinden biri olmakla birlikte, Türkiye de İran’ın sınır komşusu ve bölgenin büyük güçlerinden biridir. Burada yapılması gereken diyalog ortamının ve dolayısıyla işbirliğinin artırılmasıdır. Sorunun çözümüne ilişkin yapıcı yaklaşımlar sergilenmeli, diplomatik girişimler ve müzakerelerle meseleye yaklaşılmalıdır.

Değerli konuklar,

Bölgesel ve uluslararası koşulların derin değişimler içerisinde olduğu bir dönemde Çin-Türkiye ilişkilerinin dostluk ve işbirliği çerçevesinde teşviki son

derece önemlidir. Bu konu ile ilgili olarak ben şu önerilerde bulunmak istiyorum:

1. İki ülke, çok taraflı stratejik bir ortaklık oluşturmalı ve bunu her aşamada daha fazla geliştirmelidir. Her iki taraf da karşılıklı üst düzey ziyaretleri sürdürmeli, bu tür ziyaretlerde iletişimin ve karşılıklı ziyaretlerin devamlılığı sağlanmalıdır. Bakanlıklarımız ve devletlerimizin diğer makamları, parlamentolar, siyasal partiler, silahlı kuvvetler, hükümet dışı örgütler ve yerel örgütler arasındaki ilişkiler karşılıklı iyi niyet yaklaşımları çerçevesinde arttırılmalıdır. Bunun için karşılıklı anlayışın yaygınlaştırılması, her alanda dostluk girişimlerinin teşvik edilmesi, ikili ilişkilerin istikrarlı ve daha kapsamlı bir biçimde geliştirilmesi gerekmektedir.

2. Her iki ülke arasında diplomatik istişare mekanizması oluşturulmak suretiyle siyasi işbirliğinin ve müzakerelerin artırılması, dışişleri bakanlarımızın karşılıklı ziyaretlerle farklı düzeylerde ve alanlarda görüş alışverişinde bulunmaları gerekmektedir. İkili ilişkilerin yanı sıra bölgesel ve uluslararası sorunlarda da karşılıklı çıkarların gözetilmesi suretiyle düzenli bir ilişki ağı oluşturulmalı ve farklı alanlarda koordinasyon sağlanmalıdır.

3. İki ülkenin askeri alanda da yakınlaşmaları teşvik edilmeli, karşılıklı askeri değişimler ve eğitimler gerçekleştirilmeli, her düzeyde ve her alanda işbirliğine gidilmelidir. Bu işbirliği karşılıklı ziyaretler, personel ve silahlı güçlerin talimlerini de kapsamalıdır.

4. Her ülkenin farklı dinler ve sosyal sistemler arasında karşılıklı anlayışı teşvik etmeleri ve yaygınlaştırmaları gerekmektedir. Ayrıca, eşitlik, karşılıklı anlayış ve insan hakları çerçevesinde yapıcı diyaloglarını icra etmeleri gerekmektedir.

5. Kültürel değişimler, toplumlar arasındaki dostluğu ve siyasi ilişkileri geliştirmeye katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle her iki ülkede de “Türk Yılı” ve “Çin Yılı” şeklinde kültürel aktivitelerin düzenlenmesine ve bu çabalara destek verilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Son olarak, 1. Uluslararası Türk-Asya Kongresi’nin başladığı gibi tam bir başarıyla tamamlanmasını temenni ederim.

Teşekkür ederim.

Çin Ekonomisi: Genel Bakış

Prof. Dr. Zhang RUIZHUANG*

Çevirenler Hasan ÖZTÜRK / Emre TARIM

Geride bıraktığımız çeyrek asırda Çin ekonomisi uluslararası ticarete kapalı merkezîyetçi yapıdan hızla büyüyen bir özel sektöre sahip ve merkezden ziyade daha fazla piyasa tarafından yönlendirilen bir ekonomiye dönüşmüş ve küresel ekonominin önemli oyuncularından birisi olmuştur.

Müşterek tarımın sona erdirilmesi, fiyatların kademeli olarak liberalleştirilmesinin yaygınlaştırılması, mali âdemi merkezîyetçilik, devlet girişimlerindeki otonominin artırılması, farklılaştırılmış bankacılık sisteminin temellerinin atılması, borsaların kurulması, devletten bağımsız sektörlerin hızlı büyümesi, ülkenin dış ticaret ve yatırımlara açılmasıyla 1970'li yılların sonlarında reformlar başlamıştır. Yabancı yatırım, Çin'in dünya ticaretindeki olağanüstü büyümesinin önemli bir unsuru olmaya devam etmektedir ve kentlerdeki istihdam olanaklarının sağlanmasında önemli bir faktör olmuştur.

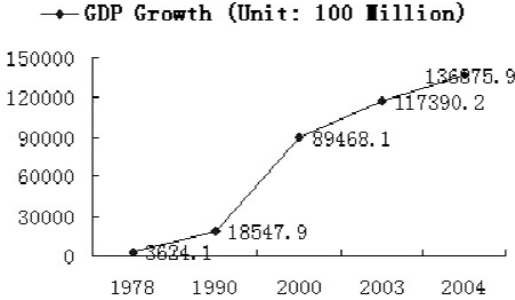
Reformları gerçekleştirirken Çin genellikle kademeli politikalar takip etmiş ya da reformları adım adım hayata geçirme yolunu seçmiştir. Çin'in en büyük devlet bankalarının hisse senetlerinin yabancı yatırımcılara ve yabancı döviz ve bono borsalarında satılması ile önemli reform adımları atılmaya 2005'te de devam edilmiştir. Temmuz 2005'te Çin para biriminin değeri Amerikan Doları karşısında yüzde 2,1 artmış ve para sepetine (system that references a basket of currencies) benzeyen bir döviz kuru sistemine geçilmiştir.

Ekonominin yeniden yapılandırılması ve bunun sonucunda elde edilen verimlilik 1978'ten bu yana GSYİH'de on kattan daha fazla bir artış sağlamıştır. Satın alma gücü paritesine göre hesaplandığında, 2005 yılında Çin, ABD'nin ardından dünyanın ikinci en büyük ekonomisi durumundaydı. Hâlbuki kişi başına düşen gelir bazında hesaplandığında Çin, orta gelir grubunun da altında bulunmakta ve 150 milyon Çinli uluslararası kabul gören yoksulluk sınırının altında kalmaktaydı. Kıyı bölgelerindeki ekonomik kalkınma iç bölgelere kıyasla genel olarak daha hızlı gerçekleşmiş ve kişi başına düşen gelir yönünden

* Nankai Üniversitesi, Uluslararası Çalışmalar Akademisi Dekanı, Çin.

bölgeler arasında büyük farklılıklar gözlemlenmektedir.

Şekil 1. Çin Ekonomisi (1978-2004)

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, Çin Halk Cumhuriyeti.

<http://english.mofcom.gov.cn/article/topic/bizchina/politicsandsociety/123/economy>

Bu hızlı ekonomik kalkınma yüzünden hükümet karşı karşıya olduğu sosyo-ekonomik alandaki çetin meydan okumalarla mücadele etmeye çalışmaktadır ve bu kapsamda bir takım hedefler belirlemiştir: (a) iş gücüne yeni katılanlar, göçmenler ve devlet kurumlarından çıkartılan işsizler gibi milyonlarca kişiye yeterince istihdam sağlamak, (b) hükümetteki yolsuzlukları, rüşveti ve diğer ticari suçları önlemek, (c) ekonomideki şiddetli büyümeden kaynaklanan sosyal ayırım ve çevresel zararı kontrol altına almak. Kırsal kesimlerde 100–150 milyon kişi şehirler ve köyler arasında işsiz durumda yaşamlarını sürdürmeye çalışırken birçok insan da yarı zamanlı veya düşük ücretli işlerde çalışmaktadır.

Ulusal Halk Kongresi, Mart 2006’da 11. Beş Yıllık Ekonomik Kalkınma Planını onaylamıştır. Plana göre 2010’a kadar enerji üretimi GSYİH’nin her birimi için yüzde 20 azaltılacak ve GSYH ise yüzde 20 artacaktır. Plan ayrıca kaynakların muhafaza edilmesinin ve çevrenin korunmasının temel hedefler olduğunu ve bu hedeflere ulaşmak için daha alınacak çok mesafe bulunduğunu belirtmektedir.¹ Enflasyona yol açabilen aşırı fiyat ya da para tedavülünden endişe eden merkezi yönetim geçtiğimiz iki yıl içinde büyüme hızını yavaşlatma ümidiyle ve özellikle “yumuşak iniş” yapmak amacıyla yatırımları bastırmak için bir takım makroekonomik düzenleme ve kontrol önlemleri öne sürmüştür. Birçok insan Çin’in bu yılki ekonomik büyümesinde bir yavaşlama beklerken, ilk çeyreğin rakamları tam tersini söylemektedir. Yatırım dalgası ve

kolay sağlanan krediler ile hız kazanan ekonomik büyüme yüzde 10,2'ye ulaşmıştır ki, bu geçen yılki büyüme oranı olan yüzde 9,9'dan daha hızlı bir büyümeyi göstermektedir. Hükümetin artık enflasyon ya da paranın aşırı değerlenmesinin önüne geçmek için daha çok çalışması gerekmektedir.

Dış Ekonomik İlişkiler

Geçen Beş Yılda Dış Ticaret

2001–2005 döneminde sürdürülebilir ve istikrarlı ekonomik büyümenin ve Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesinin ardından iç pazarın açılmasının da etkisiyle Çin'in dış ticareti sürdürülebilir ve hızlı bir büyüme gerçekleştirmiştir. 2004'te Çin'in dış ticareti ilk kez değer olarak 1.000 milyar dolar sınırını aşmış ve ileriye dönük tarihi bir rekora imza atmıştır. Ticaret hacminin hızla genişlemesi sonucu Çin'in dünya emtia ticaretindeki yeri 2001'de 6. iken 2004'te 4. olmuştur. Bunun anlamı Çin'in dünya ticaretinin gelişmesine büyük katkı sağladığı ve önemli bir ülke olduğudur. 2005'te Çin'in dış ticareti hızlı büyümeye devam ederek yıllık yüzde 23,2'lik bir büyüme ile 1.422 milyar dolara ulaşmış ve 2000 yılındaki toplam değeri dörde katlamıştır.

Tablo 2. 1981-2005 Dönemleri Beş Yıllık Planlamalarında Çin'in Emtia Ticaretindeki Büyüme (100 milyon dolar)

Yıl	1981-1985		1986-1990		1991-1995		1996-2000	
	Oran	Yıllık Ortalama Büyüme (%)	Oran	Yıllık Ortalama Büyüme (%)	Oran	Yıllık Ortalama Büyüme (%)	Oran	Yıllık Ortalama Büyüme (%)
1981-1985	2.5	13.	12.1	.	1523.	11.2		
1986-1990	.1	1.	2325.3	17.	253.	.		
1991-1995	11.5	1.5	513.5	11.1	1.	1.		
1996-2000	1773.2	1.	1.	1.	122.3	1.7		
2001-2005	313.2	2.	1233.	2.2	1512.	25.7		
2005.1-	12.5	23.7	5.1	31.3	7.	1.		

Kaynak: Report on the Foreign Trade Situation of China, Güz, 2005, Çin Uluslararası Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Akademisi, Ticaret Bakanlığı, Çin Halk Cumhuriyeti.

Çin, bilim ve teknoloji ile ticareti canlandırma stratejilerini aktif şekilde uygulamaktadır. 2001'de ileri teknoloji ürünleri ve elektromekanik ürünler ih-

racatı sırasıyla 46,5 milyar ve 118,8 milyar doları bulmuştur. Bu değerler Çin'in toplam ihracatının yine sırasıyla yüzde 17,5'ini ve yüzde 44,6'sını oluşturmaktadır. 2004'te bu iki kalem ürünlerinin ihracatı 165,5 milyar dolara ve 323,4 milyar dolara yükselirken, Çin'in toplam ihracatındaki payları da sırasıyla yüzde 27,9'a ve yüzde 54,5'e çıkmıştır. Elektromekanik ve ileri teknoloji ürünlerdeki büyüme Çin'in ihracatında üçüncü bir dönüşüme yol açmıştır. İlk olarak önde gelen ihracat kalemlerinde kaynak ilişkili ürünlerden tekstil gibi hafif endüstri ürünlerine doğru ve daha sonrasında kademeli olarak elektromekanik ve ileri teknoloji ürünlerinin ihracatına doğru bir değişim yaşanmıştır.

Ekonominin hızla genişlemesi sonucu enerji, ham madde ve makine parçalarına olan iç talep artmıştır. 2001'de Çin'in ileri teknoloji ve elektromekanik ürün ithalatı sırasıyla 64,12 milyar dolar ve 120,52 milyar dolar olmuştur. Bu rakamlar Çin'in toplam ithalatının sırayla yüzde 26,3'ünü ve yüzde 49,5'ini oluşturmaktadır. 2004'te bu iki kaleme tekabül eden ithalat sırasıyla 161,43 milyar dolara ve 301,88 milyar dolara, toplam ithalat içindeki payları ise yüzde 28,8'e ve yüzde 53,8'e yükselmiştir. İthalatın artarak genişlemesi, Çin'in ülke içi ekonomik yapılanma için gerekli olan kaynak ve teknoloji eksiklerini gidermesini sağlamış, yapısal düzenlemeler ve iyileştirmeler için uygun koşullar oluşturmıştır.

Çin, komşuları, bölgedeki ülkeler ve diğer ticaret ortaklarıyla bölgesel ekonomik işbirliği konusunda oldukça gayretle çalışmakta ve pazarların çeşitlendirilmesi stratejisi ile kayda değer ilerleme sağlamaktadır. Son beş yıllık dönem ile karşılaştırıldığında en büyük on ticaret ortağının Çin'in toplam ithalat ve ihracatındaki payları yüzde 2,8 azalmıştır. Bu da göstermektedir ki, Çin tek önemli ticaret ortağı belirleyerek, ticari ilişkilerinde ilerleme sağlamış ve yeni oluşan pazarlarda başarılı olmuştur.

Ekonomik küreselleşmenin ve bölgesel ekonomik entegrasyonların yavaş yavaş ilerlemesi ile Çin'in önemli ticaret ortaklarının sıralaması biraz değişmiştir. 2001'den 2003'e kadar Japonya, AB ve ABD, Çin'in en büyük üç ticaret ortağı konumundaydı. 2004'te genişleyen AB, Çin'in en büyük ticaret ortağına dönüşmüştür. Bu arada Japonya, AB ve ABD'nin gerisinde kalmış ve sıralamada üçüncülüğe düşmüştür. Değer olarak Çin'in AB, ABD ve Japonya ile var olan ikili ticari ilişkileri sırasıyla 177,3 milyar dolar, 169,6 milyar dolar ve 167,9 milyar dolara ulaşmıştır. ABD hâlâ Çin'in en büyük ihracat pazarıdır ve diğer yandan ise Japonya, Çin'in en fazla ithalat yaptığı ülke konumundadır.

Reform ve dışa açılım döneminin ilk yıllarında Çin, ticaret için sıradan bir şekli kabul etmiştir. Açılım stratejilerinin uygulanması ve ülkeye gelen büyük ölçekteki yabancı sermayeli şirketler ile birlikte, işlenen ürünlerin ticareti hızla büyümüş ve Çin'in toplam ithalat ve ihracatındaki payı sürekli yükselmiştir. İhracat bakımından işlenen mamul ticaretinin payı, Çin'in toplam ihracatı içinde yüzde 55 seviyesindeki yerini muhafaza ederken, sıradan ticaretin payı 1995'te yüzde 48'e ve 2000'de yüzde 42,2'ye düşmüş ve bundan sonra da hep düşük kalmıştır. İthalat bakımından işlenen mamul ticaretinin payı 1995'te zirveye ulaşmış ve daha sonra hafif bir düşüş göstererek 2004'te yüzde 39,5 seviyesine gerilemiştir. Fakat sıradan ticaretin Çin'in toplam ithalatı içindeki payı 1995–2005 yılları arasında yüzde 44 seviyesinde kalmıştır.

Yabancı sermayeli şirketler, ortak kuruluşlar ve özel teşebbüsler Çin'in büyüyen dış ticaretinin itici gücü olmuşlardır. 2000'den bu yana yapılan açılımlardan ve sürdürülerek daha da derinleştirilen dış ticaret rejim reformlarından istifade ederek Çin'in başta gelen ticaret ortakları giderek çeşitlilik kazanmışlardır. 2001'de KİT'lerin Çin'in toplam ihracat ve ithalatındaki payı yüzde 42,5 olurken, 2001'de ihracat oranı yüzde 25,9'a ithalat oranı da yüzde 31,4'e düşmüştür. Bu sırada yabancı sermayeli şirketlerin Çin'in toplam ihracatındaki payı 2001'de yüzde 50,1 den 2004'te yüzde 57,1'e yükselirken, ithalattaki payı 2001'de yüzde 51,7'den 2004'te yüzde 57,8'e yükselmiştir. Ortak sermayeli ve özel işletmelerin Çin'in toplam ihracatındaki payı 2001'de yüzde 7,4 iken, 2004'te yüzde 17,1'e ve ithalattaki payı ise 2001'de yüzde 5,8'den 2004'te yüzde 10,8'e yükselmiştir.

Geçtiğimiz beş yılda, dünya ekonomisi önce aşağıdan yukarıya ve sonra kademeli olarak iyileşen bir değişim yaşamıştır. Dünya ekonomisinin sarsıntılı büyümesi, Çin'in dış ticaret büyümesine zorluk ve risk katmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilmesinin ardından Çin, giderek açılan iç ve dış pazarlardan kaynaklanan tehditler ve baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu şartlar altında Çin'in dış ticaretteki bu kayda değer başarısı hızlı ekonomik büyümesi dışında uzun süredir devam ettirdiği ve derinleştirdiği dış ticaret rejimindeki reformlara isnat edilebilir. Bu dönem boyunca açık ve liberal bir dış ticaret rejiminin inşası ve mükemmelleştirilmesi Çin dış ticaretinin gelişimi için uygun koşullar hazırlamıştır.

Diğer taraftan, dış ticaretin hızlı bir şekilde büyümesi hem Çin'in hem de dünyanın ekonomik ve ticari kalkınması üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır. Yapısal uyum ve ihracat ithalat hacminin büyümesi Çin'in sanayi alanında uyum sağlamasını ve çağ atlamasını, yerel gelirlerin ve iş imkânların artmasını destekleyip, Çin'in ekonomik büyümesinin sürdürülmesinin arkasında önemli bir faktör haline gelirken, Çin'in ihracat ve ithalatının gelişmesi, ülke-

ler için özellikle de Çin'in önemli ticaret ortakları için büyük fırsatlar yaratmış, sonuçta dünya ekonomisi ve ticareti için sürdürülebilir bir gelişme sağlamıştır.

Tüm bu önemli gelişmelere rağmen, Çin'in dış ticaretinin gelişimi hemen çözülmesi gereken çeşitli sorunlara sahiptir. Araştırma Geliştirme faaliyetlerinin yetersizliği, çok az sayıda ürünün ve markanın fikri mülkiyet haklarına tabi olması, ihracattan elde edilen gelirlerinin düşüklüğü, küresel pazarlarda fiyat belirleme gücünden mahrumluk- işletmeler dünya pazarlarındaki artan korumacı faaliyetler yüzünden fiyat dalgalanmalarından sık sık etkilenir ayrıca düşük fiyatla ve arz fazlasıyla rekabet politikası izleyen bazı Çin firmaları yüzünden Çin dış ticaret açısından çok ciddi bir sorun yaratan, artan oranda ihtilafı karşılamakta ve denizaşırı pazarlarda sınırlamalara maruz kalmaktadır, ihracatın artmasıyla kaynak ve çevre kısıtları arasındaki çelişkilerin artan bir şekilde yoğunlaşması gibi sorunlar, Çin'in geniş kapsamlı dış ticarete dayalı büyüme modelinde önemli bir değişimden geçmesini gerektirmektedir.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Geçen 24 yıl içinde Çin, dış dünyaya açılma politikasını uygularken dış yatırım çekme açısından normalin üzerinde bir performans göstermiş ve tüm dünyanın dikkatini çeken önemli başarılarla imza atmıştır. 2002 sonuna kadar 820 milyar ABD doları değerinde 424.196 yatırım projesini onaylamış ve bunun 447.966 milyar dolarlık kısmı hayata geçirilmiştir. Bu sayede Çin dünyada en fazla doğrudan yabancı yatırım çeken ülke olmuştur. 1993 yılından beri kalkınan ülkeler arasında en fazla yatırım çeken ülkelerden biri olurken, dış yatırım çekmede dünyanın diğer ülkelerini geride bırakmıştır. Çin'in bu başarısının arkasında yatan en önemli sebep tüm dünyadaki yatırımcılara uygun bir yatırım ortamı sağlamasıdır.

Çin dışı açılma sürecinin başlamasından itibaren doğrudan yabancı yatırımları çekerken şu avantajlardan yararlanmıştır: a) hızla büyüyen ekonomi ve büyük bir iç pazar, b) artan bir şekilde serbestleşen ve açılan ekonomik sistem ve umut vadeden büyüme oranları, c) istikrarlı siyasi durum ve güvenli toplumsal düzen, d) rekabetçi işgücü ve düşük üretim maliyetleri, e) hızla gelişen altyapı, f) büyük iç pazara ek olarak daha fazla pazar imkânı sağlayan dışa dönük ihrac ekonomisi.

Tüm bunlar içinde en önemli faktör ise son yirmi yıl içinde çeşitli kanunlarla ve kararnamelerle garanti altına alınan yabancı yatırım için "yumuşak çevre" kavramındaki dramatik gelişmedir. Çin şu anda sosyalist bir pazar ekonomisine sahiptir ve hükümet kaynak, mal ve hizmet fiyatlarının belirlenmesini pazar ekonomisine bırakmıştır. İşletmeler yabancı yatırımın artması için

gerekli koşul olan kendi kararlarını verebilme yetisine sahiptir. En temel olan ise, Çin'deki pazar ekonomisi sistemi ve artan şekilde mükemmelleştirilen kanunlar ve kurallar yabancı yatırım için uygun kanuni bir ortam yaratmıştır.

Yabancı yatırım hakkındaki hükümet politikaları pazar ekonomisinin ve uluslararası kuralların getirdiği standartlara uyum sağlamıştır. Sanayi politikası Çin'in yabancı yatırımı yönlendirme konusunda önemli bir araç haline gelmiştir. Çin hükümeti Nisan 2002'de Yabancı Yatırımların Yönlendirilmesi Kataloğu'nu yayınlamıştır. Bu katalogta tarım, doğal kaynakların kullanılması, altyapı inşası, ihracat ve ileri teknoloji gibi alanlara daha fazla yatırım yapılması teşvik edilmiştir. DTÖ'ye verilen sözler bağlamında sektörlerin açıklığı büyük oranda artırılmaktadır. Örneğin, telekom sektörü yasaklı statüden kısıtlı statüye geçirilecektir. Ayrıca finans, sigorta, ticaret vb. sektörlerde yabancıların faaliyetlerinin kapsamı daha da artırılabilecektir. Dış ticaretin yönetimi açısından Çin tarifeleri önemli ölçüde azaltmış, planlama, kota ve garanti yönetimini kademeli olarak yürürlükten kaldırmış, ilgili politikaların yapılması ve uygulanması konusunda şeffaflığın oluşturulması sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca, döviz kontrolleri görece serbestleştirilmiştir.

Çin'in DTÖ'ye girmesinden sonra reform ve dışa açılma süreci yeni bir aşamaya gelmiş ve Çin toptan, çok katmanlı ve kapsamlı bir şekilde dünya ile bütünleşmeye başlamıştır. Çin'in bu süreci sarsıntısız atlatması için hükümet, ulusal siyasi durumdaki istikrarın sürdürülmesi ve var olan politika ve düzenlemelerin devamı konusunda kararlıdır. Çin, daha müreffeh bir toplum yaratma amacını gerçekleştirmek için büyük bir projeyi uygulamaya koymuştur. Bu amaç yolunda, dış yatırım çekmek ve ona daha iyi imkânlar sağlamak Çin hükümeti için her zaman öncelikli olacaktır.

Çin'in Türkiye İle Ekonomik İlişkileri

Çin ile Türkiye arasındaki doğrudan ticari ilişkiler 1965 yılında başlamış ve 1971 yılında diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra hız kazanmıştır. İkili ticaret 1980'lerde hızlı bir şekilde artarak, 1985 yılında 100 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. 1994 yılına kadar Çin Türkiye ile ticaretinde yüksek oranlı çelik ithalatından dolayı sürekli açık vermiş ve bu açık 1993 yılında 322 milyon dolara ulaşmıştır. Fakat 1995 yılından itibaren Çin Türkiye ile ticaretinde fazla vermeye başlamıştır. Bunun sebepleri arasında azalan çelik ithalatı ve Çin'in Türkiye'ye olan ihracatını artırma çabaları vardır. Bu zaman sürecinde ticaret hacmi hızla artmış ve 2002 yılında rekor seviye olan 1.378 milyar dolara çıkmıştır.

Çin'in Türkiye'ye ihraç ettiği ana mallar arasında ipek, pirinç, hafif sanayi ürünleri, kimyasal maddeler, makine ve hidroelektrik tribünleri gibi mallar

vardır. 1990'dan bu yana Çin'in ihraç mallarının muhtevası hızla çeşitlenmiş ve tekstil ürünleri en önemli kalem haline gelirken, elektromekanik mallar 1995'ten itibaren tekstili geçerek en büyük ihraç kalemi haline gelmiştir.

1960'tan 1980'lere kadar Çin Türkiye'den şu malları ithal etmiştir: pamuk, krom, boraks, fındık, zeytinyağı, pamuk ipliği, kuru üzüm vb. Çin Türkiye'den çelik ithalatına 1986'da başlamış ve bu kalem 1994 yılında 1,28 milyon tonla 392 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Geçtiğimiz yıllarda, Çin'in Türkiye'den ithal ettiği en önemli üç kalem çelik ve çelik ürünleri, elektromekanik ürünler ve bakır madenidir. 1995'ten beri Türk çeliğine olan talep büyük oranda azalmış, bu durum karşılıklı ticarete dengesizliğe ve Türkiye'nin Çin ihraç malları üzerinde kısıtlamalara gitmesine sebep olmuştur.

Ticaret açığı Çin'in Türkiye dâhil olmak üzere diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerinde önemli bir sorundur. Sürekli ve uzun vadeli ticaret açığı sürdürülebilir değildir ve ticaretin sürdürülebilmesi için bu dengesizlik durumuna uygun çözümler üretilmelidir. Türkiye Çin örneğinde, iki ülkenin ihraç ürünü yapısı ve teknolojileri çok benzer olduğundan iki ülke ticaretinin birbirini tamamlayıcı olması gayet zordur. İki ülke yatırımcıları, akademisyenleri ve bürokratları bu sorunu çözmek için akılcı yöntemler bulmalıdırlar.

Çin ve Türkiye uluslararası sermaye açısından net alıcılar olduğundan, iki ülkenin birbirine yaptığı doğrudan yatırımlar çok düşük seviyededir. Ayrıca, Türkiye'nin Çin'deki yatırımları Çin'in Türkiye'deki yatırımlarından daha fazladır. 2002 sonu itibariyle Türkiye, Çin'de 54 milyon ABD doları tutarında 68 proje almış ve bunun 18 milyon ABD dolarlık kısmı gerçekleştirilmiştir. Çin ise Türkiye'de resmi onaylı ve 11 milyon ABD doları tutarında 13 proje yürütmektedir. Bunun dışındaki Çin yatırımları perakende ve restaurant sektöründeki küçük işletmelerdir.

Özetle, Türkiye ve Çin arasındaki ekonomik ilişkiler geçtiğimiz yirmi yıl içersinde muazzam gelişme göstermiş fakat buna rağmen daha kat edilecek çok mesafe olduğu ortaya çıkmıştır. Ekonomik kalkınma ve dış ticaret yapılarında iki ülke arasındaki benzerlikler, karşılıklı ekonomik ilişkilerin gelişmesinin önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Fakat diğer taraftan mevcut düşük seviyeli ekonomik ilişkiler gelecekte büyüme için önemli bir potansiyeli içinde barındırmaktadır. Dünya ekonomisinde ve Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlamakta önemli rollere sahip Çin ve Türkiye, önce ekonomide sonra da diğer alanlarda işbirliğini geliştirmek için her türlü nedene sahiptirler.

¹ CIA: *The World Factbook*, www.cia.gov/cia/publications/factbook/fields/2116.html¹ CIA: *The World Factbook*, www.cia.gov/cia/publications/factbook/fields/2116.html

Küresel Terörün Önlenmesi

Yoshiaka SASAKI*
Çeviren Ufuk TEPEBAŞ

“Barış ve hoşgörüyü tüm dünyaya yayalım”

İsrailli ile Evli Japon Bir Bayanın İzlenimi

İsrailli ile evli Japon bir bayanın bir Nisan günü İsrail’den Japonya’ya dönmek üzere olduğu bir esnada gerçekleşen bir olay.

Bir gün yakın arkadaşlarımdan biri ziyaretime geldi ve kendisiyle Orta Doğu hakkında sohbet etmeye başladık. Arkadaşımın söyledikleri son derece ilginçti. Sözümlü ettiğim kişi, konuşmamız esnasında Japonya’ya dönmek üzere Ben Gurion havaalanından ayrılırken hiç de hoş olmayan bir tecrübe edindiğini söyledi.

Söz konusu arkadaşım aslında bir İsrailli ile evli olmasına karşın, havaalanındaki kontrol noktasında bir saatten fazla bekletilmişti. Bunun nedenine geline, arkadaşım Japon pasaportuna sahipti ve kendisini de havaalanına getiren taksi şoförü tamamen bir tesadüf eseri Filistinli çıkmıştı.

Bayan arkadaş hiçbir şey yapmadığını hatta kendisinin de bir İsrailli ile evli olduğunu ısrarla vurgulamasına ve hakikati söylemesine karşın oradaki hiç kimse onu dinlemek istememişti. Üstelik uçağını da kaçırmak üzere olduğu bir esnada.

Bu arkadaş, böyle zor bir zamanda Filistinlilerin de bu gibi durumlarda ne tür olumsuzluklarla karşılaştıklarını ve ne kadar kızgın olabildiklerini, kendisinin de bizzat edinmiş olduğu bu tecrübenin ardından daha iyi anlamıştı.

Terörizme Tepki

Diyalog

Japon bayanın edinmiş olduğu tecrübe bu gibi durumlarda Filistinlilerin duygularını tahmin edebilmesine yardımcı olmuştu. Tabii ki İsrailliler bunu anlamamışlar ya da anlamak istememişlerdi. Bununla birlikte eğer İsrailliler,

*Tokyo Vakfı Bilimsel Araştırma Kurumu Üst Düzey Yöneticisi

Filistinlilerden bu gibi kötü tecrübeleri dinleseler, onları kesinlikle anlayabilirler. Çünkü İsrailiilerin kendileri de hatırlanacağı üzere geçmiş dönemlerde bu türden hatta daha da kötü muamelelere maruz kaldıklarından dolayı bu konuda gerekli tecrübeye fazlasıyla sahiptirler.

Burada üzerinde önemle durulması gereken mesele, İsrailiilerin ve Filistinlilerin müzakere etmek suretiyle birbirlerinin tecrübelerini paylaşmalarıdır. Ve pek tabii, mümkün olduğu kadar söz konusu bu tecrübelerini başkalarıyla da paylaşmayı denemelerinin büyük yararı olacaktır.

Deneyimli İnsanların Konferansı

İnsanların özellikle günümüz koşulları altında birbirlerini anlamaları ve aynı görüşü paylaşmaları aslında son derece zordur. Bunun için anlamsız konuşmaları kapsayan toplumsal değerlendirmelerin yerine ılımlı ve deneyimli İsraili, Filistinli, Avrupalı, Asyalı, Amerikalı kişilerin oluşturacağı bir diyalog ortamına ve bu tür bir konferans düzenlemesine ne dersiniz?

Şefkatli, bilgili ve ilim sahibi insanlar arasında anlamlı bir diyalog ortamı oluşturularak buna rehberlik edilebilir.

Karşılıklı Anlayışın Yaygınlaştırılması

Gerçekleştirilecek toplantılarda geri plandan insanların da bu tür durumlarla ve psikolojik koşullarla ilgili olarak sunacağı görüşlerin arasından bir derleme oluşturularak bunun tanıtımı yapılabilir.

Görüşlerin paylaşımı ve farklı görüşlere karşı sunulan fikirlere gösterilecek anlayış sayesinde birçok sorunun çözümü daha kolay olacaktır.

Günümüz dünyasında çatışan görüşler karşısında, karşılıklı anlayış çerçevesinde ortak bir bakış açısının oluşturulması gerekmektedir.

Terörizmin Nedenleri

Eşitsizlik

Dünya üzerinde farklı ölçülerde varlıklı ve yoksul ülkeler bulunmaktadır. Ancak söz konusu ülkelerin büyük çoğunluğu yoksulken, az sayıda varlıklı ülke mevcuttur.

Birçok ülkede yeterli miktarda temel ihtiyaç maddeleri bulunmazken, öte yandan varlıklı ülkelerde hemen her gün yüksek miktarlarda gıda ve diğer temel ihtiyaç maddeleri çöpe atılarak ziyan edilmektedir. Bu gibi durumlardan ve eşitsizliklerden dolayı yoksul ülkelerde buna karşı bir tepki doğmaktadır. Varlıklı taraf ise oluşan bu tepkiyi baskı ile kontrol etmeye çalışırken, tepkinin şiddete dönüşmesi ve yoksul tarafın da buna terörizmle karşılık vermesi kaçınılmaz olmaktadır.

Söz konusu eşitsizlik sadece gıda gibi temel ihtiyaçlar konusunu içermektedir. Bunun yanı sıra insan hakları, dinsel, dilsel, siyasal ve bölgesel haklar da eşitsizlik konusunda önemli birer yer tutmaktadırlar.

Ticaret

Günümüzde hemen her şey ticari faaliyetler üzerine kurulmuştur. Bazı iş çevreleri ise bu doğrultuda savaş ekonomisine yönelik ticari faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Söz gelimi bu tür kuruluşların vazifeleri askeri gereksinimlerin ve gıdanın tedarik edilmesi, gerekli meskenlerin kurulması ve altyapının hazırlanmasına yönelik olabilmektedir.

Savaş durumunun olmaması halinde ise bu tür kuruluşlara pek ihtiyaç duyulmamakta ve dolayısıyla bunların faaliyetlerine son vermeleri kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle söz konusu iş çevreleri ticari faaliyetlerine devam edebilmek için güvensizlik ortamının oluşmasını ve savaşların devamlılık göstermesini umut etmektedirler.

Politikalar

Açıkçası terörizm meşruiyet ve güç kazanmak için yapmış olduğu mücadele ile başarılı bir mesafe kat etmiştir. Ancak bu mücadelenin son dönemde başladığı söylenemez. Tarihsel süreçte binlerce yıl öncesine gidildiğinde de bu tür mücadeleleri görmek mümkündür.

Terörizmin oluşumunu yalnızca güç mücadelesi ile de açıklamak mümkün değildir. Bu faktöre ekonomik ve sosyal haklarla birlikte diğer çıkarları da eklemek gerekmektedir.

Dolayısıyla bu gibi durumlarda savaşların görülmesi ve daha fazla uzaması da kaçınılmaz olmaktadır.

Terörizmin Kökenleri

Tarihteki örneklerle göz attığımızda şunu görmemiz mümkündür ki; terörizm özellikle geçmiş yüzyılların son dönemleri ile onları takip eden yeni yüzyılların ilk dönemleri esnasında sürekli olarak artış göstermiştir.

Terörizmin ortaya çıkmasında her ne kadar birçok faktör mevcut ise de özellikle yüzyılların birbirini izleyen periyotları esnasında ortaya çıkan ve çözümlenemeyen çeşitli sorunlar nedeniyle sürekli olarak büyük değişimlere ihtiyaç duyulmuştur. Bundan dolayı, bu kısa zaman aralıklarında birçok şeyin değişmeye başladığı görülmüştür.

İnsanların büyük çoğunluğu bu değişimlerin neler olduğunu ve bunların ne kadar hızlı gerçekleştiğini anlamakta zorlanıyorlar. Ayrıca bu değişikliklere karşı nasıl bir reaksiyon göstereceklerini de çoğu kez bilemiyorlar. Bu duru-

mun sonucunda duygusal çöküntüler, olağandışı suçlarda artışlar yaşanmakta ve terörizm kolaylıkla ulusların arasına sızabilmektedir.

Terörizm Salgını (Modern Veba)

Yüzyılların değişim süreçleri esnasında meydana gelen hadiseler, tekrarlanarak artan terörist saldırılar, bu tür olayların giderek tüm dünyaya yayılması ve vesile olmaktadır. Bu durumu tıpkı salgın bir hastalığın bir bölgeden dünyanın dört bir yanına yayılmasına benzetmek mümkündür. Örneğin geçtiğimiz yıl görülen SARS virüsü ve kuş gribi salgın birer hastalık olarak dünyanın birçok bölgesinde kendilerini göstermişlerdir.

Bu güç oldukça somut ve makul bir hadise halini almıştır. Söz konusu bu hadiseyi bir bakıma Orta Çağ'da Avrupa kıtasını geniş çapta saran ve kısa sürede her yere yayılan veba hastalığına benzetmek mümkündür. İnsanlar başlangıçta bu hastalığın tedavisine ilişkin bir çözüm bulamamışlardır. Buna karşın veba ancak o dönemin sonunda kontrol altına alınmıştır. İnsanoğlu günümüzün salgın hastalığı olan terörizmin ortadan kalkması için bu duruma göğüs gerebilmelidir. Aksi takdirde insanoğlunun yaşam süresinin kısalması ve zamanla ortadan kalkması kaçınılmaz olacaktır.

Terörizmin Kutsal Hazinelei

Japonya'da imparator üç tür kutsal hazineye sahiptir. İmparatorluğun sembolü olarak da bilinen bu hazineler; Ayna (kagami), kılıç (tsurugi), ve kutsal taştan (magatoma) oluşmaktadır.

Ayna; Allahın varlığını gösterirken, kılıç; şeytanı uzaklaştırmaya ve toplumun güvenliğini muhafaza etmeye yarar. Kutsal taş ise bir nevi yaşamın sırrı ve sembolü olarak adlandırılır.

İmparatorun sahip olduğu bu üç kutsal hazineyi günümüzde teröristlerin ele geçirmek için mücadele ettikleri görülmektedir.

Değişen Terörün Aracı

1998 yılında Kenya'daki Nairobi ve Tanzanya'daki Darusselam Amerikan elçilikleri bombalanmıştır.

Tarafınca yazılan bir makalemin başlığı "Sanal Dünyada İslam İmparatorluğunun Doğuşu" dur. İmparator sözcüğünün kullanılmasının nedeni, ulusun sahip olduğu büyük bir varoluştan kaynaklanmaktadır.

Terör eylemlerinin bazı radikal İslamcı Müslümanlar tarafından gerçekleştirilmesi ile dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan fakat yaşamlarından hoşnut olmayan Müslümanların harekete geçirilmesi ve bu konuda bilinçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu durumun doğal sonucu olarak dünyanın dört bir yanında bulunan Müslümanların teknolojik gelişmeler, online bankacılık sistemleri, internet ve uydu yayınları sayesinde gelişmelerden haberdar edilmeleri daha kolay olmaktadır. Bu nedenlerden ötürü, “Sanal Dünyada İslam İmparatorluğu”nun meydana getirileceği düşünülmektedir. Çünkü bu imparatorluğun devlet başkanı, sınırı, hükümeti bulunmamaktadır. Ülkeler ise saldırılarla yeterli mücadele gücüne muktedir değildir.

“Sanal dünyadaki İslam İmparatorluğu” gelecekte kesinlikle daha da gelişecek ve dünyanın tamamında bir korku dalgası oluşturacaktır. Bu durum öte yandan gelişmiş ulusları da tedirgin etmektedir.

Silahların Güçlendirilmesi

Müslümanlar tüm dünyada bilgileri ve sermayeleri ile bağlantılarını geliştirerek kendilerini teminat altına almaktadırlar.

Öte yandan terörizm ise kullanımı kolay ateşli silahların ve bombaların üretimini gerçekleştirmektedir. Giderek daha ustaca stratejilerin ve gelişmiş silahların kullanılmaya başlaması bunun açık bir göstergesidir.

Bu göstergelerin bir sonucu olarak da teröristler, menfaatlerini koruduklarını iddia etmekte ve gelişmiş ulusları hedef almaktadırlar.

Gelişmiş ülkelerin izlediği politikalar sonucu terörizmin güçlenerek etkisini artırması ise bazı durumlarda kaçınılmaz olmaktadır.

Kalkınmış uluslar her gün, tüm dünyada başta TV yayınları olmak üzere kitle iletişim araçları vasıtasıyla teröristlerin görüntülerine yer vermektedirler.

Sonuç olarak, teröristler önemli bahaneler bularak faaliyetlerini hızla geliştirmekte ve genişletmektedirler. Üstelik bu durum diğer grupları ve bireyleri de teşvik etmekte ve bunların terörist faaliyetlere yönelmesine neden olmaktadır. Doğrusunu söylemek gerekirse gelişmiş uluslar, teröristlerin en büyük destekçisi olmaktadır.

Günümüzdeki Terörizmin Özellikleri

— *Dinsel Müesseseler (dinsel bilgisizlik)*

Teröristlerin iddiası gayet açık ve basittir: Adaletin olmadığı yerlerin işgal edilmesi ve saldırılarla kontrol altına alınması. Buna karşın bizim de herkesçe kabul edilen misilleme hakkımız mevcuttur. Ancak modern toplumlar bu mümkün olmamaktadır. Bu tür toplumları Darül Selam ile Darül Harb sınırına sürüklemek imkânsızdır. Bu anlayış şimdiden aşırı kuramsal bir hale gelmeye başlamıştır.

Yakın zamana kadar Irak'ta uygulanabilen idam, diğer bölgelerde İslam dinince kabul edilebilir bir hak mıdır? İslam'ın ayırım yapmaksızın kadınların ve çocukların bombalanarak öldürülmesine müsaade etmekte midir? Hangi tür misillemeler kabul edilmekte, hangi tür misillemeler yasaklanmaktadır? Doğrusunu söylemek gerekirse bazı sorulara açık yanıtlar verilememektedir.

— *Geniş alanlarda meydana gelen saldırıların masum insanları da etkilemesi.*

Günümüz dünyasında terörizm genel bir eğilim haline gelmeye başlamıştır. Bu tür faaliyetler artık sadece Orta Doğu'da meydana gelmemektedir. Düşünce konusunda dünyanın en barışçı ülkesi olan Japonya'da birkaç yıl önce vuku bulan terörist saldırılar bunun açık bir göstergesidir.

Terörizm için şunu söylemek mümkündür ki; çağdaş toplumların sınırlarının tamamıyla ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır ve bu her yerde gerçekleştirilmesi gereken bir vazife haline gelmiştir. Kitle iletişim araçları bunun bir nedeni değil midir? Sorumluluk duygusundan uzak bir şekilde yapılan programlar, canlı yayınlanan haberler, tıpkı spor gibi terörizmin reklamını yapmaktadır.

— *Terörizmin ortadan kaldırılması gerekmektedir.*

Dünyadaki çok sayıda insan, karmaşanın yoğun olduğu dönemlerde ve sosyal olaylarda yönlerini kaybetmektedir. Aslında yaşamın değeri kolay anlaşılabilecek bir şeydir. Yaşamın anlamı, yükümlülüklerin karşılanarak yerine getirilmesi ve sevgi duygusunun insanlar arasında yayılması ile değer kazanır.

Buna karşın, insanlar çoğu kez hayatta olmanın değerinin farkına varamamakta, yaşamın güzelliklerini ve başkalarına değer vermeyi anlamamaktadırlar. Bu insanlar, ülkelerinde güçlü bir liderle tanıştıklarında ise onların talimatlarına harfiyen uymaktadırlar. Onlara verilen söz konusu talimatlar genellikle ölüm vazifesi ile ilgili olmaktadır.

Değişik Savaş Yöntemi

Eski Savaş Metotlarına Geri Dönüş

Modern çağların başından günümüze kadar geçen süreçte savaş biçimleri grupların karşılıklı mücadelesi şeklinde olmuştur. Günümüzde ise terörizm bu mücadelenin yeni boyutu olarak görülmektedir.

Japonya'da samuray dönemine dönüp baktığımızda artık o dönemin geri gelmekte olduğunu görmekteyiz. Çatışma ve mücadele biçimlerinde bireysel fedakârlıkların ön plana çıkması bunun bir göstergesidir.

Bir Kovboy Filmi: Son Samuray

Son Samuray filmi yakın dönemde oldukça popüler hale gelmiştir. Ben, filmi Samuray kıyafetli bir kovboyun canlandığı bir film olarak düşünmüş-tüm. Bu film kesinlikle bir samuray filmi değildir. Tabii ki böyle olabilir. Çün-kü neticede filmler insanların eğlenmesi için yapılır. Buna rağmen, bahsi ge-çen filmde önemli olan, orada rol alan adamın savaş için hayatından vazgeçe-rek fedakârlık etmesidir.

Yalnız Mücadele

Eğer insanlar kalabalık bir grubun bulunduğu bir çatışmaya iştirak ediyor-larsa da, aslında savaş alanında herkes yalnızdır. Çünkü orada bulunan her bi-rey için ölüm riski bulunmaktadır. Bu durum modern terörizmde de mevcut-tur. Aralarındaki fark ise düşmandan nefret edip etmedikleridir. Şunu da ilave etmek gerekirse, günümüzdeki teröristler kendilerini hedefe kilitlediklerinden dolayı ölüme çok yakın, bir başka ifade ile ölümlle yüz yüzedirler.

Karşılıklı Anlayışın Yaygınlaştırılması

Ölümlle yüz yüze gelen bu insanların içinde bulundukları yalnızlıktan kur-tarılmaları gerekmektedir. Bunu için söz konusu kişilerin dinlenmesi ve doğ-ru yönlendirilmesi zorunludur. Onları anlamak ve bazı doğruları göstererek bu konuda önemli birer rol oynayabilirsiniz. Yalnızca teröristlere karşı kin duyul-mamalıdır. Bu kişileri eyleme teşvik edenleri de görmek gerekir. O zaman he-defe ulaşmak ve doğruya yönlendirmek mümkün olabilecektir. Benim bu ko-nudaki düşüncem daha anlayışlı olunması ve dünyanın her tarafında barışın ve hoşgörünün yaygınlaştırılmasıdır.

Bu nedenle dünyada bu tür bir karşılıklı anlayış ortamının yaratılması, gü-nümüzdeki nefret zincirinin kırılması açısından oldukça büyük önem taşımak-tadır.

Japonya'nın Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri

Junichi OZAWA*

Konuşmama başlamadan önce böyle geniş katılımlı, büyük ve bir o kadar da önemli bir konferansı düzenledikleri ve bizleri bu güzel şehre davet ettikleri için TASAM'a teşekkür etmek istiyorum. Benim sunumum Japon ekonomisi ve Türkiye ile ekonomik ilişkileri üzerine olacaktır. Sunumum genel olarak görev aldığım kuruluşlara ve Japon Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'ndaki tecrübelerime, ekonomi planlama, sanayi politikaları geliştirme gibi üstlendiğim görevler süresince edindiğim izlenimlere dayanacaktır.

JICA (Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı) bünyesinde Türkiye'de üç yıl geçirdim. Bu süre zarfında ülkenin Türkiye ile olan ticari ilişkilerini geliştirmeye ve bölge ülkeleriyle olan ilişkilerimizi daha ileri götürmeye yönelik çalışmalar içinde bulundum. JICA birçok ülkeye yönelik özel teknik programlarını sürdürmekte ve bu ülkeler içinde Türkiye ayrı bir öneme sahip özel bir ülke konumunda bulunmaktadır.

Sunumuma Japon ekonomisi ile başlamak istiyorum. Az-çok sizlerin de bildiği gibi Japon ekonomisi iki önemli yapısal sorunla karşı karşıyadır. Bunlardan birincisi nüfus, diğeri ise ciddi bütçe açığıdır. İstatistiklerce sağlanan bilgilere ve Japon Hükümeti tarafından yaptırılan araştırmalara göre nüfusun kademeli olarak azalacağı tahmin edilmiştir. Bu azalma, 2004 yılında ciddi bir seviyeye ulaşmıştır ki; bu beklentilerin iki yıl öncesinden gerçekleşmesi anlamını taşımaktadır. Japonya'daki nüfus artış hızı, Japon ekonomisinin kalkınması üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Bu yüzdendir ki; birçok uzman Japonya'da kişi başına düşen milli gelir konusunda endişelenmektedir.

İkinci sorun ise bütçe açığıdır. Hükümetin onayladığı toplam bono miktarı 5 trilyon Yen'i bulmuş durumdadır. Bu da GSMH'nin yaklaşık yüzde 116'sına karşılık gelmektedir. Görüldüğü gibi, söz konusu durum Japon ekonomisi için ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Tüm bu zorluklara rağmen mevcut durum oldukça olumludur. Bazı istatistiksel bilgilere göre 2002'den bu yana endüstriyel üretimin gelişmesinde gözle görülür iyileşmeler kaydedilmektedir. Özel

* Ulusal Teknoloji ve Değerlendirme Enstitüsü, Japonya

sektör gelirlerinde de kayda değer bir artış söz konusudur. Japonya Merkez Bankası'nın kısa vadeli ekonomik araştırmalar yapan bir kuruluşu olan TAN-KAN'ın Japon Hükümeti ile birlikte yaptığı bir araştırma 2002'den bu yana ülke ekonomisinin olumlu bir eğilim içinde olduğunu göstermektedir. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, ticaret ve yatırım konularında atılan kararlı adımlar neticesinde 2002 yılı Japon ekonomisi için bir dönüm noktası olmuştur.

Sizlerin de tahmin edebileceği gibi bu ekonomik gelişmelerin ardındaki neden, başta Hindistan, Çin ve Rusya olmak üzere birçok ülkeye olan ihracatın artmasıdır. Çin, sadece Japonya için değil, aynı zamanda dünya ekonomisi için de önemli itici bir güçtür. Söz konusu ülke, günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 43'üne sahip iken, dünya ekonomisinin yüzde 9'unu oluşturmaktadır. Bu etkenler Japon ekonomisi ve yatırımları için talebi tetiklemiştir.

Japonya'da finans sektörü de ciddi sorunlarla boğuşmaktadır. Bu sorunla mücadele adına hükümet piyasadan para çekmiştir. Geçtiğimiz yıllarda piyasadan çekilen miktar 12 trilyon Yen civarındadır. 2005 yılında geriye dönük değerlendirmeler içeren "Whitepaper 2002" yayınladığında üç önemli noktaya vurgu yapılmıştır: (i) Japonya ve Doğu Asya için yeni ekonomik refah boyutunun düşünülmesi, (ii) üç önemli hususa dikkat edilmesi: Asya, Serbest piyasa ve yabancı ülkelere dönük küresel bir yaklaşım, (iii) Ekonomi olumlu ilerlemektedir ancak petrol fiyatlarındaki artıştan kaynaklanan olumsuzluklar da kaydedilmiştir. Yine bu belge, kişi başına düşen milli gelirin yapılacak yeniliklerle iyileştirilmesini tavsiye etmiştir.

Asya piyasalarında ortak bir anlayış vardır ve serbest piyasanın hakim olduğu bir Japon ekonomisi sadece yerli yatırımcılar için değil aynı zamanda yabancı yatırımcılar için de kazanç sağlayacaktır. Enerji kullanımı ve çevresel konularda yabancı ülkelere karşı küresel bir yaklaşımın benimsenmesi Japonya için büyük önem arz etmektedir.

Türkiye ile Japonya arasındaki ekonomik ilişkilerden bahsetmek gerekirse, Türkiye'den Japonya'ya daha çok tekstil ve hammadde ihraç edilirken, Japonya, Türkiye'ye daha çok elektronik ve makine ürünleri satmaktadır.

Doğrudan yatırım konusunda ise Japonya'dan Türkiye'ye doğru bir akış söz konusudur ancak bu rakamlar fazla yüksek değildir. Bu gerçeğe rağmen ilişkilerin iyileştirilmesi adına büyük bir potansiyelin ve çeşitli imkânların varlığından söz edilebilir. Ayrıca Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci, Türkiye'nin uluslararası sisteme daha uyumlu bir hale gelmesini sağlayacağından, Japon-

ya ile olan ilişkilerinde de gelişmeleri beraberinde getirecektir. 2000 yılında İstanbul'da görev yaptığım sırada kişi başında düşen milli gelir 3000 dolar iken, bu rakam günümüzde 5000 dolar seviyesine çıkmıştır. Bu gerçekten de memnuniyet verici ve göz kamaştırıcı bir gelişmedir. Bunların yanı sıra enerji hatları konusu, Japonya'nın Türkiye ile işbirliği yapabileceği konular arasında yer alabilir.

Türkiye'de faaliyet gösteren Japon şirketleri, Türkiye izlenimlerinden bahsederlerken ülkenin sahip olduğu genç nüfusu, bu nüfusun eğitilmiş ve yetenekli olmasını ayrıca vurgulamaktadırlar. Bununla birlikte devletin ekonomiyeye fazla müdahalede bulunmamasını da memnuniyetle karşılamaktadırlar.

Karşılıklı olarak ilişkileri geliştirme adına en gerçekçi görüş, her iki ülkenin de ekonomi sektörlerine daha fazla destek vermeleridir. Türk ürünleri, Japon pazarında fazla yer almamaktadır. Türk ürünlerinin Japon pazarında daha fazla satılması için tanıtım kampanyaları düzenlenebilir veya fuarlara katılım sağlanabilir. Turizm başlığı altında Türkiye sahip olduğu tarihi zenginliğini ve doğal güzelliklerini daha fazla insana tanıtmak ve bu insanları buralara çekmek için bir turizm tanıtım seferberliği başlatılmalıdır.

Bunlara ek olarak, Serbest Ticaret Anlaşması (FTA) ve Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EPA) imzalanabilir. Kanımca Japonya, Türkiye ile olan ilişkilerini güçlendirmek için biraz geç kalmıştır, ancak bu konuda giderek daha aktif politikalar benimsemektedir. Tüm bunların yanında asıl büyük görev biz halklara düşmektedir. Bizler de bu tip konferanslar veya farklı etkinlikler vasıtasıyla ilişkilerimizi geliştirmenin yollarını bulmalıyız.

Teşekkür ederim.

Hindistan ve Türkiye: İkili İlişkilerin Stratejik Önemi

Prof. Dr. Aftab Kamal PASHA*

Çeviren Cenk SANIVAR

Bu makale, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından 25–27 Mayıs 2006 tarihleri arasında İstanbul’da gerçekleştirilen 1. Uluslararası Türk- Asya Kongresi için hazırlanmıştır.

Ana Konular

1. Hindistan’ın dış politika stratejisi, Türkiye’nin konumu ve önemi
2. Hindistan ve Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler
3. Siyaset, güvenlik ve işbirliği kurumlarında Hindistan’ın konumu
4. Hindistan’ın uluslararası terörizm ve alınması gereken önlemler gibi bölgesel meselelere yaklaşımı
5. Kitle imha silahları, nükleer silahsızlanma, Büyük Ortadoğu Projesi, demokratikleşme ve insan hakları
6. Hindistan’ın dünya, bölge ve Türkiye açısından önemi

Giriş

İslamiyet’in yükselişinin ardından iki büyük Arap İmparatorluğu gelişmiştir. Şam’da Emeviler ve Bağdat’ta Abbasiler. 1258 yılındaki Moğol istilası, Bağdat’ın yıkılmasına neden olmuştur. Bu olaydan sonra Araplar uzun süreli bir uykuya çekilmişlerdir. Daha sonra Osmanlılar, önce Bursa ardından da 1453’te Bizans’tan aldıkları İstanbul’u merkez yaparak Avrupa, Asya ve Afrika’nın geniş bir bölümünü kapsayan büyük bir Müslüman İmparatorluğu kurmuşlardır. Osmanlıların geniş toprakları kontrol altında tutmalarına ve Viyana kapılarına kadar dayanmalarına rağmen, Avrupalıların yaptıkları coğrafi keşifler, özellikle de 1498’te Vasco de Gama’nın Hindistan’a doğrudan giden deniz

* School of International Studies, Jawaharlal Nehru University Yeni Delhi, Hindistan

yolunu keşfetmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nu giderek zayıflatmış ve Avrupalılar, Osmanlı yöneticilerine baskı uygulamaya başlamışlardır. Avrupalıların, Doğu Akdeniz'de hegemonya ve kontrolü tekrar sağladığı 1571'deki İnebahtı Savaşı, Osmanlılar için dönüm noktası olmuştur. Rusya da Osmanlı sınırlarına doğru genişlemeye başlamıştır. 1501 yılından itibaren Safeviler, İran'da, 1526'dan itibaren de Moğollar, Hindistan'da hüküm sürmektedirler. Avrupalılar, Asya'daki askeri varlıklarını artırdıkları, dev ve kârlı ticaret yollarını kontrol altına aldıkları için Asya krallıklarının ekonomik kaynakları giderek azalmış ve başta Hindistan olmak üzere Asya'nın geniş toprakları İngiliz, Fransız, Portekiz ve diğer Avrupalıların siyasi kontrolü altına girmiştir.

İngiliz baskısı altında kalan Hint yöneticilerden bazıları; Malabar Racası ve Maysor Sultanı Tipu'dur. Her iki Güney Hindistan hükümdarı da Osmanlı sultanlarından finansal, askeri ve diğer konularda yardım talebinde bulunmuş ve yanıt alamayınca İngiliz emperyalist genişlemesine boyun eğmişlerdir. "Maysor Kapları" olarak bilinen ve Osmanlı Sultanı III. Selim tarafından bağımsız bir yönetici olarak tanınan Tipu Sultanı, 1799'da İngilizler tarafından öldürülmüş ve krallığı sona ermiştir. Osmanlılarla istikrarsız bir ilişkiye sahip olan Moğollar, Alemgir'den sonra zayıflamış ve İngiliz entrikalarına boyun eğmişlerdir. İngilizler, 1. Hindistan Bağımsızlık Savaşı'nın ardından 1857'de, son Moğol hanı Bahadır Şah Zafer'i Burma'ya sürmüş ve Hindistan'ı resmen ele geçirmişlerdir. Sürekli Avrupa ve Rus baskısı altında kalan Osmanlı İmparatorluğu zayıflamış ve "Avrupa'nın hasta adamı" olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. İngilizler, Birinci Dünya Savaşı'nda Arapları, Osmanlılara karşı isyan etmeye ikna etmiştir. Yenilgi sonrası imparatorluğun parçalanmasıyla, Atatürk olarak anılan Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki yeni Türk yönetici sınıfı, Osmanlı sultanlığını ve halifeliği kaldırmıştır. Bu olayla birlikte, pek çok Hintli, özellikle de Müslüman kesim büyük bir şok yaşamıştır. Daha 1912'lerde ünlü Hint özgürlük savaşçısı Dr. M. A. Ensari, Balkan Savaşları süresince Türkiye'de tıbbi konularda görevde bulunmuş ve rehberlik etmiştir. Gerek Mahatma Gandhi gerekse Jawaharlal Nehru, Kemal Atatürk'e cesareti ve vizyonu ile Türk Ulusal Bağımsızlık Hareketi'ndeki rolünden ötürü hayranlık duymaktaydılar. Ardından gelen laiklik ve demokratikleşme gibi modernleşme politikaları, Hindistan'da geniş bir kesim tarafından hayranlıkla izlenmiştir. Hint Ulusal Kongresi, 1923'te Delhi'de gerçekleştirilen özel oturumda Atatürk'ü muzaffer liderliği için kutlamış ve bunu Doğu'da baskı altında bulunan tüm milletlerin özgürlüğü ve bağımsızlığı için ilk adım olarak görmüştür. Nehru özellikle Türkiye'nin laiklik ve demokrasiye yaklaşımına hayran olmuştur. Hintliler (özellikle de Müslümanlar), Halifeliği geri getirmeyi hedefleyen Hilafet hareketini başlatmış ve yüksek miktarlarda para toplayarak İngiltere üze-

rinden Türkiye'ye yollamışlardır. Hintlilerin finansal desteği, savaş masrafları ve ardından gelen acımasız özgürlük mücadelesi nedeniyle dar boğazda olan Türkiye'nin bu zor vaktinde yardımına geldiği için büyük oranda takdir toplamıştır. Atatürk, Hindistan'ın finansal katkılarının bir kısmıyla, Türkiye'de halen gelişmekte olan Türkiye İş Bankası adlı ulusal bankayı kurmuştur. 1947'de İngilizlerin Hindistan'ı bölmesi ve daha sonra da Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından, Hindistan'ın ilk başbakanı Jawaharlal Nehru bağlantısız bir politika izlemeye karar vermiştir. Kendi tehdit algılamaları (özellikle SSCB) nedeniyle Türkiye, NATO'ya katılmaya karar vermiş ve bu doğrultuda ABD ve Batı ile yakın ilişkiler kurmuştur. Ardından Türkiye, İran ve Pakistan'la birlikte daha sonra CENTO olarak adlandırılacak olan Bağdat Paketi'ni kurmuştur. Aktif ABD desteğiyle, Türkiye, Pakistan'la yakın bağlar kurmuştur. Aslında Türkiye, Keşmir ve diğer konularda Pakistan'ı destekleyerek, Pakistan'ın Batı Asya Bölgesi'ndeki yakın bir müttefiki olmuştur. Askeri işbirliklerine karşı olmasına rağmen Nehru, 1960'ta Türkiye'yi ziyaret etmeye karar vermiştir. Kısa bir süre sonra Türk ordusu, Türkiye'deki sol eğilimle savaşmak adına sivil hükümete müdahale etmiş ve hükümeti düşürmüştür.

Hindistan'ın daha 1951'lerde Türkiye ile Dostluk ve Ebedi Barış Anlaşması imzalaması ve Maulana Abul Kalam Azad'ın 1951'de iki ülke arasındaki ilk Kültürel Değişim Programını imzalamak için Türkiye'yi ziyaret etmesiyle ikili ilişkilerde iyi bir başlangıçtır. Ancak her iki ülke de iki ayrı Soğuk Savaş bloğuna yönelmişlerdir. Ayrıca Hindistan'ın Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs sorunu ile ilgili tartışmalarda Yunanistan'ı desteklemesi, Kıbrıs meselesinin Hindistan ve Türkiye arasındaki ikili ilişkileri etkilemeye başlamasına yol açmıştır. Her ne kadar Hindistan'da Türk laikliği çok takdir edilse de ve iki taraf arasında büyük tartışmalar yaşanmasa da, her ikisinin de geçmişte sahip olduğu "derin ve kalıcı bağlardan" vazgeçmemeleri nedeniyle ilişkileri yeterince olgunlaşmamıştır. Bu nedenle 1980'lerin ortalarına kadar iletişim "sınırlı ve yetersiz" olmuştur. En büyük hamle ise Türkiye Başbakanı Turgut Özal'ın 1986'da Hindistan'ı ziyaretiyle atılmıştır. Başbakan Rajiv Gandhi, iade-i ziyaret olarak 1988 Temmuz'unda Türkiye'ye gelmiştir. Çok geçmeden, özellikle Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra, üst düzey iletişim Hint-Türk ilişkilerinin bir özelliği haline gelmiştir. Cumhurbaşkanı Kenan Evren ise 1989'da Hindistan'ı ziyaret etmiş, karşılığında Devlet Başkanı Shankar Dayal Sharma da 1993'te iade-i ziyarette bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 1995 Şubatı'nda Hindistan'a gelmiş, Devlet Başkanı K. R. Narayanan ise 1998 Eylülü'nde Türkiye'yi ziyaret ederek buna karşılık vermiştir. Aynı yıl Devlet Başkanı Yardımcısı Krishan Kant, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. yıldönümü kutlamalarına katılmak için Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Başbakan

Bülent Ecevit, Mart-Nisan 2000’de Hindistan’a gitmiş, Başbakan A. B. Vajpayee, Eylül 2003’teki ziyaretiyle buna karşılık vermiştir. Bu çok sayıdaki karşılıklı üst düzey ziyaretler Soğuk Savaş’ın bittiği, SSCB’nin parçalandığı, Orta Asya Cumhuriyetlerinin ortaya çıktığı, Türkiye’nin AB üyeliğini hayal ettiği ve İran-Irak, Kuveyt-Irak, ABD-Irak çatışmaları ve hassas Kürt meselesinin olduğu bir dönemde ve zeminde gerçekleşmiştir. Bu iki ülkeyi bir araya getiren diğer faktörler ise uluslararası terörizm ve radikalizmdir. Türkiye ekonomisini liberalleştirmeye ve giderek Batıya bağımlı olmaktan uzaklaşarak, dış politikasını Doğu’ya yöneltmeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, özellikle 1995’ten itibaren Hint-Türk ilişkileri gerek ekonomik işbirliği ve ticaret, gerekse terörle mücadeleyle ilgili konulardan dolayı gelişme göstermiştir. Hindistan 1991’den itibaren aynı zamanda ekonomi ve dış politikasında bazı önemli değişiklikler yapmıştır. Hindistan ekonomisinin liberalleşmesi, İsrail’le ilişkilerin kurulması, ABD ile dostluğun pekişmesi, Hindistan’ın Kuveyt ve Irak ile terör tehditleri gibi diğer konularda direnmesi, Keşmir meselesinden ötürü İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve Pakistan’ın baskıları, Hindistan’a yeni fırsatlar ve güçlükler doğurmuştur. Dış politikalarındaki bu ciddi değişiklikler her iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Artık Pakistan faktöründen bağımsız olarak Türkiye ve Hindistan arasında büyüyen bu siyasi anlayışla, ekonomik bağlar da önemli ölçüde gelişmiştir. Türkiye, Pakistan lehine olan durumundan uzaklaşmış ve Keşmir konusunda daha dengeli bir tutumla, Afganistan’daki çıkarları ile terörizm ve radikalizmin nasıl üstesinden gelineceği anlayışını birleştirmiş ve ortaya çıkan bu ilişkilerden büyük fayda sağlamıştır. Hindistan ayrıca Türkiye’nin özellikle Boğaziçi ve Çanakale Boğazları ile Avrupa, Rusya, Kafkaslar, Orta Asya, Batı Asya ve Akdeniz’deki önemi ve kesişme noktalarında bulunan stratejik konumunu göz önünde tutarak, iletişimin her iki taraf için de faydalı olduğunu görmüştür. Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerilimin azalması ve gelişen Hint-Türk siyasi anlayışı ile Kıbrıs meselesi iki tarafın gündeminden neredeyse düşmüştür denilebilir. Kaldı ki, Kıbrıs’ın AB’ye katılması ve Türkiye’nin AB’ye katılım konusundaki görüşmelere yeniden başlamasıyla, gerilimler gözle görülür şekilde azalmıştır. Özellikle Orta Asya’da ve çevresinde mevcut olan dev petrol ve doğal gaz rezervleri bağlamında, enerji ve boru hatlarıyla ilgili meseleler de iki tarafın ilişkilerinde olduğundan daha fazla yer almaya başlamıştır. İran ile ABD arasındaki ilişkinin düşmanca doğası, bir nebze ABD-Rusya arasındaki husumet ve ABD’nin açıkça Türkiye’yi tercih etmesi, Türkiye’yi çevresindeki enerji sorununda önemli bir aktör haline getirmektedir. Tüm potansiyelin daha yeni sağlanmış olmasına rağmen, şüphesiz ikili ticari ilişkilerde büyük bir patlama olmuştur. Türkiye, on yıllardır ABD’nin etkisi altında olmasına ve kendini Kemalist ilkelerin bekçisi olarak gören ordunun hala büyük oranda

ABD kökenli olmasına rağmen, son Türk hükümeti (özellikle AKP'nin öncülüğünde) bağımsız bir dış politika sürdürme konusunda daha büyük ve cüretkâr bir isteklilik göstermektedir. Türkiye, Arap dünyasıyla “yeniden bağlantı kurma” ya hazır olduğuna dair yeterli kanıtı sunmakta, İslam dünyası, Hindistan, Çin ve diğerleriyle daha yakın bağlar kurma amacını gütmektedir. Son yıllarda Rusya ile ilişkileri de dikkate değer bir şekilde gelişmektedir. Bu bağlamda İKÖ'den yıllarca laiklik amacıyla uzak durmasının ardından, saygıdeğer bir Türk profesörü olan Ekmeleddin İhsanoğlu'nun İKÖ Genel Sekreteri seçilmesi dikkate değerdir. ABD'yi rahatsız eden bir diğer nokta, Türkiye'nin Suriye ve İran'da kuvvet kullanımına ve “rejim değişikliğine” karşı olmasıdır. ABD'nin Irak'ı işgal ettiği Mart 2003'te Türkiye, ABD askeri birliklerine Irak'a yönelik olarak kuzey sınırlarını açma izni vermeyi reddetmiştir. Şu anda Türkiye, Irak parçalanırsa Kürt milliyetçiliğinin Türkiye'nin Güney Doğu'su'nda yer alan Kürt azınlıklarını etkilenmesinden kaygı duymaktadır. Bazı ilgili ülkeler daha önceden de yaptıkları gibi Kürt ve Ermeni meseleleriyle Türkiye'ye baskı uygulamak istemektedirler.

Türk Başbakanı Turgut Özal, Hindistan'a ilk ziyaretini 9 Nisan 1986'da yapmış ve Delhi'ye varışının ilk 2 saatinde Başbakan Rajiv Gandhi ile ilk görüşmesini yapmıştır. Özal kendisiyle birlikte, güvenlik görevlileri ve diğer yardımcıların yanında 2 bakan, 5 milletvekili, yaklaşık 50 üst düzey bürokrat, 60 önemli işadamı ve yaklaşık 25 medya temsilcisinden oluşan 200 kişilik güçlü bir heyet getirmiştir. Bir gazetecinin de belirttiği gibi, alışılmadık derecede büyük bir heyetle Türkiye, karşılıklı çıkarlar için Hindistan'la yakın ilişkiler kurmaya hevesli olduğu konusunda Hindistan'ı etkilemeyi amaçlamıştır. Özal, Türkiye'nin Pakistan'la olan yakın ilişkileri konusunda önyargılı olmaksızın, Hindistan'ı karşılıklı siyasi ve ekonomik bağları geliştirmeye hevesli olduğu konusunda ikna etmiştir.

Türkiye Başbakanının Hindistan'la daha iyi ilişkiler kurma amacıyla içten gelen bu arzusunu ifade ediş, etki-tepki sendromunu sona erdirmeye hevesinde olduğu şeklinde değerlendirilmelidir. Bu durum Türkiye'nin Keşmir meselesinde Pakistan'ı desteklemesi ve Kıbrıs meselesinde Hindistan'ın Yunanistan'ın arkasında olmasında her iki ülkenin de duruşunu değiştirememesinden kaynaklanmaktadır. Fakat Sayın Özal, her iki taraf için de birbirlerinin hareketlerini gereksiz yere eleştirmekten kaçınılmasının mümkün olduğunu ve bunun arzu edildiğini düşünmekteydi. Ekonomik düzeyde, her iki tarafla ilgili olarak artan işbirliği için yeterli alan olduğunu düşünmekteydi. Durgunluk ve enflasyon döneminden sonra Türkiye, Hindistan gibi ekonomik liberalleşmeyi tercih etmiştir. Turgut Özal'ın gezileri boyunca her iki taraf da kültürel ve sivil havacılık konularında anlaşmaya varmıştır. Anlaşma, Ulaştırma Bakanlı-

ğı Sivil Havacılık Departmanı Sekreteri Dr. S. S. Sidhu ile Ulaştırma ve İletişim Bakanlığı Müsteşar Vekili İhsan Pekel tarafından imzalanmıştır. Anlaşma esnasında Sivil Havacılıktan Sorumlu Devlet Bakanı Shri Jagdish Tytler ile Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu da hazır bulunmuştur. Hava servisi anlaşması ile Türk Havayollarının Hindistan'a haftada iki kez uçuşta bulunması sağlanmıştır. Anlaşma, havacılık ilişkilerini teşvik etmeyi ve iki ülke arasındaki ekonomik, ticari ve turistik iletişimi geliştirmeyi amaçlamaktadır. İlk kez, iki ülke arasında doğrudan hava yolu servisi kullanılmıştır. Hindistan ve Türkiye aynı zamanda televizyon alanında da işbirliği protokolü imzalamışlardır.

Hindistan Dışişleri Bakanı K. P. S. Menon, 1987 Mayıs'ının ortalarında Türkiye'yi ziyaret etmiş, Türkiye Başbakanı Turgut Özal ve diğer bürokratlarla görüşmüştür. Hindistan ve Türkiye'nin iade anlaşması ile sivil ve ticari meselelerde karşılıklı yardım ve kapsamlı konsolosluk anlaşması düşündükleri ortaya çıkmıştır. Görüşme esnasında Özal, Hindistan'daki son olaylara ilgisi- ni açıkça göstermiş ve Hindistan Başbakanı Rajiv Gandhi'nin iade-i ziyaretini beklediğini ifade etmiştir. K. P. S. Menon, bir yıl önce Hindistan'da bulunan Ekonomik İlişkilerden Sorumlu Devlet Bakanı Vehbi Dinçerler ile de görüşmüştür. Sayın Menon'un Türk tarafını ziyaretinde, Hindistan ve Türkiye'nin belirli uluslararası meselelerde farklı görüşlerde olduğunu belirtmiş ve olay, kısa bir süre sonra, 16 Aralık 1987 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ndeki BM barış koruma kuvvetlerinin Kıbrıs'taki varlıklarını genişletme tartışmaları esnasında gerçekleşmiştir. Hindistan, Türkiye'nin Kıbrıs'taki Türk askeri birliklerinin varlığı ile Sri Lanka'daki Hint barışı koruma kuvvetleri konuşlandırılması arasında paralellik çizmesine karşı çıkmıştır.

BM Türkiye Temsilcisi İlter Türkmen ise iki durum arasındaki paralelliği çizmeye çalışmıştır. Kıbrıs'taki Türk askeri birliklerinin varlığını meşrulaştırma amacıyla Türkmen, BM Güvenlik Konseyi'ne Kıbrıs'ta görülen mevcut durumu yansıtırken "kişilerin, diğer iki adada da toplumlar arası çatışmalardan eş miktarda etkilendiğini akıllarında bulundurmaları gerekir. Ada halkından olmayan kuvvetler, kanlı toplumlar arası savaşın önündeki tek engellerdir" şeklinde bir görüş beyan etmiştir. Türkmen, "eğer Kuzey İrlanda'ya 9-10 bin kişilik bir İngiliz birliği çıkmasaydı, adadaki durum ne olacaktı diye kendimize sormalıyız. Eğer 15-20 bin Hint askeri gücü aceleyle geri çağırılmasaydı, Sri Lanka'daki durum ne olacaktı?" diye de eklemiştir.

Türk elçisinin bu açıklaması, Sri Lanka ve Kıbrıs'taki durumların tamamen farklı olduğunu söyleyen Hint diplomatları şaşırtmıştır. Hint Barış Koruma Kuvvetleri'nin hükümetin isteğiyle Sri Lanka'da olduğunu ve bu nedenle uluslararası hukuka tamamen uyulduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Hindistan'ın

Sri Lanka'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü üstlendiklerini eklemişlerdir. Paralelliğin yanıltıcı olduğu, 1974'te Kıbrıs'ı işgal eden Türk birliklerinin adada bulunmasıyla ilgili olmadığı gerçeği ortadadır. Hindistan, BM Güvenlik Konseyi Başkanı'na Türk açıklamalarından duyduğu memnuniyetsizliği ileten bir mektup yazmıştır. Sri Lanka da bu konuda benzer bir adım atmıştır.

Bağların Güçlendirilmesi

Başbakan Rajiv Gandhi 17 Temmuz 1988'de Türkiye'ye üç günlüğüne resmi ziyarette bulunmuştur. Gandhi, Jawaharlal Nehru'nun 1960'daki ziyaretinden sonra Türkiye'ye gelen ikinci başbakandır. Şüphesiz, ikili ilişkilere yeni bir yön vermek suretiyle iki başbakanın karşılıklı anlayış göstermeleri sonucu Hint-Türk ilişkilerinde iki yılın ardından önemli gelişmeler gözlenmiştir. 1985'te 5 milyon dolar az olan ikili ticaret cirosu, 1987'de son beş yıla nazaran 24 kat artarak 120 milyon doları aşmıştır. Çoğu uzman bu artan ticaretin iki ülke arasındaki ticari değiş-tokuşun gerçek potansiyelini yansıtmadığını sezmışlerdir. Özal'ın Nisan 1986'daki Hindistan ziyaretinden sonra, bakanlık düzeyindekileri de kapsayan yirmiden fazla Türk heyeti Hindistan'ı ziyaret etmiştir. Hindistan'dan ise Demiryolu Bakanı Madhav Rao Scindia, demiryolu sektöründe işbirliği olasılıklarını keşfetmek için 1988 Mayıs'ında Türkiye'yi ziyarete gelmiştir. 1986'da Türk Havayollarının haftada iki kez Hindistan'a uçuşmasını öngören Sivil Havacılık Anlaşması imzalanmıştır. Hint-Türk Ortak Komisyonu kurulmuş ve Mayıs 1988'de Ankara'da yapılan üçüncü görüşmelerde ekonomik işbirliğini geliştirme olanakları üzerinde durulmuştur. Kültürel açıdan Mayıs 1988'de Ankara'da imzalanan ve 1988-1990 dönemini kapsayan Kültürel Değişim Programı, programın içeriği ve sınırlarında önemli ilerlemeler sağlamıştır. Gıda İşleme Endüstrisi Devlet Bakanı Jagdish Tytler, gıda işleme sektöründe ortak teşebbüsler kurmak için Türk bakanları ve çeşitli bölümlerin temsilcileriyle detaylı toplantılar yapmıştır. Rajiv Gandhi'nin Türkiye ziyareti süresince Başbakan Turgut Özal, ekonomik ve sosyal başarısı ile uluslararası ilişkilerde Hindistan'ın rolünü takdir etmiştir. Her ikisi de iki ülke arasındaki geleneksel dostluklardan, barış, istikrar ve işbirliğinin ortak amaçlarından bahsetmişlerdir. Afganistan, İran-Irak Savaşı, Güney Afrika, Pakistan ve silahsızlanma meseleleri gibi çeşitli konular üzerinde durulmuştur. Rajiv Gandhi, dünyada barışa olan gereksinimin altını çizmiş ve her ikisi de Bağlantısızlar Hareketinin önemli üyeleri olan ve Türkiye ile sınırlarını paylaşan İran ve Irak'ın 1980 Eylülü'nden beri devam eden savaşına atıfta bulunmuştur. Her iki lider de savaşın sürmesinin sadece istenmeyen ve tehlikeli dış mevcudiyeti içine çekeceğinden son verilmesini istemiştir. "Korkunç sonuçlardan dolayı kısa bir süre öncesine kadar ıstırap çektik – çoğu masum Hintli, diğerleriyle birlikte artan çatışmaları ve dış askeri güçlerin varlıklarını ensele-

rinde hissettiler.” Rajiv Gandhi, BM’nin dikkatini çekmek için bütün mercilere başvurmuş ve “bu korkunç trajediye” bir son vermiştir. Ayrıca, Filistin sorununun üzerinde durarak, işgal edilen Batı Şeria ve Gazze’deki kahramanca başkaldırının (İntifada) biran önce Filistin sorununda devamlı bir uzlaş sağlama için, BM himayesinde FKÖ’nün de katılacağı uluslararası bir konferans toplanmasına duyulan ihtiyacı hatırlattığını söylemiştir. Her iki lider de bağımsız bir Afganistan için çaba gösterilmesi talebinde bulunmuşlardır. “Herkesin Afganistan’da zaten zor olan durumu daha da zorlaştıracak eylemlerden uzak durması gerektiğini düşünüyoruz.” Rajiv Gandhi “Afganistan halkı bağımsız ve bağlantısız bir ülke olarak kendi kaderlerini yaşamak için yalnız bırakılmalıdır. Zamanın ihtiyacı ulusal görüş birliği, yeniden yapılanma ve ulusal ilerlemedir. Afganistan’ın bu hedeflere ulaşmadaki gayretleri desteklenmeli ve teşvik edilmelidir” demiştir.

Bağılantısızlar Hareketi’nin barışa, ilerlemeye ve silahsızlanmaya yol açan katkılarının taslağını çizerken, Gandhi, iki ana nükleer gücün diyaloglarını iyi karşılamıştır. Bunun dünya düzeninin barışçı varoluş temelinde yeniden inşa edilmesi gerektiğini ve küresel bir diyalog için bir fırsat olduğunu söylemiştir. Hindistan’ın BM’ye nükleer silahların hepsinin ortadan kaldırılması için üç safhalı, zamana bağlı bir eylem planı sunduğu belirtilmelidir. “Bu eylem planı nedeniyle Türkiye’nin işbirliğini ve desteğinizi istiyoruz. Her iki başbakan da iki ülke arasındaki geleneksel dostluklardan ve barış, istikrar ve işbirliğinin ortak amaçlarından bahsetse de Rajiv Gandhi, Türkiye’nin Hindistan için özel bir önemi olduğunu vurgulamıştır. İletişimin çok az ve zayıf olmasının üzücü olduğunu da ekleyerek “şimdi ilişkiler yenileniyor ve yeniden canlandırılıyor” demiştir.

Böylece Rajiv Gandhi’nin ziyareti sırasında üç anlaşma imzalanmıştır:

1) Denizcilik Anlaşması; 2) Sivil ve Ticari Meselelerde Karşılıklı Hukuki Yardım Anlaşması ve 3) Ağır Cezaya İlişkin Meselelerde Karşılıklı Hukuki Yardım Anlaşması. Ayrıca Hindistan Demiryolu İnşaatı Şirketi (IRCON) ve Türkiye Devlet Demiryolları arasında 25 milyon dolarlık demiryolu elektriklendirme projesi için anlaşma imzalanmıştır. Buna ek olarak, şu kararlar alınmıştır: 1) Türkiye Merkez Bankası Başkanı önderliğindeki bir bankacılık heyetinin, Ekim-Kasım aylarında Hindistan’ı ziyaret etmesi. 2) 1988 Aralık ayında Delhi’de Çifte Vergilemeden Kaçınma Anlaşmasını sonuçlandırmak için yeni görüşmelerin yapılması ve 3) Türk tarafının, 1989 Baharının başlarında Hindistan’a bir tarım heyeti göndermesi.

Türkiye Cumhurbaşkanı’nın İlk Ziyareti

Rajiv Gandhi, Temmuz 1988’deki Türkiye ziyaretinde Cumhurbaşkanı General Kenan Evren’le görüşmüş ve Hindistan Devlet Başkanı adına onu

Hindistan'a davet etmiştir. Özal Hükümetinin de bu tür bir davete hazır olması nedeniyle Cumhurbaşkanı Evren, Başbakan Rajiv Gandhi ile görüşmesi esnasında teklifi hemen kabul etmiştir. Başbakan Turgut Özal'ın Pakistan'ı ziyaret etmeyi beklediği ancak bunu gerçekleştiremediği görülmüyordu. Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Hindistan ziyareti, General Evren'in 16 Şubat 1989'daki Pakistan ziyaretinin hemen ardından gerçekleşmiştir. Pakistan ziyaretinde Evren, Hindistan'la bağlarını güçlendirme çalışmalarının Türk-Pakistan ilişkilerini etkilemeyeceğini ifade etmiştir. Evren, yeni bir eğilim olan Hindistan ve Pakistan arasındaki ilişkileri normalleştirme çalışmalarını takdir etmiş ve Türkiye ile ilişkilerinde "bunu yeni bir dönemin başlangıcı olarak görmek" istediklerini söylemiştir. Kilit nedenlerden biri olan Keşmir meselesi, Türkiye'nin İKÖ'deki rolü ve özellikle İKÖ Temas Grubu üyesi olması Hindistan'ın Türkiye'yi şiddetle ilk dönemlerdeki Pakistancı eğilimlerinden uzaklaştırmak istemesinin nedenleridir. 1980 askeri darbesini yapan ve 1982'deki seçimlerle Cumhurbaşkanı olan 71 yaşındaki Türk Cumhurbaşkanı Evren, laik görüşleriyle tanınırdı. Evren, Turgut Özal'ın Anavatan Partisi'ne meydan okuyarak aşırı İslamcılığa karşı sert bir tavır takınmıştır. Elbette Cumhurbaşkanı'nın 1988'de aşırı İslamcıların Bakan olarak atanmasını reddetmesi üzerine Özal'ın kendi partisi içerisinde gürültüler kopmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı'nı iki yıllık kampüslerde "kız öğrencilerin türban takma yasağını kaldırma hareketini" de engellemiştir. Kenan Evren'in beş günlük Hindistan ziyareti 22 Şubat'ta başlamıştır. Evren, Hindistan'a ulaştığında, Hintli liderlere ülkesinin Pakistan'la olan samimi ilişkilerinin, özgürlük hareketi geleneğini paylaştığını Hindistan'la olan yakın bağlarını etkilemeyeceğini söylemiştir.

Türkiye'nin Bağılantısızlar Hareketi'ne üye olmadığı ve askeri işbirliğine üye olduğu halde, Hindistan gibi Bağılantısızlar Hareketi ülkeleriyle her zaman iyi ilişkilerde bulunduğu ifade edilmiştir. Pakistan Başbakanı Benazir Butto ile olan görüşmelerinin ardından, İslamabat'ın Hindistan'la ilişkilerini geliştirmeyi istediği izlenimine kapıldığını belirtmiştir. Rajiv Gandhi'nin son Pakistan ziyaretinin, Hindistan ve Pakistan ilişkilerinde olumlu bir etki bıraktığına işaret etmiştir. İran, Türkiye ve Pakistan'ı kapsayan Bölgesel İşbirliği Teşkilatı(RCD)'nın sadece üç ülke arasındaki ekonomik ilişkileri teşvik etmeyi amaçladığını açıklamıştır. Hindistan Başbakanına Kıbrıs meselesini özetlemiş ve BM Genel Sekreterliği görevi çerçevesinde devam eden Kıbrıs Türkleri ve Kıbrıs Rumları liderlerinin görüşmelerinin, Kıbrıs'ta her iki tarafın siyasi eşitliğine dayalı iki toplumlu ve iki bölgeci bir federasyonun kurulmasına yol açacağını umduklarını belirtmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'la ilişkilerde Hindistan'ı uygun bir aracı olarak gördüğü açıkça ortaya çıkmıştır.

Başbakan Rajiv Gandhi, Hindistan'ın Türk Cumhurbaşkanı'nın değerlendirmelerini paylaştığını söylemiş ve Hindistan ile Pakistan'ın birbirlerinin

nükleer tesislerine saldırmayacağına dair anlaşmayı da içeren önemli anlaşmalar yaptığına dikkat çekmiştir. Hint-Türk ilişkileri hakkında, her iki taraf da 1986'da Başbakan Turgut Özal'ın Hindistan ziyaretinin ve 1988'de Rajiv'in Türkiye ziyaretinin ilişkileri büyük oranda pekiştirdiğine dikkat çekmiştir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gereken alan olduğu kabul edilmiştir.

Böylece, bu ziyaretlerle birlikte Türkiye ve Hindistan arasında üst düzeyde değiş-tokuş yenilenmiş ve eski Soğuk Savaş manzarası yerini yavaş yavaş ekonomik çıkarların ülkeleri daha büyük etkileşime yönelttiği yeni küresel gerçeklere bırakmıştır. Hem Hindistan hem Türkiye paylaşacak daha çok ortak şeylerinin olduğunu keşfetmiş ve içinde bulundukları farklı blokların liderleriyle ilişkilerindeki sınırlamaları görmüşlerdir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi bu bağları yeniden yapılandırmalarına imkân tanımıştır. Her iki ülke de daha fazla rakip kamplarda yer almalarına gerek olmadıkları bir dünyada ilişkilerinin nasıl olabileceğine bakma fırsatı yakalamışlardır.

Türkiye'nin, Ağustos 1991'de İstanbul'da gerçekleşen 20. İKÖ Dışışleri Bakanları Toplantısı'ndaki duruşunun yanında İKÖ Temas Grubu üyesi olarak Babri Mashid'deki ve Keşmir meselesindeki duruşu nedeniyle siyasi bağlarda bazı soğumalar görülse de ilişkilerde giderek bir gelişme görülmüştür.

Hindistan Dışışleri Bakanı 17 Mart 1992'de Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Türk meslektaşları Özdem Sanberk'le buluşarak, ayrı ayrı heyetlerinin yardımıyla o sabah iki saatlik bir görüşme yapmıştır. Görüşmeler Dışışleri Bakanları seviyesindeki düzenli görüşmelerin bir parçası olmakla birlikte 1987'de K. P. S. Menon'un Ankara'ya gitmesinden itibaren devam etmekteydi. Her iki taraf da ikili ilişkileri derinlemesine gözden geçirmişlerdir. Daha güçlü bir ikili ilişki kurmalarının her iki ülkenin de yararına olduğunu kabul etmişlerdir. Hindistan Dışışleri Bakanı, Türk heyetine BM'deki son gelişmeler bağlamında Hindistan'ın Güvenlik Konseyi'ndeki rolü ve bu örgütü demokratikleştirme çabaları hakkında bilgilendirmede bulunmuştur. Ayrıca Türk tarafına Batı ülkeleriyle, Çin ve Pakistan'la ilişkilerimizdeki gelişmeler anlatılmıştır. Pakistan'ın Pancap, Jammu ve Keşmir'e müdahalesi üzerine kaygılar iletilmiş ve Türk tarafına İKÖ'deki duruşlarının belki de ilgili her detayı göz önünde bulundurmadığı gösterilmiştir. Türklerin gelecekte temelde gerçek durumları daha objektif ve realist bir bakış açısıyla görebileceklerini umdukları ifade edilmiştir.

Ayrıca, Hint ve Türk tarafı dünyanın çeşitli bölgelerinde giderek büyüyen terör tehdidi konusundaki kaygılarını ifade etmişler ve terörizmin, insanoğlunun en önemli hakkı olan yaşama hakkını ihlal ettiği görüşünü paylaşmışlardır.

Her iki taraf da, insan haklarını savunma amacıyla görünse bile, ilgili ülkelerin içişlerine müdahalenin terörizmi teşvik etme ve dahası ülkelerindeki durumu yozlaştırma etkisine sahip olduğu görüşüne katılmışlardır. Kendi bölgelerindeki gelişmeler bağlamında, her iki taraf da birbirlerinin içişlerine karışmama, toprak bütünlüğüne saygı gösterme ve sınırlarına tecavüz etmeme ilkeleri temelinde devletlerarasındaki farklılıkların çözülmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır.

İlişkilerdeki Sürdürülebilir Gelişme

Dr. Shankar Dayal Sharma, 16–19 Temmuz 1993'te Türkiye'yi ziyaret eden ilk Hintli Başkan olmuştur. Eşi Smt Vimla Sharma, Dış İlişkilerden Sorumlu Devlet Bakanı Bakan R. L. Bhatia ve diğerlerinin de içinde bulunduğu bir heyetle gelen Dr. Sharma, Türkiye'de bulunduğu esnada Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Başbakan Prof. Dr. Tansu Çiller, Başbakan Yardımcısı ve diğer bürokratlarla görüşmüştür. Hindistan Başkanı, İstanbul'da Türkiye'nin önde gelen iş adamlarıyla da görüşmüş ve ikili ilişkilerin nasıl daha fazla yoğunlaştırılabileceğine dair samimi bir görüş alışverişinde bulunmuştur. R. L. Bhatia, Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'le uluslararası meseleler ve iki ülkenin dışişleri bakanlıkları arasında daha yakın işbirliği konuları çerçevesinde geniş çaplı görüşmeler yapmıştır. Her iki ülkenin de BM'de terörizm konusundaki kararlarda yakın bir işbirliği içerisine girmeleri ilginç bir noktadır. Uluslararası forumlarda da yakın işbirliği anlayışına varılmıştır.

Bir Başka Başkanlık Gezisi

Geri planda bunlar olurken, Başkan Shankar Dayal Sharma ve Başbakan P.V. Narashimha Rao'nun davetiyle Ocak 1995'te Süleyman Demirel de Hindistan'ı ziyaret etmiştir. Demirel, Hindistan Başkanı Shankar Dayal Sharma'nın 1993 Temmuzundaki ziyaretine karşılık vermiş oluyordu.

Demirel'in, Hindistan'ın Özal'ı davetine üzüntüsünü belirtmesi ve Özal'ın davetine karşı olması daha çok Hindistan ile Türkiye'yi birleştiren pek çok nedenden birine dayanıyordu – demokrasiye olan ortak bağlılık, her ne kadar Türkiye'de ordu, sivil hükümeti pek çok kez desteklemiş olsa da.

Rajiv Gandhi'nin Özal'la görüşmesinde, Ankara ve Yeni Delhi arasındaki farklılıkları azaltmak amacıyla, Türkiye'nin BM'de Keşmir konusunda görüş bildirmekten vazgeçmesine zımnen karar verilmiştir. Bunun karşılığında, Hindistan, Kıbrıs konusunda, Türkiye'ye karşı alınan BM kararlarında, her ne kadar lehte oy kullansa da, destek ve lobi olmaya devam etmeyecekti. Pakistan'ın Türkiye'ye daha yakın olmasının ana sebeplerinden birisi de, Hindistan'ın Bosna, Çeçenistan ve Kıbrıs gibi Türkiye'nin dış politika çıkarlarının

merkezini oluşturan İslami meselelerde farklı bir yaklaşım sergilemesiydi. Demirel'in Hindistan ziyareti, Türkiye'nin Hindistan'ın İslami meselelere duyar-sız olmasından kaynaklanan sıkıntılarını gidermede emsalsiz bir fırsat sunuyordu. 1974'te Kuzey Kıbrıs'a saldırısı ve işgalinden beri Türkiye'nin izole edilmesi ve İslamabad'ın Kıbrıslı Müslüman Türklerin ilan ettikleri Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımasıyla Pakistan (belki de) Türkiye'nin tek sadık destekçisi olarak kalmıştı. Demirel, her iki ülkenin de ortak tecrübeye sahip olduğu terörizm ve İslami radikalizmin, Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu iki ana tehdit olduğunu söylemiştir. Bu değişen koşullarda Hindistan artık kendi kaderini kendi belirlemek isteyen ve bu hedefe ulaşmak için şiddet kullanan Kürt gruplara daha az sempati duyuyordu. İslami uyanış konusu olarak, Kemalizmin dini olmayan prensipleri üzerine kurulmuş olan laik bir ülkenin radikal güçler tarafından ayağının kaydırılmaya çalışılması ise ancak esefle kınanabilirdi. Türkiye'nin Pakistancı eğiliminin anlaşılabilir olmayacağı senaryoda, Demirel, dini uyanışı destekleyen hiçbir ülkenin bu meseleyi uzun süre kendi sınırlarından uzak tutamayacağını öğrenmek zorundaydı.

Gelişen Hint-Türk bağlarına rağmen, Türkiye, Keşmir konusunda her anlamda Pakistan'ı destekliyordu. İKÖ'deki meselelerde de Pakistan'ı desteklemeye devam ediyordu. İKÖ Temas Grubunun üyesi olarak genelde Pakistan'ı destekleme çerçevesinde, Keşmir konusunda uzlaşma konusunda Hindistan'a baskı yapılmasına karar verildi. Bu durum, Hindistan'ın, Türkiye'nin kendisine yönelik niyetleri konusundaki bakış açısını etkilemiştir. İnsan hakları, silahsızlanma ve Keşmir gibi diğer konularda Türkiye ve Hindistan arasında bazı farklılıklar bulunmaktaydı. Bu kez söz konusu faktörler göz ardı edilemezdi. Hindistan Dışişleri Bakanı JN Dixit'e göre:

“Türkiye ve İran'la ilişkiler kurmak, özellikle Pakistan'ın Hindistan'ın Müslümanlara ve Müslüman ülkelere yönelik politikalarını düşmanca yorumlaması nedeniyle, olumsuz baskılara maruz kalan Müslüman ülkelerle ilişkimizin bütün örneklerini saptamak için 1990'un başından beri dış politikamızda odaklandığımız çalışma olmuştur.”

“Türkiye ile ilişkilerin önemi sadece bu bağlamda değildir, ayrıca başka sebepler de vardır.” Avrupa-Asya topraklarının kuzey-merkezi eksenindeki jeostratejik konumu Hindistan'ın ilgisini çekmesinde önemli bir rol oynuyordu. Türkiye, Hindistan'a Avrupa, Kafkaslar, Batı Asya ve Orta Asya Cumhuriyetleri için bir geçiş sağlamakla birlikte, İslami özelliklerine rağmen modern ve laik bir ülkedir. Hindistan'ın olduğu gibi, Türkiye de Cezayir, Mısır ve Fas gibi ülkelerle birlikte aşırı dincilik tehdidiyle karşı karşıya idi. Hem Hindistan hem Türkiye kendi ekonomilerini modernleştirmeye ve liberalleştirmeye çalış-

şıyorlardı. Bu nedenle, pozitif etkileşim için potansiyeller mevcuttu. Bu da Cumhurbaşkanı Demirel'in Hindistan ziyaretinin ardında yatan mantıktı.

Demirel, Hindistan Sanayi ve Ticaret Odaları Federasyonu tarafından düzenlenen işadamları toplantısında, APEC, NAFTA ve AB gibi bölgesel ticaret blokları tarafından açılan yeni piyasaları ortaklaşa sömürebileceklerini söylemiştir. Burada belirtmeliyiz ki; Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümünden önce, 1993 Haziranı'na kadar Başbakanı ve Demirel'in de Başbakan olarak mirasçısı Tansu Çiller'di.

Türkiye'nin çoğunluğu Müslümanlardan oluşan bir ülke olmasına rağmen, ümitsizce laik karakterini sürdürme çabaları, Hindistan'da da benzer şekilde Hindular ve Müslümanlar arasındaki radikal güçleri ümitsizce dizginleme teşebbüslerinde yankı bulmuştur. Batı'nın gözüne girme hevesi ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı devam etmiş ve Türkiye, coğrafi anlamda bir Asya ülkesi olmasına rağmen, iki kıta arasındaki eksen olarak kendine has durumu nedeniyle AB'ye girmek için uzun süre beklemiştir. Fakat Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve sınırları içerisindeki Kürt isyanının devam etmesi sonucunda, Türkiye, komşu İslami Diasporası yerine ilgisini giderek doğuya doğru yönlendirmiştir.

Yeniden Kıbrıs Çekişmesi

24 Mart 1995'te Kıbrıs Dışişleri Bakanı Vaniş Markides dört günlüğüne Hindistan'a ziyarette bulunmuş ve Hindistan ile Kıbrıs arasındaki güçlü ikili ilişkilere dikkat çekmiştir. Kıbrıs, Keşmir meselesinde Hindistan'ı desteklerken, Hindistan'ın da 1974'ten beri Türk işgali altında kalan Kıbrıs'ı desteklediği herkesçe bilinmektedir. Üst düzey ziyaretlerinin ardından Hindistan ve Türkiye arasında gelişen işbirliği, Hindistan ve Türkiye arasındaki olası değişim, Kıbrıs'ı endişelendirmiştir. Türkiye ve Hindistan yakın dost olacaklar, Hindistan, Kıbrıs'a desteğini kesecek ve karşılığında Türkiye de Keşmir konusunda kayıtsız kalacaktı. Markides, 21 yıl sonra "Kıbrıs meselesinde tam bir kördüğüm var" demiş ve şunları eklemiştir:

"Türkiye, Kıbrıs'tan kuvvetlerini çekmesini isteyen BM Güvenlik Konseyi kararlarını uygulamayı reddediyor. Türkiye işgali altındaki topraklardaki nüfusun yaklaşık yüzde 82'sini oluşturan Kıbrıs Rumları, mülteci haline geldi. Yavaş yavaş bir Türk bölümü yaratmak için evlerinden uzaklaştırılıyorlar. BM kararları bu mültecilerin geri dönmelerini söylüyor ve Kıbrıs meselesine tek hâkimiyetli, tek uluslararası kişiliğe ve halkı için tek vatandaşlığa yönelik bir çözüm sağlıyor."

Gelişen Hint-Türk ilişkileri ve özellikle Hindistan'ın Kıbrıs konusunda Türkiye'yi eleştirmekten vazgeçme kararı neden olmayabilir, ancak çoğu göz-

lemci Türkiye'nin Kıbrıs'la ilişkilerinde açıkça kavgacı olduğunu gözlemlemiştir. Son olarak Türkiye, eğer Kıbrıs, AB'ye katılırsa işgal ettiği kuzey bölümünü ilhak edeceği tehdidinde bulunmuştur. Burada Kıbrıs'ın tam üyelikten bir önceki basamakta olduğunu, yani zaten Gümrük Birliği'nin AB'nin bir parçası olduğunu vurgulamak gerekir. Bu durum Türkiye için gerçekten can sıkıcıydı, çünkü eğer Kıbrıs AB'ye katılırsa Kıbrıs'ın daha önceki işgali, Avrupa topraklarını işgal etme anlamına gelecekti. Kıbrıs Hükümeti ve Kıbrıs Türkleri arasında çeşitli görüşme turları yapılmış olmasına rağmen, tam bir sonuç üretilenmemiştir. Markides: "Onlar (Türkiye) çok söz verdiler ama Kıbrıs geleneklerini yıkmaya ve işgal etmeye devam ederken, hiçbir adım atmadılar. Ülkelerinden Türk insanları getiriyorlar ve işgal ettikleri bölgelere taşınmalarını sağlıyorlar. Kıbrıslı Türklerin üçte biri zaten oradan göç ettiler." Kıbrıs'ın Türkiye ile konuşmak istediğini ama onların bunu yapmayı reddettiğini söylüyor.

İlk Üst Düzey Askeri Ziyaret

11 Ocak 1996'da Türk Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı beş günlük ziyaret için Hindistan'a gelmiştir. O zamana kadar ki ilk askeri ziyaret olan Türk Genelkurmay Başkanı'nın ziyareti, Türkiye ile Pakistan arasındaki askeri bağlar bakımından önemli bir olay olarak kabul edilir. Karadayı, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve TBMM Sözcüsünün ardından Hindistan'ı ziyaret eden dördüncü üst düzey yöneticidir. Hindistan Dış İlişkiler Bakanı Pranab Mukherjee ve Başbakan PV Narashimo Rao ile görüşmüştür. Türk Genelkurmay Başkanı ziyaretinde Mukherjee'ye: "Türkiye, Hindistan'ı dev bir potansiyele sahip küresel bir güç olarak kabul ediyor ve bundan böyle Ankara, Hindistan'la ilişkilerine öncelik verecek" demiştir. Dış İlişkiler Bakanlığı bürokratları Karadayı'nın açıklamalarını önemli kabul etmiş ve Türk siyasetindeki ordunun baskın rolünü ortaya koymuştur.

1982'de değiştirilen Türk anayasası, çoğulculuk ve laiklik prensiplerini teminat altına almak için orduyu yetkilendirmiştir. Bu ilkeler Hint siyasi sistemi için de eşdeğer derecede önemli olduğundan Mukharjee, Karadayı ile ilişkilerinde her demokratik sistemin dengesini bozan terörle mücadelenin önemine değinmiştir. Pek çok gözlemci, 1995 Aralık ayındaki genel seçimlerin, hiçbir partinin çoğunluk olmadığı bir parlamento çıkardığından, İslami uyanış partisi olarak görülen Refah Partisi'nin tek büyük parti olarak çıktığından ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in sonraki hükümeti kurması için çağırdığından beri Karadayı'nın Türk siyasetinde önemli bir rol oynadığına inanmaktadır. Hintli liderlerle görüşmelerinde Karadayı, Türkiye'nin Keşmir ve Kıbrıs konusunda Hindistan'la farklılıklarının önemsizliğine işaret etmektedir. İlginç

olan Türkiye’de Keşmir konusunda az da olsa bir kayma olmasıdır. Oylamanın değil, görüş birliğinin şart olduğu İKÖ toplantılarında Pakistan’la başbaşa gitmeye devam etmesine rağmen, 1995’teki BM Genel Kurulu oturumu süresince Türkiye, önceki yılların aksine Keşmir’den bahsetmekten tamamen kaçınmıştır.

Hint-Türk ilişkilerini pekiştirmek için Türk Savunma Bakanı üst düzey bir heyetle Hindistan’ı ziyaret etmiştir. Türkiye’deki Savunma Üretimi Komplekslerinin başındakiler, her iki taraf için de kullanışlı olacak araçların üretiminde Hint Savunma birimleriyle işbirliği yapmaya ilgi göstermişlerdir. Hindistan Savunma Endüstrisi’nin yeterlilik ve gelişmişlik seviyesine hayranlıklarını ifade etmişler ve çeşitli araçların bazılarının ihracında, bazılarının ise üretilmesinde işbirliği ve birleşme alanı olduğunu duyumsamışlardır. Hindistan donanmasının iki gemisi Kasım 1996’da Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Aralık 1997’nin üçüncü haftası ise Türkiye’den bir Savunma Endüstrisi Heyeti Hindistan’ı ziyaret etmiştir. Diğer toplantılardan farklı olarak Heyet, Savunma Bakanı ile görüşmüştür. Mayıs 1998’de de Hindistan Savunma Endüstrisi Heyeti, Türkiye’yi ziyaret etmiş ve sonrasında 1998 Haziranı’nda Hindistan Ulusal Geliştirme Kompleksi’nden bir başka heyet, Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Bir diğer iade-i ziyaret ise Hindistan Cumhurbaşkanı’nın 1993’teki ziyaretinden hemen sonra, Hindistan Savunma Bakanı Mallikarjun’un savunma işbirliğini güçlendirme çabalarını devam ettirmek için Eylül 1993’ta Türkiye’yi ziyaret etmesiyle gerçekleşmiştir. Türkiye Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri General Cumhur Asparuk, 6–12 Kasım 2000 tarihlerinde Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Asparuk, Savunma Bakanı ile görüşmüş ve ayrıca Ulusal Güvenlik Danışmanı Brajesh Mishra, Hindistan Milli Güvenlik Konseyi Sekreteri, Dışişleri Bakanlığı Sekreteri ve Genelkurmay Başkanı ile de görüşmelerde bulunmuştur.

Ulusal Savunma Koleji’nden bir takım ülkeyi tanıdık kılma turu için 26 Mayıs–1 Haziran 2001 tarihlerinde Türkiye’yi ziyarette bulunmuştur. Milli güvenlik Danışmanı Vekili Satish Chandra başkanlığında Milli Güvenlik Konseyi Sekreteryası Heyeti, 2002 Eylülü’nde Türkiye’ye gelmiş ve güvenlik konularında uzman bürokratlarla yoğun danışma toplantıları yapmışlardır.

Laik Türkiye’de İslami Parti’nin Ortaya Çıkması

Daha önce de belirtildiği gibi Aralık 1995’teki genel seçimlerde Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi 550 kişilik Meclis’te 160 sandalye (oyların % 22’si) kazanarak bu seçimlerden en büyük parti olarak çıkmış ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de hükümeti kurma görevini Erbakan’a vermiştir. Refah Partisi bazı kesimler tarafından İslamcı bir parti olarak görül-

düğünden, diğer partilerden hiçbiri, Türk askeri kuvvetleri, laik elit kesim, iş ve sanayi dünyasından gelen baskı sebebiyle RP ile koalisyon hükümeti kurmak istememiştir.

Türkiye’de ordunun diğer zamanlarda sivil hükümetlere karışırken, 1960 ve 1970’te ise hükümetleri düşürdüğünü belirtmek gerekir. Ordu, kendisini ulusal güvenliğin ve Türk çoğulcu laik rejiminin bekçisi olarak görmektedir. Bu nedenle, her yıl askeriyedeki dini eğilimlere veya bağlantılara sahip olmasından şüphelendiği kişileri uzaklaştırarak, bünyesindeki temizleme işlemini gerçekleştiriyordu. Ayrıca Türkiye, ABD’nin yakın dostu, NATO, AGİT, Avrupa Konseyi ve 1 Ocak 1996’dan itibaren Avrupa Gümrük Birliği üyesiydi. Nihayetinde Temmuz 1996’da Erbakan’ın Refah Partisi, Tansu Çiller’in Doğru Yol Partisi (DYP) ile anlaşarak bir koalisyon hükümeti kurabilmiştir. Düzenlemeye göre, Necmettin Erbakan’ın Başbakan, Tansu Çiller’in Başbakan Yardımcısı, iki yılın ardından ise Tansu Çiller Başbakan olması hususunda anlaşmaya varılmıştır. Erbakan’ın Refah Partisi, Türk anayasasının belli başlı laik parametreleri çerçevesinde, laikliğe, ordunun siyasi sistemdeki rolüne, anlayışına ve Batı’yla yakın ilişkilere saygılı hareket edeceği konusunda anlaşmak zorunda kalmıştır. Savunma, İçişleri, Dışişleri ve Eğitim gibi kritik bakanlıklar Tansu Çiller’in partisine verilmiştir.

Seçim kampanyaları sırasında Erbakan’ın açıkça, eğer iktidara gelirse Türkiye’yi NATO’dan ve Avrupa Birliği’yle Gümrük Birliği’nden çıkaracağını ve diğer meseler yanında İsrail’le savunma alanındaki işbirliğini iptal edeceğini ifade ettiğini de belirtmek gerekir. Erbakan, islami destek dalgasıyla iktidara gelmesine rağmen, 1970’lerde Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit’in başkanlıkları döneminde Başbakan Yardımcısı olarak görev yapmış, pragmatik ve kıdemli bir siyasetçiydi. Bir kez iktidara gelince, Erbakan ana meselelerdeki geniş görüşbirliğiyle geri çekilmeye karar vermiştir. Türk Milli Güvenlik Konseyi’nde (ordunun yer aldığı) eğitim ve siyasette dinin etkisini azaltacak olan tedbirlere katılmıştır.

Özal’ın Anavatan Partisi-ANAP artık Yılmaz’ın liderliğindeydi ve Tansu Çiller ve Doğru Yol Partisi’ni uzaklaştırmak için Erbakan’ın Refah Partisi’ne katılmaya bile hazırды. Ekonomiyi döndürebilmek amacıyla ABD eğitimli gurbeçli Türkleri kullanan Turgut Özal’ın partisine karşı koymak amacıyla, Demirel, Başbakan Tansu Çiller gibi bir vekil istemiştir ama hiçbir zaman ona ülkenin Kürt sorununa çözüm bulması veya reformlar yapmasına izin vermemiştir. Askeri kuvvetler de ona karşıydı ancak Eylül 1995’e kadar görevine devam etmiştir. Sonunda Necmettin Erbakan 1997’de ordu güçlerince, başbakanlıktan istifa etmek zorunda bırakılmıştır.

Hint Başkanlık Ziyareti

Hindistan Başkanı K.R. Narayanan, 17 Eylül 1998’de Almanya, Portekiz ve Lüksemburg’u da kapsayan Avrupa turunun bir parçası olarak Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’le üç buçuk saat süren bir toplantı yapmış ve ardından bir basın konferansı düzenlemiştir. Demirel, Hindistan’ın Keşmir meselesinin Pakistanla karşılıklı olarak çözülmesi gerektiği duruşuna desteğini açıkça ortaya koymuştur. Meselenin 30 yılı aşkıncıdır çözümsüz kaldığını ve halkların iyiliği için iki ülke arasında karşılıklı olarak çözülmesi gerektiğini söylemiştir. Eğer iki taraflı çözüm sağlanmazsa meselenin çözülmemiş kalacağını belirtmiştir. Ayrıca Keşmir meselesinin bu kapsamda yapılan anlaşmalara saygılı olmak kaydıyla, uluslararası meşruluğa dayalı barışçıl bir çözüme ulaşması gerektiğini eklemiştir.

The Hindu’ya cevaben önceki yazılı mesajında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel “Keşmir sorununun görüşmeler yoluyla ve uluslararası meşruluğa dayalı çözülmesi gerektiğine inanıyoruz” demiştir. “Hem Hindistanlı hem de Pakistanlı arkadaşlarımıza Keşmir meselesini görüşmeler yoluyla ve barışçıl bir şekilde çözmeleri gerektiğini, “uluslararası meşruluğu tanıyarak, Hindistan ve Pakistan’ın sorunu iki taraflı çözmesi gerektiğini söylüyoruz.” “Uluslararası meşruluk” bilinci Türk diplomatların, Keşmir meselesi için icat ettiği bir ifade kodudur. Kasten belirsiz bırakılan bir ifadedir ancak Keşmir meselesinin, uluslararası hukuka uygun bir şekilde çözülmesini önermektedir. Simla Anlaşması uluslararası hukukta geçerli kılındığından beri – 1940’ların sonunda Keşmir üzerindeki BM Güvenlik Konseyi Kararları-, Türkiye’nin 1972 Simla Anlaşması’nın öngördüğü çözüme karşı olduğu söylenemez. Benzer şekilde, Türkiye’nin BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayalı Keşmir meselesi çözümlerine karşı olduğu da söylenemez. Belirsiz “uluslararası meşruluk” ifadesi ile Türkiye kendini Simla Paktı’nı mı yoksa BM Güvenlik Konseyi kararlarını mı desteklediğini belirtme sorunundan çekinmekteydi.

Hindistan için önemli olan, Türkiye’nin Pakistan’ın diplomatik bir şekilde Keşmir sorununu İKÖ, BM ve diğer uluslararası forumlarla çok taraflı yapma çabalarının aksine iki taraflı olmasını desteklemesiydi. Türk Cumhurbaşkanı, hem Hindistan’ın hem de Pakistan’ın Türkiye’nin dostu olduğunu ve bundan dolayı Keşmir meselesinin çözümünün hem Hint hem de Pakistan halkının yararına olacağını söylemiştir.

Aynı zamanda Başkan K. R. Narayanan, Hindistan’ın uluslararası terörizmin kökünü kazımak için Türkiye’yi ve uluslararası toplumu destekleyeceğine söz vermiştir. Ayrıca, dünyanın pek çok bölgesinde terörizm adı altında masum insanların acı çekmesine, ulusların ve toplumların istikrarsızlığına yol açan yeni ve gizli bir tehdidin ortaya çıktığını söylemiştir. “Bu felaketin kökü-

nü kazımak için Türkiye ve uluslararası toplumla ortaklık kurmaya hazırız” diye eklemiştir. Hindistan’ın nükleer politikasına atıfta bulunarak, “Hindistan her zamanki gayretiyle barış ve silahsızlanma amacındadır. Birkaç gücün elinde olan nükleer silah tekeli, dünyada barış ve eşitliğin yararına olamaz.” demiştir. Hindistan’ın nükleer denemelere devamı için tek taraflı bir moratoryum ilan ettiğini ve bu silahları ilk kullananların kendileri olmayacaklarını söylemiştir. Bu silahların kullanılmaması ve ayrımcılık yapılmadan imha edilmesini garanti eden herhangi bir düzenleme ve anlaşmaya katılmak istediklerini yinelemiştir.

Hindistan’ın komşularıyla barış ve işbirliği içinde yaşamanın temel politikası ve ilk önceliği olduğunu söyleyerek, “bütün engellemelere rağmen bu politikaya sıkı sıkı yapıştık ve gelişime ve düzeni bizim kaderimizle çarpıklık gösteren bütün Güney Asya ülkeleriyle ilişkilerimizi geliştirmek için girişimler başlattık” demiştir. Hindistan’ın ekonomik gelişiminin geniş bir şekilde ele alındığı araştırmada, Hindistan’ın en önemli başarılarından biri, 1 milyardan fazla nüfusuyla Hindistan’ın yiyecek ihtiyacında kendine yeterli olmasını sağlayan yeşil devrimin olduğunu söylemiştir.

Türkiye’nin Keşmir konusundaki duruşuyla karşılaştırıldığında, Demirel, Afganistan konusundaki açıklamalarında daha açık sözlü olmuştur. “Afganistan sorununun askeri yöntemlerle çözülemeyeceğine dair inancımız büyüktür.” Uzun ömürlü barış ve istikrar, bir ülkeye ancak bütün etnik grupların katılımıyla ortaya çıkan geniş eksenli bir hükümetle sağlanabilir. “Ne yazık ki, Taliban hala ülkenin her tarafını güçle kontrol altında tutabileceğine inanıyor. Ateşkes imzalamak ve Afganlar arasında bir diyalog süreci başlatmanın, onların en büyük çıkarı olduğuna ikna edilmesi gerekiyor.” demiştir. Türkiye’nin Afganistan’da devam eden olaylardan dolayı endişe duyduğunu ve bölgede istikrarsızlık istemediğini belirtmiştir. Hindistan Devlet Başkanı Afganistan’daki durum konusunda Türk meslektaşının görüşlerine katılmıştır.

İlginç bir şekilde Türk Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Hindistan’ın 1998 Temmuz’unda nükleer denemelerde bulunmasında ifade ettiği kaygıları yinelemiş ve eklemiştir: “Denemelerin gerekliliğine inanan kimselerin olduğunu sanmıyorum.” İlginç bir diğer nokta ise, Hint Başkanı Narayanan’ı kabulünden önce The Hindu ile röportajında Demirel’in şunları söylemesidir:

“Çok önemli bir misafir olarak Narayanan’la görüşmeyi bekliyorum. Ziyaretinin iki ülke arasındaki ilişkilere güç katacağını düşünüyorum. Türkiye, büyük ve dost bir ülke olarak Hindistan’la her alanda işbirliği yapmak istiyor. Hindistan’ı geliştirme ve sorunlarını çözme çabalarında Hint halkına bol şanslar ve başarılar diliyorum.”

Ziyaretin arka planında Temmuz 1998’de Hindistan’ın nükleer denemeler yaptığı ve ABD’nin eleştirilerde bulunduğu ve Hindistan’a müteakip yaptırımlar uygulandığı bir dönemde gerçekleştiğini belirtmek gerekir. A. B. Vajpayee başkanlığındaki NDA koalisyonu ve seçmenlerinin çekişmesi gerilimi ve baskısından kaynaklanan siyasi istikrarsızlık da göz önünde bulundurulmalıdır.

Tekrar Afgan Meselesi

11 Kasım 1999’da Türkiye’nin Afganistan’daki özel elçisi Aydemir Erman, Hindistan ve Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik bağları derinleştirmek için düzenli çabaların bir parçası olarak Afganistan’daki gelişmeleri konuşmak için Hindistan’a gelmiştir. Her ikisi de Afganistan’da Taliban’ın kurduğu düzene siyasi bir alternatifiin gerek olduğunu kabul etmiştir. Hindistan, Taliban’ın Pakistan destekli saldırılarıyla savaşıan Afgan direnişçilerinin kilit kısmını etkilemede Türkiye’nin özel bir rol oynayabileceğini düşünüyordu. “Türkiye, etnik gruplar ve Türk neslinin olduğu ülkelerde dikkate değer bir etkiye sahip. Bu, özellikle Özbekler ve Türkmenler anlamına geliyor.”

Taliban’ın Mesut Ahmet Şah’ın Kuzey İttifakı’nı Afganistan’ın Özbekistan’la kuzey sınırındaki Mezar-ı Şerif’inde istila ettiğinde, bir Özbek olan, Özbek Afgan savaş lordu General Abdül Raşit Dostum’un Türkiye’ye kaçması ilginç bir noktadır. Uzun bir süre Türkiye’nin en yakın Afgan dostu General Raşit Dostum olmuştur. Türkiye de Hindistan da geçmişte Afganistan, terörizm ve uyuşturucu ticareti konularında birbirleriyle düzenli olarak irtibatlarda bulunuyorlardı. Her iki taraf da bağları güçlendirmek için özel bir ehemmiyet verilmesinin bilincindeydi. Türkiye sol kanat unsurlarını içerirken, artık Kafkaslar, Dağıstan, Çeçenistan, Orta Asya Cumhuriyetleri ve tabiki Batı Asya bölgesinde yer alan komşularındaki bölgelerden gelen İslami grupların gölgelerini daha çok hissetmeye başlamıştı. Türkiye, dini uyanış fikirlerinin yayılması ve dolayısıyla laik bir toplum kurmak için gösterdikleri çabaların ayağının kaydırılmasına karşı aşırı hassastı.

Pakistan Artık Etken Değil

Hindistan ile siyasi ve ekonomik ilişkileri pekiştirmek için Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit, 31 Mart–2 Nisan 2000 tarihlerinde üç günlüğüne Hindistan’ı ziyarette bulunmuştur. Ecevit’in ziyareti sırasında, Hindistan ile Türkiye’nin aralarında tarım konusunda işbirliği de dahil olmak üzere üç anlaşma imzalanmıştır. İki ülkenin Dışişleri Bakanlıkları arasında siyasi danışma mekanizması kuran Ortak Niyet Beyanı imzalanmıştır. İki ülke arasındaki kültürel değişim programını genişleten bir diğer Ortak Niyet Beyanı da

Hindistan Başbakanı A. B. Vajpayee ve Bülent Ecevit'in huzurunda imzalanmıştır. Türk İnşaat Firmalarının temsilcilerinden oluşan bir heyet de Türk Başbakanına 2000 yılındaki Hindistan ziyaretinde eşlik etmiştir. Bir diğer Türk Altyapı Heyeti, Ekim 2000'de danışma sürecini ilerletmek amacıyla Hindistan'ı ziyaret etmiştir. Bunun ardından, iki Türk firması, LIMAK ve STFA, Hindistan'da otoyol inşası projelerini başlatmıştır.

Ecevit için düzenlenen ziyafette, Vajpayee, Hindistan ve Türkiye'nin "fanatikliği, bağnazlığı ve hoşgörüsüzlüğü de gören bu dönemde ve bölgede, demokrasi ve laikliğin koruyucusu olduğunu" söylemiştir. Her iki ülkenin de, bu değerleri dünyanın çeşitli bölgelerinde sesini yükseltmeye başlayan terörizm tehditinden koruma sorumluluğunu paylaştıklarını vurgulamıştır. Sınırlararası terörizmi, masum insanların acı çekmesine neden olan "günümüzün yeni tehdidi" olarak adlandırarak, uluslararası terörizmin birleşmiş ve kararlı bir şekilde karşılanmasını, aksi takdirde çoğulcu toplumların düzenine zarar vereceğini vurgulamıştır.

Hindistan Başbakanı A. B. Vajpayee ekonomik ve ticari işbirliğinin günde yüksek bir yer tutmasının gerektiğini, çünkü bu tür bağları daha da güçlendirmek için pek kullanışlı olmayan dikkate değer bir potansiyel olduğunu söylemiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel'in 1995'teki ziyareti esnasında 2000 yılı için ticaret cirosunun 1 milyar dolar olacağını öngördüğünü söylemiştir. "Biz ancak bunun üçte birini gerçekleştirebildik." Başbakan, her iki ülkenin iş ve sanayi devlerine elverişli fırsatları en iyi şekilde kullanmalarını ve çeviklik ile hareket etmelerini söylemiştir. Hindistan, ikili ilişkilerin daha da pekiştirilmesi için yol açacak olan bu ziyarete büyük önem veriyordu. Bir Dışişleri Bakanlığı uzmanının söylemlerine göre, Türkiye'yi, potansiyel bir ortak ve sınırlararası terörizm ve cehalet ile savaşında Hindistan'ın "değerli bir dostu" olarak görüyordu.

Bir uzmana göre:

İslam dünyasıyla ilişki kurmak için Hindistan, Pakistan'ın uzun süredir önemli bir müttefiki olan Türkiye ile yeni bir politik ortaklık kurmaya hazırlanmaktadır. Hindistan ile Türkiye arasındaki anlaşma, önemli İslam ülkelerinin, Pakistan'la olan ilişkilerinin geleneksel önemini yitirmeye başlamasının yanı sıra Hindistan'la ilişkilerine yeni bir önem vermeye başlayacaklarının sinyali olabilir. Pakistan ekonomik anlamda umutsuzca çöken bir durum sergilediği sürece İslamabad'ın büyük İslam ülkeleriyle bağlantılarında ticari içerik çok düşük seviyede olacaktır. Terörizm, istikrarsızlık ve arışılık yanlısı güçler için üreme alanı haline gelen İslamabad'ın Cihad politikalarına karşı İslam dünyasında artan bir ihtiyat oluşmaktadır.

Gelişen Hint-Türk ilişkileri, Pakistan için bir endişe haline gelmektedir. Pakistan, Ecevit'in Hindistan ziyareti öncesinde veya sonrasında Pakistan'a da kısa bir ziyaret yapmasını istemiş ancak Türk Başbakan'ın bunu gerçekleştir-meyi reddettiği bildirilmiştir. Ekim 1999'da Başbakan Navaz Şerif'in sivil hü-kümetinden *askeri bir darbeyle* iktidarı alan Pakistan'ın askeri yöneticisi Ge-neral Pervez Müşerref'in ilk yurtdışı gezisi için Türkiye'yi seçtiğini de bura-da belirtmek gerekir. Ecevit'in Hindistan ile ilgili izlenimlerinden de söz et-mek gerekmektedir. Türk Başbakanı sadece ülkesinde birkaç *darbe* görmüş ve demokratik yapıların tekrar inşasıyla birlikte Türklerin demokrasi, laiklik ve ılımlılığa tekrar bağlı hale gelmeleri konusunda yoğun şekilde çalışmış, çok deneyimli bir politikacı değil, aynı zamanda uzun zamandır Hindistan'ı ziyaret etmek isteyen çok tanınmış bir Hindistan uzmanı ve araştırmacısıdır.

Hürriyet Gazetesi'nin kıdemli yazarlarından Ferai Tunç şöyle söylemekte-dir: "Türk dış politikasında Hindistan ve Pakistan, özellikle uzak olmaları se-bebiyle anahtar bir role sahip değillerdir. Fakat Ecevit'in ziyareti çok büyük bir değişimi temsil etmektedir. Eskiden, Türk liderler öncelikle Pakistan'a, ar-dından Hindistan'a giderlerdi. Bu defa, (Türk) Başbakan Pakistan'a gitmemiş-tir bile." Hindistan bölgede önemli bir ülkedir. Büyük bir pazarı mevcuttur ve Rusya ve Çin'e yakınlığı sebebiyle stratejik olarak önemlidir. Türkiye de bu denklemin bir parçası olmalıdır. Ankara'nın prestijli üniversitesi olan Orta Do-ğu Teknik Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler profesörü olan bir diğer Türk Akademisyen Hüseyin Bağcı şöyle söylemektedir: "Küreselleşen dünyada Hindistan'ı çok önemli bir ekonomik oyuncu olarak görmekteyiz. Terörizmle mücadele gibi daha başka ortak çıkarlar da mevcuttur."

Hindistan'ın küresel anlamdaki önemi deneyimli bir parlamenter ve Türki-ye Büyük Millet Meclisi'nin dış ilişkiler komisyonu başkanı olan Kamran İnan tarafından da vurgulanmıştır: "Yalta düzeninin çökmesinden sonra bölge-sel güç dengelerinin ortaya çıktığını görmekteyiz. ABD bir numaralı güç ol-maya devam edecektir, fakat Çin, Avrupa, Japonya ve Rusya'yı hesaba katma-nız gerekir. Hindistan öne çıkan bir rol oynayacaktır. Kimsenin, en azından Türkiye'nin yok sayamayacağı bir güçtür."

Ancak, aynı zamanda Meclis'teki Pakistan-Türkiye Dosluk Grubu'nun Başkanı da olan Kamuran İnan, Ankara'nın bölgede bir denge kurması gerek-tiğini belirtmektedir: "İslamabad'ın Başbakanımızın Hindistan'a gidip Pakis-tan'a gitmemesinden memnun olmadığını biliyoruz. Onların Kıbrıs meselesin-de bizimle olan yakın işbirliğini unutmamamız gerekir. Aramızda her zaman ayrıcalıklı özel bir ilişki olacaktır." İnan Hindu – Pakî sorunlarının çözümün-de ikili görüşmelerin en iyi çözüm mekanizması olacağını kabul etmekte ve

“büyük güçlerin arabuluculuğunun meseleyi daha da kötüleştirceği”ne işaret etmektedir. Çeçenistan ve eski Yugoslavya’da neler olduğuna bakınız. Bölgesel çatışmalardan bütün dünya uzakta durmalıdır. “Eğer bir taraf dış desteğe sahip olduğunu hissederse, bu durum o tarafı uzlaşmaz hale getirecektir.” Hindistan’ın sınır ötesi terörizm konusundaki endişelerini kabul eden İnan, bir ülkenin diğerine yönelik suçlamalarda bulunmasının kolay olduğunu da belirtmiştir. “Mesele güveni tekrar oluşturmaktır. Bizim Yunanistan’la yaptığımız gibi diyaloga geri dönmek gerekmektedir.” Türkiye’de Hindistan’ın öneminin anlaşılması arttığı halde, halen bazı tutucu kişiler Pakistan ile olan ilişkilerin Hindistan’dan daha önemli olduğu fikrine sıkıca bağlıdır.

Tanınmış bir Türk yazar olan Zafer Atay, ABD Başkanı Bill Clinton gibi “Türkiye’nin en yakın dostu” Pakistan olduğu için “bir saat için bile olsa” Ecevit’in de Pakistan Devlet Başkanı General Pervez Müşerref’in Pakistan’ı ziyaret davetini kabul etmesi gerektiğini *Dünya Gazetesi*’nde yazmıştır.

Bir Hint gazetesi, hükümeti Türkiye ile yakın ilişki fırsatını kavrama konusunda zorlamış ve şu fikrini açıkça dile getirmiştir: “Türkiye ile dostça ilişkiler, Hindistan’ın Batı Asya da dahil olmak üzere farklı uluslararası alanlarda Pakistan’ı köşeye sıkıştırmasını kolaylaştıracaktır. Bunun ötesinde, şimdi ki Türk Hükümeti Başbakanı (Ecevit) Hint kültürüne ilgilidir. Hindistan ayağına gelen bu fırsatı değerlendirmelidir.” Başka bir gazete ise bir uyarı yapmıştır: “Türkiye ile ilişkiler yenilenmeyi haketmektedir ancak Yeni Delhi’deki bazı kişilerin söylediği gibi daha fazla değer verilmemelidir. Çünkü Türkiye taraf değiştirmiştir ve artık Pakistan’ın müttefiki olarak değerlendirilmemelidir. İkili ilişkiler daha sağlam temeller gerektirmektedir.”

Ecevit’in üç günlük ziyaretinin sonunda yayınlanan ortak bildiride iki taraf, ortak değerler olan “laiklik ve demokrasi”nin iki ülke arasındaki yeni politik ilişkinin temellerini oluşturduğunu beyan etmiştir. Hindistan ve Türkiye, “kaynağı ve sebebi ne olursa olsun” uluslararası terörizmin sindirilmesinin, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için “zaruri bir unsur” olduğu konusundaki “inançlarını” da ifade etmişlerdir.

Birçok gözlemci Hindistan ile Türkiye arasında gelişen “açık yürekli dostluğun” Pakistan tarafından kaygıyla izlenemesinin mümkün olduğunu kabul etmektedir. Bunun yanı sıra, daha önce de görüldüğü gibi bir basın toplantısında Ecevit, ülkesinin Pakistan’daki askeri yönetimden dolayı “memnuniyet duymadığını” belirtmiş ve bu ülkede demokrasinin tekrar yerleşmesi için çağrıda bulunmuştur. Kendisine maksatlı biçimde Pakistan’a uğramama düşüncesi sorulmuş ve Ecevit amacının “Hindistan ile ilişkilere yeni bir ivme kazandırmak” olduğunu söylemiş, bunu Pakistan’a bir ziyaretle karıştırmak isteme-

miştir. Ayrıca Türkiye'nin "İslamla demokrasinin uyumlu olabileceğini" gösterdiğini ve bunun "geri kalan bütün İslam ülkeleri için bir örnek" olması gerektiğini belirtmiştir.

Türkiye ve Hindistan Afganistan'daki insan hakları ihlalleriyle bu ülkede artan uyuşturucu üretimi konusundaki endişelerini açıklamış ve Afganistan'ın sorunlarına askeri bir çözüm olamayacağını tekrarlayıp ülkedeki bütün yabancı müdahalelerin sona ermesini talep etmişlerdir. Bunun ötesinde, Ecevit "Afganistan'daki mevcut rejimin modern dünya düzeninde çağ dışı" olduğunu beyan etmiş ve dolaylı olarak Pakistan'ı, bu ülkenin aktif desteği ile 1996'da iktidara gelen Taliban rejimini desteklemekle eleştirmiştir. Hindistan ve Türkiye'nin "Afganistan'ın modern bir devlete dönüşmesine yardımcı olmak için çözüm yolları bulması konusunda" ısrar etmiştir.

Ecevit'in Afganistan'daki Taliban rejimi aleyhindeki sert sözleri, onun İslamî duyguları ve dini suistimal etme ve sömürmeye karşı duyduğu dehşet ve tiksinden bir göstergesidir. Türkiye'nin kendi içinde bile sürekli İslamcı grup ve partilerin yükselişi görülmektedir. Türk devletinin İslamcı bir parti olan Fazilet Partisi'ni Haziran 2001'de yasaklaması bunun tipik bir örneğidir. Türkiye'nin başsavcısı, Millet Meclisi'ndeki 100 milletvekili ile ana muhalefet partisi konumunda olan Fazilet'i "kan emici vampirler gibi dini sömürmekle" suçlamıştır. Kökten dinci faaliyetlerin merkezi ve Türkiye'nin anayasal düzenine karşı bir tehdit olarak tanımlanmıştır.

Her ne kadar Hindistan gibi Türkiye de resmi olarak "hukukun üstünlüğüne dayalı laik, demokratik ve toplumcu bir devlet" olsa da, Kemal Atatürk tarafından 1923'te kurulan devlet, laik düşüncelerin toplumun sadece küçük bir bölümünde yaygınlaştığı ve Türklerin büyük bölümünün sadakatle İslama bağlı Müslümanlar olarak kaldığı görülmüştür. Özellikle askeri olmak üzere elit kesim laikliğe doğru ilerlemiş ve modernizasyon programlarına girişmişler fakat bunlar özellikle kırsal kesimde geniş kitlelere yayılamamıştır. Bugün, şehirlerdeki çok daha fazla kişi İslam ve İslamî gruplarla özdeşleşmektedir.

Kötüleşen ekonomik durum ve bunun sonucu olan geri kalmışlık İslamcı parti ve grupların gelişmesi için uygun bir zemin sunmaktadır. Bunun sonucu da, ilki Ocak 1970'te kurulan Milli Nizam Partisi olan İslamcı partilerin birbiri ardına ortaya çıkması olmuştur. Bu parti, halefi Milli Selamet Partisi gibi 1973 yılındaki Ulusal Meclis seçimlerinde yüzde 11,8 oy oranı almasına rağmen yasaklanmıştır. 1991 yılındaki genel seçimlerde ittifak yaptıkları milliyetçi Türklerle birlikte yüzde 16,7'lik etkileyici bir oy oranı elde eden Refah Partisi, bundan sonraki İslamcı parti olmuştur. Dört yıl içinde Refah Partisi'nin oy oranı Ulusal Meclis'te 144 sandalye sağlayan yüzde 21,4'e çıkmıştır. Bundan

başka, onlarca belediye başkanlığını da kontrolüne almıştır. Refah Partisi 1998’de yasaklanmış; sadece birkaç ay sonra 33 Refah Partisi milletvekili Haziran 2001’de kapandığını gördüğümüz Fazilet Partisi’ni kurmuştur.

Turgut Özal, Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, Tansu Çiller ve diğer Türk siyasi liderleri, kendilerinin koalisyon hükümetlerinin ayakta kalmasını sağlamada birçoğunun bu partilere dayanmasına rağmen, İslamcı partilerin gelişmesini engelleyecek katı adımlar atmaktan çekinmemişlerdir. Dini cehalet, ırkçılık veya faşizm gibi sosyal ve siyasi bir bela olarak görülse de İslamcı partilerin bu şekilde yasaklanmasının genelde ordunun zorlamasıyla yapıldığına inanılmaktadır. Bu sebeple, devletin sıkı tedbirler almasının kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Bu koşullar altında, Türk politikasında askeriye, ulusal güvenliğin koruyucusu olarak laikliği koruma adına çok önemli bir rol oynamaktadır.

Hint-Türk Ticareti: 1985–2005 dolar

Yıl	Hindistan’ın Türkiye’ye İhracatı	Hindistan’ın Türkiye’den İthalatı
1985	6.3	21.7
1986	29.2	44.9
1987	38.3	69.3
1988	3.8	75.6
1989	42.7	65.3
1990	78.8	61.5
1991	87.7	42.4
1992	100.2	42.2
1993	151.9	31.8
1994	110.0	78.2
1995	22.1	41.9
1996	258.2	59.4
1997	340.1	60.8
1998	276.5	73.3
1999	243.0	120.5
2000	450.0	56.0
2001	355.0	74.374
2002	564.464	72.724
2003	722.856	71.4
2004	1.046.398	136.318
2005	1.274.360	219.781

Hindistan’ın Türkiye’ye yaptığı ihracat genel olarak organik kimyasallar (toptan ilaç), pamuk/yün ipliği, sentetik fiber, plastik maddeler, teri kimyasal-

ları ve boyaları, makine, imalat tezgâhları ve hafif makineler, küçük elektrikli aletler, demir ve çelik maddeler, ipek ürünleri, elyaf ürünleri, deri, otomotiv parçaları ve benzeri ürünleri kapsamaktadır. Türkiye'nin Hindistan'a yaptığı ihracat ise çelik ürünleri, nohut, kauçuk (bütadien), tekstil makineleri, kumaş, kimyasallar, makine ve tezgâhlardan oluşmaktadır. Varolan ekonomik işbirliği ise: Hint-Türk Karma Ekonomik Komisyonu çatısı altındaki tarımsal işbirliği programı kapsamında üç Hintli tarım ve ziraat uzmanı Haziran 1998'te bilgi toplama ve damızlık küçükbaş hayvanlarla ilgili veri toplama gibi konular için Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Başbakan Vajpayee'nin Eylül 2003'teki Türkiye ziyareti öncesinde Dışişleri Bakanı Sinha Türkiye'yi ziyaret etmiş ve ABD'nin Irak'ı işgali ve BAKA bölgesindeki gelişmeler sırasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile görüşmüştür. Eylül 2003'te Başbakan Vajpayee Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Irak'taki gelişmeleri ve diğer önemli uluslararası konuları görüşmüştür. İki taraf, bilim ve teknoloji alanında işbirliği ile ilgili bir anlaşma ve bilgi teknolojileri-bilgisayar yazılımı alanında bir protokol imzalamıştır.

Daha Üst Düzey Ziyaretler

Daha önce de belirtildiği üzere Başbakan Vajpayee, 16–19 Eylül 2003 tarihlerinde Hint-Türk ilişkilerini sağlamlaştırma çabalarını sürdürmek için Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında ilişkilere çok taraflı boyut kazandırma temennisi ve karşılıklı yakınlıkla göze çarpmıştır. Hindistan Türkiye ilişkilerinde önemli bir olay olmasının yanı sıra ziyaret, yazılı ve elektronik medyada destek görmüş ve olumlu bir ilgi uyandırmıştır. Başbakanın ziyareti 15 yıllık bir aradan sonra gerçekleşmiştir. Ekonomik ilişkilerde yükselen ikili ticaretle artan bir derinleşme izlenmektedir. Buna ilave olarak kurumsal uyarlamalar ve anlaşmalar tamamlanmıştır. Bu anlaşmalar: Bilim ve teknoloji alanında ve suçluların iadesinde işbirliği; Bilgi teknolojileri ve bilgisayar yazılımı alanında işbirliği niyeti ile ilgili bir protokol; terörle mücadele konusunda bir ortak çalışma grubu oluşturma amacıyla bir protokol ziyaret sırasında imzalanmıştır.

1995 yılında imzalanan turizm alanında işbirliği anlaşması Onay Belgeleri'nin değişimiyle işlevsel hale gelmiştir. Rabindranath Tagor'un ismi Ankara'daki merkezi bir caddeye verilmiş ve caddenin girişindeki büstü de Vajpayee tarafından açılmıştır. Başbakan ayrıca Ankara'daki prestijli bir düşünce kuruluşu olan Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde karar alıcı ve entellektüellerle Hint-Türk ilişkilerindeki güncel eğilimlerle ilgili bir konuşma yapmıştır. İstanbul'da ise, Hindistan Başbakanı Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet

Sezer ile görüşmüştür. Ayrıca Türkiye'deki Hint toplumuyla da buluşup bir görüşme yapmıştır. Başbakan İstanbul'da iken Türk Hava Yolları'nın İstanbul ile Yeni Delhi arasındaki açılış uçuşu 18 Eylül 2003 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Başbakan Türkiye'de bulunduğu sırada CII, İstanbul'da "Made in India" Fuarı'nı düzenlemiştir. Başbakan da fuara katılmış ve Türk Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) tarafından organize edilen iş dünyasına yönelik bir konferansta konuşma yapmıştır. Bunun öncesinde Dışişleri Bakanı Yashwant Sinha, Ankara'yı 4-5 Ağustos 2003'te ziyaret etmiş ve Cumhurbaşkanı Sezer ve Başbakan Erdoğan'ın yanı sıra Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile de görüşmüştür. Dışişleri Bakanlığı Sekreteri de Nisan 2003'te dış ilişkiler konusunda istişareler amacıyla Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Müsterek Sekreter de Haziran 2003'te Orta Asya'daki gelişmeleri görüşmek üzere Ankara'yı ziyaret etmiştir. ABD'nin Irak'a saldırı ve işgalinden hemen sonra gerçekleştirilen bu toplantılar, Hindistan ile Türkiye arasında daha yakın siyasi anlayış sağlanmasına yardımcı olmuştur.

Ege Serbest Ticaret Bölgesi'nde 11 Nisan 2003'te bir "Hint İş Günü" düzenlenmiştir. Türkiye Seyahat Acentaları Birliği'nden bir delegasyon Nisan'da Hindistan'ı ziyaret etmiş ve Hindistan Tur Operatörleri'nin iade-i ziyareti de Ekim 2003'te gerçekleşmiştir. 2003 yılının Ekim ayında Türkiye, Yeni Delhi'deki Uluslararası Hindistan Ticaret Fuarı'na "ortak ülke" olarak katılmıştır. Bütün bu üst düzey ziyaretler ve görüşmelerin olumlu sonuçları olmuştur. Hindistan'ın ihracatı 2002'de, bir önceki yıla göre yüzde 59'luk bir artışla 564 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu rakam 2003'ün ilk on ayında 584 milyon dolar ile daha da artmıştır. Ziyareti sırasında Başbakan Vajpayee, 2005 itibarıyla bir milyar dolarlık bir ikili ticaret hedefini açıklamıştır. Türkiye'den Hindistan'a turizm ise İstanbul ile Delhi arasında doğrudan uçuşların yeniden başlamasıyla belirgin şekilde hızlanmıştır.

Terörizme Karşı Adımlar

Hindistan ile Türkiye terörizmle mücadele konusunda işbirliği yapmaktadırlar. Kaynağı ve amacı ne olursa olsun uluslararası terörizmin bastırılmasının uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının ana unsuru olduğu karşılıklı olarak teyit edilmiştir. Türkiye, bu tehditle mücadelede uluslararası yasal çerçeveyi güçlendirmeye yönelik önemli bir adım olabilecek uluslararası terörizm üzerine kapsamlı bir konvansyonun BM tarafından benimsenmesi konusunda Hindistan'ın girişimlerini desteklemektedir.

Birçok analiste göre 2000 yılında gerçekleşen Bülent Ecevit'in Hindistan ziyaretinden bu yana Türkiye, Hindistan'la yeni politik, ekonomik ve stratejik

ilişkiler kurmak için büyük bir coşku sergilemektedir. Pakistan'daki askeri rejimi onaylamamasını açıkça ifade etmenin ve demokrasiye dönüşü desteklemenin dışında, Islamabad'ın Afganistan'daki rolüyle Taliban'a yönelik maddi ve diplomatik desteğine ilişkin endişelerini de dile getirmektedir. Bu ve başka konularda Türk ve Hintli Ulusal Güvenlik Konseylerinin yetkilileri arasında geniş kapsamlı tartışmalar yapılmakta ve Dışişleri Bakanları ve ulusal güvenlik danışmaları arasında toplantılar düzenlenmektedir.

Hindistan'ın İçişleri Bakanı L.K. Advani Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirecekti ancak Gujarat depremi sebebiyle ziyaretini ertelemek zorunda kalmıştır. Türk muhatabı Saadettin Tantan, kendisini Türkiye'ye davet etmiştir. Sonunda, Advani Ankara'yı 28 Haziran 1 Temmuz 2001 tarihleri arasında ziyaret etmiş ve terörizm, uyuşturucu ticareti ve uluslararası organize suçlarla mücadelede suçluların iadesi anlaşması imzalanmıştır. Böylece Hindistan ve Türkiye'nin uluslararası suç ve terörizmle mücadelede ortak menfaatlerinin olduğu, Türkiye'nin Hindistan'a yönelik terörist saldırılar bağlamında Hindistan'a verdiği destekte yansımaları bulmuştur.

Hindistan, İsrail ve Türkiye: Teröre Karşı Savaş

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, SSCB'nin dağılması ve ABD'nin, Kuveyt'i işgali üzerine Irak'a karşı başlattığı savaş (1991) Ankara'nın bölgesel politika seçeneklerini bütünüyle gözden geçirmesi için Türkiye'yi teşvik etmiştir. O dönemin Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin 1993 yılında açık bir şekilde “Sovyet gücünün Orta Doğu'dan geri çekilmesinin Türkiye'yi kanat ülke olma konumundan birçok cephesi olan ön saf ülkesi konumuna getirdiğini” vurgulamıştır. Türkiye gibi Hindistan da Soğuk Savaş'ın bitimini, SSCB'nin çöküşünü, Körfez Savaşı'nı ve “Pax Americana”nın – özellikle Batı Asya ve Kuzey Afrika (BAKA) bölgelerinde – ortaya çıkışını takip eden çok ciddi gelişmelerin ardından Türkiye gibi Hindistan da kendi dış politikasına yeniden yön vermek zorunda kalmıştır.

Hindistan uzun zamandan beri askeri tedarikçisi ve esas diplomatik destekçisi olan SSCB'yi özellikle Keşmir'de şiddetin arttığı bir dönemde kaybetmişti. Hindistan bir yandan temel politikasını sürdürürken, öte yandan BAKA bölgelerine yönelik kademeli fakat gerekli bir politika değişikliği başlatmıştı. Madrid Barış Konferansı ve Oslo Anlaşmaları sırasında Filistin davasına desteğini sürdürmekle birlikte 1992'nin başlarında İsrail ile diplomatik ilişkilerin kurulması önemli bir değişiklikti. Aynı Hindistan'ın, 3 Nisan 1991 tarihli ve 687 no'lu (Irak'ta katı ateşkes kuralları koyan) Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı'nı kuvvetli biçimde desteklemesi, Hindistan'ın Batı Asya politikasındaki değişikliklerin açık bir göstergesiydi. Hindistan, 1990–91 Kuveyt Krizi öncesinde ve sonrasında ABD'nin batının tartışmasız lideri olduğu ger-

çeğini gözardı edemezdi. Ayrıca Hindistan'ın batıya bağımlılığı ve özellikle ABD'nin IMF ve Dünya Bankası üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, Hindistan'ın bu taraflardan gelecek baskılara dayanması oldukça zordu.

Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler'in 10 Kasım 1975 tarih ve 3379 numaralı Siyonizm'i ırkçılık ile eş tutan kararını iptal etme amacıyla, BM Genel Kurulu'nda Aralık 1991'de oylanan 46/86 numaralı kararına da Hindistan'ın olumlu oy kullanması, İsrail'e karşı Hint politikasındaki değişikliğin ilk işareti olmuştur. Bundan hemen sonra Hintli ve İsrailli yetkililer arasında BM, ABD ve başka yerlerde görüşmeler yapıldığı bildirilmiştir. Bir önceki kararının devamı olarak Hindistan, İsrail'le tam diplomatik ilişki kurmaya 29 Ocak 1992'de karar vermiştir. Hindistan'ın Kuveyt Krizi'ndeki rolü bir yana, bu hükümetin BAKA bölgesine yönelik tavrında büyük bir değişimdi. Hatta bazıları bunu Hindistan'ın İsrail politikasında bir "tersine dönüş" olarak adlandırmıştır. Artık Yahudi devleti eskisi gibi bir parya konumunda değildi.

Aslında, dönemin Dışişleri Bakanı J. N. Dixit tarafından da kabullenildiği üzere "Batı Asya'nın görünümünün değiştiği ve İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki sınırlayıcı düşmanlığın azalmaya başladığı Körfez Savaşı'nı takip eden dönemde eğer Hindistan bu hareketlerin içinde kalmasaydı, politik karar eksikliği sergilemiş olacaktı." Şunu söylemek mümkündür ki, Hindistan dış politikası artık çok daha gerçekçi ve hedefleri açısından da çok daha uygulanabilir bir haldedir.

İsrail açısından Soğuk Savaş'ın sona ermesi ABD'nin İsrail'i desteklemesini sağlayan stratejik bir nedeni ortadan kaldırmıştır. Ancak İsrail'e ABD yardımı ve desteği devam etmiştir. "Madrid ve Oslo Barış Süreçleri"nin ardından İsrail bölgede Türkiye ile stratejik ortaklık başlatmıştır. Suriye, İran, Kürtler, terörizm ve daha başka konularda İsrail ve Türkiye yakınlaşmışlardır. 1993'ten bu yana, Türkiye ile İsrail arasındaki bağlantılar; istihbarat konusunda işbirliği, ortak eğitim, askeri değişim ve ortak savunma geliştirme alanlarında işbirliği şeklinde olmuştur. 1996'daki bir anlaşma uyarınca, İsrail ve Türkiye'nin ordu ve donanması düzenli olarak ortak tatbikatlar düzenlemekte ve İsrailli pilotlar uçuş eğitimi amacıyla Türkiye'nin geniş hava sahasını kullanılmaktadırlar. Doğu Akdeniz'de sürekli gerçekleştirilen ve "Güvenilir Deniz-kızı" olarak adlandırılan arama-kurtarma tatbikatlarına 1998'den itibaren Türkiye ve İsrail'in yanı sıra ABD de iştirak etmektedir. Bir yazarın belirttiği gibi: "İsrail-Türkiye ilişkileri iki ülke için de önemli bir hedef olan genişletilmiş caydırıcılık sağlamaktadır."

Türkiye ile İsrail arasındaki yakın bağlar, Hindistan ile Türkiye arasındaki işbirliği ve hızla gelişen Hindistan-İsrail ilişkileriyle birleştirildiği zaman,

uluslararası terörizmle mücadele önlemlerinin de dahil olduğu bir dizi konuda Hindistan, Türkiye ve İsrail arasında üçlü bir işbirliğine yol açmaktadır. Hindistan-İsrail ilişkileri terörizm karşıtı koordinasyonla birlikte istihbarat paylaşımını da içeren askeri ve savunma konularında işbirliğini kapsamaktadır. İsrail, MIG uçaklarının modernizasyonundan Hindistan'ın tank geliştirme projesine (MBT – Arjun) kadar bir dizi önemli Hint askeri projesine de iştirak etmektedir. Hindistan ile İsrail arasında 1992 yılında 200 milyon dolar seviyesinde olan karşılıklı ticaret 2005 yılında 2,5 milyar dolara ulaşmış ve 2008 yılında da yaklaşık 5 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Hindistan, İsrailli yatırımcıların yeni adresi olmakta ve bu yüzden fazla İsrailli şirket Hindistan'da araştırma-geliştirme, üretim ve yazılım alanlarında faaliyet göstermektedir. Aslında Mayıs 2004'te Başbakan Manmohan Singh görevi üstlendikten sonraki Birleşik İlerici İttifak (United Progressive Alliance) Hükümeti döneminde Hindistan'ın İsrail politikasında bir değişiklik olmamıştır. İsrail'in Hindistan Büyükelçisi David Danieli'nin de söylediği gibi “bir önceki hükümetten şimdiki hükümete politikalar iyi bir şekilde sürdürülmektedir.”

Füze savunması alanında da Hindistan ve İsrail'le birlikte ABD'yi de içeren önemli bir işbirliği mevcuttur. Fakat özellikle 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşananlar sonrasında, Hindistan, İsrail ve Türkiye arasındaki sağlam işbirliği, terörizm karşıtı alanlarda gerçekleşmektedir. İsrail ve Türkiye için bir yazarın da belirttiği gibi: “Bu yeni odak stratejik diyaloglarını geliştirmek için daha önce eşine rastlanılmamış bir fırsat sunmaktadır. Neredeyse 1993'ten itibaren Türk yetkililer terörizm karşıtı koordinasyonun İsrail – Türkiye anlaşmasında temel odak olmasını kabul etmişlerdir.” 11 Eylül'den bu yana Hindistan ile İsrail arasındaki terörizm karşıtı işbirliği yeni bir boyut kazanmıştır. “İsrail, Hindistan kuvvetlerini eğitmesi ve danışmanlık yapması için Keşmir'de güvenlik uzmanları bile görevlendirmiştir.”

Ocak 2002'de Hindistan'a yaptığı ziyaret sırasında İsrailli lider Şimon Perez açıkça Hint-İsrail işbirliğini “demokratik ya da değil, hiçbir ülkenin terörizmin tehlikelerini başılayamayacağı ya da duyarsız kalamayacağından dolayı tercih hakkı olmayan bir koalisyon” olarak nitelendirmiştir. Birçok İsrailli analist İsrail, Hindistan ve Türkiye arasında stratejik bir ortaklığın oluştuğunu ifade etmişlerdir. Bu “muhtemel anlaşma” ise, Batı Asya bölgesinde yeni güvenlik yapılanmalarının oluşması konusunda ABD'nin “kutunun dışından” düşünebilmesi için bir fırsat oluşturmaktadır.

Ekim 2002'de Bülent Ecevit, İslamcı bir parti olarak görülen Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) karşı iktidarı kaybetmiştir. AKP Büyük Millet Meclisi'nde 2/3 oranında bir çoğunluk elde etmiştir. Türk Anayasası'nın AB kurallarına uyması ve silahlı kuvvetlerin Milli Güvenlik Kurulu yoluyla yer-

leşmiş siyasi kararalma sürecindeki rolünün sınırlandırılması için AKP'nin büyük çoğunluğundan yararlanılmıştır. 1992–1996 yıllarında Hindistan'ın Türkiye Büyükelçisi olan K. Gajendra Singh şöyle söylemektedir: “AKP tehlikeli bir yolda yürümektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri laikliğin savuncusu ve kalesidir. Çok yakın bir tarihte, 1997'de, İslamcı Başbakan Necmettin Erbakan tarafından kurulan koalisyon hükümetini istifa etmeye zorlamışlardı.” İronik bir biçimde, henüz muhalefette iken, eski Başbakan Bülent Ecevit Hintli politik partileri azınlık hükümeti olan Hint Halk Partisi'ni (BJP) destekledikleri için bol bol övmekteydi. Amerika'nın Irak'ı işgali sırasında Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, ABD askerlerinin Türkiye üzerinden transit imkânlarından yararlanmasına karşı çıkmıştır. Türk karar alıcıların akıllarında Kürt konusu ön sırada gelmiştir. PKK, Türkiye'deki Kürt alanları için bir tehdit olarak görülmüş ve PKK militanları (Irak Devlet Başkanı Celal Talabani tarafından yönetilen) Kürdistan Yurtseverler Birliği (PUK) tarafından Kuzey Irak'taki Süleymaniye yakınlarında mülteci olarak tutulmuşlardır. Türkiye, ayrıca Irak'ın kuzeyinde yer alan Dahok ve Erbil'de kontrolü ellerinde tutan (Molla Mustafa Barzani'nin oğlu Mesut Barzani tarafından yönetilen) Kürdistan Demokratik Partisi ile de ilişkiler kurmuştur. Türkiye aslında Kuzey Irak'ta serbest hareket edebilmeyi istemektedir. Böylece Kuzey Irak'ı sıklıkla kullanan kendi içindeki Kürt ayrılıkçıları kontrol edebilmek için istediği gibi müdahale imkânı bulacaktır. Eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in de dahil olduğu Türk liderler, İngiltere'nin bölgeyi Irak sınırlarına dahil etmeden önceki hali olan Birinci Dünya Savaşı öncesindeki gibi Musul ve Kerkük'ün Türk kontrolüne verilmesiyle Türkiye-Irak sınırındaki değişiklik ihtimalini ve hatta ihtiyacını ima etmektedirler.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Hintli kesimlerin tümünden Türkiye'ye yönelik çok büyük destek, iyi niyet ve coşkunluk vardı. Mahatma Gandhi, Jawaharlal Nehru, Maulana Azad ve daha birçok Hintli lider, büyük Türk lideri Mustafa Kemal Atatürk tarafından başlatılan devrimci ve cesur reformları hayranlıkla izlemişlerdir. Bunun ötesinde, binlerce Hintli Hilafet Haraketi sırasında Türkiye'ye gönüllü olarak maddi yardımlarda bulunmuşlardır. Bütün bunlar birçok Hintli, Türk ve başka araştırmacı tarafından kaydedilmiş ve belgelenmiştir.

İki savaş arası dönemde (1919–1939) özellikle modernleşme, demokratikleşme, laiklik, devlet idaresinde ekonomik ilerleme ve daha başka alanlardaki reformlarla Türk liderlerin ülkelerinde gerçekleştirdiği çok ciddi değişim Hindistan gazetelerinde geniş yankı bulmuştur. Eğitimli sınıfın hemen hepsi ve hatta birçok sıradan Hintli, Türkiye'de erişilmesi zor gelişmelerin meydana

geldiğinin farkındaydı. Fakat aynı zamanda Hintliler İngiliz işgaline ve baskıcı kontrolüne karşı kendi özgürlükleri için mücadele etmekteydi. Birçok Hintli lider Hindistan bağımsızlığını kazandığında Türkiye'nin başarı hikâyesinin benzerini gerçekleştirmek için heves duyuyordu.

İkinci Dünya Savaşı Hindistan'ın bağımsızlığını 1947'de getirmiş olsa bile, kıta altının İngilizler tarafından bölünmesine ve Pakistan'ın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Pakistan'a yönelik bunu takip eden İngiliz ve ardından ABD desteği ile birlikte Keşmir konusunun kullanılması Soğuk Savaş'ı Hindistan'ın kapısının eşiğine getirmiştir. Çok geçmeden Soğuk Savaş devasa boyutlara ulaşmış ve ABD mümkün olduğu kadar çok ülkeyi askeri ittifaklarıyla kendi tarafında seferber etme konusunda meraklı bir hale gelmiştir. Birçok ortak nokta ve benzerliğe rağmen, Hindistan ve Türkiye Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren birbirlerinden ayrı durmuşlardır. Soğuk Savaş politikaları Türkiye'yi batıya ve ABD idaresindeki askeri ittifaklara doğru yönlendirmiş ve Türkiye ile Pakistan'ın yakın bağları da Hindistan ve Türkiye'yi birbirinden daha da uzak tutmuştur.

En azından 1950'den 1975'e kadar Hint - Türk ilişkileri doğası itibarıyla birbirine muhalif olmuştur. Türkiye için Pakistan yakın bir siyasi ve askeri müttefik olmuştur. İslam dini de başka bir bağ oluşturmuştur. Pakistan, İran ve Türkiye arasında üçlü bir ittifak da mevcuttu. Üçünün de ABD ile stratejik ve savunma ortaklığı vardı. Bu üç ülkeye de askeri yardım sağlayarak ABD, onları Soğuk Savaş'ta Sovyetler Birliği'ne karşı kendi stratejik amaçları doğrultusunda kullanmaktaydı. Diğer yandan Hindistan tarafsızlık politikası izlemekteydi ancak SSCB'ye eğilimli olduğu düşünülmekteydi. 1979 yılında Ayetullah Humeyni'nin halk tarafından da desteklenen devrimiyle İran Şahı'nı devirmesinin ardından Türkiye ve Hindistan CENTO'nun çöktüğünü görmüşlerdir. Soğuk Savaş'ın ardından, her ne kadar kendinde reform yapmaya ve ABD'nin baskısıyla yeni bölgelerde yeni görev ve sorumluluklar üstlense de, NATO da geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Bütün bunlar, Hindistan'ın (sadece karşılıklı şüphe ve silahlanma yarışını arttıran) askeri ittifaklara karşı olma politikasının haklılığını ispatlamıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, SSCB'nin dağılması ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsız devletler olarak ortaya çıkması Türkiye'ye karşı tehditi önemli ölçüde azaltmış olsa da, dini radikalizm ve yenilenmiş Kürt talepleri şeklinde yeni zorluklar ortaya çıkmıştır. Bugün için Türk Silahlı Kuvvetleri'nin oynadığı etkin ve gayretli rol bu güçleri kontrol altında tutmuştur. Ancak süreç içinde (Kıbrıs meselesinde olduğu gibi) insan hakları, sivil toplumun rolü ve demokrasinin geleceği ile ilgili konular artmakta ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği meselesini gölgelemektedir.

Turgut Özal ve Rajiv Gandhi Hint-Türk ilişkilerindeki büyük potansiyeli 1989-90'da Keşmir'deki saldırılar ortaya çıkmadan çok önce farketmişlerdi. Türkiye, Turgut Özal idaresinde Pakistan ile yakın ilişkilerinin ve Keşmir konusuna desteğinin Kıbrıs konusunda kendisini yalnız bıraktığını algılamıştır. Bunun ötesinde, Türkiye ekonomisi iyi yolda değildi. Hindistan ile ticari ve ekonomik işbirliği sendelemekte olan Türk ekonomisini geliştirmek için cazip bir teklif oluşturmaktaydı. Hindistan'ın demokrasi ve laiklik konularına bağlılığı ile (özellikle tarafsızlık politikasının sonucu oluşan) tutarlı dış politikası, nükleer silahlara sahip güçlü askeri olanaklarla ve büyüyen ekonomik fırsatlarla birleşince Türkiye'yi Hindistan ile Pakistan arasında daha dengeli bir ilişki izlemenin gerekli ve faydalı olduğuna ikna etmiştir. İslam Konferansı Örgütü, Birleşmiş Milletler ve diğer ortamlarda Keşmir konusunda Pakistan'ı keskin biçimde destekleyen Türkiye, 2000 yılından sonra Keşmir konusunu BM gündemine getirmekten kaçınmış ve daha da önemlisi ABD'nin güçlü desteğine rağmen General Pervez Müşerref'in askeri rejimini bile eleştirmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi iki ülkeyi daha yakın ilişkiler kurmaya itmiştir. Sıklıkla yapılan siyasi ve diğer ziyaretlerin dışında iki ülke ekonomilerini liberalleştirmişler ve küreselleşmenin yaşandığı bir dünyada yeni ekonomik fırsatları görmüşlerdir. Son 15 yılda sadece Hint - Türk ticareti gelişmekle kalmamış, aynı zamanda yeni ekonomik işbirliği alanları da tespit edilmiştir. İsrail - Türkiye ilişkileri, Hindistan - İsrail ilişkileri kadar yakın olsa da Hindistan, Türkiye ile uluslararası terörizm konusunda işbirliği yapmaya devam etmektedir. Ekonomik işbirliği ile birlikte bu, ikili ilişkilerin odağı haline gelmektedir. Hint Hükümeti'nin Pakistan ile barış girişimi ve artan güven artırıcı önlemlerle birlikte Keşmir'deki seçimler ve şiddetin sardığı Cammu ve Keşmir'in yavaş yavaş normale dönmesi düşünüldüğünde, Hint - Türk ilişkilerinde hız kaybetme tehlikesi oluşmaktadır.

Avrupa, Orta Asya ve Batı Asya'nın hemen yanında bulunan stratejik konumu nedeniyle Türkiye'nin önemli bir yeri vardır ve sadece enerji güvenliği açısından değil, Irak ve Batı Asya'nın genelindeki gelişmelerin Hindistan'ın güvenliği üzerinde etkisi olacağı için de Hindistan'ın Ankara ile yakın bağlarını korunması gereklidir. Türkiye, Orta ve Batı Asya'da istikrar, güvenlik ve barışın korunmasında önemli bir rol oynayabilir. Buna ek olarak Türkiye, Hindistan'ın Keşmir'deki barış girişimlerine karşılık vermesi ve Güney Asya'da gelişme, güvenlik ve barışa yardımcı olması için komşumuz Pakistan üzerindeki etkili olabilir.

Türkiye'nin yer aldığı belgedeki laik yönetimler, İslamcı grupların artan baskısı ile karşılaştıkça, demokratik yapıları korumak ve laik politikaları sür-

dürmek belki de Türkiye ile Hindistan'ı birbirine yakın tutacaktır. Küreselleşmenin getirdiği karşılıklı yararlar ve artan ekonomik işbirliği iki ülkenin karşılıklı kârlı ticareti sürdürmelerini sağlayabilecektir. Orta ve Batı Asya bölgelerindeki müteahhitlik, ortak girişim, enerji ve diğer alanlardaki projelerle ilgili iki ülkenin de işbirliği yapma konusunda büyük potansiyelleri vardır. Bilgi ve yazılım teknolojileri ise şu ana kadar tam anlamıyla gerçek potansiyelin kullanılmadığı bir alandır.

Bunların yanı sıra Türkiye ile üst düzey siyasi bağlantıların sağlanmasına da acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye ve Hindistan'a yakın İran, Irak, Suriye, Filistin, Afganistan ve Orta Asya ile petrol ve doğalgaz zengini Körfez Bölgesi'ndeki ciddi stratejik gelişmelerle birlikte genel olarak Batı ve özelde ise ABD dahil edildiğinde, iki ülkenin de karşılıklı yararı korumak için iyi ilişkilerini sürdürme konusunda çok çaba harcamaları gerekmektedir. 1986'dan beri sürdürülmekte olan ama aslında Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana daha yoğun olarak gelişen cesur adımlar korunmalıdır. İki ülke de henüz dokunulmamış birçok konuda çok geniş faaliyet alanının ve potansiyelin olduğunu farkındadır. Ancak iki taraftan da daha iyi ilişkiler için güçlü ve samimi bağlılığa gereksinim vardır.

Türkiye ile Hindistan'ın Dış Ticaret Stratejileri ve Yatırım Fırsatları: Hindistan-Türkiye Ekonomik İlişkileri*

Dr. Deepali Pant JOSHI**

Çeviren Emre TARIM

Giriş

Öncelikle şunu belirtmeliyim ki; İstanbul gibi tarihi bir şehirde bulunmak benim açımdan çok ayrıcalıklı bir durum. Dünyada iki kıtayı birbirine bağlayan tek şehir ve burada organize edilen bir zirve. İstanbul, doğunun ve batının mirasına çok etkileyici bir şekilde sahip çıkıyor. Şehir, İpek yolunun çok işlek bir denizyolu merkezi iken, bu antrepottan geçen birçok kültürün izlerini taşımakta. Bizans'ın ve Osmanlı'nın tahtına ev sahipliği yapan bu şehir uluslararası ticarete de stratejik önemini hala korumaktadır. Söz konusu nedenlerden ötürü, bu uluslararası konferans için daha uygun bir mekân olamazdı doğrusu. Türkiye, üç kıtayı birbirine bağlayan stratejik bir bölgede yer almakta, önemli enerji yolları, kara ve deniz yolları bu ülkenin üzerinden geçmektedir. Bende Asya'nın coğrafi açıdan kalbine çok yakın olan, Türkiye'nin kültürel tarihi zenginliklerini yansıtan ve gelecek için gururlu arzular taşıyan bu şehirde bulunmaktan çok mutluyum. Bugün burada Asya'nın yakın zamanda kazandığı başarıları kutlamak ve Asya; kalkınma, büyüme ve yoksulluğu azaltma yolunda istikrarlı bir şekilde yoluna devam ederken, onun umut veren geleceğini planlamak için toplanmış bulunmaktayız. Kalkınan Asya şu an sömürgecilik öncesi Asya'ya kimliğini kazandıran ticari faaliyetlerinin yeniden doğuşuna tanıklık etmekte ve bunu tecrübe etmektedir. Bu, yeniden doğuş, yeni bir enerji ve iyimserliğe yol açmakla birlikte, ayrıca yoksulluğun azaltılması ve Asyalı vatandaşların küresel ekonomideki fırsatlarla bağlantı kurmaları anlamına gelmektedir. Türkiye, jeostratejik açıdan eşsiz konumunun yanında, Hindistan gibi genç, dinamik bir ülkeden ve kalifiye iş gücünün getirilerinden yararlanabilir. Asya ve Avrupa kıtaları arasında bulunan Türkiye'nin stratejik konumu, bölgede ona önemli bir nüfuz sağlamakta, ayrıca Karadeniz'e giriş-çıkışların kontrolünü de elinde bulundurmasına vesile olmaktadır.

* Burada ortaya koyulan görüşler yazarın kişisel görüşleridir ve yazarın bağlantısı olduğu herhangi bir kurumun görüşlerini yansıtmaz. Bu makalede kullanılan tüm bilgiler kamuya açıktır.

** Hindistan Merkez Bankası Ombudsmanı.

Jeopolitik, bu kongre sayesinde küresel bir inisiyatife dönüşmüştür fakat jeopolitik artık jeo-ekonomiye dönüşmelidir. Çünkü günümüzde uluslar, güçlerini ekonomik güçleri sayesinde ifade ediyorlar. Sunumuma başlamadan önce bu kongreyi düzenleyenleri, bu zamanlı inisiyatifi aldıkları için tebrik etmek ve onlara beni burada Hindistan-Türkiye ilişkilerinde olduğu gibi çok sıcak ve samimi bir şekilde ağırladıkları için teşekkür etmek istiyorum. Yerel, kültürel, siyasi ve ekonomik parametrelere baktığımızda iki ülke arasında bir takım benzerlikler görüyoruz. Her iki ülke de demokrasi ve laiklik başta olmak üzere ortak değerleri paylaşmaktadır. Bunun yanında genç nüfusun getirdiği demografik avantajlar da ortak noktalar arasındadır. Hindistan'ın son zamanlarda kaydettiği ekonomik ve teknolojik gelişmeler, Türkiye'de son zamanlarda Hindistan'a olan ilginin artmasındaki temel sebeplerdendir. Güven ortamı, olumlu ekonomik beklentiler, kanuna dayalı mali güçlenmeye geri dönüş, düzenli ve istikrarlı finansal piyasalar ve küresel ekonomi ile artan birleşme bugün Hindistan ekonomisini belirleyen gerçeklerdir. Siyasi adımlarımız, ekonomik büyümenin hızını artırmak, finansal politikalarımız, makroekonomik ve finansal dengeyi, para politikalarımız ise likiditeyi, büyüme ve istikrara uyumlu kredi ve faiz oranlarını sağlamak için harekete geçirilmiştir. Finansal sektör ile ilgili politikalar finansal piyasaların birleşmesini, büyümesini ve daha rekabetçi ortamda çalışan finansal araçların sağlıklı ve verimli çalışmalarını sağlamayı hedeflemiştir. Büyüme hızını artırmak için tarımsal verimi artırmak ve buna destek olarak sanayi tabanını özellikle altyapı yatırımlarını artırarak genişletmek için çeşitli önlemler alınmıştır. Üretim sistemlerinin küreselleştiği bir ortamda, ihracatı artırmak, gümrük tarifelerini rasyonalize etmek ve ekonomiyi Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) Doha Raundu'ndan çıkacak sözleri yerine getirmeye hazırlamak için çeşitli inisiyatifler tasarlanmıştır.

Türkiye ve Hindistan arasındaki uzun dönemli dostane ilişkiler, her bir ülkenin gücüne dayanan canlı bir ekonomik ortaklığa dönüştürülmelidir. Bu, sadece karşılıklı mal ve hizmet ticareti ile sınırlı kalmamalı, ikili yatırımlara, üçüncü ülkelerdeki projelere, bilimsel araştırma konularında işbirliğine, yeni teknolojilerin ortaklaşa metalaştırılmasına ve diğer alanlara yayılmalıdır. Hindistan, serbest pazara dayalı, ticaret ve yatırımı amaçlayan bir büyüme stratejisine bağlıdır. 1991 yılından beri izlediğimiz politikaların temelinde yabancı sermaye, özellikle borç yaratmayan doğrudan yabancı yatırım ve yabancı kurumsal yatırımları çekmek vardır. Bu politikalar sermaye akışında bir patlamaya neden olmuş ve ülkenin ödemeler dengesini güçlendirmiştir. Savunma sek-

törü ve kamu bankacılığı gibi bazı stratejik alanların dışında doğrudan yabancı yatırım (DYY) önündeki engeller ya tamamen kaldırılmış ya da çok düşük seviyelere çekilmiştir. Sigortacılık sektöründe yüzde 26'lık bir tavan dışında bankacılık ve perakende ticaret sektörlerinde deregülasyon süreci tamamlanmış sadece küçük ölçekli sektörler ve bunlara bağlı vergi bağışlıkları korunmuştur.

Yabancı kurumsal yatırımlar (YKY) ise hâlâ bazı düzenlemelere ve kontrollere tabidir. Bunun nedeni de bu tip yatırımların dalgalanmalara ve finansal yapıda istikrarsızlık yaratmaya açık olmalarıdır. KYK'ler ekonomik büyümeye katkıda bulunurlar fakat doğaları gereği esnekler. Bizim politikamız, KYK'yi teşvik etmekle birlikte, finansal piyasaların bütünlüğünü, zararlı sermaye akımlarını kontrol ederek, yani DYY'lere koyulan tavanlardan daha yüksek tavanlar koyarak korumaktır. Ekonomi biliminin bize söylediği basit bir denklem şudur ki: yerli tasarrufların üzerinde gerçekleşen sermaye birikimi, net yabancı sermaye girişine eşittir. Bu bağlamda tüm sermaye akımları, yatırım ve büyüme artırıcı olmakla birlikte, "bir ülke yabancı sermaye çektiği oranda yatırım oranını yerli tasarrufların izin verdiği oranın üzerinde artırabilir" mantığı ile teşvik edilmelidir. Şu an tartışılan ciddi reform adımları içinde taşra nüfusuna hizmet veren sigorta sektöründe DYY için tam serbestlik, perakendecilik sektöründe yüzde 49 serbestlik, taşeron işçi sağlayan şirketlere izin verilmesi ve A grubu küresel üniversitelerin ülkenin bilgi ekonomisini geliştirmesine katkıda bulunacak yatırımları için tam serbestileri vardır. DYY sektöründe şu an için tavan yüzde 26'dır. Bu tavsiyeler 11. Plana Yaklaşım kitabının bir parçasıdır. 2007–2012 yıllarını kapsayan bu planla hedeflenen çift haneli büyüme rakamlarına ulaşmaktır. Benzer şekilde Türkiye'de 9. Plan'da çift haneli büyüme rakamlarını hedeflemektedir. Hindistan'da 2004–2005 yılında bahse değer makroekonomik gelişmeler arasında yatırım ortamının iyileştirilmesi, sanayi ve hizmet sektöründeki toparlanma, sanayinin büyük kesiminde sürükleyici etki sağlayan ihracat başarısı, mali durumdaki mütevazı düzelme, artan sermaye yatırımları sayesinde likidite yönetimindeki başarı, DYY'lerde dünyadaki payımızın yüzde 3'ün altında olmasına rağmen 2001 yılında dünyadaki tüm portfolyo yatırımlarının 1/4'ini çekmesiyle yatırımcıların Hindistan'a olan güveninin artmaya başlaması ve son olarak iyi durumda olan döviz rezervleri vardır. 1990-1991 yıllarında yaşadığımız ödemeler dengesi sıkıntılarının sona eren serbestleşme ve reform süreci ülkeyi yeni ve büyük hacimli uluslararası yatırımlara açmış ve gelen yatırımlar yeni yatırımları çekmekte etkili olmuştur. Bu yatırımları kolaylaştırmak için dışarıya

sermaye çıkışını düzenleyen kanunlarda çeşitli derecelerde serbestleşmeye gidilmiştir. Bunlar arasında cari hesaplar içinde olan yatırım gelirleri ve sermaye hesaplarında izin verilen işlemlerde serbestleşmeye gidilmiştir. Bu reformlar mali sektörün yapısını ve yapılan işlemlerin doğasını, küreselleşen ve birbirine daha fazla bağımlı hale gelen dünya ekonomisine uyumlu hale getirmiştir. Hindistan sermaye piyasaları kalite, verimlilik ve en son teknoloji araçların kullanılması açısından dünyanın en gelişmiş pazarları arasında bulunmaktadır. Bu sayede Hindistan sermaye piyasaları YKY çekmekte başarılı olmuştur. Şu an YKY'ler bireyler için yüzde 24, kurumsal yatırımcılar için ise ödenmiş sermayenin yüzde 40'ı ile sınırlandırılmıştır (şirket yönetim kurulunun izni ile). Yabancı yatırımlar için sektörel tavanlar da yükseltilmiştir. Bu reformlar YKY'nin oynayabileceği rolü büyük oranda artırmış ve YKY'lere sağlanan yerel şirketlerde yüksek oranda hisse bulundurma hakkı esnekliği hisse senedi piyasasında yaşanan patlamanın sürükleyicisi olmuştur.

Bölgesel Gruplaşmalar ve Hindistan'ın Rolü

Tarihsel olarak milletler arasında barışı sağlamanın en etkili yolu ticarettir. İkinci Dünya Savaşı'nda savaştan taraflar, AET'nin kurulmasıyla çok yakın işbirliğine girmişlerdir. Bu sayede Batı Almanya, kıtanın en büyük ekonomisi olmuş ve bu ülkeyle ticaret yapan üreticilere ve hizmet sağlayanlara büyük fırsatlar sunmuştur. Hindistan Başbakanı, Asya Kalkınma Bankası'nın 39. Olağan Toplantısı'nda şunları ifade etmiştir: “Hindistan, Asya'nın refahında ve istikrarında önemli çıkarlara sahiptir. Biz “Doğuya Yönel” politikamızla bölgesel ekonomik işbirliğine olan bağlılığımızı tekrar vurguladık. Bu politika, Hindistan'ın evrimleşen dünya perspektifinde önemli stratejik değişimi simgelemektedir. Bu sayede 1940'larda ve 1950'lerde Asya'yı yeniden inşa ederken kullandığımız düşünce tarzımızı yeniden benimsedik. “Doğuya Yönel” politikamızın doğal bir yansıması olarak Hindistan, ASEAN üyeleri ve her bir Asya ülkesiyle yakın işbirliği içinde olma isteğini sürekli uygulamıştır. Biz, Hindistan'ı bölge ülkeleri ile yeni bir ortaklık ağının içine, Serbest Ticaret ve Kapsamlı Ekonomik İşbirliği Antlaşmaları'yla dahil ediyoruz.”

Bandung Konferansı ve Bağlantısızlar Hareketi'nden bu yana Hindistan, Güney ve Güney Doğu Asya'da bölgesel grupların kurulmasına öncülük etmiştir. Bağlantısızlar Hareketi bizim çok önem verdiğimiz bağımsızlığımızla eş anlamlıdır. Bu hareket, Güney Doğu Asya Bölgesel İşbirliği Topluluğu'nda da (SAARC) önemli roller üstlenmiştir. SAARC, 8 Aralık 1985'de Bangladeş, Bhutan, Hindistan, Maldiv, Pakistan ve Sri Lanka'nın devlet başkanları tara-

findan kurulmuştur. SAARC, bölgenin halklarının dostluk ve güven çerçevesinde, üye ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerine katkı sağlaması için oluşturulmuş bir platformdur. Ayrıca Hindistan, Güney Asya Serbest Ticaret Antlaşması'nın imzacılarından biridir ve bu bölgedeki en önemli ticari aktörlerden biri olması dolayısıyla böyle bir antlaşmanın yapılmasında en önemli neden olmuştur. Hindistan'ın Mauritius, Singapur ve Tayland gibi yakın komşularına ikili ticari ayrıcalıklar tanıması bizim Asyalı ortaklarımıza serbest ticaret konusunda teşvik sağlamıştır. Sonunda Hindistan, SAARC üyeleri, Singapur ve Tayland'la serbest ticaret antlaşmaları imzalamış ve bu antlaşmaların ASEAN üyelerine, Japonya'ya Çin'e ve Güney Kore'ye kadar genişletilmesi çabası içine girmiştir. Bu antlaşmalar ve ilişkiler ağı en sonunda Asya'da Avustralya ve Yeni Zelanda'yı da kapsayan büyük bir serbest ticaret bölgesinin kurulmasını müjdeleyen gelişmelerdir. Pan-Asya Serbest Ticaret Bölgesi, Asya'nın geleceği olabilir ve ben eminim ki; böyle bir başarı bizim ekonomimiz için yeni büyüme fırsatları getirecektir. Şu an Hindistan, İran ve Pakistan boru hattı gündemimizde ve İran gazı boru hattı projesi bölgenin güvenliği ve Hindistan'ın enerji ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik önemli katkılarda bulunacaktır.

Genel

Türkiye ve Hindistan benzer şekillerde 1960'larda ve 1970'lerde içe dönük büyüme stratejileri izlemişlerdir. Türkiye, 1980'lerde bu stratejinin yerine dışa dönük, ihracata dayalı bir strateji benimsemiştir. Hindistan ise 1992'de yaşadığı krizden sonra böyle bir yol izlemiştir. Şu an geçmiş on yılların getirdiği yapısal sertliklerden ve zayıf kamu finansmanından kaynaklanan kötü performansı düzeltmekle uğraşıyoruz. Türkiye'de olduğu gibi Hindistan'da da bir Planlama Kurumu bulunmaktadır. Türkiye'nin 1980'den sonra serbestleşmeye gitmesi, 1995 yılında Gümrük Birliği üyesi olması, emeğin yoğun olduğu tekstil ve deri fabrikalarının birçoğunun Batı Avrupa'dan Türkiye'ye kaydırılması, Türkiye'de sanayi faaliyetlerinin yüksek seviyelerde devam etmesini sağlamıştır. Fakat bu değişim, Türkiye'nin ara mallara olan ihtiyacını önemli oranda artırmıştır. Serbestleşmenin bir diğer sonucu ise ithal nihai ürünlerin ve tüketim mallarının artan oranda Türk piyasasına girmesi olmuştur. Hindistan ve Türkiye ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı özellikler göstermesine rağmen, önümüzde üçüncü ülkelerdeki yatırımlar için de önemli bir alan bulunmaktadır. Ekonomik ve siyasi anlamda AB içinde yer alması da Türkiye, AB'nin bir üyesi olarak görülebilir. Aşağıda Türkiye'nin ekonomik görünümü verilmiştir ve Hindistan da bu görünüme benzer bir yapı sergilemektedir.

2004 yılı rakamlarına göre:

GSMH – gerçek büyüme rakamları: yüzde 8,2 (2004 tah.) Hindistan: yüzde 8

Kişi başı GSMH (Satınalma Gücü Paritesi) : 7.400 dolar (2004 tah.)

GSMH yüzdesi olarak sektörler: tarım- yüzde 11,7 sanayi- yüzde 29,8 hizmet- yüzde 58,5 (2003 tah.). Hindistan: tarım- yüzde 20,5, sanayi- yüzde 21,9, hizmet- yüzde 57,6 (2004-2005)

Tarım ürünleri: tütün, pamuk, tahıl, zeytin, şeker pancarı, narenciye, bakliyat ve çiftlik hayvanları

Sanayi: tekstil, yiyecek, otomobil, madencilik-kömür, krom, bakır, bor, çelik, petrol inşaat, kereste ve kâğıt

İhracat tutarı: 69,46 milyar ABD Doları (f.o.b.) (2004 tah.)

İhraç malları: giysi, yiyecek, tekstil, metal mallar, ulaşım ürünleri

İhracat yaptığı ülkeler: Almanya- yüzde 13,9, Birleşik Krallık- yüzde 8,8, ABD- yüzde 7,7, İtalya- yüzde 7,4, Fransa- yüzde 5,8, İspanya- yüzde 4,2 (2004)

İthalat: 94,5 milyar ABD Doları (f.o.b.) (2004 tah.)

İthalat ürünleri: makine, kimya, yarı mamul maddeler, petrol ürünleri ve ulaşım makineleri

İthalat yaptığı ülkeler: Almanya- yüzde 12,9, Rusya- yüzde 9,3, İtalya- yüzde 7,1, Fransa- yüzde 6,4, ABD- yüzde 4,8, Çin- yüzde 4,6, Birleşik Krallık- yüzde 4,4 (2004)

Hindistan’da Nisan-Aralık 2005 döneminde ihracat, ABD doları bazında yüzde 18 artmış, bunun yanında ithalat ise yüzde 27’lik bir artış göstermiştir. 2006 Ocak itibariyle döviz rezervleri 133 milyar ABD doları olmuştur.

Ekonomik Durum

Türkiye ile Hindistan’ın ekonomileri modern ticaret ve sanayi sektörünün yanında, 2004 yılında hala tüm istihdamın yüzde 35’den fazlasını gerçekleştiren tarım gibi geleneksel sektörlerle sahiptirler. Türkiye ve Hindistan’da özel sektörün önemi giderek artmakta fakat bankacılık, temel sanayi, ulaşım ve iletişimde devletin rolü hala önemli bir konumda bulunmaktadır. Biz; özelleştirmeyi, küreselleşmeyi ve yabancı yatırımı benimseyip onlara kucak açtık. Başbakanımızın da belirttiği gibi “Hindistan, 21. yüzyılı gerçek bir Asya yüzyılı haline getirmeye kararlıdır.” Bu geniş görüşlülük ışığında gümrük tarifelerinin

en yükseği yüzde 12,5 olmak üzere ASEAN seviyelerine çekilmiştir. Asya; doğal, teknik ve bilimsel anlamda çok zengin kaynaklara ev sahipliği yapmakta ve küreselleşme sayesinde bu kaynakları sadece yerel ve bölgesel büyüme için değil, tüm dünyanın refahı ve büyümesi için kullanma şansı doğmuştur. Bu amaç doğrultusunda en önemli araçlardan biri ticarettir. Bu nedenle, kapsamlı bir ticaret politikası oluşturmak amacıyla 2004 yılında “Dış Ticaret Politikası 2004” (FTP 2004) adı altında bir program yürürlüğe konmuştur. Bu programın amacı, 2009 yılında Hindistan'ın dünya ticaretindeki payını bugünkünün iki katına çıkarmak, ihracatını ise ekonomik büyümenin ve istihdam yaratmanın verimli bir aracı haline getirmektir. FTP 2004 ile benimsenen anahtar stratejiler arasında; Hindistan'ı üretim, hizmet ve ticaret merkezi haline getirmek, tarım, el dokumacılığı, el sanatları, mücevher, deri, ayakkabı ve denizcilik gibi özel ilgi alanları belirleyip onları geliştirmek vardır. Ticaretin artırılması amacıyla birçok tarife ve vergide indirimle gidilmiştir. Ayrıca çeşitli isimler altında hazırlanan (Vishesh Krishi Upaj Yojana Served) ihrac teşvik paketleri ile tarım ve hizmet ihracı artırılmaya çalışılmıştır. Ticaret Kurulu yeniden hizmete sokulup uzun ve kısa vadeli ihracatı artırıcı önlemlerin alınması ve uygulanması konusunda bu kurum, hükümete tavsiyelerde bulunmaya başlamıştır. İthalatçılara ise önemli kolaylıklar sağlanmıştır. Hindistan'a ithalat yapanlar için sadece 100 bin ABD doları üzerinde havale beyannamesi istenmiştir. Ayrıca ithalat beyannamesi ile ilgili gümrük beyannamesinin kontrol kopyasının kabul limiti 1 milyon ABD dolarına çıkartılmıştır. 20 milyon ABD dolarlık bir ile üç yıl vadeli ithalat kredilerinin sermaye malları için kullanımına izin verilmiştir. Ayrıca bireysel ithalatçılar için ithalat beyannamesi belirtme limiti 100 bin ABD dolarına çıkartılmıştır. 2004-2005 yılında Merkez Bankası tarafından vatandaşların döviz işlemlerinde serbestleşme sağlamak için çeşitli önlemler alınmıştır. Yurtdışında yapılan Hindistan yatırımları üzerindeki tavan net değerlerinin yüzde 100 ile yüzde 200'ü üzerinde artırılmıştır.

Türkiye'de Hindistan'da olduğu gibi en önemli sanayi sektörü tekstildir. Toplam sanayi istihdamının 1/3'ü bu sektörde gerçekleşmektedir. Küresel kota sisteminin sona ermesiyle bu sektör şiddetli bir rekabet ortamına girmiştir. AB, dünyanın ikinci büyük tekstil ihracatçısı ve ithalatçısıdır. Hindistan ve Türkiye başlıca ihracatçılar olarak 2005 sonrası kurulacak kotasız sistemde önemli sorunlarla karşılaşacaklardır. Bunlar arasında yerli sanayinin korunması ile ihrac ürünleri için pazarların artırılması ve kayırmacı önlemlere rağmen ihracatın sürdürülebilir büyümeye ulaşması sayılabilir. Kotasız ortamda ise önemli fırsatlarımız arasında rekabetçi durumumuzu geliştirerek pazar payımızı artırmamız sayılabilir. Ayrıca Türkiye ve Hindistan, AB ara mallarını işleyerek yapılan ihracattan dünya standartlarındaki sektörel kapasitesini kullanarak yararlanabilir. Türkiye ve Hindistan, büyüme açlığı içindedirler ve bu

açlığı da biran önce dindirme arzusundadırlar. İki ülke arasındaki ticaret hala çok düşük seviyelerdedir. Karşılıklı diyalogun yanında iki ülke güven artırıcı önlemleri, karşılıklı yatırımların ve ticaretin gelişmesi için kullanmalıdır. Buna rağmen Türkiye'nin ihraç ürünleri arasında otomobil ve elektronik sektörleri ön plana çıkmaktadır.

Hindistan Merkez Bankası Başkanı'nın "The Indian Economic Review of Macro Finance and Monetary Developments 2005-2006"da belirttiği gibi:

2005-2006'da Hindistan sanayi ve hizmet sektörlerinin büyümesi ile önemli bir performans göstermiştir. İstatistik Kurumunun (CSO) tahminlerine göre 2004-2005 ve 2005-2006 yılları arasında reel büyüme hızı yüzde 7,5'ten yüzde 8,1'e çıkmıştır. Sanayi sektöründeki büyüme, imalat sektörü tarafından beslenmiş ve bu sektör madencilik sektöründeki gerilemeyi kapatmıştır. Art arda çift haneli büyüme kaydeden hizmet sektörü ise gelişimini sürdürmüş ve 2005-2006 yıllarında GSMH artışının $\frac{3}{4}$ 'ünü gerçekleştirmiştir. Hizmet sektöründe ticaret, turizm, ulaşım ve iletişim ile inşaat ve alt sektörleri üç yıl art arda çift haneli büyüme oranları yakalanmıştır.

2005-2006 yıllarında tarım üretimi, yeterli yağış ve nem sayesinde büyüme gösterecektir. Toplam tahıl üretiminin bu yıl 209 milyon ton olacağı tahmin edilmektedir ve bu oran geçen yılın toplam üretiminin yüzde 2,3 üzerindedir. Bunlar dışında şeker kamışı, yağlık tohum ve elyaf üretiminde artış pamuk üretiminde ise düşüş beklenmektedir.

Sanayi Performansı

Sanayi üretimi Nisan 2005 ve Şubat 2006 tarihleri arasında imalat sanayi sayesinde iyi bir büyüme oranı yakalamıştır. İmalat sanayi bu dönemde yüzde 9 büyümüştür. Bu sektör tüm sanayi sektörünün yüzde 93,4'ünü oluşturmaktadır. Madencilik sektöründe ise büyüme oranı ciddi bir düşüş yaşamıştır. Bunun nedenleri arasında, Haziran 2005'te Bombay petrol yatakları bölgesinde yaşanan büyük yangın ve bazı metallerin çıkartılmasında yaşanan azalma gösterilebilir. Elektrik üretimi ise daha az bir düşüş yaşamıştır. Kömür ve gaz yetersizliği de bu düşüşte etkili olmuştur.

Aynı dönemde sermaye ve tüketim mallarında önemli birer artış kaydedilmiştir. İlk kalemde büyüme yüzde 16,5 olmuş ve bu oran 1993-1994 yılından itibaren yakalanan en büyük orandır. Bu oranın yakalanmasında enerji üretim tribünleri, tekstil makineleri, kazanlar, ulaşım malları, gemi yapımı ve tamiri, lokomotif, vinç, laboratuvar ve bilimsel malların üretimindeki artışlar önemli rol oynamıştır. Basit ürünler ise önemsiz birer artış gerçekleştirmelerine rağmen karbon, çelik ve bakır üretimindeki yüksek oranlardan yararlanmaya devam etmiştir. Ara malları üremi ise pamuk ipliği, işlenmiş deri, dizel yağ, LPG

silindirleri, konserve kutuları, örme makineleri ve TV tüpü sektörlerindeki negatif büyüme nedeniyle düşük bir performans göstermiştir.

Altyapı

Altyapı sektörü 2005-2006'da ufak bir büyüme göstermesine karşın, ekonomik büyüme için önemli bir sektör olmaya devam etmiştir. Bu sektördeki zayıflıkların giderilmesi de hükümetin önceliklerinden biridir.

Ekonomik Beklenti Anketleri

Bu anketlere göre, sanayi sektörü performansını yakın zamanda sürdürmeye devam edecektir. Dun and Bradstreet'in iş dünyası iyimserlik endeksi Ocak-Mart 2006 döneminde, bir önceki döneme göre yüzde 21,1'lik bir artış kaydetmiştir. Bu endeks bir önceki çeyreğe göre ise yüzde 10,3'lük bir azalma göstermiştir. Fakat Ekim-Aralık 2005 dönemi en yüksek seviyenin yakalandığı dönem olmuştur. Aralık 2005'te yapılan bir ankete katılanların yüzde 90'ı önümüzdeki dönemde satışlarda artış beklemektedir. yüzde 85'i daha yüksek karlar beklediklerini, yüzde 46'sı ise satış fiyatlarında yükselme beklediklerini belirtmişlerdir. FICCI'nın Şubat 2006'da yaptığı bir ankete göre ise ekonomi güven endeksi son 15 çeyrekte yakalanan en yüksek seviyeye ulaşmıştır ve bu sonuç, cevap verenlerin ülke ekonomisinin içinde bulunduğu olumlu ortamı ve önümüzdeki altı aylık beklentilerini yansıtmaktadır. Sanayi sektörü içinde bulunan hizmet, ağır ve hafif sanayi alt sektörleri içinde geleceğe en olumlu bakan sektör olmuştur. Bu sektörün yüzde 90'ı ılımlıdan önemli oranlara kadar, önümüzdeki iki çeyrekte daha iyi bir performans beklentisi içindedirler. Bu sektörü yüzde 78 ile hafif sanayi ve yüzde 68 ile ağır sanayi takip etmektedir. Her ne kadar cevap verenler satışlarda, ihracatta ve karda hafif bir durgunluk bekleseler de, önümüzdeki 6 ay içinde yatırımlarda yeniden bir artış olacağına dair belirtiler söz konusudur. Katılan şirketlerin yüzde 71'i, yüzde 75'in üzerinde kapasite kullanımı belirtmişlerdir.

Merkez Bankasının Ocak-Şubat 2006'da yaptığı sanayiye bakış anketine göre, iş dünyası beklenti endeksi Nisan-Haziran 2006 çeyreği için bir önceki yıla göre yüzde 4,1 azalmıştır. Buna rağmen endeks, yine geçen yıla karşılaştırıldığında neredeyse aynı oranda gerçekleşmiştir. Ocak-Mart 2006 beklentileri, anketin başlamasından itibaren kaydedilen en yüksek artış olan Ekim-Aralık 2005'te yüzde 8,2'lik yükselmeden sonra bir önceki yıla göre yüzde 2,8 azalmıştır. Anket sonuçları Nisan-Haziran 2006 beklentilerinin bir önceki senenin aynı dönemine göre daha iyi olduğunu fakat kendilerinden önce gelen döneme göre daha düşük olduğunu göstermektedir.

Hizmet Sektörü

Hizmet sektörü, Nisan-Aralık 2005 döneminde bir önceki yıla göre yüzde 9,7’lik bir büyüme göstermiştir. Bu büyümenin ardında yatan neden, yukarıda belirtilen alt sektörlerdeki çarpıcı büyüme oranlarıdır. Ticaret, turizm, ulaşım ve iletişim sektörleri iki haneli büyüme rakamlarına, ihracatta ve ithalatta artan hacim, demiryolları, kargo ve sivil havacılık operasyonlarında artan verimlilik ve hacim, yerli ve yabancı turizm sektörlerindeki büyüme ve cep telefonu aboneleri sayısındaki hızlı artış sayesinde ulaşmıştır. Banka mevduatlarındaki sağlıklı artış ve yiyecek dışı kredilerde görülen sürekli artış ve bilgi teknolojilerine dayalı hizmet ihracı, finans, sigorta, emlak ve iş hizmetleri alt sektörlerindeki büyümeye katkı sağlamıştır. Hindistan’ın yazılım sanayi, başarılı olmaya devam etmektedir. Hindistan dünyanın “back office”si olma yolunda emin adımlarla ilerlemektedir. “Fortune 500” içindeki birçok şirket, bilgi teknolojisi hizmetlerinin bazılarını Hindistan’dan satın almakta, almayanlar ise artan oranda bunun nedenlerini hissedarlarına açıklamak zorunda kalmaktadırlar. Hindistan’ın yazılım geliştirme ve diğer satın alınan hizmetler konusunda tecrübesi sayesinde, bu durum sadece maliyet avantajı ile ilgili değil, ayrıca genç insanlarımızın tecrübe ve yeteneklerinin artan oranda takdir edilmesiyle ilgilidir. Bu entelektüel sermayemiz, Hindistan’ın stratejik rekabet gücünü daha da artırmasını sağlayacaktır.

Tasarruflar ve Yatırımlar

Gayri Safi Tasarruf Oranı, GSMH içinde yazılı fiyatlarla 2003–2004 döneminde yüzde 28,9’dan, 2004–2005 döneminde yüzde 29,1’e yükselmiştir.

Yukarıda bahsedilen olumlu gelişmeler ve sonuçta ortaya çıkan iyimserlik bu ortamın 2006–2007 döneminde de devam edeceğini göstermektedir. YKY çekmekteki başarımız hem yerel hem de yabancı kaynaklar tarafından finanse edilen yüksek büyüme oranlarına ulaşacağımızın önemli bir göstergesidir. Yukarıda bahsi geçen yüksek tasarruf oranları; yüksek reel faiz oranlarının, düşük enflasyonun ve sürekli artan kişi başı gelirlerin sonucudur. Orta vadede olumlu ekonomik ortamın süreceği beklenirken, yabancı sermaye akımı ve yüksek tasarruf oranları da devam edecektir ve bunlar yüksek büyüme oranları yakalanmasında önemli roller oynayacaklardır. Hindistan’ın görünümü günümüz itibarıyla gayet iyi durumdadır. Bankaların mali durumları güçlüdür. Şirketler yüksek kar oranları yakalamakta, hisse senedi piyasası rekor seviyelerde seyretmekte, yerel talep de buna ayak uydurmaktadır. Emtia piyasaları en güçlü dönemini yaşamaktadır. Yazılım, tekstil, çelik gibi ana imalat sektörleri önemli getiriler sağlamıştır. Dolayısıyla, diğerleri de bunları takip edecek ve ihracatta önemli bir artış sağlayacaktır. Mal ithalatı geçtiğimiz yıl yüzde 30 ora-

nında artarak, yatırımlardaki hızlı artışın bir göstergesi olmuştur. Hükümet, enerji konusunda altyapının yetersizliğini kabul etmekle birlikte, bu yetersizlikler özel sektör yatırımlarıyla kapatılmaktadır. İletişim alanında, cep telefonu piyasası şehirlerde doygunluğa ulaşmış ve taşıraya girmeye hazır hale gelmiştir. İki havaalanı özelleştirilmiş ve diğerleri de sırada beklemektedir. Hava yolları, Hindistan'ın çok büyük ilerleme kaydedeceği alanlardan biri olarak görülmektedir.

İkili Antlaşmalar

Türkiye ve Hindistan arasında ekonomik işbirliğinin güçlendirilmesi ve sürdürülmesi için geçtiğimiz dönemlerde birçok antlaşma imzalanmıştır. İlk ikili antlaşma 1973 yılında gerçekleşmiştir. Bu antlaşmayı, Türkiye-Hindistan Ortak Ekonomik Komisyonu'nu (JEC) kuran 1983 tarihli antlaşma izlemiştir. Bu komisyonun toplantıları dönüşümlü olarak Hindistan ve Türkiye'de toplanmaktadır. 8. ve son toplantı 2000 yılında Yeni Delhi'de düzenlenmiştir. DEİK ve FICCI arasında kurulan Hindistan-Türkiye Ortak İş Konseyi (JBC) ise 1996 yılında hayata geçirilmiştir.

Dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın 1986 yılında Hindistan'ı ziyareti esnasında “Sivil Havacılık Antlaşması imzalanmıştır.” Daha sonra Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 1995 tarihli Hindistan ziyaretinde ise çifte vergilendirmenin önlenmesine ve turizm alanına yönelik iki antlaşma imzalanmıştır. Eylül 1998 tarihli Cumhurbaşkanı R. Narayanan'ın Türkiye ziyareti esnasında ise karşılıklı yatırımların teşviki, narkotik maddelerin kaçakçılığın önlenmesi, CSIR ve TÜBİTAK arasında işbirliği ve iki ülkenin dış ticareti teşvik kurumları olan NCTP ve IGEME arasında işbirliği antlaşmaları imzalanmıştır. Başbakan Bülent Ecevit'in 2000 yılında Hindistan'ı ziyareti esnasında ise tarım alanına yönelik bir işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Bir diğer işbirliği antlaşması ise Ulaştırma Bakanı Enis Öksüz'ün 2000 yılı ziyareti esnasında demiryolları sektörü için imzalanmıştır. Başbakan A.B.Vajpayee'nin Eylül 2003 Türkiye ziyareti esnasında ise Bilim ve Teknoloji Alanında İşbirliği Antlaşması ve bilgi teknolojileri ve bilgisayar yazılımı konularında işbirliği protokolleri imzalanmıştır.

Karşılıklı Ticaret

1980'lere kadar ikili ticaret hacmi önemsiz oranlarda seyrederken, ticaret dengesi Türkiye'nin lehine olarak gerçekleşmiştir. Hindistan'ın Türkiye'ye ihracatı 1990'larda hızla artmaya başlamıştır. 2002 yılında Hindistan'ın Türkiye'ye ihracatı yüzde 60 artarak 564 milyon dolara yükselmiş ve toplam ticaret hacmi 634 milyon dolar olmuştur. Bu oran 2000 yılındaki 437 milyon dolarlık

ticaret hacmi rekorunu da kırmıştır. 2003 yılında Hindistan'ın ihracatı 719 milyon dolara yükselerek, 2002'den o döneme kadar yüzde 27'lik rekor bir büyüme kaydetmiştir. Bu yakın zamanlı büyümeye rağmen, Hindistan'ın Türkiye'ye ihracatı, Türkiye'nin toplam ithalatının sadece yüzde 1'ini oluşturmaktadır. Başlıca ihracat ürünleri arasında organik kimya ürünleri, pamuk/pamuk ipliği, sentetik fiber, plastik/plastik mallar bulunmaktadır. Ayrıca bronzlaşmaya yönelik kimyasallar ve boyalar, makine parçaları, hafif makineler, küçük elektrikli aletler, demir ve çelik ürünleri, ipek ve ipek ürünleri, elyaf ve elyaf ürünleri, deri ve araba yedek parçaları gibi ürünler de Hindistan'ın Türkiye'ye ihracatı içindeki kalemlerdir. Türkiye'nin ihraç ürünleri arasında çelik ve çelik ürünler, nohut, kauçuk, tekstil makineleri, tekstil kumaşları, kimyasallar ve küçük oranlarda da olsa makine ve teçhizat ürünleri bulunmaktadır.

Tablo 1. Hindistan'ın Dış Ticareti

Yıl	(milyon USD)	
	Hindistan ihracat	Hindistan İthalat
1985	6.3	21.7
1986	29.2	44.9
1987	38.3	69.3
1988	33.8	175.6
1989	42.7	65.3
1990	78.8	61.5
1991	87.7	47.4
1992	100.2	42.2
1993	151.9	31.8
1994	110.0	78.2
1995	222.1	41.9
1996	258.2	59.4
1997	300.9	60.8
1998	276.3	73.3
1999	243.0	120.5
2000	437.2	56.0
2001	353.2	74.6
2002	564.0	69.5
2003	718.8	71.4

Kaynak: Hindistan Yüksek Komiserliği (Türkiye)

Mevcut Ekonomik İşbirliği

Hindistan ve Türkiye ikili protokollerin geliştirilmesi amacıyla çeşitli antlaşmalar imzalamışlardır. Şubat-Mart 2000 döneminde Hindistan'dan bir tarım delegasyonu Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ardından Hindistan Çay Kurulu'nun başkanında aralarında bulunduğu bir delegasyon Mayıs 2000'de Türkiye ziyaretinde bulunmuştur. 2002 yılı istisna olmak kaydıyla ITPO, Uluslararası İzmir Ticaret Fuarı'na düzenli olarak katılmaktadır. Türkiye ise 22. Hindistan Uluslararası Ticaret Fuarı'na katılarak bir ilki gerçekleştirmiştir.

Hindistan Demiryolu İnşaat Şirketi (IRCON), 1990'lı yıllarda TCDD'den aldığı 35 milyon USD'lik iki ihaleyi tamamlamıştır. 2000 yılında dönemin Türk başbakanının Hindistan ziyaretine katılan Türk inşaat şirketleri delegasyonunu, o yılın sonunda başka bir delegasyon takip etmiş ve Hindistan'da projeler yapmak için çeşitli birimlerle görüşülmüştür. Bu çabaların ardından LİMAK ve STFA, Hindistan'da otoyol projelerinin yapılmasına başlamıştır. LİMAK ile Punj Lloyd adlı Hindistan şirketi BCT boru hattının inşaatında birlikte çalışmışlardır. Bu durum, Hindistanlı şirket için başarı olarak görülmelidir, çünkü bu ihalede hem Türk hem de küresel şirketlerin yarattığı çok şiddetli bir rekabet ortamı söz konusu olmuştur. Kalpataru ve Gujarat ise BARMEK ile birlikte TEAŞ için enerji nakil hatları ihalesini kazanmışlardır. Ulusal İnşaat Şirketi (NBCC) ise Marmara depreminden etkilenen alanlar için Acil Yeniden İnşaat Projesi'ne danışmanlık hizmetleri sağlamıştır.

- Toplamda Hindistan ve Türkiye arasındaki ticaret rakamları geçen on yılla göre yüzde 50 oranında artmıştır. Mal ticaretinin yanı sıra proje ve hizmet ticareti yeni büyüme alanları olarak teşvik edilmelidir.

- Hindistan altyapısı, yatırım için yeni bir sektör olarak yabancı yatırımcılara açılmıştır. Her ne kadar birçok Türk şirketi hâlihazırda Hindistan'da bulunsa da yeni Türk şirketleri için birçok yatırım ve iş olanağı bulunmaktadır. Bunu yanı sıra diğer birçok sektörü de yabancı yatırımlara açmış bulunmaktadır. Hızla büyüyen bir orta sınıfın varlığı ve hükümetin serbestleşme çabaları, Hindistan'da yatırımları daha cazip bir hale getirmektedir. Geçtiğimiz yıllarda Hindistan inşaat ve emlak sektörlerini yabancı yatırımcılara açmış, DTÖ standartlarında bir patent yasasını yürürlüğe koymuş ve ABD ile "Open Skies" antlaşmasını imzalamıştır. Ekonomimiz ve hisse senedi piyasamız hızla büyümektedir. YKY çekmekteyiz ve bu alandaki başarımız, dünya ekonomisinde ve dünya güç dengesi sisteminde hak ettiğimiz yere ulaşmamızı sağlayacaktır. Düşük dış borç oranımız, kontrollü kur sistemimiz ve yeterli orandaki döviz rezervlerimiz hızla büyüyen ekonomimizi dış şoklardan korumaya muktedir.

Beklentiler ve Zorluklar

Hindistan-Türkiye karşılıklı ticaret hacmi, mevcut potansiyelin çok altında gerçekleşmektedir. Her ne kadar Hindistan'ın ihracatı son iki yılda rekor seviyelerde büyüme oranları yakalasa da, ihraç mallarımızın çoğu tanıtımlık ilaçlar, pamuk ipliği ve sentetik fiberden oluşmaktadır. Bu ihracat hacmini sürdürmemiz için ihraç ürünlerimizi çeşitlendirmeli, Türkiye'nin ithal ettiği diğer mallara ve Hindistan ile rekabet içinde olan ülkelerin ihraç mallarına yönelmeliyiz. Bu kategori içine plastik ilksel mallar ve ürünler, demir, çelik, makine parçaları, küçük makine ve araçlar, elektrikli parçalar, küçük elektrikli aletler, otomobil yedek parçası vb. olabilir. Hindistan'ın en güçlü ihraç malı olan fiber sentetikte bile sentetik ipliğe, pamuk ve ipliğinden ise pamuklu kumaşa dönme ve daha fazla katma değer yaratma imkânı bulunmaktadır. İlaç yapımı, para-tıbbi ürünler, düşük fiyatlı küçük arabalar, Hindistanlı ihracatçıların atılım yapabilecekleri kalemlerdir. Özellikle otomotiv sektöründe TATA kamyonetleri, TELCO binek arabaları ve TVS scooterları vb. için talep yoğundur.

Türkiye, Orta Asya'da ve Orta Doğu'da inşaat sektörünün en güçlü isimlerinden biri haline gelmiştir. Türk inşaat şirketlerinin, Hindistan ve üçüncü ülkelerdeki projelerine ortak olmak her iki ülke içinde yararlı olacaktır. Türkiye, Orta Asya'dan Avrupa'ya kendi üzerinden petrol ve doğal gaz sevkiyatını sağlayacak büyük boru hattı projelerine sahiptir. Bu projeler, Hindistanlı şirketler için Türk inşaat sektörünün faaliyetlerine katılma fırsatları yaratacaktır. Hindistan şirketleri ayrıca Güneydoğu Anadolu'daki sulama ve enerji üretimi projelerinde taşeron firmalar olarak ya da doğrudan katılımı katkı sağlayabilirler. Bilgi teknolojileri, tarım ve elektronik anahtar alanlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye ve Hindistan ziyaret edilecek ülkeler olarak iki ülkenin halkları arasında pek bilinmiyor. İstanbul-Delhi arasındaki doğrudan uçuşların, Türk Havayollarının seferleri ile yeniden başlaması sonucu, turizmdeki bu potansiyeli gerçekleştirme fırsatı doğmuştur. Türkiye, Hindistan'ın BT alanındaki tecrübesinin ve birikiminin farkında olsa da Hindistan'ın Türkiye'deki BT sektörüne katılımı sadece eğitimle sınırlı kalmıştır. Bu alanda kendilerine bir pazar payı kapmak için Hindistanlı şirketlerin girişken bir pazarlama stratejisi izlemeleri gerekmektedir. İlaç ve biyoteknoloji konusunda ise Hindistan'ın Ar-Ge çalışmaları, Türkiye'nin imalat anlamındaki kapasitesiyle karşılıklı çıkarları geliştirmek için birleştirilebilir. Yüz yüze görüşmenin yararları yazılı görüşmeden çok daha fazladır ve Hindistanlı işadamları bunun farkına vararak Türkiye'ye daha fazla iş ziyaretlerinde bulunmalıdırlar.

Hindistan sanayisinin de katkılarıyla Türkiye, gerek AB'ye gerekse Orta Asya'ya açılan bir kapı olabilir. Günümüzün gereği daha fazla ticaret, ortak

proje ve ticari ilişkiler içeren kapsamlı bir ekonomik ilişki gerçekleştirilmelidir. Her iki ülkenin konumu, yüzyılımızın en önemli ekonomik ve siyasi gelişmelerine gebe olan coğrafyaların en kritik noktalarındadır. Bu nedenle, bahsedilen işbirliği iki ülkeye büyük katkılar sağlayacaktır.

Kalkınma Sorunları

Yıllar süren hızlı büyüme süreci ve gelecekle ilgili iyimser beklentilerle Asya, günümüz küresel ekonomisinde daha önce eşi görülmemiş güce ve etkiye sahiptir. Önümüzdeki yıllar büyüme ve yeni fırsat yılları olmalıdır. Bu sayede uluslararası toplumun önemli sorunlarına çözümler üretebilen üyelerden olmamız mümkün olabilecektir. Geleceğe bakarken, öncelikle hem küresel hem de bölgesel ekonomik büyümenin önündeki risklerin azalmadığının farkına varmalıyız. Asya ekonomileri dikkatli olmalı, yöneticiler ve siyasetçiler akıllı makroekonomik politikalarla, büyümeyi ve potansiyel şoklardan korunmayı sağlayacak yapısal reformlardan uzaklaşmamalıdır. Tüm büyümeye rağmen Asya, dünyadaki yoksul insanların $\frac{2}{3}$ 'sine ev sahipliği yapmaktadır. Asya'nın artan refahını aramızdaki yoksul insanlara yansıtmak önümüzdeki en önemli vazifelerden biridir. Yatırımlarda önemli bir artış sağlanamazsa, bölge bu amacı gerçekleştirmekten son derece uzakta kalacaktır. Bölge altyapı eksikliklerinden muzdariptir ve bu sorunun çözümü için büyük yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bölge genişledikçe, bölge hükümetleri büyümeyi daha ekonomik ve çevre açısından daha sürdürülebilir bir hale getirmenin gerekliliğini tanımalıdırlar. Basit ticari mantık, bizim yatırımcılarımızın mukayeseli avantajlara sahip oldukları sektörlerde işbirliğine gitmeleri gerektiğini gösterir. Türkiye, büyüyen Avrupa pazarı için Hindistanlı işadamlarına bir rampa vazifesi görebilir. Bunun yanında Hindistan'ın bir milyar insanıyla büyüyen bir pazar olmakla birlikte Güney ve Güney Doğu Asya pazarlarına açılan kapı vazifesi görmektedir.

Hindistan ve Türkiye, ekonomik işbirliğinin hızlı bir şekilde çeşitlendirilmesi için başka nedenlere de sahiptirler. Her iki ülke de istikrarlı demokratik uluslardan oluşmakta ve bu ulusların hukuk devletine saygı geleneği bulunmaktadır. Yatırımları korumak ve iş yaşamını teşvik etmek için gerekli tüm hukuki düzenlemeler mevcuttur. Etkili düzenleme organlarımız ve bağımsız yargımız bu ortamı daha da güçlendirmektedir. Ben, Asya Kongresi'nin kapanışında ekonomik, ticari ve mali alanlarda inisiyatifleri teşvik etmek ve bölgesel ekonomik entegrasyona doğru yönelimi hızlandırmak amacı taşıyan bir "Türk Yüksek Ekonomi Konseyi" kurulmasını öneriyorum.

İstikrar ve demokrasinin bulunduğu bir ortamda, Hindistan'ın bu özellikleri onu değerli bir yatırım mekânı yapmaktadır. Bölgemiz küresel büyümenin

motoru haline gelmiştir. Bugün Asya'nın önündeki en önemli hedef, yüksek büyüme oranları yakalamaya uygun bölgesel ve uluslararası bir ortam yaratmaktır. Büyüme hızını sürdürülebilir hale getirecek politikalar izlemenin yanında, bölgeler ve sosyal gruplar arası daha eşit bir dağılımın sağlanması için politikalar izlemeliyiz. Küresel dünyada büyüme ve ilerleme tek başına sağlanamaz. Ülkeler önlerindeki kalkınma sorunlarını aşmak ve küresel rekabet gücüne kavuşmak için birbirleriyle işbirliği içinde olmalıdırlar. Bölgesel işbirliği yönündeki çabalarımızın artırılması, eşitlikçi ve sürdürülebilir kalkınmada Asya'nın bir model olmasında ve bu sayede küresel refah, istikrar ve barışın önemli bir aktörü olmasında kritik bir öneme sahiptir. Benim Türkiye ziyaretimin ve size yapmış olduğum sunumun ana fikri şudur: ilişkilerimizi niteliksel açıdan yeni bir seviyeye getirmeliyiz. Bu amaçla Türkiye-Hindistan ortaklığı için bireysel güçlerimize ve mukayeseli avantajlarımıza dayalı uzun vadeli bir vizyona sahip olmalıyız. Şu an dünyamızda süre gelen değişimlerin parçası olmak konusunda kararlılığımızı korumalıyız. Bölge olarak ve uluslararası toplumun bir üyesi olarak karşımıza çıkan sorunlar artık ulus seviyesinde çözümlenemez. Bugün, tarihin ve siyasetin yarattığı ayrılıkların üstesinden gelme ve karşılıklı çıkarlara dayalı yeni bir ekonomik ortaklık inşa etme ihtiyacı her zamankinden daha fazladır. Hindistan kendi adına bu çaba için hazırdır. Önümüzdeki yüzyıl Asya yüzyılı olacaktır. Buna inanalım ve bu aşikâr kaderimizi gerçekleştirelim. Bugün ve yarın ikisi de bizimdir.

VI. Dış Ekonomi

Hindistan'ın ödemeler dengesi 2005–2006 döneminde ham petrol fiyatlarındaki artışa rağmen sağlıklı bir seyir izlemiştir. Mal ihracatı canlılığını korurken, kaynağı bilinmeyen hesaplardaki fazlalık, hizmet ihracatından ve özel gelirlerden gelen katkıyla olumlu yönde gerçekleşmiş ve ticaret açığının büyük bir kısmını kapatmıştır. Bunlara rağmen cari açık 2005-2006'nın ilk dokuz ayında yatırımlar ve talepteki büyümelerle birlikte artmıştır. Sermaye akımı ise yerel mali ürünlere olan artan talep nedeniyle büyük oranlarda gerçekleşmiştir. Tüm bu nedenlerle birlikte toplam ödemeler dengesi döviz rezervlerindeki 10,1 milyar dolarlık artış ve Hindistan Milenyum Kâğıtları'nın (IMD) anapara ve faiz geri ödemeleri nedeniyle çıkan 7,1 milyar dolar ile sorunsuz bir dönem geçirmiştir. IMD'nin geri ödenmesi ile dış borç konusunda çok önemli bir düşüş kaydedilmiştir.

Uluslararası gelişmeler

Dünya ekonomisinde, uygun mali piyasa koşulları ve makroekonomik politikalar sayesinde 2005 yılında güçlü bir büyüme gözlemlenmiştir. 2004 yılındaki söz konusu büyümeden sonra, ABD ekonomisi 2005 yılında yaşanan kasırga felaketlerinin de etkisiyle biraz yavaşlamıştır. 2005'in başında Japonya

ekonomisinde yakalanan büyüme hızı tüm yıla yayılmıştır. İhracat ve sabit yatırımlar sayesinde başlayan toparlanma, hane halkı harcamaları ve ev yatırımları ile desteklenmeye devam ederken, Avro bölgesi de 2005'in ikinci yarısında ılımlı bir toparlanma göstermiş, fakat büyüme Almanya ve Fransa'daki yavaşlamadan dolayı 2004 rakamının altında gerçekleşmiştir. Çin ve Hindistan'ın sürüklediği kalkınmakta olan ülkelerde ise GSMH büyümesinde yakalanan hız devam etmiş ve bu küresel büyümeyi arttıran en önemli faktör haline gelmiştir (Tablo 2). Asya Kalkınma Bankası'nın tahminlerine göre 2004 yılındaki yüzde 7,8 büyümeden sonra 2005'te de yüzde 7,4'lük bir büyüme kaydedilmiştir.

Geleceğe yönelik tahminler, dünya ekonomisinin 2006 yılında da büyümeye devam edeceği şeklindedir. Fakat bu beklentiler, yüksek petrol fiyatları ve küresel dengesizlikler nedeniyle riske girebilir. Katrina kasırgasının etkisinden kurtulup düşme eğilimi gösteren rekor seviyelerdeki ham petrol fiyatları, 2006 başındaki jeopolitik belirsizlikler yüzünden tekrar toparlanmıştır. Küresel mali dengesizliklerin sürmesi, dünya büyüme oranları üzerinde risk yaratan ikinci faktördür. Bu riskin en görünür yanı, cari açığı sürekli büyüyen ABD ile cari açığı sürekli fazla veren Rusya ve Suudi Arabistan gibi petrol üreticileri ve Japonya ile Çin gibi yükselen Asya ülkeleridir.

Tablo 2. Büyüme Oranları

Ülke	2004	2005	2005-1	2005-2	2005-3	2005-4
Gelişmiş Ülkeler						
Avro Bölgesi	2.1	1.3	1.4	1.1	1.6	1.6
Japonya	1.7	2.7	1.4	2.6	2.9	4.3
OECD Ülkeleri	3.3	2.7	2.6	2.6	2.9	2.9
Britanya	3.1	1.8	2.1	1.5	1.7	1.8
ABD	4.2	3.5	3.6	3.6	3.6	3.2
Yükselen Ekonomiler						
Arjantin	9.0	9.1	8.0	10.1	9.2	9.1
Brezilya	5.2	2.2	2.6	3.9	1.0	1.4
Çin	9.5	9.6	9.4	9.5	9.4	9.9
Hindistan	7.5*	8.1 x	7.0	8.1	8.0	7.6
Endonezya	5.1	5.5	6.4	5.5	5.3	4.9
Malezya	7.1	5.1	5.7	4.1	5.3	5.2
Güney Kore	4.6	4.0	2.7	3.3	4.5	5.3
Tayland	6.9	4.4	3.3	4.4	5.3	4.7

FY: 2004-2005 X: FY 2005-2006

Kaynaklar: World Ekonomik Outlook September 2005 IMF; The Economist;

The OECD

ABD'nin cari açığı 2004 yılında GSMH' sinin yüzde 5,7'si olarak gerçekleşirken, bu oran 2005'te yüzde 6,4'e çıkmıştır. OECD tahminlerine göre oran 2007'de yüzde 7 olacaktır. Bu açıkların düzensiz bir şekilde kapatılmaya çalışılması, küresel büyümeyi olumsuz etkileyebilir. Ayrıca kuş gribi küresel ekonomi, özellikle de Asya bölgesi için risk oluşturmaktadır. DB tahminlerine göre, bir yıl sürecek olan bir salgın dünya ekonomisine 800 milyar dolara mal olabilir ve bu oran küresel hâsılanın yüzde 2'sine tekabül etmektedir.

Uluslararası Finans Enstitüsü'ne (IIF) göre, yükselen piyasalara akan net sermaye hacmi 2004 yılındaki 329 milyar dolardan, 2005 yılında tüm zamanların en yüksek rakamı olan 400 milyar dolara yükselmiştir. Bu hacmin büyük kısmı, portfolyo yatırımları ve ticari banka kredilerinden oluşmuş, bunun yanında doğrudan hisse yatırımları ve bono alımları 2004 oranlarını korumayı başarmıştır. IIF' ye göre, 2006 yılındaki hacim 337 milyar dolar seviyesinde gerçekleşecektir. Bu azalmanın nedeni ise yatırımcıların 2006 yılında yapacakları geri ödemeleri 2005 yılından finanse etme istekleridir.

Dünya ihracatı dolar olarak 2005 yılında tahmini yüzde 12,1'lik bir artış göstermiştir. Bir önceki yıl bu oran yüzde 21,2 olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 3) Kalkınmakta olan ülkelerin ihracatı yüzde 18,1 büyümeye gösterirken, kalkınmış ülkelerin ihracatı yüzde 7,9 artmıştır. Buna rağmen, her iki grupta gözlemlenen büyüme önceki yıla göre düşüş göstermiştir. BM'nin *World Economic Situation and Prospects 2006* yayınına göre, dünya ticareti 2006 yılında yüzde 7,2 büyüyecektir ki; bu 2005'in yüzde 6,6'lık büyüme oranının da üzerindedir. 2006 yılında kalkınmakta olan ülkelerin ihracatının yüzde 8,7 büyümeye göstereceği tahmin edilmekte, bu oran kalkınmış ülkeler için de yüzde 6 olarak verilmektedir.

Tablo 3. İhracatta Büyüme: Küresel Senaryo

Bölge/Ülke	2004	2005
<i>Dünya</i>	21.2	12.1
<i>Sanayileşmiş Ülkeler</i>	17.3	7.9
ABD	12.9	10.8
Almanya	21.3	7.3
Japonya	19.9	5.2
<i>Sanayileşen Ülkeler</i>	27.3	18.1
Çin	35.5	28.4
Hindistan	28.2	25.9
Kore	31.0	12.0
Singapur	24.6	17.6
Malezya	26.5	12.0
Tayland	19.8	14.4

Kaynak: International Financial Statistics online hizmetleri, IMF Nisan 2006 ve DGCİ&S

Mal Ticareti

2005-2006'da Hindistan'ın ihracat performansı dört yıl art arda olmak üzere yüksek büyüme hızını sürdürmüştür. Bu performansta elverişli küresel talep şartları ve imalat sektörünün artan rekabet gücü etkili olmuştur. Ticari İstihbarat ve İstatistik Genel Müdürlüğü (DGCI&S) verilerine göre, Hindistan'ın ihracatı 2005-2006 döneminde yüzde 24,7 artmış, bir önceki yıl ise bu oran yüzde 26,4 olarak gerçekleşmiştir.

İhracattaki artış geniş bir sektörel dağılım göstermiştir. Teknik mallar, tekstil, kimyasallar, kıymetli taş ve mücevherler ile petrol ürünleri ihracattaki büyümenin temelini oluşturmushlardır.

Tablo 4. Ana İhraç Malları Nisan-Aralık

Mal grupları	Milyar USD		Değişim %	
	2004-2005	2005-2006	2004-2005	2005-2006
1-ilksel mallar	8.6	11.1	31.7	28.8
Tarım ürünleri	5.8	7.1	13.8	22.6
Mineraller ve madenler	2.8	4.0	94.9	41.8
2-İmalat malları	41.4	50.5	21.2	22.1
Kimyasallar	8.5	10.1	29.7	19.4
Makine	11.5	14.9	35.3	28.9
Tekstil	9.4	11.4	6.0	21.7
Değerli taş ve mücevher	9.4	11.1	19.2	18.0
3-Petrol Ürünleri İhracatı	5.0	8.1	95.2	63.4
4-Toplam İhracat	50.5	72.2	27.1	27.9

Kaynak: DGCI&S

Birincil ürünler içinde tarım ürünleri ve bunların yan ürünlerinin ihracatı artmış ve bu kalemde başı pirinç, pamuk, kahve ve deniz ürünleri çekmiştir. Teknik mallar kategorisinde, makine ve enstrüman, ulaşım araçları ve metal ürünler gibi teknoloji yoğunluklu mallar önemli bir konuma sahiptirler. Tekstil ürünleri ihracatındaki artış ABD ve AB gibi büyük alıcıların taleplerindeki toparlanma sayesinde gerçekleşmiştir. Hazır giyim ihracatı, Nisan-Aralık 2005 döneminde ihracat artışının yüzde 73,2'sini gerçekleştirmiştir. Kıymetli taş ve mücevherler, büyüme hızlarını ana pazarlardan gelen talepler sayesinde korumuşlardır. Petrol ürünleri ihracatındaki artış ise bahsedilen dönemde yüzde 63,4 olarak gerçekleşmiş ve bundan önceki dönemde yüzde 95,2 olan

artıştan sonra yaşanan bu görece düşük büyüme, petrol ürünlerinin fiyatlarındaki yaşanan artıştan kaynaklanmıştır.

Ülkeler arasında ABD, Hindistan ihraç malları için en büyük pazar olma-ya devam etmiştir. 2005–2006 döneminde tüm ihracatın yüzde 17,2’si bu ülkeye, yüzde 8,2’si BAE’ye, yüzde 6’sı ise Çin’e yapılmıştır. Bu üç büyük pazardan Çin’e yapılan ihracat yüzde 45,9 artmış, bunu yüzde 25,8 ile ABD ve yüzde 20,4 ile BAE izlemiştir. Bölgesel olarak AB, Hindistan’ın toplam ihracatının yüzde 21,7’sinin gerçekleştiği yerdir. Hindistan’ın kalkınmakta olan ülkelere ihracatı ise keskin bir şekilde büyümeye devam etmiştir. Nisan-Aralık 2005’te bu oran yüzde 38,5 olarak gerçekleşmiş ve bir önceki dönemin büyüme oranının yüzde 1,7 üzerinde olmuştur. Bu grupta Latin Amerika ülkelerine olan ihracat yüzde 48,5 ile en hızlı gelişen kalem olmuştur.

Öte yandan, Hindistan’ın ithalatı 2005-2006 döneminde yüzde 31,5’lik bir büyüme göstermekte ve bu rakam büyüyen bir ekonomide artan petrol ve petrol dışı ithalatı yansıtmaktadır. Petrol, yağ ve yağ ürünleri (POL) ithalatında bahsedilen dönemde gerçekleşen yüzde 46,8’lik artış ise artan ham petrol fiyatlarının yansımasıdır.

Hindistan’da ham petrol fiyatı bu dönemde 55,4 dolar/varil ortalamasını yakalamıştır ki; bu yüzde 42,4’lük bir artış demektir. Hacim anlamında, ithalat bu dönemde bir önceki dönemin yüzde 5,5’lik artışının altında kalarak yüzde 3,2 olarak gerçekleşmiştir.

Petrol dışı ithalat ise 2005–2006 döneminde yüzde 25,6 artmış, bu oran bir önceki dönem yüzde 33,3 olmuştur. Bu yüksek artış oranları ülkedeki yatırım talebinin yansımalarıdır. Sermaye malları ithalatı canlılığını sürdürmüş ve bu grupta makine ithalatı (elektrik ve elektronik dışında), ulaşım araçları, metal mallar ve makine parçaları ithalatı artış göstermiştir.

Temel endüstriyel girdilerin ithalatı (petrol dışı malların ithalatı –altın ve gümüş dışında, toptan tüketim malları, imal gübreler ve profesyonel makineler) Nisan-Aralık 2005 döneminde yüzde 36,6’lık bir artış sağlamış, bu oran bir önceki dönemde ise yüzde 35,7 olmuştur. Altın ve gümüş ithalatı ise bir azalma göstermiştir. Bunun nedeni de diğerlerinin yanında uluslararası altın fiyatlarındaki yüksek artışa bağlanabilir (Tablo 5).

Nisan-Aralık 2005 döneminde Çin, ithalat yapılan ülkelerin başında gelmiştir ve Hindistan’ın tüm ithalatının yüzde 7,4’ü bu ülkeden gerçekleşmiştir. Bunu yüzde 5,6 ile ABD, yüzde 4,8 ile İsviçre, yüzde 4,1 ile Almanya ve yüzde 3,6 ile Belçika izlemiştir.

Tablo 5. Ana İthal Malları Nisan-Aralık

Mal grupları	Milyar USD		Değişim %	
	2004-05	2005-06	2004-05	2005-06
POL(petrol,yağ ve sıvılar)	21.4	31.5	45.7	46.9
Sıvıyağ	1.8	1.5	— 7.1	— 14.9
Demir ve Çelik	1.8	3.5	68.7	93.4
Sermaye Malları	16.1	22.7	32.3	41.0
İnci, değerli, yarı değerli mallar	6.2	7.4	23.9	19.9
Kimyasallar	3.9	5.0	35.3	28.8
Altın ve gümüş	7.4	8.5	46.9	15.7
Toplam	76.3	104.3	37.4	36.8
Not:				
Petrol dışı ithalat-altın gümüş dışında	47.5	64.3	32.7	35.5
Genel sınıflı ithalat*	43.5	59.5	35.7	36.6

*altın gümüş dışında petrol dışı ithalat toptan tüketim malları imal ürünler gübreler ve profesyonel aletler.

Kaynak: DGCİ&S

Tablo 6. Hindistan'ın Mal Ticareti

Mal grupları	Milyar USD		Değişim %	
	2004-05	2005-06	2004-05	2005-06
POL(petrol,yağ ve sıvılar)	21.4	31.5	45.7	46.9
Sıvıyağ	1.8	1.5	— 7.1	— 14.9
Demir ve Çelik	1.8	3.5	68.7	93.4
Sermaye Malları	16.1	22.7	32.3	41.0
İnci, değerli, yarı değerli mallar	6.2	7.4	23.9	19.9
Kimyasallar	3.9	5.0	35.3	28.8
Altın ve gümüş	7.4	8.5	46.9	15.7
Toplam	76.3	104.3	37.4	36.8
Not:				
Petrol dışı ithalat-altın gümüş dışında	47.5	64.3	32.7	35.5
Genel sınıflı ithalat*	43.5	59.5	35.7	36.6

* Nisan Aralık

Not: Parantez içindeki rakamlar bir sene önceki dönemle bu dönem arasındaki değişim yüzdesidir.

Kaynak: DGCİ&S

Yükselen ithalat oranlarıyla beraber ticaret açığı 2005-2006'da 39,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir ve bu oran bir önceki dönemdeki ticaret açığından yüzde 52,7 daha fazladır. (Tablo 6). Petrol dışı ticaret açığı 2005-2006 döneminde 8,7 milyar dolar iken, bu oran bir önceki dönemde sadece 3,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Referanslar

- 1.Rezerve Bank of Indian Annual Report, 2004-2005
- 2.Reserve Bank of India Macroeconomic and Monetary Developments
- 3.Annual Statement on Monetary Policy for the year, 2005-2006
- 4.Data Source Indian High commission Turkey
5. Confederation of Indian Industry Report
6. India Turkey Joint Business Council September 2003 Federation of Indian Chamber of Commerce.
- 7.Prime Ministers Address, ADB AGM Hyderabad

Güney Kore ve Türkiye Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler

Prof. Hee Soo LEE*
Çeviren Emre TARIM

Sayın Başkan,

Asya kıtasından gelen üst düzey bürokrat, diplomat ve değerli bilim adamları ile beraber olmamızdan son derece gurur duyuyorum. Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Önümüzdeki yıl, yani 2007 yılında Kore Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkilerin tesisinin 50. yıldönümünü kutlayacağız. Bu iki ülke dünyadaki en dost iki ülke olarak tanımlanabilir. Birçok konuda aramızda çözülmesi gereken siyasi ya da ekonomik bir sorun bulunmamaktadır. Maalesef Kore büyükelçisi ve uzman bir ekonomist bu kongreye katılamadılar. Ben ise bir antropolog olarak, 2000 yıl kadar eskiye giden iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri size anlatmak gibi zor bir görev almış bulunuyorum. Bu oturum başlamadan önce, ülkemizin Ankara'daki büyükelçiliğini arayarak oradaki ticari ve askeri ataşeler ile iki ülke arasındaki ilişkiler konusunda bir takım bilgiler aldım. Dolayısıyla sizlere vereceğim bilgiler fazla derinlemesine olmayacak.

Kuzey Kore'nin geliştirdiği nükleer silahlar, bunun doğurduğu siyasi sorunlar ve gerilimler sadece Güney Kore için değil, ayrıca bölge ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri için de ciddi bir endişe oluşturmaktadır. Güney Kore nükleer teknolojiyi barışçıl amaçlı olduğu sürece desteklerken, Kuzey Kore'ye yönelik herhangi bir şekilde askeri müdahale veya ekonomik yaptırıma ise karşı çıkmaktadır. Güney Kore'nin nükleer silah ve insan hakları sorununu Kuzey Kore ile ekonomik işbirliğinden ayrı tutması, Kuzey Kore'yi sunduğu paketlerle şaşırtmayı planlayan ABD yönetiminin politikasından farklılaşmaktadır. Bunlara rağmen Güney Kore, Türkiye ile ulusal güvenlik endüstrisi ve askeri eğitim alanlarında en üst düzeyde işbirliğini sürdürmektedir.

* Hanyang Üniversitesi, Güney Kore Cumhuriyeti

Ekonomik ilişkilere gelince, Hyundai'nin Türkiye'ye yatırımı 200 milyon dolar olurken, üretim kapasitesi 2005'te 67.000 aracı bulmuştur. Ayrıca önümüzdeki dönemde yapılacak yatırımlar ile 2007 yılında kapasitenin 100 bin araca çıkartılması planlanmaktadır. Toplam üretimin yüzde 30'u Avrupa Birliği'ne ihraç edilirken, geriye kalan yüzde 70'lik üretim iç pazara sunulmaktadır.

Turizm sektöründe 2002'den önce Türkiye'yi ziyaret eden Korelilerin sayısı yılda 10.000'den az iken, 2005 yılında bu rakam 80.000'e yükselmiştir. Bu nedenle seyahat acenteleri, Kore Havayollarının Seul-İstanbul arası doğrudan uçuşlar başlatması üzerine 2007'de bu rakamı 100.000'e kadar çekmeyi hedeflemektedirler. Kore ve Türk Havayollarının karşılıklı çalışmalarını ile bu hedefin yakalanması mümkün görünmektedir.

Kültürel ilişkilerimizin başlangıcı ise binlerce yıl geriye götürülebilir. Hun imparatorluğu döneminde bile Türkler İpek Yolu sayesinde çok geniş ticaret ağlarına sahip olmuşlardır. Bu ticaret Hun askerleri ile Korelileri de kapsayacak şekilde de gelişmiştir. Komşu olarak Koreliler ev, Türkler ise siyasi ve ekonomik konularda karşılıklı fikir alış-verişinde bulunmuşlardır. Ayrıca Çin'den gelen askeri tehditlere karşı kendilerini korumak için ortak askeri stratejiler geliştirmişlerdir. 732 yılında Kültekin Kağan için hazırlanan Orhon anıtlarına göre, o dönemlerde ölen Hunlular için Koreli delegasyonlar taziye ziyaretinde bulunmuşlardır. Altay grubundan gelen iki halk ortak dil, yaşam tarzı ve aile yapıları ile iki kardeş toplum olarak birçok açıdan benzerlik göstermektedirler. Bunlarla birlikte, birçok Koreli tarihçi Türklerin aslen Orta Asyalı olduğu tezini savunmaktadır. Moğollar döneminde Türkler, Kore yarımadasına kadar uzanmışlardır. Türkler, Kore'ye Moğollar ile birlikte daha çok tüccar ya da göçmen olarak gelmişlerdir. Kore'ye gelen Türkler buraya yerleşerek, kendi kültürlerini sürdürmüş ve camiler inşa etmişlerdir. 14. ve 15. yüzyıla kadar ticarete bir takım ayrıcalıklardan da istifade etmişlerdir. Bunların birer göstergesi olarak bizler Seul'de bugün dahi ayakta olan 14. yüzyıldan kalma camilere sahibiz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde vatanperver ve pan-islamist görüşlere sahip olan Abdurreşid İbrahim Efendi, Kore'de İslam dininin yayılması için propaganda başlatmıştır. İslami bakış açısından Kore tarihinde kendisine çok önem verilmekte ve önemli bir kaynak olarak görülmektedir. 1920'li yıllarda Bolşevik İhtilali döneminde Rusya'nın baskısından kurtulmak için kaçıp gelen Türkler, İslam'ın yayılmasında önemli rol oynamışlardır. Kendi toplumlarını oluşturan, okullar açan, camiler inşa eden ve hatta Müslüman mezarlıkları yapanlara da rastlamak mümkündür. Kaçarak gelen bu Türk-

ler arasındaki askerler, asıl görevleri olan barışı ve özgürlüğü savunmanın yanı sıra İslam'ın yayılması çalışmaları, Kore tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bugün Kore'de 40.000 yerli ve 70.000 yabancı Müslüman vardır.

Türkiye ve Kore başka bir benzeri olmayan kardeşlik bağları ve tarihten gelen dostlukları ile ortak bir vizyona sahip olmakla birlikte geleceğe de aynı iyimserlikle bakmaktadırlar. Her iki halk da birbirlerine karşılıklı sevgi ve saygı duydukları için modern dönemde hiçbir zaman çatışma için olmamışlardır. Birbirlerine karşı düşmanca duygulara sahip değillerdir ve varolan ufak sorunlar da karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile çözülmüştür.

Siyasi alanda Türkiye, uluslararası platformda Kore'ye destek veren bir numaralı ülke olmuştur. Kore'nin 1948 yılında bağımsızlığını kazandığı günden itibaren BM platformunda Türkiye herhangi bir şart öne sürmeden bizleri desteklemiştir. Bu karşılıklı sıcak ilişkiler, Türkiye'nin ABD ile olan yakınlaşmasından çok daha fazladır.

Kore savaşı, Türkiye'nin NATO'ya katılımını da hızlandırmıştır. O günden itibaren siyasi ve askeri ilişkiler en üst düzeyde devam ede gelmiştir. 2004'te Devlet Başkanımız Loo, Türkiye'ye resmi bir ziyaret düzenlemiş ve bunun neticesinde işbirliği için daha somut adımlar atılmıştır.

Karşılıklı ticaret hacmimiz, 2005 yılında 3,5 milyar doları bulmuştur ancak Türkiye'nin dış ticaret açığı hala artmaktadır. Dolayısıyla iki ülke, Kore'den Türkiye'ye daha fazla yatırım yapılmasını sağlayarak bu açığın azaltılmasını sağlamanın yollarını bulmalıdırlar ve turizm sektörünü teşvik etmelidirler.

Kore-Türk Dostluk Derneği Genel Sekreteri olarak kültürel işbirliği konusuna ayrıca önem veriyorum. 1999 yılında Türkiye'de yaşanan hazin deprem sonrasında Koreli sivil toplum kuruluşları 2 milyon dolar tutarında yardım sağlamıştır. Bununla Kore halkı Türk insanını düşünme fırsatı bulmuş, dost ve kardeş halk olarak 1950 yılında Kore savaşında bizlere yardım etmelerinin ardından uzun süredir unuttuğumuz bir halka yardım etme imkanımız olmuştur.

Kültürel ilişkilerin gelişmesinde bir diğer önemli olay ise 2002'de Kore ve Japonya'nın ortaklaşa organize ettikleri Dünya Kupası olmuş ve bu organizasyon, Korelilerin Türkleri daha yakından tanımalarını ve onları anlamalarını sağlamıştır. Turnuvada, Kore-Türk Dostluk Derneği tarafından organize edilen kampanya bünyesinde 5000 genç gönüllü olarak Türk milli takımına tercümanlık da dahil olmak üzere bir çok konuda rehberlik etmek için başvuruda bulunmuşlardır.

Kore ve Türkiye arasındaki karşılıklı saygı ve sevgi uluslararası topluma ders verecek niteliktedir. Tarihin derinliklerinden gelen bağlarımızı her zaman

güçlü tutmalıyız. Gelecek yıl her iki hükümet ve sivil toplum kuruluşları çeşitli akademik ve kültürel etkinlikler planlamaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı, 2007 yılı karşılıklı anlayış ve sevginin pekişmesi, siyasi ve ekonomik işbirliğinin artırılması için en iyi şekilde değerlendirilmelidir.

Teşekkür ederim.

Malezya'nın Dış Politika Stratejisi ve Türkiye*

Abdul Rahman ADAM**

Çeviren Emre TARIM

Giriş

Başbakan Abdullah Badawi, 2004'ün Haziran ayında Malezya Büyükelçileri Konferansı'nda yaptığı konuşmada, Malezya Dış Politikası'nın (MDP) amaç ve içeriğinin daima ulusal çıkarları korumak olduğunu, gelecekte de böyle olacağını ve Malezya'nın ihraç edecek ideolojisinin ve dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleştirmek istediği gizli bir gündeminin olmadığını ifade etmiştir. Badawi, MDP'nin tek amacının istikrar ve barış çerçevesinde, bölgesel ve uluslararası bir ortam yaratmak olduğunu da sözlerine eklemiş¹ ve bunun yanı sıra Malezya'nın kendi adına ulusal çıkarlarını koruma konusunda bağımsız ve bağılantısız bir dış politika uygulamayı sürdürmesi gerektiği önemle vurgulamıştır.

Başbakan, MDP'nin içinde hareket edilmesi gereken çerçevenin ayrıntılı açıklamasını ise 31 Mart 2006 tarihinde Ulusal Parlamento'daki konuşmasında yapmıştır. Başbakan, “dünya, geçmişte tecrübe ettiğimizden daha farklıdır ve farklı olmaya da devam edecektir. Kimse yükselen petrol fiyatlarının etkisinden kendisini koruyamamış, yatırım ve iş imkânları için rekabet daha da yoğunlaşmıştır. Çin ve Hindistan'ın yanı sıra diğer Asya ülkeleri de ciddi bir biçimde kalkınıyorlar. Serbest bir ekonomiye sahip olan Malezya, özellikle uluslararası iletişim teknolojileri çağında bu rekabetçi ortamdan soyutlanmış değildir.”²

Başbakana göre, ekonomik büyüme ayrılmaz bir şekilde dış etkenlere bağlıdır. Bu nedenden ötürü bizim dış politikamız, ulusal misyonumuz için en uygun yararları sağlayacaktır. Bizler de 9. Malezya Kalkınma Planı'nın (9. MP) amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik en uygun dış ortamı sağlamak için çaba sarf ederek bölgemizde ve ötesinde işbirliği, barış ve istikrarın güçlenmesi için çalışacağız. Çünkü bunlar olmadan zenginleşmemiz mümkün değildir. Yeni

*Bu makalede belirtilen görüşler yazarın kişisel görüşleridir ve yazarın bağlantısı olduğu kurumların veya Malezya hükümet organlarının görüşlerini temsil etmez.

** National University of Malaysia, Bangi.

pazarlar bulmak, ihracatını yaptığımız ürünlerimizi daha fazla teşvik etmek, yatırım çekmek ve turizm faaliyetlerini arttırmak için kararlı inisiyatifler kulanacağız. Çıkarımıza en uygun olan ikili ve bölgesel ticaret antlaşmaları yapacağız. Bu amaçlara ulaşma konusunda yurt dışında çıkarlarımızı temsil etmek ve korumakla yükümlü kurumların da kapasitelerini artıracğıız.”³

Bu makale, 9. MP’nin amacına uygun olarak, Malezya ve Türkiye ilişkilerindeki potensiyeli araştıracağıdır. Bu tartışmaya bir giriş olarak, MDP yönelimlerinin altında yatan stratejilere göz atılacak ve bu stratejilerin uygulanmasında ortaya çıkacak belli başlı sorunlar tartışılacaktır.

Malezya Dış Politikası (MDP)

Henry Kissenger’a göre “devlet adamları, çeşitli etkilerce kısıtlanırlar. Bunlar; diğer devletlerin gücü, politikaları ve uygulamalarıdır. Yerel kısıtlamalar; kamuoyundan, hükümetlerin tutumlarına ve bürokrasilerine kadar uzanır.”⁴ Yani devletlerin dış politikaları öncelikle yerel ve uluslararası etmenler tarafından belirlenir. Malezya’da bu iki etmen grubundan kaçamamıştır. Barston’a göre, bu etmenler “coğrafi konum, tarihsel geçmiş, kültür, organizasyon, sivil toplumun gelişmişlik düzeyi, yerel istikrar durumu, ekonomik durum ve liderlik etkileri yerel etmenlerdendir. Uluslararası etmenler ise uluslararası sistemin yapısal özellikleri, yani şiddete başvurma sıklığı, yerel ve bölgesel ilişkilerin doğası ve durumu, uluslararası para hareketleri, komşuların veya güçlü devletlerin politikaları ve uluslararası örgütlerin faaliyetleri” şeklinde özetlenebilir.⁵

Barston’un yukarıdaki önermesinde yer alan unsurlar, Malezya’nın dış politika stratejileri ve eğilimlerinin görüntüsünü şekillendirmiştir. Bu nedenle, Malezya gibi gelişmekte olan ülkeler için dış politikanın çoğu zaman ülkenin olumlu imajını yurtdışına yansıtmak ve yurt içinde siyasi hedeflere ulaşma konusunda etkili ve uygun bir araç olduğu doğrudur. Bu noktada, Shanti Nair’in de belirttiğı gibi dış politikanın, yerel politikanın bir aracı olması gerçeğı, Malezya gibi küçük fakat hızla gelişen ülkelerin, uluslararası toplumla ilişki kurma yollarını anlamakta önem arz etmektedir.”⁶ Yukarıda bahsedilen değişkenler, ülkelerin dış politika yaparken karşılaşmış oldukları etmenlerdir. Bundan dolayı, Malezya’nın ilk yıllarından itibaren dış politikasını belirleyen bu araçla uğraşa geldiğı bir gerçektir. Tunku Abdul Rahman, Tun Abdul Razak ve Tun Hussein Onn liderliğindeki söz konusu dönem, dış politika yönelimlerinde “fazla iddialı muhafakazarlık” olarak tanımlanmıştır. Bu dönemlerin kısa bir özeti aydınlatıcı olacaktır.

Tunku döneminde komünizmi çevreleme politikasına ve yerel komünist isyancılara karşı mücadeleye destek verecek bir siyasete ihtiyaç duyulmuştur.

Ayrıca bu dönem bağılantısızlık ve tarafsızlığa doğru yönelmelerin olduğu bir dönem olmuştur. Razak ise dış politika ve strateji arasındaki bu evliliği daha da geliştirmiştir. Özellikle stratejik ortamın gereklerini karşılamak için tarafsızlık kavramına, ekonomik, siyasi ve savunma politikalarını uyum içinde oluşturmaya girişmiştir.⁷ Bu dönemde Malezya, kendisini İKÖ üyesi Müslüman bir ulus olarak tanımlamaya başlamıştır. Yeni dostlar arayışı bağılantısızlık hareketinin de önemini artırırken, Britanya'nın yatırımları dışındaki yatırımlar teşvik edilmiş ve Razak'ın halefi de bu stratejiyi benimsemiştir. Tun Hussein döneminde, Razak tarafından ortaya konulan tarafsızlık siyaseti güçlendirilerek devam etmiştir. Hussein döneminde ASEAN, MDP'nin temel taşı haline gelmiştir.⁸ Bu dönem Malezya'nın ASEAN'a olan bağımlılığının artırılması dönemiydi ve 1977 yılında ikinci ASEAN Zirvesi Kuala Lumpur'da düzenlenmiştir. ASEAN'ın Tercihli Ticaret Antlaşmaları'na (1977) üye olan Malezya, bu dönemde ekonomisini ve ticari alanlarını bu çerçevede dışa açmaya başlamıştır.

1981 yılında MDP daha önce hiç görülmemiş bir biçimde geniş ve hırslı ekonomik ve diplomatik eğilimleri benimsemiştir. Dolayısıyla, bu dönem “fazla iddialı aktivizm” olarak tanımlanır. Mahattir'in bir takım siyasi planları üzerine kurulu olan bu aktivizm, Malezya'yı uluslararası ilişkilerde daha aktif hale getirmiştir.⁹ Söz konusu dönemi takip eden 22 yılda ise MDP, Mahattir'in etkisi altındadır. Mahattir Mohamad dönemi, ulusal çıkarların ve ihtiyaçların gerçekleştirilmesi için dış politikanın yoğunlaştırılması dönemidir. Bu çıkarlar ve ihtiyaçlar Mohamad'ın sıradışı tarzı ile belirlenmiştir. Mohamad'ın modeli dik başlı tarzı ile desteklenmiş ve Mohamad, uluslararası sorunları dünyanın gündemine taşıyan öncü bir lider olmuştur. Mahattir'in dış politikası ise Malezya'yı sanayileşmiş ülke statüsüne hızla yükseltmek, bu amacın propagandasını yapmak ve bu amacın gerçekleşmesini sağlamak olarak açıklanabilir. Kalkınma süreci çok titiz bir şekilde Mahattir tarafından yönetilmiş olup, dış politika kendi hükümeti tarafından belirlenen ulusal çıkarlara uyumlu hale getirilmiştir.¹⁰

Mahattir'in halefi Abdullah Badawi'nin 2003 yılında göreve gelmesi gayet sorunsuz olarak gerçekleşmiş olsa da kendisini bekleyen sorunlar gerçekten büyük olmuştur. Siyasi gözlemciler, o zamanlar Badawi'nin aşması gereken beş önemli sorundan bahsediyorlardı. Bunlar, Mahattir'in gölgesinden kurtulmak, 2004 genel seçimleri, UMNO'nun Badawi'nin liderliğini kabullenmesi, Malezya halkı içindeki ayrılıkların giderilmesi ve ülkenin dış politikasının yeni yönü ile ilgili sorunlardır.¹¹ Eric Toe bu durumu uygun bir şekilde özetlemiştir: “Badawi yönetiminin Mahattir sonrası dönemi başlattığı günümüz Malezya'sı kesinlikle yeni bir havanın ve ince siyaset değişikliklerinin tesiri altındadır.”¹²

Badawi dış politika alanında selefinin bıraktığı mirasla uğraşmak durumdadır. Kısaca en önemli sorunlar şöyle özetlenebilir: Singapur, ABD ve Avustralya ile köprülerin yeniden kurulması, bağlantısızlık hareketine yönelik yeni hedefler belirlenmesi, İKÖ'ye gerekli olan pro-aktif liderliğin sağlanması ve Müslüman dünyanın kalkınmasına vurgu yapılması, terörizmle mücadele konusunda gösterilen çabaların devamı, ASEAN ve bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesi ve bir Doğu Asya Topluluğu'nun oluşturulması.¹³ MDP'nin yukarıda verdiğimiz tarihsel özeti, güncel alanlarla ilgili aşağıdaki tartışmamıza bir giriş olacaktır.

Malezya Dış Politikasına Yönelik bir Rapor

İç politikanın doğal bir uzantısı olarak MDP, ülkenin ulusal çıkarlarını savunmak ve teşvik etmek amacıyla planlanmaktadır. Çeşitli jeopolitik etmenler konuyla ilgili olarak MDP'nin şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. Karen Hughes'in de (ABD Kamu Diplomasisi ve Halkla İlişkiler Müsteşarı) belirttiği gibi "Malezya, ASEAN, İKÖ ve Bağlantısızlar Hareketi liderliğinden dolayı şu an çok eşsiz bir konumda bulunmaktadır. Bu nedenden ötürü, kanımca ABD ve Malezya'nın güvenlikten ekonomik kalkınmaya, oradan da anti terör faaliyetlerine kadar farklı konularda çalışmaları çok önemlidir."¹⁴ Aşağıda yapacağımız dış politika analizi, Malezya'nın şu konulardaki tutumu ve izlediği politikaları üzerinde duracaktır: Malezya'nın İKÖ'de rolü, uluslararası terörizm ve bu doğrultuda alınan önlemler, kitle imha silahları, nükleer silahların yayılması, Büyük Ortadoğu İnisiyatifi, demokratikleşme, siyasi katılım ve insan hakları.

Malezya'nın İKÖ'deki Rolü

Malezya, İKÖ'nün 1969 yılında Fas'ta kurulmasında çok önemli rol oynamış ve 1970 yılında ülkenin ilk başbakanı Tunku, İKÖ'nün ilk genel sekreteri olmuştur. Malezya İKÖ'nün aktif bir üyesi olmakla birlikte, bu kuruluşun beş iletişim grubunun da üyesidir. Bunlar; Filistin, Bosna Hersek, Kosova, Sierra Leone, ve Somali iletişim gruplarıdır. Malezya ayrıca geçtiğimiz yıllarda terörizmden turizme çeşitli konulardaki İKÖ toplantılarına ev sahipliği yapmıştır. Ekonomik açıdan Malezya, İKÖ üyeleri arasındaki ekonomik işbirliğinin önemini her zaman vurgulamış, İslami Kalkınma Bankası'na (İKB) 215,79 milyon ABD doları katkıda bulunarak İKÖ üyelerinin altyapılarının geliştirilmesine destek olmuştur. İKÖ üyeleri arasında eski başbakan Mahattir Mohammad kadar daha sıkı ekonomik ilişkileri savunan bir lider daha olmamıştır. Malezya, günümüzde Mohammad'ın açmış olduğu vizyonla uyum içerisinde İKÖ'nün başkanlığını yürütmektedir.¹⁵ Mart 2006'da Malezya ile İKÖ arasında Tercihli Tarife Antlaşması imzalanmış ve bunun akabinde söz konusu pro-

tokole imza atan ülke sayısı beşe yükselmiştir. Bu ülkeler Türkiye, Mısır, Ürdün ve Tunus'tur. Malezya'nın İKÖ dönem başkanlığında hedeflenen amaçlarından biri, şu an için yüzde 14,7 seviyesinde olan İKÖ üyeleri arasındaki ticaret hacmini on yıl içerisinde yüzde 20'ye çıkartmaktır. Malezya, tercihli tarife antlaşmasını bu hedefe giden küçük bir adım olarak görmektedir. Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesi için beş ülkenin daha imza atması gerekmektedir.¹⁶

Ayrıca yine Mart ayında, zengin İKÖ üyelerine bir örnek teşkil etmek amacıyla, Malezya üç adet "yoksulluğun önlenmesi programları" başlatmıştır. Bunlar; Sierra Leone'de hurma yağı sanayisinin geliştirilmesi, Mauritania'da kaynak sektörünün ve Bangladeş'te ise balıkçılığın geliştirilmesi programlarıdır. Dört ayrı program ise Gine, Comoros, Endonezya ve Maldivler için planlanmaktadır. Badawi'nin belirttiği gibi, BM'nin en fakir elli ülke sıralamasında yirmi iki İKÖ üyesi ülke bulunmaktadır. Badawi, her ne kadar kalkınmış ülkeler, bu yoksul Müslüman ülkelere yardım etmeli dese de Müslüman ülkeler yardımda öncü olmalıdırlar. "Eğer biz, kendi dindaşlarımıza yardım etme konusunda öncü olamazsak, diğerlerinin de bizim yardımımıza gelmelerini beklememeliyiz."¹⁷

Malezya'nın İKÖ'ye bağlılığı ve bu örgütle ilgili ideallerini başbakan, İKÖ'nün Mekke'de 2005 sonunda toplanan Olağanüstü Zirve Konferansı'nda çok iyi özetlemiştir. Başbakan'a göre "artık Müslüman ümmet daha fazla içinde bulunduğu bu sefil durumu görmezden gelemez. Bu durumun nedenleriyle bir an önce yüzleşmeli ve bütüncül bir şekilde diğer çözümlerle birlikte kapasite geliştirilerek, gerçek İslam'ın ve onun medeni yaklaşımının ortaya konulmasıyla bu nedenler ortadan kaldırılmalıdır."¹⁸ Malezya, İKÖ'nün İslam Ümmeti'ni temsilde özellikle Ümmet'in büyük sorunlarla karşılaştığı bugünlerde çok merkezi bir rol oynadığını düşünmektedir.

Uluslararası Terörizm ve Alınan Önlemler

Teröristler yapmış oldukları eylemler kadar onların söz konusu eylemlerini motive eden nedenler açısından da birbirlerinden ayrılırlar. Uluslararası terörizme karşı savaşta, Malezya terörist faaliyetleri açıklayan genel bir teoriye itibar göstermez. Bundan dolayı Malezyalı liderler, Mahattir'den bu yana söz konusu anlayışla teröre yaklaşırlar. Diğer bir deyişle her teröristi, hareketi içinde bulunduğu siyasi, kültürel ve tarihi şartlarda değerlendirmek önemlidir. Çünkü terörizm gerçekleştiği zaman ve mekânın ürünüdür. Buna rağmen çok az ortak noktası olan çeşitli grupları benzer göstermek her zaman rağbet görmüştür. Mahattir, her ne kadar ABD'nin teröre karşı küresel savaş söylemine eleştirel yaklaşmışsa da yerel terörist faaliyetlerin üzerine kararlılıkla gitmiş ve dünyaya Malezya'nın terörizmle bağımsız olarak başa çıkabileceğini gös-

termeye çalışmıştır. Mahattir'in bu kararlılığı, Avustralya İşçi Partisi milletvekili Micheal Danby tarafından aşağıdaki sözlerler takdir edilmiştir:

“Eğer hangi İslam ülkesinin lideri terörist faaliyetlerde bulunan, onları destekleyen ve finanse edenlerle mücadelede en fazla çabayı göstermiştir sorusunu sorarsak, cevap Malezya Başbakanı Dr. Mahathir Mohamed olacaktır. Kendisi, İslamcı terörizme, Batıya zarar verdiği veya Batılıları öldürdüğü için değil, bu faaliyetlerin İslam dışı olduğu ve İslam’a zarar verdiği için karşı çıkmaktadır. Bazı katı görüşlü analistler, Mahattir Mohamad’dan nefret etseler de, onu, sert söylemlerine rağmen siyasi açıdan “yararlı” olarak görürler. Batı, tabii ki Mahattir’in terörizmle mücadelesini takdir etmelidir, fakat bunun ardında yatan nedenler konusunda da hayalci olmamalıdır.”¹⁹

Mahattir döneminin hükümeti, soylu bir neden için savaşıp-savaşılmasının bazı eylemlerin yapılamayacağı görüşünü savunmuş ve bu görüşünü korumuştur. Halka açık yerlere bomba koymak ve masum insanları öldürmek, onları rehin almak, yiyecek, su ve ilaç kaynaklarını zehirlemek kabul edilemez. Bu tür eylemler, terör eylemleridir ve bunları yapanlar dine, ırkına ve inancına bakılmaksızın herkes tarafından terörist olarak kabul edilmelidirler. Bu görüşü paylaştıktan sonra teröristleri yakalamak ve adalet önüne çıkarmak her insanın ve her ülkenin temel görevidir. Yakın zamanda yeniden gündeme oturan terörizme karşı, Malezya’nın tepkisi sadece bize potansiyel tehdit oluşturan teröristlerle mücadele de değil, aynı zamanda terörizm ve terörist kavramlarının hiçbir belirsizliğe imkân vermeyecek şekilde tanımlanması ve bu sayede bunlara karşı herkesin mücadele edebilmesi üzerine olmuştur. Sadece bazı masum insanların öldürülmesi üzerine bir intikam hareketine girilmemelidir. Her yerde faaliyet gösteren teröristlere karşı ortak mücadele edilmeli ve bu mücadelede sadece güç kullanımı değil, insanların desteklerini kazanacak, bu sayede terörizme olan desteği azaltacak ve kendi sorunlarını çözmede terörizmden başka çıkış yolu görmeyen insanlara terörizmin cazibesini azaltacak yaklaşımlar sergilenmelidir.²⁰

Yerel terörist faaliyetlerin engellenmesi için ortaya konulan çabaların yanı sıra, bölgesel anlamda Malezya, ASEAN’ın teröristlere karşı daha aktif rol oynamasını ve bölgede ABD liderliğinde olası bir savaşın çıkmasının önlenmesi hususunda çaba göstermesini desteklemektedir. 2001 yılı sonunda Malezyalı bir ordu mensubu bu konuda şunları söylemiştir: “ABD askerleriyle ortak tatbikatlar düzenliyoruz ancak Malezya topraklarında ABD askerlerinin kalıcı olmaları tamamen gündem dışıdır ve bu tür bir durum bizim politikamızla ters düşmektedir.”²¹

2002 yılında Tayland'da yapılan ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda terörizme odaklanılmış ve Güney Asya'nın teröristler için bir kurtarılmış bölge olduğu imajının dağıtılması gerektiği ifade edilmiştir. Malezya Dışişleri Bakanı, ASEAN ülkelerinin teröre karşı mücadelede hedef değil, ortaklar olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Filipinler, Endonezya ve Malezya bu doğrultuda istihbarat paylaşımı, soruşturma yöntemlerinin uyumlaştırılması, sınır dışı edilmeler ve şüphelilerin yakalanmasına ilişkin kapasitelerinin artırılması konusunda bir antlaşma taslağı hazırlamışlar ancak bu antlaşma imzalanmamış ve sadece teröre karşı savaşta “yeni bir dönem” başladığı ilan edilmiştir.²²

Malezya, ayrıca APEC çerçevesi altında terörizme karşı mücadeleye de katılmaktadır. Bu bağlamda APEC, üyeleri arasında bilgi toplama ve onları dağıtma mekanizmaları kurmuştur. Bu mekanizmaların en önemlisi APEC Anti-Terörizm Görev Gücü'dür. Bu yapı şu amaçlarla kurulmuştur:

- Liderlerin Teröre Karşı Savaş Bildirisi'nin uygulanmasını koordine etmek
- Ülke ekonomilerini anti-terör faaliyetlerinin gerektirdikleri açısından değerlendirmek
- Bölgesel ve karşılıklı kapasite geliştirme ve teknik yardım programlarını uluslararası finans kuruluşlarına kapsamlı bir biçimde danışarak koordine etmek
- Diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak
- APEC'in çalışma grupları ve komiteleri arasında, anti terör konularında işbirliğini sağlamak

APEC ekonomileri arasında bilgi alışverişini gerçekleştirmek için 2003'ün Şubat ayında APEC üst düzey yöneticileri bir Anti-Terör Eylem Planı (CTAP) hazırlamışlardır. Bu eylem planı, her ülkenin önüne ticari ve ekonomik faaliyetlerle ilgili çeşitli hedefler koymaktadır. Bunlar arasında, kargo güvenliğinden uluslararası havacılığın güvenliğinin sağlanmasına, teröristlerin finans kaynaklarının kurutulmasından siber güvenliğin artırılmasına kadar çeşitli hedefler belirlenmiştir.²³ APEC'in tüm üyeleri bu eylem planını tamamlamışlardır.

Malezya'nın terörizme karşı mücadeledeki bu kararlılığı, ABD tarafından 2002 yılında önerilen bölgesel anti-terör merkezine evsahipliği yapması, bu durumu açıkça gözler önüne sermektedir. Bu merkezin kuruluş teklifi sadece terörizme karşı savaşta istihbarat değişimi ve ortak eğitim projelerini kapsa-

maktaydı. 2003 yılında kurulan Güney Asya Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi (SEARCT) bugüne kadar ABD, Britanya, Japonya, Avustralya, AB Komisyonu, Kanada ve Almanya ile ortaklaşa çeşitli seminerler ve eğitimler düzenlemiştir. Seminer konuları arasında terörist organizasyonların yasaklanması, felaket senaryoları yönetimi, kimyasal terörizmin engellenmesi veya kriz durumu yönetimi, Güney Asya bölgesindeki terörist faaliyetlerin finansal kaynakları ve belge inceleme gibi başlıklar yer almıştır.

Serbest bir ekonomi olan Malezya ekonomisi var olan siber terörizm tehdidi altındadır. Bu durum Malezya'nın söz konusu sorunla mücadelede öncü olmasına yardımcı olmuştur. Yakın zamanda başbakan, ABD ziyareti esnasında Malezya'nın siber terörizme karşı uluslararası bir merkez kuracağını ve bu merkezin ulusal ekonomilere ve ticari sistemlere karşı yapılan yüksek teknoloji saldırılarına karşı acil çözüm sağlayacağını belirtmiştir. Bu merkez, hem devlet hem de özel sektör tarafından finanse edilecektir.²⁴ Siber Terörizme Karşı Uluslararası Çoktarafli Ortaklık (IMPACT) Projesine katılan isimler arasında ABD'den Symantec Corp., Japonya'dan Micro, ve Rusya'dan Kaspersky Lab bulunmaktadır.

Kitle İmha Silahları (KİS)

Malezya, KİS'lerin yayılmasının, bölgesel ve uluslararası barış için en büyük tehditlerden biri olduğu inancına sahiptir. Şu an için kırk bir ülkede var olan KİS'lerin yanı sıra ayrıca teröristlerin ve sorumsuz devletlerin bu tip silahlara sahip olma arzusu, bu tehlikeden her ülkenin zarar görme ihtimalini artırmaktadır.²⁵ Malezya, kendi bölgesinin KİS'lerden diğer bölgelere oranla daha temiz olmasından son derece memnundur. Fakat eğer bazı ülkelerin bu tip silahları edinme arzularını görmezden gelip buna karşı mücadele edilmezse, yakın çevremizdeki ülkelerin de böyle bir yola başvurusu riskiyle karşı karşıya kalabiliriz. Bu aynı zamanda teröristler için de geçerli bir durumdur. Bali'de yaşanan bombalama olayları, KİS'lerin teröristlerin eline geçmesini engellemiz konusundaki kararlılığımızın daha da güçlenmesine neden olmuştur.

Malezya'nın KİS'lerin yasaklanması konusundaki kararlılığı sadece insani nedenlerden değil aynı zamanda ABD'nin müdahaleci siyasetinin meşruluk zeminini azaltma amacından da kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi KİS'leri ulusal güvenliğe karşı yöneltilmiş en büyük tehditlerden biri olarak görmekte ve bu tehditin ortadan kaldırılmasında eskiye oranla yeni bir mücadele yöntemini benimsemektedir. Bu yeni yöntemi eskisinden ayıran en önemli özellik "...saldırgan devletin rejiminin askeri müdahale ile devrilmesidir."²⁶

BM Zirvesi'nin KİS'lerin yayılmasının engellenmesi konusunda anlamlı sonuçlar vermemesine rağmen Malezya ve Avustralya liderliğinde benzer fi-kirli ülkeler bu sorunun çözümünde uluslararası antlaşmalara bağlı kalınması konusunda karardır. Bu bağlamda Vanuatu'nun nükleer denemeleri yasakla-yan kapsamlı antlaşmaya attığı imza, bu antlaşmanın yürürlüğe girmesine bir adım daha yaklaşılmasına yardımcı olmuştur.

Nükleer Silahların Yayılması

Malezya, mevcut nükleer güçlerin hala nükleer caydırıcılık doktrinine bağ-lı kalmaları ve diğer devletlerin böyle bir statüye yükselmelerini yer yer teş-vik etmeleri nedeniyle nükleer silahsızlanma konusunda yakın gelecekte her-hangi somut bir adımın atılamayacağı görüşündedir. Nükleer güçler bu konu-da çok taraflı bir platform yerine kendi aralarındaki müzakerelerin en iyi yön-tem olduğunu söyleye dursunlar, bu platformda da nükleer silahsızlanma ko-nusunda olumlu bir gelişme kaydedilememiştir. Eğer somut ve müşterek adımlar atılmazsa, yürürlükte olan Nükleer Silahsızlanma ve Nükleer Silahla-rın Yayılmasının Önlenmesi (NPT) rejimleri içi boş araçlar haline gelecektir. 2000 yılında NPT Konferansı'ndan somut bir sonuç çıkmaması, nükleer güç-ler ve bu güçlerin müttefikleri ile nükleer kulübe üye olmayan ve nükleer si-lahsızlanma taraftarı olan ülkeler arasındaki büyük görüş ayrılıklarının bir so-nucu olmuştur. Önceki yıllarda olduğu gibi Malezya, bu konferansta nükleer kulüp üyesi ülkelere, NPT'den doğan yükümlülüklerini hatırlatmış ve onları biran önce bu konuda daha duyarlı olmaya davet etmiştir. Benzer biçimde 2005 yılında yapılan gözden geçirme konferansında Dışişleri Bakanı Hamid Ablar, NPT rejiminin güncel odağında sadece nükleer silahların yayılmasının önlenmesi olduğunu, bu rejimin diğer amaçlar olan silahsızlanma ve barışçıl amaçlarla nükleer enerji kullanımının geri plana itildiğini vurgulamıştır. Ablar, nükleer kulüp üyelerinin, nükleer caydırıcılık doktrinine yaptıkları vurguyu eleştirmiş ve biran önce bu doktrinden ve nükleer silahların kullanımından vazgeçmeleri çağrısında bulunmuştur.²⁷ Bu bağlamda Malezya, barışçıl ama-çlarla nükleer teknoloji kullanımında, NPT rejimine üye olan ülkelerin bu amaçlarını gerçekleştirirken hiçbir engelle karşılaşmamaları gerektiğini vurgulamakta, ayrıca bu rejime üye olmayan ülkelere, nükleer silah sahibi ve nükleer enerji üreten ülkelere hiçbir şekilde teknoloji transferi yapılmama-sı gerektiğini belirtmektedir. Günümüzde İran'la ilgili nükleer enerji konusun-da yaşanan sorunlar, NPT rejimin düzenli uygulanamamasının bir sonucudur. Scilla Elworthy'nin belirttiği gibi ABD ve Britanya'nın nükleer silahlar konu-sundaki tutumları "bizim daha fazla nükleer silah geliştirmemiz uygun fakat sizin herhangi birine sahip olmanız uygun değil"²⁸ şeklindedir. Bu yaklaşımın ahlaki olarak savunulamaz olduğu tüm dünyadaki insanların gözünde aşikâr-

dır. Bu sorunun olası çözümlerinden biri, Britanya'nın ve ABD'nin elinde bulunan nükleer silah kapasitelerinin bazılarını yenilemekten vazgeçmeleri ve bu sayede de İran yönetiminin nükleer planlarından vazgeçmesi için meşru bir zemin oluşturulmasıdır. İki nükleer gücün ulusal güvenliklerini tehlikeye atmayacak bu türden bir yaklaşım, Rusya'yı da yaşanan nükleer silah filosunu hizmet dışı bırakmak ve önemli bir masraftan kurtulmak konusunda teşvik edebilir. Bu adımlar ve İran ile yapılacak bir antlaşma krizi çözebilecekken, ABD'nin kendi Ulusal Güvenlik Stratejisi çerçevesinde İran'a yapacağı askeri bir müdahale, İran'ın elindeki tüm imkânları nükleer silah geliştirmeye adanması sonucunu da doğurabilir. Bu durumda siyasi olgunluk, krizin bir felakete dönüşmesini önlemede çok önemlidir. Malezya'ya göre Tahran, Washington, Londra ve Brüksel'deki yöneticiler sahip oldukları ileri görüşlülüklerini sonuna kadar kullanmalıdırlar. Ayrıca krizin çözümü sadece diplomatlara bırakılacak bir iş değildir. Sivil diplomasi de biran önce devreye girmeli ve toplumlar arasında fazlasıyla ihtiyaç duyulan köprüler ivedilikle kurulmalıdır.

Büyük Orta Doğu İnisiyatifi

Bu inisiyatifin amacı, bölgede siyasi reformların teşvik edilmesidir. ABD'deki siyasi ve akademik çevrelerde savunulan bu uzun dönemli strateji, her bir Orta Doğu ülkesine daha aktif siyasi reformlara başlaması için baskı yapmak ve sonunda demokrasiye geçişi sağlamak amacı taşır. Bu inisiyatifin savunucuları, Orta Doğu insanının demokratik ve siyasi hayata katılımının sağlanabileceği oranda aşırı akımların önlenebileceği ve otoriter Arap rejimlerini destekleye gelmiş ABD'ye karşı oluşan olumsuz duyguların ortadan kalkacağını belirtirler. İnisiyatif, diplomatik ve diğer yollardan bölge ülkelerine sivil toplumun gelişimini telkin etmek, bölge ülkelerinin ekonomilerini rekabete açmak ve Körfez Monarşilerinin rantiyeci ekonomilerini pazar ekonomilerine çevirmek amaçlarını taşır.²⁹ Fakat bu tip bir yaklaşımın bölge ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanması muhtemeldir. Diğer taraftan bölge ülkeleri Körfez Monarşileri dahil zaten danışma meclisleri gibi çeşitli inisiyatiflerle demokratikleşme adımları atmaktadırlar.³⁰ Ayrıca ABD'nin Saddam'ı devirdikten sonra Irak'taki ulusun yeniden yapılanma süreci, etnik ve dini bölünmeler sonucunda yaşanan acı gelişmeler, bu ülkeler tarafından kaygıyla izlenmektedir. Bu nedenle, bölge ülkeleri tam demokratikleşmenin Cezayir'de olduğu gibi geri tepebileceği ve radikal grupların anayasal yollardan iktidara gelebileceği endişesini taşımaktadır. Kısaca demokratikleşme, bu ülkeler için uzun dönemli ihtiyatlı ve ayrıntılı planlama anlamına gelmektedir.

Artık Washington, Londra veya Avrupa'nın diğer başkentleri demokratikleşmenin dışardan ithal edilemeyeceğini anlamalıdırlar. Demokrasi; tarihi, si-

yasi ve kültürel alanların oluşturduğu yerel modeller tarafından yerleştirilmeli ve geliştirilmelidir. Irak ve Afganistan'dan anlaşıldığı gibi Büyük Ortadoğu İnisiyatifi arzulan sonuçları doğurmayacaktır. Bu inisiyatifin yarattığı coşkunun ardında yatan gerçek amaç, müdahale ve emperyalizmdir. Buna rağmen bölgedeki sözde modernleştiriciler, Batılı birçok uzman ve danışmanın bu gerçek gündemi anlayamaması ve bölge insanına, bölgenin kültürü, medeniyeti ve ruhaniliğini ile uyum içinde olmayan böyle bir mühendislik projesini empoze etmeye çalışması büyük bir trajedidir.

Demokratikleşme ve Siyasi Katılım

Malezya demokrasisi ulusal ve uluslararası düzeyde tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Birçok gözlemci Malezya'yı karma bir rejim olarak değerlendirir. Diğer bir deyişle, ne demokratik ne de otoriter olan yarı-demokratik bir rejim.³¹ Malezya anayasal bir monarşidir ve federal bir yapıya sahiptir fakat bu yapı yüksek oranda merkezi sistem özellikleri taşımaktadır ve parlamento gibi modern demokrasinin temel araçlarına sahiptir. Seçimler ise düzenli olarak yapılmış, genel olarak şeffaf ve meşru olmuştur. Fakat anayasanın çok güçlü bir yürütme organına izin vermesi ve birçok kısıtlayıcı önlem içermesi demokrasi açısından sorun yaratmaktadır. Komünist isyancılarla mücadele için çıkartılan Acil Durum Düzenlemeleri (ISA), hükümete süresiz gözetim yetkisi vermektedir.

Bağımsızlık yılı olan 1957 ve 1969 yılları arası dönem, Malezya için liberal demokrasi ve bazı sömürge kurumlarının devam ettiği dönem olarak görülebilir. Mahattir'in iktidara gelmesinden sonra bu deneyim yerini kademeli olarak modifiye edilmiş otoriterliğe bırakmıştır. 1990 yılında demokrasi, ülkenin istikrarı, güvenliği, birliği ve ekonomik büyümesi için çalışan seçilmiş büyük yetkilere sahip hükümet ile beraber yaşamaya çalışan bir şekil almıştır. Mahattir'in otoriter anlayışla kalkınma vizyonu, zaman içinde Malezya toplumunun desteğini kazanmıştır. Kaplan'ın belirttiği gibi "melez rejimler ne kadar otoriter olsalar da vatandaşlarına güvenlik sağladıkları ve ekonomik büyümeyi sürdürdükleri sürece meşru olarak adlandırılabilirler."³² Malezya; demokrasi, iyi yönetim ve şeffaflık konularındaki eksiklikleri nedeniyle hem içerde hem dışarda eleştirilere maruz kalmıştır. Malezya'nın kişisel özgürlükler ve kamu yaşamı ile ilgili uyguladığı kısıtlamalar ise hükümetler tarafından üç nedenle meşrulaştırılmıştır. Bunlar; toplumsal meselelerin kontrol dışı tartışılmasının sosyal istikrara zarar vermesi ihtimali, yaşam standartlarını yükseltmenin, demokratikleşmeden daha önce gelmesi ve Batı demokrasisinin Malezya'nın tarihi ile kültürel şartlarına uyarlanması gerekliliği. Özellikle ISA muhalifler tarafından kendilerini susturmak için keyfi olarak kullanılan

bir araç gibi görülmüştür. Hükümet ise bu düzenlemelerin gerekli olduğunu savunmuştur. Zaman zaman ISA'nın yeniden gözden geçirelebileceği, hükümet tarafından dile getirilse de 11 Eylül sonrası uluslararası toplumun bu konudaki eleştirileri geri plana atıldığından, bu konu gündem dışı gibi görünmektedir. Ayrıca 11 Eylül sonrası yerel teröristlere karşı yapılan operasyonların da ISA çerçevesinde yapılması ve hükümetin bu operasyonların ülkeyi bir felaketten kurtardığı görüşü, ISA hakkındaki eleştirilerin zayıflamasıyla sonuçlanmıştır.

Badawi hükümetinin, ISA ve sınırlı demokrasi konusunda tavrını değiştirmesi beklenmemelidir. Sonuçta 11 Eylül sonrası yapılan operasyonların ardındaki isim, o dönem İçişleri Bakanı olan Badawi olmuştur. Fakat hızla küreselleşen dünya ve daha fazla demokrasi çağrıları, zaman içinde Badawi hükümetinin reform çağrılarına kulak vermesi ile sonuçlanabilir. Aslında Badawi de kendisinin iyi yönetim ve şeffaflık konularına çok önem verdiğini sık sık tekrarlamaktadır. Bağımsız yargı, daha güvenilir bir kamu hizmeti, rüşvet ve israfı mücadele konusunda atılan çeşitli adımlar vardır. Yakın zamanda ISA'nın gözetimindeki insanların yaşam koşulları ve ziyaret rejimi ile ilgili iyileştirmelerde bulunması beklenebilir. Fakat ülke büyük ihtimalle kısıtlı demokrasi ve otoriter kimliğini korumaya devam edecektir.

İnsan Hakları

İnsan hakları konusu Malezya'nın en fazla eleştiri aldığı konulardan biridir. 2005 tarihli rapora göre, her ne kadar Badawi hükümeti bazı insan hakları ihlali vakalarının üzerine gitmiş olsa da insan haklarının önündeki engeller devam etmektedir. Özellikle ISA'nın varlığı, insan hakları ihlallerinin devam etmesinin en önemli sebebidir. Batılı ve Amerikan standartlarındaki haklara dayalı kanuni sistemlerin çok uzağında kalınmasına rağmen, Malezya'da ve bölge ülkelerinde sivil toplumun gelişmesi ve çeşitli fikirlerin sansür ve devlet baskısı olmadan özgürce ifade edilmesi konusunda çeşitli gelişmeler yaşanmaktadır. İnsanlar, hak ve özgürlük kavramlarını daha fazla sahiplenmekte, hükümetler de bu sahiplenme, hak ve özgürlük taleplerini daha fazla dikkate almaktadırlar. Bölge insanları ve hükümetleri arasında görülen bu eğilim ne yazık ki ulusal seviyede kalmakta ve bölgesel bir çabaya dönüşmemektedir. Örneğin ASEAN platformu, insan hakları konusunda somut birşey üretmemiştir. ASEAN üyesi ülkelere de böyle bir talep gelmemektedir. ASEAN platformunda, komşu ülkelerdeki insan hakları ihlallerine dikkat çeken reform çağrılarının yok denecek kadar az olması, içişlerine müdahale etmeme prensibi, ulusal sorunların önceliği veya üyelerin komşularını eleştirirlerken kendi insan hakları karneleri nedeniyle ikiyüzlü duruma düşme korkusundan kay-

naklanmaktadır. ASEAN İnsan Hakları Çalışma Grubu'nun bölgesel insan hakları mekanizması kurma çabalarına rağmen, bu aşamada bunun gerçekleşme ihtimalinin düşük olduğu söylenebilir. Kamboçya, Vietnam, Laos, Myanmar ve Brunei, insan hakları konusunda herhangi bir çağrışı dikkate almaya hazır değilken, Singapur, Malezya, Tayland ve Endonezya ise reform konusunda hızı kendileri belirleme eğilimindeyken bölgesel mekanizmaların oluşma ihtimali düşüktür.³³ ASEAN'ın insan hakları konusunda uzun süren işçilerine müdahale etmeme prensibinin getirdiği sessizlikten sonra Myanmar'a yakın zamanda gösterdiği tepki, insan hakları ihlallerine karşı daha organize bir tepkiye doğru atılan bir adım olarak alınmamalıdır. Bu noktada insan haklarının gelişimi konusunu her ülkenin kendi inisiyatifine bırakmak ve bölgesel platformlar aracılığı ile ülkeleri çeşitli değişikliklere zorlamamak en uygun strateji olarak görülmelidir.

Malezya - Türkiye İlişkileri

Malezya-Türkiye ilişkilerinin ekonomik, siyasi ve kültürel gereksinimler bağlamında üç farklı ayak üzerinden geliştiği gözlemlenebilir. İKÖ'nün kurulması, Malezya-Türkiye ilişkilerinin resmi olarak başlamasında bir yapıtaşdır. Buna rağmen Malezya'nın içişleri ile ilgili stratejik hedefleri gerçekleştirme çabası, Malezya-Türkiye ilişkilerini diğer konular gibi geri plana itmiştir. Bu ilişkinin yeniden canlılık kazanması İKÖ, Güney-Güney diyalogu, Bağlantısızlar Hareketi ve D-8 çerçevesinde olmuştur. Mahattir'in başlattığı dış politikada aktivizm çağı, kazan-kazan stratejileri üzerine kuruluydu. Türkiye'nin AB'ye ve Büyük Orta Doğu bölgesine köprü konumu, bu aktivizm çağında Malezya'nın dış politika stratejilerinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Soğuk Savaş sonrasında Avrasya'ya yönelen Türk dış politikası da Mahattir'in kazan-kazan stratejisi ve dış politikası için önem kazanmıştır.

Turgut Özal ve Mahattir Muhomad'in Al-Afgani'nin felsefesine olan ilgileri, Malezya-Türkiye yakınlaşmasında ayrıca önemli bir rol oynamıştır. Al-Afgani'ye göre, İslam dünyası iyi niyetli despotlar sayesinde güçlü hükümetler kurabilir ve sömürgeci Avrupalı güçlerin baskılarıyla daha etkin mücadele edebilirdi.³⁴ Her iki lider de Müslüman dünyada günlük sorunların baskısından sıyrılıp, stratejik siyasi bir vizyon geliştirmekte başarılı olmuştur. Bu iki liderin mirası sayesinde bugün Türkiye ve Malezya belki de Müslüman dünya içinde ekonomi ve siyaset anlamında en başarılı iki devlet olarak görülebilir. Bugün birçokları, sadece bu iki ülkeyi örnek almaya değer "İslami Modeller" olarak görmektedir. Her iki ülkenin birbiri için öneminin büyük olması bu ilişkilerin bir ülkenin stratejik çıkarları tarafından yönlendirilmesini engellemektedir.

Özal'ı takip eden dönemde en fazla etki yapan lider ise Necmettin Erbakan olmuştur. 1996'da çıktığı on günlük Asya ziyaretinde Erbakan, Türk dış politikası için o güne kadar görülmemiş bir açılım gerçekleştirmiş ve Türkiye'nin kapılarını Doğu'ya açmıştır. İslam'ın gücüne dayanan Erbakan'ın stratejisi, Endonezya ve Malezya'yı da içine katarak Asya Pasifik çemberindeki gelişen pazarlarda Türkiye'nin etkili olmasını sağlamaya çalışmıştır. Mahattir Muhamad ise Erbakan'ın açılımına Malezya'nın "Vizyon 2020" projesiyle destek vermiş ve iki ülke arasında ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel işbirliğinin artırılması konularında mutabakata varılmıştır. Daha fazlası bu stratejilerde çok tarafılığın gücünden faydalanmak ve Türkiye'nin Müslüman ülkelerle ilişkilerini geliştirmek için Erbakan'ın fikri olan ve Türkiye, İran, Endonezya, Malezya, Nijerya, Pakistan ve Bangladeş'i kapsayan sekizler grubu yani D-8 kurulmuştur. Bu örgüt Malezya-Türkiye ilişkilerinde yeni bir yapıtaş olarak görülebilir.

Malezya-Türkiye ilişkilerinde bazı rahatsız edici gelişmeler olsa dahi bu ilişkiler derinleşerek güçlenmeye devam edecektir. Rahatsızlık veren gelişmelerden kısaca bahsetmek gerekirse, bunlardan biri Türkiye-İsrail arasındaki askeri işbirliğidir. Böyle bir işbirliğinin Türkiye'ye askeri teknoloji anlamında kazandırdıkları yadsınamaz fakat bu işbirliğinin maliyeti, Türkiye'nin Arap ve İslam ülkeleri ile olan ilişkilerinde görülmektedir. Örneğin 1997 İKÖ Tahran Zirvesi'nde üyeler, bu ilişkiden olan hoşnutsuzluklarını açıkça belirtmişlerdir. Bir diğer sorun, ABD'nin Afganistan operasyonuna Türkiye'nin üsler ve hava sahası kullanım ve Taliban karşıtı güçlerin eğitimi konusunda verdiği destek. Mahattir Mohamed, ABD'nin Afganistan operasyonunu şiddetle eleştirmiş ve operasyonun terörizmle mücadelede etkili olamayacağını savunmuştur. Tüm bunlara rağmen uluslararası güç dengeleri ve ortam, Türkiye'ye karşı olan hoşnutsuzluğun Araplar arasında ciddi bir Türk karşıtlığına dönüşmediği söylenebilir. Malezya bu konularda Türkiye'yi eleştirse de ikili ilişkilerin sağlıklı gelişmesi için gerekli adımları atmaya devam etmektedir. Ayrıca Türk-İsrail işbirliği ilginç bir şekilde Araplar arasında olan soğukluklardan bazılarının değişmesine ve Arap-İran ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bugün Malezya-Türkiye ilişkilerini güçlü tutan faktör, Türkiye'nin mevcut dış politika anlayışıdır. Ahmet Davutoğlu'nun formüle ettiği ve bugün AKP hükümeti'nin dış politika konularındaki danışmanı olarak hayata geçirmeye çalıştığı stratejiye göre, Türkiye ancak çevresindeki stratejik derinliği harekete geçirirse Müslüman ülkelerle daha sağlıklı ilişkiler kurabilir. Bu anlamda İsrail ile kurulan işbirliği Müslüman ülkelerle özellikle Suriye ve İran'la kurulacak yakın ilişkilerle dengelenip stratejik derinliğe ulaşılabilir.

Malezya ve Türkiye'nin Ticaret ve Yatırım Bilânçosu

Malezya-Türkiye ilişkilerini güçlü kılan bir diğer alan ekonomidir. Bu bağlamda Malezya, Türkiye'nin son dönemdeki ekonomik başarılarından gayet memnundur. Bunlar arasında, dünyanın en büyük 17. ekonomisi olmak, 190 milyar dolar ticaret hacmine ulaşmak, 2005 yılında 22 milyon turist ağırlamak, sabit dış sermaye yatırımlarında yaşanan patlama ve son dört yılda yüzde 30'dan fazla ekonomik büyüme gösterilebilir.

Malezya ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler ve işbirliği, Malezya-Türkiye Ortak Ticaret ve Ekonomi Komitesi (JETC) tarafından düzenlenmektedir. Bu hükümetler arası platform, ekonomik, ticari ve yatırım ilişkilerinde yaşanan gelişmeleri takip etmek için kurulmuştur. Platform, ayrıca özel girişimcilere her iki ülkede yatırım olanakları hakkında vizyon ve yönlendirme sağlamaktadır. Platform, ilk toplantısını 1995 yılında yapmıştır. Daha etkin çalışılabilmesi ve iki ülke arasında ticaret ve yatırım hacminin artırılması için daha sık toplanması gerekmektedir. 1995'teki ilk toplantıdan sonra geçen on yıllık dönemde, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 230 milyon dolardan 603,3 milyon dolara yükselmiştir. Bu hacmin 532,7 milyon doları Malezya'nın, geri kalanı ise Türkiye'nin ihracatından oluşmaktadır.³⁵

Malezya-Türkiye Ticareti	Toplam Ticaret	Toplam Ticaret Payı (Malezya) %	İhracat (Malezya'dan Türkiye'ye)	Toplam İhracat Payı %	İthalat (Türkiye'den Malezya'ya)	Toplam İthalat Payı (Malezya) %	Ticaret Dengesi (Malezya Lehine)
2005	603.6	0.2	532.7	0.4	70.9	0.1	461
2004	453.3	0.2	397.8	0.3	55.5	0.1	342.3
2003	359.5	0.2	318.3	0.3	41.2	0.1	277.1

Rakamlar milyon dolar olarak verilmiştir. 1 dolar: 3.80 RM

Kaynak: MATRADE

Ana İhraç Malları (Malezya) 2005	Değer (USD)	%
Tekstil ve Hazır Giysi	167.9	31.5
Hurma Yağı	123	23.8
Elektrik Elektronik ürünleri	97.2	18.2
Ham Kauçuk	32.3	6.1
Makine, vasıta ve parçaları	26.3	4.9
Ana İhraç Malları (Türkiye) 2005		
Tekstil ve Hazır Giysi	13.9	19.6
Kimyasallar Ve Kimya Ürünleri	9.6	13.6
Elektrik Elektronik Ürünleri	7.6	10.7
Makine, Vasıta ve Parçaları	7.2	10.1
İşlenmiş Gıda	2.9	4.1

ALAN	2005	2004	2003	Toplam (1998-2005)
İmalat Yatırımları	0	0	0.17	6.2

Rakamlar milyon dolar olarak verilmiştir. 1 dolar: 3.80 RM

• 1980–2005 yılları arasında toplam 16,9 milyon dolarlık sermayeli altı imalat sektörü projesi devreye girmiştir.

• İmalat sanayindeki yatırım alanları:

- Tekstil ve Hazır Giyim,
- İşlenmiş Yiyecek,
- Elektrik ve Elektronik Ürünler,
- Plastik İmalatı,
- Mobilya ve Aksesuar,
- Basit Metal Eşyalar

• Malezya’da faaliyet gösteren belli başlı Türk şirketleri:

• Sedatti Furniture and Interior Sdn. Bhd. Mobilya ve döşeme kumaş üreticisi

• Ainos Industries Sdn. Bhd. Galvanize demir levha üreticisi

Türkiye’deki Malezya Yatırımları

Ankara’daki Malezya Büyükelçiliği’ne göre, Türkiye’de on adet Malezya-

Türk ortak yatırımı bulunmaktadır. Malezyalı yatırımcıların çoğu genelde bireysel girişimcilerdir. Yatırımlar şu kalemlerde gerçekleşmiştir

- Madencilik
- Ulaşım ve iletişim malzemeleri için depolama hizmetleri
- Toptan parakende demir çelik, araba yedek parça ve genel mallar
- Tekstil imalatı
- Emlak
- Eğitim hizmetleri

Karşılıklı Ticarete Potansiyel Sahibi Kalemler

- Kereste ürünleri-kontraplak, parke, panel, kapı, MDF/HDF
- PC, yedek parça ve aksesuarları
- Kauçuk ve kauçuk ürünleri
- Kimyasallar ve kimyasal ürünler
- Otomobil ve yedek parça
- İletişim araçları
- Makine teçhizat
- Demir ve çelik

Yukarda verilen istatistikî bilgilerden çıkarabilecek sonuç, Türkiye-Malez-ya ticari ilişkilerinin geliştirilmeye muhtaç olduğudur. Mart 2006'da İstanbul'da yapılan ikinci Malezya-Türkiye Ortak Ekonomik Komisyonu toplantısının gündemine bu konu damgasını vurmuş ve ticaret hacminin artırılması için iki ülkenin temsilcileri bir ortak deklarasyon yayınlamışlardır. Aslında bu konudaki ilk adım, bizzat bu toplantıda atılmıştır. Malezya resmi heyeti beraberinde yüzden fazla iş adamıyla gelmiştir. Öne çıkan yatırım projeleri arasında Proton şirketinin, Türkiye'de bir serbest bölgede fabrika kurması ve bu fabrikayı Avrupa ve Orta Asya için bir üretim merkezi haline getirmesi vardır. Toplantıda konuşulan bir başka konu ise Malezyalı heyetin, Türkiye'den, hurma yağı ihracatı konusunda Malezya'ya ya İKÖ ya da D-8 Tercihli Ticaret Antlaşmaları çerçevesinde bir rejim uygulanması isteğidir. Malezya, Türkiye'ye en büyük hurma yağı ihracatçılarından (Türkiye'nin toplam ithalatının yüzde 60'ı) ve Türkiye hurma yağında önde gelen re-eksport merkezlerinden biridir. Mevcut yüzde 31,2'lik tarife oranları bu ticaretin tam kapasiteyle gerçekleşmesini engellemektedir. Bu durumun düzeltilmesi ve diğer konuların tartışılması üç ay içinde yapılacak 3. JETC toplantısına bırakılmıştır.

Bu ziyarette öne çıkan bir başka ticaret fırsatı ise helal yiyecek sektörü olarak adlandırılan sektördedir. Bu tip ürünlere olan talep, küresel Müslüman cemaatinde artmakta ve bugün, bu pazarın büyüklüğünün 445 milyar USD civarında olduğu hesaplanmaktadır. Bu pazarda Malezyalı ve Türk işadamları iş-

birliğine giderek, Türkiye ve Malezya'nın coğrafi konumlarından da yararlanarak önemli başarılar elde edebilirler. Malezya her yıl helal yiyecek sektörü için uluslararası bir fuar düzenlemektedir. MIHAS adlı bu fuara her yıl Malezya'dan ve dünyadan yüzlerce şirket katılmaktadır. Mart 2006 toplantısında Malezyalı yetkililer, Türklerin bu fuara daha fazla şirketle katılması konusundaki isteklerini belirtmişlerdir.

İKÖ Ticaret Forumu

- İKÖ Ticaret Forumu Haziran 2005 Malezya toplantılarında Türkiye'den toplam 6 katılımcı bulunmuştur
- Forum'a Türkiye'den iki konuşmacı katılmıştır
- Bay Tuncer Kayalar- Dış Ticaret Müsteşarı (İKÖ üyeleri arasında yatırım işbirliği oturumunda)
- Bayan Aybala Dağaşan-Kültür ve Turizm Bakanlığı adına (İKÖ üyeleri arasında turizm sektöründeki fırsatlar oturumunda)

Ticareti Teşvik Edici Faaliyetler

- "Türkiye'de Yatırım Fırsatları Semineri" MATRADE tarafından 20 Nisan 2005 tarihinde Kuala Lumpur'da düzenlenmiştir
- Türkiye'ye Ticaret ve Yatırım Misyonu Yatırım ve Ticaret Bakan Yardımcısı başkanlığında 8-10 Mayıs 2005 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir.
- Türk Ticaret Misyonu'nun 2005 sonu Malezya ziyaretinde, Kuala Lumpur'da İş Semineri ve Karşılıklı Yatırım Toplantıları düzenlenmiştir.

Gemicilik Hizmetleri

- Malezya Uluslararası Gemicilik Şirketi, (MISC) Mısır Damietta ve İstanbul-İzmir limanları arasında haftalık seferler yapmaktadır.
- MISC, Türkiye'de Barwill Universal Agency tarafından temsil edilmektedir.

Yıl	Türkiye'den Varışlar	Toplam Varışlara oranı %
2005	6,673	0.04
2004	6,127	0.04
2003	5,191	0.05

Turizm

- Türkiye'den Malezya'ya varışlar

Kaynak Tourism Malaysia

- 2006 yılında Türkiye'den Malezya'ya turistik seyahatleri teşvik eden faaliyetler

- 26–30 Mart 2006 İstanbul ve Ankara'da promosyon faaliyetleri

- Çeşitli Türk acenteleri ve medya organları için düzenlenen Malezya ile tanışma turu

- Türk acentelerine ve tüzel müşterilere “Malezya'nın Ziyaret Edilmesine Yönelik (2007) Tanıtım”

- Malezya Hava Yolları'nın 1989'dan beri İstanbul- Kuala Lumpur arasındaki haftalık iki uçuşunun sürdürülmesi (doluluk oranı yüzde 65–75)

- Turistik ve sosyal amaçlı ziyaretlerde karşılıklı vizesiz giriş uygulaması

Malezya Teknik İşbirliği Programı (MTCP)

Türkiye'den katılım: 1983–2005 arasında tam 152 Türk bürokrat çeşitli MTCP çalışmalarına katılmıştır. Ele alınan konular arasında

- Verimlilik
- Yatırım
- Kamu Eğitim Merkezi (INTAN) kursları
- Finans
- Hurma yağı işleme
- Su kültürü
- Gümrük prosedürleri ve Malezya Gümrük Akademisi'ndeki (AKMAL) eğitimler

Savunma Alanında İşbirliği

Gelecek yıldan itibaren Malezya ordu mensupları, Ankara'da bulunan Türkiye Barış İçin Ortaklık Eğitim Merkezi'nde eğitim göreceklerdir. Türkiye'nin bu konudaki tecrübesi ve eğitim merkezinin faaliyetleri ve bu faaliyetlerin Avrupa ve Asya ülkeleri tarafından tanınması bu kararın alınmasında etkili olmuştur. Bugüne kadar ki bu eğitim faaliyetlerine kırk beşten fazla ülke katılmıştır.

İkili Antlaşmalar

1977 yılından itibaren Malezya ve Türkiye arasında on beşten fazla ikili

antlaşma imzalanmıştır. Birçoğu farklı alanda yapılan bu antlaşmaların öne çıkanlarından bazıları şunlardır:

1. Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması, 13.12.1977, Ankara
2. Ticaret Antlaşması, 13.12.1977, Ankara
3. Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komitesi açılış toplantı tutanaklarının imzalanması, 12.04.1983, Ankara
4. Uluslararası İslam Üniversitesi'nin Malezya'da kurulmasına ilişkin muhtabakat, 13.05.1983, Kuala Lumpur
5. Hava Taşıma Antlaşması 13.05.1983, Ankara
6. 1983–84 ve 85 yılları için Kültürel Değişim Antlaşması, 08.09.1983, Kuala Lumpur
7. Deniz Taşımacılığı Antlaşması,, 08.09.1983, Kuala Lumpur
8. Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komitesi ikinci toplantı tutanaklarının imzalanması, 15.05.1987, Kuala Lumpur
9. 1989- 90- 91 yılları için Kültürel Değişim Antlaşması, 20.12.1988, Ankara
10. Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komitesi üçüncü toplantı tutanaklarının imzalanması, 09.06.1989, Ankara
11. Askeri Eğitim ve Tatbikat Antlaşması, 03.02.1993
12. Askeri Eğitim ve Tatbikat için Antlaşmayı Yürütme Protokolü, 03.02.1993
13. Çifte Vergilendirmeyi ve Gelir Vergisi Kaçaklarını Önleme Antlaşması, 27.09.1994, Ankara
14. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Antlaşması, 25.02.1998, Ankara
15. Savunma Sanayi İşbirliği Antlaşması, 29.09. 1999, Ankara

Her ne kadar Savunma Sanayi İşbirliği Antlaşması 1999 yılında imzalanmış olsa dahi bu sektördeki işbirliği 7. Malezya Planı'nın altında bulunan silahlı kuvvetleri modernize etme projesi kapsamında başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye, Malezya zırhlı birliklerinin oluşturulmasında en iyi tedarik kaynağı olarak belirlenmiştir. 1994 yılında ADNAN adıyla başlayan işbirliği, 1997 ekonomik krizi nedeniyle durma noktasına gelmiş fakat 1999 yılı itibariyle ye-

niden canlandırılmıştır. Nihayet Ağustos 2005'te 278.5 milyon dolar tutarında bir antlaşma imzalanarak 300 adet farklı teçhizatlı 211 ACV aracı Malezya'ya teslim edilmek üzere üretime konmuştur. Bu, Malezya'nın Türkiye'den yapmış olduğu en büyük silah alımı olarak tarihe geçmiştir. Araçların tümü 2004'ün sonuna doğru Malezya'ya teslim edilmiştir.

Sonuç Yerine

İleri ülkeler zenginleşmeye devam ettiği sürece, bu ülkelerin dış politikaları sadece ticaret ve yatırım gibi konularla sınırlı olmayacaktır. Bu politikalar, gerek ikili gerekse çoklu platformlarda artan şekilde çeşitli değerler tarafından yönlendirilecektir. Bu değerler arasında şeffaflık, iyi yönetim, demokrasi, insan hakları gibi kavramlar Batı'da kabul gören biçimlerde, kalkınmakta olan ülkelere empoze edilmeye çalışılacaktır. Farklı tarihsel gelenekler, farklı gelişmişlik seviyelerinin varlığı ve bu konuların tartışılabileceği eşitlikçi platformların yokluğu görmezden gelinmeye devam edilecektir.

Malezya, özellikle Mahattir Mohamed döneminde Batıyı sürekli egemen devletlerin işlerine karışmalarından, “ahlaki üstünlük” taslamalarından ve hakları bahane ederek gelişmekte olan ülkeler üzerinde yeni-sömürgecilik politikaları uygulamalarından dolayı eleştirmiştir. Mahattir, Batıyı ahlaki gevşekliliğinden, ikiyüzlülüğünden, ülkelerinde olan insan hakları ihlallerini görmezden gelmelerinden ve Bosna'daki vahşete göz yummalarından dolayı tez-yif etmiştir. Malezya'nın Batıya karşı süre gelen eleştirisi aslında Batıyla olan ekonomik ilişkileriyle çelişkili ve tutarsız görülebilir. Çoğu zaman bu eleştiriler, Mahattir'in sıra dışı kişiliğine ve Batıya karşı beslediği olumsuz hislerine bağlansa da bu yanlış bir yorumdur ve MDP'nin içinden geçtiği evrimi tamamen gözardı etmektedir.

MDP'nin karşılaştığı sorunlar 1991 yılında ortaya atılan “Vizyon 2020 Projesi”nde Mahattir tarafından ortaya konulmuştur. Uluslararası alanda Malezya, Güney-Güney işbirliğini geliştirme arzusundadır. Sanayisi için yeni pazarlar arayışındaki Malezya, Latin Amerika ve Afrika gibi yakın çevresinin ötesinde aktif bir dış politika izlemektedir. Müslüman bir ülke olarak, tüm Müslüman devletler arasında karşılıklı dayanışmaya kendini bağlı hissetmektedir. Bu bağlamda Türkiye, daima Müslüman ülkeler arasındaki uçurumları kapatabilecek öncü bir devlet olarak görülmektedir.

Malezya'nın küresel algılayışı kısmen tarih tarafından belirlenmektedir. Geçmişe baktığımızda İslam'ın önce birçok Arap kabilesini biraraya getirip onları, 1300 yıl sürecek büyük İslam medeniyetini kuracak bir halk haline getirdiğini görüyoruz. Fakat son 150 yıldan beri Müslüman Ümmet'in ve Osmanlı İmparatorluğu'nun zirveden aşağıya doğru düştüğünü görüyoruz. Geç-

tiğimiz yüzyılın sonuna doğru bazı Müslüman ulusların kademeli olarak ekonomilerini geliştirdiklerini ve dünyanın, Müslüman ulusların sahip olduğu doğal ve mineral kaynaklara artan oranda bağımlı hale geldiğini görmekteyiz.

Müslüman Ümmet'in bağımsızlığına rağmen, bugünkü Müslüman Dünya paradokslar ve çelişkiler içerisinde. Müslüman toplumların, toplam GSMH'si tüm dünya hâsılasının ancak yüzde 5'ini oluşturmaktadır. Bu uluslar arasındaki ticaret ise küresel ticaretin sadece yüzde 6'sına karşılık gelmektedir. Müslümanların çoğu yoksulluktan kıvrılırken, az sayıda Müslüman ise bolluk içinde yaşamaktadır. 64 düşük gelirli ülkeden neredeyse yarısı Müslüman ülkelerdir ve bu ülkelerin 854 milyonluk toplam nüfusu, tüm Müslüman nüfusun yüzde 67'sine karşılık gelmektedir. 600 milyonluk nüfusun önemli bir bölümü Müslüman olan Sahra altı Afrika'da toplam nüfusun yüzde 90'ı satın alma gücü paritesine göre günde 2 dolardan az gelirle yaşamaktadır. Milyonlarca Müslüman çocuk kötü şartlar altında beslenmektedir. Müslüman milletler yüksek oranda işsizlik ve düşük okur-yazar oranlarına sahiptirler. Örneğin okuma-yazma bilmeyenlerin toplam nüfusa oranı Afganistan'da yüzde 65 civarındadır. İşte bahsedilen tüm bu sorunlar, Malezya ve Türkiye'nin çözmesi gereken öncelikli sorunlar olmalıdır. Makalede bahsedilen tüm girişimler, Müslüman Ümmet'in yoksulluğunu ve açlığını, maruz kaldığı adaletsizliği ve güvenlik eksikliğini gidermede yeni bir Davos, G-8, yani bol tavsiye az icraat şeklini almamalıdır.

Malezya, Müslüman Ümmet'in paradokslarının ve aşıkâr çelişkilerinin çözümünün Türkiye ile işbirliği sonucu mümkün olacağı umudunu samimi olarak taşımaktadır. Bu süreçte Türkiye ve Malezya, Müslüman dünyaya demokrasilerin birbirleriyle savaşmadığı teorisine dayanarak bu yönetim tarzının iyi yanlarını gösterebilir. Washington'dan yükselen seslere bakılırsa, Malezya-Türkiye ilişkileri doğru yoldadır. Sabah gazetesi yazarlarından Aslı Aydınbaş'ın katıldığı Türk-Amerikan Konseyi yıllık toplantısında konuştuğu üst düzey bir Amerikan yetkilisinin, Türkiye'nin yeni bir Malezya'ya dönüşmesi olasılığından duyduğu rahatsızlığı okuyucularına aktarmıştır.³⁶ Öyle görünüyor ki; birileri gelişen ve güçlenen Malezya-Türkiye ilişkilerini yakından izlemekte.

Notlar

¹ Bkz. [http://www.pmo.gov.my/ WebNotesApp/ PMMain.nsf/hv_PMKiniSemasa-New/01](http://www.pmo.gov.my/WebNotesApp/PMMain.nsf/hv_PMKiniSemasa-New/01)

df0d8d2bbc883c48256ec80033e387?OpenDocument &Click=(6 Mayıs, 2006)

² The Star, Friday March 31, 2006

³ ibid

⁴ Bruce Russett & Harvey Starr içinde; 198-(4 edition), World Politics-The Menu for Choice, W.H. Freeman & Company: New York .p. 178.

⁵ R.P. Barston, Modern Diplomacy: 2nd edition, London, Longman Inc. 1997, p.33.

⁶ Nair, Shanti (1997). Islam in Malaysian Foreign Policy. London and New York: Routledge. Pg. 6.

⁷ Mohamammed Azhari Karim (Eds.) Malaysian Foreign Policy: Issues and Perspectives , Kuala Lumpur: Institut Tadbiran Awam Negara. Pg 11.

⁸ Ibid

⁹ A paper presented at a seminar organized by the Malaysian strategic research centre and Malaysian international affairs forum, 29 September 1993, Kuala Lumpur.

¹⁰ Johan Saravanamuttu, Iconoclasm and Foreign Policy: The Mahathir Years in Bridget Welsh (ed.), Reflections: The Mahathir Years (Washington, DC: Southeast Asia Studies.Johns Hopkins University-SAIS), pp. 307-317

¹¹ Abdul Rahman Embong Paper presented at “5 Malaysian Strategic Outlook Conference 2005”, organized by Asian Strategy and Leadership Institute (ASLI) 3 February, 2005. Kuala Lumpur, Malaysia.

¹² Dr Eric Teo, Council Secretary of the Singapore Institute of International Affairs (SIIA). Radio Singapore International December 19, 2003.

¹³ Bu siyasi projelerin örnekleri için bkz: S. Jayasankaran, “Malaysia-Singapore Ties” in Far Eastern Economic Review March 11 , 2004 : “Malaysia Seek Dramatic OIC Reform”, interview with Malaysian Foreign Minister in Doha in June 2005 as reported in <http://www.islam-online.net/English/News/2005-06/28/article04.shtml>; ayrıca bkz “Malaysian Foreign Policy in the Era of Globalization” Remarks by the Malaysian Prime Minister at the Conference of Malaysian Heads of Missions at Putrajaya Convention Centre on 5 July, 2004.

¹⁴ Interview on TV1News, Radio Television Malaysia , Kuala Lumpur, Malaysia. Interview by Hanim Muhili October 23, 2005 <http://www.state.gov/r/us/2005/55932.htm> (visited on 09 may, 2006)

¹⁵ Is Intra-OIC Trade finally taking off? <http://www.dinarstandard.com/current/intraoic041505.htm> (8 Mayıs 2006)

¹⁶ Malaysia Signs OIC Protocol on Preferential Tariff by Arab news Mar 29, 2006, 09:52

http://www.halaljournal.com/artman/publish/article_652.shtml (8 Mayıs 2006)

¹⁷ <http://www.dinarstandard.com/current/intraoic041505.htm> (8 Mayıs 2006)

¹⁸ Final Communiqué of OIC Summit in Mecca 7-8 December 2005 <http://www.palestine-pmc.com/details.asp?cat=2&id=1208> (12 Mayıs 2006)

¹⁹ Michael Danby, “The Mahathir Paradox” in the Jerusalem Post Oct 31, 2003 http://www.geocities.com/munichseptember1972/the_mahathir_paradox.htm (07 Mayıs 2006)

²⁰ “İslam, Terrorism and Malaysia’s Response” By The Honorable Dato Seri Dr. Mahathir Bin Mohamad Prime Minister of Malaysia New York, February 4, 2002 <http://www.asiasociety.org/speeches/mahathir.html> (07 Mayıs 2006)

²¹ “The War on Terrorism in Southeast Asia: Searching for Partners, Delimiting Targets”; Strategic Insights, Volume I, Issue 1 (March 2002) <http://www.ccc.nps.navy.mil/si/mar02/eastAsia.asp> (07 Mayıs 2006)

²² <http://www.dfa.gov.ph/news/pr/pr2002/feb/pr38.htm> (07 Mayıs 2006)

²³ <http://www.cicte.oas.org/Docs/MISCELANEUS/Aporte%20de%20Asia-Pacific%20Economic%20Cooperation.doc> (Visited on 07 May, 2006)

²⁴ ‘Making Impact’ reported in *The Star*, 7 Mayıs 2006

²⁵ Bu liste için bkz. http://www.globalsecurity.org/wmd/world/wmd_state.htm

²⁶ <http://www.news.vu/en/news/inter/051025-Practical-action-against-WMD-proliferation.shtml> (09 Mayıs 2006)

²⁷ Dışişleri Bakanı Hamid Albar’ın Bağlantısızlar grubu adına 2005 yılı gözden geçirme konferansındaki konuşması., 2 Mayıs 2005.

²⁸ Scilla Elwaroth ‘If Diplomacy Fail’ http://www.opendemocracy.net/democracy-iran_war/iran_crisis_3528.jsp (10 Mayıs 2006)

²⁹ Tamara Cofman Wittes, ‘The New U.S. Proposal for a Greater Middle East Initiative: An Evaluation’ <http://www.brookings.edu/views/op-ed/fellows/wittes20040510.htm> (10 Mayıs 2006)

³⁰ Örneğin Suudi Arabistan’ın Arab Charter teklifi. Bu teklif içten reform ve daha fazla siyasi katılımı öngörmektedir. Ayrıntılar için bkz. Micheal Dobbs, <http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn/A63188-2003Mar8?language=printer>

³¹ William Case, Malaysia: The Semi-Democratic Pradigm *Asian Studies Review*, 17.1(1993): 75-82.

³² Rober D. Kaplan, *The Atlantic Monthly*, Aralık 1997: Was Democracy Just a Moment?; Vol. 280 No. 6 : 55-80.

³³ Ayrıntı için bkz. Human Rights in Souteast Asia- Does anybody care? http://www.sii-a.online.org/tsl_090505#222 (10 Mayıs 2006)

³⁴ Amir Taheir ‘what to do& what not to do: Right and Wrong in Turkey and Malaysia’ <http://www.benadorassociates.com/article/379> (10 Mayıs 2006)

³⁵ Bernama Report http://www.kln.gov.my/?m_id=7&vid=121 (10 Mayıs 2006)

³⁶ Anatolian Times, Turkey 30 Mart 2006.

Türkiye ile Endonezya'nın Dış Ticaret Stratejileri ve Yatırım İmkânları*

Yrd. Doç. Dr. Ugi SUHARTO**
Çeviren Ufuk TEPEBAŞ

Giriş

Bu makalenin temel gayesi, günümüzde Türkiye ve Endonezya'nın karşılıklı ticaret hacmini ele almaktır. Her iki ülkenin ticaret hacminin gelişimine yön verecek ve 2008 yılında söz konusu hacmi 2 milyar dolar düzeyine çıkarabilecek fikirlere yer vermenin yararlı olacağını düşünüyorum. Bunun yanında özellikle altyapının gelişimine dair doğrudan yabancı yatırım imkânlarından da bahsetmek gerekmektedir. 1997-98 yılları arasında Endonezya ekonomisine büyük darbe vuran ve ciddi bir finansal krize neden olan faktörleri ele almadan önce Endonezya'nın ekonomisindeki iyileşmenin bir portresini çizmek gerekmektedir. Bu kısa açıklamanın amacı, Endonezya'daki yeniden yapılanmanın, ülkenin ekonomisindeki iyi imajın dış yatırımcılar tarafından nasıl görüldüğünü tespit etmek ve Türk yatırımcılara Endonezya'nın günümüzdeki durumu hakkında fikir verebilmektir. Bu nedenle, ilk olarak kısaca Endonezya'nın hacmine göz atmakta yarar vardır.

Özetle Endonezya

Endonezya dünyadaki en geniş takımada devletidir. Ekvatorun 8.000 km uzunluğu boyunca girintili- çıkıntılı 17.508 adaya sahip olan bu devlet; Kuzey Amerika, Avustralya ve Batı Avrupa ile yüzölçümü bakımından aynı genişliğe sahiptir. Başlıca adaları; Java, Bali, Sumateri, Kalimantan, Sulawesi ve Papua'dır. Bunlara nazaran daha küçük olan Maluku ve Nusa Tenggara adında iki ada grubu daha mevcuttur.

Ülkenin başkenti ve en büyük şehri olan Cakarta ise Java adasının kuzeybatısında yer almakta ve aynı zamanda ülkenin yönetimini ve ekonomi merkezini de bünyesinde bulundurmaktadır. Surabaya ise ülkenin ikinci büyük

* 25-26 Mayıs 2006 tarihli I. Uluslararası Türk Asya Kongresi'nde sunulmuştur.

** Endonezya Uluslararası İslam Üniversitesi, Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi

şehri olarak Java'nın doğusunda yer almakla birlikte ülkenin başlıca endüstriyel merkezi ile limanı da burada bulunmaktadır. Sumatera'nın kuzeyinde yer alan ülkenin en büyük üçüncü şehri Medan ise konumu itibarıyla Singapur'a ve Malaga Boğazı'na yakındır. Diğer önemli endüstri merkezleri ise Bandung, Semarang, Java'daki Yoggarta, Bali'deki Denpasar, Sumatera'daki Padang ve Palembang, Sulawesi'deki Makassar ve Manado, Kalimantan'daki Banjarmasin ve Balikpapan ile Papua'daki Jayapura'dır.¹

Ekonomik ve Siyasi Ortam

Endonezya, Asya'da finansal krizin yaşandığı 1997–1998 tarihlerinden bu yana çok taraflı olarak siyasal, ekonomik ve sosyal değişimler geçirmektedir. Günümüzde Endonezya dünyanın en geniş katılımlı demokrasileri arasında yer almaktadır. 2004 yılındaki başkanlık ve parlamento seçimleri doğrudan ve başarılı bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Ülkenin ekonomisi bilhassa finansal krizi izleyen yıllarda esnek bir seyir izlerken, 2003 yılında yüzde 4,1 olan ekonomik büyüme, 2005 yılında yüzde 5,6 olmuştur.²

Buna karşın 2005 yılının ikinci çeyreğinde küresel petrol fiyatlarında görülen çarpıcı dalgalanmalar karşısında Endonezya hükümeti çeşitli önlem paketleri ile mali ve parasal istikrarı sağlamaya çalışmıştır.

Bu politikanın anahtar kısmı, yurt içinde ortalama yüzde 126 oranında artan yakıt fiyatları karşısında, hükümetin önemli miktarlarda yakıt sübvansiyonlarını kaldırma kararı olmuştur.³ Endonezya'nın mali durumundaki denge- nin sağlanması açısından söz konusu korumaya ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim hükümet bu doğrultuda, büyüme, istihdam ve yoksullara yönelik bir ekonomi stratejisi benimsemiştir. Bunun anlamı şudur ki; söz konusu strateji, eğitim, sağlık ve diğer temel ihtiyaçlara odaklanmalıdır. Rekabete dayalı teşvikler ile şeffaflık artırılmalı ve girişimcilerden istikrarlı ticari bir faaliyet ortamı oluşturulmalıdır. Bu konuda da hükümet inisiyatifi ele alarak iş ve sosyal hizmetler sağlamaya yönelik programlar geliştirerek bunları gerekli yerlere ulaştırmakta, ekonomi politikaları ve temel öncelikler saptanarak uluslararası yatırım komiteleri ile de iletişim kurularak söz konusu faaliyetler düzenli bir temele oturtulmaktadır.

Endonezya'ya Yapılan Dış Yatırımlar

Endonezya'da doğrudan dış yatırımlar konusundaki gelişmeler önemli oranda 1970'li yıllarda başlamıştır. Bu süre içerisinde doğrudan dış yatırımların yıllık ortalaması 30 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Bunun akabinde 1980'li yıllardaki artış sonrası yıllık ortalaması 100 milyar dolara ulaşan dış yatırımlar, 2000 yılına kadar toplamda 1 trilyon 167 milyar dolara ulaşmış ve büyük bir artış gözlenmiştir (2003 Dünya Kalkınma Raporu).⁴ Buna karşın, dış

yatırımlardaki artış 1997 ve 1998'de yaşanan finansal krizden büyük ölçüde etkilenmiştir. Bunun en önemli nedeni yaklaşık olarak 60 milyar dolarlık kaynağın güvenliğe ayrılmasıdır.⁵

Günümüzde Uluslararası Yatırım Komitesi'nin göstergelerine bakıldığında Endonezya'da yeniden olumlu belirtiler gözlemlenmektedir. 2005 yılında yabancı yatırımcılar tarafından gerçekleştirilen toplam yatırım 8,9 milyar dolar olarak hesaplanmıştır ki, bu rakam 2004 yılında gerçekleşen yabancı yatırımlarla kıyaslandığında yüzde 150'den fazla bir artışa karşılık gelmektedir.⁶ Yine 2006 yılının ilk iki ayında gerçekleşen yatırım 2,21 milyar dolar olmuştur. Bu rakam 2005 yılının ilk iki ayında ise yalnızca 571,8 milyon dolar olmuştur.⁷ 2005 yılındaki yabancı yatırımların toplamı, beklentilerin de üzerinde 13,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.⁸ Söz konusu rakam bir önceki yıllara kıyaslandığında yüzde 33,3 oranında bir artış sağlanmıştır.

Ulaşım, kimyasal madde, ilaç sanayi, gıda endüstrisi, metal makine ve elektronik sektörleri Endonezya'daki doğrudan dış yatırımların büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Java bölgesi dış yatırımlar konusunda anahtar konumda bulunurken, Sumatra, Kalimentan ve Bali gibi diğer bölgelere yapılan yatırımlar da hızla artmakta ve özellikle buralarda bulunan doğal kaynaklara ve altyapıya yönelik yatırımlar dikkat çekmektedir. Endonezya hükümeti 2006 yılında doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili olarak 10 milyar dolarlık bir hedef koymuştur ve söz konusu hedef 2005 yılı hedefi ile kıyaslandığında yüzde 12'den fazla bir artışa karşılık gelmektedir.⁹

Yatırım Fırsatları

Güney Doğu Asya'da stratejik bir konumda yer alan Endonezya, bulunduğu bölgenin stratejik konumu ve çeşitli doğal kaynaklarıyla kendi iç piyasasına yönelik yatırımların yapılmasına ilişkin çeşitli önerilerde bulunmaktadır. Endonezya'nın günümüzde 220 milyonu aşan nüfusu, sürekli olarak artan orta sınıfı ve büyük bir tüketici grubu bulunmaktadır.

Endonezya ekonomisinin piyasa potansiyeline bakıldığında, dış yatırımların enerjiye yönelik akışının yanı sıra finansal hizmetler, telekomünikasyon ve gıda sektörlerinde hızlı bir artış gözlemlenmektedir. Ülkedeki bu olumlu görünüm, hemen her alandaki büyüme ve sağlanan diğer fırsatlarla birçok yatırımcı için teşvik edici unsurlar olmaktadır.

Endonezya hükümetinin dış yatırımcılarla birlikte özel sektörü de ülkelelerine yatırım yapmaları konusunda teşvik etmek için büyük çaba sarfettiği görülmektedir. Bu doğrultuda 1998 ve 1999'da 111967 sayılı yatırım kanunu 11/1970 sayılı kanunla değiştirilirken, iç yatırımlara yönelik olarak 611968 sa-

yılı kanun 12/1970 sayılı kanunla değiştirilmiştir. Hükümet ek düzenlemelerle birlikte yabancı şirketlerin ve sermayenin ülkeye girişini hızlandırmak ve bunu kolaylaştırmak doğrultusunda çalışmalarını sürdürmektedir. Bu doğrultuda, Endonezya Yatırım Koordine Kurulu (BKPM) yürürlükteki mevcut kanunları gözden geçirmekte ve yapmış olduğu düzenlemelerle ülkedeki yatırımların geliştirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Söz konusu kurul, hükümete bağlı olmamakla birlikte, çalışmalarını doğrudan Endonezya Cumhuriyeti Başbakanlığı ile koordine etmektedir. Kuruluşun web sitesine www.bkpm.go.id adresinden ulaşmak mümkündür.

Endonezya hükümeti, yeni yatırım yasasına son şeklini vermek için çaba göstermekte ve söz konusu yasanın ülkeye yönelik yatırımlara katkı sağlama-sı amaçlanmaktadır. Yeni yatırım yasasının günümüzde var olan ve 1967 yılında yürürlüğe giren yasanın yerini alması planlanmaktadır. Yeni yasanın yürürlüğe girmesi, ülkedeki iş yaşamını değiştirecek ve buna canlılık katacaktır. Endonezya ekonomisinde çok sayıda ticarete uygun şirketler mevcutken, aynı zamanda şeffaflık ve sorumluluk prensiplerine de bağlı kalınmaktadır. Yeni kanununla birlikte girişimlerin daha cazip hale gelerek artması gerek yerli gerek-se yabancı yatırımcılara eşit şartlarda aynı yasanın uygulanmasını mümkün kılacaktır. Öneriye sunulan yeni yasa ile yabancı şirketlerin elde edecekleri kar-ların, yatırımcıların ülkesine dönebilmesi de teminat altına alınacaktır. Ayrıca, ek hükümlerle ortaya çıkacak ihtilafların çözümü, farklı teşviklerin sunulması ve yine bu bağlamda küçük, orta ölçekli ve büyük girişimciler arasında ortaklıkların teşvik edilmesine çalışılacaktır.

Yatırımlara ilişkin yeni kanun, ülkede yatırımcı şirketlerin kurulması ile ilgili prosedürleri de kolaylaştıracaktır. Endonezya Yatırım Koordine Kurulu tarafından incelendikten sonra onaylanan şirketlerin izin belgeleri 10 iş günü içinde temin edilebilecek ve bu süreç içerisinde gerekli tüm dokümanlar hazır hale gelecektir. Böylece daha şeffaf bir yatırım başvuru sistemi gerçekleşmiş olacaktır. Yeni yatırım yasasıyla ulusal parlamentoda ele alınan vergi yasası da tamamlanmış olacaktır. Belirli sektörlerde yatırım ödenekleri, hızlandırılmış amortisman ve kayıpların telafi edilebilmesine ilişkin uygun vergi teşvikleri yürürlüğe konulacaktır. Konu ile ilgili gözden geçirmeler sürdürülmek suretiyle, gerekli düzenlemeler merkezi ve yerel yönetimlerce yayınlanacaktır. Bu doğrultuda hükümet daha şimdiden 400'ün üzerinde geçmişe ilişkin düzenlemeleri geçersiz kılmıştır. Bununla ulaşılmak istenen amaç, Endonezya'nın iş çevresinde yeni yatırımcıların teşvik edilmesi ve güven ortamının tesis edilmesidir.

Altyapıya Yönelik Yatırımlar

Endonezya'nın ekonomi ve yatırım politikaları açısından bir diğer önemli unsur, ülkenin altyapısına ilişkindir. Hükümetin ülkenin altyapısının geliştirilmesine dair 2005 yılından önce ortaya attığı “altyapıya ilişkin çerçeve projeleri” ülkenin ekonomik gelişme hızının sürdürülmesinde son derece gereklidir. Konut, yeni otoyollarının, havaalanlarının, limanların inşa edilmesi ve var olanların yeniden düzenlenmesinin yanı sıra rafineri kapasitelerinin, elektrik, telekomünikasyon ağlarının artırılmasına büyük önem verilmekte ve söz konusu projelerin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak da özel sektöre 4 yıllık bir işbirliğine girilmiştir.¹⁰

Ben bu doğrultuda Endonezya ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin artarak gelişmesini umut etmekteyim.

Türkiye ile Endonezya Arasındaki İkili Ticaret

İki ülke arasında İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) içinde yerleşik yasal bir çerçeve ve yakın bir işbirliği bulunmaktadır. 1996 yılına kadar Türkiye ve Endonezya arasındaki karşılıklı ticaret hacminin yıllık ortalaması yalnızca 200 milyon dolar olmuştur.¹¹ Ticaret, ekonomik aktivitenin ana alanı olmasına karşın, 2000 yılında 262 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2005 yılında 825 milyon dolara yükselmiştir.¹² 5 yıllık bir süreçte yaklaşık 4300 olarak gerçekleşen bu çarpıcı artış gelecek açısından umut verici olmakla birlikte, 3 katlık bu artışa karşın, ikili ticaret hacmi bu ülkelerin asıl potansiyelini yansıtmamaktadır. Günümüzde söz konusu olan potansiyel, geçen yılın başında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Cakarta ziyaretinde de gündeme gelmiştir. Sn. Erdoğan, Endonezya ile karşılıklı ticarete 2008 yılında 2 milyar dolara ulaşılması çabalarına gerekli desteğin sağlanacağını umut ettiğini bildirmiştir.¹³ Eğer bu noktaya ulaşılması hedefleniyorsa, bu hedefin gerçekleştirilmesi nasıl mümkün olacaktır?

Tartışmamıza karşılıklı ticaretin gelecekte bu hedef doğrultusunda gelişiminden başlayabiliriz. Türk Dış Ticaret Müsteşarı Sn. Tuncer Kayalar 2005 yılının sonunda Endonezya'ya gelmişti.¹⁴ Kendisi iki ülkenin ticaretinin gelişimine katkı sağlayacağını düşündüğü bir taslak plan sunmuştur.

Bu taslağın ana hatları;

1. Türk ürünlerinin 2006 yılının ortalarında Endonezya'da düzenlenecek bir ticari sergiyle tanıtımının yapılması,
2. Endonezyalı yatırımcıların Türkiye'ye davet edilmesi ve yatırım olanakları hakkında detaylı olarak bilgilendirilmeleri,
3. Endonezya'da doğrudan yatırımların yapılması.

Birinci planın uygulanmasında, 12–13 Mayıs 2006 tarihlerinde Bali’de gerçekleştirilen D–8 Zirvesini ele alalım. Türkiye’de büyük bir hububat öğütme makinesi üreticisi olan Sn. Değirmencioğlu, Endonezyalı bir şirketin düzenlemiş olduğu sergiye katılmıştır. Bunun yanı sıra birçok kişinin de bu sergiye katılmaları konusunda teşvikte bulunmuştur. Düzenlenen sergide söz konusu hububat öğütme makinesinin tanıtımı da en büyük buğday-un üreticilerinden biri olan P. T. Bogasari tarafından yapılmıştır. Bogasari, Endonezya’nın buğday-un ihtiyacının yüzde 70’ini tedarik etmektedir.¹⁵ Değirmencioğlu ve Bogasari arasındaki ticari işbirliği şüphesiz karşılıklı ticaret hacminin 2 milyar dolar hedefine ulaşmasına büyük oranda katkı sağlayacaktır.

İkinci plan, yani Endonezyalı yatırımcıların Türkiye’ye davet edilmeleri ya da işadamlarının kendilerinin gerçekleştirecekleri ziyaretler, söz konusu hedefe ulaşılmasında etkin bir rol oynayacaktır.

Endonezyalı 15 gıda şirketi, geçtiğimiz ayın başında Türkiye’yi ziyaret ederek buradaki beyaz un ve hububat öğütme makinelerinin ithaline ilişkin olanaklarla ilgilenmişlerdir. Beyaz un ve makinelerinin Türkiye’nin başlıca ihracat ürünleri olması, şüphesiz mukayeseli üstünlük durumunu da ön plana çıkarmaktadır. Buna karşılık Endonezya, yüksek miktarda una ihtiyaç duymakta ve ülkede tüketimi gittikçe artan şehriye, pirince önemli bir alternatif oluşturmaktadır. Endonezya beyaz un ithal etmek zorundadır. Çünkü yıllık 4 milyon ton beyaz un tüketiminin olduğu bu ülkede, buğday bitkisinin iklim faktörü nedeniyle üretiminin yapılması mümkün görünmemektedir.¹⁶

Üçüncü plan, Endonezya’ya yapılacak olan doğrudan yatırımlardır. Bu da iki Türk şirketinin Endonezya’ya kömür madeni işletmeciliği ve hububat üretim makineleri ile ilgili yapmayı düşündükleri yatırımlarla mümkün olabilecektir. Endonezya’nın Türkiye büyükelçisi Aydın Evirgen, 4 Mayıs 2006 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında söz konusu iki şirketin yakın zamanda toplam 100 milyon doların üzerinde yatırım yapacaklarını bildirmiştir.¹⁷

Endonezya’daki Türk Şirketleri

Müslüman dünyasının büyük şirketlerinin yüzde 25’ini Türk şirketler oluşturmaktadır.¹⁸ Ancak Endonezya’da kaç Türk şirketi faaliyet göstermektedir şeklinde bir soru soracak olursanız, şaşırmayın ancak bilginiz dâhilinde şimdiye kadar yalnızca bir Türk şirketi, Endonezya’da yatırımlarda bulunmaktadır. Bu şirket de Aceh’te güç iletim hatları kurmaktadır.

Geçen yıl ülkemizde yaşanan tsunami felaketinin ardından Türk işadamları, Endonezya’daki altyapıya ilişkin mimari projelere katılım konusunda son derece istekli görünmüşlerdir.¹⁹ Eğer daha evvel bahsedilen iki Türk şirketi de

yatırımda bulunursa ülkemizde 3 Türk şirketi bulunacaktır. Bundan dolayı, karşılıklı işbirliğinin gelişimi ve gelecekte öngörülen hedeflere ulaşılması daha kolay olacaktır.

Uzun Vadeli Yatırımlar

Türkiye ve Endonezya karşılıklı işbirliğini geliştirerek sürdürmek zorundadırlar. Uzun vadeli yatırımlar konusunda ise iki strateji bulunmaktadır. Bunlardan ilki, 1996 yılında Endonezya Araştırma ve Teknoloji Bakanı B. J. Habibi ile Türkiye Cumhuriyeti Bakanı Sabri Tekir ve Türkiye Havacılık Endüstrisi Genel Müdür Vekili Birol Altan'ın katılımlarıyla işbirliği konusunda imzalanan deklarasyondur. Söz konusu deklarasyona göre, iki ülke arasında teknolojik işbirliği ve askeri uçak üretimi konularında anlaşmaya varılmıştır. Burada esasen iki anlaşma söz konusu olmuştur. Bunlardan ilki, teknolojik gelişmelerdeki genel çerçeveyi içermektedir. İkinci anlaşma ise çeşitli piyasalarda ve askeri üretimde işbirliği yapılmasına ilişkindir.

Bu doğrultuda ilk olarak, üretimi Endonezya tarafından gerçekleştirilen CN-235 ve N-250 adlı nakliye uçaklarının satışı söz konusu olmuştur.²⁰ İleri teknoloji konusundaki bu işbirliği gelecekte de sürdürülebilmelidir.

İkinci strateji ise Endonezya'nın altyapısının inşası ile ilgilidir. Endonezya hükümeti; karayolları, limanları, havayolları, enerji ve telekomünikasyona ilişkin altyapı projeleri ile ilgili olarak 70 milyar dolarlık bir finansmana ihtiyaç olduğu hususunda bir tahminde bulunmuştur.²¹ "Endonezya'nın Altyapısının Gelişimine Destek ve Katılıma İlişkin Zirve" hükümet tarafından Ocak 2005'de gerçekleştirilmiştir. Burada ilk kez Endonezya'nın altyapısal gelişimi için kamu ve özel sektör ortaklığının önemi vurgulanmış ve bunun teşvik edilmesi hususunda bir prensip kararı alınmıştır. Maalesef Türkiye'nin katılmadığı bu zirveye 20 ülke iştirak etmiştir.

Zirvede 24 altyapı projesinin yanı sıra 17 otoyol, 2 doğalgaz boru hattı, 1 güç üretimi ve 4 su rezervi projelerine toplam 6 milyon dolar yatırım yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca 8 ek projenin kabulü konusunda da uzlaşma sağlanmıştır. Söz konusu projelerden dördü otoyol, diğer dördü ise su rezervi projeleridir.²²

Ek projelerin hızlandırılması için altyapı hazırlıklarına yönelik "2006 Endonezya'nın Altyapısının Gelişimine ve Katılımına İlişkin Zirvesi" ise bu yılın ikinci yarısında gerçekleştirilecektir. Geçen yıl düzenlenen 1. zirvenin büyük başarısı sonrası bu konuda önemli atılımlar yapılmıştır.

Gerçekleştirilen program çerçevesinde Endonezya hükümeti, ülkenin altyapısının desteklenmesi ve buna katılım hedefi doğrultusunda uluslararası hü-

kümetlerin liderlerini, özerk bölgelerin liderlerini, kamu ve özel sektör yatırımcılarını, ticari temsilcileri, üreticileri, ihracatçıları, borsa acentelerini, satıcıları ve teknik uzman personellerini bir araya getirmeyi sürdürecektir.

Sözü edilen projelerin taslakları, Ocak Zirvesi'nden önce gözden geçirilerek hazır hale gelecektir. Endonezya hükümeti 2006 tarihli "Endonezya'nın Altyapısına İlişkin Zirve ve Sergide" 2. dönemde hayata geçirilmesi planlanan projeler için 53 milyar dolarlık bir yatırım yapılacağını bildirmiştir.²³ Bu nedenle, Türkiye'nin söz konusu fırsatları kaçırmaması ve düzenlenen zirvelere iştirak ederek Endonezya'nın altyapısının gelişimine katkıda bulunması gerekmektedir.

Sonuç

Türkiye ve Endonezya arasındaki karşılıklı ticari ilişkiler özellikle D-8'in oluşumuyla birlikte iyi bir gelişme izlenimi vermektedir. İlişkilerdeki bu gelişim karşılıklı ticaret hacminin 2008 yılında 2 milyar dolar düzeyine ulaşmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Her iki ülkenin ürünlerinin yan yana sergilenmesi ve teşvik edilmesi, işadamlarının karşılıklı ziyaretlerle görüş alış-verişinde bulunmaları, ithalat-ihracat faaliyetlerinin hızlanmasında önemli birer etken olacaktır.

12-13 Mayıs tarihlerinde Bali'de düzenlenen D-8 Zirvesinde imzalanan İmtiyazlı Ortaklık Anlaşması ile iki ülke arasında ürünlerin değişimi artık daha kolay olmaktadır.

Endonezya'nın gelişimine ilişkin yapılan yatırımlar ise Türkiye ile ekonomik ilişkilerin güçlenmesi için önemli bir fırsat olacaktır. Endonezya'nın farklı sektörlerle yönelik yabancı yatırımları teşviki karşısında Türkiye'nin olumlu yaklaşımı da son derece önem taşımaktadır. Endonezya'ya yapılacak olan yatırımlarla ilgili olarak detaylı bilgileri "Endonezya Yatırım Koordine Kurulu"ndan temin etmek mümkündür. Binlerce yatırım fırsatlarına da e-posta servisi vasıtasıyla ulaşmak mümkündür. Bu nedenle, Türk yatırımcılar, İngilizce web sitesinden usul ve düzenlemelere ilişkin gerekli bilgilere ulaşabilirler.

EK

Sık Sorulan Sorular

1. Endonezya'da yabancı bir yatırım şirketi nasıl kurulabilir?

Öncelikle yabancı yatırım şirketinin Endonezyalı bir limitet şirketi gibi birleşmiş olması gerekmektedir. Ayrıca şirketin Endonezya'da ikamet etmesi zorunludur. Bunları bir nevi ön şart olarak düşünebilirsiniz. Bundan sonra yatırım yapmayı düşünen yabancı yatırımcının ilk olarak “Olumsuz Yatırım Listesi”ni kontrol etmesi gerekmektedir. Söz konusu liste, tüm yatırımlara ya da yalnızca dış yatırımlara kapalı olmakla birlikte belirli şartlara bağlı olarak açılan iş sektörlerini de içermektedir. Bu listenin dışında kalan tüm sektörler ise yatırıma açıktır.

Dış yatırımların onaylanması başkent Cakarta'da bulunan “Yatırım Koordinasyon Komitesi”nin vereceği olumlu karar ve bu kararın resmi olarak yayınlanması ile mümkün olmaktadır. Buna karşın, Gümrüksüz Mal Antreposu ile ilgili projeler için yatırımcıların komiteye her proje için ayrı ayrı başvurularını sunmaları gerekmektedir.

Yeni bir yatırım için başvuruda bulunacak olanlar, buna ilişkin 2 adet formu Komiteye sunmalıdırlar. Ayrıca yatırım yapacak şirketin en az iki hissedarı bulunmalıdır.

Başvuruları değerlendirme sürecinin ardından “Yatırım Koordinasyon Komitesi Başkanı” tarafından yatırım başvurularının kabulüne ya da reddine ilişkin karar yayınlanmaktadır. Başvurusu kabul edile yeni şirketlerin yasal olarak faaliyetlerine başlayabilmeleri için anlaşma maddelerini noterden tasdik ettirmeleri gerekmektedir.

2. Yatırımın Kabulü ile Daimi İşletme Ruhsatı arasında nasıl bir farklılık söz konusudur?

Yatırım yapmasına müsaade edilen yeni şirketin kabule ilişkin belgeyi aldıktan sonra genellikle 36 ay içerisinde faaliyete geçmesi, yani iş yerinin arsasını, binasını, çalışma araçlarını ve makinelerini tamamlamak suretiyle üretime hazır hale gelmesi gerekmektedir.

Bundan sonraki aşamada ise bu şirkete Yatırım Koordine Komitesinin İşletme İdaresi tarafından Daimi İşletme Ruhsatı teslim edilir. Böylece şirketin üretim faaliyetlerine başlamasının önünde herhangi bir engel kalmamaktadır.

3. Günümüz itibariyle Endonezya'daki doğrudan yabancı yatırımcıların sayısı ne kadardır?

Gerek yerli yatırımcılarla gerekse yabancı yatırımcılarla ilgili eksiksiz ve kesin ayrıntılara <http://www.bkpm.go.id> adresinden ulaşmanız mümkündür.

4. Endonezya'da yeni bir Temsilci Ofisi nasıl açılabilir?

Finans sektörü dışındaki yabancı bir şirketin Temsilci Ofisi açması Yatırım Koordine Komitesi Başkanı'nın yapılan başvuru onaylamasıyla mümkün olabilir. Onay almak için ise buna ilişkin belgeden iki nüsha sunulması gerekmektedir.

5. Yatırım yapacağımız faaliyet alanının yatırıma açık ya da kapalı olduğunu nasıl öğrenebiliriz?

Esasen gerek yerli yatırımcıların gerekse yabancı yatırımcıların başvuruda bulunabilecekleri faaliyet alanlarının tamamına yakını yatırıma açıktır. Ancak bazı iş alanları “Yatırımlara İlişkin Olumsuz Liste” de belirtilmektedir. Bu alanlar genellikle yapılan yeni düzenlemeler nedeniyle yatırıma kapalı oldukları söz konusu listede ve Başbakanlık Kararnamesi'nin 96/2000 ve 118/2000 numaralı maddelerinde açıkça öngörülmektedir.

6. Yatırım yapan şirketler için ne tür vergi teşvikleri sağlanmaktadır?

Bu tür vergi teşvikleri ve kolaylıklar günümüzde belirli endüstrilerde ve belirli bölgelerde sağlanmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Vergiye tabi gelir artırımı gerçekleştirilen yatırımın yıllık %5'i kadar olan teşvikler,
2. Fevkalade (hızlandırılmış) amortisman teşvikleri,
3. 10 yıla kadar faaliyette bulunanlar için kabul edilen zarar miktarlarına göre sağlanan belirli teşvikler,
4. Gelir vergisi üzerinden yüzde 10'a kadar olan teşvikler.

7. Yabancı yatırımcıların, şirketin tüm hisselerini ellerinde bulundurmaları mümkün müdür?

Evet. Böyle bir şey tabii ki mümkündür. Yeni kurulan şirket yüzde 100 yabancı sermaye ile de kurulabilir. Buradaki tek sınırlama şirketin en az iki hissedarının bulunmasıdır.

8. Eğer şirket tavsiye etmek ve faaliyetlerini sonlandırmak istiyorsa bu gibi durumlarda nasıl onay alabilir?

Bu gibi konularda yatırımcılara itimat edilmekte ve gereken tüm kolaylıklar sağlanmaktadır. Bahsettiğim siteden bununla ilgili tüm detaylara ulaşmak mümkündür.

9. Yapılacak olan bir yatırımın onaylanması ne kadar zaman almaktadır?

Bununla ilgili olarak toplam süreç, başvuru mektubunun gönderilmesinden itibaren maksimum 10 iş günüdür.

10. Peki ya politikalar hakkında ne söyleyebilirsiniz?

Bununla ilgili olarak da gerekli işletme önlemlerine ve stratejik politikalara tamamıyla bağlı kalındığını söylemem mümkündür.

11. Yatırım için yapılan başvuruların onaylanmasının ne kadar bir maliyeti vardır acaba?

Yapılan başvuruların onaylanmasının herhangi bir maliyeti yoktur. Bu zaten resmi bir yükümlülüktür.

Notlar

¹ <http://www.bkpm.go.id/en/info.php?mode=baca&cat=5&t=Indonesia%20Brief>

² http://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Indonesia

³ http://www.taipeitimes.com/News/world/archives/2005/10/02/20032_74123

⁴ <http://www.pwc.com/gx/eng/about/ind/retail/growth/indonesia.pdf>

⁵ http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=2510

⁶ www.asiamoney.com/default.asp?page=7&PubID=185&ISS=21361&SID=611969

⁷ <http://sg.biz.yahoo.com/060322/15/3zjpl.html>

⁸ <http://www.state.gov/e/eb/afd/2006/62358.htm>

⁹ http://www.eiu.com/index.asp?layout=VW_ArticleVW3&article_id=450_281430

¹⁰ <http://www.indonesianinvestmentguide.com/glance3.html>

¹¹ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/CHR/ING/08/96x08x21.TXT>

¹² <http://www.thejakartapost.com/yesterdaydetail.asp?fileid=20060511.K03>

¹³ http://www.tusiad.us/specific_page.cfm?CONTENT_ID0=523

¹⁴ http://www.bkpm.go.id/en/news.php?mode=baca&info_id=2444

¹⁵ http://www.daffa.gov.au/corporate_docs/publications/pdf/food/investment_report_part_2.pdf

¹⁶ <http://www.thejakartapost.com/yesterdaydetail.asp?fileid=20060505.J01>

¹⁷ <http://news.tradingcharts.com/futures/3/5/78397053.html>

¹⁸ <http://www.turkishweekly.net/news.php?id=24146>

¹⁹ <http://www.dawn.com/2005/12/02/abr16.htm>

²⁰ <http://www.hri.org/cgi-bin/brief?/news/turkey/trkpr/1996/96-10-23.trkpr.html#09>

²¹ <http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2005/53637.htm>

²² <http://www.indonesianinfrastructure.com/index.html>

²³ http://www.indonesianinfrastructure.com/about_conference.html

SUNULAMAYAN TEBLİĞLER

**Cemmu ve Keşmir’de Çatışmanın Çözümü İçin Bir Model Olarak
Güney Tirol: Eleştirel Bir Değerlendirme**

Institute of Regional Studies, Pakistan

**Tarım Sektöründeki Dış İlişkilerin Devlet Tarafından Düzenlenmesi
ve Dış İlişkilerin Liberalleştirilmesi**

Prof. Dr. T. S. BAYMUHANOV*

Çeviren Dr. Almagül İSİNA

Cemmu ve Keşmir’de Çatışmanın Çözümü İçin Bir Model Olarak Güney Tirol: Eleştirel Bir Değerlendirme*

Çevirenler Caner SANCAKTAR ve Emre TARIM

Giriş

Kaşmir sorunu uzun yıllardan beri çözülememiş çok karmaşık bir sorundur. Altkıtanın* 1947 yılında bölünmesi ile ortaya çıkan sorun seneler içinde çok boyutlu bir hal almıştır. Hindistan anayasası altında Cemmu ve Keşmir Devleti’ndeki özel statü yetkilerinden kaynaklanan tecrübeler¹ en kötü senaryo olarak kalmaya devam etmiştir. Fakat özerklik söylemi Hindistan’ın asimetrik eyalet yapısı içinde Keşmir sorununun çözümü için hem içeride hem de dışarıda geniş bir şekilde tartışılmıştır.

Hindistan’ın kontrol ettiği Cemmu ve Keşmir (HCK) bölgesinde yaşanan sorunların bölgedeki siyasi hoşnutsuzluklar ve yönetsel yetersizliklerden kaynaklandığı gerçeği, birçok Hindistanlının Keşmirliilerin rahatsızlıklarının giderilmesinde daha fazla özerkliğin en uygun çözüm olduğuna inancını arttırmaktadır. Hindistan anayasasının 370. Maddesi devlet güçlerinin yerel organlarına ‘maksimum özerklik’ verirken, Cemmu ve Keşmir’in sorumluluğunu “Hindistan Birliğinin bir parçası olmak” olarak belirler (1952 Delhi Anlaşması). 370. Maddenin uygulanması yürürlüğe girdiği tarihten itibaren tam bir başarısızlık hikâyesi olmuştur ve Devlet üzerinde Merkezin gücünü arttırmak için bir takım değişikliklere gidilmiştir. Sonuç olarak Cemmu Keşmir Devleti’nin bölgesel özerkliği giderek azalmıştır.

Bölgede yaşayan etnik gruplar için yasal özerklik çerçevesi kurarak çatışmanın büyümesinin engellendiği Güney Tirol, Keşmir için sık sık bir çatışma çözüm modeli olarak sunulur. Fakat bu modelin Cemmu ve Keşmir’de uygulanması Keşmir sorunun karmaşıklığı nedeniyle o kadar kolay değildir. Güney Tirol’un tersine, Hindistan ile Pakistan arasındaki tarihsel düşmanlık, uluslararası müdahalenin yokluğu, bölünmüş siyasi hedefler ve çatışmanın toplumsal hale gelmesi Cemmu ve Keşmir’deki çatışmayı karmaşık ve çözümü zor hale getirmektedir.

Fakat Güney Tirol'deki çatışmanın farklı siyasi seviyelerde karmaşık yetki paylaşımı yoluyla çözülmesi Cemma ve Keşmir sorununun çözümü için çeşitli dersler vermektedir. Güney Tirol'deki sürdürülebilmiş barış sürecinin arkasında yatan en önemli etmenlerden biri Paris Barış Anlaşması (1946) ile uluslararası hukuki statüye kavuşan Güney Tirol özerkliğidir. Bu gerçek, Cemma ve Keşmir vakasında uluslararası müdahalenin uzun süren çatışmalara müzakere edilmiş çözümlerin getirilmesinde ne kadar önemli rol oynayabileceğini somutlaştırır.

Bu çalışma Keşmir sorununa nihai bir çözüm önermemekle beraber, özerlik yolunun çatışmaya taraf olan her grup tarafından arzu edilecek bir çözüm olup olamayacağını veya bunun tam tersine bölgede yeni bölünmelere neden olup olamayacağı üzerinde duracaktır. Çalışma, Cemma ve Keşmir (C&K)'deki özerk yetkilerin ve iktidarın geçmiş tecrübelerini değerlendirerek bir takım sorulara cevaplar arayacaktır. Bunlar: Güney Tirol özerklik modeli C&K'de çatışma çözümü için ne tür dersler sağlamaktadır? Hindistan'da veya Keşmirliiler arasında C&K'in özerk bir devlet olması gerektiği konusunda bir uzlaşma var mıdır? Son olarak, özerlik modeli, Hindistan ve Pakistan'ın birbiriyle çatışan pozisyonlarını göz önüne almakta mıdır?

Özerkliği Kavramsallaştırmak

Modern özerklik kavramı kendi kendine yönetim veya devletin federal yapısından bir veya birden fazla bölgesel gruba yetki aktarımı olarak tanımlanmıştır. Lapidoth'un ifadesiyle özerklik, "*mülki siyasi özerklik, ülke nüfusunun çoğundan farklı fakat kendi bölgesinde çoğunluk olan bir azınlığa kendi ayrık kimliğini ifade edebileceği araçların verilmesidir.*"² Modern dünyada, azınlık sorunlarının çözümünde bu gruplara özerklik veya kendilerini yönetme hakkı vererek ayrılıkçı hareketlerin engellenmesi konusuna önemli derecede ilgi gösterilmiştir. Bu nedenle, merkezi güçten adem-i merkeziyetçi sistemlere geçiş, çok milletli devletlerin toprak bütünlüğünü korumada çok fazla başvuru alan bir çerçeve haline gelmiştir. Adem-i merkeziyetçiliğin en fazla bilinen şekillerinden birisi, devleti oluşturan tüm asli unsurlarının eşit güçlere sahip olduğu "federalizm"dir. Birçok federal devlette, merkeze veya diğer eyaletlere oranla bir veya birden fazla bölgeye tekil yetkilerin verilmesi için özel özerklik düzenlemeleri getirilmiştir. Örnekler arasında Tanzanya bağlamında Zanzibar, Çin bağlamında Hong Kong, Danimarka bağlamında Gröland, ABD bağlamında Porta Riko, İspanya bağlamında çeşitli özerk eyaletler, Finlandiya bağlamında Aland sayılabilir. Federalizm ve özerklik arasında çizilen önemli bir fark ise "*federasyonlarda, bölgeler kendi içlerinde yetkili oldukları hususları kontrol ederken ayrıca ulusal kurumlara ve ulusal karar alma mekaniz-*

malarına aktif olarak katılmaktadırlar. Özerklikte ise vurgu, bölgenin kendine ait yetki kurumları üzerinedir.”⁷³ Federal ve asimetric federal düzenlemeler, azınlıkların yönetimde yapısal değişiklik istekleri sonucu ortaya çıkan iç çatışmalara çözümler bulmak için adem-i merkeziyetçiliği hedeflerler. Günümüz dünyasında self-determinasyon hakkını özerk yetkilerle değiştirmek için birçok girişim vardır. BM Genel Kurulu yıllar önce, özerkliğin aslında self-determinasyon hakkının bir gerçekleşme yolu olduğu kararına varmıştır.*

“Yakın uygulamalarda, geniş yetki paylaşımı self-determinasyon hakkının gündeme gelmesini engellemek için kullanılmış ve bu bağlamda çatışan gruplar arasında kamu yetkileri çoğu zaman uluslararası katkı ile kapsamlı şekilde pay edilmiştir. Bu şekilde söz konusu ülkenin toprak bütünlüğü korunurken çatışmanın kaynağının ortadan kaldırılması umulur.”⁷⁴ Özerlik düzenlemeleri bir taraftan çeşitli etnik grupların karşılıklı barış içinde yaşamalarına, azınlık haklarının korunmasına, yeni bir toplumsal bütünleşmeye ve merkez ile bölgeler arasındaki gerginliğin ortadan kaldırılmasına yardımcı olurken, öte yandan bu tip düzenlemeler etnik kimliklerin daha kalın çizgilerle vurgulanmasına ve böylece artan bağımsızlık istemleri sonucunda devletin parçalanmasına sebep olabilir. Her özerklik düzenlemesi bir diğerine benzeyemez ve farklı formlarda olabilirken, her bir düzenlemenin başarılı olmasını farklı etmenler belirler. Fakat evrensel bazı başarı etmenleri tanımlanabilir. Bunlar, tarafların iyi niyeti, çok taraflı danışmalar ve hukuki mekanizmalar olarak tanımlanabilir.

Bir çatışma çözüm modeli olarak özerlikte veya yetki paylaşımı düzenlemelerinde kabul edilen üç seviye vardır:

1. Birçok kez, çatışmanın tarafları söz konusu topraklarda bu tip bir düzenleme yapılması için uluslararası müdahaleyi kullanmaktadır. Örnekler arasında Kuzey İrlanda, Nikaragua, Filipinler, Sri Lanka sayılabilir.

2. Diğer bazı örneklerde ise uluslararası müdahaleler geniş kapsamlı yetki paylaşımı düzenlemelerini dışardan empoze ederek ayrılıkçı ayaklanmaları önlemiştir. Örnekler arasında Bosna, Kosova, Gürcistan ve Güney Tirol sayılabilir.

3. Üçüncü seviye ise sadece çatışmanın tarafları arasında yetki paylaşımı müzakereleri üzerinde durur.

Cemmu ve Keşmir’in Hindistan federasyonundaki özel statüsü olayı, adem-i merkeziyetçilik yolunda özerkliğin değil, asimetric federalizmin uygulanması örneğidir. Asimetric federasyonun mükemmel örneği olan Hindistan, federal devletlerinden bazılarına özel yetkiler vermiştir. Federal Devletlerin

etnik istekleri karşısında Hindistan, 1956 yılında federal yapısını dilsel çizgiler etrafında tekrar düzenlemiştir. Fakat bu yapı, dünyadaki diğer bazı örneklerde olduğu gibi, bazı yerlerde ve özellikle Cammu ve Keşmir bölgesinde çeşitli sebeplerden dolayı başarısız olmuştur. Bu sebepler arasında, yönetim organlarını ele geçirmek için Merkez ile C&K Devleti arasındaki yoğun rekabet, var olan etnik bölünmeler, ülke seviyesindeki azınlık çoğunluk ayrılığı, gene ülke seviyesinde din siyaseti ve bunlardan da önemlisi bölge topraklarının Hindistan ve Pakistan arasında çatışmaya yol açan tartışmalı konumu sayılabilir. Bu sebeplerden dolayı Hindistan, federal devletlerin içişlerine karışmak için Merkezi güçlendiren, bu devletleri ortadan kaldıran ve canı istediği zaman başkanın aldığı kararları empoze eden bir yarı-federasyon olarak tanımlana gelmiştir.

Güney Tirol’de Bir Çatışma Çözüm Mekanizması Olarak Özerklik

Alcock’a göre “Güney Tirol modeli dünyada, kültürel ve bölgesel azınlıkların korunmasında en iyi örneklerden biri olarak görülmektedir.”⁵ Thomas Kager, Jens Woelk, Michael Feiler ve Rolf Steininger gibi diğer birçok uzman dünyadaki azınlık sorunlarının çözümünde Güney Tirol’dan alınacak derslerin olduğunu belirtmektedir. Bugün İtalya’nın özerk bir eyaleti olarak Güney Tirol önemli bir öz-yönetim düzeyine sahiptir. Takip eden bölüm, Güney Tirol’un hukuki özerklik çerçevesini ve şu anki toplumsal yapısını tarihsel bir perspektiften inceleyerek çatışma çözümünde bu örneğe has faktörlerin değerlendirmesini yapmaya çalışacaktır.

Arka Plan

İtalya’nın özerk bir parçası olan Güney Tirol Avusturya ile sınır komşusudur. İtalya’nın kuzeyinde bulunan bu bölge İtalyan topraklarının %2,4’ünü oluşturur.⁶ Bölgenin esas adı Trentino- Güney Tirol’dür ve iki özerk alan olan Trento ile Bozen’i kapsar. Güney Tirol üç etnik-dilsel gruba ev sahipliği yapmaktadır. Bunlar: Almanlar, İtalyanlar ve Ladinlerdir. 2001 sayımlarına göre, Güney Tirol’un toplam nüfusu 462.999 olarak tahmin edilmiştir. Bu nüfus içinde Almanlar % 69,15, İtalyanlar % 26,47, Ladinler ise % 4,37’lik kesimi oluşturur.⁷

Güney Tirol sorunu temelde azınlık-devlet bağlamında İtalya’nın güç yapısı içinde uzun süre yaşanan bir çatışmadan ibarettir. Bölge 1946 Paris Anlaşmasıyla özerk yürütme ve yasama yetkileri kazanmıştır ve 1972 Özerklik Kanunu ile bölgesel hükümetle devlet arasında yetki paylaşımı meselesi hukuki bir zemine oturtulmuştur. Özerklik Kanunu ayrıca üç dilsel grubu resmi olarak tanıyarak bu gruplara kamu kesiminde oransal temsil olanağı sunmuştur.

Sorunun Tarihsel Gelişimi

Güney Tirol sorunu, Birinci Dünya Savaşı sonucunda⁸ Müttefik Devletlerin bölgeyi Avusturya Macaristan imparatorluğundan alıp Saint Germain Barış Antlaşması ile İtalya’ya – savaşta Müttefiklerin tarafına geçmesine karşılık bir ödül olarak – vermesinin ertesinde ortaya çıkmıştır.⁹

1922 yılında faşistlerin İtalya’da iktidara gelmesiyle birlikte Güney Tirol-lüler, siyasi ve kültürel açıdan İtalyan milliyetçiliğinin en sert şekline maruz kaldılar.¹⁰ Mussolini’nin Alman/Ladin okullarını kapatma, İtalyancayı tek resmi dil ilan etme ve İtalya’nın güneyinden Güney Tirol’e göçü teşvik etmek için bu bölgede sanayiler kurma gibi İtalyanlaştırma politikaları bölgedeki İtalyan-Alman nüfus oranını birincinin lehine değiştirdi ve bölgede yaşayan Almanlar arasında etnik kimliğe daha fazla vurgu yapılması sonucunu doğurdu.¹¹ Yirmi yıldan fazla bu milliyetçi baskılara maruz kalan Güney Tirollüler, kendi kaderlerini tayin etme isteği ile İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ertesinde siyasi mücadele başlattılar. Bu dönem, çatışmanın siyasi yöntemlerle çözülmesini kolaylaştırmak için artan uluslararası müdahaleler tarafından şekillen-dirildi. Çözüm, iki farklı seviyede arandı:

- a) İtalya ve Avusturya arasında Güney Tirol üzerinde karşılıklı hak iddiaları.
- b) Güney Tirollüler ve İtalyan hükümeti arasında kapsamlı güç paylaşımı.

Bu farklı seviyeler ile ilgili söylenebilecek en önemli gözlem, çatışmanın yönetilmesinde her iki seviyede de eş zamanlı faaliyetlerin yürütülmüş olduğudur. Bu sebepten dolayı, Avusturya ile İtalya ve Güney Tirol halkı ile İtalya arasındaki müzakere ve siyasi çözüm süreci eş zamanlı olarak üç safhaya ayrılabilir:

- 1946 – 1960
- 1960 – 1972.
- 1972 – 1992

1. Aşama: Çatışma Yönetimi (1946–1960)

Gruber-Degasperi Anlaşması olarak da bilinen Paris Anlaşması, Müttefik Devletlerin çabaları ile Paris Barış Konferansı (1946) esnasında Avusturya ve İtalya arasında imzalanmıştır. Bu antlaşma Güney Tirol için ilk özerklik modeli olarak da bilinir. Anlaşma, Güney Tirollüler ve İtalyanlar arasında eşit haklar sağladı.¹² Anlaşma ile Avusturya’ya, Güney Tirol’de yaşayan Avusturya ve Ladin azınlıklarının garantörlüğü yetkisi verildi. 1948 yılında ise ilk Özerlik Kanunu, İtalyan Anayasal Meclisi tarafından Güney Tirol’e verildi. Bu özerklik çerçevesi İtalyan hükümeti tarafından uygulandı. Hükümetin, Gü-

ney Tirol'ü İtalyan çoğunluğa sahip Trentino eyaleti ile birleştirip Trentino-Alto-Adige adında yeni bir bölge oluşturması sonucunda Alman/Ladin toplumu azınlık durumuna düştü. Bunu takiben Güney Tirol'de, İtalya'nın Paris Anlaşmasının bazı hükümlerini yerine getirmemesi nedeniyle siyasi protestolar başlatıldı. Ayrıca İtalyanların çoğunlukta olduğu bu yeni bölgede kültürel, ekonomik ve sosyal gelişimlerinin baskı altına alınacağından korkan Güney Tirollüler, tekrardan self-determinasyon taleplerini yükselttiler ve mevcut kısıtlı özerklik şekline tepki gösterdiler.¹³

Egemenliğini 1955 yılında tam anlamıyla geri alan Avusturya, Güney Tirollülerin daha fazla bölgesel özerklik kazanma çabalarını desteklemeye başladı. İtalya'nın, Avusturya ile 1945 yılında kurulmuş olan Güney Tirol Halk Partisi (GTHP)'nin konuyla ilgili resmi müzakere taleplerini reddetmesini takiben, Güney Tirollüler 1956 yılından itibaren İtalyan yönetiminin sembollerine karşı bombalı saldırılar şeklinde tezahür eden bir silahlı mücadele başlatıldılar. İtalya'nın buna tepkisi ise, baskı yöntemlerini arttırmak oldu.¹⁴

2. Aşama: 1960–1972

Hızla tırmanan kriz durumunu sakinleştirmek amacıyla Avusturya, Güney Tirol meselesini 1960 yılında BM Genel Kurulu'nda tartışmaya açtı. Bunun sonucu olarak, İtalya ve Avusturya'yı yapıcı müzakerelere çağıran iki BM kararı alındı. Aynı zamanda, Avrupa Konseyi Siyasi Komitesi 1961 yılında Güney Tirol için bir alt komite oluşturdu. Uluslararası baskılar sonucunda İtalyan hükümeti, Güney Tirol azınlık liderleriyle müzakere etmek amacıyla on bir İtalyan, yedi Güney Tirollü ve bir Ladin'den oluşan bir parlamento komisyonu oluşturdu.¹⁵

Kapsamlı müzakereler sonucunda 1969 yılında bir hukuki çerçeve şeklinde nihai bir uzlaşıya ulaşıldı. İkinci Özerklik Kanunu olarak da bilinen bu uzlaş, ilk kanunu değiştirerek Güney Tirollülere kapsamlı özerklik sağlandı. Yeni Özerklik Kanunu'na göre, Güney Tirol ve Trentino, tüm önemli yetkileri her bir bölgesel hükümete ait olmak üzere iki özerk bölge haline getirildi.¹⁶ İkinci Özerlik Kanunu, GTHP'nin 23 Kasım 1969 tarihli kongresinde az bir farkla elde edilen çoğunlukla kabul edildi ve hemen ardından İtalya ve Avusturya hükümetlerinin onayı ile 20 Ocak 1972 tarihinde resmen yürürlüğe girdi.

3. Aşama: 1972–1992

Özerklik Kanunu'nun isteksiz ve yavaş uygulanması bu dönemin başlarında siyasi atmosferde kötüleşmeye neden oldu. Başlangıçta, tüm değişikliklerin ilk iki sene içinde uygulanması planlanmışken bu değişimlerin karmaşık

doğası göz önünde bulundurularak Güney Tirollülerin rızası ile uygulama dönemi uzatıldı.¹⁷ Fakat İtalyanların işleri yavaştan alması, Güney Tirollüler arasında “Roma Hükümeti’nin özerklik kanunlarının tam anlamıyla uygulanmasından geri adım atacağına dair” kaygıları beraberinde getirdi.¹⁸ Bu sebepten 1980’ler, bazı aşırı Almanların oluşturduğu ve Avusturya ile birlik arzusunda olan Ein Tirol grubunun başlattığı yeni bir bombalama dalgasına tanık oldu.¹⁹

Nihayet 1988 yılında Özerklik Kanunu’nun uygulanmasına dair son düzenlemeler İtalyan Hükümeti tarafından yürürlüğe konuldu. Tam uygulamaya, 1992 yılında düzenlenen GTHP toplantısında yapılan bir oylam ile parti üyelerinin % 82,8’inin, İtalya’nın Kanun hükümlerini yerine getirdiğini belirtmeleri ve ayrıca Avusturya hükümetinin BM Genel Sekreteri’ne Haziran 1992 yılında sorunun çözüldüğüne dair bir bildiriye iletmesiyle ulaşıldı.²⁰

Mevcut bugünkü durumda Avusturya, Paris Anlaşması ve 1969 tarihili Güney Tirol Paketi altında, İtalya’daki Avusturya ve Ladin azınlıklarının garantörlüğünü üstlenmeye ve bu çerçevede özerklik anlaşmasının hükümlerinin uygulanmasını gözlemlemeye devam etmektedir.

İtalya’da Özerk Bir Eyalet Olarak Güney Tirol

Özerklik Kanunu Güney Tirol bölgesi için kültürel ve mülki özerklik prensiplerini ortaya koyar. Güney Tirol ve Trentino eyaletlerine, devlet ve Özerklik Statüsü altında kısıtlı yetkilere sahip olan “Trentino-Alto Adige” bölgesi ile ilgili olarak özerk yürütme ve yasama yetkileri verildi.

Trentino-Güney Tirol özerk bölgesine dair yeni bir düzenleme ise iki anayasa değişikliği ile yapıldı: 31 Ocak 2001 tarihli 2 Nolu Anayasal Kanun (16 Şubat 2001 tarihinde yürürlüğe girdi) ve 18 Ekim 2001 tarihli 3 Nolu Anayasal Kanun.²¹ Bu iki düzenleme sayesinde iki özerk yönetim, Trentino – Alto Adige bölgesinden daha fazla yetkilere sahip olmuştur. Bu yeni düzenleme, Yeni Özerklik Kanunu olarak bilinir ve yaklaşık 2/3’ü hukuki düzenlemelerden oluşur.

Özerklik Statüsü Altında Tanımlanmış Yetkiler

Yürütme Erki ve Yetkileri

Özerk bölge üç organ tarafından yönetilmektedir: Bölgesel Konsey, Bölgesel Hükümet ve Hükümet Başkanı. Konsey tarafından seçilen hükümetin yapısı konseyde temsil edilen etnik grupların temsil durumuyla orantılı olmak zorundadır.²² Konsey başkanlığı etnik gruplar arasında dönüşümlü olarak yapılır (Özerklik Kanunu 49. Madde). İtalyan hükümeti bölgede bir komiser tarafından temsil edilir. Komiserin görevi, düzeni sağlamak ve bölgesel yöneti-

me devlet tarafından verilen görevlerin yerine getirilmesini gözlemlemektir.²³ 2/2001 ve 3/2001 sayılı Anayasal Kanunlar Güney Tirol'e yürütme alanında devletten daha fazla yetki vermektedir. Örneğin, 2 Nolu Anayasal Kanun altında "*bölgesel seçim kanunları ve hükümetin şekli İtalyan komiserin kabulüne tabi olmaktan çıkarılmıştır.*" Ayrıca 3 Nolu Anayasal Kanun "*devlet, yürürlüğe giren bölgesel kanunlara karşı anayasa mahkemesine başvurmak zorundadır.*"²⁴

Yasama Erki ve Yetkileri

Güney Tirol'un yasama yetkileri, temelde ekonomik ve kültürel meselelerle ilgili olup birincil ve ikincil yetkiler olarak tanımlanır.²⁵ Bölgesel Konsey yer isimleri, yerel geleneklerin uygulanması, kasaba ve şehir planlaması, çevre, madencilik, tarım, turizm, iletişim ve ulaşım konularında birincil yetkilere sahipken, ilk ve orta öğrenim, ticaret ve kamu sağlığı konuları ikincil yetkiler arasındadır.²⁶ Anayasa'nın 2. Maddesine göre "eğer Parlamento Özerklik Kanunu'nu değiştirmeye karar verirse, Bölge'nin görüşü alınmak zorundadır". Ayrıca 3. Maddeye göre "yasama yetkilerinin alınıp verilme kapsamı önemli ölçüde kısıtlanmış, bu bağlamda örneğin, birincil yetkiler dahilindeki ekonomik ve sosyal reformların yapılması ile ilgili kısıtlamalar da azaltılmıştır."

Etnik ve Kültürel Düzenlemeler

Özerklik Kanunu'na göre etnik oransallık siyasi temsilde, kamu hizmeti atamalarında ve kamu fonlarının dağıtımında temel standart olarak benimsenmiştir.

- İki dilli yönetim, mülki kanun prensibi olarak tanınmıştır (Özerklik Kanunu, 99. Madde). Buna göre, eğitim, kamu yönetimi, seçim ve kültürel gelişimde Almanca ve İtalyanca eşit öneme sahiptir. Örneğin, Güney Tirol'de ilk ve orta öğrenim İtalyan ve Alman okullarında çocuğun anadilinde verilir (19. Madde) ve bu okullarda bölgenin ikinci anadilinde eğitim zorunludur.

- Nüfus sayımında tüm vatandaşlar anadilleri hakkında resmi bildirimde bulunmak zorundadır ve bu bildirim kamu hizmetinde çalışma, kamu yöneticisi olma veya sosyal konut imkânından yararlanma haklarının temelini oluşturur.²⁷

- Özerklik Kanunu ayrıca bu etnik-dilsel gruplara, bölgesel veya eyalet konseylerinde herhangi bir grubun hakları veya kültürel karakterine aykırı bir yasa taslağı gündeme geldiğinde, bu yasa taslağı için ayrı bir oylama talep etme hakkını vermektedir.²⁸

Finansal Düzenlemeler

Bu konudaki düzenlemeler Özerklik Kanunu’nun 69. ve 86. Maddeleri arasında ortaya konulmuştur. Bunlara göre bölge yönetimi, devletten bölgede toplanmış vergilerin büyük bir kısmın devletten geri alma hakkına sahiptir. Emlak ve gelir vergisinin % 90’nın geri alınması bu haklardan birisidir. Fakat bölge, vergi koyma konusunda kısıtlı yetkilere sahiptir.²⁹ Özerlik Kanunu ayrıca, fonların dağıtımı konusunda etnik dağılımın göz önünde bulundurulmasını emreder.

Statünün Uygulanması: Güney Tirol’de Özerkliğin Bugünkü Durumu

Güney Tirol’de çatışmanın tırmanmasının engellenmesi Özerklik Kanunu’nun en önemli başarısı olmuştur. Kanun, azınlık ve devlet arasında güç dağılımını mümkün kılmıştır. Kanun’da Güney Tirollülerin Merkezi yönetimde temsili ile ilgili çok az sayıda hüküm içermesine rağmen, bölge, İtalya Bakanlar Kurulu toplantılarında bölge ile ilgili konular tartışıldığında bölge başkanı tarafından temsil edilmektedir. Ayrıca Güney Tirol’dan seçilen milletvekilleri İtalyan hükümetlerinin iktidarda kalabilmesi açısından verdikleri veya vermedikleri destek ile her zaman önemli roller oynamışlardır.³⁰ Günümüz Güney Tirol toplumunun bazı önemli özellikleri aşağıda belirtilmiştir:

- Güney Tirol barış içinde yaşayan bir toplumdur ve toplumsal hoşgörü tüm gruplara yüksek oranda özerklik sağlayan Kanun’un 2. Maddesiyle sağlanmaktadır.

- Kanun tarafından, Güney Tirol hükümeti, kamu istihdamı, grupların kültürel aktiviteleri ve sosyal hizmetler için ayrılan fonların kompozisyonunu belirleyen oranlı temsil sistemi Güney Tirol’de yaşayan tüm etnik-kültürel grupların beraberce yaşamasını hedeflemektedir.³¹ Bu sistem sayesinde bölgede var olan gerginlikler önemli oranda azalmıştır. Kager’in belirttiği gibi “ebeveynlerinin ve dedelerinin nesillerinin tersine, bugünün gençliği ayrımcılık tecrübesine sahip değildir.”

“1994 tarihli gençlerin diğer etnik gruplara karşı tavırlarıyla ilgili yapılan bir çalışmaya göre, Almanca ve Ladince konuşan gençler İtalyan’ları artık bir tehdit unsuru olarak görmemektedir. Bu gençlerin tavırları, kendi ebeveynlerinden daha az İtalyan karşıtıdır. Buna rağmen tam entegrasyondan bahsetmek ailelerin etkisi, okulların ayrı olması gibi sebeplerden dolayı mümkün değildir. Bu insanların ortak kimliği hala etnik kimlikten ve gelenekten kök salmaktadır.”³² “Örneğin Alman/Ladin ve İtalyan gruplar kendi yönetsel yapılarını ve toplumsal alt-sistemlerini kurmuşlardır. Anaokulları, okullar, siyasi partiler, ticaret odaları, halk kütüphaneleri, gençlik ve spor klüpleri, medya ve kilisiler hala etnik unsurlara göre ayrışma göstermektedir.”³³

• Etnik ayrılıklar, azınlıklar ve çoğunluklar arasında daha sıkı ilişki imkânı sunan mülki kanun ilkesiyle dengelenmeye çalışılır. Bu ilkeye göre örneğin Bozen/Bolzano'nun Almanca konuşan bir yerleştiği İtalya'da bir azınlık üyesi-yken, aynı zamanda bölgesel seviyede çoğunluğun üyesidir, fakat Bozen/Bolzano şehrinde tekrar bir azınlık durumundadır. Yerel seviyede sadece tatmin edici azınlık koruması sağlamakla kalınmamış, ayrıca gelişmeye devam eden ve bazen İtalyan devleti için bile daha fazla adem-i merkezîyetçilik yolunda bir örnek olarak gösterilen yüksek seviyede öz-yönetim sistemi başarıyla uygulanmaktadır.³⁴

• GTHP, hem İtalyan Parlamentosu'nda hem de Avrupa Parlamentosu'nda temsil edilmekte ve Alman ile Ladin azınlıklarının haklarının korunması için mücadele etmektedir.

• Güney Tirol özerkliğinin temel özellikleri yasam ve yürütme erkleri ile yetkilerini, oransal etnik temsil yöntemini ve çokdilliliğe bağlılık prensibini içerir.³⁵

Cemmu ve Keşmir Sorunu ve Çatışmanın Çözümü İçin Özerklik Seçeneği?

Keşmir sorununu, Hindistan federal sistemi bünyesinde Cemmu ve Kaşmir bölgesine öz-yönetim hakkının verilmesi çerçevesinde çözülmesini salık veren birçok yazı ve akademik çalışma mevcuttur. Cemmu ve Keşmir çatışmasının başlangıcı altıtanın 1947 yılında bölünmesine kadar uzanır. 1949 yılında Keşmir için yapılan ilk Pakistan-Hindistan savaşı, bu toprakları, Hindistan'ın kontrol ettiği Cemmu ve Keşmir (Kaşmir Vadisi, Cemmu ve Ladakh bölgelerini içerir) ile Pakistan'ın kontrol ettiği daha küçük bir alan (Azad Cemmu ve Keşmir - ACK) ve buna ilaveten Pakistan'ın Kuzey Bölgeleri diye bilinen Yüksek Himalayalar'daki seyrek nüfuslu bölgeler olarak ikiye böldü. 1949 ateşkesinde ortaya çıkan ACK-Kuzey Bölgeler ile Hindistan'ın kontrolündeki Keşmir arasındaki sınır, 1965 ve 1971 Hindistan Pakistan savaşlarında çok az değişikliğe uğrayıp ismi Simla'da Temmuz 1972 imzalanan Hindistan Pakistan Anlaşması ile Kontrol Çizgisi (LoC) olarak değiştirildi.³⁶ Hem Hindistan'ın hem de Pakistan'ın Cemmu ve Keşmir toprakları üzerinde birbiriyle çatışan egemenlik iddiaları vardır.

1989'un sonundan itibaren çatışmaya yeni bir boyut eklenmiş ve genç Keşmirli militanlar tarafından Cemmu ve Keşmir'de Hindu hükümetine karşı gerilla hareketi başlamıştır. Silahlı grupların nihai amacı, Cemmu ve Keşmir'i Hindistan'ın despotik yönetiminden kurtarmak ve tam bağımsızlığa ulaşmaktır. Hindistan hükümeti'nin bu harekete karşı sert önlemler alması ve binler-

ce Hindu güvenlik görevlisini bölgeye sevk etme gibi yöntemlerle uyguladığı bastırma politikası, Keşmir sorununun karakterini iki düşman komşu arasında-ki bir sorun olmaktan, çok boyutlu bir muammaya dönüştürmüştür.

Güney Tirol’un, Keşmir sorununa bir çözüm modeli olarak uygulanması ile ilgili yapılan tartışmalarla bağlantılı olarak, bu araştırma çalışması Cemmu ve Keşmir Devleti’ne odaklanmaktadır. Pakistan yönetimi altında kalan Keşmir bölgesinin diğer parçaları özerklik anlamında farklı bir analiz gerektirmekte ve bu nedenle bu araştırmanın kapsamı dışındadır. Bir sonraki bölümde, Güney Tirol özerklik modelinin Keşmir sorununa ne tür çözüm önerileri getirdiği değerlendirilecektir. Bu model, çatışmanın tüm taraflarının kaygılarına cevap vermekte midir? Ve en önemlisi bu model önerisi Keşmirlilerin kaygıları konusunda ne kadar hassastır? Bu değerlendirme, Cemmu ve Keşmir bölgesinin siyasal ve anayasal tarihinde bir gezinti ile yapılacaktır.

Hindistan Anayasası Altında Özel Statü

Keşmir’in başında bulunan *Maharaja** ile Hindistan arasında imzalanan Yetki Devri Mekanizması anlaşması altında merkezi Hindistan hükümeti Cemmu ve Keşmir Devleti üzerinde üç konuda yetki sahibi oldu: savunma, dış politika, temsil.

Ekim 1949’da Hindistan Anayasal Meclisi, anayasaya 306 A Kanununu ekleyerek Yeni Delhi’nin Cemmu ve Keşmir üzerindeki otoritesini Yetki Devri Mekanizması altında belirtilen üç yetki alanıyla sınırlı tuttu. Bu kanun o zaman için geçici görülmekteydi ve kanunun Keşmir sorununa nihai çözüm üretilene kadar yürürlükte kalması hedeflenmekteydi. Hindistan Ocak 1950’de cumhuriyet olduktan sonra anayasaya eklenen 370. Madde, 306 A maddesi temel alınarak Cemmu ve Keşmir’e Hindistan Birliği altında özerklik verdi.

Aşağıda 370. Maddenin Cemmu ve Keşmir Devleti’ne verdiği özerklik yetkileri ile ilgili önemli alt maddeler sıralanmaktadır:

1. 370. Madde, 1. Fıkra, b alt fıkrası parlamentonun Cemmu ve Keşmir Devleti ile ilgili yasama yetkisini kısıtlar. Bu hükme göre Hindistan federal hükümeti sadece üç alanda kendi yetkileri dahilinde ve “Cemmu ve Keşmir Devleti ve Birlik Listesi’ndeki diğer unsurlara danışarak” ve son olarak Cemmu ve Keşmir Meclisi’nin onayını alarak yasama faaliyetlerinde bulunabilir.

2. 370. Madde, 2. Fıkra ise C&K Devleti’ne danışma sürecinin ayrı bir kurucu meclis tarafından şekillendirilmesini ve bunun devlet hükümeti tarafından onaylanmasını öngörür. Bu düzenleme altında devletin kurucu meclisi 31 Ekim 1951 tarihinde toplanarak Cemmu ve Keşmir Devleti’nin anayasasını

hazırlamaya başlamış ve 17 Kasım 1956'da bu çalışmalarını bitirmiştir. 158 Kısım ve 13 Bölümden oluşan anayasa 26 Ocak 1957 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³⁷

- Anayasaya göre Cemma ve Keşmir Devleti'nin topraklarını azaltmak, ismini ve sınırlarlarını değiştirmek üzere hazırlanacak her türlü kanun teklifi, Hindistan Parlamentosu'na verilmeden önce devletin yasama organının onayını almalıdır.³⁸

- Cemma ve Keşmir Devleti'nin Anayasanın 3. Bölümü, Hindistan Anayasası'na göre hem temel hem de temel olmayan haklardan yararlanan devletin sürekli yerleşiklerine çifte vatandaşlık hakkını tanımaktadır. Sadece devletin sürekli yerleşikleri devletin yasama organının belirlenmesi için yapılan seçimlerinde oy kullanma, aday olma ve kamu hizmetlerine atanabilme hakkına sahiptirler. Anayasanın 8. Kısımına göre diğer Hindistan vatandaşlarının hiçbiri bu tip haklardan yararlanamaz ve devletin sürekli yerleşği haline gelemmez.

3. *“Hindistan Anayasası'nın 370. Maddesinin ilgili hükümlerine göre Cemma ve Keşmir Devleti, Hindistan Anayasası'nın İlk Liste'nin B Bölümünde belirtilen devletlerle ilgili düzenlemelerinin uygulanmasından muafır. Bu devletler, Hindistan Dominyonu'na katılan prenslikler arasında bir başka bölge ile birleşmeyen veya Merkezi Yönetilen Alan'a dönüştürülmeyenlerdir. Hyderabad, Cemma ve Keşmir, Mysore, Madhya Bharat, Patiala ve Doğu Punjab Devletleri Birliği, Rajasthan, Saurashtra, Travancore-Cochin ve Vindhya Pradesh bu listeye dahil edilmiştir. Bu devletlerin anayasaları ile ilgili olan ayrı bir bölüm (Bölüm VII), Hindistan Anayasa'sına dahil edilmiştir.”*³⁹

4. Hindistan Başkanının yetkileri 370. Madde altında genişletilmiştir. Buna göre, Hindistan Anayasası'nın daha önceden Cemma ve Keşmir Devleti'ne uygulanmayan hükümleri, Hindistan Başkanı'nın emirleri doğrultusunda yapılacak değişiklikler ve istisnalarla beraber devlete uygulanabilir. Fakat bu emirler ancak devlet hükümetine danışarak ve onun alınan rızası devlet meclisine görüşülmek üzere getirilerek ve buradan çıkacak sonuca bağlı olarak yürürlüğe konulabilir.⁴⁰

5. 370. Maddede yapılan değişikliklerden birisi de 3. Fıkra ile ilgilidir. Değişiklik sonrasında 370. Maddenin 3. Fıkrası şunu belirtmektedir: *“Başkan, kamusal tebliği yoluyla bu maddenin yürürlükten kalkacağını veya belli istisnalar ve değişiklikler ile belli bir tarihten itibaren işlerlik kazanacağını deklare edebilir: Başkan bu tebliği yayınlamadan önce, Devlet'in Anayasal Meclisinin 2. Fıkra ile ilgili tavsiye kararı alması zorunludur.”*

“Cemma ve Keşmir Anayasası (Bölüm XII, Kısım 147) Bölüm 147) bu konuyla ilgili şunları söylemektedir: Bu amaç için bir yasa tasarısı, ancak Yasa-

ma Meclisi tarafından hazırlanabilir ve her bir Kamaradan toplam üye sayısının üçte ikisinden az olmayan bir çoğunlukla geçtiğinde, bu yasa tasarısı Sadar-i-Riyasat’a onayı alınması için gönderilir. Onay alındıktan sonra Anayasa, yasa tasarısında belirtilen değişikliklere göre değiştirilmiş sayılır.”⁴¹

Cemmu ve Keşmir Devleti’nin 370. Maddede belirtilen özel statüsü, 1952 yılında Hindistan başbakanı Nehru ile Mart 1948 - Ağustos 1953 döneminde Cemmu ve Keşmir Devleti’nin başbakanlığını yapmış olan Sheikh Abdullah arasında imzalanan Delhi Anlaşması ile güçlendirilmiştir. Bu anlaşmaya göre Maharaja’nın yerini Devlet Kurucu Meclisi alacak ve bu meclis Hindistan Başkanı tarafından tanınacaktır. Ayrıca bu meclisin benimseyeceği bir bayrak C&K Devleti’nin bayrağı olacaktır. Merkezi hükümetin yetkisi dışındaki tüm alanlarda Cemmu ve Keşmir Devleti yetkili olacaktır. Bu anlaşma ile Hindistan Yüksek Mahkemesi’nin yargısal denetimi Cemmu ve Keşmir Devleti’ni kapsayacak şekilde genişletilmiştir.⁴²

Hindistan Asimetrik Federalizmi ve 370. Maddenin Uygulanması

D. K. K. Wadhwa, *Constitutional Autonomy: A Case Study of J & K* adlı kitabında şunu ileri sürüyor: “Federal tarzda kurulmuş bir Devlet Özerkliği devletlerin bağımsızlığı ve egemenliği anlamına gelmez. Bu özerklik, negatif ve pozitif olmak üzere iki boyutu işaret eder. Negatif boyut, Merkezin, özerk Devletlerin tanımlanmış alanına müdahale etmemesi anlamına gelir. Pozitif boyut, özerk devletin belirlenmiş olan alanlarda bağımsız biçimde çalışma haklarını ifade eder . . .”⁴³

28 Devlet ve 7 Birlik Bölgesinden oluşan bir Birlik olan Hindistan, Birlik ile Devletler arasında iktidar bölüşümünü iki kategoride düzenlemiştir. Birinci kategori, Birlik ile aynı ilişkiye sahip olan Devletleri içerir. Bu kategori Bihar, Kerala, Madhya Pradesh, Tripura, Meghalaya, Jharkhand, Uttaranchal ve Chattisgarh devletlerini içerir. İkinci kategori, yönetimle ilgili belirli konularda özel statü verilmiş Devletleri içerir. Bunlar Maharashtra, Gujarat, Nagaland, Assam, Manipur, Andhra Pradesh, Sikkim, Mizoram, Arunachal Pradesh ve Goa devletleridir.⁴⁴

Hindistan Anayasası bütün bu devletleri ilgilendiren özel eyaletleri içerir:

1. Madde 371 - Maharashtra ve Gujarat Devleti
2. Madde 371 – A (1956 Yasası) Nagaland Devleti
3. Madde 371 – B (1969 Yasası) Assam Devleti
4. Madde 371 – C (1971 Yasası) Manipur Devleti
5. Madde 371 – D ve E (1973 Yasası) Andhra Pradesh Devleti
6. Madde 371 – F (1975 Yasası) Sikkim Devleti

7. Madde 371 – G (1986 Yasası) Mizoram Devleti
8. Madde 371 – H (1986 Yasası) Arunachal Pradesh Devleti
9. Madde 371 – I (1987 Yasası) Goa Devleti

Benzer biçimde Madde 290-A Kerala ve Tamil Nadu ile ilgili özel eyaletlere sahiptir. Beşinci ve Altıncı sıradaki maddeler, kabilesel bölgelere genel kuralların dışına çıkabilme izni tanımıştır.⁴⁵

Zoya Hasan'a göre, “*mali, yönetim ve siyasal konularda Yeni Delhi’den bölgesel özerklik talep etme Merkez ile Devletler arasındaki çatışmanın temel konusudur*”.⁴⁶ Hindistan’ın federal yapısında Merkez – özerk devlet ilişkilerini bozan şey, 1960’ların sonlarında ülkedeki bölgesel özerkliğin azalması oldu. Bu süreç 1990’ların başlarına kadar sürdü. İktidarın merkezileştirilmesi politikası, ilk önce 1967 seçimlerinde ve ardından 1977 seçimlerinde yenilgiye uğramasından sonra Kongre Partisi tarafından başlatıldı. Dönemin Hindistan Başbakanı İdira Gandhi, daha fazla güç elde etmek amacıyla iktidarın Merkez’de yoğunlaştırılması politikasını başlattı. İktisadi ve siyasi iktidarın büyük çapta merkezileştirilmesinden hoşnut olmayan bölgesel güçler, 1980’lerin başlarından itibaren kendi iktidarlارını gerçekleştirebilmede daha fazla özerklik talebinde bulunmaya başladılar. Bu talepler bazı özel durumlarda, Pencap ve Hindistan tarafından kontrol edilen Keşmir bölgelerinde olduğu gibi ayrılıkçı ayaklanmalara neden oldu. Hükümet tarafından, bölgesel çatışmaları kontrol edebilmek amacıyla bütün siyasal düzeni revize etmeye yönelik bazı çalışmalar başlatıldı. Assam ve Pencap anlaşmaları gibi üst düzey anlaşmalarının yapılması, 1991 yılında yerel özyönetim kurumlarının yeniden canlandırılması, 1990’da Jharkhand ve Gorkhaland için özerk konseylerin oluşturulması hükümet tarafından başlatılmış olan çalışmaların bazıları idi.⁴⁷

Zoya Hasan açıklamalarına devam ediyor: Son on yılda Hindistan’ın federal politikasının uygulamaları üç farklı bölgesel tepkinin ve politikanın doğmasına neden oldu: Birincisi, iktidarı kendisinde toplayan Merkeze karşı yönelen ve Hindistan devletinden çeşitli düzeylerde özerklik ve bağımsızlık talep eden Keşmir, Pencap ve Assam’daki askeri-silahlı hareketlerdir. Az gelişmiş bölgelerde - Uttarakhand, Chattisgarh ve Jharkhand – ortaya çıkmış olan ikinci bölgesel tepki türü Hindistan’ın federal yapısı içinde özerklik talep etmektedir. Üçüncü tip tepki ise, faaliyet alanı birliğin federal topraksal bölünmesi ile çatışan bölgesel taleplerdir. Bu kategoride, Merkez – özerk devlet çatışmaları ve baş aktörü özerk devlet hükümetleri olan özerk devletler arası çatışmalar yer alır.⁴⁸

Cemmu ve Keşmir devleti iki kategoriden hiçbirisine dahil değildir. Hindistan Anayasasında bu iki devlete özel bir statü verilmiştir. Yürütme ve yasa-

ma erkleri alanlarında özel statüye sahip olan Cemmu ve Keşmir topraklarında neden güçlü bir ayrılıkçı hareket ortaya çıktı? Bu sorunu, hem Hindistan’ın hem de Cemmu ve Keşmir’in anayasal ve siyasal tarihine yönelik ayrıntılı bir tarihsel kavrayışa ihtiyaç duyar.

Merkezin sürekli ve kaba bir biçimde Cemmu ve Keşmir Devleti’nin iç politikasına müdahale etmesi beraberinde Keşmirlilerin etnik-milliyetçi duygularını güçlendirdi. Bose’nin yazdığı gibi, “*Cemmu&Keşmir’in siyasal tarihi, minimal düzeydeki prosedürel demokratik yönetim ile bile dolu değildir. 1947–1953 ve 1977–1984 dönemlerindeki kısmi istisnalar ile birlikte, Yeni Delhi eliti bu bölgeyi doğrudan kontrol ve zora dayalı müdahalenin bir kombinasyonu yoluyla ve bölge halkını temsil etmeyen ve bu nedenle de halka karşı sorumlu olmayan aracı HCK (C&K) hükümetini destekleme yoluyla yönetti. . . Bu strateji, demokratik kurumsal gelişimi, oy kullanma hakkını, C&K yönetimine katılımı ve yönetimde temsili geciktirici etkilere sahipti. Bu durum, Hintli elitlerin ayrılıkçılıktan korkmaya başladıkları bir zamanda, Cemmu ve Keşmir’in özerk rejiminin sistematik eliminasyonu ile daha da kötüleştirildi. Zoraki “entegrasyon” politikası HCK hükümetinden şikayetlerin gelmesine neden oldu.*”⁴⁹

Bundan sonraki bölüm, bu tartışmalı bölgenin özerkliği hakkında geleceğe ilişkin ihtimalleri değerlendirebilmek amacıyla, 370. Maddenin Cemmu ve Keşmir Devleti’nde uygulanmasında yapılan ihlallere kısaca değinecektir.

1. Cemmu ve Keşmir’in anayasal özerkliğine karşı ilk girişimi, Merkez’in Birlik üzerindeki iktidarını genişleten Şubat 1954 Başkanlık Kararı gerçekleştirmiştir.⁵⁰ 1954 Başkanlık Kararı, Cemmu ve Keşmir Devleti’nin Hindistan Birliği ile aşamalı entegrasyonu politikasını oluşturdu.

- Devletler üzerinde uygulanan idari yükümlülöklere uygun olarak Hindistan Anayasasının hükümleri Cemmu ve Keşmir Devleti’ne uygulanmaya başlandı. Fakat, Cemmu ve Keşmir Devleti bazı haklarını anayasal hükümler ve Birlik tarafından kabul edilen yasalar altında korudu.

- Hindistan Başkanının yetkileri, savaş ve Cemmu & Keşmir Devleti’ne yönelik dışardan gelebilecek saldırı nedeniyle bölgede acil durum ilan etme yetkisi tanınarak genişletildi.

2. 1957 yılında Hindistan Anayasasının 218. Maddesi içinde yer alan Yüksek Mahkeme yargıçlarının görevden alınmasına ilişkin hükümler ve devletlerdeki Yüksek Mahkeme yargıçlarının her hangi bir mahkeme kararından önce yetkilerinin sınırlandırılabilmesine ilişkin hükümler Cemmu ve Keşmir Devleti’ni de içine alacak biçimde genişletildi.⁵¹

3. Ocak 1958 tarihinde Hindistan Anayasasının mali entegrasyon ile ilgili hükümleri C&K Devleti’ni de kapsayacak biçimde genişletildi.

4. 15 Şubat 1958 tarihli Başkanlık Kararı, Hindistan Anayasasının yıllık resmi bilanço denetimi ve muhasebesi ile ilgili hükümlerini C&K Devleti’ni kapsayacak biçimde genişletti.

5. 1958’de Hindistan Anayasasının 312. Maddesinde yapılan bir değişiklik, Cemma ve Keşmir Devleti’ni, Bütün Hindistan Hizmetlerinin denetimi ve kontrolü altına soktu ve böylece bu devletin Birlik içinde sahip oldu özel bir statüsü sona erdirilmiş oldu.⁵²

6. 1959’da Hindistan Anayasasının, Hindistan Seçim Komisyonunun yetkileri ve işlevleri hakkındaki hükümleri bu devleti kapsayacak biçimde genişletildi.⁵³

7. Aralık 1964’te Cemma ve Keşmir’i Hindistan Anayasasının (en çok tartışma konusu olan) 356. ve 357. Maddelerinin hükümlerine bağlı kılmak için bir anayasal düzenleme yapıldı. Bu iki maddenin hükümleri Merkez’e, yasayı çığneme ve düzeni bozma durumlarında Hindistan devletlerinin seçilmiş hükümetlerini görevden alma ve devletlerin yasama yetkilerini üstlenme gücü veriyor.⁵⁴

8. 1965 yılında bir dizi yasal değişiklikler yoluyla Merkez’in Cemma ve Kesmir Devleti’ne müdahale etme yetkileri daha da fazla güçlendirildi. *Sadar-ı Riyaset*⁵⁵ ve *Vezir-i-Azam*⁵⁶ makamları Hindistan’ın diğer Birlik Bölgelerinde uygulandığı gibi vali ve şef bakan pozisyonlarına dönüştürüldü. Hindistan Başkanı’na, Hindistan Anayasasına aykırı bir biçimde, valinin yetkilerini ve fonksiyonlarını sona erdirmeye veya değiştirme konusunda bazı düzenlemeler yapabilme gücü verildi. Ayrıca, söz konusu yasal değişiklikler, diğer Hindistan Devletlerindeki bakanlar konseyine benzer biçimde, Cemma ve Keşmir Devleti’nde başbakan tarafından değil de şef bakan tarafından başkanlığı yapılan bir bakanlar konseyi oluşturdu.⁵⁷

Cemma ve Keşmir’in özerk statüsü için öz-yönetim talepleri “Keşmir Anlaşması” olarak da bilinen 24 Şubat 1975 tarihli Indira-Abdullah Anlaşması ile sona erdi. Altı maddelik bu anlaşma Cemma ve Keşmir’in statüsünü 370. Madde altında tekrardan düzenledi ve bu devleti “Hindistan Birliği’nin kurucu birimi” olarak tanımladı. Hindistan hükümeti, Hindistan’ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü reddetmeye, sorgulamaya ve bölmeye veya Hindistan ulusal bayrağına, Hindistan’ın ulusal değerlerine ve Hindistan Anayasasına hakaret etmeye yönelik faaliyetleri engelleme ile ilgili yasalar çıkarmaya yetkilidir.⁵⁸

1954 ile 1970’lerin ortaları arasında, Cemmu ve Keşmir’i Hindistan’a “entegre eden” 28 anayasal düzenleme Yeni Delhi tarafından yayınlandı ve 262 Birlik yasası Cemmu ve Keşmir’e uygulanabilir hale getirildi.⁵⁹ Hindistan hükümeti, Merkez ile özerk devletler arasındaki ilişkileri yeniden gözden geçirmek amacıyla 24 Mart 1983’te *Sarkari Komisyonu* olarak bilinen bir komisyon atadı. Hindistan Yargıtay emekli Başkanı R. S. Sarkaria’nın başkanlığını yaptığı komisyon, Haziran 2000 tarihinde Hindistan Meclisi’ne “Cemmu ve Keşmir Devleti için Özerklik Raporu” sundu. Birlik Kabinesi, 4 Temmuz 2000 tarihli oturumunda Özerklik Raporu’nu bütünüyle reddetti. Raporun ana teması, Cemmu ve Keşmir Devleti’nin, 24 Temmuz 1952 tarihli Delhi Anlaşması ile oluşturulmuş olan 1953 pozisyonunu restore etmek idi. Raporun en önemli tavsiyelerinden birisi 370. Maddesinin başlığından “geçici (*temporary*)” kelimesinin silinmesi ve “özel (*special*)” kelimesi ile değiştirilmesi ile ilgili idi. Bu değişiklik ile 370. Madde, devletin Kurucu Meclisinin henüz toplandığı zamanki haline dönecekti.

R. S. Sarkaria, bir televizyon röportajında Keşmir Özerklik Raporu’na gönderme yaparak şunları söyledi: “Çözüm bugünkü Anayasanın içinde yatmaktadır ve Merkez, bir Anayasal değişikliğe gerek kalmadan Anlaşma Listesi (*Concurrent List*) çerçevesinde daha fazla yetkiyi sadece Cemmu ve Keşmir’e değil aynı zamanda tüm diğer Devletlere kolaylıkla devredebilir. . . 370. Madde pek çok durumda yıllar boyunca ‘sulandırıldı’ ve Cemmu & Keşmir bugünkü bu madde altında geniş yetkilere sahip olmadı.”⁶⁰

Güney Tirol Özerklik Modeli: C&K’de Çatışmanın Çözümü

Güney Tirol’da çatışmanın çözümüne, tüm taraflarca karşılıklı olarak kabul edilen özerklik temeline dayalı bir düzenleme yoluyla ulaşıldı. Özerklik önerisine karşı itirazın temel kaynağı Cemmu ve Keşmir içinde yatmaktadır. Cemmu’lu Hindular ve Ladakh’lı Budistler, Srinagar’ın yetkilerinde meydana gelecek her bir artışın kendilerine zarar vereceğini düşünüyorlar.⁶¹ İki vaka (Güney Tirol ve Cemmu&Keşmir) arasındaki bu ana farklılık dışında, ortada çok sayıda başka paralel ve farklı faktörler mevcuttur. Çalışmamızın şimdiki bölümü, işte bu benzerlikleri ve farklılıkları incelemektedir.

Benzerlikler

Güney Tirol sorunu pek çok yönden Keşmir sorununa benzemektedir.

1. Uluslararası Boyut: Hindistan ile Pakistan’ın Keşmir üzerindeki egemenlik iddiaları gibi, hem Avusturya hem de İtalya Güney Tirol üzerinde egemenlik iddia ediyorlardı ve bu konuda çatışıyorlardı. Fakat egemenlik iddialarının doğası bu iki olayda farklılaşmaktadır. Avusturya-Macaristan İmparator-

luğunun bir parçası olarak Tirol, bugün Avusturya'nın bir eyaleti olan Kuzey Tirol ile İtalya'nın eyaletleri olan Güney Tirol ve Trentino'dan oluşuyordu. Birinci Dünya Savaşı sonunda Müttefik Devletlerin Güney Tirol topraklarını İtalya'ya bırakmasıyla birlikte Avusturya ve İtalya arasında Güney Tirol üzerinde egemenlik mücadelesi ve anlaşmazlığı doğdu. Keşmir anlaşmazlığı ise, İngiltere'nin geri çekilmesi sonrasında altkıtanın Hindistan ve Pakistan arasında parçalanmasında yatar. Her iki anlaşmazlığın ve çatışmanın uluslararası boyutu önemli bir benzerlik oluşturuyor.

2. Uluslararası Siyasal Bölünme ve Etnik-Kültürel Farklılıkların Siyasallaşması: Hem Güney Tirol hem de Cemma ve Keşmir'deki topluluklar grup kimliklerinin karşılıklı etnik etkileşimini temsil ediyor. Güney Tirol'un İtalyan nüfusu birleşik İtalyan Krallığının bir parçası olmak istiyordu. Bölgedeki Almanlar ise saldırgan bir karşı harekete katıldılar. Burada yaşayan İtalyanlar ile Almanlar arasındaki dilsel farklılık iki topluluk arasındaki temel etnik ayrılık haline geldi. Faşizm dönemi, Güney Tirol'daki etnik bölünmeyi keskinleştirdi. Keşmir'deki problem daha komplekstir. Cemma ve Keşmir Devleti, birbiriyle rekabet eden kimliklerin etnik ve siyasal mozaikini temsil ediyor. Bu devlet üç ana parçaya bölündü: Müslümanların hakim olduğu Keşmir Vadisi, Hinduların hakim olduğu Cemma Eyaleti ve çoğunluğunu Budistlerin oluşturduğu Ladakh toprakları. Devlete özerklik statüsünün verilmesi düşüncesi, Cemma ve Keşmir arasındaki asimetrik güç ilişkilerinden dolayı, Cemma bölgesinde geniş destek bulma konusunda başarısız oldu. Devletin özerkliği konusundaki tartışmayla ilgili olarak Cemma'da, bölgenin, kalkınma fonlarının bölüşümü, eğitim imkânlarının sağlanması ve devlet işlerinde çalışma konularında ayrımcılığa uğradığı şeklinde güçlü bir algılama mevcuttur.⁶²

3. Kompleks Güç Bölüşümü: Özerklik Statüsü, Güney Tirol'da iktidar yapısını üç düzeyde kurdu: a) Almanca konuşan azınlık grup ile bu grubun akra-ba devleti olan Avusturya arasında; b) bölgede yaşayan üç etnik-dilsel grup arasında ve c) İtalya ile Avusturya arasında. Bunlardan ikincisi Güney Tirol için koruyucu fonksiyona sahiptir. Cemma ve Keşmir Devleti'ndeki benzer bir iktidar ve yetki dağılımı düzenlemesi de üç yapısal düzey içerecektir: a) Cemma&Keşmir hükümeti ile Merkezi hükümet arasında; b) Hindistan ile Pakistan arasında ve c) farklı Keşmirli etnik gruplar arasında. Fakat bu kompleks iktidar ve yetki bölüşümü, geçmişte de tecrübe edildiği gibi Cemma ve Keşmir vakasında çok daha karışık olacaktır. Pakistan, Avusturya'nın rolünü oynayamaz. Çünkü anlaşmazlığın merkezini, Hindistan ve Pakistan arasındaki Cemma&Keşmir üzerinde egemenlik kurma mücadelesi oluşturuyor.

4. Her iki vakadaki Birbiriyle Uyuşmayan Self-determinasyon Anlayışları, farklı ulusal kimlikler ve değişken devlet bağlılıklarından kaynaklanmıştır.

Farklılıklar

1. *Kompleks Heterojen Yapı:* Cemmu ve Keşmir Devleti etnik-dinsel ve dinsel grupların kompleks bir karışımıdır: Hindular, Müslümanlar ve Budistler bölgesel alt kimliklere bölünmüş vaziyette bu devlette yaşarlar. Keşmir Vadisinin beş milyonluk nüfusunun büyük çoğunluğu Müslümandır (bu Müslüman nüfusun çoğunluğu Sunnidir, Şiiler azınlıktır) ve Keşmirce konuşur. Vadi, Cemmu ve Keşmir’in üç bölgesinden birisini oluşturur. Dinsel, etnik, dinsel ve kast gruplarının oluşturduğu bir mozaîge sahip olan 4,5 milyonluk nüfus Cemmu’da yaşamaktadır. Müslümanlar, Cemmu nüfusunun üçte birini oluşturur. Müslüman nüfus Cemmu’nun üç en dağlık bölgesinde yoğunluktadır. Cemmu’daki toplum içinde dağılmış olan Sikhler ve Hindular daha az dağlık olan ve bu nedenle de daha yoğun nüfuslu olan bölgelerde yoğunluktadırlar. Cemmu bölgesinde yaşayan Müslümanların çoğu değişik etnik ve dinsel kategorilere aittirler: Geleneksel olarak dağlı, dinsel ve çoban topluluklar olan ve Gojri ile Pahadi dillerini konuşan Gujjarlar ve Bakervaller nüfusun büyük bileşenleridirler. Sonradan İslamiyet’e geçmiş üst-kast Hindular olan Rajputlar diğer bir bileşendir. Ayrıca Cemmu’nun yoğunluktaki Hindu nüfusu da etnik, dinsel, kastsal ve yerel hatlar boyunca kendi içinde farklılaşır. Cemmu ve Keşmir’in üçüncü bölgesi olan Ladakh iki alt bölgeye sahiptir. Bunlardan birisinde, etnik olarak Tibetli olan Budistler çoğunluğu oluşturur. Diğer alt bölge ise güçlü Şii Müslüman çoğunluğun hâkimiyetindedir.⁶³

Güney Tirol’da sadece üç ana dinsel kimlik mevcuttur. Bölgenin bu etnik-dinsel hatlar boyunca yeniden organizasyonu, çok sıkı biçimde dinsel, dinsel ve etnik kimliklere bölünmüş olan Cemmu ve Keşmir bölgesindeki gibi çok zor olmadı.

2. *Hindistan’da Özerklik Meselesi Hakkında Bir Konsensüsün Olmaması:* Güney Tirol’un özerkliği konusunda İtalya’da ortaya çıkan ortak tavr ile karşılaştırıldığında, Hindistan’da, Keşmir sorununu çözmeye yönelik özerklik düzenlemesi üzerinde bir ulusal uzlaşma eksikliği olduğunu görüyoruz. Yıllar boyunca Bharatiya Janata Partisi, Bharatiya Jan Sangh ve Shiv Sena gibi değişik siyasal örgütler Cemmu ve Keşmir Devleti’nin özerkliği düşüncesine karşı sert biçimde karşı çıkmışlardır. Bir “Panditler Bölgesi” kurmak için Keşmir Vadisi’nin parçalanması ve Cemmu bölgesinin Hindu-çoğunluk ile Müslüman-çoğunluk şeklinde bölünmesi gibi Hindistan’ın sağ kanadından gelen talepler mevcuttu. Özerklik çözümünü savunanlar bile Cemmu ve Keşmir’e verilecek özerkliğin derecesi konusunda farklı düşüncelere sahiptiler. Haziran 2000 tarihinde, Cemmu ve Keşmir Meclisi Temmuz 1952 Delhi Anlaşması’na uygun olarak bir özerklik kararı aldı. Fakat bu özerklik kararı, Hindistan Parlamentosu’nda kayda değer bir destek bulmada başarısız oldu.

3. *C&K’de Çok Çeşitli Siyasal Partilerin Varlığı*: Cemma ve Keşmir’de sorunun nihai çözümü konusunda ciddi siyasal farklılıklar var. Cemma ve Keşmir’deki 20’den fazla siyasal gruptan birisi olan Cemma ve Keşmir Kurtuluş Cephesi (CKKC), Cemma ve Keşmir’in en büyük siyasal partisi olarak değerlendiriliyor. CKKC, dini fark etmeksizin bütün Keşmirililer için eşit vatandaşlık haklarının var olduğu seküler ve egemen bir devletin kurulmasını talep ediyor. Bu partinin temel hedefi, “*zorla parçalanmış olan Devletin bütün parçalarını tekrardan birleştirmek ve Birleşmiş Milletler’in bir üyesi olabilme hakkı ile birlikte tam bir egemenlik ve bağımsızlık elde etmektir.*”

Cemma ve Keşmir’deki tüm siyasal duruşlar üç ana gruba ayrılabilir: bağımsızlık yandaşları, Pakistan yandaşları ve Hindistan yandaşları. Bu üç grubun her birinde çok sayıda alt-bölünmeler vardır. Örneğin, bağımsızlık yanlısı grupta, Pakistan ile sıkı bir ittifak veya bir konfederasyon düzenlemesi içinde bulunacak olan bir İslam devleti kurmak isteyen çok sayıda fundamentalist parti mevcuttur. Cemma ve Keşmir’deki başlıca Hindistan yanlısı siyasal partiler Cemma ve Keşmir Ulusal Konferansı, Cemma ve Keşmir Ulusal Panterleri Partisi, Cemma ve Keşmir Demokratik Halk Partisi ve Cemma&Keşmir Vatansever Halk Partisidir.

Daha önceden Hindistan Anayasasının kuralları altında seçimlere girmiş olan fakat şu anda Keşmir meselesi hakkında alınmış BM kararlarının uygulanmasını talep eden Keşmirli örgütler arasından bazıları, Keşmir ayrılıkçı hareketini daha da fazla ileri taşımak amacıyla Mart 1993’te Tüm Partiler Hürriyet Konferansı (TPHK) adında bir ittifak oluşturdular. CKKC, bu ittifakın en önemli bileşenlerinden birisidir.

Tüm bunlara ilaveten, Cemma ve Keşmir’de siyasal amaçlar üzerinde bölgeler arası çelişkiler ve çatışmalar vardır. Örneğin, Keşmir Vadisi’ndeki Keşmirce konuşan Müslümanların büyük çoğunluğu daha geniş çapta bir özerklik yanlısı iken, Cemma Hinduları, Hindistan’ın şu anki siyasal yapısıyla birleşmeyi savunuyorlar. 1995 yılında kurulmuş olan Ladakh Özerk Kalkınma Konseyi (LÖKK) ise, Ladakh’a Hindistan içinde Birlik Bölgesi statüsü verilmesini talep ediyor.

Cemma ve Keşmir’deki bu durumun tersine, Güney Tirol’da yaşayan Alman nüfusun sadece bir tane siyasal partisi vardır. Güney Tirol Halk Partisi (GTHP)’nin siyasal – ve bazı boyutlarda – sivil egemenliği ve İtalya içinde bir düzenlemeyi hedefleyen politikası, daha başlangıçtan itibaren arzu edilen sonuçlara ulaşmak için görüşme süreci yürütmüştür. Dolayısıyla eğer Cemma ve Keşmir’de tüm grupların siyasal amaçlarını temsil eden ve üç bölgeyi de içeren bir siyasal konsensüs sağlanamazsa, bu devlet içinde her hangi bir özerklik modelini oluşturmak ve uygulamak çok zor olur.

4. *Anlaşmazlığın Toplumsallaştırılması*: Dinsel kimlik çatışmasının yaşandığı Güney Tirol’den farklı olarak, Cemmu ve Keşmir’de Hindu, Müslüman ve Budist topluluklar arasında gerçekleşen dinsel çatışma hakimdir. Cami ve tapınak, Hindistanlı ve Cemmulu Hindu sağ partilerin elinde siyasal araçlar haline dönüşmüştür. Bu siyaset tarzı özellikle 80’li yıllar boyunca meseleyi bütün yönleriyle toplumsallaştırdı. Cemmu ve Keşmir’deki çok sayıda siyasal grup, kendi self-determinasyon hakları için bir temel olarak “İslam tehlike altında” sloganını geliştirdiler. Keşmir bölgesel milliyetçiliğini analiz eden Maya Chadda şunları yazıyor: “*Keşmirlilik kimliği üzerine geliştirilen söylemlerde özellikle dinsel kimlikler çok önemlidir. Keşmirli Hindular, Keşmir Vadisi ve Cemmu’da yaşayan Pandit toplumunu Hindu kimliği ve Hint milliyetçiliği etrafında birleştirmeye çalışıyorlar. Keşmir’deki toplumsal algı ilginç bir paradoks gösteriyor. Hindular Keşmir’de azınlık durumdadırlar. Fakat Keşmir Müslümanları buradaki Hinduları, Hindistan’daki Hindu çoğunluğun bir devamı ve uzantısı olarak görüyorlar. Keşmir Müslümanları, C&K’de çoğunluk konumundadırlar, ama kendilerini, New Delhi’den uzak durarak kendi kimliklerini koruması gereken bir bastırılmış azınlık olarak görüyorlar.*”⁶⁴

5. *Güney Tirol’da Çatışmayı Azaltıcı Uluslararası Yardım*: Güney Tirol’un ilk özerk statüsünü kuran ve hemen ardından da Avusturya ile İtalya ve İtalya ile Güney Tirollular arasında yapılan görüşmeleri başlatan 1946 Paris Barış Anlaşması Müttefik Devletler tarafından gerçekleştirildi. Güney Tirol’daki çatışmanın yumuşatılması büyük ölçüde uluslararası müdahale sayesinde mümkün oldu. Cemmu ve Keşmir sorununda ise Hindistan, çatışmanın ve sorunun çözümü için her türlü uluslararası yardıma sert biçimde karşı çıkmaktadır.

6. *Avrupa Bütünleşmesi*: Avrupa bütünleşme süreci, aynı dönemde gerçekleşmiş olan İtalya’daki anayasa reformları sürecinin gelişimini teşvik etti. Benzer biçimde, Avusturya 1992 yılında Güney Tirol sorununu çözüme bağladı ve 1995 yılında Avrupa Birliği (AB)’ne girdi. Avrupa bütünleşmesi ayrıca Güney Tirol’un özerklik yapısının güçlenmesinde önemli bir destek işlevi gördü. Örneğin, dil hakları meselesi ve çift dillilik yükümlülüğü ile ilgili olarak Avrupa Adalet Mahkemesi, (AB vatandaşları dahil) konuyla ilgili başvuru alanını genişleterek Avrupa Konseyi Yasasına uyduğunu deklare etti. Avrupa bütünleşmesi aynı zamanda sınırlar ötesi işbirliği için yeni imkânlar sunmaktadır. 1997 Schengen Antlaşması, daha önceden ayrı kültürleri, dilleri ve halkları bölen katı bir hat olan İtalya ve Avusturya arasındaki sınırı, basit bir idari/yönetmelik sınıra dönüştürdü. Dolayısıyla üç Alplı komşu – Kuzey Tirol, Güney Tirol ve Trentino – sadece üst düzeyde bir sınır ötesi işbirliğine sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda bu üç entite Avrupa düzeyinde Brüksel’deki Büro aracılığıyla ortak biçimde temsil ediliyorlar.⁶⁵ Cemmu ve Keşmir sorunu

sözkonusu olduğunda ise, yakın bir gelecekte AB modeline benzer ortak bir Güney Asya birliği ihtimali mevcut değildir. Buna ilaveten, siyasal çatışmaların ve anlaşmazlıkların çözüme bağlanması konusu, bölgenin tek bölgesel örgütü olan Bölgesel İşbirliği için Güney Asya Birliği'nin faaliyet alanının dışındadır.

7. Kaynaklar Üzerindeki Anlaşmazlık: Himalayalardan Cemmu bölgesinin ovalarına doğru uzanan Cemmu ve Keşmir Devleti üç ana nehir havzasına bölünür: a) Indus Nehri ve kolları, b) Jhelum Nehri ve kolları, c) Chenap Nehri ve kolları. Bu nehirlerin suları Hindistan ve Pakistan tarafından bölüşülür. Pakistan'ın hayati sulama ihtiyaçları, özellikle Cemmu ve Keşmir'den Pakistan topraklarına doğru akan bu nehirlerle bağımlıdır. Dolayısıyla bu hayati kaynağın bölüşümü meselsi çatışma ve anlaşmazlık üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Güney Tirol örneğinde ise böyle bir mesele yoktur.

8. C&K'de Önceki Özerklik Deneyimleri: Güney Tirol'dan farklı olarak, Cemmu ve Keşmir Hindistan Anayasası altında bazı özerklik modellerini yaşamıştır. Özerkliğin uygulanma tarzı konusunda ortaya çıkan bölgeler arası hoşnutsuzlukların dışında, Cemmu ve Keşmirde, sürekli biçimde özerkliğin erozyona uğramasına ilişkin güçlü bir algı ve bu algıyı destekleyen sağlam göstergeler mevcuttur. Merkez'in Keşmir'in iç işlerine yönelik artan müdahaleleri, hileli seçim politikası ve iktisadi ayrımcılık Cemmu ve Keşmir'in sözde özerkliğinin yaşamış olduğu bazı acı deneyimlerdir.

9. Hindistan ve Pakistan Arasındaki Tarihsel Düşmanlık: Altkıtanın Hindistan ve Pakistan arasında bölünmesinden itibaren bu iki ülke, Keşmir sorunundan daha öte pek çok konuda kökleri dinde ve tarihte olan ve bölgede tehlikeli bir silahlanma yarışına doğru şiddetlenen amansız bir mücadele içine girmişlerdir. Bu iki ülke üç defa savaşmışlardır (1948, 1965 ve 1971). İki rakip nükleer güç olan Hindistan ve Pakistan – Avusturya ile İtalya'dan farklı olarak – bölgesel güç olabilmek amacıyla birbirleriyle rekabet içine girmişlerdir. Topraksal büyüklüğü, gelişen ekonomisi ve buna bağlı olarak da artan askeri kabiliyeti ile birlikte Hindistan, Güney Asya'da bölgesel güç olmayı amaçlamaktadır. Bölgedeki Hindistan – Pakistan düşmanlığı ve rekabeti, Keşmir sorununa yönelik tüm tarafların kabul edebileceği bir çözüm bulmanın önündeki en önemli engellerden birisidir.

10. C&K'de Silahlı Direniş: Güney Tirolluların İtalyan faşizmine karşı silahlı direnişi çok kısa sürdü. Bunun tam tersine, Hindistan yönetimine karşı 1989'da başlatılmış olan Cemmu ve Keşmir'deki silahlı direniş sadece olgun ve yaygın değil, ama aynı zamanda çok daha şiddetlidir.

11. İktisadi Koşullar: Güney Tirol'daki olumlu iktisadi koşullar özerklik statüsünün yumuşak ve kolay biçimde elde edilmesine önemli bir katkı sağla-

miştir. Cemmu ve Keşmir Devleti iktisadi istikrardan yoksundur ve bu nedenle de, uluslararası iktisadi yardımlar olmadan bir özerk devlet olarak sahip olduğu statüsünü koruması zor olacaktır.

Cemmu ve Keşmir İçin Dersler

Güney Tirol modelini Cemmu ve Keşmir Devleti’ne uygulamak bazı uzmanların ve akademisyenlerin zannettiği gibi kolay değildir. Cemmu ve Keşmir’de koşullar farklıdır ve problem daha karmaşıktır. Buna rağmen, Güney Tirol’daki çatışmanın ve anlaşmazlığın yumuşatılmasından çok sayıda ders çıkarılabilir:

- Hukuksal kuralların ve ilkeleri uygulanmasında ve yorumlanmasında açıklık ve esneklik.

- Tüm taraflarda hoşgörü ve iyi niyet.

- Tarafların birbiriyle uyuşmayan tutumlardan vazgeçmesi.

- Güney Tirol’daki anlaşmazlığın çözümü, kültürün gücü ve bölgede yaşayanların bağımsızlığı konusunda zengin dersler sunuyor. Güney Tirol örneği gösteriyor ki, Keşmirlilerin dini-kültürel tutkuları ve istemleri buradaki çatışmanın ve anlaşmazlığın nihai çözümünde – bu çözüm nasıl olursa olsun fark etmez – son derece önemli bir faktördür.

- Güney Tirol örneğinde gördüğümüz, uluslararası garanti altına alınan entegrasyon ve ayrılma konusundaki kurumsal ilkelerin dengesi, Cemmu ve Keşmir Devleti’ne, sorunu çözebilmek için kurumsal bir iskelet ve görüşmelerin prosedürünü oluşturma konusunda önemli bir ders veriyor. Tüm taraflar arasındaki görüşmeler üzerinde bir uluslararası koruma mekanizmasının oluşturulması, Cemmu ve Keşmir’deki çatışmanın yöntemsel çözümüne katkı sağlayacaktır.

- Günümüzdeki Güney Tirol toplumunda birbirinden ayrılmış iktisadi yapıdan dolayı etnik ayrılığın var olmasına rağmen, buradaki Özerklik Statüsü barışçıl biçimde bir arada yaşama ilkesini kurmuştur. Bu ilke, “*Güney Tirol’daki grupların, güvenlik ve diğer kendilerini yakından ilgilendiren hassas konulara özel bir ilgi ve dikkat göstererekten birlikte yaşamının bir temelidir*”.⁶⁶ Çıkarlar ve etnik hassasiyet, Cemmu ve Keşmir Devleti için yapılacak her hangi bir çözüm düzenlemesi içinde siyasal ve hukuksal bir çatı tarafından güvence altına alınma ihtiyacı duyar.

- Güney Tirol örneğinden öğrendiğimiz bir başka husus şudur ki, sorunu çözmek amacıyla Hindistan ve Pakistan arasındaki düzenlenecek olan çok bo-

yutlu hükümetler arası barış görüşmeleri ve zirve toplantıları, Keşmir probleminin değişik boyutlarının dikkate alınabilmesi için Cemma ve Keşmir'deki bağımsızlık yanlısı, Pakistan yanlısı ve Hindistan yanlısı tüm siyasal grupları içermelidir. Bu durum, çatışmanın nihai çözümüne ulaşmaya kadar barış görüşmeleri sürecini korumaya ve devam ettirmeye yardımcı olacaktır.

Sonuç

*“Bazı alanlarda başarılı bazı alanlarda ise başarısız olmuş olan özerklik modeli, gittikçe daha fazla oranda etnik çatışmaları ve anlaşmazlıkları çözmede bir metot olarak düşünüldü ve önerildi.”*⁶⁷ Bir özerklik rejimi kurma yoluyla Güney Tirol'daki çatışmanın ve uyuşmazlığın sona erdirilmesi, zamanla gittikçe artan bir biçimde diğer bölgelerde yaşanan çatışma ve uyuşmazlıkları çözmede bir model olarak gösterildi. Fakat unutulmamalı ki, her bir durum çeşitli farklılıklar gösterir ve tarih, coğrafya, etnik kimlikler, iktisadi ve siyasal koşullar gibi çok sayıda değişik faktörler tarafından etkilenir. Hiç kimse “modelleri” basit ve kolay bir biçimde ithal edemez. Çünkü her bir çatışmayı sona erdirebilmenin ve anlaşmazlıkları çözebilmenin başarı derecesi, uygun yöntemin cinsine ve uygulanabilir araçlara bağlıdır.

Güney Tirol örneğine benzer biçimde, Cemma ve Keşmir'deki çatışma ve anlaşmazlık çok boyutlu problemleri içermektedir: dilsel, etnik ve dinsel azınlıkların haklarının korunması; Cemma ve Keşmir Devleti'nin değişik bölgeleri arasında siyasal iktidarın ve yetkilerin paylaşılma biçimi; Hindistan ile Pakistan'ın Cemma ve Keşmir toprakları üzerindeki bir biriyle çatışan ve rekabet eden egemenlik iddiaları. Cemma ve Keşmir bölgesine özgü çok sayıda karmaşıklık vardır. Bu karmaşıklık, geniş kapsamlı özerklik elde etmeye yönelik gidişata köstek oluyor. Örneğin, Hindistan Anayasasının 370. Maddesi altında Cemma ve Keşmir'e birtakım özel yetkilerin ve özerk iktidarın verilmesi konusunda başarısız olunması, Hindistan'ın federal yapısından tamamıyla ayrılıp kendi bağımsız devletlerini kurmak isteyen çok sayıda Keşmirli militan hiziplerin ortaya çıkmasına neden oldu. Buna karşılık, Hindistan'daki çeşitli merkez siyaset partileri ise, Cemma ve Keşmir'deki çatışmayı ve uyuşmazlığı sona erdirmek için bir özerklik düzenlemesinin yapılmasına karşı çıkmaktadırlar.

Bu nedenle, Cemma ve Keşmir Devleti'ndeki çatışmayı ve problemi çözmek için Güney Tirol modelini bir bütün olarak bu bölgeye uygulamaktan çok, Güney Tirol örneğinden, nihai anlaşmaya varabilmek için çok taraflı görüşmelerin yürütülmesi, kurumsal düzenlemelin yapılması ve barış görüşmeleri için uluslararası garantinin sağlanması gibi çok sayıda ders çıkarılabilme olanağı vardır.

Keşmirli, Hindistan yönetiminin Keşmir ve Cemmu Devleti’ni despotik biçimde yönetmesinden son derece hoşnutsuzdurlar. Keşmirli halkın siyasal şikâyetlerini ve acılarını sona erdirmeden barışa ulaşamaz. Kendi halkından binlerce insanını kaybetmiş olan Keşmirli özerklik konusunda yapılacak kısa ömürlü düzenlemelere razı olmayacaklardır.

Notlar ve Referanslar

* Asya kıtasının, bugünkü Hindistan, Pakistan ve Bengladeş ülkelerini kapsayan güney bölümü. (Çevirmenin notu)

¹ “Yaklaşık 10 milyonluk bir nüfusa sahip olan Cemmu ve Keşmir Devleti, Keşmir Vadisi, Cemmu ve Ladakh bölgelerini kapsar. HCK (Keşmir’in, Hindistan tarafından kontrol edilen kısmı) ile ACK (Pakistan’ın kontrol ettiği kısım)’yi birbirinden ayıran sınır, 1949 yılında Hindistan ve Pakistan arasında kabul edilen ateşkes hattı (1965 ve 1971 Hindistan-Pakistan savaşları sırasında kısmen değiştirildi ve 1972’de bu hata LoC – Kontrol Çizgisi – ismi verildi) ile birlikte oluşmuştur.” Sumantra Bose, *Kashmir: Roots of Conflict, Paths to Peace* (New Delhi: Vistaar Publications, 2003).

² Ruth Lapidoth, *Autonomy: Flexible Solutions to Ethnic Conflicts*, (Washington D.C: Peter States Institute of Peace Press, 1996) s.33.

³ Peter Harris and Ben Reilly, *Democracy and Deep-Rooted Conflict: Options for Negotiators*, (International Institute for Democracy and Electoral Assistance: Stockholm, 1998). Çevrimiçi <http://www.idea.int/publications/democracy_and_deep_rooted_conflict/ebook_chapter4_2.html#423>.

* Bir ulusun kendi kaderini tayin etme hakkı (Çevirmenin notu).

⁴ *Resolving Self-determination Disputes Through Complex Power-sharing Arrangements*, Workshop I Report (Germany: European Centre for Minority Issues, 2001). <<http://www.ecmi.de/rubrik/27/2001/feb>>.

⁵ Antony Evelyn Alcock, ‘South Tyrol’ in Hugh Miall (ed.) *Minority Rights in Europe: Prospects for a Transnational Regime*. (London: Council on Foreign Relations Press, 1994) s.46-55.

⁶ Jens Woelk, “The Case of South Tyrol: Lessons for Conflict Resolution?” Paper for fifth Annual Convention of the Association for the Study of Nationalities on Identity and the State: Nationalism and Sovereignty in a Changing World, Columbia University, NYC, 13 April 2000. <<http://www.eurac.edu/Events/SummerAcademy/2000/Aufsatz-ASN+2000.htm>> (10.08.2004).

⁷ “Census Results: South Tyrol in figures 2004,” <http://www.provincia.bz.it/as-tat/downloads/Siz_2004-eng.pdf> (Provincial Statistics Institute: 2004).

⁸ İtalya Trentino’yu birleşik İtalya’nın bir parçası olarak görmüştür. 1860’lardan itibaren coğrafyacılar ve akademisyenler Alplerin güneyinde kalan toprakların İtalyan olup olmadığı konusunda tartışmışlardır. Bkz. Thomas Kager, “South Tyrol: Mitigated but not Resolved”, *Online Journal of Peace and Conflict Resolution* 1.3 – August,

1998. <http://www.trinstitute.org/ojpcr/1_3kag.htm>.

⁹ Thomas Kager, *ibid.* (09.08.2004 tarihinde ulaşıldı)

¹⁰ Antony Evelyn Alcock, "The Social Causes of Nationalism: The Case of South Tyrol", paper presented at the European Consortium for Political Research Joint Session, Paris. 10-15 April 1989.

¹¹ Michael Feiler, "South Tyrol: Model for the Resolution of Minority Conflicts", *Review of International Affairs*, Vol. XLVIII, No.1053/1054, 1997. s.10-35.

¹² Rolf Steininger, "75 Years After The South Tyrol Conflict Resolved: A Contribution to European Stability and a Model for Solving Minority Conflicts", in Gunter Bischof (eds.), *Austria in the Nineteen Fifties* (New Brunswick: Transaction Publishers, 1995), s.206.

¹³ Antony Evelyn Alcock, "South Tyrol" in Hugh Miall (ed.), *ref.5*.

¹⁴ Antony Evelyn Alcock, "Trentino and Tyrol: From Austrian Crown land to European Region" in Seamus Dunn (eds.), *Europe and Ethnicity: The First World War and Contemporary Ethnic Conflicts* (London: Routledge, 1996).

¹⁵ Michael Feiler, *ref.11*.

¹⁶ Jens Woelk, "The Case of South Tyrol..." *ref.6*.

¹⁷ Thomas Kager, *ref.8*.

¹⁸ Antony Evelyn Alcock, "Ethnic Proportions in Employment on Provincial and National Level Government in South Tyrol", *Employment in Divided Societies, 1981*, University of Ulster, Coleraine. <<http://www.cain.ulst.ac.uk/csc/reports/employment.htm#tyrol>> (10-8-04).

¹⁹ Thomas Kager, *ref.8*.

²⁰ Michael Feiler, *ref.11*.

²¹ "Region Trentino - South Tyrol", Güney Tirol hakkında bilgi Çevrimiçi, <http://www.provinz.bz.it/english/overview/region_trent_tyrol.htm> Ayrıca bkz. the Constitution of the "Trentino - Alto Adige" Region and the Provinces of Trento and Bolzano, <http://www.provinz.bz.it/lpa/autonomy/autonomy_statute_eng.pdf>.

²² Thomas Kager, *ref.8*.

²³ Hurst Hannum, *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1996), s. 435.

²⁴ "Region Trentino - South Tyrol", *ref.21*.

²⁵ Antony Evelyn Alcock, "*Trentino and Tyrol...*", *ref.14*, s.77.

²⁶ Hurst Hannum, *ref.23*, s. 436.

²⁷ Jens Woelk, "Reconciliation impossible or (only) undesirable?" Paper presented at a conference on Ethnic Diversity, 1-2 March 2002, Trento University. <<http://www.alexanderlanger.org/index.php?r=50&k=178&id=936>> (10-8-04)

²⁸ *İbid.*

²⁹ Jens Woelk, “The Case of South Tyrol...”, ref.6.

³⁰ İbid.

³¹ ibid.

³² Thomas Kager, ref.8.

³³ Jens Woelk, “Reconciliation impossible or (only) undesirable?”, ref.27.

³⁴ İbid.

³⁵ Michael Feiler, ref.11, s.35.

³⁶ Sumantra Bose, ref.1, s.2.

* Cemmu ve Keşmir Devleti’nin başında bulunan başkan (yönetici).

³⁷ Dr. K.K. Wadhwa, *Constitutional Autonomy: A Case Study of J&K* (New Delhi: Bhavana Books & Prints, 2001), s. 32-33.

³⁸ İbid., s. 34.

³⁹ Mohan Krishen Teng, *Kashmir Article 370* (New Delhi: Anmol Publications, 1990), s. 75-76.

⁴⁰ İbid., s. 77.

⁴¹ Dr. K.K. Wadhwa, ref.37, p. 24

⁴² Mohan Krishen Teng, ref.37, pp. 110-112.

⁴³ Dr. K. K. Wadhwa, ref.37, s. 50.

⁴⁴ İbid., s. 1.

⁴⁵ İbid., s. 19-31.

⁴⁶ Zoya Hasan, “Region and Nation in India’s Political Transition”, in Ian Copland, and John Rickard (ed.), *Federalism: Comparative Perspectives from India and Australia* (New Delhi: Manohar Publications, 2001), s. 168.

⁴⁷ İbid., s. 168-171.

⁴⁸ İbid., s. 168-169.

⁴⁹ Sumantra Bose, ref.1, s. 97-98.

⁵⁰ Mohan Krishen Teng, ref.39, s. 126-128.

⁵¹ İbid., p. 129.

⁵² Ayesha Jalal, *Democracy and Authoritarianism in South Asia*, (Great Britain: Cambridge University Press, 1995), s. 178.

⁵³ Mohan Krishen Teng, ref.39, s. 129-130.

⁵⁴ Sumantra Bose, ref.1, s. 81.

⁵⁵ Sadar-i-Riyasat tüm yetkilerin kendisinde toplandığı Devletin başı idi. Bu kişi Devletin Yasama Meclisi tarafından beş yıllık bir dönem için seçilirdi ve Hindistan Başkanı tarafından onaylanırdı. Mohan Krishen Teng, ref.39, s. 130.

⁵⁶ Cemmu ve Keşmir Devlet’in Anayasası, Sadar-i-Riyasat’e yardımcı olması ve danışmanlık yapması için başbakan tarafından yönetilen bir Bakanlar Konseyi’nin oluş-

turulmasına olanak sağlıyordu. Ibid.

⁵⁷Mohan Krishen Teng, ref.39, s. 130.

⁵⁸Victoria Schofield, *Kashmir in Conflict* (London: I.B. Tauris Publishers, 2000), s. 123.

⁵⁹Sumantra Bose, ref.1, s. 88.

⁶⁰Dr. K. K. Wadhwa, ref.37, s. 57-73.

⁶¹Verghese Koithara, *Crafting Peace in Kashmir: Through a Realist Lens* (Delhi: Sage Publications, 2004), s. 289.

⁶²Rekha Chowdhary, “Debating Autonomy”, *Seminar*, No. 496, December 2000. New Delhi, s.39.

⁶³Sumantra Bose, ref.1, s. 9-10.

⁶⁴Maya Chaddha, *Ethnicity and Separatism in India* (New York: Columbia University Press, 1997), s. 70.

⁶⁵Jens Woelk, “The Case of South Tyrol...”, ref.6.

⁶⁶Jens Woelk, “Reconciliation impossible or (only) undesirable?”, ref.27.

⁶⁷Ibid.

Tarım Sektöründeki Dış İlişkilerin Devlet Tarafından Düzenlenmesi ve Dış İlişkilerin Liberalleştirilmesi

Prof. Dr. T. S. BAYMUHANOV*
Çeviren Dr. Almagül İSİNA

Devlet, dünya ekonomisine bütün alanlarda entegrasyonu sağlamak için çaba sarf ederken, yakın ve uzak ülkelerle ekonomik işbirliğini aktif bir şekilde geliştirmekte ve uluslararası ekonomik sistemde yaşanan küreselleşme ve entegrasyon ortamında sağlıklı bir ekonomik gelişmenin sağlanması gibi çok önemli hedefi gerçekleştirmek amacıyla küresel ve bölgesel ekonomik süreçlerde yer almaktadır. Bu bağlamda ulusal ekonomide sürdürülebilir büyümeyi sağlamanın başlıca etkenlerinden birisi olan dış ticaret üzerinde durulmaktadır. Üstelik dış ekonomik ilişkilerin bu şekli, ulusal ekonomide sürdürülebilir gelişmeyi hedefleyen devlet açısından da belirleyici ve daha uygun bir yöntemdir.

Bilindiği üzere Kazakistan, SSCB'nin çökmesi sonucu ortaya çıkan özel jeopolitik ortamda (eski SSCB'ye bağlı cumhuriyetlerin ortak ekonomik potansiyelinin ortadan kalkması; ortak ekonomik alanın küçülmesi ve bu cumhuriyetlerin büyük çoğunluğunun, daha önce ortak yararlandıkları dış ekonomik ilişkiler altyapısına ulaşma koşullarının kötüleşmesi vs.) son derece kısa bir süre içerisinde kendi dış ekonomi politikasını yeniden düzenlemek zorunda kalmıştır. İlk kez Kazak malları için potansiyel satış pazarlarının bulunması zorunluluğu ortaya çıktı; halbuki Kazakistan devleti, dış ticaret alanında piyasa ekonomisi şartlarının gerektirdiği deneyime sahip değildi.

Sovyetler döneminde Kazakistan'ın dış ticari ilişkileri, büyük ölçüde sosyalist bloğa ait ülkelerle gerçekleştirilmekteydi; ancak ortaya çıkan yeni ve değişik koşullar, gelişmiş kapitalist ülkelerle sağlıklı ticari ilişkilerin kurulmasını, ayrıca eski SSCB cumhuriyetleri ile olan ticari bağlantıların yeniden şekillendirilmesini gerektirmekteydi. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi ülkelerle yapılan dış ticaret, bu ülkeler arasında SSCB döneminde mevcut olan geleneksel ekonomik ilişkilerin bozulması ve karşılıklı ticaret alanındaki hu-

* T. Riskulov Kazak Ekonomi Üniversitesi, Dış İlişkilerden Sorumlu Rektör Yardımcısı

kuki altyapı eksikliği nedeniyle zorlaşmaktaydı. Aynı zamanda, ülkenin gıda ve sanayi ürünlerine olan ihtiyacını ithalat yoluyla karşıladığı bir dönemde, dış ekonomik faaliyetlerin organizasyonu sırasında söz konusu olabilecek gecikmeler veya yanlış uygulamalar, ekonomide mal kıtlığının ortaya çıkmasına ve ekonomik krizin daha da derinleşmesine neden olabiliirdi.

Ulusal para birimi olan Tenge'nin istikrarını sağlamak amacıyla, 1994 yılından itibaren Kazakistan devletinin dış ekonomi politikasının ana hedefi dış ticaret fazlasının elde edilmesidir. Ülke menfaatine uygun olan ihracatın genişletilmesi için ortam oluşturmaya yönelik adımlar atılmakta, yabancı sermaye girişlerinin artırılması, dış kaynaklı kredilerden yararlanılması ve dış ekonomik ilişkilerin diğer biçimlerinin geliştirilmesine yönelik hedefler belirlenmektedir. Dış ticaret mevzuatını gözden geçirerek, yeniden değerlendiren Kazakistan açık ekonomi modelinin uygulanması yönünde karar almıştır. Bu düzenlemeyle dış ticaret üzerindeki devlet tekeli kaldırılmış ve sonuç olarak bütün gerçek ve tüzel kişiler dış ekonomik faaliyette bulunma hakkı elde etmişlerdir. Dış ticaretin düzenlenmesinde tarife dışı uygulamalardan ekonomik yöntemlere geçilmiştir. Dış ekonomik faaliyet alanındaki mevzuat uluslararası standartlara uygun hale getirilmiş, dış ticaretin düzenlenmesi ve kontrol edilmesine yönelik kurumsal altyapı oluşturulmuştur .

1994-1999 yılları arasındaki dönemde Kazakistan'da dış ekonomi politikalarının daha da liberalleştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Bu kapsamda ihracat işlemlerinde uygulanan kota ve gümrük vergileri kaldırılmış, ticareti lisansa tabi ürünlerin sayısı azaltılmıştır. BDT üyesi olan eski Sovyet cumhuriyetleri ile ekonomik entegrasyonun yeniden sağlanmasına yönelik adımların yanı sıra, diğer ülkelerle olan ilişkiler de gelişmeye başlamıştır. Bu uygulamalar neticesinde dış ticarete "anlaşma fiyatları" ilkesi benimsenmiş, BDT'ye üye olan ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesine yönelik anlaşma dahil, birçok ülkeyle ticari ve ekonomik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Temmuz 1995 tarihinde gümrük düzenleme sistemini oluşturan yeni Gümrük Kodu kabul edilmiştir. Ocak 1995 tarihinde Rusya, Beyaz Rusya ve Kırgızistan'la Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmış, daha sonra bu birliğe Tacikistan da katılmıştır.

Dış ticaret alanındaki gelişmelerin nihai sonuçları ticaret dengesinin durumuna göre değerlendirilmektedir. Nitekim, belli kurallar çerçevesinde yapılmayan ticarete ilişkin göstergeler dikkate alınmadan hesaplanan dış ticaret rakamları ülkenin dış ticaret fazlasının olduğunu ortaya koymaktadır. 1994 yılı hariç, 1994-2005 yılları arasında Kazakistan'ın dış ticaret dengesi her yıl fazla verirken, 1998 yılı istisna olmakla, söz konusu dönemde ihracatın toplam

dış ticaret hacmindeki payı sürekli artış göstermiştir (1994 yılında yüzde 47,6 olan bu rakam 2003 yılında yüzde 60,7'ye çıkmıştır). Ancak devletin belirlediği kurallar dışında yapılan ticaret göstergeleri hesaba katılarak saptanan rakamlar ülkenin ticaret dengesinin daha farklı yönde seyrettiğini ortaya koymaktadır (Tablo 1) .

Tablo 1. 1996-2004 Yıllarında Kazakistan'ın İhracat ve İthalatı (milyon dolar)

Kıtlar	1	1 7	1	1	2	2 1	2 2	2 3	2	2 5
İhracat	5 12,7	72 3	71 7	12,7	8755,3	15 5	27,	4 ,	12 ,	
İthalat	1,1	7123,7	7 15,	7 5,	5551,	5 52,1	7 7,3	7 ,	332 ,	
Ticaret	- 7 ,	- 3,	- 27,2	-1 32,	2 3,	7,	132 ,5	2 2 ,	573,5	

1996-1998 yılları arasında ticaret dengesi açık verirken, 1998 yılında bu açık en yüksek düzeye ulaşmıştır (-1632,9 milyon dolar). Bu durum, geçiş döneminde ulusal ekonomilerde yaşanan dönüşüm sürecinin ortaya çıkardığı zorluklar, Asya ülkelerinde ve Rusya'da yaşanan ekonomik ve finansal krizler vb. etkenlerden kaynaklanmaktadır. 1999 yılına gelindiğinde ticaret dengesi 203,9 milyon dolar fazla vermiş ve bu eğilim sonraki beş yıl içinde de devam etmiştir.

Devalüasyonun olumlu etkisi, dünya pazarlarındaki uygun fiyat konjonktürü ve ithal ikameci politikalar sonucu 2005 yılında dış ticaret fazlası 4.573,5 milyon dolarla en yüksek değere ulaşmıştır. Aynı yıl Kazakistan'ın toplam dış ticaret hacmi bir önceki yıla göre yüzde 31 oranında artarak, 21. 227,3 milyon dolara yükselmiştir. 2005 yılında ihracat 2004 yılına göre yüzde 33 oranında artarak, 12.900,4 milyon dolara, ithalat ise yüzde 28 oranında yükselerek, 8.326,9 milyon dolara çıkmıştır.

Geçmiş yıllarda dış ticaretin coğrafi yapısında ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Çok sayıda ikili ve çoktarafli anlaşmaların imzalanmasına ve günümüzde Avrasya Ekonomik Topluluğu olarak bilinen gümrük birliğinin oluşturulmasına rağmen, BDT ülkeleri ile Kazakistan arasındaki ekonomik ilişkilerin zayıfladığı gözlenmiştir. Söz konusu durum eski Sovyet cumhuriyetlerinin hemen hemen hepsi için geçerlidir. 1995 yılında Kazakistan'ın ihracatında BDT üyesi olmayan ülkelerin payı yüzde 45,1 iken, toplam ihracatın yüzde 30,4'ü Avrupa, yüzde 12'si Asya, yüzde 2,1'i ise Amerika ülkelerine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. 2004 yılında ise bu rakamlar sırasıyla yüzde 78,6, yüzde

28,2, yüzde 22,5 ve yüzde 27,4 olmuştur. 2003 yılında Kazakistan'ın toplam ihracatının yüzde 22,9'u BDT ülkelerinin payına düşmüştür (Tablo 2).

Tablo 2. 1995-2004 Yılları Arasında Kazakistan Cumhuriyeti'nin Dış Ticaretinin Coğrafi Dağılımı (milyon ABD doları)

İlk İr	1 5		2 2		2 3		2	
	hrct	thlt	hrct	thlt	hrct	thlt	hrct	thlt
T l m i T c t	12 3,		1 535,1		17712.		21227,3	
	5 12,7	1,1	27,	7 7,3	1 ,	7 ,	12 ,	32 .
T lk l r-4 l m	337 ,1	375,5	2 ,	33 ,5	21 ,	3 3,2	2 5 ,2	3 1 .
vr sy Ek n m k' T l m u' n y lk l r								
y z usy	5 ,2	77,	5,1	,3	11,	5 ,	12,	3,5
K r z ş t r.	7 ,	31,	7,	33,5	1 ,	31,	-	-
usy	23 5,	1 ,7	175 ,5	2 1,	1 7,	25 ,	1 3,	327 .
T c k ş t n	.	12,1	1,2	2,3	5,7	3,	-	-
vr sy Ek n m T l m u' n m k lk l r								
z r y e n	23,1	25,2	,3	1 ,7	112,7	15,5	-	-
T r l m n ş t n	7,5	2 1,3	1 ,2	77,5	15,2	7 ,	-	-
z k ş t n	153,1	2 ,5	15 ,2	1,1	1 1,	,5	12 ,1	,
Ukr y u	121,5	5,7	,2	155,	2 1,5	217,1	17,	322,7
r m y lk l r	23 ,7	115 ,	5 ,5	313 ,5	7 75,	35 ,	,2	7,1
m m l n	,	na	1221,2	na	2 11,3	na	21 2,	na
n l r	111,5	3,	2 ,	2 ,	131,	25 ,7	1 3,	252,1
l m y	171,1	1 ,7	5 1,	,2	22 ,3	5 ,2	1 5,	7 2,
r n	,2	13,	2 ,	11,	3 ,	12,	,1	12,7
t l y	1 2,5	3 ,2	5 ,3	2 ,	,2	21 ,1	1 2 ,	2 ,3
n	2 7,	3 ,7	5 ,	172,	1 23,	313,	1 .	5 2,
II l l n	511,5	2 ,5	1 ,2	5,	123,	7,5	1 ,7	12 ,2
E	,3	5,2	33 ,3	33,7	72,3	3 ,5	215,	2 ,
I m y	37,3	1 ,	1 ,2	1,3	32 ,5	7 ,7	2 1,1	113,
K r C m ş l u r y t	1,	3,2	3,	11 ,	,	11 ,2	55,5	112,3
	3,	,7	15 ,	3 ,1	11 ,	1,	,	7,2
T c k y	7 ,	123,5	7 ,2	137,	7,	173,7	7,	21 ,
F n l n y	5 ,5	3 ,	5 ,1	71,	,	73,	11 ,2	1 1,5
G r m s	11,3	2 ,1	1 ,	1 1,	27,	11 ,2	27 ,2	1 ,
s v t	1 ,	55,2	,7	7,	7 2,	,2	1 3,3	3,5
J m y	5,2	.	1 ,1	1 2,	23,	1 ,	1	1 ,1

Kazakistan'ın toplam ihracatında BDT ülkelerinin payı 1995 yılında yüzde 55,9 iken, 2004 yılında bu rakam 22,9'a gerilemiş, Avrupa ülkelerinin payı ise söz konusu dönemde hemen hemen değişmeden yüzde 30 civarında kalmıştır. 1998 yılında İtalya, Almanya ve Büyük Britanya'ya yapılan ihracattaki artıştan dolayı, Kazakistan'ın toplam ihracatında AB ülkelerinin payı yüzde 31,2 ile en yüksek seviyeye çıkmıştır. Fakat Kazakistan'ın başlıca ticaret ortakları olan bu üç ülkenin ihracattaki payının azalmasından dolayı 2004 yılında söz konusu rakam yüzde 12,7'ye gerilemiştir.

Son yıllarda Kazakistan'ın Asya ülkelerine olan ihracatında artış gözlenirken, bu ülkelerin toplam ihracattaki payı 1995 yılındaki yüzde 12,3'ten 2004 yılında yüzde 22,5'e yükselmiştir. Asya ülkelerine yapılan ihracatın önemli kısmı siyah metallerden oluşmaktadır.

1996 yılında Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya arasında Gümrük Birliği kurulduktan sonra bu ülkelerden yapılan ithalat artmaya başlamış, fakat ilerleyen yıllarda düşüşe geçerek, 1999 yılının sonlarına doğru toplam ithalatın yüzde 39'unu oluşturmuştur. Toplam ithalatta Rusya'nın payı ise yüzde 37'ye kadar azalmıştır. Ancak 2000 yılında Gümrük Birliği üyesi ülkelerin Kazakistan'ın toplam ithalatındaki payı artarak, yüzde 49,9'a çıkmış, 2001 yılında ise yüzde 41,4'e gerilemiştir. Diğer postsovyet cumhuriyetlerinin Kazakistan'ın toplam ithalatındaki payı sürekli düşüş eğilimindedir. Nitekim, 1995 yılında yüzde 16,6 olan bu rakam 2004 yılında yüzde 5,9'a kadar inmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, son zamanlarda ithalatta BDT'ye üye olmayan ülkelerin payı artmaktadır. Nitekim, bu rakam 1995 yılında yüzde 30,3 iken, 2004 yılında yüzde 52,8'e çıkmıştır (2002 yılında yüzde 53,8). 2003 yılının ilk yarısı için ithalatla ilk sıraları alan ülkeler ve toplam ithalattaki payları aşağıdaki gibidir:

- Rusya – yüzde 39
- Almanya – yüzde 9,1
- Çin yüzde - 5,6
- ABD – yüzde 4
- Ukrayna ve İngiltere - her biri yüzde 3,2
- İtalya – yüzde 2,8
- Fransa ve Türkiye – her biri yüzde 2,5
- İsveç – yüzde 2,2
- Japonya – yüzde 1,9
- Hollanda – yüzde 1,6
- Finlandiya – yüzde 1,5

Özbekistan – yüzde 1,3

Brezilya ve Polonya – her biri yüzde 1,2

Beyaz Rusya ve Hindistan – her biri yüzde 1,1.

Araştırılan dönemde Kazakistan'la BDT üyesi ülkeler arasındaki ticaret ilişkileri 1998 yılında Rusya'da yaşanan krizden önemli ölçüde etkilenmiş, karşılıklı ticarete büyük gerileme yaşanmıştır. Örneğin, 1995–2004 yılları arasında Rusya pazarına yapılan ihracatın toplam ihracattaki payı yüzde 45,1'den yüzde 15,2'ye inmiş, ithalatı Rusya'nın payı ise yüzde 50'den yüzde 39,3'e gerilemiştir.

2004 yılında Kazakistan'ın BDT ülkeleriyle toplam ticaret hacmi 2003 yılına göre yüzde 31 artarak, 6.874 milyon dolara yükselmiştir. Bu rakamın 2.954,2 milyon doları ihracatın, 3.919,8 milyon doları ise ithalatın payına düşerken, ihracat hacmi bir önceki yıla göre yüzde 33, ithalat hacmi ise yüzde 29 oranında artış göstermiştir. 2004 yılında Kazakistan'ın toplam ithalatında BDT ülkelerinin payı yüzde 47,1 olmuştur (2003 yılında yüzde 46,7).

Diğer taraftan, Gümrük Birliğinin kurulmasının Kazakistan'ın dış ticaret hacminin artmasında önemli bir etkisi olmamıştır. Nitekim, 1995-2004 yılları arasındaki dönemde Kazakistan'ın toplam ihracatında Gümrük Birliğine üye ülkelerin payı yüzde 48,3'ten yüzde 16,9'a kadar düşerken, aynı dönemde ülkenin toplam ithalatında Birlik ülkelerinin payı yüzde 53,1'den yüzde 41,4'e gerilemiştir. 2004 yılında Gümrük Birliği ülkeleriyle yapılan ticarete 492,5 milyon dolarlık açık ortaya çıkmıştır, halbuki 1995 yılında 514,7 milyon dolarlık fazla söz konusu idi. BDT ülkeleri arasında Kazakistan'ın en büyük ticaret hacmine sahip olduğu ülke Rusya Federasyonu'dur. 2004 yılında Kazakistan'ın ihracatının yüzde 22,9'u BDT ülkelerinin payına düşerken, bunun yüzde 15,2'lik kısmı Rusya'ya yönelik olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl toplam ithalatı BDT ülkelerinin payı yüzde 47,1, Rusya'nın payı ise yüzde 39,3 olmuştur.

BDT ülkeleri arasında, Rusya'dan sonra Kazakistan'ın dış ticaretinde büyük paya sahip olan ülkeler Ukrayna ve Beyaz Rusya'dır. Nitekim, bu üç ülke ile yapılan ticaret Topluluk ülkeleriyle olan toplam ticaretin yaklaşık yüzde 88,5'ini oluşturmaktadır. 2004 yılında Kazakistan'ın BDT ülkeleriyle olan ticareti araştırıldığında, toplam ihracatın yüzde 18,5'inin, toplam ithalatın ise yüzde 44,3'ünün Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın payına düştüğü görülmektedir. Aynı yıl BDT ülkelerinin toplam ihracattaki payı yüzde 22,9, toplam ithalatı payı ise yüzde 47,1 olmuştur.

2004 yılında Postsovyet mekanında bulunan Asya ülkeleri arasında Kazakistan'ın en fazla ticaret yaptığı ülkeler Özbekistan ve Kırgızistan olurken,

BDT'ye üye olan Asya ülkeleri ile yapılan toplam dış ticaretin yüzde 66,4'ü bu iki ülkeye yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

Dış ticaret hacmindeki artışa ve dış ekonomik ilişkilerin giderek genişlemesine rağmen, Kazakistan'ın dış ekonomik faaliyetlerinin yeteri kadar geliştiği ve verimli olduğu söylenemez. İhracatta hammaddenin, ithalatta ise hazır ürünlerin payının fazla olması, yüksek katma değere sahip ürün ihracatının azlığı ve iç ve dış fiyatlarındaki "makas" nedeniyle iç pazarın yakıt ve hammadde ihtiyacını karşılamadaki zorluklar, dünya ekonomisindeki küreselleşme ve entegrasyon sürecinin ortaya çıkarmış olduğu imkânlardan Kazakistan'ın verimli bir şekilde yararlanmasını engellemektedir.

Bu durum büyük ölçüde ulusal ekonominin ürettiği hazır ürünlerin rekabet imkanlarının az olmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak ülkenin dış ticaret ilişkileri verimlilikten uzak bir çerçevede şekillenmekte, dünya piyasalarındaki göreceli fiyatlar Kazakistan'ın aleyhinde oluşmakta ve yüksek katma değerli ürünlerin ihracı yoluyla dış ekonomik ilişkilerin verimliliğinin artırılması mümkün olmamaktadır.

Bu durumda tarım sektöründeki modernizasyon çalışmalarının hızlanması ve tarım ürünlerini işleyen endüstrilerin ihracata dönük üretim yapmalarına olanak sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Ayrıca, hammadde kaynaklarının sınırlı olduğu ve bu kaynakların ihracatı yoluyla elde edilen gelirlerin gelecek nesillerin refahı için kullanılması gerektiği unutulmamalıdır. Bu, ekonomideki gelişmenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasının başlıca yollarından birisidir.

İthal ikame politikasını uygulamanın esas yöntemi, ülkede üretilen ürünlerin kalitesini yükseltme, ürün çeşitlerini çoğaltma ve genişletme, üretim ve fiyat masraflarını indirme, nihai ve hazır ürünlerin üretilmesi için hammadde kaynaklarını geliştirilme, iç pazarı üstün kaliteli ülke de üretilen mallarla doldurma sayesinde, ürünlerin rekabet edebilme gücünü arttırmaktır. İhracata yönelme, ithal ikame politikası gibi, ekonominin genel olarak dünya pazarında gelişen ihtiyaç veya olası ihtiyaç duyulan bu tür ürün üretme yoluyla kaldırılması ve geliştirilmesi en önemli meselelerinden biridir.

İthal ikameci politikaların başarılı olabilmesi için yerli ürünlerin yerli ürünlerin rekabet gücünün artırılması gerekmektedir. Bu amaçla ürün kalitesinin artırılması, ürün çeşidinin genişletilmesi, üretim maliyetleri ve fiyatların azaltılması, nihai ürün üretimi için gereken hammadde stokunun geliştirilmesi, iç ve dış pazarlara yüksek kaliteli ürünlerin sunulması yönünde etkili önlemler alınmalıdır. Dünya pazarlarında fiilen veya potansiyel olarak yüksek ta-

lebi olan ürünlerin üretilerek ihraç edilmesine dayanan ihracata dönük politikalar da ithal ikameci politikalar gibi, ekonominin şekillenmesi ve gelişimi açısından önemli sorun alanlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İthal ikamesi malların üretiminin teşvik edilmesi amacıyla devlet “büyüme noktaları” diye tabir edilen sektörleri desteklemektedir. Kazakistan’da büyüme noktaları olarak seçilen sektörler tarımsal ürün işleme endüstrisi, makine endüstrisi ve hafif sanayidir. Bu sektörler yüksek katma değere sahip olan ürünler üretmekte olup, ekonominin diğer sektörleriyle olan ilişkilerin geliştirilmesi ve ekonominin sektörel yapısının iyileştirilmesi açısından büyük potansiyele sahiptirler.

Enerji kaynakları ve hammadde ihracatının artırılmasının imalat sanayine yönelik yatırımlardaki artışı teşvik edeceği düşüncesi her zaman doğrulanmaktadır. Madencilik sanayii sermaye yoğun bir alan olup, büyük yatırım harcamaları gerektirmektedir; elde edilen gelirin büyük kısmı sektörün üretimini devam ettirmesi ve faaliyetlerini sürdürmesi amacıyla kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde hammadde ve enerji tasarrufu sağlamaya olanak veren ileri teknolojilerin giderek yaygınlaşması, hammadde ihracatına dayalı ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini kısıtlayan önemli faktörlerden birisi olarak görülmelidir.

Hammadde ihracatına yönelik ekonomi modelini uygulayan ülkeler her yıl büyük kayıplara uğramaktadırlar. İhracatın ekonomik büyümeye ciddi katkıda bulunabilmesi için bilimsel ve teknoloji yoğun ürün üretiminde uzmanlaşmak gerekmektedir. Örneğin, bir ton buğday ihracatı yaklaşık 150-160 dolar, bir ton ham petrol ihracatı 20-25 dolar kâr sağlarken; birim ihracat miktarı kilogram olarak alındığında, bir birim elektronik eşya ihracatı 50 dolar, uçak teknolojileri ihracatı 1000 dolar, bilgi teknolojileri ihracatı ise 5000 dolar kâr elde etme olanağı vermektedir.

Bu durumda ekonominin, tarımsal ürün ihracatı ve tarım ürünlerinin işlenmesi, ayrıca, imalat sanayinin geliştirilmesi yönünde yeniden yapılandırılması zarureti ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, iç pazara yönelik üretim yapan sanayi sektörlerinin teşvik edilmesi ve bu sektörlerde üretimin çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

1. Ermakov, V. “Vsegda s Narodom” (Her Zaman Halkla Birlikte), **Rossiyskaya Kooperasiya**, 2001, No:23, ss. 1-2.
2. “Vneşnyaya Torgovlya i Sovmestnoe Predprinimatelstvo Respubliki Kazaxstan” (Kazakistan Cumhuriyeti’nin Dış Ticareti ve Ortak Girişimcilik), **İstatistiksel Veriler** (Ed. A. A. Smailov), Almatı, 2000, s. 12.
3. Ermakov, V. “Potrebilskoy Kooperasii v Rossii – 170 Let” (Rusya Tüketici Kooperatifleri 170.inci Yılında), **APK: Ekonomika, Upravlenie**, 2001, No:10, ss. 44-52.
4. Efremova, G.M., Efremov, A.V. **Osnovı Teorii i İstoriya Potrebitelskoy Kooperasii** (Tüketici Kooperatifleri Teorisinin Temelleri ve Tarihi), Novosibirsk, 1999.

KONGRE KAPSAMINDA İCRA EDİLEN PANELLER

PANEL I

EKONOMİK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA YARDIMLARI

Oturum Başkanı: Ali ÇANKAYA

Katılımcılar:

Gürcistan : İsrafil BAYRAMOV, İrakli LİTANİSHVİLİ
Kazakistan : Zeki PİLGE
Türkmenistan : İrfan DÖLEK, Selami ERTÜRK
Kosova : Cemil LUMA, Şerafettin KARAHODA
Makedonya : Kelam NAZIM
Bosna - Hersek : Ali DOKUMACI, Tarık DOCİC

PANEL II

MEDYA VE İLETİŞİMİN GELİŞTİRİLMESİ

Oturum Başkanı: Sevil NURUYEVA, Azerbaycan

Katılımcılar:

Azerbaycan : Aida ALİYEVA
Kazakistan : Seyit Gazi MATAYEV, Ercan SÜLEYMANOV
Kırgızistan : Elvira SARIYEVA, Anarbek DJUNUHOV
Özbekistan : İnera SEFERGALİYEVA
Kosova : Mehmet BÜTÜÇ
Makedonya : Avni ERGÜLLÜ
Arnavutluk : Alban TARTARİ, Erlis CALİS

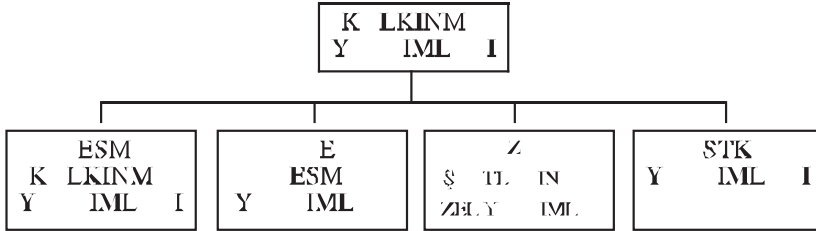
Kalkınma Yardımları ve Ekonomik İşbirliğinin Geliştirilmesine Etkileri

Ali ÇANKAYA*

Kalkınma Yardımları, “Sürdürülebilir İşbirliğinin Tesisi” maksadıyla, gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal uyumunun sağlanması için yapılan aynı ve nakdi yardımlarla, yatırımları kapsamaktadır.

Kalkınma Yardımları; Resmi Kalkınma Yardımları, Diğer Resmi Yardımlar ile Pazar Şartlarında Özel Yardımlar ve Sivil Toplum Kuruluşları Yardımları olarak sınıflandırılmaktadır.

KALKINMA YARDIMLARI İKTEGALLERİ

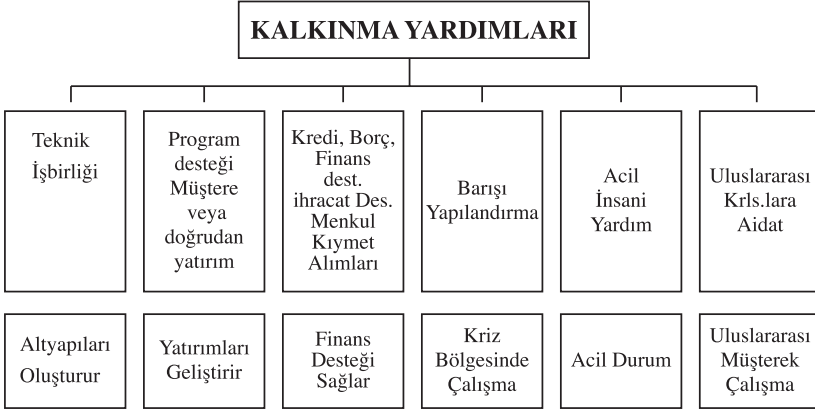
Kalkınma Yardımları; Teknik İşbirliği ile sosyal ve ekonomik alt yapıları oluşturur, Program Desteği, Müşterek veya Doğrudan Yatırımlar ile yatırımları geliştirir, Kredi, Borç, Finans Desteği, İhracat Desteği ve Menkul Kıymet Alımları ile finans desteği sağlar, Barışı Yapılandırma çalışmaları ile kriz bölgelerinde normalleşme sürecine katkı sağlar, Acil ve İnsani Yardımlar ile acil insani sorunlara çözüm getirir, uluslararası kuruluşlara verilen aidatlar ile de uluslararası müşterek kalkınma çalışmalarını gerçekleştirir.

Kalkınma yardımları dış politikada ve ülkeler arası işbirliğini geliştirmede önemli roller oynamaktadır. Buna göre;

Kalkınma Yardımları klasik diplomasiye ekonomik, sosyal, kültürel ve insani alanlarda yeni açılım imkanı sağlayan önemli bir enstrümandır.

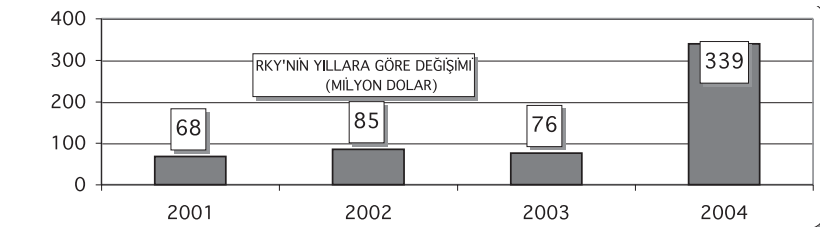
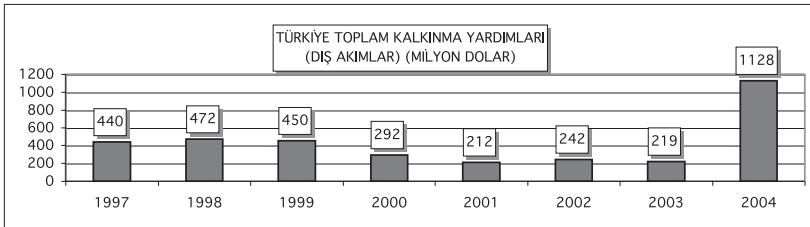
* Kd. Alb., TİKA Strateji Geliştirme, Planlama ve Koordinasyon Başkanı.

Ayrıca, küresel işbirliğini geliştirmeye paralel olarak, ülkeler arasında ikili işbirliğinin geliştirilmesinde de çok önemli sosyo-ekonomik roller oynamaktadır.

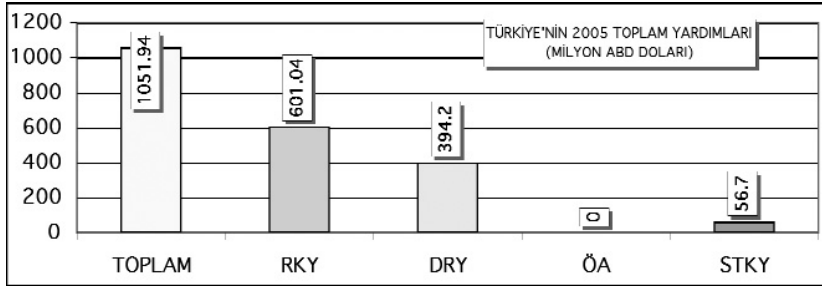

Türkiye'nin Kalkınma Yardımları Çalışmaları

Türkiye'nin toplam kalkınma yardımları geçmiş yıllarda ortalama 200-400 milyon ABD doları, hibe niteliğindeki resmi kalkınma yardımları ise ortalama 60-80 milyon ABD doları civarında seyrederken, 2004 yılından itibaren toplam yardımlar 1 milyar ABD dolarını aşmış, hibe niteliğindeki resmi kalkınma yardımları ise 339 milyon ABD dolarına ulaşmıştır.

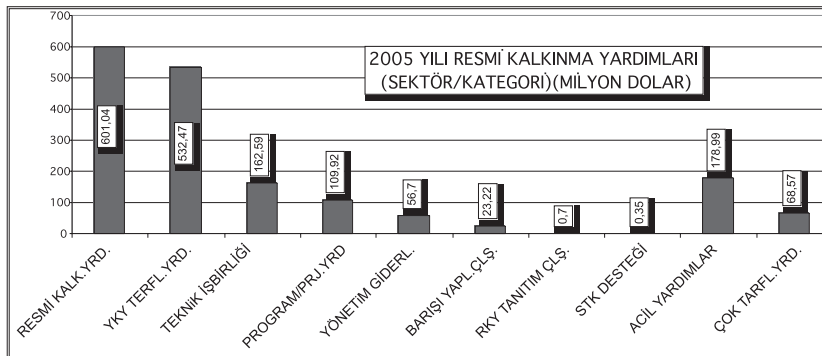
2005 yılında benzer büyüme devam etmiş, söz konusu yardımlar toplamda yine 1 milyar ABD dolarını aşmış ve bir önceki yıla göre kredi verilen ülkeler kategorisindeki değişime bağlı olarak (R.F. ve KKTC'nin yardım alan ülkeler kategorisinden çıkarılmasına bağlı olarak), genelde azalma gösterirken, hibe niteliğindeki yardımlar 601 milyon ABD doları seviyesine çıkmıştır.

Türkiye'nin 2005 yılında yaptığı Toplam Kalkınma Yardımı 1051,9 milyon ABD doları olarak hesaplanmış olup, 2004 yılı rakamlarına göre toplam yardımlarda yüzde 7'lik bir düşüş söz konusudur.

Toplam Kalkınma Yardımları içerisinde, Resmi Kalkınma Yardımları 601,04 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılı RKY'larına oranla yüzde 77'lik bir artış söz konusudur.

Söz konusu Resmi Kalkınma Yardımlarının tamamı bağış olup, 532,47 milyon ABD doları ülkelere yapılan iki taraflı bağışları, 68,57 milyon ABD doları ise uluslararası kuruluşlara yapılan katkı ve aidat ödemeleridir.

Resmi Kalkınma Yardımlarında 178,99 milyon ABD Doları ile Acil Yardım çalışmaları ilk sırada yer almakta olup, Teknik İşbirliği çalışmaları ise 162,59 milyon ABD doları ile ikinci sırada yer almaktadır. Buna ilaveten 2005

yılında ilk defa çerçevesi belirlenmiş ve ülkeler arası anlaşmalarla geleceğe projeksiyonu belli Program/Proje Yardımları anlayışı uygulanmış, 109,92 milyon ABD Doları tutarındaki Proje ve Program Yardımları ikili yardımlarda önemli bir kalemi teşkil etmiştir.

Bağış unsuru olmaması nedeniyle Resmi Kalkınma Yardımı olarak değerlendirilmeyen ancak diğer akımlar kapsamında finans desteği olarak sağlanan kredi ve kredi ertelemelerinin toplamı 997,51 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiş olmakla birlikte Rusya Federasyonu ve K.K.T.C.'nin yardım alan ülkeler kategorisinde olmaması nedeniyle uluslararası kriterlere göre 2005 yılı kredi ve kredi ertelemeleri 394,2 milyon ABD Doları olarak kabul edilmektedir.

ÜLKELERE VERİLEN KREDİ VE BORÇ İŞLEMLERİ - 2005			
KREDİ AÇILAN ÜLKE	SEKTÖR	İŞLEMİN TÜRÜ	DÖNEM SONU RİSK (MİLYON DOLAR)
ÖZBEKİSTAN	TURİZM	KREDİ	18,58
BEYAZ RUSYA	TURİZM	KREDİ	9,10
KREDİ ARA TOPLAM			27,68
AZERBAIJAN	İŞ VE HİZMETLER	KREDİ ERT.	40,86
CEZAYİR	İŞ VE HİZMETLER	KREDİ ERT.	0
MOLDOVA / GAGAUZ	SU	KREDİ ERT.	10,23
TÜRKMENİSTAN	İŞ VE HİZMETLER	KREDİ ERT.	37,20
PAKİSTAN	ULAŞIM	KREDİ ERT.	27,59
ARNAVUTLUK	İŞ VE HİZMETLER	KREDİ ERT.	22,71
GÜRCİSTAN	İŞ VE HİZMETLER	KREDİ ERT.	62,14
KAZAKİSTAN	TİCARET	KREDİ ERT.	96,54
KIRGIZİSTAN	İŞ VE HİZMETLER	KREDİ ERT.	54,67
TACİKİSTAN	İŞ VE HİZMETLER	KREDİ ERT.	14,55
ERTELEME ARA TOPLAM			366,50
ARA TOPLAM			394,17
DİĞER ÜLKELER			
KKTC	ULAŞIM	KREDİ	4,24
KKTC	BANKACILIK VE FİNANS	KREDİ	218,3
KKTC	SANAYİ	KREDİ	43,8
RUSYA FEDERASYONU	İNŞAAT	KREDİ	16,60
RUSYA FEDERASYONU	İŞ VE HİZMETLER	KREDİ ERTELEMESİ	320,40
DİĞER ÜLKELER TOPLAM			603,34

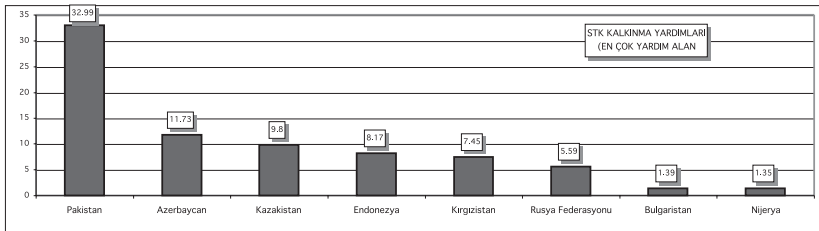
2005 yılında Türkiye'nin barışı yapılandırma operasyonlarına yaptığı katkılarının değeri 23,22 milyon ABD doları değerindedir. Barışı yapılandırma kapsamında özellikle altyapı çalışmalarında bir azalış olmakla birlikte, 2005 yılında Afganistan ISAF komutanlığının Türkiye tarafından deruhte edilmesi 2004 yılına nispetle Barışı Yapılandırma çalışmalarına katkının belirli seviyede muhafazasını sağlamıştır.

Kriz Bölgeleri ve Kalkınma Yardımları

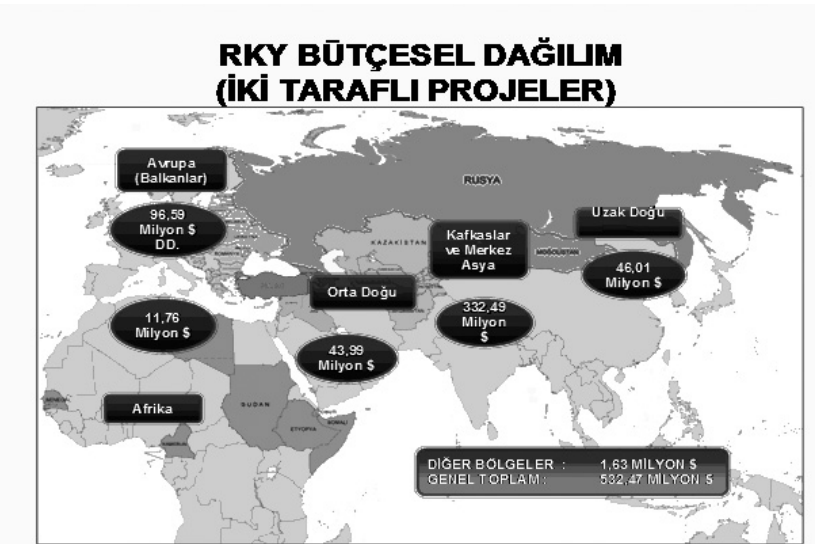

Kalkınma Yardımı çalışmalarında ulusal ve uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarına Türkiye'nin verdiği desteğin yetersiz olduğu görülmektedir. 2004 yılına nispetle önemli oranda artış olmakla birlikte, 2005 yılında ulusal sivil toplum kuruluşlarına yapısal gelişim desteği yalnızca 0,35 milyon ABD Doları tutarında gerçekleşmiştir.

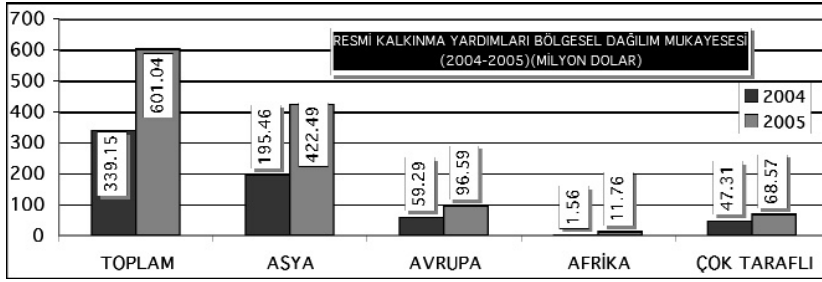
Sivil Toplum Kuruluşlarının kendilerince oluşturulan kaynaklarla gerçekleştirdiği yardımlar, DAC kriterlerine göre Özel Akımlar içerisinde yer almaktadır. Sivil Toplum Kuruluşlarının kendi kaynakları ile Türkiye'nin Toplam Kalkınma Yardımlarına katılımı 56,70 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Sivil Toplum Kuruluşlarının Kalkınma Yardımları konusunda profesyonelleşmesi, kapasitelerinin geliştirilmesi ve kamu kalkınma yardımları sistemi ile iletişimlerinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

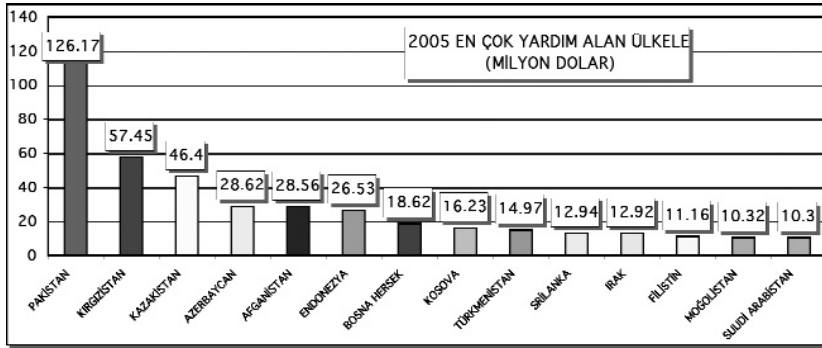
Kalkınma yardımları çerçevesinde gerçekleştirilen proje ve faaliyetlerin coğrafi dağılımı ve tahsis edilen bütçe durumu haritalarda belirtilmiştir.

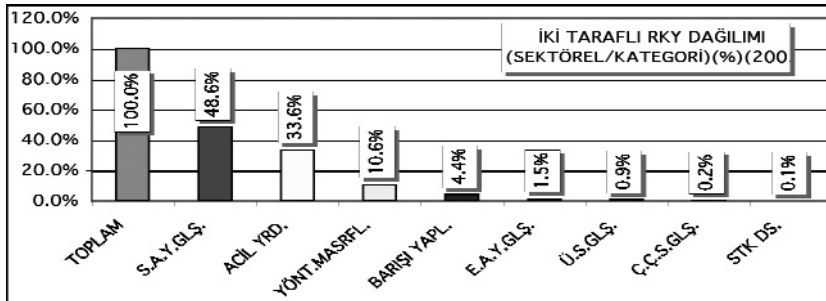
Asya bölgesinin önemini muhafaza ettiği görülmektedir. Asya bölgesi toplamda yüzde 100'ü aşan ölçüde önemini artırmıştır. Söz konusu yardımlarda Asya'da meydana gelen tabii felaketlerin etkisi de söz konusudur.

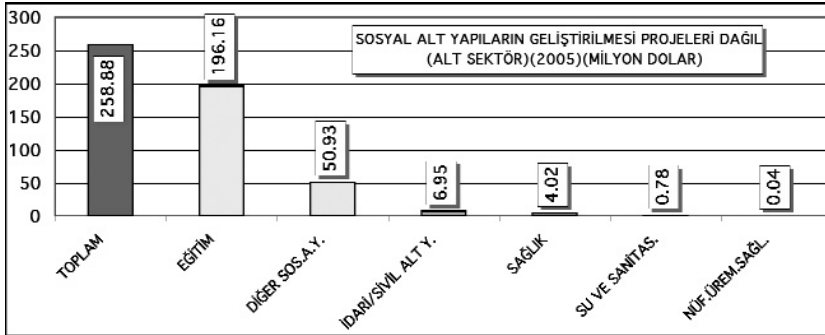

En çok yardım alan ülkeler grafiğine bakıldığında deprem nedeniyle Pakistan'a yapılan yardımlar çıkarıldığında Asya ülkelerinin belirgin ağırlığı hissedilmektedir.

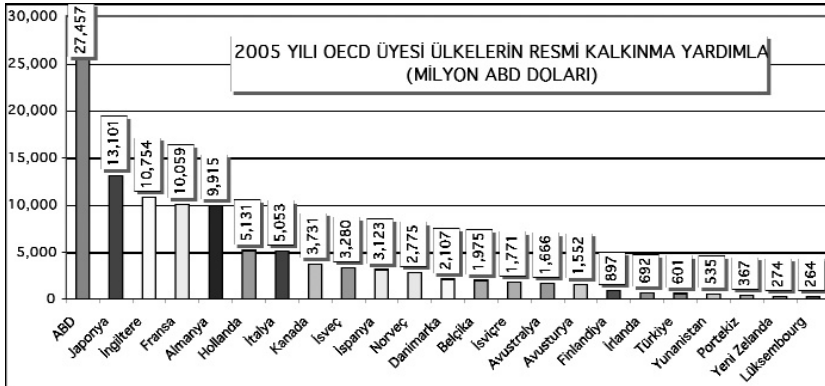
Sektörel bazda ise sosyal altyapıların geliştirilmesi yüzde 48,6 ile öncelikli sektör olarak yer almaktadır. Sosyal alt yapılarda eğitim en önemli çalışma alanını oluşturmaktadır.

Eğitim çalışmaları ile ülkelerin insan kaynakları gerek uzman yetiştirilmesi gerekse öğrenci eğitimleri ile oldukça güçlü bir şekilde desteklenmektedir. Eğitilen insan kaynaklarının gelecekte ülkenin kalkınmasına katkının yanında ülkeler arası işbirliği açısından da önemi son derece fazladır.

Yapılan bütün bu çalışmalarla Türkiye kalkınma yardımlarında dünyanın sayılı ülkelerinden biri haline gelmiş ve 2 yıldır Yunanistan'ın önünde yer almıştır.

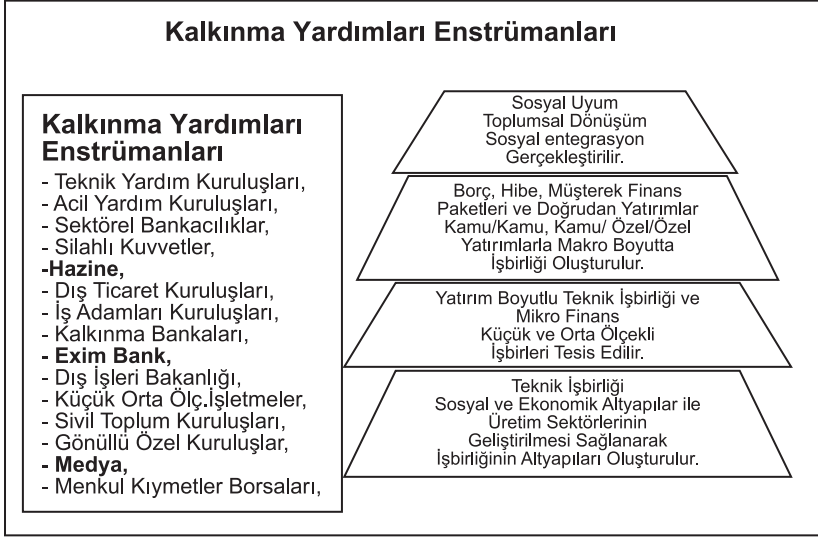

Kalkınma Yardımlarının Ekonomik İşbirliğine Etkileri

Kalkınma Yardımları ülkelerin kalkınmalarına katkı sağlarken gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle işbirliğini de artıran bir etki göstermektedir. Bu anlamda teknolojik ve bilgi birlikteliğinin yanında ekonomik işbirliği de gelişmektedir.

Kalkınma yardımları enstrümanları ve sistemin genel işleyişini açıklayan aşağıdaki tablo incelendiğinde esasen girift ve birbiri ile yakın işbirliği içerisinde çalışması gereken bir sistemin varlığından bahsetmek mümkündür.

Teknik işbirliği çalışmaları ile altyapıları oluşturulan işbirliği alanlarında finans çalışmaları ile üstyapı müşterek yatırımlarının oluşturulması gerekir. Esasen Kalkınma Yardımları çalışmalarının küresel fonksiyonu da budur.

Bu noktada işadamlarının kalkınma yardımları ile birlikte hareket etmeleri ve teknik işbirliği çalışma alanlarının belirlenmesine katılımlarının başlangıçtan itibaren gerçekleşmesi ve kalkınma bankaları, Exim Bank gibi kalkınma yardımları çalışmalarına finans desteği sağlayan kuruluşlar ile hazine finans hibelerinin bu alanlarda yapılacak üstyapı çalışmaları ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

Kalkınma Yardımları çalışmalarında temel problem alanlarından biri “Balık Tutmayı Öğretmek” felsefesinin yetersizliğidir. Batılı yardım kuruluşlarının geliştirdiği söz konusu felsefe reel zeminde makes bulmamaktadır. “Balık Tutulacak Alanların Oluşturulması” sistemin sağlıklı işlemesi ve kalkınma yardımları bütçelerinin işe yarayabilmesi açısından temel şarttır. Bu husus gerçekleştirilmeden beklenen faydayı elde etmek ve ülkelerin kalkınmalarına gerçek anlamda katkı sağlayabilmek mümkün olamayacaktır. Bu anlamda da işadamlarının müşterek yatırımlar yapacak şekilde işbirliği ile hareket etmeleri ve proje ve program yardımları ile yatırım boyutlu teknik işbirliği çalışmalarının öncelikli olarak önemsenmesi gerekmektedir.

Kalkınma Yardımları Çalışmalarında Medyanın Rolü ve Ekonomik İşbirliğinin Geliştirilmesine Etkileri

Sevil NURUYEVA*

Sistemin İşleyişinde Temel Problem Alanları

Kalkınma Yardımlarının, yardım alan ülkelerin sosyal zeminlerinde kabul görmesi ve yapılan çalışmaların etkilerinin genişletilmesi maksadıyla “Medya Çalışmaları” kalkınma yardımlarının bir parçası olarak aktif bir şekilde kullanılmalıdır.

Kalkınma yardımı uygulayan Batılı ülkelerin yardım örgütlerinin proje bütçelerinin ülkeye yansıyan reel bölümündeki oransal düşüklük, yardım alan ülkelerin halklarında ve hükümetlerinde önemli rahatsızlıklara neden olmaktadır.

Ayrıca, özellikle demokrasilerin yeterli ölçülerde gelişmediği yardım alan ülkelerin bir çoğunda, yardımlar bürokratik güç merkezlerinin içinde, beklenen faydanın dışında şekillenmesi ve kişiselleştirilmesi reel proje bütçesinin halka ve kamu ihtiyaçlarına aktarılabilmesi üzerinde önemli bir engel olarak ortaya çıkmaktadır.

İletişimin yeterli imkanlara sahip olmadığı bu tür ülkelerde kalkınma yardımları çerçevesinde gerçekleştirilen proje ve programların dar çevrelerde kalması ve faydanın yaygınlaştırılamaması yardımların etkin kullanımı engel teşkil etmektedir.

Kalkınma yardımlarının üstyapı çalışmaları olan müşterek yatırımların gerçekleştirilmesinde potansiyel yatırım alanlarının tanıtımı, işadamlarının ihracat ithalat ilişkilerinin geliştirilmesi ve altyapı çalışmaları yapılan sektörlerle iş dünyasına duyurulması çalışmaları yürütülmemekte kalkınma yardımı yapan kuruluşlarla işadamları kuruluşlarının paralelizasyonu sağlanmamaktadır.

Medya sektöründe teknik yardım çalışmalarının çok az yapılması ve bu alanın Batılı kuruluşlara terk edilmesi nedeniyle, Türkiye’nin kalkınma yardımları çalışmalarında medyayı kullanma imkanları ancak özel girişimlere

* Asiya Dialogu İctimai Birliğı, Azərbaycan

bağlı olarak gerçekleştirilmekte, tanıtım ve lobi anlamına gelecek medya vasıtasıyla Türkiye'nin yaptığı kalkınma yardımları çalışmaları halka ulaşamamaktadır.

Alınabilecek Tedbirler

- Kalkınma yardımları ile sağlanan altyapı geliştirme çalışmalarının medya vasıtasıyla yaygın eğitim anlayışı ile desteklenmesi ve bir bölgede uygulanan projelerin medya vasıtasıyla yaygın eğitim programları yapılarak geniş kitlelere ulaştırılması,

- Kalkınma yardımları konusunda halkın ve bürokrasinin bilinçlendirilmesi için tanıtım programlarının yapılması ve yardım veren ülkelerin ilgili teşkilatlarının temsilcileri ile bürokrasinin ve halkın temsilcilerinin bir araya getirildiği programların yapılması,

- Kalkınma yardımlarının doğrudan halka ulaştırılabilmesi konusunda halka dönük kalkınma yardımları çalışmaları konusunda medya bilinçlendirme çalışmalarının yapılması,

- Halkın kalkınma yardımları kuruluşlarına kolayca ulaşılabilmesi için iletişim sisteminin kurulması ve medya kullanılarak proje ve program yapma ve yönetme ile prosedürel işlemler konusunda halkın bilgilendirilmesi,

- Kalkınma yardımlarına katılan sivil toplum kuruluşlarının medya kullanılarak kapasite geliştirmelerinin sağlanması ve teknik proje uygulayabilmeleri konusunda eğitilmeleri,

- Medya mensuplarının kalkınma yardımları konusunda seminer çalışmalarına tabi tutulması,

- Özellikle kültürel işbirliği ve toplumlar arası iletişimin geliştirilmesi amacıyla müşterek medya reflekslerinin geliştirilmesi, bu maksatla yerel medya ve medya temsilcileri arasında müşterek çalışma anlayışının geliştirilmesi,

- Özellikle Türkiye'nin "Kültür Coğrafyası" olarak tarif edilecek bölge ve ülkelerde kültürel işbirliği ve müşterek entelektüel zemin oluşturulabilmesi için TRT'nin temel alındığı "Müşterek Yayın" anlayışının geliştirilmesi, bu maksatla "Kültür Coğrafyası"ndaki kalkınma yardımları alan ülkelerin önde gelen medya mensuplarının oluşturduğu "Müşterek Program Yapım Grubu" oluşturulması ve TRT-TÜRK'ün "Müşterek Kanal" haline dönüştürülmesi,

- Kalkınma yardımı alan ülkelerin medya sektöründe teknik işbirliği çalışmalarının etkinleştirilmesi ve düşük maliyetli ve süratli bir sistem olan ve ABD USAID'in uyguladığı modele benzer şekilde "Yerel Medya Eğitim Merkezleri"nin kurulması ve medya çalışanlarının süratle eğitimden geçirilmesi,

yapılabilecek önemli çalışmalar olarak zikredilebilir.